

TAYLOR · INSTITUTION
DOMINUS ILLUMINATIO MEA

ŒUVRES
DE BOSSUET.

TOME II.

Se Trouvent

A VERSAILLES,

CHEZ

LEBEL, Éditeur, imprimeur du Roi et de l'Évêché, rue Satory, n.° 122.

A PARIS,

LE NORMANT, imprimeur-libraire, rue de Seine, n.° 8;

PILLET, imprimeur-libraire, rue Christine, n.° 5;

BRUNOT-LABBE, libraire, quai des Augustins, n.° 33;

BLAISE, libraire, quai des Augustins, n.° 61;

LE CLÈRE, libraire, quai des Augustins, n.° 51;

BOSSANGE ET MASSON, imprimeurs-libraires, rue de Tournon;

RENOUARD, libraire, rue Saint-André-des-Arts;

TREUTTEL ET VURTS, libraires, rue de Bourbon;

FOUCAULT, libraire, quai des Augustins, n.° 17;

AUDOT, libraire, rue des Mathurins-Saint-Jacques, n.° 18.

ET A BRUXELLES,

LE CHARLIER, libraire.

ŒUVRES

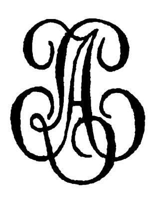
DE BOSSUET,

ÉVÊQUE DE MEAUX,

REVUES SUR LES MANUSCRITS ORIGINAUX,

ET LES ÉDITIONS LES PLUS CORRECTES.

TOME II.

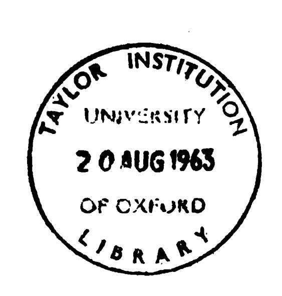

A VERSAILLES,

DE L'IMPRIMERIE DE J. A. LEBEL,

IMPRIMEUR DU ROI.

1815.

LIBRI
SALOMONIS
PROVERBIA, ECCLESIASTES, CANTICUM CANTICORUM.
SAPIENTIA.
ECCLESIASTICUS.
CUM NOTIS.

PRÆFATIO
IN PROVERBIA SALOMONIS.

Prisci homines solebant moralem disciplinam tradere brevibus absolutisque sententiis, quæ animis infixæ, ac per omnium ora vulgatæ, Proverbia vocarentur. Quæ cùm passim ac nullo auctore ferrentur, non defuere postea qui, deditâ operâ, talia dictata conscriberent: hinc illæ apud Græcos γνῶμαι, sive sententiæ, prodierunt; quo in genere apud illos princeps Phocylides; apud nostros Syrus, atque alii claruere. Sed profectò, verum istud est, optima quæque instituta ab antiquâ et piâ Hebræorum gente manasse, omnibusque sententiarum scriptoribus præisse Salomonem; cujus sententiæ, cùm maximè comparationibus constent, ideo hebraicè, *misle*, sive parabolæ ac similitudines appellantur. I. Proverbiorum sive sententiarum origo, ratio, institutum: cur dicantur Parabolæ, sive similitudines.

Cur autem illis sententiarum auctoribus, ipsique Salomoni utilius visum sit, brevia quæ diximus decreta figere, quàm de morum disciplinâ, ordine quodam, ac longâ oratione disserere, ea statim causa occurrit, quòd memoriam adjuvare vellent. Quo sanè adjumento maximè indigebat puerilis ætas imbecilli judicio, firmâ promptâque memoriâ. Quæ cùm sententias ore priùs quàm mente recoleret, accedente rationis luce, patrum sapientiâ atque experientiâ fruebatur, tenerisque pectoribus incoctam inolitamque vivendi regulam altè retinebat. Quo etiam factum est, ut Sententiæ seu Proverbia Salo- II. Proverbiorum sive sententiarum tradendarum methodus, juvandæ memoriæ apta.

monis sæpe dirigerentur ad pueros, ac matris etiam nomine commendarentur, ut piâ sanctâque et blandâ auctoritate ab ipsis etiam incunabulis repetita tenaciùs inhærerent.

Nec minùs erat utilis maturiori ætati, illa sententiarum nullo ferè nexu concisa et absoluta brevitas. Neque enim necesse erat, multa perlegendo longo se labore conficere, quòd infirmis animis sæpe sit oneri ac tædio, sæpe etiam incommodo, aliis laboribus pro hujus vitæ conditione nimis urgentibus. Sententias autem brevi versiculo comprehensas, quovis dato spatio facilè arripias; unamque aut alteram, velut aliquot decerptos ex ornatissimo horto flosculos, seligas. Licebit uno ictu oculi in unaquâque sententiâ explendescentem haurire veritatis lucem, et quocumque perrexeris, parabilem circumferre sapientiam, hâc alere mentem, hunc viæ ducem, hoc ingentibus curis habere solatium.

III. Sententiæ urgent sicut stimuli, atque ideò versibus comprehensæ.

Neque tam congruum videbatur definiundo, dividundo, argumentando jejunam et exsuccam philosophiam tradere, vivendique regulam ad certam quamdam methodum revocare, quàm adhibere stimulos, brevibusque et aculeatis sententiis, crebris velut ictibus, incitare; quod etiam Apostoli frequentarunt, uti videre est, *Rom.* XII. I. *Thess.* V. et alibi passim. Sic enim præcepta morum instimulandis animis varia congeruntur. Utile Salomoni visum ipsâ varietate oblectari lectorem, diversisque imaginibus decreta sapientiæ iterari inculcarique, ne ad usum facilem comparata, ratiocinationum ac verborum circuitu frigescerent; quò etiam spectabat ipse Salomon, dicens: (Eccles. XII. II.) *Verba sapien-*

tium sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi: quibus verbis doceremur, et quàm acriter impellerent, et quàm altè hærerent, nec se avelli sinerent.

Hujus rei gratiâ, quod non modò Hebræorum magistri, verùm etiam S. Hieronymus Præfatione ad Isaiam docuit, versibus alligatæ Salomonis sententiæ prodierunt: quod etiam extranei sententiarum auctores imitati sunt; eò quòd id genus scriptionis, et acriores stimulos adhibere, et memoriæ firmiùs infigi soleat.

IV. Proverbiorum ac Parabolarum, sive sententiarum auctores, earumque collectiones variæ.

Tanta autem pio Regi sententiarum cura inerat, ut *locutus* sit *parabolas* ad usque tria millia; III. *Reg.* IV. 32. quarum selectissimas in hunc librum ipse composuit; alias per vulgi ora dispersas, sub pio rege Ezechiâ, *viri* ejus, hoc est, viri eruditi ab ipso præpositi, collegerunt: *Prov.* XXV. I. Capite verò XXX. memorantur alii sententiarum auctores, quas quidem, ut ab ipso Salomone mutuatas, certè eodem spiritu scriptas Salomonicis addiderunt. Aliæ denique ipsius Salomonis, sub Lamuelis nomine, ad calcem libri appositæ, quas inter, egregia illa mulieris fortis commendatio reperitur: totaque ista collectio, ut par erat, Salomonis titulo celebratur.

Multas autem sententiarum collectiones factas indicare videntur multa iisdem verbis repetita, variantesque interdum ejusdem sententiæ lectiones, quæ lectori obvia admonere tantùm, non etiam singillatim commemorare oportet. Quò etiam pertinere videtur illa Parabolarum in Hebræo et LXX. haud uno loco discrepans series, quòd dissolutæ sententiæ, neque uno tempore aut auctore collectæ, non eodem semper ordine ferebantur.

V. Universa morum disciplina his tradita Proverbiis: œconomica, politica, monastica, sive quæ ad privatam vitam pertinent.

Has ergo sententias à tanto auctore, Spiritu sancto dictante, conscriptas, tantoque studio à viris eruditissimis conquisitas, si perdidicerimus, nihil erit quod ad moralem philosophiam desideremus. Et œconomica quidem multa reperiemus, quale illud: *Præpara foris opus tuum, et diligenter exerce agrum tuum; ut postea ædifices domum tuam*: Prov. XXIV. 27. tum illud: Ne usuris pecunias coacerves; sed labore, parcimoniâ, agroque colendo et alendis gregibus, XXVII. 25 *et seq.* XXVIII. 8, 19. Quem ad locum pertinet tota illa mulieris fortis institutio, multaque in hunc modum de bonâ piâque uxore conquirendâ, de liberis, de servis in officio continendis, de non fidejubendo temerè, de diligentiâ regendæ familiæ, servandisque et colendis paternis possessionibus adhibendâ, ipsâque re amplificandâ per beneficentiam amoto sordido quæstu, aliisque seduli patrisfamilias muniis. Politica verò, hoc est, ea quibus regum, regnorumque robur, dignitas, felicitas, publicorumque consiliorum ratio commendatur, tanta sunt, tam illustria, ut regem maximum atque optimum, eumdemque sapientissimum, et regnandi artium peritissimum sapiant. Caput illud: *Misericordia et veritas custodiunt regem*, XX. 28. grande et nobile satellitium: tum illud: *Firmabitur justitiâ thronus ejus*, XXV. 5. en stabile fundamentum: et illud, *In multitudine populi dignitas regis*, XIV, 28: et illud: *Justitia elevat gentem*: ibid. 34. et: *Rex justus erigit terram*: illud denique, quo tota pene tenendi gubernaculi cautio continetur: *Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios*, iniquos, infidos, reipublicæ hostes,

XXIX. 4, 12. Hæc ad experimentum sufficiant. Quæ autem ad privatam vitam, quam vocant monasticen, pertinent, eorum copiam, varietatem, plenamque et ad intima virtutum, vitiorumque arcana penetranda, sapientiam verbis assequi non possumus. Ponamus exempli loco desidiam. En ejus indoles: *Vult et non vult piger*, XIII. 4. jacentem, somnolentum, neque quidquam sedulò cogitantem vides. Vis hujus vitii incommoda? *Desideria occidunt pigrum*: neque enim huic unquam firma et certa voluntas, sed vani conatus, velut in somniis: *totâ die concupiscit et desiderat*; unde infirmus ac torpens animus, pravis cupiditatibus in mortem ipsam rapitur, XXI. 25, 26. Vis vana suffugia omnia metuentis, atque ideo ad facillima quæque cunctantis? *Dicit piger*: *Leo est foris*: in plateis sicarii, XXII. 13. Vis denique incitamenta et remedia veterni? *Ad formicam, piger...., usquequo, piger, dormies? quando consurges è somno?* en egestas ad fores. VI. 6, 9, 10. et illud: *Consurgit diluculo qui quærit bona*, XI. 27. aliaque in hunc morem, quibus hæc animæ pestis eliditur. Quid aliud vitium æquè totam vitam inficiens, morumque emendationi inimicissimum, sibi placere? En ipsa res: *Non recipit stultus verba prudentiæ*, neque quidquam, *nisi ea dixeris quæ versantur in corde ejus*, XVIII. 2. tùm hujus rei turpitudo ex virtute oppositâ: *Via stulti recta in oculis ejus*: *qui autem sapiens est, audit consilia*, XII. 15. hinc admonitio tam gravis quàm brevis: *Ne sis sapiens apud temetipsum*, III. 7, etc. Tum ubique inculcata correptionis atque increpationis utilitas: ab adulatione verò laquei, pestis: hinc ficta oscula,

illinc salubre et expetendum vulnus, xxvii. 5, 6. xxix. 5. excitique amici, ut præsente offensâ, veràm sibi in futurum gratiam parent: *Qui corripit hominem*, inquit, *gratiam postea inveniet apud eum magis, quàm ille qui per linguæ blandimenta decipit.* xxviii. 23. Quid deinde supererat; nisi ut ille sibi placens, atque adulatoribus deditus moneretur ne malo suo doctus, serò saperet, frustraque inclamaret illud: *Cur detestatus sum disciplinam, et increpationibus non acquievit cor meum?* v. 12. quo nihil est efficacius, ut suî amore perditus à pessimo mentis errore revocetur.

VI. Docendi ratio per similitudines, per opposita; sententiarum brevitas, elegantia, vis.

Docendi autem ratio ea est, ut ad vivum pingat, et coram oculis ponat rerum imagines. En piger iterum, complicitis brachiis, manu sub ascellâ, quam vel ori admovere pigeat, ut cibos è cœlo velut expectare videatur, xix. 24. xxvi. 15. Aliæ ejusmodi imagines, uno verbo; aliæ paulò fusiores: qualis inverecunda mulier cum suis sagittis, retibus, venenatisque blanditiis, passim: ubi etiam videre est cæcum juvenem, bovis aut agni lascivientis instar, ductum ad victimam, ad vincula, nescientem; vii. 21, 22, 23. En vini in vitro splendentis colorem vividum, ingredientis blanditias, ingressi diffusa venena, excitas libidines, mentem ab arce dejectam, dimissum clavum à manibus, edormitâque crapulâ rursus ad compotores et vina properatum, xxiii. 31. Illud egregium, contrariorum imagines plerumque ex adverso oppositas, ut in conspectu mutuo clariùs innotescant; qualis est sapiens composito vultu: *In facie prudentis lucet sapientia:* ac statim; *Oculi stultorum in finibus terræ*, vagi, instabiles, in diversa

distracti. XVII. 24. Præclarum etiam illud : *Totum spiritum suum profert stultus:* fanda infandaque effutit : *Sapiens differt et reservat in posterum,* neque ejus pectus facilè exhaurias, XXIX. 11. Neque illud conticescam : *Sapientia callidi,* sive prudentis, *est intelligere viam suam : et imprudentia stultorum errans*, XIV. 8. unde illud consequitur, ibid. 16. *Sapiens timet, et declinat à malo : stultus transilit et confidit.* Mittò brevitatem, quam nulla interpretatio repræsentare possit; mittò similitudines, easque concitas, queis totus liber scatet. Huc accedit elegantia summâ cum gravitate conjuncta, ut in illo : *Lingua mollis confringit duritiam :* id est, responsa mitia quamvis exasperatos animos: XXV. 15. Affectus præstò sunt. En sapientiam omnes invitantem, omnibus obviam, et ab ipso paterno sinu ad nos descendentem : cui oblectamentum et lusus, orbis terrarum ornatus; deliciæ, genus humanum; unicum, ut ita dicam, studium, bonis omnibus cumulare amatores, VIII. Tu quoque responde amanti : *Dic sapientiæ : soror mea es, et prudentiam voca amicam tuam,* VII. 4. Nec deest vehementia : *Cui væ? cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causâ vulnera? cui suffusio,* seu rubor *oculorum? nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis?* XXIII. 29. Sed illud copiosius : istud uno verbo quàm vehemens! *Statue cultrum in gutture tuo :* XXIII. 2. et istud : *Ne attingas parvulorum terminos, et agrum pupillorum ne introeas : propinquus enim illorum fortis est,* Deus scilicet : XXIII. 10, 11. Denique multæ sententiæ suâ se simplici-

tate, suo veluti candore commendant, ut ipsa per se veritas valeat.

VII. Quo Salomon cæteris sententiarum auctoribus præstet.

His igitur evincimus, ut noster Salomon non modò divinâ auctoritate, verùm etiam acumine, copiâ, gravitate, cæteris in sæculo sententiarum auctoribus facilè antecellat. Cùm præsertim etiam illud accedat, quòd est omnium optimum, ut veram sapientiam, cultum scilicet, ac timorem Dei, veramque pietatem, et fundamenti loco ponat, et ubique commendet, quam alii sapientes nec fando noverint, aut primoribus tantùm, ut aiunt, labiis degustaverint. Summa autem pietatis est, Dei mandata noctu diuque meditari: quod ipse legislator Moses inculcat his verbis: *Eruntque verba hæc, quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo: et narrabis ea filiis tuis: et meditaberis in eis sedens in domo tuâ, et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens; et ligabis ea quasi signum in manu tuâ: eruntque et movebuntur inter oculos tuos: scribesque ea in limine et ostiis domûs tuæ:* Deut. VI. 6. quò spectabat Salomon noster, cùm diceret: *Liga ea in corde tuo jugiter, et circumda gutturi tuo: cùm ambulaveris, gradiantur tecum: cùm dormieris, custodiant te: et evigilans loquere cum eis:* quo quid utilius aut suavius? additque: *quia mandatum lucerna est, et lex lux; et via vitæ, increpatio disciplinæ,* Prov. VI, 21, 22 *et seq.* Quo ex loco, aliisque similibus ad Moysen perspicuè alludentibus, ab eoque deductis, grave existit argumentum adversùs eos qui per summam imperitiam aut inverecundiam, Mosaicorum voluminum antiquitati detrahunt: quorum auda-

cibus scriptis duos antiquissimos et maximos Israelitarum reges ex adverso opponimus, Davidem, de lege ac Moyse memorantem, quæ universa plebs caneret; Salomonem etiam scribentem sententias quæ omnium manibus tererentur: nihil ut Mose, ejusque scriptis, notius ac celebratius esse potuerit.

Hæc igitur nostri Salomonis vera sapientia est, ut Dei lege præceptisque nitatur; quo fit etiam illud, ut à Deo parente optimo non modò doceri, verùm etiam castigari æquo animo feras: *Quem enim diligit Dominus, corripit, et quasi pater in filio complacet sibi*, III. 12. cujus rei fons est, quòd omnia bona, malave, hoc est, res prosperæ et adversæ, Deo auctore proveniunt, dicente Salomone: *Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur*, XVI. 33. ut profectò res humanæ, quantâcumque obscuritate versentur, misceantur, in finem à Domino præstitutum exeant: verumque illud sit: *Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus ejus*, ibid. 9. Quin etiam *cor* ipsum *in manu Domini*, XXI. 1. unaque est ratio expediendæ salutis, si Deo nos nostraque omnia permittamus. Quæ et alia id genus, sapientissimus Salomon tantâ auctoritate, veritate, profunditate exequitur, ut in illius parabolis facilè agnoscas illius Spiritûs magisterium, qui *omnia scrutatur etiam profunda Dei*, I. Cor. II. 10.

VIII. De promissis ac minis temporalia spectantibus.

Interim meminisse nos oportet, pro veteris Testamenti ratione, hîc ubique adhiberi promissiones, minasque temporales; cæterùm spiritualis homo, hoc est, christianus, à terrenis divitiis ad cœlestis regni opes se eriget, cùm et ipse Salomon divitia-

rum vanitatem vel hoc uno verbulo tam perspicuè retegat: *Quid* enim *prodest stulto habere divitias, cùm sapientiam emere non possit?* XVII. 16. cui suppar illud: *Melius est pauper qui ambulat in simplicitate suâ, quàm dives insipiens;* XIX. 1. et illud: *Est quasi dives, cùm nihil habeat; et est quasi pauper, cùm in multis divitiis sit;* XIII. 7.

IX. De versione quæ LXX. interpretum dicitur; deque vetere Vulgatâ latinâ; ac novâ per S. Hieronymum.

Superest ut dicamus aliquid de antiquis versionibus. Antiquissima autem est quæ LXX. dicitur. Ea, quàm longè ab Hebræo deflectat, omnes eruditi norunt, cujus rei causas singulas inquirere immensi esset operis, et à nostro instituto penitus alieni. Sufficiat nobis ex LXX. proferre, quæ veræ interpretationis constituendæ lucem afferant. Causas autem generales easdem afferimus, quas in Psalmorum Præfatione fusiùs memoratas, in lectoris gratiam contrahere hîc libet: prima est, antiquissimæ linguæ et pridem obsoletæ ingenium, atque indoles brevitatis amans, atque, ut ita dicam, alieni cujusvis sermonis præsertim laxioris ac fusioris impatiens, qualem linguæ nostræ postulant; tum ejusdem linguæ non satis perspecta concinnitas, atque proprietas, verborumque et phraseon ac particularum virtus; quo mirum in modum interpretes variant; postea variantes jam inde ab antiquo, atque ab ipso, ut ita dicam, initio lectiones, librariorum nonnunquam dormitantium errore aut incuriâ; sæpe etiam mutatione levissimorum apicum in simillimis litteris; postremò quòd LXX. interpretes obscura, ambigua, suspensa supplent, in his quidem libris maximè, sæpe etiam commentatoris magis quàm interpretis funguntur officio; quod interdum, sed parciùs et temperatiùs

Vulgatæ nostræ contigit, ut suis locis indicamus. Quidni autem suspicemur, siquidem id verum est quod doctiores putant, LXX. illos eruditos senes ad Ptolemæum missos, solius Pentateuchi versionem edidisse; alios interpretes, non omnes æquè eruditos, interdum ab hebraici sermonis virtute deficere potuisse? utcumque est, certum illud, nihil occurrere noxiæ diversitatis. Imò verò in Proverbiis harum varietatum hunc fructum capimus, quòd multas, easque egregias, atque analogiæ fidei congruentes habeamus sententias, quibus Scripturæ ubertas maximè commendetur, nullo ipsius summæ damno, ut alibi monuimus. (*Diss. in Ps. cap.* IV et V.)

Septuaginta versionem ipsa primùm commendat antiquitas, quòd diutissime, ante Christum natum, per omnes ferè synagogas obtinuit; quòd ab Apostolis frequentata, plerisque etiam Proverbiorum locis inde mutuatis, ut suo loco notabimus; quòd ab Ecclesiâ orientali perpetuo usu retenta; à latinâ quoque tamdiu, donec tot licet fulta præsidiis, egregiâ S. Hieronymi operâ hebraicæ veritati cessit. Et quidem veterem illam latinam versionem ex LXX. deductam rivulis, innumerabiles Patrum latinorum loci repræsentant, maximè S. Ambrosii, ac præsertim in Officiorum libris, apud quem etiam ejusdem versionis integra capita, libro de Salomone, reperimus. A sancto Hieronymo aliam ex Hebræo institutam versionem, vel ille, quem huic libro præfiximus, prologus doceat: ex quâ versione Vulgatam nostram fere constare non est dubium. Hanc autem versionem non modò subsecutæ Ecclesiæ ac Synodi Tridentinæ, verùm etiam jam indè ab initio, sancti

Augustini, inde specula sua compingentis, commendat auctoritas. Cur autem Hieronymus nonnunquam ab Hebræo differat, in Ecclesiaste commodior erit dicendi locus: resque omnis patebit clariùs, edito, quem eruditi piique Benedictini apparant, Hieronymi canone.

X. Notarum nostrarum excusatur in plerisque brevitas; in quibusdam prolixitas.

De notarum nostrarum ratione dicere superfluum videretur, nisi quidam amicorum nonnihil ab earum brevitate metuerent tardioribus ingeniis, ne dicam indiligentioribus, si tales futuræ essent, quales in Psalmos fuerunt. Nos autem, quantùm assequi datum est, concisâ perspicuitate contenti, ita lectorem adjuvandum suscipimus in obscurioribus sive profundioribus locis, ut ipse ex aliis per sese aliquid extundat, et quæ notis desint, attentione suppleat ac diligentiâ; neque curiosa aut longè accersita sectamur, sed necessaria. Studiosis certè clavim in manus damus, quam non ipsam magni fieri, sed quæ eâ reserarentur, Scripturam nempe ipsam pulchram ac splendidam videri volumus: neque opprimere aggredimur commentariorum mole vividos Scripturæ sensus. Sua certè grandioribus scriptis constet utilitas; nos verò non id agimus, neque cibos ad satietatem oggerimus, sed acuere nitimur meditandi quærendique cupiditatem, ipsâ Scripturæ copiâ ac veritate satiandam. Ne quid tamen negligamus, quod ad excitanda et juvanda pro nostrâ facultate Scripturarum studia pertineat, en paulùm amplificamus notas, et quasi liberiore campo currimus: exempla memoramus; Salomonis, eumque secuti Ecclesiastici, et libri Sapientiæ sententias usui accommodamus; scripturas scripturis copiosiùs illus-

tramus; interim lectorem optamus tam diligentem fieri, ut notis quàm minimùm indigeat.

Rursus autem non deerunt qui prolixitatem reprehendant, universim quidem in Canticum Canticorum, speciatim verò in quosdam Ecclesiastæ atque Ecclesiastici locos. Ac de Cantico quidem, æqui judices facilè concedent ut dicatur copiosiùs, cùm ubique geminus afferendus sit sensus, historicus alter sive proximus de Salomonis ac sponsæ Ægyptiacæ, alter allegoricus et mysticus de Christi et Ecclesiæ sanctarumque animarum beato conjugio castisque deliciis; uterque reconditissimus, allegoricus verò quàm maximè, quem in hoc libro non modò dignitate ac veritate potiorem, verùm etiam à Spiritu sancto præcipuè spectatum uno ore consentiunt. In hâc autem allegoriâ prosequendâ, non nostri, sed Patrum sensus exponendi erant, ne in tam gravi argumento, nostris arbitriis, sine fine modoque ludere videremur; quod genus interpretandi copiosum esse oportet, cùm tot ac tanta occurrant in eam rem dicta à Patribus et interpretibus, ut et in ipso delectu laboret animus, et ipsam segetem amplam esse necesse sit, tametsi optima quæque ac selectissima colligamus.

De cæteris verò notis prolixioribus alia ratio est. Aut enim historica, aut dogmatica quædam persequenda fuerunt: atque historica quidem in Ecclesiastico: (XXXVI. L. LI.) quæ si paucis ageremus, nullam rebus lucem, nullam lectori studioso opem allaturi eramus. Dogmatica verò nonnulla in Ecclesiastæ atque Ecclesiastici uno vel altero loco, paulò copiosiùs tractari oportuit, (*Eccl.* XII. 7. *Eccli.* LI.

14.) ubi necessariò castigandi veniebant qui in interpretandis illis à fidei regulâ aut Patrum sensibus abhorrerent. Quæ quidem ut paroè fieri, ita ubi res postulabat, non prorsus prætermitti debere duximus.

XI. Vulgatæ nostræ glossemata: hebraismi in libris Salomonis atque aliis: nota necessaria de comparationibus.

Non pigebit autem hîc ad calcem apponere quædam Vulgatæ nostræ glossemata, eosque hebraismos, qui passim occurrant cùm in Salomonicis, tum etiam, ut semel hunc absolvamus locum, in Sapientiâ et Ecclesiastico. Atque animam quidem hebraicâ phrasi pro personâ positam omnes norunt: cor pro intellectu sumitur: callidus, versutus, astutus, in bonam fere partem, pro cauto, prudente, sapiente; derisor, illusor, contemptor, prævaricator, pestilens, impius, malum et nequam sonant; quo genere nequitiæ, res subjecta determinat: disciplina, doctrinam; indisciplinatus indoctum denotat; requies sæpissime pro cessatione ponitur; requievit pro cessavit, nonnunquam activè pro cessare fecit; infernus pro sepulcro, ut in totâ Scripturâ passim; hæreditare pro sortiri, interdum activè pro sortiri facere; ut est illud *Eccli.* XVII. 9. *Legem vitæ hæreditavit illos*, id est, hæreditare, sive sorti habere fecit: panis pro alimentis, atque aliis vitæ sustentaculis: confessio pro laude: minoratio pro damno, sive diminutione, atque hæc quidem pervulgata: obscuriora ista in Ecclesiastico, obductio, obductus, pro impetu hostili, immissisque sive illatis calamitatibus: alicujus rei continens, pro compote: datus pro datione ac dato sive dono: istud verò obscurissimum, natio pro nativitate, pro sobole, pro agrorum sive arborum fructu ac proventu: quo etiam sensu, generatio, generationes; ut in illo: *à generationibus*

generationibus meis implemini: Eccli. XXIV. 26. hoc est, sapientiæ, tanquam agri feracissimi aut arboris præcellentissimæ, fructibus ac frugibus. Quo etiam loco notanda venit præpositio *à*, ut aliæ *de, ex, cum*, sæpe omissæ, sæpe superfluæ, unde in sermone, ex defectu sive redundantiâ obscuritas. Jam ex græcâ quoque phrasi illud frequentissimum; infinitivus pro gerundio, ut illud: *posuit oculum suum... ostendere illis, Eccli.* XVII. 7. id est, ad ostendendum, sive ut ostenderet: tum illud, Dei nomen sæpe supplendum, quale est illud: *Deprecatio pauperis ex ore usque ad ejus aures perveniet* nempe Dei: *Eccli.* XXI. 6. quod est familiare Hebræis: eò quòd Deus semper debeat esse menti præsentissimus, ac facilè subintelligendus: unde etiam illud: ibidem XXVII. 1. *Qui quærit locupletari, avertit oculum suum,* supple à Deo, seu quod idem est, à lege. Denique illud; in comparationibus ac similitudinibus multa supplenda, quorum exempla invenias, Proverb. XXV. imprimis, comparandi et comparationes reddendi particulæ, id est, *quemadmodum, sic,* et cæteræ, quarum loco Hebræi passim substituunt conjunctivam, *et*, ut in illo: *Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem*, XXV. 23. interdum hanc etiam supprimunt: *Nubes et ventus et pluviæ non sequentes, vir gloriosus et promissa non complens, ibid.* 14. quod sæpe non levem difficultatem parit, ut in illo: *Amittit pallium in die frigoris. Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo,* sive afflicto, ibid. 20. Quæ perspicua fiunt, si particulas comparandi suppleveris, ut ad eum locum, et alibi fecimus. Sæpe etiam aliquid supplen-

dum in rebus ad quas fit comparatio ut in eodem versu: item: *ibid.* 19. *Dens putridus et pes lassus, qui sperat super infideli:* sic supplendum, qualis est qui dente putrido ac pede lasso utitur, talis is qui sperat super infideli: et *ibid.* 16, 17. *Mel invenisti, comede quod sufficit tibi, ne fortè satiatus evomas illud. Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nequando satiatus oderit te:* tanquam diceret: Sicut qui mel nimium comedit, ad satietatem ac vomitum adducitur, ita te proximus ejiciet et evomet, si plus æquo te ingesseris. Omissum etiam interdum alterum comparationis membrum, puta ipsa redditio sive applicatio, ut in illo: *Diligenter agnosce vultum pecoris tui, Prov.* XXVII. 23. omissa applicatio ad eos qui hominum sive rationalis gregis curam gerant: et apud Ecclesiasten, X. 8. *Qui fodit foveam... et qui dissipat sepem, etc.* omissa redditio, quam ad eum versum suppletam videre erit. Sic in illo *Ecclesiastici* XXVI. 15. *Sicut viator sitiens, etc.* supplenda applicatio propter eam causam quam ad eum locum diximus. Universim apud Hebræos aliosque Orientales supplenda multa: valetque id quod monemus Præfatione in Psalmos, *cap.* IV. 24. VII. 38. tenuia hæc et obvia; sed parvulos quoque adjuvare oportet, ut sine offendiculo præclaras percurrant sententias.

S. HIERONYMI PRESBYTERI

PRÆFATIO IN LIBROS SALOMONIS,

AD CHROMATIUM ET HELIODORUM EPISCOPOS.

JUNGAT Epistola, quos jungit sacerdotium, immò charta non dividat quos Christi nectit amor. Commentarios in Osee, Amos, Zachariam, Malachiam, quos poscitis, scripsissem, si licuisset præ valetudine. Mittitis solatia sumptuum; notarios nostros et librarios sustentatis, ut vobis potissimum nostrum desudet ingenium. Et ecce ex latere frequens turba diversa poscentium; quasi aut æquum sit, me, vobis esurientibus, aliis laborare : aut in ratione dati et accepti, cuiquam præter vos, obnoxius sim. Itaque longâ ægrotatione fractus, ne penitus hoc anno reticerem, et apud vos mutus essem, tridui opus nomini vestro consecravi, interpretationem videlicet trium Salomonis voluminum : *Masloth*, quas Hebræi *Parabolas* : vulgata autem editio *Proverbia* vocat : *Coeleth*, quem græcè *Ecclesiasten*, latinè *Concionatorem* possumus dicere : *Sir assirim*, quod in nostrâ linguâ vertitur *Canticum Canticorum*. Fertur et panaretos Jesu filii Sirach liber, et alius pseudepigraphus, qui *Sapientia Salomonis* inscribitur. Quorum priorem, hebraicum reperi, non Ecclesiasticum, ut apud Latinos, sed Parabolas prænotatum; cui juncti erant Ecclesiastes et Canticum Canticorum : ut similitudinem Salomonis, non solùm librorum numero, sed etiam materiarum genere coæquaret. Secundus apud Hebræos nusquam est;

quia et ipse stylus græcam eloquentiam redolet : et nonnulli scriptorum veterum hunc esse Judæi Philonis affirmant. Sicut ergo Judith, et Tobi, et Machabæorum libros legit quidem Ecclesia, sed eos inter canonicas Scripturas non recipit; sic et hæc duo volumina legat ad ædificationem plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam. Si cui. sanè septuaginta Interpretum magis editio placet, habet eam à nobis olim emandatam. Neque enim nova sic cudimus, ut vetera destruamus. Et tamen cùm diligentissimè legerit, sciat magis nostra scripta intelligi, quæ non in tertium vas transfusa coacuerint, sed statim de prælo purissimæ commendata testæ, suum saporem servaverint.

SANCTI ISIDORI PELUSIOTÆ,

LIB. IV. EPISTOLA XL.

DE TRIBUS SALOMONIS LIBRIS.

Quoniam ordinem trium Salomonis librorum discere cupis, scito unum illorum docere virtutem moralem; alterum ostendere quàm sit vanus labor eorum, qui rebus hujus vitæ nimis attendunt, tertium denique, amorem quo erga res divinas prædita sit illa anima, quæ superiora jàm didicit. Atque hæc ratio est ordinis : quære illud quidem primo loco; istud autem secundo, hoc denique tertio collocatum sit opus. Qui autem in ethicis, probè se gessit, dum Proverbiorum scriptoris discipulus fuit, de eo metuendum non est, ne ad Canticum Canticorum delatus, in carnalem et vulgarem amorem incidat; quin potiùs futurum est, ut ad purum ac divinum illum sponsum, quasi quibusdam alis, efferatur, qui beatos pronuntiat eos, qui tali sunt amore vulnerati. Moneo itaque adolescentes, ne priùs tertium attingant opus, quàm in prioribus duobus præclarè se gesserint. Absurdum enim, vel potiùs nimis temerarium, et audax est negotium, et à mysticis legibus abhorrens, ut in adyta insiliant, seseque penetrent, qui ne vestibulis quidem sint adhuc digni. Quemadmodum enim in templo, ea quidem quæ foris erant, omnibus adire licebat : quæ verò intus erant sacra, quæ velo comprehendebantur obtecta, quamvis, alioquin adiri poterant, tamen à vulgo non consecrato et profano adiri non poterant; quæ denique intima

erant Sancta sanctorum, et sacratissima sacra, ad ea nec illis quidem patebat aditus, qui vitam agerent inculpatam : sed soli fas erat ingredi summo sacerdoti, qui nimirum seipsum consecrarat, et omnem mortalem rugam deposuerat. Sic etiam erga hosce Salomonis libros affecti esse debent adolescentes; et primùm quidem omnium splendere morum virtute; deinde verò, rerum ad hanc vitam pertinentium nullitatem atque inanitatem condemnare; et sic demum ea attingere, quæ vulgus hominum assequi nequit. Nam qui extra septa esse debeant, si temerario ausu, in sacra divina, non initiati, irruere præsumpserint, pœnas dabunt extremas.

LIBER
PROVERBIORUM.

CAPUT PRIMUM.

Parabolarum utilitas : fundamentum sapientiæ, Dei timor et cultus : majorum doctrina : impiorum illecebræ, casus : sapientia blanda hominum invitatrix : ad extremum contemptores terret.

1. PARABOLÆ Salomonis filii David, regis Israel.

2. Ad sciendam sapientiam et disciplinam :

3. Ad intelligenda verba prudentiæ, et suscipiendam eruditionem doctrinæ, justitiam, et judicium, et æquitatem :

4. Ut detur parvulis astutia, adolescenti scientia, et intellectus.

[1] *Parabolæ Salomonis.* Titulus antiquorum more cum ipso textu conjunctus.

[3] *Ad intelligenda verba prudentiæ :* intelligentiæ : Heb. *Binah. Et suscipiendam eruditionem doctrinæ :* disciplinam : Heb. *Mousar :* ut suprà ỳ. 2. Monet eos quos imbuit, ut non solùm sapientiam, quam ipsi perceperint, amplecti..... sed etiam verbis prudentiam auscultare, et hæc intelligere curent. Beda. *Justitiam, et judicium, et æquitatem :* rectitudines : Heb. In justitiâ, actio recta secundùm regulam veritatis ; in judicio, discretio boni et mali, dum agimus cum proximo ; in æquitate, rectitudo mentis ; cùm sincerâ intentione Deo placere contendimus. Idem.

[4] *Ut detur parvulis :* non tantùm provectioribus et rerum experientiâ doctis ; verùm etiam parvulis : juxta illud : *Testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis.* Psalm. XVIII. 8. Parvulos dicit sensu simplices, et qui nuper sapientiæ aures accommodare cœperunt : Beda. *Astutia :* cautela diligens, quæ rudibus et incipientibus necessaria. *Adolescenti scientia :* puero : Heb. qui jam ali-

5. Audiens sapiens, sapientior erit; et intelligens, gubernacula possidebit.

6. Animadvertet parabolam et interpretationem, verba sapientium, et ænigmata eorum.

7. Timor Domini, principium sapientiæ: sapientiam atque doctrinam stulti despiciunt.

quantùm in eruditione profecerit. Beda. *Et intellectus :* cogitatio, solertia: Heb. ut improvida ætas his instructa consiliis, senum æquet prudentiam, juxta illud: *Super senes intellexi, quia mandata tua quæsivi.* Psal. CXVIII. 100.

5 *Audiens sapiens, sapientior erit.* Hactenus rudimenta; nunc incrementa ponit: ut non modò imperitis, puta pueris, verùm etiam doctis, sapientiæ studium necessarium esse videatur. Significat autem neminem usque adeo esse sapientem, ut non ei sapientia doctrinaque addi possit: sicut ait Paulus: *crescentes in scientiâ Dei.* Col. I. 10. *Gubernacula possidebit. Tachboulot:* consilia: Heb. gubernandi rationem, artem quâ, velut arrepto clavo, navem dirigat.

6 *Animadvertet parabolam:* ut intelligat: Heb. *Et interpretationem.* Alioquin fiet illud quod ait Propheta: *Auditu audietis, et non intelligetis; et videntes videbitis, et non videbitis:* Is. VI. 9. referente Matthæo, XIII. 14. unde discipuli ad Dominum: *Edissere nobis parabolam.* Ibid. 36. Pro interpretatione, alii vertunt facundiam: LXX. verò obscurum seu tenebrosum sermonem, quem scrutari oporteat, altiùs latente sensu: atque his libri aperit scopum. *Ænigmata eorum.* Parabola, comparatio, ut jam diximus: ænigma verò quæstio obscurior quæsitis verborum involucris tecta. Exemplum parabolæ Judic. IX. 8. de arboribus regem electuris: ænigma autem, ibid. XIV. 14. est Samsonis illud: *De comedente...... cibus, et de forti..... dulcedo.* Antiquos sapientes parabolis problematisque atque ænigmatis ludere solitos, habes etiam apud Græcos scriptores, præsertim, ni fallor, in Plutarchi Convivio.

7 *Timor Domini.* Proposito egregii operis instituto, nunc remipsam aggreditur. Ac primùm adhortatur ad sapientiam usque ad caput X. Hîc autem statim ponit veræ sapientiæ fundamentum, qui est timor Domini, seu verus Dei cultus: sicut est apud Jonam, I. 9. *Hebræus ego sum, ac Dominum Deum cœli ego timeo:* repetitum infrà, Prov. IX. 10. et alibi sæpè. Recte etiam illud, passim apud Augusti-

8. Audi, fili mi, disciplinam patris tui, et ne dimittas legem matris tuæ:

9. Ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo.

10. Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis.

11. Si dixerint: Veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra:

12. Deglutiamus eum sicut infernus viventem, et integrum quasi descendentem in lacum.

13. Omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis.

14. Sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrûm.

num: quòd à timore pœnæ inducamur ad amorem justitiæ, quæ perfecta sapientia est.

[8] *Audi, fili mi.* Caput veri cultûs, retinere traditam à majoribus doctrinam: sicut dicebat Moses: *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi.* Deut. XXXII. 7. et infrà: *Ne transgrediaris terminos antiquos quos posuerunt patres tui.* Proverb. XXII. 28.

9 *Ut addatur gratia*, decor seu corona, *capiti tuo, et torques collo tuo:* justitia tibi gloriæ et ornamento erit. Vide infrà, III. 3. VI. 21.

[10] *Si te lactaverint peccatores:* id est, pellexerint. Propositis quærendæ sapientiæ causis, nunc amovet obstacula: orditur autem ab avaritiâ, quæ malorum omnium radix, teste Paulo, I. Tim. VI. 10.

[11] *Abscondamus tendiculas contra insontem frustra:* gratis: LXX. ἀδίκως: alii, impunè. Vide infrà, ℣. 17.

[12] *Sicut infernus:* sepulcrum, ut in Scripturis passim.

[14] *Sortem mitte nobiscum:* velut ad partiendam prædam. *Marsupium unum sit:* alia quidem sortiamur: communicemus verò pecuniam. Speciem amicitiæ ac fidei ducunt, communia enim amicorum omnia.

15. Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum à semitis eorum.

16. Pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.

17. Frustra autem jacitur rete ante oculos pennatorum.

18. Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, et moliuntur fraudes contra animas suas.

19. Sic semitæ omnis avari, animas possidentium rapiunt.

20. Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam:

21. In capite turbarum clamitat, in foribus portarum urbis profert verba sua, dicens:

22. Usquequo, parvuli, diligitis infantiam, et stulti

17 *Frustra..... jacitur rete:* impunè: LXX. non injustè: reprehensione nullâ: homines tanquam aves capiamus, nullo utrorumque discrimine.

18 *Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur.* Dum alios capere moliuntur, ipsi se in laqueos inducunt: canente Psalmistâ: *Incidit in foveam quam fecit:* Psal. VII. 16. et iterum: *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam.* Psal. X. 6.

19 *Sic semitæ omnis avari.* Sic avari suis in semitis, sive astutiis, pravisque molitionibus comprehensi, ab ipsâ quam possidere videntur pecuniâ, possidentur, rapiunturque ad interitum.

20 *Sapientia foris prædicat.* Aliud argumentum conquirendæ sapientiæ, ipsa facilitas: quòd obvia omnibus ac patens ultro occurrat quærentibus.

21 *In capite turbarum:* in triviis, in locis frequentissimis. *In foribus portarum;* arcium: alii murorum, et ita LXX. quòd in portis fieret consessus publicus.

22 *Usquequo, parvuli, diligitis infantiam:* quemadmodum infrà, IX. 6. *Relinquite infantiam, et vivite. Stulti ea quæ sibi sunt noxia.* Rectè: omnis enim malus, stultus: stultus autem sibi noxius. At Heb. simpliciùs: usquequo, imperiti, diligitis imperitiam, stulti

ea quæ sibi sunt noxia cupient, et imprudentes odibunt scientiam?

23. Convertimini ad correptionem meam: en proferam vobis spiritum meum, et ostendam vobis verba mea.

24. Quia vocavi, et renuistis: extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret.

25. Despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis.

26. Ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsannabo, cùm vobis, id quod timebatis, advenerit.

27. Cùm irruerit repentina calamitas, et interitus quasi tempestas ingruerit; quando venerit super vos tribulatio et angustia:

28. Tunc invocabunt me, et non exaudiam: manè consurgent, et non invenient me:

29. Eò quòd exosam habuerint disciplinam, et timorem Domini non susceperint;

30. Nec acquieverint consilio meo, et detraxerint universæ correptioni meæ.

31. Comedent igitur fructus viæ suæ, suisque consiliis saturabuntur.

stultitiam, seu derisores derisionem? quâ voce non tantùm stultitia, sed etiam impietas designatur. Derisores autem, queis vita nil, nisi lusus. *Sap.* XV. 12.

[23] *Proferam vobis spiritum meum:* sensum, vocem: sicut infrà, XXIX. 11. *Totum spiritum suum profert stultus.*

[24] *Vocavi, et renuistis.* Locus à comminatione. *In interitu vestro ridebo:* piis etiam ultro insultantibus, ac dicentibus: *Ecce homo, qui non posuit Deum adjutorem suum:* Psal. LI. 8. Deo quoque irridente et increpante: *Ecce Adam, quasi unus ex nobis:* Gen. III. 22.

32. Aversio parvulorum interficiet eos, et prosperitas stultorum perdet illos.

33. Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, et abundantiâ perfruetur, timore malorum sublato.

32 *Aversio parvulorum interficiet eos.* Peribunt, quòd puerorum atque imperitorum exemplo, à sapientiæ consilio auditum averterint. *Et prosperitas stultorum perdet illos:* tranquillitas: impunitas. Ita enim putant benè sibi omnia per nequitiam ventura.

CAPUT II.

Sapientia bona confert, arcet mala: lucem affert: abstrahit à voluptatibus et muliebribus illecebris.

1. Fili mi, si susceperis sermones meos, et mandata mea absconderis penes te,

2. Ut audiat sapientiam auris tua: inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam.

3. Si enim sapientiam invocaveris, et inclinaveris cor tuum prudentiæ:

4. Si quæsieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam:

5. Tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies:

1 *Si... mandata... absconderis penes te:* quasi rem pretiosissimam: quo sensu: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi.* Psal. CXVIII. 11.

4 *Si quæsieris eam quasi pecuniam:* pari studio, pari labore, unde sequitur: *et sicut thesauros effoderis illam:* ut altè reconditam. Sic David: *In viâ testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus divitiis:* et iterum: *Dilexi mandata tua super aurum* purissimum: denique: *Lætabor ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa.* Psal. CXVIII. 14, 127, 162. Vide infrà, III. 14, 15.

6. Quia Dominus dat sapientiam, et ex ore ejus prudentia et scientia.

7. Custodiet rectorum salutem, et proteget gradientes simpliciter:

8. Servans semitas justitiæ, et vias sanctorum custodiens.

9. Tunc intelliges justitiam, et judicium, et æquitatem, et omnem semitam bonam.

10. Si intraverit sapientia cor tuum, et scientia animæ tuæ placuerit

11. Consilium custodiet te, et prudentia servabit te,

12. Ut eruaris à viâ malâ, et ab homine qui perversa loquitur:

13. Qui relinquunt iter rectum, et ambulant per vias tenebrosas:

14. Qui lætantur cùm malefecerint, et exultant in rebus pessimis:

15. Quorum viæ perversæ sunt, et infames gressus eorum.

7 *Custodiet rectorum salutem..... gradientes simpliciter.* En illa duo quæ passim Scriptura conjungit: rectitudo cordis ad normam compositi: et morum simplicitas, sine fraude, sine fuco: quemadmodum sanctus Job, I. 1. *Vir simplex et rectus, ac timens Deum:* cùm è contra malorum hominum viæ, distortæ sive abnormes, perversæque sint: ut habes infrà, 12, 13, 14, 15. et toto libro passim.

9 *Tunc intelliges justitiam*, etc. de quibus suprà, 1, 3.

13 *Vias tenebrosas:* luce veritatis ac justitiæ destitutas: unde passim in Scripturis, filii lucis, filii tenebrarum; dicente Domino: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Joan. VIII. 12. Vide infrà, IV. 19.

15 *Quorum viæ perversæ sunt:* obliquæ, distortæ, tortuosæ; rejectâ quippe normâ. *Et infames gressus eorum:* turpes: Heb. recedentes, devii.

16. Ut eruaris à muliere alienâ, et ab extraneâ quæ mollit sermones suos,

17. Et relinquit ducem pubertatis suæ,

18. Et pacti Dei sui oblita est : inclinata est enim ad mortem domus ejus, et ad inferos semitæ ipsius.

19. Omnes qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ.

20. Ut ambules in viâ bonâ, et calles justorum custodias.

21. Qui enim recti sunt, habitabunt in terrâ, et simplices permanebunt in eâ.

22. Impii verò de terrâ perdentur, et qui iniquè agunt, auferentur ex eâ.

16 *Ut eruaris à muliere alienâ.* Aliud obstaculum à lenociniis voluptatum, atque impudicis amoribus. Idem locus pertractatur *cap.* v. vi. vii. ix. xxiii. 27, 28.

17 *Ducem pubertatis suæ.* Virum cui virgo nupsit : quo sensu apud Homerum : κουριδίην ἄλοχον. Sic etiam animæ instabiles, seductæ ab hæreticis, excidunt à simplicitate quæ est in Christo, cui ut casta virgo, erant traditæ. *II. Cor.* xi. 2, 3.

18 *Et pacti Dei sui oblita est :* legis, adulteria prohibentis. *Inclinata est :* depressa, declivis. Ch. in foveâ lubricâ.

19 *Non revertentur :* ut qui in ferarum speluncam inciderint ; neque unquam ad se redibunt, pravis inescati libidinibus, et voluptatibus mersi.

20 *Ut ambules in viâ bonâ.* Redi ad ℣. 11. *Prudentia servabit te ;* 12. *ut eruaris à viâ malâ :* 16. *à muliere alienâ ;* et : *ut ambules in viâ bonâ :* hæc enim omnia consequeris, si prudentia te regat.

CAPUT III.

Vita : rerum copia, veræque divitiæ, ac perfecta securitas, per sapientiam : beneficentia commendatur, 27, 28. malos perdit Deus : bonis benefacit.

1. Fili mi, ne obliviscaris legis meæ, et præcepta mea cor tuum custodiat :

2. Longitudinem enim dierum, et annos vitæ, et pacem apponent tibi.

3. Misericordia et veritas te non deserant : circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui :

4. Et invenies gratiam et disciplinam bonam, coram Deo et hominibus.

5. Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo; et ne innitaris prudentiæ tuæ.

6. In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos.

2 *Longitudinem dierum.* Aliud argumentum conquirendæ sapientiæ, à divinis pollicitationibus, ac mercede promissâ : qualis illa est : *Honora patrem et matrem:.... ut longo vivas tempore.* Deut. v. 16. quod et ad cætera præcepta protenditur : *ut bene sit tibi, et longo vivas tempore.* Ibid. xxii. 7. Et iterum : *Pondus habebis justum et verum..... ut multo vivas tempore.* Ibid. xxv. 15. et alibi passim. *Et pacem* : alia merces. *Non* enim *est pax impiis :* et : *impii quasi mare fervens :* inquieti, ac velut turbinibus acti : et : *væ impio.* Is. iii. 11. xlviii. 22. lvii. 20, 21. Quod etiam Salomon copiosiùs exequetur hic : 23.

5 *Ne innitaris prudentiæ tuæ :* quod est ℣. 7. *Ne sis sapiens apud temetipsum.* Paulus : *Nolite esse prudentes apud vosmetipsos.* Rom. xii. 16. *Perdam enim sapientiam sapientium.* I. Cor. i. 19. ex Is. xxix. 14. Unde Christus *factus est nobis sapientia à Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio : ut, quemadmodum scriptum est : qui gloriatur, in Domino glorietur.* Ibid. 30, 31.

7. Ne sis sapiens apud temetipsum: time Deum, et recede à malo:

8. Sanitas quippe erit umbilico tuo, et irrigatio ossium tuorum.

9. Honora Dominum de tuâ substantiâ, et de primitiis omnium frugum tuarum da ei:

10. Et implebuntur horrea tua saturitate, et vino torcularia tua redundabunt.

11. Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias: nec deficias, cùm ab eo corriperis:

12. Quem enim diligit Dominus, corripit, et quasi pater in filio complacet sibi.

13. Beatus homo qui invenit sapientiam, et qui affluit prudentiâ.

14. Melior est acquisitio ejus negotiatione argenti, et auri primi et purissimi, fructus ejus:

15. Pretiosior est cunctis opibus: et omnia, quæ desiderantur, huic non valent comparari.

16. Longitudo dierum in dexterâ ejus, et in sinistrâ illius divitiæ et gloria.

17. Viæ ejus, viæ pulchræ, et omnes semitæ illius pacificæ.

[8] *Umbilico tuo.* Per umbilicum et ossa, interiores quæque et infirmiores partes designantur, quibus maximè valetudo continetur. *Et irrigatio ossium tuorum:* pinguedo, medulla.

[10] *Implebuntur horrea tua.* Alia merces, rerum omnium copia passim apud Mosen, ac præsertim Levit. XXVI. 4, 10. altiore sensu: *tanquam nihil habentes, et omnia possidentes.* II. Cor. VI. 10. Quem sensum habes postea, ℣. 14, 15. *et seqq.*

[14] *Melior est acquisitio:* Heb. negotiatio, *ejus negotiatione argenti:* eodem ubique vocabulo: *et auri primi:* et præ auro *fructus ejus:* proventus, sapientiæ scilicet.

[15] *Pretiosior..... cunctis opibus:* gemmis, margaritis: Heb.

18.

18. Lignum vitæ est his, qui apprehenderint eam : et qui tenuerit eam, beatus.

19. Dominus sapientiâ fundavit terram, stabilivit cœlos prudentiâ.

20. Sapientiâ illius eruperunt abyssi, et nubes rore concrescunt.

21. Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis: custodi legem atque consilium :

22. Et erit vita animæ tuæ, et gratia faucibus tuis.

23. Tunc ambulabis fiducialiter in viâ tuâ, et pes tuus non impinget:

24. Si dormieris, non timebis, quiesces, et suavis erit somnus tuus.

25. Ne paveas repentino terrore, et irruentes tibi potentias impiorum.

26. Dominus enim erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum ne capiaris.

[18] *Lignum vitæ:* longa vita, ut ℣. 2, 16. Allusum ad illud lignum vitæ in Paradiso. *Gen.* II. 9. III. 22. ut et infrà, XIII. 12. XV. 4.

[19] *Dominus sapientiâ fundavit terram.* Alia commendatio sapientiæ ab operibus : quod copiosiùs explicat infrà, VIII. 22.

[20] *Eruperunt abyssi :* fontes et flumina per terræ venas meant et emanant. *Nubes rore concrescunt :* aer stillat roribus : Heb. aquæ supremæ et infimæ æquè deducuntur Dei sapientiâ.

[21] *Custodi legem :* quod alii vertunt, essentiam : eodem apud Hebræos sensu.

[23] Aliud argumentum : vera securitas per sapientiam, de quâ securitate : 24, 25, 26, et antea 2, 17. Summa : securæ conscientiæ, secura omnia sub Deo custode.

[25] *Ne paveas repentino terrore :* unde illud : *Dominum non invocaverunt : illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor.* Psal. XIII. 5. Contrà de piis : *Scuto circumdabit te veritas ejus : non timebis à timore nocturno.* Psal. XC. 5.

27. Noli prohibere benefacere eum qui potest : si vales, et ipse benefac :

28. Ne dicas amico tuo : Vade, et revertere ; cras dabo tibi : cùm statim possis dare.

29. Ne moliaris amico tuo malum, cùm ille in te habeat fiduciam.

30. Ne contendas adversùs hominem frustra, cùm ipse tibi nihil mali fecerit.

31. Ne æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus :

32. Quia abominatio Domini est omnis illusor, et cum simplicibus sermocinatio ejus.

33. Egestas à Domino in domo impii : habitacula autem justorum benedicentur.

34. Ipse deludet illusores, et mansuetis dabit gratiam.

35. Gloriam sapientes possidebunt : stultorum exaltatio, ignominia.

28 *Cras dabo* : Rectè hîc commemorant Antiochum illum, cui cognomen, ὁ δώσων : quòd semper daturus, nunquam dans, vanis pollicitationibus ludificaret amicos.

30 *Ne contendas adversùs hominem frustra* : de rebus nihili : sive immeritò : gratis. *Si quis* enim *videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei.* I. Cor. XI. 16.

32 *Quia abominatio Domini est omnis illusor* : perversus : παράνομος, LXX.

33 *Egestas à Domino in domo impii* : maledictio, κατάρα, 70.

34 *Deludet illusores* : quæ ipsa est sententia memorata à Jacobo et Petro, juxta 70. his verbis : *Deus superbis resistit : humilibus autem dat gratiam.* Jac. IV. 6. I. Pet. V. 5.

35 *Stultorum exaltatio, ignominia.* Stulti exaltant ignominiam : Heb. 70. *insipientia enim eorum*, tanquam alto loco posita, *manifesta erit omnibus.* II. Tim. III. 9.

CAPUT IV.

Salomon ab ipsâ pueritiâ sapientiam doctus, ejus bona commendat: malorum inquietudo ac perversitas: vir bonus cor custodiat: prava arceat colloquia: agenda prospiciat: 25, 26, 27.

1. AUDITE, filii, disciplinam patris, et attendite, ut sciatis prudentiam.

2. Donum bonum tribuam vobis; legem meam ne derelinquatis.

3. Nam et ego filius fui patris mei, tenellus, et unigenitus coram matre meâ:

4. Et docebat me, atque dicebat: Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præcepta mea, et vives.

5. Posside sapientiam, posside prudentiam: ne obliviscaris, neque declines à verbis oris mei.

6. Ne dimittas eam, et custodiet te: dilige eam, et conservabit te.

7. Principium sapientiæ, posside sapientiam; et in omni possessione tuâ acquire prudentiam:

8. Arripe illam, et exaltabit te: glorificaberis ab eâ, cùm eam fueris amplexatus.

9. Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et coronâ inclytâ proteget te.

3 *Filius fui patris mei:* cæteris majoribus licet antepositus, et ad spem regni eductus: *tenellus et unigenitus:* tam carus matri, atque unigenitus: nam et matri Bethsabee filiæ Ammiel, præter Salomonem, dantur alii tres ex Davide filii. *I. Par.* III. 5. Sed Salomon dilectissimus: unde illud Canticum, *pro dilecto:* in titulo Psal. XLIV. Vide autem pietatem Salomonis hìc et ubique passim studiosissimè commendantis matrem optimam, et unà cum Davide à peccato ad summa provectam.

7 *Principium sapientiæ, posside sapientiam:* prima tibi sit sapientiæ cura.

10. Audi, fili mi, et suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi anni vitæ.

11. Viam sapientiæ monstrabo tibi, ducam te per semitas æquitatis:

12. Quas cùm ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum.

13. Tene disciplinam, ne dimittas eam: custodi illam, quia ipsa est vita tua.

14. Ne delecteris in semitis impiorum, nec tibi placeat malorum via.

15. Fuge ab eâ, nec transeas per illam: declina, et desere eam.

16. Non enim dormiunt, nisi malefecerint; et rapitur somnus ab eis, nisi supplantaverint.

17. Comedunt panem impietatis, et vinum iniquitatis bibunt.

18. Justorum autem semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem.

19. Via impiorum tenebrosa: nesciunt ubi corruant.

20. Fili mi, ausculta sermones meos, et ad eloquia mea inclina aurem tuam.

[16] *Nisi supplantaverint:* malefecerint, deceperint.

[17] *Panem impietatis, vinum iniquitatis:* malè partum, seu rapinâ, seu dolo.

[18] *Justorum semita, quasi lux. Erumpet, quasi mane, lumen tuum.* Is. LVIII. 8. *Procedit et crescit usque ad perfectam diem:* quæ lux decrementa nescit: *à claritate in claritatem.* II. Cor. III. 18.

[19] *Via impiorum tenebrosa:* plena offendiculis quæ non vident: unde: *nesciunt ubi corruant:* juxta illud Davidicum: *Fiat via illorum tenebræ et lubricum.* Psalm. XXXIV. 6.

21. Ne recedant ab oculis tuis; custodi ea in medio cordis tui:

22. Vita enim sunt invenientibus ea, et universæ carni sanitas.

23. Omni custodiâ serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit.

24. Remove à te os pravum, et detrahentia labia sint procul à te.

25. Oculi tui recta videant, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos.

26. Dirige semitam pedibus tuis: et omnes viæ tuæ stabilientur.

27. Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram: averte pedem tuum à malo. Vias enim, quæ à dextris sunt, novit Dominus: perversæ verò sunt, quæ

[25] *Oculi tui recta videant:* primùm enim explorare ac videre oportet quæ recta sunt, ut fiat illud Pauli: *omnia probate, quod bonum est tenete.* I. Thess. v. 20. *Palpebræ tuæ,* oculi, *præcedant gressus tuos:* quidquid agas, prospice quem in finem eventurum sit; præcipitis enim animi est ire antequam videas, eòque ingredi, unde pedem referre non possis. Rectè Beda: *Iter justitiæ quod ingredi debeas, diligenter edisce: bonum opus quod acturus es, sedulò cogitatione præveni.* Vide Eccl. II. 14.

[26] *Dirige semitam pedibus tuis:* quod est illud ex 70. deductum, et à Patribus toties memoratum: rectos cursus fac pedibus tuis, et vias tuas dirige.

[27] *Ne declines ad dexteram:* quod est ire rectà, aberrare nusquam: proverbialis locutio. *I. Reg.* VI. 12. *II. Reg.* II, 19. Unde illa sapiens Thecuitis: *Nec ad sinistram, nec ad dexteram est ex omnibus his quæ locutus es:* rectè conjectatus es, nec à vero aberrasti. *II. Reg.* XIV. 19. *Vias quæ à dextris sunt novit Dominus:* id est, probat: sicut scriptum est: *Novit Dominus viam justorum:* Psal. I. 6. et ad Moysen: *Novi te ex nomine, et invenisti gratiam coram me:* Exod. XXXIII. 12. unde ad reprobos dicitur: *Nunquam novi vos:* Matt. VII. 23. ut Augustinus passim, et disertè ad hunc locum Epist. poster. ad Valen-

à sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet.

tin. præfixâ libro de Grat. et Lib. arbit. n. 7. quo loco et istud rectè : ita bonas esse vias *quæ à dextris sunt*, *ut in dexteram tamen declinare non sit bonum*. Declinat ad sinistram, qui mala opera facit : ad *dexteram verò, qui bona ipsa opera, quæ ad vias dexteras pertinent, sibi vult assignare, non Deo*. Simili modo, ex Bedâ hîc : declinat ad sinistram, qui desipit : ad dexteram verò, qui plus sapit quàm oportet sapere. Declinat ad sinistram, qui vim præceptorum relaxat in malum : ad dexteram verò, qui alligat et imponit in humeros hominum onera importabilia, ut habetur, *Matt.* XXIII. 4. Porrò ab illis verbis : *vias quæ à dextris sunt, novit Dominus* : totum illud in Hebræo deest, et à 70. sumptum.

CAPUT V.

Custodienda mens et lingua, ne à voluptatibus abstrahamur : impudicæ mulieris artes, falsa dulcedo, instabilitas, fallacia : hinc pestis rei, famæ, valetudini : sera pœnitentia : casti conjugii laus.

1. FILI mi, attende ad sapientiam meam, et prudentiæ meæ inclina aurem tuam,

2. Ut custodias cogitationes, et disciplinam labia tua conservent. Ne attendas fallaciæ mulieris.

3. Favus enim distillans labia meretricis, et nitidius oleo guttur ejus :

4. Novissima autem illius amara quasi absynthium, et acuta quasi gladius biceps.

5. Pedes ejus descendunt in mortem, et ad inferos gressus illius penetrant.

[2] *Ut custodias* : contineas ac regas *cogitationes* : non tantùm opera vel verba. *Ne attendas fallaciæ mulieris* : deest Heb. habent. 70.

[3] *Et nitidius oleo guttur ejus* : lene præ oleo guttur. Sic Psal. LIV. 22. *Molliti sunt sermones ejus super oleum.*

6. Per semitam vitæ non ambulant: vagi sunt gressus ejus, et investigabiles.

7. Nunc ergo, fili mi, audi me, et ne recedas à verbis oris mei.

8. Longè fac ab eâ viam tuam, et ne appropinques foribus domûs ejus.

9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli:

10. Ne fortè impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo alienâ;

11. Et gemas in novissimis, quando consumpseris carnes tuas et corpus tuum, et dicas:

12. Cur detestatus sum disciplinam, et increpationibus non acquievit cor meum,

13. Nec audivi vocem docentium me, et magistris non inclinavi aurem meam?

14. Pene fui in omni malo, in medio ecclesiæ et synagogæ.

15. Bibe aquam de cisternâ tuâ, et fluenta putei tui:

6 *Vagi sunt gressus ejus, et investigabiles*: non vestigabiles, indeprensi, ignoti: Heb. tot se fallaciis technisque involvit.

9 *Ne des alienis honorem tuum*: ne sis eis ludibrio, spoliatus et egens: unde:

10 *Ne expleantur extranei viribus tuis*: ne opes tot laboribus partæ, alienam in familiam transferantur: enectoque per libidines corpore, frustra *gemas*. ℣. 11.

12 *Cur detestatus sum disciplinam?* Sera pœnitentia, ad quam etiam istud pertinet.

14 *Pene fui in omni malo*: propemodum omnia mala sum expertus. *In medio ecclesiæ et synagogæ*: libidinibus æquè, ac miseriis vulgo notus: bona, valetudo, fama pariter perierunt.

15 *Bibe aquam de cisternâ tuâ*: uxore legitimâ esto contentus.

16. Deriventur fontes tui foras, et in plateis aquas tuas divide.

17. Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui.

18. Sit vena tua benedicta; et lætare cum muliere adolescentiæ tuæ.

19. Cerva carissima, et gratissimus hinnulus; ubera ejus inebrient te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter.

20. Quare seduceris, fili mi, ab alienâ, et foveris in sinu alterius?

21. Respicit Dominus vias hominis, et omnes gressus ejus considerat.

22. Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur.

23. Ipse morietur, quia non habuit disciplinam, et in multitudine stultitiæ suæ decipietur.

[16] *Deriventur fontes tui :* multiplicabuntur liberi tui, et posteritas tua latè patebit.

[17] *Habeto eas solus :* aquas; liberos tuos : castum custodi matrimonium, ut tuo quoque exemplo servet uxor pudicitiam, nec liberi tui incerto patre nati habeantur.

[18] *Sit vena tua :* fons tuus : *benedicta :* fœcunda : læto proventu felix. *Cum muliere adolescentiæ tuæ :* quam duxisti adolescens : ut suprà, II, 17.

[19] *Cerva carissima :* amorum vocabula, quibus conjugem prosequeris. *In amore ejus delectare :* non in meretriciis amoribus : et tamen memineris id quoque esse vanum. *Eccl. II.* I. *et seqq.* tibique, christiane, dictum : *Tempus breve est : reliquum est, ut et qui habent uxores, tanquam non habentes sint :* neque carni, sed spiritui serviant, seque transire cogitent, non manere. *I. Cor.* VII, 29, 30, 31.

CAPUT VI.

De non temerè fidejubendo : ad formicam piger : apostatæ, sive vafri turbulentique homines : septem Deo exosa : perpetua attentio ad legem : hinc tutela adversùs muliebres illecebras.

1. Fili mi, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam,

2. Illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus.

3. Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera : quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum :

4. Ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ.

5. Eruere, quasi damula, de manu, et quasi avis, de manu aucupis.

[1] *Si spoponderis.* Œconomicum de non fidejubendo, sæpe repetitum : XI. 15. XVII. 18. 16. XXII. 26. XXVII. 13. non quòd spondere vetet, qui et largiri præcipit, III. 27, 28. et alibi sæpe ; sed interim hæc vitanda monet : primum ne falso pudore, ac nimiâ facilitate te obliges ; alterum ut obligatus, quamprimum exsolvi te cures, ne diligens licet paterfamilias, alienâ indiligentiâ, atque incuriâ pereas, unde subdit :

[3] *Discurre, festina, suscita amicum tuum :* pro quo spopondisti, ne velut ex soluto nexu securus, reique suæ negligens, tibi persolvendum æs alienum relinquat. Spirituali sensu vetat ne quis facilè curam animarum suscipiat, ne susceptam negligenter gerat ; is enim verè pro aliis animam oppigneravit suam : quare, quòd superest, strenuè nec somnolenter rem agat, ut habetur ℣. 4. assiduisque adhortationibus amicos suscitet ℣. 3. adigatque ad exsolvendum debitum, Deoque et proximo præstandum quod lex imperat. Sic enim pastor vigilans animam liberabit, et ovium, et suam : v. 1. *defixisti extraneo manum tuam.* Alludit ad cavendi formulam complosis utrinque manibus : quod et infrà memoratur, XVII. 18. XXII. 26.

6. Vade ad formicam, ô piger, et considera vias ejus, et disce sapientiam.

7. Quæ cùm non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem,

8. Parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe quod comedat.

9. Usquequo, piger, dormies? quando consurges è somno tuo?

10. Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias :

11. Et veniet tibi quasi viator, egestas, et pauperies

6 *Vade ad formicam, ô piger.* Formica dicitur strenuus quisque et providus operarius, qui in præsenti vitâ, velut in æstate, fructus justitiæ quos in æternum recipiat, sibi recondat. Beda. *Disce sapientiam:* non bestiolæ, sed Dei, in tenui licet animalculo, ingentium virtutum specimen adumbrantis.

7 *Quæ cùm non habeat ducem.* Si tantillum animal principe carens et rationis expers, naturâ duce sibi providet in posterum; multò magìs tu ad imaginem Dei conditus, ad videndam ejus gloriam vocatus, doctorum magisterio adjutus, ipsum conditorem habens ducem; debes in præsenti bonorum operum fructus congregare, quibus in æternum vivas. Hìc autem dies judicii hiemi comparatur, quia tunc nulla facultas pro vitâ laborandi : sed tantùm quisque cogitur de horreo pristinæ actionis proferre quod recondidit. Beda.

9 *Usquequo, piger, dormies? Surge qui dormis* (in vitiis peccatisque scilicet,) *et exurge à mortuis, et illuminabit te Christus.* Ephes. v. 14.

10 *Paululum:* ad breve tempus: *conseres*, complicabis *manus;* teque compones ad somnum : at egestas te dormire non sinet : unde sequitur :

11 *Veniet tibi, quasi viator, egestas:* improvisa, inexpectata : *et pauperies, quasi vir armatus:* acer, indomitus, nec nisi vi et industriâ domo expellendus : ne tantum viatorem ultro abiturum cogites. Hìc autem egestatis nomine, animæ, suo vitio, virtute et gratiâ de-

quasi vir armatus. Si verò impiger fueris, veniet ut fons messis tua, et egestas longè fugiet à te.

12. Homo apostata, vir inutilis graditur ore perverso.

13. Annuit oculis, terit pede, digito loquitur,

14. Pravo corde machinatur malum, et omni tempore jurgia seminat.

15. Huic extemplo veniet perditio sua, et subitò conteretur, nec habebit ultrà medicinam.

16. Sex sunt, quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus:

17. Oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem,

18. Cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum,

19. Proferentem mendacia, testem fallacem, et eum qui seminat inter fratres discordias.

20. Conserva, fili mi, præcepta patris tui, et ne dimittas legem matris tuæ.

stitutæ, indigentia intelligatur. *Si verò impiger fueris, veniet ut fons* limpidus, inexhaustus, *messis tua, et egestas longè fugiet à te:* quæ desunt in Heb. habent 70.

[12] *Homo apostata:* discedens à Deo verâque simplicitate: homo Belihal: Heb. ἄφρων καὶ παράνομος: insipiens et legis contemptor, 70. *Vir inutilis* · iniquus: Heb. *Ore perverso:* mendace, fallace.

[13] *Annuit oculis:* verbis parcit, nutibus loquitur, ut arcana tacendaque retecturus: quales ardeliones illi turbulenti homines, fraudum ac nequitiarum artifices, qui negotiis quibusque se immiscent, ut rerum omnium quæ aguntur gnari; huic annuunt oculis, terunt alteri pedem: nil sinceri, nil candidi: unde rixæ et jurgia, ut in seq. habetur.

[15] *Huic extemplo veniet perditio sua:* retectis nebulonis fraudibus, atque omnibus quos decepit in ejus perniciem æquè conspirantibus.

21. Liga ea in corde tuo jugiter, et circumda gutturi tuo.

22. Cùm ambulaveris, gradiantur tecum; cùm dormieris, custodiant te; et evigilans loquere cum eis.

23. Quia mandatum lucerna est, et lex lux, et via vitæ increpatio disciplinæ:

24. Ut custodiant te à muliere malâ, et à blandâ linguâ extraneæ.

25. Non concupiscat pulchritudinem ejus cor tuum, nec capiaris nutibus illius:

26. Pretium enim scorti vix est unius panis: mulier autem viri pretiosam animam capit.

27. Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant?

21 *Liga ea in corde tuo jugiter*: allusum ad Deut. VI. 8. quasi diceret: illic juberis in manu ligare præcepta: at ego præcipio, id quoque, ut in corde liges. Vide VII. 3.

22 *Cùm ambulaveris, gradiantur tecum. Meditaberis in eis sedens in domo tuâ, et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens.* Deut. VI. 7. *Evigilans loquere cum eis*: quasi cum amicis, fidisque consiliariis. *Consilium enim meum justificationes tuæ*: sive ut habet Heb. quasi viri amicissimi mei. *Psal.* CXVIII. 24.

23 *Via vitæ increpatio disciplinæ*: sive increpatio quæ est ex disciplinâ: non ex odio, aut invidiâ, aut denique superbiâ animique levitate.

25 *Nutibus illius*: palpebris: Heb. nutu oculorum, quibus vel maximè stultum amatorem inescant, quasi plura largituræ, quàm verbis explicare audeant.

26 *Pretium enim scorti vix est unius panis*: quia propter mulierem meretricem, usque ad tortam panis: Heb. supple, devenitur. Omnia exhaurit vilis meretricula. *Mulier autem viri pretiosam animam capit*: neque tantùm bona corrumpit, sed etiam ipsam animam: ỳ. 32.

27. 28. *Numquid potest homo.* Hæc cogitent qui se media in pericula conjiciunt, fortesque futuros se putant: rectè autem Ambro-

28. Aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantæ ejus?

29. Sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cùm tetigerit eam.

30. Non grandis est culpa, cùm quis furatus fuerit: furatur enim ut esurientem impleat animam:

31. Deprehensus quoque reddet septuplum, et omnem substantiam domûs suæ tradet.

32. Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam:

33. Turpitudinem et ignominiam congregat sibi, et opprobrium illius non delebitur.

34. Quia zelus et furor viri non parcet in die vindictæ,

35. Nec acquiescet cujusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima.

sius: *Nemo adversus seipsum diu fortis est.* Vide similem sententiam Eccli. XIII. 1.

29 *Non erit mundus cùm tetigerit eam:* innoxius, impunis.

30 *Non grandis est culpa:* furtum; præ adulterio scilicet. At Heb. non spernent furem, non probro afficient, non flagris cædent, sed pecuniâ mulctabunt; adulterum verò nece.

31 *Reddet septuplum:* phrasis Heb. Septenarius numerus incertus pro certo, eoque magno: nam in lege pro furto non septuplum, sed duplum indicitur, vel quadruplum, vel ad summum quintuplum. *Exod.* XXII. 1, 4, 7, 9. *Omnem substantiam domûs suæ tradet.* Quinetiam si reddere non possit rem ipsam cum augmento, ipse venumdabitur. *Exod.* XXII. 3.

32 *Adulter... propter cordis inopiam:* propter stultitiam: *perdet animam suam:* morte damnabitur. *Levit.* XX. 10, et alibi sæpe. Perdet etiam animam in æternum, peccato, cupiditatibus, pœnæ addictus.

CAPUT VII.

Iterum attentio ad legem: sapientia, soror, amica; quæ à mulierum avertat illecebris: earum fallaciæ, fictus amor, procacitas: esca libidinum, luxus, mollitias, odoramenta: hinc vincula, laquei, sagittæ, vulnus immedicabile, mors denique.

1. Fili mi, custodi sermones meos, et præcepta mea reconde tibi. Fili,

2. Serva mandata mea, et vives: et legem meam quasi pupillam oculi tui:

3. Liga eam in digitis tuis, scribe illam in tabulis cordis tui.

4. Dic sapientiæ, Soror mea es; et prudentiam voca amicam tuam,

5. Ut custodiat te à muliere extraneâ, et ab alienâ, quæ verba sua dulcia facit.

6. De fenestrâ enim domûs meæ per cancellos prospexi:

7. Et video parvulos, considero vecordem juvenem,

8. Qui transit per plateam juxta angulum, et prope viam domûs illius graditur

9. In obscuro, advesperascente die, in noctis tenebris et caligine.

3 *Liga eam*: suprà, VI. 21.

7 *Et video parvulos*: imperitos, adolescentulos capere et capi quærentes: ut suprà, *cap.* VI. 25, 26.

8. 9. *Qui transit... juxta angulum, et prope viam domûs illius*: meretricis: malæ rei sibi conscius, non adit rectà domum infamem impudicitiis, sed transeuntis specie, prope et circa angulum obambulat; tum nocte occulit flagitium. Unde sequitur: *in obscuro: in noctis tenebris.*

10. Et ecce occurrit illi mulier ornatu meretricio, præparata ad capiendas animas; garrula et vaga,

11. Quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis,

12. Nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta angulos insidians.

13. Apprehensumque deosculatur juvenem, et procaci vultu blanditur, dicens:

14. Victimas pro salute vovi, hodie reddidi vota mea.

15. Idcirco egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre; et reperi.

[10] *Et ecce occurrit illi :* cunctabundo et verecundo, *mulier præparata :* Heb. custodita corde, astuta, instructa dolis; *ad capiendas animas :* 70. quæ facit juvenum avolare corda : deest in Heb. sed suppletum ad hujus loci mentem, ut patebit ℣. 22, 23 et seqq. *Garrula :* quod alii, tumultuosam : Aquila otiosam vertit; Hieronymus ipse clamosam : infrà, IX. 13. Huic simillimæ illæ à Paulo memoratæ *adolescentiores* viduæ, *quæ primam fidem irritam fecerunt; simul autem et otiosæ discunt circuire domos; non solùm otiosæ, sed et verbosæ et curiosæ, loquentes quæ non oportet. I. Tim.* V. 11, 12 *et seqq. Et vaga* : declinans : Heb. quod vagam et inquietam sonat : 70. volatica.

[11] *Quietis impatiens :* deest Heb. Videtur autem esse expositio præcedentis vocis, *vaga :* et congruit sequentibus : *nec valens in domo consistere :* quòd otiosa, quòd curiosa, quòd garrula, ut Paulus dicebat.

[12] *Nunc foris :* in vico : Heb. *nunc in plateis; nunc in angulo :* juxta omnem angulum : Heb. in omni angiportu. Et hæc vagandi causa, quòd ubique venetur animas, novosque amatores conciliare studeat.

[13] *Et procaci vultu blanditur :* obfirmatâ facie dicit : Heb.

[14] *Victimas pro salute vovi :* victimas pacificas, festas ac lætas, è quibus solis licebat sacrum instituere epulum.

[15] *Idcirco egressa sum in occursum tuum :* ut participem te lætitiæ et convivii facerem.

16. Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex Ægypto:

17. Aspersi cubile meum myrrhâ, et aloe, et cinnamomo.

18. Veni, inebriemur uberibus, et fruamur cupitis amplexibus, donec illucescat dies.

19. Non est enim vir in domo suâ, abiit viâ longissimâ.

20. Sacculum pecuniæ secum tulit: in die plenæ lunæ reversurus est in domum suam.

21. Irretivit eum multis sermonibus, et blanditiis labiorum protraxit illum.

22. Statim eam sequitur, quasi bos ductus ad victimam, et quasi agnus lasciviens, et ignorans quòd ad vincula stultus trahatur,

23. Donec transfigat sagitta jecur ejus; velut si avis

[16] *Intexui funibus:* stragulis emollivi: tesselatis stravi linteis, sive peristromatis: opere Ægyptio longè optimo ac pretiosissimo.

[17] *Aspersi cubile... myrrhâ.* Vide autem non modò blanditias et amplexus, verùm etiam suffimenta, odores, opipara convivia, exquisitosque et exoticos ornatus omnino ad amatoria pertinere. *Quàm fœda sunt,* ait Tertullianus, *sine quibus non potuit meretrix et prostituta describi!* (De cultu fœmin. lib. II. n. 12.)

[18] *Inebriemur uberibus:* sic ferè antiqui interpretes: alia lectio, amoribus: quam nunc Hebræus habet, levissimi apicis mutatione. *Inebriemur* autem ebrietate pessimâ, sicut ait Propheta: *Ebria non à vino.* Is. LI. 21. Vino enim ebrii, postquam tantillùm hesternam crapulam edormiverint, sani sunt: at ebrii amoribus ac voluptatibus, nec jam suî compotes, nullo more modoque furunt.

[19] *Non est... vir in domo:* ad tutas diuturnasque provocat libidines.

[20] *Sacculum pecuniæ secum tulit:* grande viaticum: *in die plenæ lunæ:* alii in novilunio, ut Psal. LXXX. ℣. 4. stato die vel condicto; solemniori fortè, cujus religione solebant reduci domum: ne subitum atque inopinum reditum metuas.

[21] *Irretivit eum:* [22] *Statim... sequitur:* [23] *donec transfigat sagitta.*

festinet

festinet ad laqueum : et nescit quòd de periculo animæ illius agitur.

24. Nunc ergo, fili mi, audi me, et attende verbis oris mei.

25. Ne abstrahatur in viis illius mens tua : neque decipiaris semitis ejus.

26. Multos enim vulneratos dejecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab eâ.

27. Viæ inferi domus ejus, penetrantes in interiora mortis.

Vide autem quà verborum et comparationum non modò elegantià, sed etiam vi ac pondere, omnia voluptatum avocamenta congerat : en vincula, en mortes : ad hæc cæcitatem atque amentiam ultro irruentis in ictus et immedicabiliter vulnerati : quo quid tetrius ?

26 *Multos enim... dejecit :* ad extremum deterret exemplis. *Fortissimi quique :* sic Samson, sic David, sic alii innumerabiles : nec ipse Salomon sapientissimus mortalium, ac tam diligens monitor, declinavit ictus.

27 *Penetrantes in interiora mortis :* descendentes ad penetralia mortis, ne te speres facilè ex hoc barathro emersurum. Penetralia autem mortis, servire cupiditatibus, et à peccato vinci, trahi, possideri, extincto mentis lumine, et conscientiæ sensu ; ut jugum excutere, nec, si velis, possis ; neque supersit aliud, quàm illud Davidicum : *de necessitatibus meis erue me*, Psal. xxiv. 17. Vide etiam infra, viii. 35, 36.

CAPUT VIII.

Sapientiæ invitantis clamor : auctoritas : divitiæ : opera : eadem ex Deo genita, eique assistens et cooperans.

1. Numquid non sapientia clamitat, et prudentia dat vocem suam?

1 *Numquid non sapientia clamitat :* inculcat, pro more, jam dicta, i. 20, 21.

2. In summis, excelsisque verticibus supra viam, in mediis semitis stans,

3. Juxta portas civitatis, in ipsis foribus loquitur, dicens:

4. O viri, ad vos clamito; et vox mea ad filios hominum.

5. Intelligite, parvuli, astutiam, et insipientes animadvertite.

6. Audite, quoniam de rebus magnis locutura sum: et aperientur labia mea, ut recta prædicent.

7. Veritatem meditabitur guttur meum: et labia mea detestabuntur impium.

8. Justi sunt omnes sermones mei, non est in eis pravum quid, neque perversum.

9. Recti sunt intelligentibus, et æqui invenientibus scientiam.

10. Accipite disciplinam meam, et non pecuniam: doctrinam magis, quàm aurum eligite.

[2] *Supra viam, in mediis semitis:* in viis, in inviis.

[3] *Juxta portas civitatis:* ubique obvia et parabilis. Sic Christus vera sapientia, et in monte os suum aperuit, et in desertis non modò corpora, sed etiam animas pavit, et obvios quosque sanavit, terrasque et aquas benefaciendo pertransiit, et in portis Naim mortuum suscitavit, et ad maris littora è naviculâ docuit, et in domibus, in conviviis, in synagogis, in vicis, in urbe, in oppidis et in castellis, in templo et extra templum prædicavit; neque quidquam intentatum reliquit, quo se omnibus obvium faceret.

[4] *O viri, ad vos clamito:* jam ipsa sapientia se commendat; primum à benevolentiâ, quòd ultro invitet homines, nec modò vocibus, sed etiam clamoribus; alterum à gravitate rerum, quòd magna locutura sit, ℣. 5. tertium quòd recta, quòd vera, ℣. 6, 7. quòd irreprehensibilia, ℣. 8.

[10] *Accipite disciplinam... et non pecuniam:* quartum ab utilitate, quòd sapientiæ dona, opes omnes facilè exsuperent: quod fusè exequitur, ℣. 11, 18, 19.

11. Melior est enim sapientia cunctis pretiosissimis: et omne desiderabile ei non potest comparari.

12. Ego sapientia habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus.

13. Timor Domini odit malum: arrogantiam et superbiam, et viam pravam, et os bilingue detestor.

14. Meum est consilium, et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo.

15. Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt.

16. Per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam.

17. Ego diligentes me diligo: et qui manè vigilant ad me, invenient me.

18. Mecum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ, et justitia.

[12] *Ego sapientia habito in consilio*: quintum, ab eorum claritudine quorum consortio gaudet, ac primùm sapientum. *Habito in consilio;* non in temerariis vulgi concursationibus; sed in cœtibus ratione et consilio constitutis.

[13] *Arrogantiam et superbiam*: sextum, à sanctitate, quòd vitia omnia arceat. *Os bilingue*: fallax, varium, instabile: de quo sæpe in his libris.

[14] *Meum est consilium*: pars altera sanctitatis, quòd virtutes omnes conciliet, et complectatur.

[15, 16] *Per me reges regnant*: septimum, ab auctoritate, atque utilitate publicâ, quòd leges, quòd judicia, quòd imperia, quòd regna constituat ac stabiliat, res optimas et bono publico natas.

[17] *Ego diligentes me diligo*: iterum à benignitate, ac benevolentiâ, quòd cùm tanta sit, repellat à se neminem. *Qui manè vigilant*: ea diligentiam interrumpentis somnos, et ad Deum inclamantis: *Ad te de luce vigilo.* Psal. LXII. 1. Unde *omnis populus manicabat* (summo manè pergebat) ad Christum *in templo audire eum.* Luc. XXI. 38. Odit enim sapientia torporem ac somnolentiam.

[18] *Mecum sunt divitiæ, et gloria*: multi enim divites, sed inde-

19. Melior est enim fructus meus auro, et lapide pretioso, et genimina mea argento electo.

20. In viis justitiæ ambulo, in medio semitarum judicii,

21. Ut ditem diligentes me, et thesauros eorum repleam.

22. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio.

23. Ab æterno ordinata sum, et ex antiquis antequam terra fieret.

cores, inglorii; non ita sapientiæ alumni. *Opes superbæ, et justitia:* quæ plerumque inter se dissident, partis quâcumque divitiis, unde *opes superbæ;* in Heb. duraturæ, stabiles: quod justitia præstat.

[19] *Genimina mea:* proventus mei.

[22] *Dominus possedit me:* ultimus ac præcipuus locus: ab ipsâ origine sapientiæ. Jam enim ab effectis ejus ac fructibus ad ipsum fontem assurgit, quod est sapientia ipsa, et *Verbum Dei in excelsis. Eccli.* I. 5. Qui locus etiam pertractatur *Sap.* VII. VIII. *Possedit me:* acquisivit, genuit. *Ab initio viarum:* vel ut habet Heb. principium viæ suæ: per quam omnia ordiretur. Quem locum Joannes respicit *Apoc.* III. 14. ubi Verbum appellat *principium creaturæ Dei:* in quo creandi principium est. Sic, *possedi hominem per Deum:* Genes. IV. I. LXX. ἔκτισε, creavit, condidit, sive, ut alii reddunt, constituit, ordinavit. Athan. orat. III. adv. Arian. et seqq. nunc orat. II. n. 80. et seq. Euseb. lib. III. de Eccles. Theol. Melius cum eodem Eusebio ibidem, atque aliis vetustis auctoribus, reponendum esset secundùm Hebræum, atque ex ipsius Aquilæ litteratissimi interpretis versione ἐκτήσατο, possedit, genuit. *Antequam quidquam faceret à principio.* Sapientia enim genita et concepta est, partuque edita: ut etiam habes, ℣. 24, 25. Unde Joan. I. 1. de Verbo dicitur: *In principio erat:* tum, ℣. 3. *omnia per ipsum facta sunt;* ut hæc quidem facta sint in tempore: ipse verò Sermo ab æterno genitus, atque adeo unigenitus. *Joan.* I. 14, 18.

[23] *Ab æterno ordinata sum:* constituta sum, uncta sum, principatum habui: Heb. fundata sum: LXX. Dominus fundavit me: ἐθεμελίωσε,

24. Nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram : necdum fontes aquarum eruperant :

25. Necdum montes gravi mole constiterant : ante colles ego parturiebar :

26. Adhuc terram non fecerat, et flumina, et cardines orbis terræ.

27. Quando præparabat cœlos, aderam : quando certâ lege, et gyro vallabat abyssos :

28. Quando æthera firmabat sursum, et librabat fontes aquarum :

29. Quando circumdabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis, ne transirent fines suos : quando appendebat fundamenta terræ :

[24] *Necdum fontes aquarum eruperant :* fontes, moles seu congeries aquarum : Heb. sive abundantes aquis.

[25] *Necdum montes gravi mole constiterant :* ante montes defixos, constitutos : Heb. *gravi mole*, ex ℣. superiore translatum. *Ante colles parturiebar.* ὠδινήθην, Aquila. γεννᾷ με, gignit me, LXX. Chal. genita eram.

[26] *Et flumina :* ita Chald. χώρας καὶ ἀοικήτους, LXX. habitatam et desertam : quod alii vertunt, terram et plateas. *Et cardines :* queis terra ipsa constat, nec ut pulvis dispergitur : unde Hebræus ad verbum : caput pulverum orbis.

[27] *Quando certâ lege, et gyro vallabat abyssos :* quando mare circumducebat in sphæræ formam : quasi circino desuper ducto : id enim Heb. sonat.

[28] *Quando æthera firmabat sursum, et librabat fontes aquarum :* nubes in excelso suspensas : ita LXX. et Chal. nempe aquas illas quæ supra firmamentum, id est, supra cœlum, feruntur : jam pergit ad alias aquas, marinas scilicet, ab illis sublimioribus medio aere intersectas.

[29] *Quando circumdabat mari... quando appendebat fundamenta terræ :* statuebat : collocabat : quasi utrimque librabat, ut firma consisterent.

30. Cum eo eram, cuncta componens: et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore;

31. Ludens in orbe terrarum: et deliciæ meæ esse cum filiis hominum.

32. Nunc ergo, filii, audite me: Beati, qui custodiunt vias meas.

33. Audite disciplinam, et estote sapientes, et nolite abjicere eam.

34. Beatus homo qui audit me, et qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei.

35. Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem à Domino:

36. Qui autem in me peccaverit, lædet animam suam. Omnes, qui me oderunt, diligunt mortem.

30 *Cum eo eram :* apud eum : *Hoc erat : in principio apud Deum :* Joan. 1, 2. *Cuncta componens :* quod alii vertunt, alens, nutriens; sive fovens, regens instar pædagogi. LXX. aptans. *Delectabar :* videbat enim *Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona. Gen.* 1. 31. *Per singulos dies*, neque enim tantùm summâ ipsâ operis delectatus; sed per singulos dies videbat quod fecerat, quòd esset bonum. *Gen.* 1. 4, 10, etc.

31 *Ludens in orbe terrarum :* facilitatem, varietatem, jucunditatem designat operis. *Et deliciæ meæ esse cum filiis hominum.* Sic Baruch. III, 38. *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.*

35 *Qui me invenerit... et hauriet salutem à Domino :* Pro quo LXX. habent celebratissimum illud : et paratur voluntas à Domino.

CAPUT IX.

Sapientiæ domus : convivium : documenta : adversùs meretricios amores.

1. Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem.

2. Immolavit victimas suas, miscuit vinum, et proposuit mensam suam.

3. Misit ancillas suas ut vocarent ad arcem, et ad mœnia civitatis:

4. Si quis est parvulus, veniat ad me. Et insipientibus locuta est:

5. Venite: comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis.

6. Relinquite infantiam, et vivite, et ambulate per vias prudentiæ.

[1] *Sapientia ædificavit sibi domum :* videtur sanctam ac verè magnificam sapientiæ invitantis domum, meretrícis opponere sumptuosis ac luxuriosis ædibus : convivium, convivio : victimas, victimis. Suprà, VII. 14. et seqq. *Excidit columnas septem.* In illâ meretriciâ domo odores, mollitiemque inveneris : nil firmi, nil solidi : at hic statim columnas septem. Domus illa Ecclesia est : homo ipse est sapientiæ sedes.

[2] *Miscuit vinum, et proposuit mensam suam :* in quâ eloquia pro cibis opponuntur : ubi etiam eucharistiæ adumbrat mysterium.

[4] *Si quis est parvulus, veniat ad me. Sinite parvulos... ad me venire : Matt.* XIX. 14. ut ad veram sapientiam adolescans : et *quisquis non receperit regnum Dei, velut parvulus, non intrabit in illud.* Marc. X. 15.

[6] *Relinquite infantiam :* ne parvuli sitis sensibus. I. *Cor.* XIV. 20. *Et vivite :* vera enim vita, sapientia.

7. Qui erudit derisorem, ipse injuriam sibi facit: et qui arguit impium, sibi maculam generat.

8. Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, et diliget te.

9. Da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia. Doce justum, et festinabit accipere.

10. Principium sapientiæ, timor Domini: et scientia sanctorum, prudentia.

11. Per me enim multiplicabuntur dies tui, et addentur tibi anni vitæ.

12. Si sapiens fueris, tibimet ipsi eris: si autem illusor, solus portabis malum.

13. Mulier stulta, et clamosa, plenaque illecebris, et nihil omnino sciens,

14. Sedit in foribus domûs suæ super sellam in excelso urbis loco,

7 *Qui erudit derisorem:* quia insipientes invitaverat, existimare poterant omnes homines esse idoneos ad capessenda præcepta sapientiæ: quod contrà est, cùm derisores arceat: derisores autem vocat impios, quibus ipsa doctrina ludibrio est.

9 *Da sapienti occasionem:* deest Heb. habent LXX. *Festinabit accipere:* addet doctrinam: Heb.

10 *Scientia sanctorum,* vera *prudentia* est, quippe quæ verum ad scopum tendat: *imprudentia stultorum errans:* infrà, XIV. 8. nullo certo vitæ fine constituto.

13 *Mulier stulta, et clamosa:* quòd supra vertit garrulam, VII. 10. *Plena illecebris:* insipiens: Heb. Tertio et quarto mulierem blandientem opponit sapientiæ: adeo voluptas inimica virtuti est. Plerique è Patribus per amores meretricios intelligunt hæreticorum fallaces illecebras, furtiva colloquia et laqueos, quibus animæ capiuntur et pereunt.

14 *Sedit in foribus:* otiosa, inutilis; sic otium perducit ad libidinem.

15. Ut vocaret transeuntes per viam, et pergentes itinere suo :

16. Qui est parvulus, declinet ad me. Et vecordi locuta est :

17. Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior.

18. Et ignoravit quòd ibi sint gigantes, et in profundis inferni convivæ ejus.

[15] *Ut vocaret transeuntes per viam, et pergentes itinere suo :* incautos et aliud agentes.

[16] *Qui est parvulus*, juvenculus et ætatis flore ebrius, *veniat ad me:* Sapientia invocabat parvulos, ut doceret : suprà, 4. hæc, ut perdat, allicit.

[17] *Aquæ furtivæ dulciores sunt. Nam peccatum, occasione acceptâ per mandatum, seduxit me:* Rom. VII. 11. et quantò minùs licet, tantò magis libet, Aug. ad Simplic. 2.

[18] *Et ignoravit quòd ibi sint gigantes :* ibi mortui : manes : sive mors, sepulcrum : ut suprà, 11, 18, VII. 27. eamdem vocem suprà, II. 13. Vulg. mortem interpretatur. Hactenus sermo adhortatorius.

CAPUT X.

PARABOLÆ SALOMONIS (*).

Piger, 4, 5, 26. mendax : contumeliosus : malis omnia metuenda : nil ab ipsis, 24. verbosus, 25. parcè et sapienter loquens, 10, 11 et seq. 19, 20, 21, scelus per risum, 23. simplicitas, justitia, veritas, benevolentia, 32.

1. Filius sapiens lætificat patrem : filius verò stultus mœstitia est matris suæ.

(*) *Parabolæ Salomonis :* novus titulus, nova quoque scribendi ratio: sermonibus adhortatoriis, ac præparatoriis continuis qui antecesserunt, succedunt breves variis de rebus absolutæque sententiæ: illic παραίνεσις, sive commonitio et hortatio : hìc γνῶμαι, sive sententiæ.

[1] *Filius sapiens lætificat patrem.* Hìc et in toto libro passim te-

2. Nil proderunt thesauri impietatis: justitia verò liberabit à morte.

3. Non affliget Dominus fame animam justi, et insidias impiorum subvertet.

4. Egestatem operata est manus remissa : manus autem fortium divìtias parat.

Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos : idem autem ipse sequitur aves volantes.

5. Qui congregat in messe, filius sapiens est : qui autem stertit æstate, filius confusionis.

6. Benedictio Domini super caput justi: os autem impiorum operit iniquitas.

7. Memoria justi cum laudibus; et nomen impiorum putrescet.

8. Sapiens corde præcepta suscipit: stultus cæditur labiis.

9. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter: qui autem depravat vias suas, manifestus erit.

10. Qui annuit oculo, dabit dolorem : et stultus labiis verberabitur.

neræ animæ, et ad rationum pondera ferenda imbecilles, ipså erga parentes innatå pietate, deduountur paulatim ad sapientiam.

[2] *Nil proderunt thesauri impietatis :* impietate parti.

[3] *Et insidias impiorum subvertet :* pravitatem : Heb. substantiam : Chal. vitam : LXX.

[4] *Egestatem operata est manus remissa :* pigra : alii, dolosa. Infrà, cap. XII. ꝟ. 27. *Qui nititur mendaciis :* deest Heb. LXX. aliud reponunt.

[6] *Os impiorum operit iniquitas :* turpitudo et pœna. Beda legit iniquitatem : ut et Hier. vertit infrà, 11. Operit autem, dum fictis verbis excusat.

[8] *Stultus cæditur labiis :* dicteriis proscinditur : ut infrà, 10.

[9] *Depravat vias suas :* dissimulator, versipellis. *Manifestus erit :* quòd maximè timet, ipsis fraudibus deprehensus.

11. Vena vitæ, os justi: et os impiorum operit iniquitatem.

12. Odium suscitat rixas: et universa delicta operit caritas.

13. In labiis sapientis invenitur sapientia: et virga in dorso ejus qui indiget corde.

14. Sapientes abscondunt scientiam: os autem stulti confusioni proximum est.

15. Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus: pavor pauperum egestas eorum.

16. Opus justi ad vitam: fructus autem impii ad peccatum.

17. Via vitæ, custodienti disciplinam: qui autem increpationes relinquit, errat.

18. Abscondunt odium labia mendacia: qui profert contumeliam, insipiens est.

[10] *Qui annuit oculo :* deceptor, de quo suprà, VI. 12, 13. *Dabit dolorem :* et sibi, et aliis, ibid. 14, 15.

[12] *Odium suscitat rixas :* et tibi et aliis noxias. *Universa delicta operit caritas :* aliorum quidem condonando et excusando : nostra quoque, veniam eâ benignitate facilè impetrando ; quò Petrus spectasse videtur, I. IV. 8.

[13] *Qui indiget corde :* intellectu, sapientiâ. *Audi, popule stulte, qui non habes cor.* Jer. V. 21.

[14] *Sapientes abscondunt scientiam :* quorum quippe gravitas ab omni jactantiâ abhorreat. *Os autem stulti confusioni proximum est :* præ multiloquio.

[15] *Substantia divitis, urbs fortitudinis :* instar munitæ arcis. Aliæ postea sententiæ divitum retundent superbiam : vide interim infrà, 22.

[17] *Custodienti disciplinam :* castigationem amanti. *Qui increpationes relinquit, errat.* Neminem enim habet, qui reducat errantem.

[18] *Abscondunt odium :* odium neque celandum per dissimulantiam, neque per insipientiam proferendum : ergo non habendum.

19. In multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est.

20. Argentum electum, lingua justi: cor autem impiorum pro nihilo.

21. Labia justi erudiunt plurimos: qui autem indocti sunt, in cordis egestate morientur.

22. Benedictio Domini divites facit, nec sociabitur eis afflictio.

23. Quasi per risum stultus operatur scelus: sapientia autem est viro prudentia.

24. Quod timet impius, veniet super eum: desiderium suum justis dabitur.

25. Quasi tempestas transiens, non erit impius: justus autem quasi fundamentum sempiternum.

26. Sicut acetum dentibus, et fumus oculis; sic piger his qui miserunt eum.

[21] *In cordis egestate morientur:* vecordiâ, insipientiâ, et ita passim.

[23] *Quasi per risum...* Stultus gaudet sceleribus, improvidus, ac finis nescius: prudens autem, qui et providens, futura providet cogitatque illud: *Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat:* infrà, XIV. 13. vel, per simulationem fingit se ludere, cùm sævit: infrà, XXVI. 18, 19.

[25] *Quasi tempestas transiens, non erit impius:* ita persecutores, ita reges iniqui, ac violenti quique homines. Ergo dum minantur, dum furunt, secede tantisper velut à pluviâ, ipsa se tempestas impetu dissolvet suo: neque interim evertet justos, quos fides efficit *fundamentum sempiternum.*

[26] *Sicut acetum dentibus,* quo obstupescunt; *et fumus oculis,* quo caligant: ita piger, à viris quantumvis fortibus ac perspicacibus adhibitus ad negotia, eorum rectis virilibusque consiliis vim detrahit, offundit tenebras. Fortis, mitte fortes, non desides; ne optima quæque negotia per legati socordiam pereant.

27. Timor Domini apponet dies : et anni impiorum breviabuntur.

28. Expectatio justorum lætitia : spes autem impiorum peribit.

29. Fortitudo simplicis via Domini : et pavor his qui operantur malum.

30. Justus in æternum non commovebitur : impii autem non habitabunt super terram.

31. Os justi parturiet sapientiam : lingua pravorum peribit.

32. Labia justi considerant placita : et os impiorum, perversa.

[32] *Labia justi considerant placita :* placentia : cupit enim amare, laudare. *Os impiorum, perversa :* prava, noxia : cùm nocendi et maledicendi studio teneatur.

CAPUT XI.

Æqua mensura : justitia divitiis melior : amicus infidus, sapiens magistratus, 14. verus decor, 32. beneficentia, rem auget, 24 et seq. vigilantia in bono, justitiæ et sapientiæ fructus 28 et seqq.

1. STATERA dolosa, abominatio est apud Dominum, et pondus æquum, voluntas ejus.

2. Ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia : ubi autem est humilitas, ibi et sapientia.

[1] *Statera dolosa :* quod ad omnem injustitiæ speciem Beda transfert, eò quòd omnis injustitia iniquâ sive inæquali mensurâ constet. Hinc varias recensent injustitiæ species, qualis est contumelia, ℣. 2. pravitas 3. divitiæ malè partæ 4. fides prodita in amicos, 9, 12, 13. Causa autem omnis injustitiæ, civitas magistratibus rectisque consiliis destituta, 14. Hæc habet usque ad illum versum; quanquam et alia interserit. *Voluntas ejus :* amor, placitum.

[2] *Ubi humilitas..... Revelasti* enim *ea parvulis.* Matth. XI. 25.

3. Simplicitas justorum diriget eos: et supplantatio perversorum vastabit illos.

4. Non proderunt divitiæ in die ultionis : justitia autem liberabit à morte.

5. Justitia simplicis diriget viam ejus : et in impietate suâ corruet impius.

6. Justitia rectorum liberabit eos : et in insidiis suis capientur iniqui.

7. Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes : et expectatio sollicitorum peribit.

8. Justus de angustiâ liberatus est : et tradetur impius pro eo.

9. Simulator ore decipit amicum suum : justi autem liberabuntur scientiâ.

10. In bonis justorum exultabit civitas : et in perditione impiorum erit laudatio.

11. Benedictione justorum exaltabitur civitas, et ore impiorum subvertetur.

12. Qui despicit amicum suum, indigens corde est : vir autem prudens tacebit.

3 *Supplantatio*, seu nequitia, pravitas : Heb. *perversorum vastabit illos.*

4 *Non proderunt divitiæ :* ad justitiam pertinet contemnere divitias, quarum fere gratiâ injusta molimur.

7 *Expectatio sollicitorum peribit :* roborum : Heb. potentium, divitum, qui et ipsi semper solliciti : contrà justus securus, ut suprà, III. 12, 24, 25. antiqua translatio ex Bedâ : justi non perit spes ; gloria impiorum peribit.

8 *Tradetur impius pro eo.* Vide XXI. 18.

9 *Justi autem liberabuntur scientiâ*, fraude non indigebunt, recto firmoque judicio fulti.

11 *Benedictione justorum exaltabitur civitas :* faustis precationibus : *ore impiorum*, blasphemis vocibus *subvertetur.*

12 *Vir autem prudens tacebit :* amici vitia : ut ℣. seq.

13. Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana : qui autem fidelis est animi, celat amici commissum.

14. Ubi non est gubernator, populus corruet : salus autem, ubi multa consilia.

15. Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo : qui autem cavet laqueos, securus erit.

16. Mulier gratiosa inveniet gloriam : et robusti habebunt divitias.

17. Benefacit animæ suæ vir misericors : qui autem crudelis est, etiam propinquos abjicit.

18. Impius facit opus instabile : seminanti autem justitiam merces fidelis.

19. Clementia præparat vitam : et sectatio malorum mortem.

20. Abominabile Domino cor pravum : et voluntas ejus in iis, qui simpliciter ambulant.

21. Manus in manu, non erit innocens malus : semen autem justorum salvabitur.

15 *Qui autem cavet laqueos :* qui odit stipulantes : Heb. hoc est, fidejussiones, sponsiones : quâ de re, VI. 1.

16 *Mulier gratiosa... et robusti...* Quàm certum est mulierem, formæ gratiâ, commendari, tam certum est strenuos atque industrios viros parare divitias. De formâ, infrà, 22.

17 *Qui autem crudelis est,.... propinquos abjicit :* ne illos quidem novit : at Heb. perturbans carnem suam, crudelis : hoc est, sibi nocet qui crudelis est : quod priori parti congruit. Vel, ne sis immisericors in proximum : *et carnem tuam ne despexeris.* Is. LVIII. 7.

18 *Impius facit opus instabile :* ei similis, qui ædificat super arenam. *Matt.* VII. 26. *Seminanti autem justitiam merces fidelis :* stabilis, certa.

19 *Clementiá præparat vitam :* justitia : Heb. xxx. *Et sectatio malorum mortem :* sectator.

21 *Manus in manu :* etiam cessans, mala cogitat : nunquam à

22. Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua.

23. Desiderium justorum omne bonum est: præstolatio impiorum furor.

24. Alii dividunt propria, et ditiores fiunt: alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt.

25. Anima, quæ benedicit, impinguabitur: et qui inebriat, ipse quoque inebriabitur.

26. Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis: benedictio autem super caput vendentium.

27. Bene consurgit diluculo, qui quærit bona: qui autem investigator malorum est, opprimetur ab eis.

28. Qui confidit in divitiis suis, corruet: justi autem quasi virens folium germinabunt.

pravis machinationibus otiatur. Infrà, XVI. 5. Alii: *Jungens dextras decipit:* datâ etiam fide.

22 *Circulus aureus in naribus suis*: porci. Forma insipientem tam dedecet, quàm inaures suem: nota ornamenta ex fronte pendentia in nasum. *Ezech.* XVI. 12. et Hier. ibidem.

23 *Præstolatio impiorum furor:* Dei scilicet.

24 *Alii dividunt propria:* Heb. est dispergens, et additur ei amplius: est parcens (rei) plus æquo, etiam ad egestatem: quod ultimum potest etiam verti: est subtrahens non rectè: quod Vulg. vertit: *est rapiens non sua:* rectè LXX. Sunt qui propria seminantes, plura faciunt: sunt et qui congregantes minuuntur: ductâ similitudine à seminatis granis. Præclara sententia: qui enim dare scit in loco et tempore, ei res ex ipsâ etiam liberalitate crescit: præsertim per eleemosynas, Deo benedicente: qui autem non ratione regitur, sed impetu, is simul raptor, largitor, suaque et aliena corrumpet. Vide seq. et infrà, XIII. 7.

25 *Et qui inebriat:* irrigat, potat egenos: *Inebriabitur:* rebus omnibus abundabit.

27 *Qui autem investigator malorum est, opprimetur ab eis.* Simpliciùs Heb. quærenti malum, occurret ei.

29. Qui conturbat domum suam, possidebit ventos : et qui stultus est, serviet sapienti.

30. Fructus justi lignum vitæ : et qui suscipit animas, sapiens est.

31. Si justus in terrâ recipit, quantò magis impius et peccator.

[29] *Qui conturbat domum suam :* decoctor seu rei suæ negligens. *Et qui stultus est :* nempe ille decoctor.

[30] *Fructus justi lignum vitæ :* vitâ vivet ; alludit ad Gen. II. 9. *et qui suscipit animas :* egenos, hospites, *sapiens est :* providus qui aliis benefaciendo, ipse sibi consulit.

[31] *Si justus in terrâ recipit :* si Abel, si Job, si Daniel, si Tobias, aliique justi tanta patiuntur ; quid impii, quid Antiochus, quid cæteri pessimi homines ? At LXX. *Si justus vix salvabitur, impius et peccator ubi parebunt ?* refert Petrus I. IV. 18.

CAPUT XII.

Utile corripi : prodest pietas : impiis celer interitus, 7. *bona mulier : ex sermonibus quisque cognoscitur : pauper : operans : iners,* 9, 11, 34. *immitis : sibi placens ; ira tegenda : temeraria promissa :* 16, 17, *testis verax : mendaces : amicus verus.*

1. QUI diligit disciplinam, diligit scientiam : qui autem odit increpationes, insipiens est.

2. Qui bonus est, hauriet gratiam à Domino : qui autem confidit in cogitationibus suis, impiè agit.

3. Non roborabitur homo ex impietate : et radix justorum non commovebitur.

[1] *Qui diligit disciplinam :* emendationem, correctionem : Heb. et ita passim.

[2] *Qui autem confidit in cogitationibus suis :* rectè reddit Hebræum : virum cogitationum damnabit, Deus scilicet : quod tamen alii supplent, virum cogitationum, malarum scilicet.

4. Mulier diligens, corona est viro suo: et putredo in ossibus ejus, quæ confusione res dignas gerit.

5. Cogitationes justorum judicia: et consilia impiorum fraudulenta.

6. Verba impiorum insidiantur sanguini: os justorum liberabit eos.

7. Verte impios, et non erunt: domus autem justorum permanebit.

8. Doctrinâ suâ noscetur vir: qui autem vanus et excors est, patebit contemptui.

9. Melior est pauper et sufficiens sibi, quàm gloriosus et indigens pane.

10. Novit justus jumentorum suorum animas: viscera autem impiorum crudelia.

11. Qui operatur terram suam, satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, stultissimus est.

Qui suavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam.

4 *Mulier diligens :* fortis : virtute prædita. *Quæ confusione res dignas gerit :* probrosas et indecoras.

5 *Cogitationes justorum judicia.* Nil nisi æqua et justa cogitant.

7 *Verte impios :* fac vertantur vel leviter; ut averterint oculos: *et non erunt :* ictu oculi : momento concident : sic David : *Vidi impium exaltatum... transivi, et ecce non erat.* Ps. XXXVI. 35. LXX. quocumque se vertet impius, concidet.

9 *Melior est pauper et sufficiens sibi :* servus sibi : Heb. sibi ipsi serviens, sive consulens.

10 *Novit justus jumentorum suorum animas :* etiam pecora sua curat; quasi diceret : injustus autem, nec homines : unde subdit : *Viscera impiorum crudelia.* Audiant pastores et principes.

11 *Qui suavis est in vini demorationibus :* in assiduis compotationibus. *In munitionibus suis :* utcumque se muniat, patebit contumeliæ. Deest Heb. habent LXX.

12. Desiderium impii munimentum est pessimorum: radix autem justorum proficiet.

13. Propter peccata labiorum, ruina proximat malo: effugiet autem justus de angustiâ.

14. De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis, et juxta opera manuum suarum retribuetur ei.

15. Via stulti recta in oculis ejus: qui autem sapiens est, audit consilia.

16. Fatuus statim indicat iram suam: qui autem dissimulat injuriam, callidus est.

17. Qui quod novit loquitur, index justitiæ est: qui autem mentitur, testis est fraudulentus.

18. Est qui promittit, et quasi gladio pungitur conscientiæ: lingua autem sapientium sanitas est.

19. Labium veritatis firmum erit in perpetuum:

[12] *Desiderium impii munimentum est pessimorum.* Votum impii est protegere malos: *Radix justorum proficiet:* ultro, non malis artibus. Heb. Dabit: supple fructum, quod idem est.

[13] *Propter peccata labiorum:* verbis pravis malus capitur; at justus his se expedit: innocentiâ suâ tutus.

[16] *Fatuus statim indicat:* insipientis est non posse vel premere iram, ac verbis parcere. *Qui dissimulat injuriam, callidus est:* cautus est; invenit damni sarciendi locum.

[17] *Qui quod novit loquitur:* testem veracem à falso secernit: quod explicat infrà, 19. et clariùs XIV. 5.

[18] *Est qui promittit, et quasi gladio pungitur conscientiæ:* dum promissorum immemor, à conscientiâ reprehenditur: vel, est qui levitate animi indecora et incongrua pollicetur: ac postea pœnitentiâ ductus, dicta revocare vellet, ut Herodes in illâ psaltriâ. *Matt.* XIV. At Heb. est qui effutit quasi punctiones gladii: est cujus verba sunt instar gladii, detractor scilicet: at justi verba mitia, sanant vulnera, nedum inferant.

[19] *Labium veritatis firmum.....* testis verax sibi constat. *Qui testis*

qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacii.

20. Dolus in corde cogitantium mala : qui autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium.

21. Non contristabit justum quidquid ei acciderit: impii autem replebuntur malo.

22. Abominatio est Domino labia mendacia : qui autem fideliter agunt, placent ei.

23. Homo versutus celat scientiam : et cor insipientium provocat stultitiam.

24. Manus fortium dominabitur : quæ autem remissa est, tributis serviet.

25. Mœror in corde viri humiliabit illum, et sermone bono lætificabitur.

26. Qui negligit damnum propter amicum, justus est : iter autem impiorum decipiet eos.

est repentinus : improvidus, improvisus, nec rei gnarus. At Heb. ad momentum lingua mendacii : statim inscitiam aut nequitiam prodit.

[20] *Dolus*, res tristis, *in corde cogitantium mala :* pacis consiliarios *sequitur gaudium :* ex animi sinceritate et conscientiæ integritate proveniens.

[21] *Non contristabit :* non accidet justo quidquam adversum, (aut iniquum) Heb.

[23] *Homo versutus :* prudens, callidus, *celat scientiam :* non omnia quæ novit, statim expromit. *Et cor insipientium provocat stultitiam :* clamat, prædicat, id est, suam prodit stultitiam. Sensus Vulg. insipiens stultè ipse loquendo, stultos sermones elicit.

[24] *Manus fortium :* sollicitorum, vigilantium : Heb. suprà, x. 4. *Manus remissa :* alii, dolosa, fraudulenta, ut infrà, ℣. 27.

[25] *Mœror in corde viri :* mœstum erige dictis bonis.

[26] *Qui negligit damnum :* alii, abundat proximo suo justus : in eum est liberalis : alii, præ proximo suo : justi viri domus, cæteris locupletior.

27. Non inveniet fraudulentus lucrum : et substantia hominis erit auri pretium.

28. In semitâ justitiæ, vita : iter autem devium ducit ad mortem.

[27] *Non inveniet fraudulentus lucrum* : vel ignavus, suprà, ỷ. 24. *Et substantia hominis erit auri pretium* : quemque suæ sustentant opes. Quidam ex Hebræo vertunt, *substantia hominis pretiosa seduli*, hoc est, substantia seduli diligentisque pretiosa est : vel nihil diligentiâ pretiosius.

[28] *Iter... devium* : sive ut ex Heb. verti potest : non iter, *ducit ad mortem* : alii totum, ut ex Heb. sic vertunt : in semitâ justitiæ, vita ; et via semitæ ejus, non mors : eadem sententia bis repetita.

CAPUT XIII.

Bona educatio : tacere, optimum ; loquax ; piger, 4. *mendax : inter superbos jurgia ; divitiæ festinatæ : ex amicis quisque dignoscitur*, 20. *educatio*, 24. *justi domus stabilis : vir bonus, suo contentus.*

1. Filius sapiens, doctrina patris ; qui autem illusor est, non audit, cùm arguitur.

2. De fructu oris sui homo satiabitur bonis : anima autem prævaricatorum iniqua.

3. Qui custodit os suum, custodit animam suam : qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala.

[1] *Filius sapiens, doctrina patris* : paternæ doctrinæ argumentum et fructus.

[2] *De fructu oris* ; ex Hebræo sic vertas : de fructu oris (verbis sanis) vir (bonus) comedet (colliget) bona : anima prævaricatorum (insipientium) injuriam (damna) supple, comedit, colligit.

[3] *Qui autem inconsideratus est ad loquendum* : Heb. Aperiens labia ; ac rectè suppletum, temerè, inconsideratè.

4. Vult et non vult piger: anima autem operantium impinguabitur.

5. Verbum mendax justus detestabitur: impius autem confundit et confundetur.

6. Justitia custodit innocentis viam: impietas autem peccatorem supplantat.

7. Est quasi dives, cùm nihil habeat: et est quasi pauper, cùm in multis divitiis sit.

8. Redemptio animæ viri, divitiæ suæ: qui autem pauper est, increpationem non sustinet.

9. Lux justorum lætificat: lucerna autem impiorum extinguetur.

4 *Vult et non vult piger:* infrà, xxi. 25, 26. *Desideria occidunt pigrum;* nihil verè vult: multa optat: vanâ spe se oblectat: nil agit: sic qui converti differt: de quo Eccli. v. 8.

5 *Impius autem*, qui non à mendacio abhorret, *confundit et confundetur:* pudefacit et pudefit: probro suis, sibique; et fœtere faciet (se) et pudore afficiet (alios), eodem sensu: Heb.

7 *Est quasi dives, cùm nihil habeat:* parvo contentus, et pro rei suæ tenuitate liberalis. *Et est quasi pauper, cùm in multis divitiis sit:* prodigus, dissipator, sui alienique largitor. Spiritali sensu: dives ille; *Luc.* xvi. 19. verè pauper, qui bona jam recepit sua: at egens ille Lazarus, verè dives, quem Dei regnum manebat. Alii sic intelligunt: Est pauper divitiarum ostentator: est et dives modestus rei amplitudinem celans, ne invidiæ aut prædæ sit.

8 *Redemptio animæ viri, divitiæ:* dives à pravis machinationibus se expedit, pauper accusatus opprimitur: vel *increpationem*, verba asperiora *non sustinet:* quemadmodum apud Comicum;

Propter suam inopiam, semper se credunt negligi.

nec piget Salomonem, pro veteris Testamenti ratione, commendare divitias ad acuendam industriam. Cæterùm ex divitiis vera redemptio, cùm peccata eleemosynis redimunt. *Dan.* iv. 24.

9 *Lux justorum;* felicitas: res prosperæ: *lætificat;* omnibus grata est.

10. Inter superbos semper jurgia sunt: qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientiâ.

11. Substantia festinata minuetur: quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur.

12. Spes, quæ differtur, affligit animam: lignum vitæ desiderium veniens.

13. Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat: qui autem timet præceptum, in pace versabitur.

Animæ dolosæ errant in peccatis: justi autem misericordes sunt, et miserantur.

14. Lex sapientis fons vitæ, ut declinet à ruinâ mortis.

15. Doctrina bona dabit gratiam: in itinere contemptorum vorago.

16. Astutus omnia agit cum consilio: qui autem fatuus est, aperit stultitiam.

17. Nuntius impii cadet in malum: legatus autem fidelis, sanitas.

[11] *Substantia festinata*: ex vanitate: (quasi ex nihilo, sive eo malo) Heb. *minuetur*: facilè dilabetur.

[13] *Qui detrahit... rei*: verbum habet Heb. quod sæpe pro re sumitur: LXX. sic vertunt, qui rem (qui negotium) contempserit, contemnetur ab eâ: negotia non procedent ei, qui negligenter facit. Ex Hebræo sic vertas: qui contemnit verbum (nempe Dei) detrimentum patietur: quod postremæ parti sententiæ magis congruit. *Animæ dolosæ errant in peccatis*: deest Heb. et LXX. habent aliud.

[14] *Lex* (doctrina Heb.) *sapientis, fons vitæ: ut declinet à ruinâ* (à laqueo Heb.) *mortis*.

[15] *Dabit gratiam*: grata erit: *in itinere contemptorum vorago*. Via transgressorum dura: Heb. aspera, difficilis.

[17] *Nuntius impii*: nuntius impius: Heb. LXX. sic vertunt: Rex temerarius cadet in mala; legatus seu nuntius fidelis liberabit eum.

18. Egestas, et ignominia ei qui deserit disciplinam : qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur.

19. Desiderium si compleatur, delectat animam : detestantur stulti eos, qui fugiunt mala.

20. Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit : amicus stultorum similis efficietur.

21. Peccatores persequitur malum : et justis retribuentur bona.

22. Bonus relinquit hæredes filios, et nepotes : et custoditur justo substantia peccatoris.

23. Multi cibi in novalibus patrum : et aliis congregatur absque judicio.

24. Qui parcit virgæ, odit filium suum : qui autem diligit illum, instanter erudit.

25. Justus comedit, et replet animam suam : venter autem impiorum insaturabilis.

Legerunt sine aleph : *Melech.* Quæ rex improvidus pessumdat, ea restituet administer bonus.

[20] *Qui cum sapientibus :* tota sententia in Heb. sic : Ambulans cum sapientibus, sapiens erit : pascenti stultos (conviventi cum eis) malè erit. LXX. Ambulans cum insipientibus agnoscetur, hoc est ; cujusque ingenium proditur à convictorum ingenio.

[22] *Bonus relinquit hæredes filios :* sæpe in lege promissum. *Custoditur justo :* tota sententia : boni, suis ; mali, alienis, justisque colligunt.

[23] *Multi cibi :* planum : avita hæreditas fructuosa est : in Heb. Vox *rhashim* quam Hier. Patrum, alii pauperum, alii principum vertunt : variéque interpretantur : principes enim colonis ; pauperes industriâ et labore valere. Nec minùs obscura est pars posterior sententiæ : quam sic ex Heb. vertunt : et est qui consumitur ob non jus ; est qui fame pereat, quòd leges colendi agri, rusticanique operis rationem non intelligat.

[25] *Justus comedit :* justus, et modico contentus est : malus nec superfluo ac nimio saturatur.

CAPUT XIV.

Sapiens mulier: vir bonus ab iniquo despicitur: labor assiduus, 4. *stultus: sapiens: falsæ pietatis malus exitus: gaudium: luctus: stulta credulitas: agere consideratè: verbosus: actuosus,* 23. *regum regnorumque robur,* 28, 34. *boni administri regum,* 35.

1. Sapiens mulier ædificat domum suam: insipiens extructam quoque manibus destruet.

2. Ambulans recto itinere, et timens Deum, despicitur ab eo, qui infami graditur viâ.

3. In ore stulti virga superbiæ: labia autem sapientium custodiunt eos.

4. Ubi non sunt boves, præsepe vacuum est: ubi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis.

5. Testis fidelis non mentitur: profert autem mendacium dolosus testis.

6. Quærit derisor sapientiam, et non invenit: doctrina prudentium facilis.

7. Vade contra virum stultum, et nescit labia prudentiæ.

2 *Qui infami graditur viâ:* perversus viâ suâ despicit eum: Heb.

3 *In ore stulti virga superbiæ;* dicta factaque arrogantia.

4 *Ubi non sunt boves:* labore et industriâ copia paratur.

6 *Doctrina prudentium facilis:* neque enim inaccessâ et inexploratâ, sed regiâ incedunt viâ: nec sapientiam putant, nova et aliis ignota, sed sana promere: neque altiora et subtiliora; sed recta sectantur; et quæ tractant sublimia, enucleant, ac velut in lac temperant.

7 *Vade contra..... et nescit labia prudentiæ:* Heb. nescies: quod utrumque verum est: si viro stulto occurrere satagas, facilè deprehendes ejus inscitiam, ac simul prodes tuam. At Chal. vade à conspectu viri stulti: nescit enim verba prudentiæ.

8. Sapientia callidi, est intelligere viam suam; et imprudentia stultorum errans.

9. Stultus illudet peccatum; et inter justos morabitur gratia.

10. Cor quod novit amaritudinem animæ suæ, in gaudio ejus non miscebitur extraneus.

11. Domus impiorum delebitur: tabernacula verò justorum germinabunt.

12. Est via quæ videtur homini justa, novissima autem ejus deducunt ad mortem.

13. Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat.

14. Viis suis replebitur stultus, et super eum erit vir bonus.

15. Innocens credit omni verbo: astutus considerat gressus suos.

8 *Sapientia callidi, est intelligere viam suam.* Sic enim David moriens monuerat: *Ut intelligas universa quæ facis, et quòcumque te veteris.* III. Reg. II. 3. At stulti aguntur, non agunt, impetu rapiuntur; Unde subdit: *et imprudentia stultorum, errans:* dolus: Heb. quod est, fallax; eodem sensu. Vide infrà, 15.

9 *Stultus illudet peccatum:* ludificando excusat, et palliat peccata, et aliena et sua. *Inter justos..... gratià:* benevolentia: Heb. quòd nec aliis imponant, nec sibi.

10 *Cor quod novit amaritudinem animæ suæ, in gaudio ejus:* et in gaudio: Heb. *Non miscebitur extraneus;* alienus. Sunt qui à dolore suo avocent animum, voluptatibusque se obtundant, ne suam *amaritudinem* sentiant: sunt qui alieno arbitrio gaudeant et doleant; rerum suarum ignari: at cuique oportet ex seipso sui dolores, sua gaudia constent.

12 *Est via quæ videtur:* sic falsa pietas, falsus et amarus zelus, falsa pœnitentia pravis illudit animis.

15 *Innocens* (imperitus: Heb.) *Credit omni verbo: astutus considerat* (ipse) *gressus suos;* nec se ad aliena quæque verba componit. *Filio doloso nihil erit boni:* deest Heb. LXX.

Filio doloso nihil erit boni : servo autem sapienti prosperi erunt actus, et dirigetur via ejus.

16. Sapiens timet, et declinat à malo : stultus transilit, et confidit.

17. Impatiens operabitur stultitiam : et vir versutus odiosus est.

18. Possidebunt parvuli stultitiam, et expectabunt astuti scientiam.

19. Jacebunt mali ante bonos, et impii ante portas justorum.

20. Etiam proximo suo pauper odiosus erit : amici verò divitum multi.

21. Qui despicit proximum suum, peccat : qui autem miseretur pauperis, beatus erit.

Qui credit in Domino, misericordiam diligit.

22. Errant qui operantur malum : misericordia et veritas præparant bona.

23. In omni opere erit abundantia : ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.

[17] *Impatiens :* facilè excandescens, et in agendo præceps : Heb, *operabitur stultitiam : et vir versutus odiosus est :* Vir cogitationum sive machinationum odio erit : Heb. tam in agendo præceps, quàm in cogitando et deliberando nimius, odio habentur.

[18] *Et expectabunt astuti scientiam :* coronabuntur scientiâ : Heb. vincent.

[20] *Etiam proximo..... pauper odiosus :* quò magis eum sublevés ; unde subdit :

[21] *Qui despicit proximum :* pauperem licet, *peccat. Qui credit in Domino :* deest Heb.

[22] *Errant* (nonne errant? Heb.) *qui operantur malum.* Asseverandi formula ; quasi diceret : manifestè errant, aut, ut alii, ecce errant.

[23] *In omni opere :* actuosi proficiunt, verbosi egent, quo nihil est verius.

24. Corona sapientium, divitiæ eorum : fatuitas stultorum, imprudentia.

25. Liberat animas testis fidelis : et profert mendacia versipellis.

26. In timore Domini fiducia fortitudinis, et filiis ejus erit spes.

27. Timor Domini, fons vitæ, ut declinent à ruinâ mortis.

28. In multitudine populi dignitas regis; et in paucitate plebis ignominia principis.

29. Qui patiens est, multâ gubernatur prudentiâ : qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam.

30. Vita carnium, sanitas cordis : putredo ossium, invidia.

31. Qui calumniatur egentem, exprobrat factori ejus : honorat autem eum, qui miseretur pauperis.

32. In malitiâ suâ expelletur impius : sperat autem justus in morte suâ.

33. In corde prudentis requiescit sapientia, et indoctos quosque erudiet.

34. Justitia elevat gentem : miseros autem facit populos peccatum.

24 *Fatuitas stultorum, imprudentia* : fatuitas, Heb. eodem verbo repetito, quasi diceret : mera fatuitas.

30 *Vita carnium, sanitas cordis*, sive sanum cor : ab irâ et livore purum. *Putredo ossium, invidia* : marcescunt invidi, et mœrore tabescunt : vir bonus ipsâ lætitiâ, et mente et corpore vegetus.

33 *Et indoctos quosque erudiet* : et in medio stultorum cognoscetur : Heb. prævalente luce, et pervincente famâ.

34 *Miseros autem facit populos peccatum* : extenuat : LXX. at Heb. Ch. Syr. Misericordia in populos, peccatum, id est, sacrificium pro peccato, expiatio.

35. Acceptus est regi minister intelligens : iracundiam ejus inutilis sustinebit.

35 *Iracundiam ejus inutilis sustinebit* : qui confundit : Heb. cujus administratio regiis consiliis dedecus aut invidiam conciliat.

CAPUT XV.

Verba mitia et sapientia : aspera et stulta, 1, 4. *corripi bonum*, 5, 10, 12, 32. *domus justi stabilis : injusti, contrà : impiorum victimæ : paupertas suo contenta*, 15. *et seq. piger sive iners*, 19.

1. Responsio mollis frangit iram : sermo durus suscitat furorem.

2. Lingua sapientium ornat scientiam : os fatuorum ebullit stultitiam.

3. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos.

4. Lingua placabilis, lignum vitæ; quæ autem immoderata est, conteret spiritum.

5. Stultus irridet disciplinam patris sui : qui autem custodit increpationes, astutior fiet.

In abundanti justitiâ virtus maxima est : cogitationes autem impiorum eradicabuntur.

6. Domus justi plurima fortitudo; et in fructibus impii conturbatio.

7. Labia sapientium disseminabunt scientiam : cor stultorum dissimile erit.

2 *Lingua sapientium* : vide 7.

3 *In omni loco* : junge cum 11.

5 *In abundanti justitiâ virtus maxima est.* Deest Heb. habent LXX.

7 *Disseminabunt scientiam*; nec tantùm solidè, sed etiam ornatè, ex ý. 2. *Cor stultorum dissimile erit* : non sic : Heb.

8. Victimæ impiorum abominabiles Domino : vota justorum placabilia.

9. Abominatio est Domino via impii : qui sequitur justitiam, diligitur ab eo.

10. Doctrina mala deserenti viam vitæ : qui increpationes odit, morietur.

11. Infernus, et perditio coram Domino : quantò magis corda filiorum hominum ?

12. Non amat pestilens eum, qui se corripit ; nec ad sapientes graditur.

13. Cor gaudens exhilarat faciem : in mœrore animi dejicitur spiritus.

14. Cor sapientis quærit doctrinam : et os stultorum pascitur imperitiâ.

15. Omnes dies pauperis, mali : secura mens quasi juge convivium.

16. Melius est parum cum timore Domini, quàm thesauri magni et insatiabiles.

17. Melius est vocari ad olera cum caritate, quàm ad vitulum saginatum cum odio.

18. Vir iracundus provocat rixas : qui patiens est, mitigat suscitatas.

19. Iter pigrorum quasi sepes spinarum : via justorum absque offendiculo.

20. Filius sapiens lætificat patrem : et stultus homo despicit matrem suam.

[11] *Infernus et perditio :* profunda terræ : loca abdita et invisa ; mors ipsa.

[15] *Secura mens quasi juge convivium :* læta paupertas, licet misera videatur. Junge sequentes duos versus.

[19] *Iter pigrorum quasi sepes spinarum :* pigro omnia plena obstaculis ; plana omnia sedulo.

21. Stultitia gaudium stulto : et vir prudens dirigit gressus suos.

22. Dissipantur cogitationes, ubi non est consilium : ubi verò sunt plures consiliarii, confirmantur.

23. Lætatur homo in sententiâ oris sui : et sermo opportunus est optimus.

24. Semita vitæ super eruditum, ut declinet de inferno novissimo.

25. Domum superborum demolietur Dominus : et firmos faciet terminos viduæ.

26. Abominatio Domini cogitationes malæ : et purus sermo pulcherrimus firmabitur ab eo.

27. Conturbat domum suam, qui sectatur avaritiam : qui autem odit munera, vivet.

Per misericordiam et fidem purgantur peccata : per timorem autem Dumini declinat omnis à malo.

28. Mens justi meditatur obedientiam : os impiorum redundat malis.

29. Longè est Dominus ab impiis : et orationes justorum exaudiet.

[22] *Dissipantur cogitationes, ubi non est consilium :* secretum : Heb. Plures consulendi, sed clam; neque indiscriminatim, hoc est, omnes de omnibus : sed quisque in eâ re quam calleat.

[24] *Semita vitæ super eruditum :* eruditus sive intelligens sursum habet viam vitæ. *Ut declinet de inferno novissimo :* infimo, Heb. ad summa quæque erectus, devitat infima : sive etiam, mortem.

[26] *Purus sermo :* castus, mundus : per se *pulcherrimus*, nec indiget eloquentiæ ornamentis. *Firmabitur ab eo.* Deest Heb.

[27] *Per misericordiam et fidem :* deest Heb. habent LXX. Cyprianus profert, de Op. et Eleem. *Misericordiâ et fide delicta purgantur.*

[28] *Mens justi meditatur obedientiam :* fidem, LXX. ad respondendum : Heb. quod magis sequentibus congruit, ut sapientes, nec temerè respondentes, à loquacibus secernantur.

30. Lux oculorum lætificat animam : fama bona impinguat ossa.

31. Auris, quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientium commorabitur.

32. Qui abjicit disciplinam, despicit animam suam : qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis.

33. Timor Domini, disciplina sapientiæ : et gloriam præcedit humilitas.

30 *Lux oculorum* : ut lux oculis grata; ita fama animo.

CAPUT XVI.

Homo præparat; Deus regit, 1, 9. *agenda omnia sub oculis Dei : Deus omnia propter seipsum : arrogans : Deo propitio, omnia bene vertunt : res modica cum justitiâ : regum prudentia*, 10. *justitia*, 12, 13. *ira : clementia*, 14, 15. *Deus omnia in pondere*, 11. *egestas acuit industriam; patiens; fortis; nihil fortuitum*, 33.

1. Hominis est animam præparare : et Domini gubernare linguam.

2. Omnes viæ hominis patent oculis ejus : spirituum ponderator est Dominus.

3. Revela Domino opera tua; et dirigentur cogitationes tuæ.

1 *Hominis est* : sic infrà 9. *Cor hominis disponit viam suam : sed Domini est dirigere gressus*. Homines quidem diligenter sua et dicta et facta apud se componunt : sed cùm adest loquendi aut agendi tempus, ipsi excidunt sibi; ac bene cogitata præter spem, in pessimos sermones, aut inepta facta desinunt.

2 *Omnes viæ hominis patent oculis ejus* : mundæ oculis suis : Heb. ipsius scilicet hominis : sua cuique sensa placent. At *spirituum ponderator est Dominus* : vide XXI. 2. Deus nos non arbitrio nostro, sed ex vero judicat; nec leviter, sed appensis omnibus; ut infrà 11.

4.

4. Universa propter semetipsum operatus est Dominus : impium quoque ad diem malum.

5. Abominatio Domini est omnis arrogans : etiamsi manus ad manum fuerit, non est innocens.

Initium viæ bonæ, facere justitiam : accepta est autem apud Deum magis, quàm immolare hostias.

6. Misericordiâ et veritate redimitur iniquitas : et in timore Domini declinatur à malo.

7. Cùm placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem.

8. Melius est parum cum justitiâ, quàm multi fructus cum iniquitate.

9. Cor hominis disponit viam suam : sed Domini est dirigere gressus ejus.

10. Divinatio in labiis regis; in judicio non errabit os ejus.

4 *Impium quoque ad diem malum* : sic enim ad Pharaonem : *Idcirco autem posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam, et narretur nomen meum in omni terrâ* : Exod. IX. 16. Rom. IX. 17. occultissimo quidem, sed tamen justo judicio.

5 *Etiamsi manus ad manum fuerit* : cessans, nihil agens : suprà XI. 21. *Initium viæ bonæ, facere justitiam* : deest Heb. LXX. habent.

7 *Cùm placuerint Domino*. Sic quia placuerunt Deo viæ Danielis et trium puerorum : *inimicos quoque* eorum, regesque qui eos in ignem, vel bestias miserunt, *convertit ad pacem*, atque amicitiam. Beda. Sic Josepho, sic Jeremiæ, sic aliis contigit.

10 *Divinatio in labiis regis* : decretis parendum ut oraculis : quin etiam vaticinari et arcana cordium scrutari reges videntur : sic illa Thecuitis ad Davidem acutissimè conjectantem : *Nec ad sinistram, nec ad dexteram est ex omnibus his, quæ locutus est dominus meus rex..... tu autem, domine mi rex, sapiens es, sicut habet sapientiam angelus Dei*. II. Reg. XIV. 19, 20. Sic ipse Salomon inter duas fœminas dijudicans, arcana pectoris elicuit. III. Reg. III. *Non errabit os ejus* : eò quòd sit sagax, et rerum experimento doctus : tum quòd cor ejus in manu Dei : infrà XXI. 1. ne perfidi latere putent

11. Pondus et statera judicia Domini sunt : et opera ejus omnes lapides sacculi.

12. Abominabiles regi qui agunt impiè : quoniam justitiâ firmatur solium.

13. Voluntas regum labia justa : qui recta loquitur, diligetur :

14. Indignatio regis, nuntii mortis : et vir sapiens placabit eam.

15. In hilaritate vultûs regis, vita : et clementia ejus, quasi imber serotinus.

16. Posside sapientiam, quia auro melior est : et acquire prudentiam, quia pretiosior est argento.

17. Semita justorum declinat mala : custos animæ suæ servat viam suam.

18. Contritionem præcedit superbia : et ante ruinam exaltatur spiritus.

19. Melius est humiliari cum mitibus, quàm dividere spolia cum superbis.

20. Eruditus in verbo reperiet bona : et qui sperat in Domino, beatus est.

occultas molitiones, ac rempublicam pessumdent, aut temerè principis judicata contemnant.

11 *Et opera ejus omnes lapides sacculi :* pondera justa : LXX. quòd lapidibus in sacculo reconditis ponderare soliti essent. Vide Sap. XI. 21.

15 *In hilaritate vultûs regis :* in lumine vultûs : Heb. quæ locutio frequentissima : *vita;* gratia, favor. *Et clementia ejus quasi imber serotinus :* est enim imber temporaneus, seu veris, alendis seminibus; est et serotinus, æstivus, seu autumnalis, maturandæ messi, vindemiæque aptissimus : Deut. XI. 14. Jac. V. 7. qui et optatissimus æstivis caloribus temperandis.

20 *Eruditus in verbo :* per verbum.

21. Qui sapiens est corde, appellabitur prudens, et qui dulcis eloquio, majora percipiet.

22. Fons vitæ eruditio possidentis: doctrina stultorum, fatuitas.

23. Cor sapientis erudiet os ejus; et labiis ejus addet gratiam.

24. Favus mellis, composita verba; dulcedo animæ, sanitas ossium.

25. Est via quæ videtur homini recta; et novissima ejus ducunt ad mortem.

26. Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum.

27. Vir impius fodit malum, et in labiis ejus ignis ardescit.

28. Homo perversus suscitat lites; et verbosus separat principes.

[21] *Qui sapiens est corde:* tum quisque est omnibus jucundissimus, cùm ad animi prudentiam accedit sermonis gratia. Vide infrà 23.

[23] *Cor sapientis erudiet os ejus:* non temerè loquitur, nec nisi re penitus intellectà. *Et labiis ejus addet gratiam:* doctrinam, disciplinam. Heb.

[24] *Favus mellis, composita,* mitia et moderata *verba;* eadem sunt *dulcedo* sive quies *animæ,* medela est et *sanitas ossium,* medullarumque, atque intimarum partium: quippe queis et animus et corpus reficiatur.

[25] *Est via:* idem sup. XIV. 12.

[26] *Anima laborantis* fame: *laborat sibi: quia compulit eum os suum:* alimenti penuria: sensus est: indigentià acui industriam et artes.

[27] *Vir impius fodit malum,* sibi et aliis: *In labiis ejus ignis ardescit:* litibus, irà, jurgiis inflammat ac devastat omnia: sicut habes Jac. III. 6.

[28] *Et verbosus separat principes:* susurro, de quo sæpe.

29. Vir iniquus lactat amicum suum; et ducit eum per viam non bonam.

30. Qui attonitis oculis cogitat prava, mordens labia sua perficit malum.

31. Corona dignitatis senectus, quæ in viis justitiæ reperietur.

32. Melior est patiens viro forti: et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium.

33. Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur.

30 *Qui attonitis oculis* (supple, est) *cogitat prava:* qui obfirmatis, fixis: Heb. LXX. *Mordens labia:* qui mordet labia, *perficit malum.* Indicium est hominis malum alteri machinantis, defixis oculis mordere labia.

31 *Corona dignitatis senectus:* diadema gloriæ canities: Heb. quæ caput cingit et ornat.

33 *Sortes mittuntur.* Sic in eligendo Saüle, Matthiâ, et aliis; sensusque est: per divinam providentiam ambigua quæque et incerta in certos fines dirigi, neque quidquam fortuitum.

CAPUT XVII.

Frugale convivium: servus sapiens: Dominus corda probat: despiciens pauperem et cadentem: ampla soboles: aliorum celare delicta: ea commemorans: fatuus instar ursæ sævientis: mala pro bonis: lites, 14. divitiæ inutiles: constans amicitia, 17. animi tranquillitas, 22. vultus sapientis et stulti, 24. tacere utile.

1. Melior est buccella sicca cum gaudio, quàm domus plena victimis cum jurgio.

2. Servus sapiens dominabitur filiis stultis, et inter fratres hæreditatem dividet.

1 *Plena victimis:* epulis, quòd in sacrificiis pacificis splendidè parare solerent.

3. Sicut igne probatur argentum, et aurum camino : ita corda probat Dominus.

4. Malus obedit linguæ iniquæ, et fallax obtemperat labiis mendacibus.

5. Qui despicit pauperem, exprobrat factori ejus: et qui ruinâ lætatur alterius, non erit impunitus.

6. Corona senum, filii filiorum : et gloria filiorum, patres eorum.

7. Non decent stultum verba composita : nec principem labium mentiens.

8. Gemma gratissima, expectatio præstolantis : quòcumque se vertit, prudenter intelligit.

9. Qui celat delictum, quærit amicitias : qui altero sermone repetit, separat fœderatos.

10. Plus proficit correptio apud prudentem, quàm centum plagæ apud stultum.

4 *Malus obedit* (auscultat) *linguæ iniquæ : et fallax* : sua quemque prava studia perdunt; malus à malo decipitur; fallax fallaciorem invenit.

7 *Non decent stultum verba composita* : labia dignitatis : Heb. sive decor in verbis : eodem sensu.

8 *Gemma gratissima, expectatio præstolantis* : planum de spei dulcedine : at Heb. lapillus pretiosus, munus in oculis domini sui. *Quòcumque se vertit*, largitor *prudenter intelligit* : sensus est: munus gratiam conciliat danti, et res omnes prosperè sapienterque disponit.

9 *Qui celat delictum* alienum *quærit amicitias* : sibi parit amicos : *qui altero sermone repetit* : qui revelat, qui commemorat, *separat fœderatos*, principem : Heb. duces ab invicem : quos intelligunt LXX. amicos, domesticos : Vulg. fœderatos.

10 *Plus proficit correptio* : verbis tantùm : *apud prudentem* : *quàm centum plagæ* : quàm verbera addita verbis, *apud stultum*.

11. Semper jurgia quærit malus : angelus autem crudelis mittetur contra eum.

12. Expedit magis ursæ occurrere raptis fœtibus, quàm fatuo confidenti in stultitiâ suâ.

13. Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum de domo ejus.

14. Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum : et antequam patiatur contumeliam, judicium deserit.

15. Qui justificat impium, et qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum.

16. Quid prodest stulto habere divitias, cùm sapientiam emere non possit?

Qui altam facit domum suam, quærit ruinam : et qui evitat discere, incidet in mala.

17. Omni tempore diligit qui amicus est : et frater in angustiis comprobatur.

18. Stultus homo plaudet manibus, cùm spoponderit pro amico suo.

19. Qui meditatur discordias, diligit rixas : et qui exaltat ostium, quærit ruinam.

[11] *Angelus autem crudelis :* vel malus nuntius, vel pœna divinitus immissa.

[12] *Fatuo confidenti :* nec sanis consiliis auscultanti.

[14] *Qui dimittit aquam:* supple, sicut *qui dimittit aquam;* ita *caput jurgiorum,* id est, sicut aqua semel dimissa non facilè cohibetur, sic lites semel motæ. *Antequam contumeliam patiatur :* antequam misceatur : Heb. supp. lis; antequam lite sit implicitus : *judicium deserit :* desere : Heb. quod est, principiis obsta.

[16] *Qui altam facit domum suam,* deest Heb. habent LXX, vide 19.

[18] *Stultus homo plaudet manibus :* manum porrigit : Heb. defigit. cavendi formula : vide VI. 1.

[19] *Qui meditatur :* Heb. diligens iniquitatem, diligit jurgia. *Qui exaltat ostium :* domum : pars maximè conspicua pro toto.

20. Qui perversi cordis est, non inveniet bonum: et qui vertit linguam, incidet in malum.

21. Natus est stultus in ignominiam suam: sed nec pater in fatuo lætabitur.

22. Animus gaudens ætatem floridam facit: spiritus tristis exsiccat ossa.

23. Munera de sinu impius accipit, ut pervertat semitas judicii.

24. In facie prudentis lucet sapientia: oculi stultorum in finibus terræ.

25. Ira patris, filius stultus: et dolor matris quæ genuit eum.

26. Non est bonum, damnum inferre justo: nec percutere principem, qui recta judicat.

27. Qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est: et pretiosi spiritus vir eruditus.

28. Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur: et si compresserit labia sua, intelligens.

[20] *Et qui vertit linguam*: fallax, ambiguis dolosisque sermonibus: perversus in linguâ suâ: Heb.

[22] *Animus gaudens ætatem floridam facit*: medicina bona est: Heb. alii, benefaciet corpori.

[24] *Oculi stultorum in finibus terræ*: errantes, vagi, distorti.

CAPUT XVIII.

Causas dissolvendæ amicitiæ quærere : stultus nil, nisi placentia, audire vult : rixis se immiscet : sermonibus suis capitur : falsa simplicitas, 8. piger, 8, 9. pietas, propugnaculum, 10. exalsatione casus, 12. non audiens, 13. munera : sortiri, quàm litigare melius : mutuum adjutorium : 19. sermonis vis : divitum ingenium : amicus fratre potior.

1. Occasiones quærit qui vult recedere ab amico : omni tempore erit exprobrabilis.

2. Non recipit stultus verba prudentiæ; nisi ea dixeris, quæ versantur in corde ejus.

3. Impius, cùm in profundum venerit peccatorum, contemnit : sed sequitur eum ignominia et opprobrium.

[1] *Occasiones quærit :* sic etiam LXX. obvio sensu; at Heb. Ad desiderium quærit separatus; quod sic interpretantur : qui secundùm vota sua vivit singularis, sive à communi hominum consortio sequestratus, in omni sapientiâ miscebit se, versabitur; alii : in omni existentiâ : quod tamen sapientiam, eamque veram sonare jam vidimus, quod eòdem recidit; sensusque est : plurimum conferre ad veram solidamque sapientiam, à turbâ secedere : alii, pro in omni sapientiâ miscebit se, ex Chal. vertunt : omnem sapientiam, sive omne consilium deridebit : quo sensu illa sequestratio malo animo suscepta videatur, ut quis ad libidinem vitam instituat : quæ varietates obscurissimum textum indicant, ac nisi suppleveris, inextricabilem. Itaque Vulg. post LXX. sic supplet : separatus, sive qui recedit, supple, ab amico, quærit ad desiderium : ad libitum fingit, supple, recedendi occasiones : omni tempore (pro essentiâ) risui erit, seu probro; quam sententiam facilè anteponimus.

[2] *Nisi ea dixeris ;* Heb. eodem sensu : nisi cùm manifestabitur cor ejus, id est, quidquid dixeris, pristinæ sententiæ hæret, neque quidquam audit, nisi placentia.

[3] *Impius, cùm in profundum :* ita LXX. rectissimo sensu : Heb. Ve-

4. Aqua profunda, verba ex ore viri: et torrens redundans, fons sapientiæ.

5. Accipere personam impii non est bonum, ut declines à veritate judicii.

6. Labia stulti miscent se rixis: os ejus jurgia provocat.

7. Os stulti contritio ejus: et labia ipsius ruina animæ ejus.

8. Verba bilinguis, quasi simplicia, et ipsa perveniunt usque ad interiora ventris.

Pigrum dejicit timor: animæ autem effœminatorum esurient.

9. Qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis.

10. Turris fortissima, nomen Domini: ad ipsum currit justus, et exaltabitur.

11 Substantia divitis urbs roboris ejus, et quasi murus validus circumdans eum.

niente impio, venit etiam confusio, et cum ignominiâ: sive ignominioso viro opprobrium.

4 *Aqua profunda:* significat verba sapientium scrutanda, meditanda. Vide xx. 5. *Torrens redundans:* qui altè sapientiam imbiberit, huic sermones optimi, atque ad suadendum aptissimi, torrentis instar defluent.

5 *Ut declines à veritate judicii:* ut subvertas justum in judicio: Heb.

7 *Ruina animæ ejus;* laqueus: Heb. dictis suis capitur; unde etiam illud: *De ore tuo te judico, serve nequam.* Luc. xix 22.

8 *Verba bilinguis;* fallacis: alia et alia loquentis: detractoris: susurronis, ut vertit xxvi. 22. *quasi simplicia:* lenia: Heb. blandientia. *Et ipsa perveniunt:* altissimum vulnus infigunt. *Pigrum dejicit timor:* deest Heb. habent LXX.

11 *Substantia divitis:* idem suprà x. 15. *circumdans eum:* in opinione suâ: Heb. Tumidus licet animo, tamen opinione magis quàm re prævalet.

12. Antequam conteratur, exaltatur cor hominis: et antequam glorificetur, humiliatur.

13. Qui priùs respondet quàm audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum.

14. Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam: spiritum verò ad irascendum facilem, quis poterit sustinere?

15. Cor prudens possidebit scientiam, et auris sapientium quærit doctrinam.

16. Donum hominis dilatat viam ejus, et ante principes spatium ei facit.

17. Justus, prior est accusator suî: venit amicus ejus, et investigabit eum.

18. Contradictiones comprimit sors, et inter potentes quoque dijudicat.

19. Frater, qui adjuvatur à fratre, quasi civitas firma: et judicia quasi vectes urbium.

20. De fructu oris viri replebitur venter ejus: et genimina labiorum ipsius saturabunt eum.

21. Mors et vita in manu linguæ: qui diligunt eam, comedent fructus ejus.

14 *Spiritus viri* (animus) *sustentat imbecillitatem* (corporis): *spiritum ad irascendum facilem*, spiritum debilem: Heb. *quis sustinebit?* Corpori deficienti animus: animo infracto nihil subsidii est.

17 *Justus, prior est accusator suî*: sic Job: *Verè scio, quòd ita sit, et quòd non justificetur homo compositus Deo*: Job. IX. 2. Ex Heb. tamen sic vertas: qui primus in causâ suâ justus est, id est, qui prior causam dicit, justior videtur. *Venit amicus ejus*: socius; Heb. adversarius: LXX. *et investigabit eum*: vitium causæ eruet.

19 *Frater, qui adjuvatur*: ita etiam Syr. et LXX. At Heb. Frater rebellans, præ forti civitate est; bellum intestinum extraneo pejus. Quare colenda justitia est, arcens injurias et perduellionis causas æquo jure prohibens: quò pars posterior spectat.

21 *Qui diligunt eam*: linguam bonam; sermones optimos.

22. Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum; et hauriet jucunditatem à Domino.

Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum : qui autem tenet adulteram, stultus est et impius.

23. Cum obsecrationibus loquetur pauper : et dives effabitur rigidè.

24. Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit, quàm frater.

[22] *Qui invenit mulierem* (*bonam*) : deest Heb. rectè suppletum. *Qui expellit mulierem bonam :* deest Heb. habent LXX.

CAPUT XIX.

Simplicitas in paupere : præceps, sive inconsideratus, 2. *blasphemus*, 3. *divitiæ : testis falsus*, 5, 9, 28. *falsa amicitia : sui compos*, 8. *servi dominantès : vir patiens*, 4. *ira regis : ejusdem clementia : litigiosa mulier : uxor prudens, Dei donum : piger*, 15, 24. *eleemosyna : filius castigandus, sed moderatè*, 18. *hominum varia consilia*, 21. *pœnæ utiles : parentes affligens : pœnæ improbis.*

1. MELIOR est pauper, qui ambulat in simplicitate suâ, quàm dives torquens labia sua, et insipiens.

2. Ubi non est scientia animæ, non est bonum : et qui festinus est pedibus, offendet.

3. Stultitia hominis supplantat gressus ejus; et contra Deum fervet animo suo.

4. Divitiæ addunt amicos plurimos : à paupere autem et hi, quos habuit, separantur.

5. Testis falsus non erit impunitus : et qui mendacia loquitur, non effugiet.

[1] *Quàm dives torquens labia sua :* quàm perversus labiis : Heb.

[3] *Fervet :* irascitur, culpasque suas Deo imputat.

[5] et 9. *Testis falsus :* idem, excepto ultimo vocabulo.

6. Multi colunt personam potentis, et amici sunt dona tribuentis.

7. Fratres hominis pauperis oderunt eum: insuper et amici procul recesserunt ab eo.

Qui tantùm verba sectatur, nihil habebit:

8. Qui autem possessor est mentis, diligit animam suam, et custos prudentiæ inveniet bona.

9. Falsus testis non erit impunitus: et qui loquitur mendacia, peribit.

10. Non decent stultum deliciæ, nec servum dominari principibus.

11. Doctrina viri per patientiam noscitur: et gloria ejus est iniqua prætergredi.

12. Sicut fremitus leonis, ita et regis ira: et sicut ros super herbam, ita et hilaritas ejus.

13. Dolor patris, filius stultus: et tecta jugiter perstillantia, litigiosa mulier.

14. Domus et divitiæ dantur à parentibus: à Domino autem propriè uxor prudens.

15. Pigredo immittit soporem; et anima dissoluta esuriet.

16. Qui custodit mandatum, custodit animam suam: qui autem negligit viam suam, mortificabitur.

6 *Multi:* intellige: plures, turbam, vulgus ipsum.

8 *Qui... possessor est mentis,* bonæ scilicet; vel simpliciter, suî compos.

10 *Non decent stultum deliciæ*, non competit illi delectatio: quippe improvido, et per mentis vitium inquieto.

11 *Doctrina viri per patientiam noscitur:* iram prolongat, seu patientem facit: Heb. *Et gloria ejus est iniqua prætergredi:* id est, injurias negligere.

13 *Tecta jugiter:* vide XXI. 9.

16 *Mortificabitur:* morte afficietur.

17. Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis; et vicissitudinem suam reddet ei.

18. Erudi filium tuum, ne desperes: ad interfectionem autem ejus ne ponas animam tuam.

19. Qui impatiens est, sustinebit damnum: et cùm rapuerit, aliud apponet.

20. Audi consilium, et suscipe disciplinam, ut sis sapiens in novissimis tuis.

21. Multæ cogitationes in corde viri: voluntas autem Domini permanebit.

22. Homo indigens, misericors est: et melior est pauper, quàm vir mendax.

23. Timor Domini ad vitam: et in plenitudine commorabitur, absque visitatione pessimâ.

24. Abscondit piger manum suam sub ascellâ, nec ad os suum applicat eam.

25. Pestilente flagellato stultus sapientior erit: si

[18] *Ne desperes:* quia adhuc spes est: Heb. *Ad interfectionem:* alii ex Heb. ad strepitum, ad clamorem ejus. *Ne ponas animam tuam,* ne te falsa teneat misericordia. LXX. Erudi filium tuum, sic enim erit bonæ spei: ad contumeliam autem ne efferaris animo tuo; quo sensu Paulus: *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant.* Col. III. 21.

[19] *Qui impatiens est:* iracundus, præceps, *sustinet pœnam; et cùm rapuerit:* cùm eripueris (ab incommodo scilicet) etiam addes: Heb. supple, alia incommoda, alias culpas: in pejus enim ruet.

[21] *Multæ cogitationes:* varia et incerta consilia.

[22] *Homo indigens, misericors est:* inopiæ incommoda per experientiam doctus: quò recidit illud hebraicum: Desiderium (indigentia) viri, misericordia ejus; misericordem eum et ad beneficentiam propensum efficit.

[23] *Timor Domini... et in plenitudine commorabitur:* et satur habitabit, nec visitabit eum malum. Hebr.

[25] *Pestilente flagellato:* derisorem si castigaveris, imperitus (quoque) cautior fiet: Heb.

autem corripueris sapientem, intelliget disciplinam.

26. Qui affligit patrem, et fugat matrem, ignominiosus est, et infelix.

27. Non cesses, fili, audire doctrinam, nec ignores sermones scientiæ.

28. Testis iniquus deridet judicium : et os impiorum devorat iniquitatem.

29. Parata sunt derisoribus judicia : et mallei percutientes stultorum corporibus.

26 *Qui affligit patrem :* spoliat : Heb.

27 *Non cesses, fili :* cessa, fili : et ignorabis : Heb. quasi comminando : idem sensus.

29 *Et mallei percutientes :* percussiones : Heb. verbera.

CAPUT XX.

Ebrietas : ira regis metuenda : contentiosi homines : piger, 4. *sapiens : rex justus : clemens : sapiens,* 8, 26, 28. *nemo mundus : iniquæ mensuræ : vir attentus,* 12. *fidejussor : bona in speciem,* 17. *consilia,* 18. *revelans arcana : detractor, adulator æquè fugiendi,* 19. *festinatæ divitiæ : ultio vetita,* 22. *Deo permittenda sors nostra,* 24. *juvenum ac senum robur : occulta vulnera.*

1. Luxuriosa res, vinum, et tumultuosa ebrietas : quicumque his delectatur, non erit sapiens.

2. Sicut rugitus leonis, ita et terror regis : qui provocat eum, peccat in animam suam.

3. Honor est homini qui separat se à contentionibus : omnes autem stulti miscentur contumeliis.

1 *Luxuriosa res, vinum :* effrene quid, sive immoderatum et incastigatum, quod est etiam luxuriosum. Ad verbum : derisor, quod item est, improbus, intemperans ; sicera, id est, vinum, tumultuans ; phrasi hebraicâ : cognata hæc sunt.

4. Propter frigus piger arare noluit : mendicabit ergo æstate, et non dabitur illi.

5. Sicut aqua profunda, sic consilium in corde viri : sed homo sapiens exhauriet illud.

6. Multi homines misericordes vocantur : virum autem fidelem quis inveniet ?

7. Justus, qui ambulat in simplicitate suâ, beatos post se filios derelinquet.

8. Rex qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo.

9. Quis potest dicere : Mundum est cor meum, purus sum à peccato ?

10. Pondus et pondus, mensura et mensura : utrumque abominabile est apud Deum.

11. Ex studiis suis intelligitur puer, si munda et recta sint opera ejus.

12. Aurem audientem, et oculum videntem, Dominus fecit utrumque.

13. Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat; aperi oculos tuos, et saturare panibus.

14. Malum est, malum est, dicit omnis emptor : et cùm recesserit, tunc gloriabitur.

15. Est aurum, et multitudo gemmarum : et vas pretiosum labia scientiæ.

5 *Homo sapiens exhauriet illud :* profundissima quæque penetrabit, nec se capi sinet.

6 *Multi homines :* multi multa jactant; commendat quisque liberalitatem suam. *Virum autem fidelem*, neque inani virtutis titulo se jactantem, *quis inveniet ?*

12. 13. *Aurem audientem :* attentam aurem, attentos oculos : vid. *Is.* VI. 9. unde in seq. *Aperi oculos tuos :* cave tibi, attentus esto et diligens.

16. Tolle vestimentum ejus qui fidejussor extitit alieni, et pro extraneis aufer pignus ab eo.

17. Suavis est homini panis mendacii; et postea implebitur os ejus calculo.

18. Cogitationes consiliis roborantur; et gubernaculis tractanda sunt bella.

19. Ei, qui revelat mysteria, et ambulat fraudulenter, et dilatat labia sua, ne commiscearis.

20. Qui maledicit patri suo, et matri, extinguetur lucerna ejus in mediis tenebris.

21. Hæreditas, ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit.

22. Ne dicas: Reddam malum: expecta Dominum, et liberabit te.

23. Abominatio est apud Dominum pondus et pondus; statera dolosa non est bona.

24. A Domino diriguntur gressus viri: quis autem hominum intelligere potest viam suam?

25. Ruina est homini devorare sanctos, et post vota retractare.

17 *Panis mendacii:* bonus in speciem, sed non satis purgatus, mixtis quoque calculis et pulvere: sic multa bona in speciem, nec nisi experiundo noscenda.

18 *Et gubernaculis tractanda sunt bella:* consiliis.

19 *Qui revelat mysteria:* Heb. Revelanti arcana, detractori, et allicienti labiis, sive blandienti, ne te comitem adjunxeris.

21 *Hæreditas, ad quam:* festinata dolis acquisitio primùm delectat, ad extremum destituit possidentem.

25 *Ruina est homini devorare sanctos:* sanctitatem; Heb. sanctificata rapere: *et post vota retractare:* cavillari vota: Heb. irrita facere variis interpretationibus; sive, ad inania vota recurrere; rapinis expiandis scilicet.

26.

26. Dissipat impios rex sapiens, et incurvat super eos fornicem.

27. Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris.

28. Misericordia et veritas custodiunt regem, et roboratur clementiâ thronus ejus.

29. Exultatio juvenum, fortitudo eorum : et dignitas senum, canities.

30. Livor vulneris absterget mala, et plagæ in secretioribus ventris.

26 *Et incurvat super eos fornicem* : carcerem firmissimum in fornicis modum, rotam : Heb. LXX. tribulam, quâ confringantur : supplicii genus.

27 *Lucerna Domini spiraculum* (sive mens) *hominis* : mens divinitus accensa lux est, quæ pectoris arcana rimatur. *Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est.* I. Cor. II. 11.

29 *Exultatio* sive gloriatio *juvenum robur eorum* : cor eorum, Heb. viribus juvenes, senes ipsâ canitie, rerumque experientiâ gloriantur.

30 *Livor vulneris absterget mala* : ejectio puris quo vulnus livescit, mali abstersio est : *Et plagæ* : aliud est enim cùm ulcus altè penetrat ; sic vulnera animi confitendo sanantur : in alto delitescentia, exitiosiora sunt.

CAPUT XXI.

Cor regis : cordium appensor Deus : quid victimis sit melius : sapientia : piger, 5, 25, 26. *rapinæ : mulier litigiosa,* 8, 19. *animadversionum utilitas : immitis in pauperem : munera : sapiens revocat ad sana consilia,* 22. *tacitus,* 23. *pertinax,* 29. *non est sapientia contra Dominum : à Deo salus,* 30, 31.

1. Sicut divisiones aquarum, ita cor regis in

1 *Sicut divisiones aquarum* : quâ facilitate rivuli ad irrigandos hortos ab agricolâ à capite deducuntur, *ita cor regis* : neque minùs

manu Domini [1]: quòcumque voluerit, inclinabit illud.

2. Omnis via viri recta sibi videtur : appendit autem corda Dominus.

3. Facere misericordiam et judicium, magis placet Domino, quàm victimæ.

4. Exaltatio oculorum est dilatatio cordis : lucerna impiorum peccatum.

5. Cogitationes robusti semper in abundantiâ : omnis autem piger semper in egestate est.

6. Qui congregat thesauros linguâ mendacii, vanus et excors est, et impingetur ad laqueos mortis.

cæterorum hominum corda quàm regum, cùm scriptum sit de quocumque homine : *Scio, Domine, quia non est hominis via ejus, nec viri est, ut ambulet et dirigat gressus suos :* Jerem. x. 23. Quod et Salomon ubique inculcat : sed cor regis memoratur, quòd ex regum voluntate res humanæ pendeant, quòdque rex ipse vel maximè in suâ potestate esse videatur ; quo magis necesse est, in ipso velut capite rerum humanarum, Dei gubernationi ac potentiæ subjicere reliqua. *Quòcumque voluerit, inclinabit illud :* neque eo seciùs corda ipsa, Deo id agente, ad bonum malumve se inclinant et inflectunt ; cùm scriptum sit : *Inclinate corda vestra ad Dominum :* et, *Bonas facite vias vestras et studia vestra.* Jos. xxiv. 23. Jer. vi. 3.

2 *Omnis via viri recta sibi videtur :* recta in oculis ejus : Heb.

4 *Exaltatio oculorum :* superbia, despicientia : *est :* deest Heb. *Dilatatio cordis :* vastæ cogitationes, præ fidentiâ, temeritas : unde LXX. θρασυκάρδιος. *Lucerna* sive lux, gloria *impiorum :* pro quo, jugum habet Chal. Alii vertunt : oratio, id est, opera, curæ, studia impiorum : hæc omnia *peccatum* sunt, Deo exosa sunt, mala sunt, et peccato debitas pœnas accersunt.

5 *Cogitationes robusti* (strenui, seduli, diligentis : Heb.) *semper in abundantiâ : omnis autem piger* (festinus : præceps : temerarius : Heb.) *semper in egestate est :* diligentia copiam, temeritas penuriam parit.

7. Rapinæ impiorum detrahent eos, quia noluerunt facere judicium.

8. Perversa via viri, aliena est: qui autem mundus est, rectum opus ejus.

9. Melius est sedere in angulo domatis, quàm cum muliere litigiosâ, et in domo communi.

10. Anima impii desiderat malum; non miserebitur proximo suo.

11. Multato pestilente sapientior erit parvulus; et si sectetur sapientem, sumet scientiam.

12. Excogitat justus de domo impii, ut detrahat impios à malo.

13. Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur.

14. Munus absconditum extinguit iras, et donum in sinu indignationem maximam.

15. Gaudium justo est facere judicium: et pavor operantibus iniquitatem.

7 *Detrahent eos:* dejicient, deturbabunt.

8 *Aliena est:* à rectâ ratione, à lege Dei devia. Quidam intelligunt eodem sensu, quo dicebat Paulus: *Alienati à vitâ Dei; hospites testamentorum:* Ephes. II. 12. IV. 18.

9 *Melius est sedere in angulo domatis:* tecti: sub dio: *in domo communi:* sub tecto cum aliis. Melius est pluviam irruentem pati, quàm rixosæ mulieris contumelias, et hanc convitiorum grandinem: suprà XIX. 13. *infrà* 19.

11 *Multato pestilente:* impio, stulto. *Parvulus:* imperitus, passim: congruit cum XIX. 25. *Et si sectetur sapientem:* et si corripias sapientem: Heb.

12 *Excogitat justus de domo impii:* intelligit: Heb. id est, docetur impii damno. *Ut detrahat impios à malo:* Heb. subvertens impios in malum: justus scilicet malos malè perdens.

15 *Et pavor:* contritio, pernicies; Heb. quanquam et de pavore verum; suprà III. 14, 15.

3. Callidus vidit malum, et abscondit se: innocens pertransiit, et afflictus est damno.

4. Finis modestiæ timor Domini; divitiæ et gloria et vita.

5. Arma et gladii in viâ perversi: custos autem animæ suæ longè recedit ab eis.

6. Proverbium est: Adolescens juxta viam suam, etiam cùm senuerit, non recedet ab eâ.

7. Dives pauperibus imperat: et qui accipit mutuum, servus est fœnerantis.

8. Qui seminat iniquitatem, metet mala, et virgâ iræ suæ consummabitur.

9. Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi.

Victoriam et honorem acquiret, qui dat munera: animam autem aufert accipientium.

10. Ejice derisorem, et exibit cum eo jurgium, cessabuntque causæ et contumeliæ.

11. Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum suorum habebit amicum regem.

3 *Innocens pertransiit:* imperitus; Heb.

5 *Arma et gladii in viâ perversi:* spina et laquei: Heb. LXX.

6 *Proverbium est:* instrue puerum super os (in ipso initio) viæ suæ: Heb. Teneros adhuc et molles inflecte.

8 *Et virgâ iræ suæ consummabitur:* vel virgam, id est, imperium, auctoritatem, irâ suâ perdet: vel continuatâ metaphorâ, ipse irâ suâ, quasi flagello quo teruntur fruges, conteretur: quo sensu virga sumitur *Isa.* XXVIII. 27.

9 *Qui pronus est ad misericordiam:* bonus oculus: Heb. sic oculus nequam pro invidiâ, Matt. XX. 15. *Victoriam et honorem:* deest Heb. habent LXX.

12. Oculi Domini custodiunt scientiam : et supplantantur verba iniqui.

13. Dicit piger : Leo est foris, in medio platearum occidendus sum.

14. Fovea profunda os alienæ : cui iratus est Dominus, incidet in eam.

15. Stultitia colligata est in corde pueri, et virga disciplinæ fugabit eam.

16. Qui calumniatur pauperem, ut augeat divitias suas, dabit ipse ditiori et egebit.

17. Inclina aurem tuam, et audi verba sapientium : appone autem cor ad doctrinam meam :

18. Quæ pulchra erit tibi, cùm servaveris eam in ventre tuo, et redundabit in labiis tuis :

19. Ut sit in Domino fiducia tua : unde et ostendi eam tibi hodie.

[12] *Oculi Domini custodiunt scientiam :* LXX. sensum. Vir bonus Deo protegente tutus, suique compos, neque animo conturbatus, prudenter agit : meliùs phrasi Heb. Conservat scientem, sensatum : non somnolentos, sed scientes, vigilantes, cautos adjuvat Dominus ; contrà : *Supplantantur verba iniqui :* subvertuntur res ejus.

[13] *Dicit piger : Leo est foris :* terriculas sibi fingit, et inanes prætextus. LXX. eleganter : excusat se piger, et dicit : leo in viis : in plateis sicarii.

[14] *Fovea profunda :* infrà, XXIII. 27.

[16] *Qui calumniatur pauperem :* extorquens : Heb. *ut augeat*, etc.

[17] *Inclina aurem tuam.* Commendatio : sapientiæ his tribus versibus indicat vel epilogum præcedentium, vel, quod est proclivius, initium aliud. Unde stylus postea aliquantò diversus. Suprà singulæ sententiæ singulis versibus, aut frequentiores promebantur : hæ magis cohærent, et ad lectorem quem filium vocat, sermo dirigitur usque ad XXIV. 23. qui stylus propior illi novem priorum capitum.

[18] *Cùm servaveris eam in ventre tuo :* in pectore : *pulchra erit :* doctrina : erunt, Heb. scilicet verba. *Et redundabit in labiis tuis :* firmabuntur : Heb.

20. Ecce descripsi eam tibi tripliciter, in cogitationibus et scientiâ : 21. ut ostenderem tibi firmamentum et eloquia veritatis, respondere ex his, illis qui miserunt te.

22. Non facias violentiam pauperi, quia pauper est; neque conteras egenum in portâ : 23. quia judicabit Dominus causam ejus, et configet eos, qui confixerunt animam ejus.

24. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso : 25. ne fortè discas semitas ejus, et sumas scandalum animæ tuæ.

26. Noli esse cum his, qui defigunt manus suas, et qui vades se offerunt pro debitis : 27. si enim non habes unde restituas, quid causæ est ut tollat operimentum de cubili tuo ?

20 *Ecce descripsi eam tibi tripliciter :* sæpius : quemadmodum habetur *Is.* XVII. 6. *excussio oleæ duarum vel trium olivarum :* et Eccli. XIII. 8. *Donec te exinaniat bis et ter.* Notum etiam illud toties inculcatum apud Amos. I. 3. *Super tribus sceleribus Damasci, etc. Moab.* etc. Quo sensu etiam Paulus : *Ter Dominum rogavi,* II. Cor. 12. 8. quanquam alii intelligunt tres Salomonis libros : alii legem, prophetas, hagiographa : Grotius, tria librorum genera, moralia, ut hic, physica quæ perierunt, theologica ac mystica, quale est Canticum Canticorum : superfluâ industriâ, atque ingeniosiùs quàm veriùs. Neque enim in eo erat Salomon, ut sua omnia, etiam physica, nihil ad hæc pertinentia, memoraret : sed ut inculcaret præcepta sapientiæ, morumque doctrinam ac fiduciam in Deum, de quâ præcedente versu.

21 *Ut ostenderem... eloquia veritatis, respondere* (ad respondendum) *ex his, illis qui miserunt te :* mittentibus ad te : Heb. qui proponunt tibi : LXX. qui te consulunt, tibique pro more proponunt quæstiones ænigmaticas, ut regina Saba, et cæteri. III. Reg. X. 1, 24.

22 *Neque conteras egenum in portâ :* in judicio scilicet, ubi judicia exercebantur, ut notum est.

26 *Qui defigunt manus suas :* idem suprà XVII. 18.

28. Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui.

29. Vidisti virum velocem in opere suo : coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles.

[28] *Ne transgrediaris* (ne transferas, ne móveas) *terminos antiquos :* ne majorum fidem, ne prisca instituta convellas, ne vicini agrum cupias, aut villam villæ conjungas. Basil. *T.* 1. *Hom.* 21. in Lacizis : (nunc in App. tom. II.) cui congruit infrà, XXIII. 10.

[29] *Nec erit ante ignobiles :* nec stabit coram : Heb. eadem verba.

CAPUT XXIII.

Convivia principum : ne plus sapias : divitiarum cupiditas : 6, 7, 8. *ne cum stulto verba perdas : Deus pauperum vindex :* 10. *virga non occidit puerum :* 13, 14. *sapientis gaudia : commessatores :* 20, 21, 29, 30 *et seq. piger :* 20. *parentibus ausculta.*

1. QUANDO sederis ut comedas cum principe, diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam ; 2. et statue cultrum in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuam. 3. Ne desideres de cibis ejus, in quo est panis mendacii.

4. Noli laborare ut diteris : sed prudentiæ tuæ pone modum.

5. Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes

[2] *Et statue cultrum in gutture tuo :* id est, gulam reprime : amputa cupiditatem.

[3] *Ne desideres de cibis ejus :* cupediis : Heb. *Panis mendacii :* et est panis mendax : Heb. id est, alimenta damnosa, et falsâ voluptate blandientia.

[4] *Sed prudentiæ tuæ pone modum :* providentiæ, quâ opes in immensum congeruntur.

[5] *Ne erigas oculos :* ne evolare facias oculos tuos, (Heb.) *Nec sequantur cogitationes suas, et oculos per res varias fornicantes :* Num. XV. 39.

habere : quia facient sibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in cœlum.

6. Ne comedas cum homine invido, et ne desideres cibos ejus : 7. quoniam in similitudinem arioli et conjectoris, æstimat quod ignorat.

Comede et bibe, dicet tibi : et mens ejus non est tecum.

8. Cibos, quos comederas, evomes : et perdes pulchros sermones tuos.

9. In auribus insipientium ne loquaris : quia despicient doctrinam eloquii tui.

10. Ne attingas parvulorum terminos; et agrum pupillorum ne introeas.

11. Propinquus enim illorum fortis est : et ipse judicabit contra te causam illorum.

12. Ingrediatur ad doctrinam cor tuum; et aures tuæ ad verba scientiæ.

13. Noli subtrahere à puero disciplinam : si enim percusseris eum virgâ, non morietur.

[6] *Et... cibos ejus :* pulmenta : cupedias : Heb. ut suprà ℣. 3.

[7] *Quoniam in similitudinem arioli et conjectoris.* Tua omnia in pravum interpretabitur levissimis conjecturis ductus : sicut æstimat animo suo : Heb. *Comede et bibe, dicet tibi :* non vero affectu, sed pravo maloque consilio te alloquitur.

[8] *Cibos, quos comederas :* nihil tibi ex illo convivio supererit : verba etiam perdideris.

[10] *Ne attingas parvulorum terminos :* terminos sæculi antiquos : Heb. LXX. ut suprà XXII. 28. Vulg. legit *helem* pro *holam :* et sequenti magis convenit.

[11] *Propinquus enim illorum fortis est :* vindex, redemptor propinquitatis jure; ac sublimiore sensu, ipse Deus. Ita LXX.

[12] *Ingrediatur ad doctrinam cor tuum :* ne leviter inspicias : sed scrutare penitus.

14. Tu virgâ percuties eum : et animam ejus de inferno liberabis.

15. Fili mi, si sapiens fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum : 16. et exultabunt renes mei, cùm locuta fuerint rectum labia tua.

17. Non æmuletur cor tuum peccatores : sed in timore Domini esto totâ die : 18. quia habebis spem in novissimo, et præstolatio tua non auferetur.

19. Audi, fili mi, et esto sapiens : et dirige in viâ animum tuum.

20. Noli esse in conviviis potatorum, nec in comessationibus eorum, qui carnes ad vescendum conferunt : 21. quia vacantes potibus, et dantes symbola, consumentur, et vestietur pannis dormitatio.

22. Audi patrem tuum, qui genuit te : et ne contemnas cùm senuerit mater tua.

23. Veritatem eme, et noli vendere : sapientiam, et doctrinam, et intelligentiam.

24. Exultat gaudio pater justi : qui sapientem genuit, lætabitur in eo.

[18] *Quia habebis spem in novissimo :* quia erit tibi posteritas : Heb. Ita LXX. idem. XXIV. 14.

[20] *Noli esse in conviviis potatorum :* ad symbolas et carnium emptiones : LXX. cum potatoribus vini, et cum comessatoribus carnium sibi : Heb. eadem verba quibus in lege filius luxuriosus notatur. Deut. XXI. 20.

[21] *Vestietur pannis dormitatio :* desidia : perpotatio scissas detritasque induet vestes.

[23] *Veritatem eme, et noli vendere :* quod est, habere pretiosissimam. Ibi distinguendum, conjungenda autem cætera : *sapientiam, et doctrinam, et intelligentiam :* supple, eme, et ne vendas : emptas retine.

25. Gaudeat pater tuus, et mater tua, et exultet quæ genuit te.

26. Præbe, fili mi, cor tuum mihi; et oculi tui vias meas custodiant.

27. Fovea enim profunda est meretrix; et puteus angustus, aliena.

28. Insidiatur in viâ quasi latro, et quos incautos viderit, interficiet.

29. Cui væ? cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causâ vulnera? cui suffusio oculorum?

30. Nonne his, qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis?

31. Ne intuearis vinum quando flavescit, cùm splenduerit in vitro color ejus: ingreditur blandè,
32. sed in novissimo mordebit ut coluber, et sicut regulus, venena diffundet.

33. Oculi tui videbunt extraneas, et cor tuum loquetur perversa.

34. Et eris sicut dormiens in medio mari, et quasi sopitus gubernator, amisso clavo: 35. et dices: Verberaverunt me, sed non dolui: traxerunt me, et ego non sensi: quando evigilabo, et rursus vina reperiam?

28 *Et quos incautos viderit, interficiet:* et sceleratos in hominibus addet: Heb. eorum numerum augebit.

29 *Cujus patri væ?* Heb. iterat: cui væ? *cui foveæ?* cui murmur, sive tumultus, contradictio, loquacitas: Heb. molestiæ: LXX. *suffusio:* eleganter: morbus oculorum: Heb. rubor: LXX. lividi oculi.

31 *Ingreditur blandè:* directè: Heb. id est facilè.

35 *Quando evigilabo:* quando erit diluculum. LXX. *Et rursus vina reperiam:* et addam quærere adhuc illud, nempe vinum, hoc est, quando erit diluculum, et quæram quibuscum conveniam, compotatores scilicet?

CAPUT XXIV.

Sapiens idem fortis, et egregius belli dux, 5, 6. ne desperaveris : tuere proximum : nulla sit excusatio, 11, 12. sapientia : justus cadit septies : 16, ne gaudeas inimici casu : 17, 18. time Deum et regem : justitia : verba mitia, 26. antequam opus aggrediaris, præpara, 27. ultio vetita. 29. piger, 30 et seq.

1. Ne æmuleris viros malos, nec desideres esse cum eis : 2. quia rapinas meditatur mens eorum, et fraudes labia eorum loquuntur.

3. Sapientiâ ædificabitur domus, et prudentiâ roborabitur.

4. In doctrinâ replebuntur cellaria, universa substantia pretiosa et pulcherrima.

5. Vir sapiens, fortis est, et vir doctus, robustus et validus.

6. Quia cum dispositione initur bellum : et erit salus ubi multa consilia sunt.

7. Excelsa stulto sapientia, in portâ non aperiet os suum.

8. Qui cogitat mala facere, stultus vocabitur.

9. Cogitatio stulti peccatum est : et abominatio hominum detractor.

10. Si desperaveris lassus in die angustiæ, imminuetur fortitudo tua.

11. Erue eos, qui ducuntur ad mortem; et qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses.

6 *Quia cum dispositione initur bellum :* consiliis : industriâ.

7 *Excelsa stulto sapientia :* sublimior quàm ut attingat. *In portâ :* in publicis conventibus, indoctus obmutescet.

8 *Qui cogitat mala facere, stultus vocabitur :* inventor malarum cogitationum : Heb. dolosus.

9 *Cogitatio stulti peccatum est :* ejus astutia prava : dolus malus.

10 *Si desperaveris lassus in die angustiæ :* si defeceris : Heb.

12. Si dixeris: Vires non suppetunt; qui inspector est cordis, ipse intelligit, et servatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini juxta opera sua.

13. Comede, fili mi, mel, quia bonum est, et favum dulcissimum gutturi tuo.

14. Sic et doctrina sapientiæ, animæ tuæ: quam cùm inveneris, habebis in novissimis spem, et spes tua non peribit.

15. Ne insidieris, et quæras impietatem in domo justi, neque vastes requiem ejus.

16. Septies enim cadet justus, et resurget: impii autem corruent in malum.

17. Cùm ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, et in ruinâ ejus ne exultet cor tuum: 18. ne fortè videat Dominus, et displiceat ei, et auferat ab eo iram suam.

19. Ne contendas cum pessimis, nec æmuleris impios: 20. quoniam non habent futurorum spem mali, et lucerna impiorum extinguetur.

21. Time Dominum, fili mi, et regem: et cum detractoribus non commiscearis: 22. quoniam repente consurget perditio eorum: et ruinam utriusque quis novit?

[12] *Vires non suppetunt:* non novi hunc: Heb. LXX. de ignoto quid laborem? At *Deus mandavit unicuique de proximo suo*, Eccli. XVII. 12.

[15] *Ne... quæras impietatem in domo justi:* per calumniam.

[16] *Septies enim:* licet enim sæpius in levibus peccet, tamen resurget, cùm impii sit immedicabilis casus: ne ergo inde arripias calumniandi ansam.

[20] *Quoniam non habent futurorum spem mali:* posteritatis: Heb. LXX. Quò etiam lucerna pertinet, *II. Reg.* XIV. 7. *Psalm.* CXXXI. 17. Chal. de novissimis intelligit.

23. Hæc quoque sapientibus : Cognoscere personam in judicio, non est bonum.

24. Qui dicunt impio : Justus es; maledicent eis populi, et detestabuntur eos tribus.

25. Qui arguunt eum, laudabuntur; et super ipsos veniet benedictio.

26. Labia deosculabitur, qui recta verba respondet.

27. Præpara foris opus tuum, et diligenter exerce agrum tuum : ut postea ædifices domum tuam.

28. Ne sis testis frustra contra proximum tuum, nec lactes quemquam labiis tuis.

29. Ne dicas : Quomodo fecit mihi, sic faciam ei; reddam unicuique secundùm opus suum.

30. Per agrum hominis pigri transivi, et per vineam viri stulti : 31. et ecce totum repleverant urticæ, et operuerant superficiem ejus spinæ, et maceria lapidum destructa erat.

32. Quod cùm vidissem, posui in corde meo, et exemplo didici disciplinam.

33. Parum, inquam, dormies, modicum dormitabis, pauxillum manus conseres, ut quiescas :

34. Et veniet tibi quasi cursor egestas, et mendicitas quasi vir armatus.

23 *Hæc quoque sapientibus* : alius titulus, alius stylus.

26 *Labia deosculabitur* : mite responsum instar amantissimi est osculi.

27 *Præpara foris* : œconomicum : de providendo sumptibus, per agriculturam, antequam ædificare aggrediaris : ut habes *Luc.* XIV. 28. de ædificaturo turrim : allegoricè, ne priùs arduum opus incipias, quàm agenda prævideris.

29 *Ne dicas* : en ultionem prohibitam; ut odium, suprà 17, 33, 34. Idem suprà VI. 10, 11.

CAPUT XXV.

Deum decent occulta : reges manifesta : cor regum : purgandæ aulæ vitiis : ne te efferas : ne maledicta citò proferas, ne revocare possis : ne facilè tua arcana prodas, 9. verbum in tempore, 11. corripere audientem : boni nuntii : fallaces promissiones ; 24. verba mitia : 13, 25. rerum bonarum satietas, 16. prunæ super caput, 21, 22. non plus sapere, 27. loquax, prædæque expositus, 28.

1. Hæc quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Juda.

2. Gloria Dei est celare verbum, et gloria regum investigare sermonem.

3. Cœlum sursum, et terra deorsum, et cor regum inscrutabile

4. Aufer rubiginem de argento, et egredietur vas purissimum.

[1] *Quas transtulerunt* (collegerunt, et ex pluribus scriniis in unum volumen retulerunt) *viri Ezechiæ regis Juda :* ad cujus usque tempora dispersæ habebantur, prout ex ore Salomonis exceperant.

[2] *Et gloria regum investigare sermonem :* verbum, iterum ut in priori parte; sensus autem videtur esse, consilia Dei per se inscrutabilia, et hoc ad ejus gloriam majestatemque pertinere, quòd humanæ mentis aciem effugiant, ipsique soli constet arcanorum suorum ratio : at regum consilia eò digniora laudibus, quò magis eorum æquitas sapientibus se aperit. Summa : reges probabilia consilia sectentur; inaccessa penitusque imperscrutabilia Deo relinquant, cujus quippe *judicia vera, justificata in semetipsa.* Psal. XVIII. 10. Vide etiam infrà 27.

[3] *Cor regum inscrutabile :* sapientiâ, gravitate, ipsâ arte regnandi et arcanorum vi : sæpe etiam superbiâ, vulgariumque rerum fastidio, occultisque odiis, ac libidinibus.

[4] *Aufer rubiginem :* scorias : Heb. *Et egredietur vas : purissimum*

5.

5. Aufer impietatem de vultu regis, et firmabitur justitiâ thronus ejus.

6. Ne gloriosus appareas coram rege, et in loco magnorum ne steteris.

7. Melius est enim ut dicatur tibi : Ascende huc; quàm ut humilieris coram principe.

8. Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in jurgio citò : ne postea emendare non possis, cùm dehonestaveris amicum tuum.

9. Causam tuam tracta cum amico tuo, et secretum extraneo ne reveles : 10. ne fortè insultet tibi cùm audierit, et exprobrare non cesset.

Gratia et amicitia liberant : quas tibi serva, ne exprobrabilis fias.

11. Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.

12. Inauris aurea, et margaritum fulgens, qui arguit sapientem, et aurem obedientem.

13. Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei, qui misit eum, animam ipsius requiescere facit.

deest Heb. sic : [5] *aufer impietatem* (impium, Heb. phrasi) *de vultu* (de conspectu : Heb.) *regis* : impii, aularum scoria; quibus sublatis, nihil superest quàm thronus regius justitiâ fultus, clarusque.

[7] *Ascende huc* : sic Christus. *Luc.* XIV. 10.

[10] *Gratia et amicitia liberant* : deest Heb. habent LXX.

[11] *Mala aurea in lectis argenteis* : id est, tam benè decent. Pro lectis, sculpturas, cælaturas vertunt : ad verbum, aperturas, eas scilicet quibus gemmæ inseruntur, velut annuli pala.

[13] *Sicut frigus nivis* : ex vicinis fortè montibus comportatæ : *in die messis* : æstu laborantibus : ita refrigerat de re ancipiti allatus faustus nuntius : vide XXV. 25.

14. Nubes, et ventus, et pluviæ non sequentes, vir gloriosus, et promissa non complens.

15. Patientiâ lenietur princeps, et lingua mollis confringet duritiam.

16. Mel invenisti, comede quod sufficit tibi; ne fortè satiatus, evomas illud.

17. Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nequando satiatus oderit te.

18. Jaculum, et gladius, et sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium.

19. Dens putridus, et pes lassus, qui sperat super infideli in die angustiæ : 20. et amittit pallium in die frigoris.

Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo.

Sicut tinea vestimento, et vermis ligno; ita tristitia viri nocet cordi.

21. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum : si sitierit, da ei aquam bibere : 22. prunas enim congregabis super caput ejus, et Dominus reddet tibi.

[15] *Et lingua mollis* (scilicet, per responsa lenia) *confringet duritiam :* os sive ossum: Heb. durissima quæque.

[16] *Mel invenisti :* in voluptatibus temperandum, neque dulcia licet obtrudenda ad fastidium, quò et sequens pertinet.

[17] *Subtrahe pedem :* rectè LXX. rarò admove.

[20] *Et amittit pallium :* sic supple : sicut qui removet in frigore pallium, aut acetum infundit nitro quo dissolvitur; sic absurdus, intempestivus, importunus, *qui cantat carmina cordi pessimo*, mœrenti et afflicto : *sicut tinea :* deest Heb. LXX. et Chal. habent.

[21] *Si esurierit :* à Paulo memoratum. *Rom.* XII. 20.

[22] *Prunas... congregabis :* exsuscitandæ caritati.

23. Ventus aquilo dissipat pluvias; et facies tristis linguam detrahentem.

24. Melius est sedere in angulo domatis, quàm cum muliere litigiosâ, et in domo communi.

25. Aqua frigida animæ sitienti; et nuntius bonus de terrâ longinquâ.

26. Fons turbatus pede, et vena corrupta, justus cadens coram impio.

27. Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum; sic qui scrutator est majestatis, opprimetur à gloriâ.

28. Sicut urbs patens et absque murorum ambitu; ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum.

26 *Justus cadens coram impio*; in peccatum, ut videtur, et congruit loco Ezechielis, XXXIV. 18, 19. de pastoribus turbantibus aquam quam populo propinabant, rectam scilicet doctrinam exemplis pessimis.

27 *Sic qui scrutator est majestatis*: Heb. Nec investigatio gloriæ eorum (scilicet arcanorum Dei) gloria (est) id est, non gloriæ, sed dedecori vertit; supple investigantibus. Nota phrasis, quâ plerumque supprimuntur ea quæ maximè excellunt, ut quæ animo per sese occurrant.

28 *Sicut urbs patens*: vallum ac munimentum validissimum, in consiliis secretum.

CAPUT XXVI.

Alieno loco posita : maledicta temerè : correptio : quomodo stulto respondendum : stultus nuntius : sententiæ in ore stulti : ad vomitum reversus : sibi placens, 12. *piger*, 13 et seq. *miscere se rixis*, 17. *ludens feci*, 18, 19. *unde jurgia : falsa simplicitas*, 22. *simulator*, 24, 25. *occulta odia*, 26. *malus sibi noxius*. 27. *verba fallacia*, 28.

1. Quomodo nix in æstate, et pluviæ in messe; sic indecens est stulto gloria.

2. Sicut avis ad alia transvolans, et passer quò libet vadens; sic maledictum frustra prolatum in quempiam superveniet.

3. Flagellum equo, et camus asino, et virga in dorso imprudentium.

4. Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis.

5. Responde stulto juxta stultitiam suam; ne sibi sapiens esse videatur.

6. Claudus pedibus, et iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium stultum.

7. Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias : sic indecens est in ore stultorum parabola.

8. Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii; ita qui tribuit insipienti honorem.

2 *Sic maledictum frustra* (immeritò, fortuitò) *prolatum :* maledicta non curanda, quippe quæ quòcumque, undecumque, quasi incerto cursu, permeant ac pervolant.

4. 5. *Ne respondeas... responde stulto :* variè pro loco et tempore; stultum enim interdum despicere, interdum repercutere oportet.

7 *Quomodo pulchras :* variè ex Hebræo vertunt; sensus autem est, tam invalidas esse in ore stulti rectas sententias, quàm claudo inutiles pulchras licet tibias.

8 *In acervum Mercurii :* in acervum lapidum Mercurio erectum, quod est impuri nefastique cultûs; ita qui indignos colit.

9. Quomodo si spina nascatur in manu temulenti; sic parabola in ore stultorum.

10. Judicium determinat causas : et qui imponit stulto silentium, iras mitigat.

11. Sicut canis, qui revertitur ad vomitum suum; sic imprudens qui iterat stultitiam suam.

12. Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens.

13. Dicit piger : Leo est in viâ, et leæna in itineribus.
14. Sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo.

15. Abscondit piger manum sub ascellâ suâ, et laborat si ad os suum eam converterit.

16. Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias.

17. Sicut qui apprehendit auribus canem, sic qui transit impatiens, et commiscetur rixæ alterius.

9 *Quomodo si spina nascatur* (ascendit : *Heb.*) *in manu temulenti : sic parabola in ore stultorum :* suo se ore configunt.

10 *Judicium determinat* (finit, decidit) *causas :* lites. *Et qui imponit :* causas irarum, rixarumque præbent stultorum sermones, quos qui compescit, similis est illi qui, dijudicando litem, imponit silentium litigantibus. Heb. obscurissimus : sic autem vertunt : magnus Deus scilicet, formans omnia, et dans mercedem stulto, et dans mercedem transgressoribus : Heb. unicuique tribuens secundùm opera sua.

11 *Sicut canis :* notum illud Petri, II. II. 22.

12 *Vidisti hominem sapientem sibi?* Stulto deploratior qui sibi placet.

14 *Sicut ostium vertitur :* sic piger multo motu, nullo progressu.

16 *Sapientior sibi :* quòd prudens, cautus, cunctator sibi videatur.

17 *Sicut qui apprehendit* (vellicat) *auribus canem* efferatum : nempe ad allatrandum et mordendum incitat *: sic qui transit :* sic

18. Sicut noxius est qui mittit sagittas, et lanceas in mortem : 19. ita vir qui fraudulenter nocet amico suo : et cùm fuerit deprehensus, dicit : Ludens feci.

20. Cùm defecerint ligna, extinguetur ignis : et susurrone subtracto, jurgia conquiescent.

21. Sicut carbones ad prunas, et ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitat rixas.

22. Verba susurronis quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad intima ventris.

23. Quomodo si argento sordido ornare velis vas fictile, sic labia tumentia cum pessimo corde sociata.

24. Labiis suis intelligitur inimicus, cùm in corde tractaverit dolos.

25. Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei : quoniam septem nequitiæ sunt in corde illius.

26. Qui operit odium fraudulenter, revelabitur malitia ejus in concilio.

qui transiens alienæ rixæ se immiscet, morsus latratusque sibi parat : Heb. contractior : sic transiens qui irascitur in lite non suâ.

[22] *Susurronis :* maledici clancularii. *Quasi simplicia :* sincera, candida, mitia. *Ad intima ventris :* altissimum vulnus infigunt.

[23] *Quomodo si argento..... vas fictile :* vile, testaceum : malum malè ornatum : *sic labia tumentia :* accensa : sive insectantia atque exprobrantia : Heb. *cum pessimo corde :* utraque tam indecora, tam mala sunt.

[24] *Labiis suis intelligitur* (agnoscitur) *inimicus, cùm in corde...* agnoscitur quod aliud verbis proferat, aliud tegat pectore.

[25] *Submiserit :* demiserit, lenierit.

[26] *Qui operit odium :* videtur indicare eos qui blanda simulant; in concione verò, ubi dicenda sententia est, depromunt odia.

27. Qui fodit foveam, incidet in eam; et qui volvit lapidem, revertetur ad eum.

28. Lingua fallax non amat veritatem: et os lubricum operatur ruinas.

28 *Os, sive* verbum *lubricum:* leve, anguis instar, ac facilè inserpens, *operatur ruinas,* dum leniter influit in aures, et cor inficit: sic verba maledica, et quocumque modo fallacia.

CAPUT XXVII.

Crastinum incertum: ab alio laus: ira stulti: correptio: adulatio, 5, 6, 14. *patriâ extorris,* 8. *amici consilia,* 9, 17. *paternus amicus,* 9, 10. *litigiosa mulier: curiositas sive avaritia insatiabiles,* 20. *laudibus probari,* 21. *incorrigibilis,* 22. *agnoscere gregem,* 24. *ruri vivere: frugalitas.*

1. Ne glorieris in crastinum, ignorans quid superventura pariat dies.

2. Laudet te alienus, et non os tuum; extraneus, et non labia tua.

3. Grave est saxum, et onerosa arena: sed ira stulti utroque gravior.

4. Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor: et impetum concitati ferre quis poterit?

5. Melior est manifesta correptio, quàm amor absconditus.

6. Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula odientis.

4 *Ira non habet.....* Ira est crudelitas, et furor est inundatio. Et quis stabit coram zelo? æmulatione, invidiâ? Heb.

6 *Meliora... vulnera:* Heb. fidelia: *vulnera diligentis, quàm fraudulenta:* Heb. crebra, sive ut vertit Theodot. conturbata et nimia *oscula* odio habentis.

7. Anima saturata calcabit favum : et anima esuriens etiam amarum pro dulci sumet.

8. Sicut avis transmigrans de nido suo ; sic vir qui derelinquit locum suum.

9. Unguento, et variis odoribus delectatur cor : et bonis amici consiliis anima dulcoratur.

10. Amicum tuum, et amicum patris tui ne dimiseris : et domum fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis tuæ.

Melior est vicinus juxtà, quàm frater procul.

11. Stude sapientiæ, fili mi, et lætifica cor meum; ut possis exprobranti respondere sermonem.

12. Astutus videns malum, absconditus est : parvuli transeuntes sustinuerunt dispendia.

13. Tolle vestimentum ejus, qui spopondit pro extraneo ; et pro alienis, aufer ei pignus.

14. Qui benedicit proximo suo voce grandi, de nocte consurgens, maledicenti similis erit.

15. Tecta perstillantia in die frigoris, et litigiosa
mulier comparantur : 16. qui retinet eam, quasi
qui ventum teneat, et oleum dexteræ suæ vocabit.

[8] *Sicut avis transmigrans :* Heb. Sicut avis vagans à nido suo, sic vir vagans à loco suo.

[10] *In die afflictionis tuæ :* in adversis ad amicum paternum potiùs quàm ad fratrem, seu cognatum non amantem confugias.

[12] *Astutus :* idem suprà, XXII. 3.

[14] *Qui benedicit :* benedicens socio suo in *voce grandi* (affectatis laudibus) *de nocte consurgens*, summo mane (alieno tempore) maledictio reputabitur ei : Heb. Summa : affectata, intempestiva salutatio convicio similis ; et adulatores palam, clam detractores.

[15] *In die frigoris :* imbris, Heb.

[16] *Qui retinet :* (abscondit : Heb. sive domi habet) *quasi qui*

17. Ferrum ferro exacuitur; et homo exacuit faciem amici sui.

18. Qui servat ficum, comedet fructus ejus: et qui custos est Domini sui, glorificabitur.

19. Quomodo in aquis resplendet vultus prospicientium; sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.

20. Infernus et perditio nunquam implentur: similiter et oculi hominum insatiabiles.

21. Quomodo probatur in conflatorio argentum, et in fornace aurum: sic probatur homo ore laudantis.

Cor iniqui inquirit mala, cor autem rectum inquirit scientiam.

22. Si contuderis stultum in pilâ, quasi ptisanas feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia ejus.

ventum (aquilonem, tempestatem) teneat, habeat: *et* tamen vir ejus, *oleum dexteræ suæ*, sibi gratum faustumque *vocabit*, et asperam quamvis, verbis deliniet: alii aliter interpretantur locum obscurissimum.

17 *Et homo exacuit faciem amici sui:* ingenium ex familiari consuetudine.

19 *Quomodo in aquis.....* Breviùs: Heb. sicut in aquis facies ad faciem, sic cor hominis ad hominem: solertem scilicet et prudentem, ut rectè Vulgata supplevit.

20 *Similiter et oculi* (curiositas, cupiditas, avaritia, *Eccl.* IV. 8. v. 9, 10.) *insatiabiles.*

21 *Sic probatur homo ore laudantis:* si modestè, si pudicè audiat. *Cor iniqui inquirit mala:* deest Heb. habent LXX.

22 *Quasi ptisanas:* grana, legumina contusa.

23. Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera :

24. Non enim habebis jugiter potestatem : sed corona tribuetur in generationem et generationem.

25. Aperta sunt prata, et apparuerunt herbæ virentes, et collecta sunt fœna de montibus.

26. Agni ad vestimentum tuum : et hœdi, ad agri pretium.

27. Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, et in necessaria domûs tuæ, et ad victum ancillis tuis.

[23] *Diligenter agnosce :* œconomica : his enim omnibus frugalitatem commendat; ac vitam pastoralem, agrorumque et pecudum curam, è quibus victus facilis et sufficiens quæritur. Rectoribus populorum solet accommodari, ut suæ plebis ingenium, virtutesque et vitia noscant.

[24] *Non enim habebis..... sed corona :* et an corona? Heb. *tribuetur :* fluxa gloria : quâ te capi non oportet, sed moderato et parabili tranquilloque victu contentum ruri vivere.

[25] *Aperta sunt prata :* quòd pariter utilitati voluptatique sit.

[26] *Agni ad vestimentum :* duplex commodum : vestitus domi inventus, et parta pecunia.

[27] *Lac caprarum :* en mira vitæ istius antiquæ et pastoralis frugalitas; neque enim agni aut hirci ad victum cæsi memorantur; qui hospitibus, aut festivis diebus ad victimas, sacrumque inde epulum servabantur; lac sufficiebat ad vulgarem, quotidianumque cibum.

CAPUT XXVIII.

Impii pavor : justi securitas : multi principes, 2. pauper vexans pauperem : animadvertens omnia, 5. pauper, dives, 6, 11, usuræ, 8. malus viæ dux, 10. quid eveniat regnantibus impiis, 12, 15. confessio scelerum, 13. viri timorati : duri, 14. ambulans simpliciter, 18. festinatæ divitiæ, 20. correptio, adulatio, 23. gloriosus, 25, 26. beneficus, impius, 28.

1. Fugit impius, nemine persequente : justus autem, quasi leo confidens, absque terrore erit.

2. Propter peccata terræ, multi principes ejus : et propter hominis sapientiam, et horum scientiam quæ dicuntur, vita ducis longior erit.

3. Vir pauper calumnians pauperes, similis est imbri vehementi, in quo paratur fames.

4. Qui derelinquunt legem, laudant impium : qui custodiunt, succenduntur contra eum.

5. Viri mali non cogitant judicium : qui autem inquirunt Dominum, animadvertunt omnia.

6. Melior est pauper ambulans in simplicitate suâ, quàm dives in pravis itineribus.

7. Qui custodit legem, filius sapiens est : qui autem comessatores pascit, confundit patrem suum.

[1] *Absque terrore erit :* deest Heb.

[2] *Propter peccata terræ, multi principes ejus :* multi, brevi tempore sibi succedentes. *Et propter hominis sapientiam :* et in homine intelligente et sciente sic prolongabitur : Heb. id est, propter sapientiam, temperantemque vitam, et animi æquabilitatem producetur vita principis.

[3] *Vir pauper calumnians :* vexans; cùm juvare invicem tenuioris fortunæ homines soleant, si se mutuò spolient, ingens evenit calamitas : vel, pauper quò indigentior, eò civitati gravior, postquam ex alieno locupletatus, superbire cœpit.

[5] *Animadvertunt omnia :* intelligunt : Heb. LXX.

8. Qui coacervat divitias usuris et fœnore, liberali in pauperes congregat eas.

9. Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio ejus erit execrabilis.

10. Qui decipit justos in viâ malâ, in interitu suo corruet: et simplices possidebunt bona ejus.

11. Sapiens sibi videtur vir dives: pauper autem prudens scrutabitur eum.

12. In exultatione justorum multa gloria est: regnantibus impiis ruinæ hominum.

13. Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: qui autem confessus fuerit, et reliquerit ea, misericordiam consequetur.

14. Beatus homo, qui semper est pavidus: qui verò mentis est duræ, corruet in malum.

15. Leo rugiens, et ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem.

16. Dux indigens prudentiâ, multos opprimet per

[8] *Qui coacervat usuris et fœnore:* μετὰ τόκων καὶ πλεονασμῶν. Frustra distinguunt hìc genera usurarum: utrumque enim refertur ut turpe et etiam vetitum. Vide Ezech. XVIII. 8. *Liberali in pauperes:* sæpe monitum, malè parta compendia piis bonisque cedere: infrà, 10.

9 *Oratio ejus erit execrabilis:* preces.

[10] *Qui decipit:* LXX. planiùs: qui seducit rectos in viam malam: qui recta sectantes pravis consiliis impingit in malum: *in interitu suo corruet:* in foveâ suâ: Heb.

[11] *Pauper autem prudens scrutabitur eum:* ejus arcana perspiciet: sagacior erit.

[13] *Non dirigetur:* non aget prosperè.

[14] *Qui semper est pavidus:* pro delicto suo: ut ex antecedenti patet: sic Job etiam innocens: *Verebar omnia opera mea, sciens quòd non parceres delinquenti:* IX. 28.

calumniam : qui autem odit avaritiam, longi fient dies ejus.

17. Hominem, qui calumniatur animæ sanguinem, si usque ad lacum fugerit, nemo sustinet.

18. Qui ambulat simpliciter, salvus erit : qui perversis graditur viis, concidet semel.

19. Qui operatur terram suam, satiabitur panibus : qui autem sectatur otium, replebitur egestate.

20. Vir fidelis multùm laudabitur : qui autem festinat ditari, non erit innocens.

21. Qui cognoscit in judicio faciem, non benè facit : iste et pro buccellâ panis deserit veritatem :

22. Vir qui festinat ditarì, et aliis invidet, ignorat quòd egestas superveniet ei.

23. Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet apud eum magis quàm ille, qui per linguæ blandimenta decipit.

24. Qui subtrahit aliquid à patre suo, et à matre, et dicit hoc non esse peccatum; particeps homicidæ est.

25. Qui se jactat et dilatat, jurgia concitat : qui verò sperat in Domino, sanabitur.

26. Qui confidit in corde suo, stultus est : qui autem graditur sapienter, ipse salvabitur.

[17] *Qui calumniatur animæ sanguinem :* qui vitæ hominis insidiatur, ei etiam in præceps ruenti nemo succurret.

[21] *Iste et pro buccellâ :* conscientia semel pretio prostituta, pro nihilo venumdatur.

[25] *Sanabitur :* pinguescet : Heb.

27. Qui dat pauperi, non indigebit: qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam.

28. Cùm surrexerint impii, abscondentur homines : cùm illi perierint, multiplicabuntur justi.

[27] *Sustinebit penuriam* : ita etiam LXX. At Heb. sustinebit multa et gravia maledicta.

CAPUT XXIX.

Correptionis impatiens : impii principes : rex justus : adulator, 5. *ne cum stulto contenderis*, 9. *loquax*, 11, 20. *princeps mendaciorum amans*, 12. *regum robur*, 14. *puer sibi relictus*, 15. *educatio*, 17. *servi*, 19, 21. *ad Deum respicere*. 25, 26.

1. Viro, qui corripientem durâ cervice contemnit, repentinus ei superveniet interitus; et eum sanitas non sequetur.

2. In multiplicatione justorum lætabitur vulgus : cùm impii sumpserint principatum, gemet populus.

3. Vir qui amat sapientiam, lætificat patrem suum : qui autem nutrit scorta, perdet substantiam.

4. Rex justus erigit terram, vir avarus destruet eam.

5. Homo, qui blandis fictisque sermonibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus ejus.

6. Peccantem virum iniquum involvet laqueus : et justus laudabit atque gaudebit.

7. Novit justus causam pauperum : impius ignorat scientiam.

8. Homines pestilentes dissipant civitatem : sapientes verò avertunt furorem.

[3] *Vir qui amat* : sapientiæ amorem impuris amoribus opponit.

9. Vir sapiens si cum stulto contenderit, sive rideat, non inveniet requiem.

10. Viri sanguinum oderunt simplicem : justi autem quærunt animam ejus.

11. Totum spiritum suum profert stultus : sapiens differt, et reservat in posterum.

12. Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios.

13. Pauper, et creditor obviaverunt sibi : utriusque illuminator est Dominus.

14. Rex qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus in æternum firmabitur.

15. Virga atque correptio tribuit sapientiam : puer autem, qui dimittitur voluntati suæ, confundit matrem suam.

16. In multiplicatione impiorum multiplicabuntur scelera, et justi ruinas eorum videbunt.

17. Erudi filium tuum, et refrigerabit te, et dabit delicias animæ tuæ.

18. Cùm prophetia defecerit, dissipabitur populus : qui verò custodit legem, beatus est.

9 *Vir sapiens, si cum stulto contenderit:* litigaverit : *sive irascatur, sive rideat:* stulto enim nescias quid facias.

10 *Justi autem quærunt animam ejus :* curabunt salutem; sic quærere animam : *Psal.* CXLI. 5.

11 *Totum spiritum suum profert stultus :* totam mentem suam; iram, LXX. *reservat:* compescit : cohibet : Heb.

13 *Pauper, et creditor* : vir usurarum : oppressor : Heb. *obviaverunt sibi:* in conspectu positi : *utriusque illuminator,* inspector *est Dominus.*

19. Servus verbis non potest erudiri : quia quod dicis intelligit, et respondere contemnit.

20. Vidisti hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quàm illius correptio.

21. Qui delicatè à pueritiâ nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem.

22. Vir iracundus provocat rixas : et qui ad indignandum facilis est, erit ad peccandum proclivior.

23. Superbum sequitur humilitas : et humilem spiritu suscipiet gloria.

24. Qui cum fure participat, odit animam suam : adjurantem audit, et non indicat.

25. Qui timet hominem, citò corruet : qui sperat in Domino, sublevabitur.

26. Multi requirunt faciem principis : et judicium à Domino egreditur singulorum.

27. Abominantur justi virum impium : et abominantur impii eos, qui in rectâ sunt viâ.

Verbum custodiens filius, extra perditionem erit.

19 *Servus :* molliter pravèque institutus, ut ℣. 21. sive servilis animus. *Respondere contemnit :* præ stoliditate ac ferociâ.

20 *Stultitia magis speranda est :* spes est de stulto magis, quàm de verboso illo et temerè loquente.

23 *Humilitas :* vilitas, casus.

24 *Adjurantem audit :* Heb. maledictionem sive execrationem adversùs eos qui sceleribus, vel tacendo participant. *Levit.* v. 1.

26 *Multi requirunt :* ad unum principem universa multitudo intendit oculos; verùm à Deo solo judicium est, quem despiciunt.

27 *Verbum custodiens :* deest Heb. et LXX.

CAPUT

CAPUT XXX.

Sapiens pro imperito se habet: scientia sanctorum, 3. *nosse nomen Dei et ejus filii*, 4. *verbum Dei, clypeus : duo roganda*, 7. *et seq. qui execrabiles*, 11. *et seq. quæ insatiabilia : parentum contemptores : occulta et indeprensa : quæ concutiant terram : alia ænigmata : stultus excelso loco*, 32. *vehementer exsugens et emungens*, 33. *regum adumbrata majestas*, 30, 31.

1. VERBA Congregantis filii Vomentis.

Visio, quam locutus est vir, cum quo est Deus, et qui Deo secum morante confortatus, ait :

2. Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum.

3. Non didici sapientiam, et non novi scientiam sanctorum.

4. Quis ascendit in cœlum, atque descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligavit aquas quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terræ? quod nomen est ejus : et quod nomen filii ejus, si nosti?

1 *Verba congregantis* : verba Agur filii Jace : Heb. nomina propria, quorum loco hîc et in seqq. Vulgata interpretationes nominum ponit. *Visio* : onus : Heb. ut in prophetis. Onus quod locutus est vir ad Ithiel et Ucal : Heb. discipulos suos, ut videtur.

3 *Et non novi scientiam sanctorum* : ut demonstret se non nosse hanc sanctorum scientiam, interrogat seipsum de Deo, quisnam sit, et nescire se fatetur : unde sequitur :

4 *Quis ascendit in cœlum?* Quis cœlum terramque suâ potentiâ pervasit? *Quis suscitavit* (statuit Heb.) *omnes terminos terræ? Et quod nomen filii ejus?* ejus scilicet filii, de quo suprà, VIII. 22. dicitur : *Dominus possedit*, (sive genuit) *me* : per quem omnia facta esse indicat eodem loco, quem tamen tu nequidem de nomine nosti; ac neque nomen Dei quatenus pater est, aut quo vera ejus natura

5. Omnis sermo Dei ignitus : clypeus est sperantibus in se. 6. Ne addas quidquam verbis illius, et arguaris, inveniarisque mendax.

7. Duo rogavi te : ne deneges mihi antequam moriar.

8. Vanitatem, et verba mendacia longè fac à me.

Mendicitatem, et divitias ne dederis mihi : tribue tantùm victui meo necessaria : 9. ne fortè satiatus illiciar ad negandum, et dicam : Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei.

10. Ne accuses servum ad dominum suum; ne fortè maledicat tibi, et corruas.

explicetur. LXX. et ex illis Ambrosius, pro, filii ejus, habent, et filiis ejus : edit. Rom. cap. XXIV. Contrà Chal. Syr. Aq. Symm. Theodot. singulari numero : filio ejus : nonnulli quoque Gr. LXX. codices : τέκνῳ, non τέκνοις : atque omnino Vulgatæ lectio retinenda, quam etiam Augustinus prætulit, Ep. XLIX. quæst. 5. nunc Ep. CII. n. 29. Causam autem cur id LXX. mutaverint, eam esse apparet, quòd Verbi nativitate nondum apertè prædicatâ, infirmorum ac maximè Gentilium offensionem metuerent : certè Hieronymus : in illa verba Isaiæ, IX. 6. *Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis*; docet hâc nominum majestate perterritos LXX. non esse ausos de puero dicere, quòd apertè Deus appellandus sit, et cætera : sed pro his sex nominibus posuisse quod in Hebraico non habetur : nec desint alii loci, in quibus pari œconomiâ usos putaverim.

5 *Omnis sermo Dei ignitus :* igne purgatus : Heb.

8 *Vanitatem, et* (quod idem est) *verba mendacia :* sive quæ audiam, sive quæ proferam. *Tribue tantùm victui meo necessaria :* panem constitutum, Heb. convenientem, sufficientem, LXX. quod idem petimus in oratione dominicâ.

10 *Ne accuses servum :* malevolo animo : *ne fortè maledicat tibi,* sic enim Eccli. IV. 6. exaudit Deus pauperem, denegato victu, imprecantem : non quòd ipse ei gratus, sed quòd alter invisus, eoque supplicio dignus.

11. Generatio, quæ patri suo maledicit, et quæ matri suæ non benedicit.

12. Generatio, quæ sibi munda videtur, et tamen non est lota à sordibus suis.

13. Generatio, cujus excelsi sunt oculi, et palpebræ ejus in alta surrectæ.

14. Generatio, quæ pro dentibus gladios habet, et commandit molaribus suis, ut comedat inopes de terrâ, et pauperes ex hominibus.

15. Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes : Affer, affer.

Tria sunt insaturabilia : et quartum, quod nunquam dicit : Sufficit.

16. Infernus, et os vulvæ, et terra, quæ non satiatur aquâ : ignis verò nunquam dicit : Sufficit.

17. Oculum, qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum filii aquilæ.

11. 12. 13. 14. *Generatio* : enumerat multas res, quæ bono cuivis meritò displiceant, quas etiam redigit in suam quamque classem, sive gentem atque progeniem, generationis nomine. Videntur autem esse quædam velut ænigmata, ut ferè per reliquum caput: sed prima hæc per se clara sunt.

15 *Sanguisugæ duæ* : recto casu, hirudines; has autem interpretari licet, avaritiam, ut suprà, XXVII. 20. et libidinem. Tales etiam usurarius ac meretrix fuerint, qui ubi semel os admovent, totam substantiam exsugunt, atque exhauriunt.

16 *Infernus* : mors, sepulcrum. *Os vulvæ* : constrictio vulvæ: Heb. prolisque amans sterilis. His ego adumbrari crediderim vitiosas cupiditates quatuor, quales fuerint: crudelitas nunquam exsatiata mortibus atque suppliciis, qualis persecutorum fuit: libido: avaritia, omnia deglutiens: prodigalitas, omnia instar ignis voracissimi, depascens ac dissipans.

17 *Et qui despicit partum matris suæ* : obedientiam: Heb. *Corvi de torrentibus*, circa torrentes volitantes, depascendis cadaveribus

18. Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro :

19. Viam aquilæ in cœlo, viam colubri super terram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentiâ.

20. Talis est et via mulieris adulteræ, quæ comedit, et tergens os suum dicit : Non sum operata malum.

21. Per tria movetur terra, et quartum non potest sustinere :

22. Per servum, cùm regnaverit : per stultum,
cùm saturatus fuerit cibo : 23. per odiosam mulierem, cùm in matrimonio fuerit assumpta : et per ancillam, cùm fuerit hæres dominæ suæ.

24. Quatuor sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientibus.

25. Formicæ, populus infirmus, qui præparat in
messe cibum sibi : 26. lepusculus, plebs invalida,
qui collocat in petrâ cubile suum : 27. regem

quæ devolverint, aut circa profluentes aquas, ut passim visitur.

19 *In adolescentiâ :* propter studiorum inconstantiam : ita LXX. At Heb. in adolescentulâ, sive in puellâ : quod sequenti congruit. His autem designari videntur ambitiosorum hominum excelsa, tortuosa, lubrica, atque ubique, cœlo, terrâ, marique indeprensa consilia : nullo scelerum ac fraudis relicto vestigio, quod et sequens indicat.

21 *Per tria movetur terra :* turbatur.

24 *Et ipsa sunt sapientiora sapientibus :* animalculorum sagacitates demonstrant sapientiam, humanâ etiam sapientiâ altiorem.

26 *Lepusculus :* cuniculus : Heb. alii, ericius, seu quodcumque illud est genus animantum, quod vitam suam infirmam abditis locis, velut arce, tuetur.

locusta non habet, et egreditur universa per turmas suas : 28. stellio manibus nititur; et moratur in ædibus regis.

29. Tria sunt, quæ bene gradiuntur; et quartum, quod incedit feliciter.

30. Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pavebit occursum : 31. gallus succinctus lumbos : et aries : nec est rex qui resistat ei.

32. Est qui stultus apparuit, postquam elevatus est in sublime : si enim intellexisset, ori suo imposuisset manum.

27 *Regem locusta non habet*, et tamen turmatim incedit, agrosque ordine depascit justi instar exercitûs; quo duce, nisi illo qui animantibus omnibus victum parat?

28 *Stellio manibus nititur :* alii, aranea, cui congruere videntur manus, propter egregiam texendi industriam. His nititur pronum animal ut cætera, et tamen *moratur in ædibus regis :* nec quàcumque vi, aut industriâ pelli potest. Sic minimis rebus, sua est à Deo præstantia, sua vis.

31 *Gallus succinctus lumbos :* ita Chal. et LXX. Alii canem venaticum intelligunt, capiendis leporibus, velut subligatis renibus accinctum ad cursum. *Et aries :* aliis hircus : quibus et Alexander comparatur : *Dan.* VIII. Adumbrare autem voluisse videtur tribus antecedentibus regem, postremum omnium memoratum. *Nec est rex :* Heb. et rex : quod erat quartum genus : *qui resistat ei :* ex Heb. sic vertunt : et rex altum (quiddam) cum eo : inaccessum, inexpugnabile : sive et non datur resistere illi : ex horum igitur animantum decore et gloriâ, regiæ majestatis adumbrat imaginem. Gregorius Nazianzenus orat. XXXVII. sic refert : *Tria sunt quæ rectè incedunt, leo, hircus et gallus, et quarto loco rex concionatus gentibus, sive in consessu publico :* quod etiam habent LXX. in edit. Rom. cap. 24.

32 *Et qui stultus :* si stultè te extulisti, et si prava cogitasti, manum ad os : Heb. id est, obmutescito.

33. Qui autem fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum : et qui vehementer emungit, elicit sanguinem : et qui provocat iras, producit discordias.

[33] *Qui autem fortiter:* Heb. compendiosiùs, sed eodem sensu : significat autem homines non ultra modum urgendos, ne in iras et aperta odia, ac seditiones victa patientia erumpat.

CAPUT XXXI.

Mulieres exitio regibus; vinum quibus dandum : patrocinandum imbecillis et peregrinis : mulier fortis, ejus opera, industria, opes, vigil animus simul et beneficus, providentia, monita, sapientia, ac modestus decor.

1. Verba Lamuelis regis. Visio, quâ erudivit eum mater sua,

2. Quid, dilecte mi, quid, dilecte uteri mei, quid, dilecte votorum meorum ?

3. Ne dederis muliéribus substantiam tuam, et divitias tuas ad delendos reges.

4. Noli regibus, ô Lamuel, noli regibus dare vi-

[1] *Verba Lamuelis :* Lamuel: Heb. apud illos Deus; quo nomine volunt designari Salomonem, quòd ejus temporibus altâ pace potiti, prosperè egerint. *Visio quâ erudivit eum mater sua :* sic Salomon solet ad matrem referre documenta, ac loquentem inducere : suprà, IV. 3, 4.

[2] *Quid, dilecte mi,* fili mi : Heb. et ita in seqq. Quæ matris blanditiæ congruunt cum citato loco, suprà, IV. 3.

[3] *Ne dederis mulieribus substantiam tuam, et divitias tuas :* LXX. divitias tuas et mentem tuam et vitam : Heb. vires tuas et vias tuas ; quod sufficiat, *ad delendos reges :* ne consilia tua mulieribus subdas, ita enim reges pereunt,

[4] *Noli regibus dare vinum :* Heb. addit : nec gubernatoribus siec-

num : quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas.

5. Et ne fortè bibant, et obliviscantur judiciorum, et mutent causam filiorum pauperis.

6. Date siceram mœrentibus, et vinum his qui amaro sunt animo : 7. bibant, et obliviscantur egestatis suæ, et doloris sui non recordentur amplius.

8. Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt : 9. aperi os tuum, decerne quod justum est, et judica inopem et pauperem.

10. Mulierem fortem quis inveniet? procul, et de ultimis finibus pretium ejus.

11. Confidit in eâ cor viri sui, et spoliis non indigebit.

12. Reddet ei bonum, et non malum, omnibus diebus vitæ suæ.

ram. *Quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas:* desunt hæc Heb. videtur esse glossema. Docet autem his duobus versibus ab omnigenis voluptatibus temperandum, ac primùm ab amoribus, tum à luxuriosis temulentisque conviviis.

[6] *Date siceram mœrentibus:* pereunti: Heb. *Voca pauperes, debiles, claudos et cæcos:* Luc. XIV. 13. solatio et honorificentiæ. Cæterùm de vino parcè adhibendo jam dixit : XXIII. 31.

[8] *Aperi os tuum muto:* patrocinare ei qui pro se dicere non potest : *et causis omnium filiorum qui pertranseunt:* filiorum transitûs: Heb. vel excisionis: sive de vitâ periclitantibus, sive in genere mortalibus : denique peregrinis.

[10] *Mulierem fortem:* œconomicum, quò fusiùs explicat ea quæ paucis comprehenderat: XII. 4. XIV. 1. commoda nempe ex bonâ uxore provenientia : atque his conjugia firmat, eorumque gratiam et fructum meretriciis amoribus toties suggillatis latenter opponit. Reliqua ad finem libri acrosticha per singulas alphabeti litteras.

[11] *Spoliis non indigebit:* prædâ : non manubiis : sat scilicet mulieris bonæ ditatus laboribus.

[12] *Reddet ei:* viro scilicet.

13. Quæsivit lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum.

14. Facta est quasi navis institoris, de longe portans panem suum.

15. Et de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis.

16. Consideravit agrum, et emit eum : de fructu manuum suarum plantavit vineam.

17. Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum.

18. Gustavit, et vidit quia bona est negotiatio ejus : non extinguetur in nocte lucerna ejus.

19. Manum suam misit ad fortia, et digiti ejus apprehenderunt fusum.

20. Manum suam aperuit inopi, et palmas suas extendit ad pauperem.

21. Non timebit domui suæ à frigoribus nivis : omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus.

22. Stragulatam vestem fecit sibi : byssus et purpura indumentum ejus.

23. Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ.

[13] *Et operata est consilio* (arte, peritiâ) : *manuum suarum :* voluntate : studio : Heb.

[14] *Quasi navis institoris, de longe portans :* onusta victu atque opibus; provida.

[15] *Deditque prædam domesticis suis :* cibum, demensum.

[19] *Manum suam misit ad fortia :* ad vertibulum (filo evolvendo) : Heb. quod alii, colum.

[22] *Stragulatam vestem :* tapetes, aulæa, nocturna pallia exquisitissima : *fecit sibi :* non pretio comparavit, sed ipsa sibi texuit.

24. Sindonem fecit, et vendidit, et cingulum tradidit Chananæo.

25. Fortitudo et decor indumentum ejus; et ridebit in die novissimo.

26. Os suum aperuit sapientiæ, et lex clementiæ in linguâ ejus.

27. Consideravit semitas domûs suæ, et panem otiosa non comedit.

28. Surrexerunt filii ejus; et beatissimam prædicaverunt; vir ejus, et laudavit eam.

29. Multæ filiæ congregaverunt divitias: tu supergressa es universas.

30. Fallax gratia, et vana est pulchritudo : mulier timens Dominum, ipsa laudabitur.

31. Date ei de fructu manuum suarum : et laudent eam in portis opera ejus.

[24] *Et cingulum tradidit Chananæo:* mercatori: Heb.

[25] *Et ridebit in die novissimo:* mortem non timet, neque eventura quæque, constitutâ familiâ, rebus stabilitis, amicis quoque per eleemosynas comparatis, suprà, 20. à quibus in æterna tabernacula recipiatur, ut est Luc. XVI. 9.

[26] *Lex clementiæ:* non illa est litigiosa et pugnax, de quâ sæpe antea.

[28] *Surrexerunt:* in ejus, credo, funere, propter ℣. 25.

[29] *Multæ filiæ congregaverunt divitias:* sermo viri et filiorum, optimam uxorem, optimam matrem collaudantium.

[31] *Date ei de fructu:* gloriam faustamque memoriam, sortemque justorum. *Et laudent eam in portis* (publicè) *opera ejus:* nec laudanda verbis, quam merita sua sat prædicent, qui est laudum cumulus.

Intueamur, christiani, quam Salomon nobis studiosæ mulieris informat effigiem. Non illa somno atque inertiæ indulget, otiosa, verbosa, delicata ac per domos discurrens: sed domi intenta laboribus, lucernâ semper vigili, ipsa de nocte surgens, familiæ cibos pa-

PRÆFATIO
IN ECCLESIASTEN.

Totus hic liber unicâ velut argumentatione concluditur; cùm vanæ omnia sub sole sint, vapor sint, umbra sint, ipsumque nihilum; id unum in homine magnum verumque esse, si Deum timeat, præceptis ejus pareat, ac futuro judicio purum atque integrum se servet. Hujus enthymematis prima pars, rerum humanarum enumeratione, tantique regis experimentis constat, ut quia exquisitissimas voluptates assequi, alii per egestatem aut imperitiam nequeant, alii temperantiâ non curent; existat Salomon unus regum opulentissimus, rerumque prudentiâ clarissimus, qui cùm ultro fateatur, in tantâ bonorum affluentium copiâ, nihil à se denegatum cupiditatibus, simul tamen cogatur agnoscere, non modò vana et nulla, verùm etiam irridenda partim, partim etiam deploranda esse omnia, sibique tam florenti, tam beato, vitam fuisse tædio, ac potiores visos qui necdum nati essent. I. Summa Ecclesiastæ.

Id autem sic conficit: quòd homo nascatur ad malorum experientiam: (II. 17. IV. 2, 3.) neque quidquam in sapientiâ sit præsidii, neque eâ tolli queat cæcum illud, atque improvidum, quo in perniciem, velut objecto hamo, præsentisque laqueis, inscii devolvamur. (IX. 12.) Quin ipsa etiam qualis esse solet in humano genere sapientia, inter vanissima, imò inter cruciatus animi reputenda sit: docet denique

(I. 17, 18.) eò deduci hominem tot ærumnis, curis, libidinibus, laboribus, erroribus, ut cæcâ mersus caligine, neque sapientem à stulto, (II. 14, 15, 16.) neque, quod est gravius, seipsum à pecude satis secernere valeat: (III. 18, 19, 20.) donec ad Deum, ejusque judicia conjectis oculis, deprehendat in se illud occultum, quod ad Dei imaginem conditum, dissoluto corpore, atque in terram suam abeunte, ad auctorem Deum redeat, ejus arbitrio judicandum; atque id quidem ultimo capite; et uno verbo transigitur. Cæterùm toto libro præparatur jactis veri seminibus, sanisque sententiis, velut radiis inter offusas tenebras intermicantibus: (III. 16, 17. VIII. 12.) quæ sanè sententiæ velut disjectis nubibus, tandem in limpidissimam lucem erumpunt. (XII. 7, 13, 14.) Sic agit Ecclesiastes, sive Concionator noster, ac presso regis nomine, advocatæ concionis factus admonitor, sapientissimis quidem ac profundissimis, sed tamen popularibus, atque ab ipsâ experientiâ repetitis argumentis, hominem ad humana vitanda, et capessenda divina compellit.

II. De ultimo capite ac traditione Hæbræorum observandus sancti Hieronymi locus.

De ultimi capitis ultimo versiculo, quo Dei judicium commendatur, libet hîc attexere integrum sancti Hieronymi locum, qui toti libro multum lucis afferat; sic autem habet: « Aiunt Hebræi, cùm inter » cætera scripta Salomonis, quæ antiquata sunt, nec » in memoriâ duraverunt, et hic liber obliterandus » videretur, eò quòd vanas assereret Dei creaturas, » et totum putaret esse pro nihilo, et cibum, et po» tum, et delicias transeuntes præferret omnibus: » ex hoc uno capitulo meruisse auctoritatem, ut in » divinorum voluminum numero poneretur, quòd

» totam disputationem suam, et omnem catalogum » hâc quasi ἀνακεφαλαιώσει coarctaverit, et dixerit, fi- » nem sermonum suorum auditu esse promptissi- » mum, nec aliquid in se habere difficile, ut scilicet » Deum timeamus, et ejus præcepta faciamus. Ad » hoc enim natum esse hominem, ut creatorem » suum intelligens, veneretur eum metu, et ho- » nore, et opere mandatorum. » Hæc Hieronymus ad caput XII. 11, 13, 14. Comment. in Eccl. Neque tamen putemus hos tantùm versiculos priscis sapientibus dignos esse visos quos Spiritus sanctus dictaverit: imò verò cæteros ex his maximè æstimatos fuisse, quippe cùm ad illos totum librum referri facilè intelligamus, nihilque sit proclivius quàm ut confugiamus ad Deum, posteaquam cætera omnia vana esse constiterit.

III. Libri tempus; Hebræorum traditio; Hieronymi loci.

De tempore quo hic liber scriptus est, non displicet traditio Hebræorum quam idem Hieronymus sic refert: « Aiunt Hebræi hunc librum » Salomonis esse pœnitentiam agentis: quod in » sapientiâ, divitiisque confisus, per mulieres » offenderit Deum. » (*Ad cap.* I. ℣. 12.) Nec nisi devio Salomoni convenire posse videtur illud: *Omnia quæ desideraverunt oculi mei, non negavi eis: nec prohibui cor meum quin omni voluptate frueretur:... et hanc ratus sum partem meam, si uterer labore meo:* (cap. II. 10.) neque id in alienâ personâ, sed in suâ dixit, propter illud quod proximè antecedit: *Supergressus sum opibus omnes qui ante me fuerunt in Jerusalem:* (II. 9.) quæ quàm propriè Salomoni conveniant, perspicuum est. Huc accedit illud de

mulieribus: *Lustravi universa animo meo;... et inveni amariorem morte esse mulierem, quæ laqueus venatorum est*, etc. (*cap.* VII. 26, 27, 28.) quò loco idem Hieronymus: « Non putemus temerè hanc Sa-» lomonem de omni genere mulierum protulisse sen-» tentiam: quod expertus est, loquitur »: subditque: « et hæc secundùm litteram ». Et ad illud: « Mulierem bonam invenire non potui (*ibid.* 29.): » subdit: omnes enim me ad luxuriam, et non ad » virtutem deduxerunt ». Quæ efficere videntur, ut liber hic errorum experientiam, atque inde prognatum vitæ in melius commutatæ studium sapiat.

IV. Responsio ad objecta.

Neque deterret illud, quòd Josias polluisse memoretur *Excelsa quæ erant in Jerusalem,... quæ ædificaverat Salomon rex Israel Astaroth idolo Sidoniorum*, etc. (IV. Reg. XXIII. 13.) Rogo enim, an infanda excelsa Josaphato, Ezechiæ, aliisque piis regibus intacta perstiterint, etiam prophetis tacentibus? Vel ergo destructa pollutaque, postea instaurata fuerint, vel profectò verum illud, esse plurima quæ optimorum quoque regum diligentiam fugiant, aut negotiorum multitudine, aut perfidiâ ministrorum; quod etiam Salomoni contigisse potuerit. Atque hæc quidem, quam vidimus de Salomonis pœnitentiâ, non modò Hebræorum ac sancti Hieronymi, verùm etiam aliorum interpretum conjectura est. Cæterùm conjectura tantùm; Deo enim placuit tanti viri errata certa esse, salutem ac resipiscentiam in dubio, ut quí stat, videat ne cadat; neque in seipso quisquam, magnus quamvis et sapiens, sed in Domino glorietur.

De

De auctore libri litigantem habemus Grotium, qui putat sub Salomonis resipiscentis nomine, post Babylonicam migrationem esse confictum. Audax criticorum genus, spretâ Hebræorum, christianorumque omnium traditione cum antiquissimis inscriptionibus, quæ veræ criticæ norma est; omnia ex palato suo æstimat, neque quidquam pensi habet, dummodo acutiùs cæteris sapere, atque intelligere videatur. Placuit autem Grotio, eò quòd in Ecclesiaste quædam chaldaica legantur vocabula, talem esse stylum, qualis in Daniele et Esdrâ, post migrationem, invenitur Chaldæo Hebræoque mixtus. At profectò nil tale deprehendunt, qui earum rerum gustum habent exquisitissimum; neque aliud in Ecclesiaste sapiunt, quàm in puris putisque Hebræis, atque etiam in aliis Salomonicis. Sunt sanè hîc chaldaica, sed paucissima, quorum pars ab antiquis interpretibus memorata, et suo loco notanda: neque multa ejusmodi adduxit Grotius, quantumvis harum rerum curiosus indagator, neque prætermissurus quæ eruditionem commendarent; ac si plura essent, notum inter affines ejusdemque ferè ingenii linguas multa vocabula solere esse communia, vulgatumque elegantissimis auctoribus, præsertim in eruditis scriptis, quale istud est, ex peregrinis linguis aliquid inspergere. Neque necesse pluribus refellere eam, quam nemo secutus sit, sententiam; ac tantùm observari oportet, id genus conjecturæ quos pandant aditus subruendis majorum decretis atque auctoritatibus. De aliis autem Grotii erratis in Ecclesiasten, necessariò erit commonendus lector: *ad cap.* XII. V. 7.

V. De auctore libri: Grotii singularis opinio.

VI. De versionibus, ac primùm de Septuaginta, atque antiquâ latinâ ipsis inhærente.

De versionibus, antiquam græcam habemus hebraicæ veritati maximè inhærentem; non ita in Proverbiis, ut diximus : quæ diversitas in aliis quoque libris invenitur : unde argumentari liceat eam versionem, quæ *Septuaginta* dicitur, non uno auctore, neque unâ forsitan ætate conscriptam. Latinam versionem, ex illâ interpretum Septuaginta deductam, ante Hieronymum universa occidentalis Ecclesia frequentabat, è quâ plures textus ab antiquis Patribus allegatos passim invenias; unum autem caput, quartum scilicet, à B. Ambrosio integrum repræsentatum, *Exhortatione ad clericos, supra caput* IV. *Ecclesiastæ*.

VII. Certis argumentis probatur Vulgatam nostram ab antiquâ latinâ plurimùm discrepare.

Non defuere qui crederent, antiquam Vulgatam esse eam, quam nunc quoque Vulgatæ nomine terimus, neque hanc Hieronymi esse, quemadmodum ejus sunt reliquæ ferè Vulgatæ nostræ partes; quin etiam esse aliam ab eodem Hieronymo confectam ex Hebræo versionem, quæ in ejus Commentariis ad Paulam et Eustochium invenitur, quam tamen Ecclesiæ usus non admiserit; quâ de re, primùm illud pro certo habere nos oportet, Vulgatam nostram ab illâ antiquâ diversissimam esse : quod, vel unum illud ab Ambrosio relatum caput quartum Ecclesiastæ, liquidò demonstrare possit. Sunt etiam loci plurimi ab antiquis citati, atque à Vulgatâ nostrâ maximè discrepantes, quos passim apud Flaminium aliosque reperias. Neque minùs constat Vulgatam nostram multùm differre à LXX. quos antiqua Vulgata sequebatur. Sanctus Hieronymus Commentario ad Paulam memorat, vocem hebraicam quam LXX. περισπασμόν, Vulgata nostra *occupationem*, interpre-

tati sunt (*cap.* I. v. 13.) à latino interprete *distentionem* fuisse intellectam : eò quòd in varias sollicitudines mens hominis distenta, lanietur. Aliud ergo habuit latinus interpres, quàm id quod hodie in Vulgatâ nostrâ legitur. Huc accedunt ea quibus ostendemus Vulgatam nostram omnino esse Hieronymi.

VIII. Tres S. Hieronymi versiones; prima deducta ex Commentario ad Paulam.

Fatemur sanè Hieronymum, anteaquam hanc ederet, aliam versionem Commentario ad Paulam interseruisse, hebraico textui maximè congruentem. Eam antiqui Hieronymi editores Erasmus et Marianus collectam ex Commentariis protulere, quam nos quoque exemplo editorum codicum, alteram in columnam Vulgatæ nostræ respondentem redegimus; ut lector promptiorem haberet sancti Hieronymi laborem universum, qui nunc superest. Sic enim hebraica veritas, brevitasque et simplicitas cui hæc versio hæret, clariùs detegetur, existetque lux, interpretationum comparatione factâ. Cæterùm non ita habere antiquos manuscriptos codices, viro doctissimo ac religiosissimo Joanne Martianæo monstrante, perspeximus.

IX. Altera versio ejusdem Hieronymi, seu potiùs antiquæ latinæ emendatio ex Græco LXX.

Alteram interpretationem idem Hieronymus ex LXX. fecerat, seu potiùs antiquam Vulgatam ad Origenianorum Hexaplorum normam emendaverat, ut in præfatione ad sanctos episcopos Chromatium et Heliodorum huic nostræ editioni præfixâ significat; quæ versio nunc deest.

X. Tertia

Tertia interpretatio est ea, quam nunc Vulgatam vocamus. Eam verò à sancto Hieronymo ultimo loco editam, simul cum aliorum Salomonicorum librorum versione ex hebraicis fontibus, ipse pro-

SANCTI HIERONYMI PRESBYTERI,

IN ECCLESIASTEN,

AD PAULAM ET EUSTOCHIUM

PROOEMIUM.

Memini me, ante hoc fermè quinquennium, cùm adhuc Romæ essem, et Ecclesiasten sanctæ Blesillæ legerem, ut eam ad contemptum istius sæculi provocarem, et omne quod in mundo cerneret, putaret esse pro nihilo; rogatum ab eâ, ut in morem commentarioli obscura quæque dissererem, ut absque me posset intelligere, quæ legebat. Itaque quoniam in procinctu nostri operis subitâ morte subtracta est, et non meruimus, ô Paula et Eustochium, talem vitæ nostræ habere consortem, tantoque vulnere tunc perculsus, obmutui; nunc in Bethlehem positus, augustiori videlicet civitate, et illius memoriæ, et vobis reddo quod debeo: hoc breviter admonens, quòd nullius auctoritatem secutus sum; sed et de Hebræo transferens, magis me Septuaginta interpretum consuetudini coaptavi, in his duntaxat quæ non multùm ab hebraicis discrepabant. Interdum Aquilæ quoque, et Symmachi, et Theodotionis recordatus sum; ut nec novitate nimiâ lectoris studium deterrerem, nec rursum contra conscientiam meam, fonte veritatis omisso, opinionum rivulos consectarer.

LIBER
ECCLESIASTES.

CAPUT PRIMUM.

Universim vana omnia: singillatim vana humana sapientia, sciendique cupiditas et curiositas: nihil enim novum, atque inexplicabilia omnia: ex scientiâ labor crescit.

ALIA VERSIO S. HIER.

Ex Commentario ad Paulam.

VERBA Ecclesiastes, filii David, regis Hierusalem.

Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes; vanitas vanitatum: omnia vanitas.

Quid superest homini in omni labore suo, quo laborat sub sole?

VERSIO VULGATA.

1. VERBA Ecclesiastæ, filii David, regis Jerusalem.

2. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: Vanitas vanitatum; et omnia vanitas.

3. Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat sub sole?

[1] *Verba Ecclesiastæ:* seu concionatoris, *filii David*, Salomonis, ex ℣. 12.

[2] *Vanitas vanitatum.* Antiqui interpretes, præter LXX. teste Hieronymo, vertebant, vapor vaporum, fumus, aura tenuis; sed vanitas aliquid sonat exilius, ipsum nempe nihilum, imò nihilum nihili, hoc est purissimum, atque, ut ita dicam, nullissimum nihilum: quod nec semel dixisse sufficiat; imò iterum ac tertiò cum Ecclesiaste exclamare compellimur: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas.*

[3] *Quid habet amplius homo?* Anteaquam ad cætera vana decurrat, universim demonstrare aggreditur omnia vana esse; quòd operosa quamvis, cassa tamen, nulloque fructu sint, hìc: quòd mutabilia,

Generatio vadit, et generatio venit, et terra in sæculum stat.

Oritur sol, et occidit sol, et ad locum suum ducit, et oritur ipse ibi: vadit ad austrum, et gyrat ad aquilonem:

Gyrans gyrando vadit spiritus, et in circulos suos revertitur spiritus.

4. Generatio præterit, et generatio advenit: terra autem in æternum stat.

5. Oritur sol, et occidit, et ad locum suum revertitur: ibique renascens,

6. Gyrat per meridiem, et flectitur ad aquilonem: lustrans universa in circuitu pergit spiritus, et in circulos suos revertitur.

ỷ. 4, ad 8. quòd incerta et inexplorata, ỷ. 8. prælibatâ etiam scientiarum vanitate, de quâ postea uberiùs; quòd æquè obliviscenda, ac alia præteritis ætatibus clara, nunc oblita et nulla, ỷ. 9. usque ad 12. *Quid habet amplius:* aliter: quid superest homini? omnia effluunt è manibus, validis licet ac tenacissimis.

4 *Generatio præterit:* idem Eccli. XIV. 18. Horatius:

——————— hæres
Hæredem alterius, velut unda supervenit undam.

Terra in æternum stat: communis et immota tot mutationum ac generationum sedes.

5 *Oritur sol, et occidit:* omnia mutabilia; sol ipse, qui in lucem mortalibus datus est, interitum mundi quotidie ortu suo indicat et occasu: Hier. *Revertitur:* aspirat: Heb. anhelat, anhelus properat, præcipitat cursum, atque in se, sua per vestigia, volvitur annus. Hier. Quasi diceret: En omnia in orbe mutationibus subsunt; neque tantùm hominum generationes, verùm etiam sol, dies, tempora, aer seu ventorum flatus, aquarum natura, ỷ. 6, 7.

6 *Gyrat per meridiem:* rectè orbita solis obliqua describitur. En sapientiam Hebræorum, et Græcorum infantiam, qui, longissimo post tempore, necdum satis noverant rotundam terram; ac solem circumvolvi, imò Oceano tingi, et candentis instar ferri stridere immersum ferebant, ut videre est apud Herodotum. *In circuitu pergit spiritus:* gyrando pergit ventus: Heb. aer, sive aura, aut ventus qui terram circumagitur: turbo in gyrum actus, orbesque involvens orbibus; aliis, teste Hier. ipse sol, quòd animet et spiret et vigeat, spirantiaque omnia calore vegetet.

Omnes torrentes vadunt in mare, et mare non impletur: ad locum, de quo torrentes exeunt, illic ipsi revertuntur, ut introeant.

Omnes sermones graves non poterit vir loqui. Non satiabitur oculus videndo, et non implebitur auris auditu.

Quid est quod fuit? ipsum quod erit. Et quid est quod factum est? ipsum quod fiet. Et non est omne recens sub sole.

Estne verbum de quo dicatur: Vide, hoc novum

7. Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat: ad locum unde exeunt, flumina revertuntur, ut iterum fluant.

8. Cunctæ res difficiles: non potest eas homo explicare sermone. Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur.

9. Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est.

10. Nihil sub sole novum; nec valet quisquam dicere: Ecce hoc recens est: jam

7 *Omnia flumina..... ad locum unde exeunt:* restagnaret mare, nisi per occultos meatus ad fontium capita deduceretur; unde aquarum quoque natura mobilis. Quorsum ista? ne miremur mutari nos, toto orbe in motum circumacto.

8 *Cunctæ res difficiles:* etiam maximè obviæ, et quotidiano usu notæ; solis, ventorum, fluminum cursus; *nec tantùm de physicis, sed de ethicis quoque scire difficile est,* dum nobis invicem in ponendis bonorum malorumque finibus displicemus: Hier. in hunc locum: quod maximè pertinet ad retundendam superbiam. Heb. Sermones omnes graves: sermones pro rebus, noto hebraismo. Valere tamen potest adversùs *eos qui putant otiosis sibi et vota facientibus, venire notitiam Scripturarum:* Hier. ibid. *Non satiatur oculus:* quòd omnia humanæ menti inaccessa sint, unde indefessa videndi audiendique libido est.

9 *Quid est..... quod futurum est:* hìc notat eodem impetu ac motu omnia in orbem rapi; neque modò solem, ventos et aquarum molem; verùm etiam vel maximè res humanas quarum eventibus, quantumvis memoratu, ut nobis quidem videtur, dignissimis, ne plus æquo moveamur, cætera efficiunt suo ævo memorata sive memoranda, pari tamen postea sepelienda silentio, ut prædiximus ad ℣. 3. Vide etiam infrà, II. 15.

est? jam fuit in sæculis, quæ fuerunt ante nos.

enim præcessit in sæculis, quæ fuerunt ante nos.

Non est memoria primis et quidem novissimis quæ futura sunt, non erit eis memoria apud eos qui futuri sunt in novissimo.

11. Non est priorum memoria : sed nec eorum quidem, quæ postea futura sunt, erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in novissimo.

Ego Ecclesiastes fui rex super Israel in Hierusalem.

12. Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Jerusalem.

Et dedi cor meum ad inquirendum et considerandum in sapientiâ, de omnibus quæ fiunt sub sole. Hanc occupationem malam dedit Deus filiis hominum, ut occuparentur in eâ.

13. Et proposui in animo meo quærere et investigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole. Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum, ut occuparentur in eâ.

Vidi universa opera, quæ facta sunt sub sole; et ecce omnia vanitas, et præsumptio spiritûs.

14. Vidi cuncta quæ fiunt sub sole, et ecce universa vanitas, et afflictio spiritûs.

12 *Ego Ecclesiastes.* Posteaquam universim vana omnia esse constitit, jam singula aggressurus, ab ipsâ sapientiâ, rerum humanarum principe ac duce, sumit exordium : quem locum, Scripturæ more, alibi repetit et inculcat. *Fui rex Israel:* totius Israelis scilicet: *in Jerusalem:* quod nulli post Salomonem contigit.

13 *Hanc occupationem pessimam:* miserrimam, curis gravissimis exercitam. Pessimum etiam in genere morum de omnibus rebus sollicitè quærere, quasi nostro judicio subderentur. *Dedit Deus.* Vide infrà, III. 10.

14 *Afflictio spiritûs:* LXX. electio seu voluntas, προαίρεσις: quam alii præsumptionem spiritûs vocabant. Aquila et alii ex Comm. Hier. ad Paulam : pastionem venti : inane : quanquam idem Hieronymus ad cruciatum magis referri docet, quòd, omnia consideranti, nihil aliud appareat præter vanitatem, ac malitias, sive miserias, quibus anima diversis cogitationibus afflictatur.

Perversum non poterit adornari; et imminutio non poterit numerari.

Locutus sum ego in corde meo, dicens : Ecce ego magnificatus sum, et adjeci sapientiam super omnes qui fuerunt ante me in Hierusalem : et cor meum vidit multam sapientiam et scientiam.

Et dedi cor meum, ut noscerem sapientiam et scientiam, errores et stultitiam : cognovi quia et hoc est pastio venti, (sive præsumptio spiritûs.)

Quia in multitudine sapientiæ, multitudo furoris : et qui apponit scientiam, apponit dolorem.

15. Perversi difficilè corriguntur, et stultorum infinitus est numerus.

16. Locutus sum in corde meo, dicens : Ecce magnus effectus sum, et præcessi omnes sapientiâ, qui fuerunt ante me in Jerusalem : et mens mea contemplata est multa sapienter, et didici.

17. Dedique cor meum ut scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque et stultitiam : et agnovi quòd in his quoque esset labor, et afflictio spiritûs,

18. Eò quòd in multâ sapientiâ multa sit indignatio : et qui addit scientiam, addit et laborem.

[15] *Perversi difficilè :* Heb. perversum non poterit corrigi : non potest ex omni parte emendari malum : *et stultorum infinitus est numerus ;* aut, ut habet Heb. eodem sensu, defectus (sive mente deficiens stultus) non potest numerari ; et hoc ad vanitatem nostræ sapientiæ pertinet, quòd vix ullo humani generis fructu colatur, neque eo secius orbis abundet pravis, ac stultis hominibus.

[16] *Præcessi omnes sapientiâ, qui fuerunt* (alicujus nominis) *in Jerusalem :* qualis Melchisedech, aliique reges, ducesque sapientissimi.

[17] *Erroresque et stultitiam :* stultitias : Heb.

[18] *In multâ sapientiâ multa... indignatio :* quòd plura et maxima nos fugiant ; ac vir sapiens doleat in profundo latere sapientiam, nec ita se præbere mentibus, ut lumen visui, sed per tormenta quædam, et intolerandum laborem provenire : Hier. unde sequitur : *qui addit scientiam, addit et laborem.* Sive quòd cui plus creditur, plus ab eo exigitur : Idem. sive quòd ex humanâ scientiâ magis laborare ac fluctuare cogimur, non satis reclusis veri bonique fontibus.

CAPUT II.

Vanæ voluptates: risus insanus, fallax gaudium: vana inquisitio de bonis malisque: ædificia, horti, aliæque amœnitates: lauta convivia: exoticæ deliciæ: opes indigno et ignoto hæredi relinquendæ, neque ullus idoneus aut stabilis humanæ sapientiæ fructus: eadem omnibus mors: partis quidem uti optimum; quanquam hoc ipsum vanitas.

VERSIO S. HIERONYMI.	VERSIO VULGATA.
Dixi ego in corde meo: Veni nunc, tentabo te in lætitiâ, et vide in bono: et ecce etiam hoc vanitas.	1. Dixi ego in corde meo: Vadam et affluam deliciis, et fruar bonis. Et vidi quòd hoc quoque esset vanitas.
Risui dixi amentiam, et jocunditati: Quid hoc facis?	2. Risum reputavi errorem: et gaudio dixi: Quid frustra deciperis?
Consideravi in corde meo, ut traherem in vino carnem	3. Cogitavi in corde meo, abstrahere à vino carnem

[1] *Dixi ego in corde meo:* rectè Hier. posteaquam in multitudine sapientiæ, atque adjectione scientiæ deprehendi nihil aliud, nisi cassum et sine fine esse certamen, converti me ad luxuriem et voluptates, haud minore vanitate ac ludibrio; quippe

[2] *Risum reputavi:* Heb. risui dixi, Insane sive amens, excors; et lætitiæ, Quid hoc facis? quid illudis? quid decipis? quid falsâ dulcedine inescatum, ad veros dolores ac dedecora ducis? Vide Prov. vi. vii. etc.

[3] *Cogitavi in corde meo:* rursus sapientiæ, ac voluptatis seorsim fastidio, utramque conjungere satagebat; atque, ut sunt hominum volubiles motus, nunc ad hanc, nunc ad illam convertebat animum, reliquo ferè capite. *Cogitavi abstrahere à vino*, ut libidinum incentore; quanquam Hier. xxx. faventibus, Comment. ad Paulam, sic ex Heb. vertit: *cogitavi trahere in vino carnem meam:* hoc est, dubitare cœpi, bonumne esset carnem vino distendere, augere; aut, ut idem Hier. vitam meam deliciis tradere, carnem liberare ab omni-

meam : et cor meum deduxit me in sapientiam, ut obtinerem stultitiam, (ut eam vincerem : quâ in re laboravi) donec viderem quid esset bonum filiis hominum, quid facerent sub sole numero dierum vitæ suæ.

meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam, devitaremque stultitiam, donec viderem quid esset utile filiis hominum : quid facto opus est sub sole numero dierum vitæ suæ.

Magnificavi opera mea : ædificavi mihi domos : plantavi mihi vineas.

4. Magnificavi opera mea, ædificavi mihi domos, et plantavi vineas;

Feci mihi hortos et pomaria : plantavi in illis lignum omne fructiferum.

5. Feci hortos et pomaria, et consevi ea cuncti generis arboribus;

Feci mihi piscinas aquarum, ad irrigandum ex eis saltum germinantem ligna.

6. Et extruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigarem silvam lignorum germinantium;

Mercatus sum mihi servos et ancillas, et vernaculi fuerunt mihi : et quidem possessio armenti et ovium

7. Possedi servos et ancillas, multamque familiam habui; armenta quoque, et magnos ovium greges,

bus curis, et quasi vino, sic voluptate sopire. Non ergo vir maximus hanc interpretationem ignoravit, sed priorem prætulit, ac tandem Ecclesiæ tradidit. *Ut animum transferrem :* ad verbum ex Heb. deduxit me cor meum ad sapientiam : ratio naturalis, quam etiam peccatoribus Deus auctor inseruit. Idem Hier. ibid. *Quid facto opus est :* hoc est, ut perdiscerem, quid facto opus esset *filiis hominum :* sive ut clariùs ad Paul. donec viderem quid esset bonum, etc. *Numero dierum,* sive decursu *vitæ suæ :* quod jam vanum esse constitit, eò quòd nihil pariat nisi quæstiones : suprà, I. 8. infrà VII. 30.

4 *Magnificavi :* exploraturus omnia, unde aliquid voluptatis corrogare possem, ædium atque operum magnificentiam, hortorum amœnitates, innumerabilem opum vim, et alia ejusmodi cogitavi : quæ deinde fusè exequitur usque ad ℣. 11.

5 *Pomaria : pardesim :* paradisos : hortos amœnissimos; quâ voce noster utitur *Cant.* IV. 13.

multa fuit mihi: super omnes qui fuerunt ante me in Hierusalem.

ultra omnes qui fuerunt ante me in Jerusalem.

Congregavi mihi argentum et aurum, et substantias regum et provinciarum: feci mihi cantores et cantatrices: et delicias filiorum hominum, ministros vini, et ministras.

8. Coacervavi mihi argentum, et aurum, et substantias regum ac provinciarum: feci mihi cantores, et cantatrices, et delicias filiorum hominum, scyphos, et urceos in ministerio ad vina fundenda:

Et magnificatus sum, et adjeci sapientiam super omnes qui fuerunt ante me in Hierusalem; et quidem sapientia mea astitit mihi.

9. Et supergressus sum opibus omnes qui ante me fuerunt in Jerusalem: sapientia quoque perseveravit mecum.

7 *Ante me in Jerusalem:* Jerusalem ab antiquo urbs regia, neque tantùm Davidi, sed etiam Melchisedech, et aliis regibus aut ducibus habitatâ, ut suprà memoravimus.

8 *Cantores, et cantatrices:* en libidinum illecebras. *Scyphos* et *urceos: siddah* et *siddoth:* vox chaldaica: hoc est, secundùm Aquilam, κύλικας καὶ κυλίκια, majores calices seu crateras: unde minoribus vasculis haurirentur vina convivis propinanda. Hier. Symm. eòdem ferè refert; quippe ad mensurarum species: LXX. vini fusores, ac fusitrices, quam vocem Hier. fingit, sive ut ipse latiniùs, ministros ac ministras vini. E recentioribus alii alia comminiscuntur variis conjecturis ac ratiociniis ducti: nos antiquioribus interpretibus credimus. Putaverim autem hìc uti Salomonem peregrinis atque exoticis vocibus, ut significaret se non tantùm indulsisse deliciis, quæ regibus Israeliticis familiares essent, sed etiam ex mollissimis Assyriorum aulis, luxûs ac voluptatum illecebras accercisse.

9 *Sapientia quoque perseveravit mecum:* Heb. LXX. et quidem sapientia mea adstitit mihi: sive, ut alii vertunt, mihi constitit, non discessit à me. Vera quidem sapientia cum iis quæ sequuntur, ac tanto voluptatum amore non constat. Quare vel is erat tum Salomonis error, ut simul et sapientem et voluptatum amatorem se esse decerneret, vel hìc sapientiam appellat regnandi artes, agendi solertiam, aut naturæ scientiam, quam etiam ad conquirendas voluptates adhiberet erudito luxu.

Et omne quod postulaverunt oculi mei, non tuli ab eis : nec prohibui cor meum ab omni lætitiâ : quia cor meum lætatum est in omni labore. Et hæc fuit portio mea ex omni labore meo.

10. Et omnia, quæ desideraverunt oculi mei, non negavi eis : nec prohibui cor meum quin omni voluptate frueretur, et oblectaret se in his, quæ præparaveram : et hanc ratus sum partem meam, si uterer labore meo.

Et respexi ego ad omnia opera mea, quæ fecerunt manus meæ, et in labore quo laboraveram faciens. Et ecce omnia vanitas, et voluntas spiritûs. Et non est abundantia sub sole.

11. Cùmque me convertissem ad universa opera, quæ fecerant manus meæ, et ad labores, in quibus frustra sudaveram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole.

Et respexi ego, ut viderem sapientiam, errores et stultitiam : quia quis est hominum, qui possit ire post regem ante factorem suum?

12. Transivi ad contemplandam sapientiam, erroresque et stultitiam : (quid est, inquam, homo, ut sequi possit regem factorem suum?)

Et vidi ego quia est abun-

13. Et vidi quòd tantùm

[10] *Et hanc ratus sum :* hæc pars mea : Heb.

[11] *In quibus frustra sudaveram :* Heb. LXX. Hier. ad Paulam : simpliciter ; in labore quo laboraveram faciens.

[12] *Quid est homo, ut sequi possit regem factorem suum?* Hæsitantis ac dubitantis, an homo veram sapientiam assequi, ac Deum creatorem suum sequi possit. At Heb. aliter obscurissimo sensu : Quid est homo qui venturus est post regem, seu qui regem sequi possit (in his) quæ jam fecerunt (homines)? Quis, scilicet privatus, meliùs rege poterit sapienter aut stultè facta cognoscere? ut sensus sit, meritò Salomonem de sapientiâ disputasse, quippe regem maximum, ad eam comparandam potioribus instructum auxiliis, et reverâ vidisse magnum esse discrimen inter sapientiam atque stultitiam : quod exequitur ℣. 13, 14. et tamen eò tandem esse deductum, ut humanam sapientiam vanam duceret. ℣. 14, 15, 16, 17.

dantia sapientiæ super stultitiam : sicut abundantia lucis super tenebras.

Sapientis oculi in capite ejus, et stultus in tenebris ambulat. Et cognovi ego quia eventus unus eveniet omnibus eis.

Et dixi ego in corde meo : Sicut eventus stulti, ita et mihi eveniet : et utquid sapiens factus sum ego? et locutus sum in corde meo : quoniam hoc quoque vanitas.

Non enim erit memoria sapientis cum stulto in æternum : eò quòd ecce diebus qui supervenient, universa oblivio operiet : et quomodo morietur sapiens cum stulto?

Et odivi vitam, quia malum super me opus quod factum est sub sole: quia om-

præcederet sapientia stultitiam, quantùm differt lux à tenebris.

14. Sapientis oculi in capite ejus : stultus in tenebris ambulat : et didici quòd unus utriusque esset interitus.

15. Et dixi in corde meo : Si unus et stulti et meus occasus erit, quid mihi prodest quòd majorem sapientiæ dedi operam? Locutusque cum mente meâ, animadverti quòd hoc quoque esset vanitas.

16. Non enim erit memoria sapientis similiter ut stulti in perpetuum, et futura tempora oblivione cuncta pariter operient : moritur doctus similiter ut indoctus.

17. Et idcirco tæduit me vitæ meæ, videntem mala universa esse sub sole, et

14 *Sapientis oculi;* hoc ergo discrimen sapientem inter et stultum : *sapientis oculi in capite ejus :* sicut enim oculi in excelso tanquam in speculâ constituti ut pedibus præluceant, ita in arce mentis ratio collocata, velut dux itineris. *Stultus in tenebris ambulat:* cæco ac devio itinere, ac si oculos, non in capite, sed in tergo haberet. *Et didici :* vide III. 18. *quòd unus utriusque esset interitus :* Heb. unus ambobus eventus, quasi diceret: Quæ ista providentia quâ se sapientes efferunt, aut quodnam est in illo stulti sapientisque discrimine tantum operæ pretium, si tamen ambobus æquè omnia eveniunt? Unde

15 *Animadverti quòd hoc quoque esset vanitas :* tantum scilicet inter sapientem et stultum ponere discriminis.

nia

nia vanitas et pastio venti.

Et odivi ego omnem laborem meum, quo ego laboravi sub sole: quia dimitto illum homini, qui futurus est post me.

Et quis scit utrum sapiens sit, an stultus? et dominabitur in omni labore meo, quo laboravi, et in quo sapiens factus sum sub sole; sed et hoc vanitas.

Et conversus sum ego, ut renuntiarem cordi meo in omni labore meo, quo laboravi sub sole:

Quia est homo, cui labor ejus est in sapientiâ, et scientiâ, et virtute; et homini qui non laboravit, illi dabit partem suam. Et quidem hoc vanitas, et nequitia magna:

Quid enim fit homini in omni labore suo, et in voluntate cordis sui, quâ ipse laborat sub sole?

Quia omnes dies ejus, do-

cuncta vanitatem et afflictionem spiritûs.

18. Rursus detestatus sum omnem industriam meam, quâ sub sole studiosissimè laboravi, habiturus hæredem post me,

19. Quem ignoro utrum sapiens, an stultus futurus sit, et dominabitur in laboribus meis, quibus desudavi et sollicitus fui: et est quidquam tam vanum?

20. Unde cessavi, renuntiavitque cor meum ultrà laborare sub sole.

21. Nam cùm alius laboret in sapientiâ, et doctrinâ, et sollicitudine, homini otioso quæsita dimittit: et hoc ergo vanitas, et magnum malum.

22. Quid enim proderit homini de universo labore suo, et afflictione spiritûs, quâ sub sole cruciatus est?

23. Cuncti dies ejus dolo-

18, 19 *Habiturus hæredem,...... quem ignoro* (quis novit: Heb.) *an stultus futurus sit?* Ac reverà ipse Salomon regum sapientissimus, *dereliquit post se de semine suo gentis stultitiam, et imminutum à prudentiâ Roboam. Eccl.* XLVII. 27, 28.

20 *Unde cessavi:* et verti me in desperationem, in vitæ tædium, et odium universi laboris humani: ex Heb. ut suprà, 17, 18.

21 *Et sollicitudine:* rectitudine: Heb. virtute, Hier. ad Paulam: quod LXX. ἀνδρίᾳ fortitudine.

lorum, et iracundiæ, curarumque : et quidem nocte non dormit cor ejus : sed et hoc vanitas.

Non est bonum homini, nisi quod comedit et bibit, et ostendit animæ suæ bonum in labore suo.

Et quidem hoc vidi ego, quia de manu Dei est.

Quis enim comedit, et quis parcit sine illo qui homini bono coram se dedit sapientiam, et scientiam, et lætitiam : et peccanti dedit sollicitudinem, ut augeat et congreget quæ videntur bona ante faciem Dei. Sed et hoc vanitas, et præsumptio spiritûs.

ribus, et ærumnis pleni sunt, nec per noctem mente requiescit : et hoc nonne vanitas est?

24. Nonne melius est comedere et bibere, et ostendere animæ suæ bona de laboribus suis? et hoc de manu Dei est.

25. Quis ita devorabit, et deliciis affluet, ut ego?

26. Homini bono in conspectu suo, dedit Deus sapientiam, et scientiam, et lætitiam : peccatori autem dedit afflictionem, et curam superfluam, ut addat et congreget, et tradat ei qui placuit Deo : sed et hoc vanitas est, et cassa sollicitudo mentis.

[24] *Nonne melius est comedere :* quàm stulto hæredi omnia relicturum, fraudare animam suam bonis? *Ecc.* IV. 8. *Et hoc de manu Dei est :* hoc etiam vidi quòd de manu Dei est : Heb. Non est in hominis potestate positum, ut hæredem quem vult habeat : qui sensus firmatur ex 25, 26. et seq.

[25] *Quis ita devorabit :* quis comedat aut sentiat (sensibus indulgeat) magis quàm ego? Heb. sub ejus personâ qui partis utitur; quis enim æquiùs suis utatur bonis, quàm ego qui tanto labore peperi?

[26] *Et cassa sollicitudo mentis :* Heb. afflictio spiritûs, ut passim.

CAPUT III.

Suæ rebus vices: suus interitus: mundus disputationi traditus: perturbatus ordo rerum: omnia ultimo judicio reservata: homo jumento nihil præstat; futura prævidere velle, vanum.

VERSIO S. HIERONYMI.

OMNIBUS tempus est: et tempus omni rei sub cœlo.

Tempus pariendi, et tempus moriendi.

Tempus plantandi, et tempus evellendi quod plantatum est.

Tempus occidendi, et tempus sanandi.

Tempus destruendi, et tempus ædificandi.

Tempus flendi, et tempus ridendi.

Tempus plangendi, et tempus saltandi.

VERSIO VULGATA.

1. OMNIA tempus habent, et suis spatiis transeunt universa sub cœlo.

2. Tempus nascendi, et tempus moriendi.

Tempus plantandi, et tempus evellendi quod plantatum est.

3. Tempus occidendi, et tempus sanandi.

Tempus destruendi, et tempus ædificandi.

4. Tempus flendi, et tempus ridendi.

Tempus plangendi, et tempus saltandi.

[1] *Omnia tempus habent. Incertum et fluctuantem statum conditionis humanæ in superioribus docuit; nunc vult ostendere omnia in mundo, non tantùm incerta, sed etiam sibi esse contraria, et nihil stare perpetuum, eorum duntaxat quæ sub cœlo sunt:* Hier. in hunc locum. Ex quo efficitur nihil esse tam vanum, quàm hærere mundo, cujus figura præterit; cùm præsertim is temporum cursus, hæ vices, à Dei nutu pendeant, qui cuncta disponit in tempore suo: ℣. 11. ut frustra appareat quærere felicitatem contrariis motibus, susque deque jactatos ineluctabilibus atque inextricabilibus causis. Hæc argumentationis summa toto ferè capite: nunc singula membra videamus. *Et suis spatiis transeunt universa sub cœlo:* et tempus omni voluntati: Heb. rei, negotio, instituto.

[2] *Tempus nascendi:* hoc primum; ut id quod tempus induxit, tempus auferat: id est, vitam ipsam morte commutet. Cætera ex hoc capite connexa meditando perpendi, non verbis enucleari oportet.

Tempus spargendi lapides, et tempus colligendi lapides.

Tempus amplexandi, et tempus longè fieri ab amplexu.

Tempus acquirendi, et tempus perdendi.

Tempus custodiendi, et tempus projiciendi.

Tempus scindendi, et tempus consuendi.

Tempus tacendi, et tempus loquendi.

Tempus amandi, et tempus odiendi.

Tempus belli, et tempus pacis.

Quæ abundantia est facienti in quibus ipse laborat?

Vidi occupationem quam dedit Deus filiis hominum; ut occupentur in eâ.

5 Tempus spargendi lapides, et tempus colligendi.

Tempus amplexandi, et tempus longè fieri ab amplexibus.

6. Tempus acquirendi, et tempus perdendi.

Tempus custodiendi, et tempus abjiciendi.

7. Tempus scindendi, et tempus consuendi.

Tempus tacendi, et tempus loquendi.

8. Tempus dilectionis, et tempus odii.

Tempus belli, et tempus pacis.

9. Quid habet amplius homo de labore suo?

10. Vidi afflictionem, quam dedit Deus filiis hominum, ut distendantur in eâ.

5 *Tempus spargendi lapides:* in agros prohibendis frugibus, ut IV. Reg. III. 25. *omnem agrum optimum, mittentes singuli lapides, repleverunt: et colligendi:* ad emundandum agrum.

9 *Quid habet amplius homo:* sic suprà, I, 3: sic postea II, 22. sic denique hîc post enumeratas temporum vices, huc redit oratio: hæc summa; ut posteaquam constiterit nihil stabile, et quæcumque homo plantaverit, acquisiverit, custodierit, consuerit; eadem postea avelli, spargi, scindi, ac dissui oportere; nempe id supersit ex omni labore, nullum idoneum, aut tanto conatu dignum carpi fructum; vel, ut ait Hier. in hunc locum: *Cùm omnia suo labantur tempore;.... quid frustra conamur et tendimus, et brevis vitæ labores putamus esse perpetuos? nec contenti sumus secundùm Evangelium malitiâ diei, nihilque in crastinum cogitemus?*

Universa fecit bona in tempore suo, et quidem sæculum dedit in corda eorum, ut non inveniat homo opus quod fecit Deus ab initio usque in finem.

Cognovi quia non est bo-

11. Cuncta fecit bona in tempore suo, et mundum tradidit disputationi eorum, ut non inveniat homo opus, quod operatus est Deus ab initio usque ad finem.

12. Et cognovi quòd non

[11] *Cuncta fecit bona* (seu pulchra : Heb.) *in tempore suo:* omnia quidem suis decurrunt temporibus : sed temporum arbiter Deus has temperat vices; quare omnia per se bona, pulchraque: *viditque Deus cuncta quæ fecerat: et erant valde bona.* Gen. 1. 31. Sibi ergo universæ rei bene gestæ conscius, nihil moratur hominum judicia. *Et mundum tradidit disputationi eorum :* orbe constituto, hominum generi ingens ænigma proposuit, in quo solvendo frustra laborarent: ita *ut non inveniat homo opus, quod operatus est Deus :* ac temporum leges, rerumque orientium, atque intereuntium causas ne quidem intelligere, nedum his se expedire, ac certum vitæ statum sibi constituere valeat. *Ab initio usque ad finem :* quasi diceret: Singula quidem Dei opera admirari licet; cæterùm, consiliorum seriem, atque universi operis rationem capere non possumus : ex quâ rerum serie perspicuum fieret, suo quæque tempori aptata pulcherrima esse atque ordinatissima: sed horum convenientiam, particulæ operis illigati sentire non possumus : ut præclarè August. *Mundum disputationi reliquit:* ad verbum : mundum dedit in cor eorum : Heb. LXX. quæ interpretatio Hier. non latuit, quippe quam attulit Comm. ad Paulam. Dedit autem in cor, hoc est, cogitandum reliquit; ita tamen ut nunquam inveniant occulta consilia, et arcanas rerum causas : quod idem Hieronymus hic elegantissimè *disputationem* vertit, ut Deo quidem agere competat, homini autem nihil aliud quàm quærere ac disputare sit reliquum.

[12] *Et cognovi quòd non esset melius. Propterea colonus et hospes mundi homo datus est, ut brevi vitâ suâ utatur tempore: et spe prolixioris ætatis abscissâ, cuncta quæ possidet, quasi ad alia profecturus, aspiciat:..... nec se putet plus de suo labore lucrari posse quàm cibum et potum; et si quid de opibus suis in bonis operibus expenderit:* Hier. ibi addit; non ut illud fiat quod est apud Isaiam*: Manducemus et bibamus; cras enim moriemur:* sed secundùm Apostolum: *Habentes victum et vestitum, his contenti simus;* quod est do-

num, nisi lætari, et facere bonum in vitâ suâ.

esset melius nisi lætari, et facere bene in vitâ suâ.

Et quidem omnis homo qui comedit et bibit, et ostendit bonum in omni labore suo, ex dono Dei est.

13. Omnis enim homo, qui comedit et bibit, et videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est.

Cognovi quia omnia quæ fecit Deus, ipsa erunt in æternum: super illa non potest adjici, et ab illis non potest auferri, et Deus fecit ut timeant à facie ejus.

14. Didici quòd omnia opera, quæ fecit Deus, perseverent in perpetuum: non possumus eis quidquam addere nec auferre, quæ fecit Deus ut timeatur.

Quid est quod fuit? ipsum est quod erit, et quæ futura sunt, jam fuerunt; et Deus quæret eum qui persecutionem patitur.

15. Quod factum est, ipsum permanet: quæ futura sunt, jam fuerunt: et Deus instaurat quod abiit.

num Dei, ỳ. seq. *Facere bene:* quidam intelligunt: bene sibi facere, partis uti: quod est in seq. ỳ. videre bonum de labore suo.

14 *Didici quòd omnia..... perseverent in perpetuum:* tellus, sidera, montes, arborum atque animantium genera, ipsa rerum summa. *Non possumus eis addere:* ac nequidem staturæ nostræ cubitum, aut capillis colorem: *Matt.* v. 36, vi. 27. *Quæ fecit Deus ut timeatur:* ex antecedentibus, quòd occultissima, quòd perfectissima, quibus nihil adjici, nihil detrahi possit, quòd ordinatissima, et sempiternis legibus constituta.

15 *Deus instaurat* (quærit, revocat Heb.) *quod abiit:* ad verbum, quod consecutum est (quod præteritum): eò quòd alia ex aliis consequantur, ac Deus ea quæ secutura sunt, ex antecedentibus evocet, et eliciat latentibus causis. Vide 1. 9, 10. Summa est: Dei opera firma consistere: simplici et uniformi motu agi res, aliasque ex aliis deduci, etiam quæ effluxerint, Dei beneficentiâ recuperari posse, ne plus æquo, aut adeptis lætemur, aut cruciemur amissis. *Quòd abiit:* LXX. τὸν διωκόμενον: hoc est, Deus requirit eum qui persecutionem patitur: sic et antiqua Vulgata, et ipse Hier. ad Paul. *ad consolandum*, inquit, *eum qui in martyrio perseverat.* Quam versionem prætermittere non est visum, eò quòd passim à Patribus græcis, latinisque celebretur; quanquam non est dubium, quin

Et adhuc vidi sub sole locum judicii, ibi impietas; et locum justitiæ, ibi iniquitas.	16. Vidi sub sole in loco judicii impietatem, et in loco justitiæ iniquitatem.
Dixi ego in corde meo: Justum et impium judicabit Deus: quia tempus est omni voluntati super omne factum ibi.	17. Et dixi in corde meo: Justum, et impium judicabit Deus, et tempus omnis rei tunc erit.
Dixi ego in corde meo de loquelâ filiorum hominis: quia separat illos Deus, ut ostendat quia ipsi jumenta sunt:	18. Dixi in corde meo de filiis hominum, ut probaret eos Deus, et ostenderet similes esse bestiis.

vulgata nostra interpretatio sit congruentior, atque omnino retinenda. Pro τὸν διωκόμενον, apud LXX. quidam legisse videntur, ὸ διωκόμενον quod consecutum est, quod Heb. congruit.

16 *Vidi sub sole:* aliud argumentum rêbus humanis insitæ vanitatis: in præsente vitâ, inter justum et impium nullam esse distantiam, sed incerto eventu omnia volutati; *atque inter judicum ipsa subsellia, non veritatem valere, sed munera.* Hier. ibi.

17 *Et dixi..... Justum et impium:* clara solutio, cùm omnia sint perturbata sub sole, atque inconditis motibus ferri videantur, esse supra solem, et extra temporum vices, aliquid quo incerta et incomposita in ordinem redigantur, nec per partes Deum, et velut per singula momenta judicare, sed in futurum tempus universæ rei reservare judicium: quo fit id quod sequitur: *et tempus omnis rei tunc erit:* cùm enim in hac vitâ alia aliis temporibus congruant, nec singula singulis satis apta, atque alieno loco multa posita esse videantur, expectandum tempus quo suà cuique tribuantur, bona bonis, mala malis: ut est in parabolâ, Matth. XIII. 24. et seq.

18 *Dixi in corde meo de filiis hominum, ut probaret eos Deus:* redargueret: Heb. separaret, ad examen revocandos, atque omnino pervinceret *similes esse bestiis;* simpliciùs in Heb. et apud. LXX. quòd bestiæ ipsi. Aliud argumentum multò validius, jam tactum II. 15. sed hîc fusiùs exequendum: quid mirum nihil distare inter probos et improbos qui æquè homines sunt, cùm nequidem inter homines et pecudes satis sit discriminis; cùm similiter procedamus in lucem, simul dissolvamur in pulverem? Hier.

Sive quia eventus filiorum hominum, et eventus pecoris, eventus unus eis. Sicut mors hujus, ita et mors illius, et spiritus unus omnibus, et amplius homini à pecore nihil est: quia omnia vanitas.

19. Idcirco unus interitus est hominis, et jumentorum, et æqua utriusque conditio: sicut moritur homo, sic et illa moriuntur: similiter spirant omnia, et nihil habet homo jumento amplius: cuncta subjacent vanitati.

Omnia vadunt ad locum unum: omnia facta sunt de humo, et omnia revertentur ad humum.

20. Et omnia pergunt ad unum locum: de terrâ facta sunt, et in terram pariter revertuntur.

Quis scit, spiritus filiorum hominis si ascendat ipse sursum, et spiritus pecoris si descendat ipse deorsum in terram?

21. Quis novit, si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, et si spiritus jumentorum descendat deorsum.

Et vidi quia non est bonum, nisi quòd lætetur homo in opere suo: quia hæc est pars ejus. Quis enim adducet eum, ut videat id quod futurum est post ipsum?

22. Et deprehendi nihil esse melius, quàm lætari hominem in opere suo, et hanc esse partem illius. Quis enim eum adducet, ut post se futura cognoscat?

[20] *De terrâ facta sunt:* de terrâ nihil nisi corpus factum est; et signanter de corpore dicitur; terra es, et in terram reverteris: facilè itaque ostenditur nobis, quòd juxta corporis fragilitatem, pecora simus. Hier.

[21] *Quis novit:* hoc est, haud facilè cognoveris: quâ phrasi: *Quis habitabit:* aut, *mulierem fortem quis inveniet?* quasi diceret: Satis ergo constat homines corpore non nisi esse bestias: si autem videtur hæc esse distantia quòd spiritus hominis ascendat in cœlum, et spiritus pecoris desoendat in terram, quo istud certo auctore cognovimus? Hæc quæstio non nisi infrâ resolvenda, xii. 7. Interim in incerto ac suspenso relinquitur, ad ignorantiam hominum declarandam, et comprimendam superbiam.

CAPUT IV.

Calumniæ : calamitates : vita tædio ; invidia : desidia et falsa in otio quies : avarus sibi pessimus : amicitia et societas : regiæ quoque majestatis vanitas, 3. et seqq. *obedientia : victimæ.*

VERSIO S. HIERONYMI.

Et conversus sum ego, et vidi universas calumnias, quæ fiunt sub sole; et ecce lacrymæ eorum qui calumnias sustinent, et non est qui consoletur eos: et in manibus calumniantium eos fortitudo, et non est eis consolator.

Et laudavi ego mortuos, qui jam mortui sunt, super viventes, quicumque ipsi vivunt usque nunc.

Et melior super hos duos, qui nondum natus est, qui nondum vidit opus malum, quod factum est sub sole.

Et vidi ego universum laborem, et simul omnem virtutem operis, quia æmulatio viri à sodali ejus: et quidem hoc vanitas, et præsumptio spiritûs.

VERSIO VULGATA.

1. VERTI me ad alia, et vidi calumnias, quæ sub sole geruntur, et lacrymas innocentium, et neminem consolatorem; nec posse resistere eorum violentiæ, cunctorum auxilio destitutos.

2. Et laudavi magis mortuos quàm viventes:

3. Et feliciorem utroque judicavi, qui necdum natus est, nec vidit mala quæ sub sole fiunt.

4. Bursum contemplatus sum omnes labores hominum, et industrias animadverti patere invidiæ proximi: et in hoc ergo vanitas, et cura superflua est.

4 *Rursum industrias animadverti patere invidiæ proximi. Stultus complicat manus suas. Totum quod disserit, hoc est ut ostendat et eum qui laborat et habet aliquid in mundo, patere invidiæ; et rursus eum qui vivere vult quietus, inopiâ opprimi, et esse utrumque miserabilem; dum alius propter opes periclitatur, alius propter inopiam egestate conficitur.* Hier. ibi.

Stultus complexus est manus suas, et comedit carnes suas.

Melior est plenus pugillus cum requie, quàm plenitudo manuum laboris et præsumptionis spiritûs.

Et conversus sum ego, et vidi vanitatem sub sole.

Est unus et non est secundus, et quidem filius, et frater non est ei: nec est finis omni labori ejus. Et quidem oculus ejus non satiatur divitiis; et cui ego laboro et fraudo animam meam bonitate? sed et hoc vanitas, et distentio pessima est.

Meliores duo quàm unus, quibus est merces bona in labore suo: quia si ceciderit unus, eriget particeps socium suum.

Et væ uni cùm ceciderit,

5. Stultus complicat manus suas, et comedit carnes suas, dicens:

6. Melior est pugillus cum requie, quàm plena utraque manus cum labore, et afflictione animi.

7. Considerans reperi et aliam vanitatem sub sole:

8. Unus est, et secundum non habet, non filium, non fratrem; et tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi ejus divitiis; nec recogitat, dicens: Cui laboro, et fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas est, et afflictio pessima.

9. Melius est ergo duos esse simul, quàm unum: habent enim emolumentum societatis suæ:

10. Si unus ceciderit, ab altero fulcietur. Væ soli:

5 *Stultus:* piger, de quo Prov. XXIV. 30. et seqq. *Comedit carnes suas:* hyperbolicè: propter nimiam famem: Hier. marcescit inediâ: seipsum exest curis, tædio, inertiâ.

7 *Aliam vanitatem:* avaritiam, quam graphicè depingit.

8 *Unus est:* solus. Suprà irriserat eum qui certi hæredis causâ seipsum stultè excruciat: nunc invenit stultiorem eum qui hærede nullo, haud seciùs defraudat genium. *Nec satiantur oculi ejus divitiis:* nihil quidquam ex tot opibus usurpare ausus, præter insatiabilem videndi libidinem, ut habetur infrà, ℣. 10. *Nec recogitat, dicens:* positum elucidationis gratiâ: deest enim Heb. LXX. in latinâ etiam versione hujus capitis IV. apud Ambrosium, et apud Hier. Comm. ad Paulam.

9. 10. *Melius..... duos esse.... Væ soli:* meritò hæc subnectit ava-

et non est secundus qui erigat eum.

Et quidem si dormient duo, etiam calor erit illis : et unus quomodo calefiet ?

Et si invaluerit super eum unus, duo stabunt adversùs eum. Et funiculus triplex non citò rumpitur.

Melior est puer pauper et sapiens, quàm rex senex et stultus, qui nescit providere in posterum.

Quoniam de domo vinctorum egreditur ut regnet : quia etiam in regno ejus natus est pauper.

Vidi universos viventes, qui ambulant sub sole cum adolescente secundo, qui consurget pro illò.

quia cùm ceciderit, non habet sublevantem se.

11. Et si dormierint duo, fovebuntur mutuò : unus quomodo calefiet ?

12. Et si quispiam prævaluerit contra unum, duo resistunt ei : funiculus triplex difficilè rumpitur.

13. Melior est puer pauper et sapiens, rege sene et stulto, qui nescit prævidere in posterum.

14. Quod de carcere, catenisque interdum quis egrediatur ad regnum; et alius natus in regno, inopiâ consumatur.

15. Vidi cunctos viventes, qui ambulant sub sole cum adolescente secundo, qui consurget pro eo.

ritiæ; quippe avarus omnis humanitatis expers, incubat divitiis, nullum amicitiæ fulcimentum quærit.

[12] *Funiculus triplex:* proverbiale dictum, ad fœdera gentium et privatorum etiam amicitiam commendandam.

[13] *Melior est puer.... rege:* jam ad regiæ majestatis vanitatem pergit. Primum quòd ipsi reges vacui sapientiâ, puero imbecilliores sint; alterum,

[14] *Quòd de carcere:* quòd regia etiam capita communi hominum sorte ab infimis ad summa, à summis ad infima volutentur. Sic Joseph è carcere propemodum ad regnum : sic Job è summâ fortunâ in sterquilinium. Tertium, quòd ipsa majestas ætate obsolescat : ℣. seq.

[15] *Vidi cunctos viventes.... cum adolescente secundo:* regni hærede designato, obsequiis promptos, atque orientem, ut aiunt, solem adorantes.

Non est finis omni populo ejus, universis qui fuerunt ante illos: et quidem novissimi non lætabuntur in eo: sed et hoc vanitas, et præsumptio spiritûs.

16. Infinitus numerus est populi omnium, qui fuerunt ante eum: et qui postea futuri sunt, non lætabuntur in eo: sed et hoc vanitas, et afflictio spiritûs.

Custodi pedem tuum cùm vadis in domum Dei, et appropinqua ut audias. Super donum enim insipientium sacrificium tuum: quia nesciunt quòd faciunt malum.

17. Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei, et appropinqua ut audias. Multò enim melior est obedientia, quàm stultorum victimæ, qui nesciunt quid faciunt mali.

[16] *Infinitus numerus..... ante eum:* eos, regem scilicet patrem et filium. Hier. ex Heb. LXX. ad verbùm : ad facies eorum : coram ipsis : innumerabiles et ipsorum ævo fuere, et postea futuri sunt qui eos nesciant; tam angustè regnant.

[17] *Custodi pedem tuum:* attende tibi, cùm ad Deum accedis. *Appropinqua ut audias. Multò enim melior:* postremum illud deest Heb. Tota sententia ex Heb. Accede ad audiendum (sive obediendum) potiùs quàm ad dandas stultorum victimas; quia nesciunt quòd faciunt malum: eodem cum Vulgatâ sensu. Has sententias et reliquas usque ad ℣. 9. sequentis capitis non facilè connectas cum antecedentibus. Verùm Ecclesiastes dum omnia vana prædicat, ne etiam pietatem vanis accensere videatur, hæc de precibus, deque inspectore Deo, votisque interserit. Fortè etiam quòd inter vana computet falsum cultum, et in exterioribus tantùm positum.

CAPUT V.

Multiloquium : vota : qui negant providentiam : imperiorum ordo : divitiarum vanitas, 9, 12 et seqq. *Dulcis ex opere somnus : frugalitas : partis uti optimum*, 27 et seqq.

VERSIO S. HIERONYMI.

Noli festinare in ore tuo, et cor tuum non festinet ad proferendum verbum in conspectu Dei : quia Deus in cœlo, et tu super terram. Propter hoc sint verba tua pauca :

Quia veniet somnium in multitudine sollicitudinis, et vox stulti in multiplicatione sermonum.

Cùm votum voveris Deo, ne moreris reddere illud : quia non est voluntas in in-

VERSIO VULGATA.

1. Ne temerè quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus enim in cœlo, et tu super terram : idcirco sint pauci sermones tui.

2. Multas curas sequuntur somnia, et in multis sermonibus invenietur stultitia.

3. Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere : displicet enim ei infidelis et stulta

[1] *Ne temerè..... coram Deo :* ergo ad pietatem pertinet, parcè et moderatè loqui, cùm de verbo otioso rationem reddi oporteat, Matt. xii. 36. scriptumque sit; *in multiloquio non deerit peccatum.* Prov. x. 19. Quin etiam de orando Deo Christus præcipit : *Orantes autem, nolite multùm loqui, sicut ethnici : putant enim quòd in multiloquio suo exaudiantur.* Matt. vi. 7, 8. Ac notantur Pharisæi, quòd viduas decipiant *sub obtentu prolixæ orationis.* Marc. vii. 40. Matt. xxiii. 14. Luc. xx. 47. *Deus enim in cœlo :* plana sententia, quòd Deus sublimis, nos humiles; et quòd coram rege tacere, reverentiæ sit.

[2] *Multas curas :* sicut turbida et multa somnia sollicitum hominem designant, sic multa verba stultum. Ideo de Deo rebusque divinis parcè loquaris : quòd etiam ea quæ nosse nos arbitramur, per speculum videmus et in ænigmate, et velut somnium comprehendimus, quod tenere nos putamus : Hier.

[3] *Displicet enim ei infidelis et stulta promissio ;* quia non est vo-

sipientibus. Quæcumque voveris, redde.

promissio: sed quodcumque voveris, redde:

Melius est non vovere, quàm vovere, et non reddere.

4. Multòque melius est non vovere, quàm post votum, promissa non reddere.

Non des os tuum, ut peccare facias carnem tuam; et ne dixeris in conspectu angeli, quia ignorantia est: ne irascatur Deus super vocem tuam, et disperdat opera manuum tuarum.

5. Ne dederis os tuum ut peccare facias carnem tuam: neque dicas coram angelo: Non est providentia: ne fortè iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum.

Quia in multitudine somniorum et vanitates, et verba plurima: sed Deum time.

6. Ubi multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates, et sermones innumeri: tu verò Deum time.

Si calumniam pauperis, et ruinam judicii, et injustitias videris in regione, ne mireris super negotio: quia ex-

7. Si videris calumnias egenorum, et violenta judicia, et subverti justitiam in provinciâ, non mireris

luntas in insipientibus: Hier. ex Heb. Nulla constantia voluntatis, neque ullum decretum, aut propriè voluntas; sed, ut in somniis, cæci vanique conatus.

5 *Ne dederis os tuum:* ne abutaris sermone, ut te ipsum in adulteria et corruptelas illicias; quod faciunt qui dicunt: *Non est providentia*: non est ultio; sive, ut habet Heb. Error est, aut ignorantia est: res humanas nemo respicit: omnia cæco errore volvuntur. *Coram angelo:* executore divinæ ultionis.

6 *Ubi multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates, et sermones innumeri:* qualis est somniator vana cogitans, talis nugax et loquax vana effutiens: ut suprà, ℣. 2. *Tu verò Deum time:* ut ℣. 1.

7 *Si videris calumnias:* pauperibus illatæ calumniæ, ne te conturbent, cùm sint suo ordine et loco constitutæ in republicâ potestates, quæ maleficia ulciscantur.

celsus super excelsum custodit,

Et excelsior est super illos, et amplius terræ in omnibus est rex in agro culto.

Qui diligit argentum, non implebitur argento; et qui diligit divitias, non fruetur eis: sed in hoc vanitas.

In multitudine enim bonorum, multi sunt qui comedunt ea; et quæ est fortitudo habenti illam, nisi ut videat oculis suis?

super hoc negotio: quia excelso excelsior est alius, et super hos quoque eminentiores sunt alii,

8. Et insuper universæ terræ rex imperat servienti.

9. Avarus non implebitur pecuniâ; et qui amat divitias, fructum non capiet ex eis: et hoc ergo vanitas.

10. Ubi multæ sunt opes, multi et qui comedunt eas. Et quid prodest possessori, nisi quòd cernit divitias oculis suis?

8 *Et insuper universæ terræ* (seu totius regionis) *rex* omnibus præsit, et subjectas potestates in ordinem cogat. Postremus versus in Heb. sic habet: et excellentia (sive emolumentum) terræ est in omnibus; rex ipse agro servit; à quâ interpretatione non abhorret Hier. ad Paulam. Sensus est: cùm sint aliæ aliis subditæ potestates: inest tamen quædam rebus æqualitas, communisque altrix omnium tellus: rex ipse agro servit, atque inde victum accipit, nec à communi conditione eximitur. Hunc potestatum invicem subjectarum ordinem, alii cum Hieronymo referunt ad Deum et angelos regum regnorumque præsides, qui injuriam prohibere, vel præsente pœnâ ulcisci possent, nisi Dei judicium ad futurum sæculum servaretur, missis angelis messoribus qui colligant de regno ejus omnia scandala, ut est Matt. XIII. 30, 41. suprà, III. 16, 17.

9 *Avarus non implebitur:* jam ad vanitates redit, ac primum avaritiæ et opum; quòd animum non expleant: quòd nullus ex illis dignus fructus: ℣. 9. quòd utcumque sis dives, non tamen ipse tu plus cæteris capias, sed tantùm importunos atque otiosos ventres accersas: ℣. 10. quòd nec ipse utare, sed tanquam à sacris abstineas, solâ tibi intuendi facultate relictâ: ibid. quòd utcumque utare, teque cibis ingurgites, id tantùm lucrere, ut somni suavitatem cruditate turbes: 11. quòd tibi quoque malè vertant, cùm potentioribus prædæ futurus sis: 12. quòd pereant, teque destituant, *in*

Dulcis somnus operanti, sive paululum, sive plus comederit; et saturitas divitis non sinit eum dormire.

Est languor pessimus quem vidi sub sole, divitias custodiri in malum possidentis eas.

Et perierunt divitiæ illæ in distentione pessimâ: et genuit filium, et non est in manu ejus quidquam.

Sicut exivit de utero matris suæ, nudus revertetur: ut eat sicut venit, et nihil accipit de labore suo, ut teneat in manu ipsius.

Sed et hoc vanitas, et languor pessimus: sicut enim advenit, ita et abibit. Quæ abundantia ejus qui in ventum laborat?

Et quidem omnibus diebus suis in tenebris comedit, et luctu, et iracundiâ multâ, et languore, et insaniâ.

11. Dulcis est somnus operanti, sive parum, sive multùm comedat: saturitas autem divitis non sinit eum dormire.

12. Est et alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole: divitiæ conservatæ in malum domini sui.

13. Pereunt enim in afflictione pessimâ: generavit filium, qui in summâ egestate erit.

14. Sicut egressus est nudus de utero matris suæ, sic revertetur; et nihil auferet secum de labore suo.

15. Miserabilis prorsus infirmitas; quomodo venit, sic revertetur. Quid ergo prodest ei quòd laboravit in ventum?

16. Cunctis diebus vitæ suæ comedit in tenebris et in curis multis, et in ærumnâ, atque tristitia.

afflictione (sive occupatione: Heb.) *maximâ*, cùm iis maximè indigeas: 13. quòd, etsi vel maximè in re splendidâ vivas, non eò tibi liberi fortunatiores futuri: ibid. quòd denique divites æquè ac cæteri mortales nudi atque egeni et nascantur et intereant: 14, 15. atque omnino se excrucient atque conficiant inanibus curis: 15, 16. Nota autem hanc sententiam: *dulcis somnus operanti*, ỷ. 11. ne otio torpescas: *sive parùm, sive multùm comedat:* ut non in copiâ sed in sufficientiâ sit quies, somnique atque adeo totius vitæ suavitas. Ex quo efficitur istud:

Ecce

Ecce quod vidi ego bonum, quod est optimum; comedere, et bibere, et cernere jocunditatem in omni labore suo, quo laboravit sub sole; numero dierum vitæ suæ, quos dedit ei Deus : hæc quippe est pars ejus.

17. Hoc itaque visum est mihi bonum, ut comedat quis, et bibat, et fruatur lætitiâ ex labore suo, quo laboravit ipse sub sole numero dierum vitæ suæ, quos dedit ei Deus, et hæc est pars illius.

Sed omnis homo cui dedit Deus divitias et substantiam; concessitque ei, ut vesceretur ex eis, et tolleret partem suam, et lætaretur de labore suo; hoc Dei donum est.

18. Et omni homini, cui dedit Deus divitias, atque substantiam, potestatemque ei tribuit, ut comedat ex eis, et fruatur parte suâ, et lætetur de labore suo; hoc est donum Dei.

Non enim multùm recordabitur dierum vitæ suæ; quia Deus occupat in lætitiâ cor ejus.

19. Non enim satis recordabitur dierum vitæ suæ, eò quòd Deus occupet deliciis cor ejus.

[17] *Hoc itaque visum est mihi bonum, ut comedat quis :* ad comparationem ejus, qui tanto cruciatu ac tædio, peritura comparat, meliorem dicit esse eum qui præsentibus fruitur.

[18] *Hoc est donum Dei :* qualecumque, non donum illud maximum de quo infrà : præsertim cap. XII.

[19] *Non enim satis recordabitur dierum vitæ suæ :* labentis ac tædio plenæ; ut tota hujus vitæ suavitas in oblivione suî posita videatur.

CAPUT VI.

Divitiarum vanitas : anxio et avaro divite melior abortivus : partis frui : hoc etiam vanum, 7, 8, 9. hominum sapientia, nihil nisi verba : unus Deus sapiens.

VERSIO S. HIERONYMI.	VERSIO VULGATA.
Est malum quod vidi sub sole, et frequens apud homines :	1. Est et aliud malum, quod vidi sub sole, et quidem frequens apud homines :
Vir, cui dedit Deus divitias, et substantiam, et gloriam, et nihil deest animæ ejus ex omnibus quæ desideravit; et non dedit ei Deus potestatem, ut manducaret ex eo; sed vir alienus comedit illud. Hæc vanitas est, et languor pessimus.	2. Vir cui dedit Deus divitias, et substantiam, et honorem, et nihil deest animæ suæ ex omnibus, quæ desiderat : nec tribuit ei potestatem Deus ut comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud. Hoc vanitas, et miseria magna est.
Si genuerit vir centum liberos, et annis multis vixerit, et plures fuerint dies annorum ejus, et anima ejus non repleatur bonis :	3. Si genuerit quispiam centum liberos, et vixerit multos annos, et plures dies ætatis habuerit, et anima illius non utatur bonis sub-

[2] *Vir, cui dedit Deus divitias :* rursus ad divitias; neque exagitare cessat radicem omnium malorum avaritiam, *quam quidam appetentes*, teste Paulo, I. Tim. VI. 10. *erraverunt à fide, et inseruerunt se doloribus multis ;* quæ Salomon fusè commemorat.

[3] *Si genuerit quispiam centum liberos, et vixerit multos annos :* sive, ut infrà, 6. etiamsi duobus millibus annis vixerit. Duo sunt quibus, vel maximè, humana vita protendatur : primùm si ipsa longissima fuerit, postea si in sobolem amplissimam diffundatur, in quâ et vivamus lætiùs, et etiam mortui reviviscamus. Atqui hæc duo vana sunt, et infructuosa avaris. *Et anima illius non utatur bonis :*

nec sepulcrum fuerit illi, dixi melius ab eo esse abortivum.

stantiæ suæ, sepulturâque careat: de hoc ego pronuntio quòd melior illo sit abortivus.

In vanitate quippe venit, et in tenebris vadit, et in tenebris nomen ejus abscondetur.

4. Frustra enim venit, et pergit ad tenebras, et oblivione delebitur nomen ejus.

Et quidem solem non vidit, nec cognovit: requies huic magis quàm illi.

5. Non vidit solem, neque cognovit distantiam boni et mali:

Etsi vixerit mille annos duplices, et bonitatem non vidit: nonne ad locum unum omnia properant?

6. Etiam si duobus millibus annis vixerit, et non fuerit perfruitus bonis: nonne ad unum locum properant omnia?

Omnis labor hominis in

7. Omnis labor hominis in

si infelix ille est, et cæco errore devius, qui hujus vitæ bonis avaritiâ se fraudat, quantò magis qui veris bonis, fide ac doctrinâ sanctâ, Deique gratiâ non utitur? *Quòd melior illo sit abortivus. Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille.* Matt. xxvi. 24. Diligenter adverte; non absolutè melius, sed melius ipsi.

4. 5. *Frustra enim venit..... non vidit solem.* Clarum hæc pertinere ad abortivi comparationem. Attende, christiane, qui fructum parturientis spiritûs abortire facis, neque deducis ad solem, sed perire in tenebris, et oblivione deleri sinis. Perpende illa verba; *Frustra ille venit*, qui nec Deo gloriam; nec sibi felicitatem peperit; et à Dei regno pulsus, ad tenebras exteriores mittitur: ubi est *fletus et stridor dentium.* Matt. xxii. 13.

6 *Nonne ad unum locum properant omnia?* Alia sententia, ad quam sequentia pertinent. Sic autem habet: Miserrimi illi sunt, qui concessis bonis non utuntur: fac autem utare; non eò eris beatior, cùm mors ingruat. *Ad unum locum properant: omnes enim morimur, et quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non revertuntur.* II. Reg. xiv. 14.

7 *Omnis labor hominis:* hujusmodi quem diximus, comedentis ac bibentis, partisque opibus utentis, *in ore ejus*, circa palatum versa-

ore ipsius, et quidem anima ejus non implebitur.

Quid enim amplius sapiens à stulto; quid pauperi, nisi scire ut vadat contra vitam?

Melior est aspectus oculorum super ambulantem in animâ: sed et hoc vanitas, et præsumptio spiritûs.

Quid est quod futurum est: jam vocatum est nomen

ore ejus: sed anima ejus non implebitur.

8. Quid habet amplius sapiens à stulto? et quid pauper, nisi ut pergat illuc, ubi est vita?

9. Melius est videre quod cupias, quàm desiderare quod nescias: sed et hoc vanitas est, et præsumptio spiritûs.

10. Qui futurus est, jam vocatum est nomen ejus,

tur: miserabilis labor qui ventri et putredini serviat. *Sed anima ejus non implebitur:* animus majori bono natus, his impleri non potest.

8 *Quid habet amplius sapiens à stulto?* Supple: si in edendo et bibendo vita constat, *et quid pauper,* ac frugi, habet scilicet, *nisi ut pergat illuc ubi est vita?* nisi ut ea adipiscatur quibus vivat, atque organum corporis sustentet, nec pereat inediâ: Hier. quod magis Heb. congruit. Quid pauperi (deest) scienti pergere ante vitas, seu vitam sustentare? quasi diceret: pauperi æquè ac diviti victus communis; nec sapiens eâ re plus habet aut scit, quàm cæteri: communis eis cura, ut vitam protendant. Attende autem, christiane, hæc vivendi cura, quàm benè ad veram æternamque vitam transferatur, de quâ infrà dicetur.

9 *Melius est videre:* melior est aspectus oculorum super ambulantem in animâ. Hier. ex Heb. id est, vana et imaginaria sectantem; quod eòdem pertinet atque antecedentia, nempe ut intelligamus melius esse ac præstantius frui præsentibus bonis quæ in promptu habeamus, quàm animum inani spe pascere, aut philosophantium more, vanas ac supra nos, atque inextricabiles tentare quæstiones.

10 *Qui futurus est.* Et hoc pertinet ad humanæ sapientiæ vanitatem, scire omnia à Deo prævisa, suisque jam distincta nominibus, eumque unum scientem sapientemque esse, qui omnia ac futura æquè ac præterita mente complectatur. *Et scitur quòd homo sit:* scitur, inquam, hominem tantùm esse hominem: et quòd frustra

ejus et cognitum: quia homo est, et non poterit judicari cum fortiore se.

Quia sunt verba multa multiplicantia vanitatem.

et scitur quòd homo sit, et non possit contra fortiorem se in judicio contendere.

11. Verba sunt plurima, multamque in disputando habentia vanitatem.

nititur supra vires: *et non possit contra fortiorem se in judicio contendere*: contra Deum scilicet.

[11] *Verba sunt plurima*: alia ratio retundendæ sapientium vanitatis, quòd in hominum quæstionibus ac disputationibus, nihil nisi verba sint, et inanis loquacitas; sive, ut habet Heb. quia sunt verba plurima multiplicantia vanitatem: quò etiam sequentia pertinent.

CAPUT VII.

Vana scientia: quæstiones: majora se quærere: quid quo melius: risus, 4, 5. *correptio: adulatio: patiens*, 9. *ira stultorum est: stultum tempora præferre temporibus: sapientia*: 13, 20. *divitiæ: cavere*, 15. *sapere ad sobrietatem*, 17, 18. *nemo sine peccato*, 21. *de sapientiâ obtinendâ præsumere*, 24, 25. *mulieres*, 26 *et seqq. homo rectus*, 30. *quis sapiens*.

VERSIO S. HIERONYMI.

Quid plus homini? quis enim cognovit quid sit bonum homini in vitâ? numerum dierum vitæ vanitatis ejus, et faciet ea quasi umbram: quia quis annuntiabit homini quid sit post eum sub sole?

VERSIO VULGATA.

1. Quid necesse est homini majora se quærere, cùm ignoret quid conducat sibi in vitâ suâ, numero dierum peregrinationis suæ, et tempore quod velut umbra præterit? Aut quis ei poterit indicare, quid post eum futurum sub sole sit?

[1] *Majora se quærere*: torquere se quæstionibus quæ captum exsuperent: alia ratio quâ scientiarum patescat vanitas: altiora scrutari, obvia et necessaria ignorare.

Bonum est nomen super oleum bonum, et dies mortis super diem nativitatis.

Melius est ire ad domum luctûs, quàm ad domum convivii, in quo finis est omnis hominis; et qui vivit, dabit ad cor suum.

Melior est ira quàm risus: quia in mœrore vultûs emendabitur cor.

Cor sapientis in domo luctûs, et cor insipientis in domo lætitiæ.

Melius est audire increpationem sapientis super virum audientem carmen stultorum.

Quia sicut vox spinarum sub ollâ, ita risus stulti: sed et hoc vanitas.

2. Melius est nomen bonum, quàm unguenta pretiosa, et dies mortis die nativitatis.

3. Melius est ire ad domum luctûs, quàm ad domum convivii: in illâ enim finis cunctorum admonetur hominum, et vivens cogitat quid futurum sit.

4. Melior est ira risu: quia per tristitiam vultûs, corrigitur animus delinquentis.

5. Cor sapientium ubi tristitia est, et cor stultorum ubi lætitia.

6. Melius est à sapiente corripi, quàm stultorum adulatione decipi.

7. Quia sicut sonitus spinarum ardentium sub ollâ, sic risus stulti: sed et hoc vanitas.

2 *Melius est nomen bonum:* cùm tam brevis vita sit, ut sæpe antea memoratum, hortatur ut faciat famam vitâ longiorem. Hier. *Melior dies mortis die nativitatis:* non tantùm propter vitæ ærumnas, verùm etiam quòd nascentis incerta stadia; mortui laus in tuto sit posita.

4 *Melior est ira* (sive indignatio) emendantis et castigantis, *risu* blandientis et adulantis.

5 *Cor sapientium ubi tristitia est:* cor sapientium in domo luctûs; cor stultorum in domo convivii (sive lætitiæ): Heb. LXX. Lætitia enim dissolvit sapientiam, luctus superbiam stultitiamque comprimit.

6 *Quàm stultorum adulatione decipi:* quàm canticum stultorum, supple, audire: Heb.

7 *Quia sicut sonitus spinarum ardentium sub ollâ:* sic stultorum

Calumnia conturbat sapientem, et perdit cor fortitudinis ejus.

8. Calumnia conturbat sapientem, et perdet robur cordis illius.

Melius est novissimum sermonis, quàm principium ejus. Melior est patiens super excelsum spiritu.

9. Melior est finis orationis, quàm principium. Melior est patiens arrogante.

Ne festines in spiritu tuo, ut irascaris: quia ira in sinu stultorum requiescit.

10. Ne sis velox ad irascendum: quia ira in sinu stulti requiescit.

Ne dixeris: Quid factum est, quia dies priores erant meliores quàm isti? quia non sapienter interrogasti de hoc.

11. Ne dicas: Quid putas causæ est, quòd priora tempora meliora fuere quàm nunc sunt? stulta enim est hujuscemodi interrogatio.

Bona est sapientia cum hæreditate, et amplius videntibus solem.

12. Utilior est sapientia cum divitiis, et magis prodest videntibus solem.

gaudia, grata licet in speciem, nihil nisi inanem strepitum, et evanidam lucem præbent. Quæ omnia à ℣. 3. pertinent ad humanæ lætitiæ vanitatem, de quâ etiam suprà II. 2.

8 *Calumnia conturbat* (etiam) *sapientem; et perdet robur cordis illius:* sic LXX. sic Hier. ad Paulam: Heb. eodem sensu: et munus (seu donum) perdit cor (sive mentem) supple, sapientis; de quo primo membro: juxta illud Deut. XVI. 19. *munera excæcant oculos sapientum*: quibus humanæ sapientiæ imbecillitas demonstratur.

9 *Melior est finis orationis:* sermonis; *quàm principium*, ut missis proloquiis ad rem ipsam veniamus, et quàm brevissimè fieri poterit concludamus. Melior etiam cujusque rei finis quàm principium, juxta ℣. 2. *Melior est patiens:* cùm arrogans sibi aliquid esse videatur, vanum tamen istud est, et pati melius quàm contumeliosè et arroganter aliquid agere.

11 *Stulta est hujuscemodi interrogatio:* vani imperitique homines putant incidisse se in ea tempora, in quibus inauditæ sint, atque hactenus inexpertæ calamitates; sed hoc quàm vanum sit, docent antecedentia, suprà, I. 10. III. 15.

12. 13. *Utilior est sapientia cum divitiis:* sive cum hæreditate:

Quia quomodo umbra sapientiæ, sic umbra argenti, et quod plus est, scientia sapientiæ vivificabit habentem se.

13. Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia. Hoc autem plus habet eruditio et sapientia, quòd vitam tribuunt possessori suo.

Vide opera Dei: quoniam quis poterit adornare, quem Deus perverterit?

14. Considera opera Dei, quòd nemo possit corrigere quem ille despexerit.

In die bonitatis esto in bono, et in die malo vide. Et quidem istud congruum huic fecit Deus ad loquendum, ut non inveniat homo post eum quicquam.

15. In die bonâ fruere bonis, et malam diem præcave. Sicut enim hanc, sic et illam fecit Deus, ut non inveniat homo contra eum justas querimonias.

Omnia vidi in diebus vanitatis meæ: est justus periens in justitiâ suâ, et est

16. Hæc quoque vidi in diebus vanitatis meæ: justus perit in justitiâ suâ, et

Heb. utiles divitiæ, si sapientia adsit; sed sapientia potior, quæ veram vitam tribuit.

[14] *Quòd nemo possit corrigere quem ille despexerit:* quem seu quod ille curvaverit: Heb. juxta illud quod scriptum est: *Quis fabricatus est mutum et surdum, videntem et cæcum? nonne ego, Dominus Deus?* Exod. IV. 11. ut frustra obloquantur homines, cùm quæ ego sive recta, sive distorta fecerim (aut permiserim) mutare nemo possit: Hier. Hunc versum Ecclesiastæ Chal. hîc refert ad vitia corporis, ut nemo gibbosum, claudumve restituere possit in rectam staturam; ac proverbialiter intelligendum; ut discant homines pati, quæ Deus justis de causis inemendata esse voluerit, sive permiserit.

[15] *In die bonâ:* præcedentis sententiæ corollarium, ne obloquaris Deo aut rebus humanis, sed omnia excipias prout eveniunt; æquè enim fecit Deus bonos dies malosve, prosperos et adversos; neque quidquam fortè, aut cæcâ necessitate fit, sed Dei sapientiâ. *Ut non inveniat homo justas querimonias:* Heb. et non inveniet homo post eum quidquam, post Deum scilicet: ne te excruciaveris emendandis Dei operibus.

[16] *In diebus vanitatis meæ:* hujus vitæ vanissimæ. *In justitiâ suâ:*

impius longævus in malitiâ suâ.

Noli esse justus multùm, et ne quæras ampliùs, ne obstupescas.

Ne impiè agas multùm, et noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo.

Bonum est retinere justum. Et quidem ab hoc ne dimittas manum tuam: quoniam qui timet Deum, egredietur ad omnia.

Sapientia confortabit sa-

impius multo vivit tempore in malitiâ suâ.

17. Noli esse justus multùm: neque plus sapias, quàm necesse est, ne obstupescas.

18. Ne impiè agas multùm, et noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo.

19. Bonum est te sustentare justum, sed et ab illo ne subtrahas manum tuam: quia qui timet Deum, nihil negligit.

20. Sapientia confortavit

virtutis studium non prohibet acceleratam mortem: quæ querela passim in sacris libris, præsertim Jer. XII. 1. etc. Sed hujus rei causa, his diebus vanissimis, procul submovetur ab hominum aspectibus. Vide infrà, VIII. 11, 12, 13. IX. 2.

[17] *Noli esse justus multùm;* qui summo et stricto semper jure agat; qui trucem et rigidum gerat animum, nunquam indulgens veniam, maximè verò qui superstitiosus se scrupulis torqueat: hunc scito plus justum esse quàm justum est, et ex cunctatione, vel fluctuatione animi penè in stuporem verti: hæc ferè Hier. *Ne obstupescas;* alii, ne desolationem tibi accersas.

[18] *Ne impiè agas multùm:* id est, diu, nec peccata peccatis addas. Debemus enim nos statim erigere post ruinam; non imitari eos, qui semel desertâ regulâ, tradunt se vitiis desperantes: Ephes. IV. 29. Cur autem hìc inserantur sententiæ non ita proposito cohærentes, diximus suprà, IV. 17.

[19] *Bonum est te sustentare justum;* istum: Heb. LXX. Nempe justum de quo ℣. 17. *Sed et ab illo ne subtrahas manum tuam;* nempe ab impio, de quo ℣. 18. Bonum est justis benefacere, sed peccatoribus benefacere non est malum; bonum domesticis fidei benefacere, sed et omni petenti tribuere: Hier. *Qui timet Deum, nihil negligit:* cum omnibus exibit: Heb. LXX. prospero eventu: cùm Deum diligentibus omnia cooperentur in bonum: Rom. VIII. 28.

Solummodo hoc inveni, quia fecit Deus hominem rectum; et ipsi quæsierunt cogitationes multas.

30. Solummodo hoc inveni, quòd fecerit Deus hominem rectum; et ipse se infinitis miscuerit quæstionibus. Quis talis ut sapiens est? et quis cognovit solutionem verbi?

30 *Solummodo hoc inveni:* tanquam diceret: Quærenti, cogitantique, cur humanum genus, ac præsertim fœmineum sexum cui et viri serviunt, insipientia pervagata corruperit, unum illud occurrit, nempe quòd Deus hominem non talem, qualis nunc est, fecerit: imò *quòd fecerit Deus hominem rectum:* neque illa quam vidimus perversitas et obliquitas, sit natura instituti hominis, sed pœna damnati, ut præclarè Augustinus. *Quòd fecerit Deus hominem rectum;* recta sentientem, recta diligentem, sociis æquum, Deo subditum; et ipse se distortum jam inde ab initio fecerit. Quomodo autem distortum, nisi quòd *ipse se infinitis miscuerit quæstionibus:* vel, ut habent. Heb. LXX. ipse Hier. ad Paulam, eodem planè sensu: et ipsi quæsierunt cogitationes multas; in varia ac pessima se studia ac dubia distraxerunt. Cujus rei fons est, quòd cùm homini veritas divinæ legis decisione constaret, huic definitioni non steterit, ac de præcepto ipso quæsiverit, parendumne esset: audiveritque libens fœmina quæstionem temerariam: *Cur præcepit vobis Deus?*....... (Gen. III, 1.) viroque persuaserit ut eâdem de re anceps quæreret. Sic aliæ ex aliis ortæ quæstiones, dubitatumque de Deo, de providentiâ, de legibus, deque certis æquè ac de incertis: abiitque prorsus ex humano genere illa rectitudo, quam Deus fecerat; extiteruntque cogitationes, sive, ut Hieronymus hic elegantissimè vertit, quæstiones ac fluctuationes, quibus ipse se homo conturbaret, atque perverteret.

CAPUT VIII.

Sapiens vultu quoque agnoscitur: regum majestas, 2 et seqq. *rerum commodi nexus et opportunitates,* 6. *hominum imperitia,* 7. *dominandi libido,* 9. *hypocritæ,* 10. *malorum res prosperæ ; bonorum adversæ,* 11, 14. *bene piis, malè impiis,* 12, 13. *impiorum sententia,* 15. *opera Dei investigabilia,* 16, 17.

VERSIO S. HIERONYMI.	VERSIO VULGATA.
QUIS ita ut sapiens, et quis novit solutionem verbi? sapientia hominis illuminabit vultum ejus, et fortis faciem suam commutabit.	1. SAPIENTIA hominis lucet in vultu ejus, et potentissimus faciem illius commutabit.
Ego os regis custodio, et loquelam juramenti Dei.	2. Ego os regis observo, et præcepta juramenti Dei.
Ne festines à facie ejus abire, et ne stes in verbo malo: quoniam omne quod voluerit, faciet.	3. Ne festines recedere à facie ejus, neque permaneas in opere malo: quia omne quod voluerit, faciet:
Sicut dixerit rex, potestatem habet, et quis dicet ei, Quid facis?	4. Et sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quisquam potest: Quare ita facis?

[1] *Sapientia hominis lucet in vultu ejus:* illuminat vultum ejus: Heb. gratum reddit. *Et potentissimus faciem illius commutabit:* et fortitudo (sive obstinatio, austeritas) faciei ejus mutabitur: Heb. Nil asperum, nil pervicax; sedata omnia, in vultu sapientis.

[2] *Ego os regis observo:* observa: Heb. ut supplendum sit, ego moneo, vel quid simile. *Os regis:* id est, mandatum. *Et præcepta juramenti Dei,* propter juramentum Dei: Heb. regi scilicet præstitum. Nota fidem regi sacramento obligatam. Idque videtur significare fœdus populi cum Davide coram Domino, II. Reg. v. 3. Item cum Joas, IV. Reg. xi. 17. Item principes dant manum Salomoni. I. Paral. xxix. 24.

[4] *Et sermo illius potestate plenus est:* regis: Heb.

Qui custodit mandatum, non cognoscet verbum malum: et tempus et judicium cognoscit cor sapientis.

5. Qui custodit præceptum, non experietur quicquam mali. Tempus et responsionem cor sapientis intelligit.

Quia omni negotio est tempus et judicium : afflictio quippe hominis multa super eum :

6. Omni negotio tempus est, et opportunitas, et multa hominis afflictio :

Quia nescit quod futurum est : sicut enim erit, quis annuntiabit ei ?

7. Quia ignorat præterita, et futura nullo scire potest nuntio.

Non est homo potestatem habens in spiritum, ut prohibeat spiritum, et non est potestas in die mortis, et non est emissio in die belli : et non salvabit impietas habentem se.

8. Non est in hominis potestate, prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque salvabit impietas impium.

Omnia hæc vidi, et dedi cor meum in omne opus, quod factum est sub sole : et dominatus est homo homini ut affligeret eum.

9. Omnia hæc consideravi, et dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum.

[5] *Qui custodit præceptum :* regis scilicet. *Tempus et responsionem cor sapientis intelligit :* rationem, morem (regis scilicet alloquendi) : Heb.

[6] *Omni negotio.... opportunitas :* judicium, ratio; eàdem voce, ac suprà, ℣. 5. quam *responsionem* vertit interpres : *et multa hominis afflictio :* difficile est opportunitatem invenire, et commodos rerum nexus.

[8] *Non est in hominis potestate :* quemadmodum extremum vitæ halitum cohibere nemo potest, nec se expedire citatus ad bellum; ita neque *salvabit impietas impium :* quamvis ad servandum se, nec sceleri parcat. *Prohibere spiritum :* animam fugientem. *Nec sinitur quiescere ingruente bello :* Heb. nec est missio.

Et tunc vidi impios sepultos, et venerunt; et de loco sancto egressi sunt, et laudati sunt in civitate, quia sic fecerunt: sed et hoc vanitas.

10. Vidi impios sepultos: qui etiam, cùm adhuc viverent, in loco sancto erant, et laudabantur in civitate quasi justorum operum: sed et hoc vanitas est.

Quia enim non est contradictio facientibus malum citò: ideo repletum est cor filiorum hominum in eis, ut faciant malum.

11. Etenim quia non profertur citò contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala.

Quia peccator facit malum centies, et elongat ei Deus: ex hoc cognosco ego, quòd erit bonum timentibus Deum, qui timebunt à facie ejus:

12. Attamen peccator ex eo quòd centies facit malum, et per patientiam sustentatur, ego cognovi quòd erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem ejus.

Et bonum non sit impio, et non prolonget dies quasi umbra, qui non timet à facie Dei.

13. Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus, sed quasi umbra transeant qui non timent faciem Domini.

Est vanitas quæ fit super terram: quia sunt justi super quos veniunt quasi facta impiorum, et sunt impii ad quos perveniunt quasi facta

14. Est et alia vanitas quæ fit super terram. Sunt justi, quibus mala proveniunt, quasi opera egerint impiorum: et sunt impii, qui ita

[10] *Et laudabantur in civitate quasi justorum operum:* Ita LXX. at Heb. oblivioni tradentur, *ischtachoau:* pro *ischtabehou*, laudabuntur: caph pro beth: simillimis litteris facilè invicem commutatis: et ita Chal. et Syr. Vulg. sensus apertior.

[12] *Attamen..... ego cognovi.* Si enim tanta est etiam erga malos Dei indulgentia ac misericordia, ut eorum supplicia differat ut corrigantur; quam putemus ejus esse benignitatem erga justos, ut mercedem præstet? simile argumentum, XI, 16, 19.

justorum. Dixi quia hoc vanitas est.

securi sunt, quasi justorum facta habeant: sed et hoc vanissimum judico.

Et laudavi ego lætitiam: quia non est bonum homini sub sole, nisi comedere, et bibere, et lætari. Et ipsum egredietur cum eo de labore suo diebus vitæ, quos dedit ei Deus sub sole.

15. Laudavi igitur lætitiam, quòd non esset homini bonum sub sole, nisi quòd comederet, et biberet, atque gauderet: et hoc solum secum auferret de labore suo in diebus vitæ suæ, quos dedit ei Deus sub sole.

Quapropter dedi cor meum, ut cognoscerem sapientiam, et viderem occupationem quæ facta est super terram. Quia et in die et in nocte somnium in oculis suis non est videns.

16. Et apposui cor meum, ut scirem sapientiam, et intelligerem distentionem, quæ versatur in terrâ: est homo, qui diebus et noctibus somnum non capit oculis.

Et vidi omnia opera Dei: quia non poterit homo invenire opus quod factum est sub sole: in quo laboravit homo ut quæreret, et non inveniet: si quidem et si dixerit sapiens se cognoscere

17. Et intellexi quòd omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem eorum, quæ fiunt sub sole: et quantò plus laboraverit ad quærendum, tantò minus inveniat: etiam si

15 *Laudavi igitur lætitiam*: ex personâ impiorum, qui, quòd omnia in futurum serventur incerta, nihil melius factu arbitrantur, quàm ut voluptati se dedant.

16 *Et intelligerem distentionem*: negotium, περισπασμόν, occupationem, suprà, I. 13. curam superfluam: suprà, II. 26. *Est homo, qui diebus ac noctibus somnum non capit*: qui seipsum excruciat quærendis rerum et eventuum causis; *cur alius cæcus, et debilis, alius videns nascatur et sanus; ... iste sit nobilis, ille inglorius: nihil aliud proficit, nisi in suâ tantùm quæstione torqueri, et disputationem pro tormento habere, nec tamen invenire quod quærit.* Hier. hîc.

17 *Nullam possit homo invenire rationem*, exactam, accuratam, perspicuam, neque omnino ullam, nisi Dei lege institutus, aut lumine collustratus. *Quantò plus laboraverit.... etiam si dixerit sapiens*

scere

scere, non poterit invenire. dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire.

se nosse : duo tradit verissima; primùm, quò plus conere Dei arcana persequi, eò magis te ambagibus ac dubitationibus involvas; alterum, sapientiam humanam nihil esse nisi jactantiam; quod etiam sequentia ostendunt.

CAPUT IX.

Arcana Dei: nemo scit an odio, an amore sit dignus: inde corruptelæ: impiorum sensus, 4, 5, 6 et seqq. *res humanæ casu regi videntur*, 11, 12. *sapientia contemptui, divitiæ pretio habentur: cùm tamen sapientia armis sit melior*, 14, 15, 16, 17, 18. *in uno peccans:* ibid.

VERSIO S. HIERONYMI.	VERSIO VULGATA.
OMNE hoc dedi in corde meo, ut considerarem universa: quia justi et sapien-	1. OMNIA hæc tractavi in corde meo, ut curiosè intelligerem: sunt justi atque

[1] *Sunt justi atque sapientes.* Idem argumentum de bonis malisque in præsente vitâ pari modo habitis, miris versat modis. Vide autem Heb. ex Hier. quem ipse sic exponit: Etiam in hoc dedi cor meum, et scire volui quos Deus diligeret, quos odisset: et inveni justorum quidem opera in manu Dei esse, et tamen utrum amentur à Deo, an non, nunc eos scire non posse et ambiguo fluctuare, utrum ad probationem sustineant quæ sustinent, an ad supplicium: in futuro igitur scient et in vultu eorum sunt omnia; id est, antecedit eos, cùm ex hâc vitâ decesserint, notitia istius rei; quia tunc est judicium, nunc certamen, et quicumque adversa sustinent, utrum per amorem Dei sustineant ut Job, an per odium, ut plurimi peccatores, nunc habetur incertum. Rectè omnino; idque apertè evincit Ecclesiastes, adeo ambigua esse omnia, ut nemo nec de aliis, nec de se ipso sciat an amore, an odio sit dignus, quod et nos latere possint occulta peccata: *delicta* enim *quis intelligit?* Ps. XVIII. 13. et Deus quid de quoque sentiat, nedum ullo indicio prodat, in-

tes, et opera eorum in manu Dei. Et quidem caritatem et quidem odium, non est cognoscens homo : omnia in facie eorum.

sapientes, et opera eorum in manu Dei : et tamen nescit homo utrum amore, an odio dignus sit :

In omnibus eventus unus; justo et impio, bono et malo, mundo et polluto, sacrificanti et non sacrificanti. Sic bonus ut peccator : sic jurans sicut juramentum timens.

2. Sed omnia in futurum servantur incerta, eò quòd universa æquè eveniant justo et impio, bono et malo, mundo et immundo, immolanti victimas, et sacrificia contemnenti. Sicut bonus, sic et peccator; ut perjurus, ita et ille qui verum dejerat.

Hoc est pessimum in omni quod factum est sub sole, quia eventus unus omnibus.

3. Hoc est pessimum inter omnia quæ sub sole fiunt, quia eadem cunctis eve-

volvat magis. *Opera eorum in manu Dei :* solus ipse novit : *et tamen nescit homo :* et quidem caritatem (Dei erga se) et quidem odium non est cognoscens homo : Hier. ex Heb. LXX. Quod cùm sit universim traditum, inde profectò efficitur, ut nec de aliis quisquam, nec de se ipso liquidò sciat amorine, an odio Deo sit. *Omnia in futurum :* omnia ante facies eorum : Heb. LXX. sive, ut vertit Symm. apud Hier. Omnia coram eis incerta : ut Deo soli id constet, quemadmodum suprà dictum est : *Opera eorum in manu Dei.*

[2] *Eò quòd universa æquè eveniant justo et impio :* etsi enim plerumque veri legis observatores promissa à lege temporalia bona recipiebant; tamen nec penitus ad omnes, nec ad quodcumque vitæ tempus ista pertinebant. Job enim, David, Tobias, Daniel, diutissimè multa perpessi, vix tandem à tot malis expediti sunt : prophetæ autem Isaias, Jeremias, et alii multi, nunquam : ipse legislator Moyses, cùm inter populi contumacis odia ac seditiones asperrimam duxisset vitam, nec ad terram illam admissus est. Deus igitur homines ad meliora promissa præparabat ; et tamen agebat miris modis, ut promissa temporalia in plerisque valerent, et in totâ republicâ Judaicâ maximè elucescerent. *Ut perjurus :* Heb. LXX. jurans (temerè scilicet) sicut is qui juramentum timet : religiosus perjurusque nullo discrimine habiti.

Sed et cor filiorum hominum repletum est malitiâ; et errores in corde eorum in vitâ suâ: et post hæc ad mortuos.

Quia quis est qui communicet in omnes viventes? est confidentia, quoniam canis vivens melior est leone mortuo:

Quia viventes sciunt quòd moriantur, et mortui nesciunt quidpiam; et non est eis amplius merces: in oblivione enim venit memoria eorum.

niunt. Unde et corda filiorum hominum implentur malitiâ, et contemptu in vitâ suâ; et post hæc ad inferos deducentur.

4. Nemo est qui semper vivat, et qui hujus rei habeat fiduciam: melior est canis vivus leone mortuo.

5. Viventes enim sciunt se esse morituros, mortui verò nihil noverunt amplius, nec habent ultrà mercedem: quia oblivioni tradita est memoria eorum.

3 *Et contemptu*: procacitate: Symm. apud Hier. et insaniæ (sive errores) in corde eorum in vitâ eorum, et postea ad mortuos (pergunt) Heb. nec unquam resipiscunt. Quæ item ex personâ impiorum dicta, postea in fine libri claram solutionem habebunt, ut sæpe monuimus.

4 *Nemo est qui semper vivat.* Symm. antecedenti sic jungit: Cor hominum repletur malitiâ et procacitate in vitâ suâ; novissima autem veniunt ad mortem; quis enim potest in sempiternum perseverare vivens? quæ interpretatio Hieronymo clara: sensusque sit: quòd bonis malisque æqua omnia eveniant: homines totâ vitâ in errore versantur; donec deveniamus ad mortem, malorum omnium terribilissimum et ultimum, post quod non spes, aut merces ulla super, nullusque ab errore resipiscendi locus; atque omnino ignorantia insanabilis: ex Heb. et LXX. sic habes: Nam quis communicat in omnes viventes? quis eorum consors (semper) esse potest? hoc est, quis potest semper vivere, ut habet Symm. pergit Hier. Est confidentia (sive spes) viventi, scilicet: quoniam *melior est canis vivus leone mortuo*: vita, etiam miserrima, quâvis morte præstat: quod morte spes omnis mercesque, atque etiam rectè gestorum memoria pereat; ut est in sequentibus, 5 et 6. Quæ rectè consonant impiorum dictis, quorum hîc personam agit.

Sed et dilectio eorum, et odium eorum, et zelus eorum jam periit: et pars non est eis adhuc in sæculo, in omni quod fit sub sole.

6. Amor quoque, et odium et invidiæ simul perierunt, nec habent partem in hoc sæculo, et in opere quod sub sole geritur.

Vade et comede in lætitiâ panem tuum, et bibe in corde bono vinum tuum, quoniam jam complacuerunt Deo opera tua.

7. Vade ergo et comede in lætitiâ panem tuum, et bibe cum gaudio vinum tuum; quia Deo placent opera tua.

In omni tempore sint vestimenta tua candida: et oleum de capite tuo non desit.

8. Omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat.

Vide vitam cum muliere quam dilexisti omnibus diebus vitæ vanitatis tuæ, qui dati sunt tibi sub sole: quia hæc est pars tua in vitâ, et in labore quo tu laboras sub sole.

9. Perfruere vitâ cum uxore, quam diligis cunctis diebus vitæ instabilitatis tuæ, qui dati sunt tibi sub sole omni tempore vanitatis tuæ: hæc est enim pars in vitâ, et in labore tuo, quo laboras sub sole.

Omnia quæ invenit manus tua ut facias, in virtute tuâ fac: quia non est opus, et cogitatio, et scientia, et sapientia in inferno, quò tu vadis illuc.

10. Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quò tu properas.

6 *Amor quoque, et odium:* quod uno verbo Psalmista transigit: *In illâ die peribunt omnes cogitationes eorum.* Psal. CXLV. 4. in nullâ parte vitæ humanæ sunt.

9 *Cum uxore:* Heb. cum muliere; quamcumque dilexeris: hæc enim continuat in personâ impiorum, ac voluptuosorum hominum.

10 *Quodcumque potest..... instanter..... quia nec opus..... apud inferos:* vanam, brevemque vitam vanâ et brevi voluptate percurre; et si quid delectare potest, festinus carpe ne pereat. Hier.

Converti me, et vidi sub sole, quoniam non est velocium cursus, nec fortium prælium, nec sapientium panis, nec prudentium divitiæ, nec scientium gratia: quoniam tempus et eventus occurret omnibus illis.

11. Verti me ad aliud, et vidi sub sole, nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum divitias, nec artificum gratiam: sed tempus, casumque in omnibus.

Et quidem nescit homo tempus suum: quasi pisces qui retinentur in retiaculo malo, et sicut volucres quæ colligantur in laqueo, similiter corruent filii hominum in tempore malo, cùm ceciderit super ipsos extemplo.

12. Nescit homo finem suum: sed sicut pisces capiuntur hamo, et sicut aves laqueo comprehenduntur; sic capiuntur homines in tempore malo, cùm eis extemplo supervenerit.

Sed et hanc vidi sapientiam sub sole, et magna est apud me.

13. Hanc quoque sub sole vidi sapientiam, et probavi maximam:

Civitas parva, et viri pauci in eâ: et venit ad eam rex magnus, et circumdedit eam; et ædificavit ad-

14. Civitas parva, et pauci in eâ viri, venit contra eam rex magnus, et vallavit eam, extruxitque munitiones per

[11] *Nec velocium esse cursum:* quòd nec optimi eligantur, et etiam optimos successus ipse fallat, neque possit homo providere quidquam, ut ✝. 12. Longè aliter Paulus: non enim eò quòd neque fortitudo, neque cursûs velocitas valeat apud homines, exinde concludit, casu omnia agi, sed contrà, Dei esse optatos dare successus: *Non enim volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* Rom. IX. 16.

[12] *Nescit homo finem:* tempus: Heb. LXX. commodaque aut incommoda ex eo provenientia, sed in prospera et adversa cæco impetu se infert.

[13] *Hanc..... vidi sapientiam:* humanam sapientiam hactenus insectatus, nunc commendare videtur quàm maximè; sed postea docet, id etiam esse humanæ vanitatis, ut tanta quoque sapientia, nisi divitiæ accedant, nihili apud homines habeatur.

versùs eam machinam magnam.

gyrum, et perfecta est obsidio.

Et invenit in eâ virum pauperem et sapientem, et salvavit hic civitatem in sapientiâ suâ : et homo non recordatus est hominis pauperis illius.

15. Inventusque est in eâ vir pauper et sapiens ; et liberavit urbem per sapientiam suam, et nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis.

Et dixi ego meliorem esse sapientiam super fortitudine, et sapientia pauperis quæ despecta est, et verba ejus quæ non sunt audita.

16. Et dicebam ego, meliorem esse sapientiam fortitudine : quomodo ergo sapientia pauperis contempta est, et verba ejus non sunt audita ?

Verba sapientium in quiete audiuntur, plusquam clamor potestatem habentis in stultis.

17. Verba sapientium audiuntur in silentio, plusquam clamor principis inter stultos.

Melior est sapientia super vasa belli; et peccans unus perdet bonitatem multam.

18. Melior est sapientia quàm arma bellica : et qui in uno peccaverit, multa bona perdet.

[17] *Verba sapientium :* Hier. *Quemcumque in Ecclesiâ videris declamatorem et cum quodam lenocinio, ac venustate verborum excitare plausus, risus excutere, audientes in affectus lætitiæ concitare; scito signum esse insipientiæ, tam ejus qui loquitur, quàm eorum qui audiunt: verba quippe sapientium in quiete et moderato audiuntur silentio :* hactenus Hier. et tamen ille tam silenter auditus, ac potentiorum vociferationibus antepositus, ad rerum humanarum ludibrium, et ipse sæpe despicitur, ut habes præcedente versu.

[18] *Et qui in uno peccaverit :* unus peccans : Heb. Sicut unius sapientiâ civitas servatur; sic unius imperitiâ bona res malè perit.

CAPUT X.

Ex minimis delictis grandis jactura : stultus non se, sed alios omnes stultos putat, 3. ne principum gratiâ glorieris, 4. regimen perturbatum ; principum errores, 5. suâ foveâ captus : majorum instituta, 8, 9. labore acuitur industria, 10. detractor : stultorum multiloquia, 12, 13, 14. alia ex aliis mala, eaque graviora, 15. rex puer, 16. rex temperans, 17. desideria : pecuniæ parent omnia : non detrahendum regi, etiam occultè, 20.

VERSIO S. HIERONYMI.

MUSCÆ morituræ exterminant oleum compositionis : pretiosa est super sapientiam et gloriam stultitia parva.

Cor sapientis in dexterâ ejus, et cor stulti in sinistrâ illius.

Sed et in viâ cùm stultus ambulat, cor ejus minuitur : et dicit, omnis insipiens est.

Si spiritus habentis potestatem ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris :

VERSIO VULGATA.

1. MUSCÆ morientes perdunt suavitatem unguenti. Pretiosior est sapientia et gloriâ, parvâ et ad tempus stultitia.

2. Cor sapientis in dexterâ ejus, et cor stulti in sinistrâ illius.

3. Sed et in viâ stultus ambulans, cùm ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat.

4. Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimise-

[1] *Muscæ morientes..... Pretiosior est sapientia et gloria, parva et ad tempus stultitia :* id quod pretiosum ex sapientiâ, et gloriâ, stultitia parva, Heb. supple, corrumpit. Sicut exiguæ muscæ optimum unguentum, sic paulum stultitiæ excellentem sapientiâ et gloriâ virum corrumpit ; cavendumque omnino ne leves defectus multitudine gravent.

[2] *In dexterâ :* dextera recti, sinistra pravi symbolum.

[4] *Si spiritus..... ascenderit super te :* si te benignior aura favoris afflaverit ; si aliquam acceperis dignitatem : *locum tuum ne dimiseris :* noli efferri animo, noli relinquere priora opera. Hier. *Quia cu-*

quia sanitas requiescere facit peccata magna.

Est malum quod vidi sub sole, quasi ignorantia egrediens à facie potentis,

Dari stultum in sublimitatibus magnis, et divites in humilitate sedentes.

Vidi servos in equis, et principes ambulantes quasi servos super terram.

Qui fodit foveam, in ipsam incidet; et qui dissipat sepem, mordebit eum serpens.

Qui subtrahit lapides, dolebit in eis; et qui scindit ligna, periclitabitur in eis.

ris : quia curatio faciet cessare peccata maxima.

5. Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis :

6. Positum stultum in dignitate sublimi, et divites sedere deorsum.

7. Vidi servos in equis, et principes ambulantes super terram quasi servos.

8. Qui fodit foveam, incidet in eam; et qui dissipat sepem, mordebit eum coluber.

9. Qui transfert lapides, affligetur in eis; et qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.

ratio : sive cautio, ac modesti animi pudor, non splendor dignitatis, *faciet cessare peccata maxima.*

[5] *Quasi per errorem*, (aut ignorantiam : Heb. atque involuntariè : LXX.) *egrediens à facie principis :* adeo absurdum, ut non nisi imprudenti excidat principi. Vide autem quàm multa peccent principes per ignorantiam, queis tamen respublica pessumdatur.

[6] *Stultum in dignitate,.... et divites* (sive optimates) *sedere deorsum*, magnâ rerum perturbatione, quam et sequens indicat, ubi servi dominantur, principes humi repunt.

[8] *Qui fodit foveam..... qui dissipat sepem :* qui prisca instituta subvertit, aut qui reipublicæ robur, nobilitatem scilicet, structis insidiis, malisque artibus pessumdat, ut ille servus, ℣. 6 et 7. is sibi, ac reipublicæ quam improvidus regit, accersit infortunium.

[9] *Qui transfert lapides :* præcedentem firmat ; ut non frustra gestes ingentes lapides, aut ligna scindas manibus ; sic nec frustra convellas instituta majorum : quod item vetat sapiens aliâ et huic cognatâ similitudine, gravi hoc interdicto, ne terminos moveas. Proverb. XXII. 28.

Si retusum fuerit ferrum, et hoc non ut priùs, sed conturbatum fuerit, virtutibus corroborabitur; et reliquum fortitudinis sapientia est.

10. Si retusum fuerit ferrum, et hoc non ut priùs, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur; et post industriam sequetur sapientia.

Si momorderit serpens in silentio, non est amplius habenti linguam.

11. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minùs habet qui occultè detrahit.

Verba oris sapientis gratia, et labia insipientis præcipitabunt eum.

12. Verba oris sapientis gratia, et labia insipientis præcipitabunt eum.

Initium verborum stulti insipientia, et novissimum oris ejus error pessimus.

13. Initium verborum ejus stultitia, et novissimum oris illius error pessimus.

Et stultus multiplicat verba. Ignorat homo quid sit quod factum est: et quod futurum est post eum quis annuntiabit ei?

14. Stultus verba multiplicat. Ignorat homo quid ante se fuerit: et quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare?

Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt ire in civitatem.

15. Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in urbem pergere.

Væ tibi, terra, cujus rex

16. Væ tibi, terra, cujus

[10] *Si retusum fuerit ferrum* rubigine: *et hoc non ut priùs:* supple, sciderit: et non terserit aciem: Heb. supple, qui eo utitur: *sed hebetatum fuerit:* cujus loco Hier. sed conturbatum fuerit: (quod tamen Heb. deest) *multo labore*, ac viribus *exacuetur:* virtutibus (seu laboribus) corroborabitur: Hier. ex Heb. *et post:* post *industriam sapientia:* vel ut habet Heb. (sic) et excellentia in dirigendo, sapientia (est) sensûs: sapientis est cogitando et meditando dirigere ac perpolire animum, ut terendo et detergendo, perpolitur ferrum.

[12] *Præcipitabunt eum:* dejicient, perdent.

[15] *Qui nesciunt in urbem pergere:* qui rem obviam et notissimam non inveniunt: proverbium.

adolescens est, et principes tui manè comedunt.

Beata terra, cujus rex tuus filius ingenuorum, et principes tui in tempore comedunt in fortitudine, et non in confusione.

In pigritiis humiliabitur contignatio, et in infirmitate manuum stillabit domus.

In risu faciunt panem et vinum, ut epulentur viventes : et argento obediunt omnia.

In mente tuâ regi ne maledixeris, et in secreto cubilis tui ne maledixeris diviti : quia volucres cœli au-

rex puer est, et cujus principes manè comedunt.

17. Beata terra, cujus rex nobilis est, et cujus principes vescuntur in tempore suo ad reficiendum, et non ad luxuriam.

18. In pigritiis humiliabitur contignatio, et in infirmitate manuum perstillabit domus.

19. In risum faciunt panem et vinum, ut epulentur viventes : et pecuniæ obediunt omnia.

20. In cogitatione tuâ regi ne detrahas, et in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti : quia et aves

[16] *Cujus rex puer est :* sic apud Isaiam, III. 4. *Dabo pueros principes eorum :* neque tantùm ætate, sed sensibus : *et cujus principes manè comedunt :* luxuriâ, non necessitate : ut seq. ℣. Sic idem Isaias, v. 11. *Væ qui consurgitis manè ad ebrietatem sectandam.* Chal. de iis accipit qui ante juge sacrificium manè comederent.

[17] *Nobilis :* heroum, sive clarorum ac fortium virorum filius : Heb. LXX.

[18] *In pigritiis :* meritò luxuriæ desidiam addit comitem, viribus animi et corporis voluptatis studio dissolutis : unde *humiliatur contignatio :* res humanæ sponte labuntur, ac suo ruunt pondere, nisi validè sustententur, quod mollities ac desidia prohibent.

[19] *In risum faciunt :* vanissimi homines, qui cibos ad voluptatem, non ad sustentationem corporis sumunt, potationesque et luxuriam pro verâ vitâ habent, horum venalis anima pecuniæ servit, ac per pecuniam ventri : sic illi apud Paulum, quibus Deus venter, dea pecunia est. Phil. III. 19. Eph. v. 5.

[20] *Regi ne detrahas :* etsi puer sit, luxuriæque ac voluptati deditus, ut suprà dixerat ; tamen parce nomini, majestatem reverere.

ferent vocem tuam, et habens pennas annuntiabit verbum.

cœli portabunt vocem tuam, et qui habet pennas annuntiabit sententiam.

Diviti: potenti, principi. *Aves cœli:* en quantà celeritate maledicta, tutis licet, ut quidem videbatur, auribus commissa, tamen velut pennis ad principem evolent; en aves in aulis frequentes, quæ cùm aliud agere, et velut in incertum volitare videantur, studiosissimè colligunt quæ etiam incautis exciderint.

CAPUT XI.

Eleemosyna, quibuscumque obviis, 1. *copiosè danda,* 2. *cave quo statu moriaris,* 3. *nimia cautio,* 4. *opera Dei inscrutabilia: labor assiduus,* 6. *mors certa demonstratio vanitatis,* 8. *ætatis flos et voluptas, vana,* 10.

VERSIO S. HIERONYMI.

Mitte panem tuum super faciem aquæ, quia in multitudine dierum invenies illum.

Da partem septem, et quidem octo: quia non scis quid futurum malum sit super terram.

Si repletæ fuerint nubes,

VERSIO VULGATA.

1. Mitte panem tuum super transeuntes aquas: quia post tempora multa invenies illum.

2. Da partem septem, necnon et octo: quia ignoras quid futurum sit mali super terram.

3. Si repletæ fuerint nu-

[1] *Mitte panem tuum super transeuntes aquas;* quòd omni petenti sit dandum, ex Luc. vi. 30. indiscretè faciendum bene: Hier. neque pereant data egenis, sed tutiùs recondantur, ac mala futura præveniant: ℣. 2, 3.

[2] *Da partem septem, necnon et octo:* multis, imò omnibus: sic, Mich. v. 5. *septem pastores et octo primates,* pro multis.

[3] *Si repletæ fuerint nubes:* esto sicut nubes, quæ copiosè et ultro

imbrem super terram effundent. Et si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem; in locum ubi ceciderit lignum, ibi erit.

bes, imbrem super terram effundent. Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem; in quocumque loco ceciderit, ibi erit.

Qui observat ventum, non seminabit: et qui aspicit nubes, non metet.

4. Qui observat ventum, non seminat: et qui considerat nubes, nunquam metet.

Quomodo non cognoscis tu quæ sit via spiritûs; et sicut ossa in utero prægnantis: sic nescis opera Dei, qui facit omnia.

5. Quomodo ignoras quæ sit via spiritûs, et quâ ratione compingantur ossa in ventre prægnantis; sic nescis opera Dei, qui fabricator est omnium.

In matutino semina semen tuum, et ad vesperum ne dimittas manum tuam: quoniam nescis quid placeat,

6. Manè semina semen tuum, et vesperè ne cesset manus tua: quia nescis quid magìs oriatur, hoc aut illud:

pluviam largiuntur; ita tu eleemosynam. *Si ceciderit lignum:* cave quò te inclines, sive in bonum, sive in malum, cùm quò cecideris, ibi perpetuò mansurus sis.

4 *Qui observat ventum:* cunctanti ac trepido, et adversa semper tempora metuenti, benefaciendi proximo, atque universim bene rei gerendæ occasio elabitur.

5 *Via spiritûs:* venti: ipso Domino dicente: *Nescis unde veniat, aut quò vadat:* Joan. III. 8. quâ similitudine sancti quoque Spiritûs operatio designatur, spirantis ubi vult: ibid. atque, ut vult, dona singulis dividentis: I. Cor. XII. 11. Nec desunt qui *viam spiritûs* eam intelligant, quâ anima corpori se infundat, propter sequentia de fœtu. *Sic nescis opera Dei:* nec quâ ratione tibi pro benefactis atque eleemosynis bona retribuat.

6 *Manè semina..... et vesperè ne cesset:* bona opera assiduè frequentanda, ac semper benefaciendum proximo, neque unquam parcendum labori, quamvis, aliquâ ex parte, successu frustretur:

aut hoc, an illud: et si utrumque, quasi unum bonum est.

et si utrumque simul, melius erit.

Et dulce lumen, et bonum oculis videre solem:

7. Dulce lumen, et delectabile est oculis videre solem.

Quia si annis multis vixerit homo, in omnibus his lætetur, et meminerit dies tenebrarum, quia plurimæ erunt. Omne quod venturum est vanitas.

8. Si annis multis vixerit homo, et in his omnibus lætatus fuerit, meminisse debet tenebrosi temporis, et dierum multorum: qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita.

Lætare, adolescens, in juventute tuâ, et in bono sit cor tuum in diebus adolescentiæ tuæ: et ambula in viis cordis tui, et in intuitu oculorum tuorum. Et scito hoc, quia super omnibus his adducet te Deus in judicium.

9. Lætare ergo, juvenis, in adolescentiâ tuâ, et in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuæ, et ambula in viis cordis tui, et in intuitu oculorum tuorum: et scito, quòd pro omnibus his adducet te Deus in judicium.

cùm futurus sit aliquando proventus, quo labores etiam irriti repensentur.

8 *Si annis multis.....et:.... lætatus fuerit, meminisse debet tenebrosi temporis*, seu noctis æternæ, *et dierum multorum:* mortis scilicet, postquam æternitas. *Qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita:* etiam gaudia, voluptatesque, quarum ex ore impiorum commendatio tanta præcesserat. Hic incipit solutio quæstionum ac fluctuationum, quibus ex impiorum personâ, voluptuosam vitam laudare videbatur.

9 *Lætare ergo, juvenis, in adolescentiâ tuâ:* ironicè dicta, ut videtur, sicut Matt. XXVI. 45. *Dormite jam, et requiescite:* quasi diceret: Jam lætare, si potes, in conspectu mortis: jam prædica evanidas fluxasque lætitias: *scito* tamen futurum, ut *pro omnibus his* quibus lætatus fueris, *adducat te Deus in judicium:* et quidem

Et repelle iram à corde tuo, et aufer malitiam à carne tuâ: quia adolescentia et stultitia vanitas est.

10. Aufer iram à corde tuo, et amove malitiam à carne tuâ. Adolescentia enim et voluptas vana sunt.

post mortem, cujus antea meminisse jusserat. Jamne ergo vides, insane, jamne sentis vitam non esse lusum: Sap. xv. 12. neque vana omnia, quæ in rem tam gravem, tamque tremendam desinant?

[10] *Aufer iram :.... malitiam*, seu flagitium *à carne :* in irâ omnes perturbationes animi comprehendit: in carnis malitiâ universas corporis voluptates: Hier. quo efficitur, non jam in voluptate ducendam vitam, sed omnem ad divinum judicium traducendam esse cogitationem. *Adolescentia enim et voluptas vana sunt :* etiam ea quæ inter vitæ vanitates solatio erat voluptas, inter vana reputanda est: quo uno omnes impiorum argutationes corruunt. Pro *voluptate*, pubertatem Heb. stultitiam Hier. et LXX. habent: hoc est procul dubio voluptatem ipsam, quæ homines dementat.

CAPUT XII.

Conclusio operis : de Deo cogitandum ante molestias et imbecillitatem senectutis, 4. *corpus ad terram : spiritus ad Deum : vana omnia : audiendi sapientes : eorum sententiæ quales*, 11. *nimia scriptio et lectio*, 12. *verum bonum : scientiæque et vitæ summa*, 13. *reddenda ratio*, 14.

VERSIO S. HIERONYMI.

Et memento creatoris tui in diebus juventutis tuæ: antequam veniant dies malitiæ, et appropinquent an-

VERSIO VULGATA.

1. Memento creatoris tui in diebus juventutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis, et appropin-

[1] *Memento creatoris :* te judicaturi. Præclara conclusio egregii operis hoc capite: *in diebus juventutis tuæ :* quantò magis cùm ju-

ni, in quibus dices: Non est mihi in illis voluntas.

quent anni, de quibus dicas: Non mihi placent.

Antequam obtenebrescat sol, et lumen, et luna, et stellæ, et revertantur nubes post pluviam.

2. Antequam tenebrescat sol, et lumen, et luna, et stellæ, et revertantur nubes post pluviam:

In die quo commoti fuerint custodes domûs, et perierint viri fortitudinis. Et cessabunt molentes, quoniam imminutæ sunt: et contenebrescent quæ vident in foraminibus.

3. Quando commovebuntur custodes domûs, et nutabunt viri fortissimi, et otiosæ erunt molentes in minuto numero, et tenebrescent videntes per foramina:

4. Et claudent ostia in plateâ, in humilitate vocis molentis; et consurgent ad vocem volucris; et obmutescent omnes filiæ carminis.

4. Et claudent ostia in plateâ, in humilitate vocis molentis, et consurgent ad vocem volucris, et obsurdescent omnes filiæ carminis.

dicium appropinquaverit! *Et anni de quibus dicas: Non mihi placent*, seniles scilicet, et ad sepulcrum præcipites.

[2] *Et revertantur nubes post pluviam*: senum oculi caligine obducti, etiam cùm serenum est, nubes videre se putant.

[3] *Quando commovebuntur* (trement) *custodes domûs*: manus protegendo corpori natæ. *Et nutabunt viri fortissimi*: crura, femora quæ corpus sustentant: *et otiosæ erunt molentes*: dentes: *et tenebrescent videntes per foramina*, oculi: fœmin. hebraicè.

[4] *Et claudent ostia in plateâ, in humilitate vocis molentis*, sive oris commolentis cibos, hoc est, claudentur labia extrinsecus, sublatis dentibus compressa, ut vox exire nisi exilis et fracta non possit. *Et consurgent ad vocem volucris*: somnus levis, facilè galli cantu abrumpendus: *et obsurdescent*, deprimentur: Heb. *omnes filiæ carminis*: aures: delectatio musicæ et cantûs concidet: Sic Berzellai, II. Reg. XIX. 35. *Octogenarius sum hodie: numquid vigent sensus mei..... vel audire possum ultrà vocem cantorum atque cantatricum?* vel, quidquid erat vocale conticescet.

Sed et ab excelsis timebunt, et formidabunt in viâ. Et florebit amygdalum, et impinguabitur locusta, et dissipabitur capparis. Quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ; et circuibunt in plateâ plangentes.

Antequam rumpatur funiculus argenti, et recurrat vitta aurea, et conteratur hydria super fontem, et confringatur rota super lacum;

5. Excelsa quoque timebunt, et formidabunt in viâ, florebit amygdalus, impinguabitur locusta et dissipabitur capparis : quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ; et circuibunt in plateâ plangentes.

6. Antequam rumpatur funiculus argenteus, et recurrat vitta aurea, et conteratur hydria super fontem, et confringatur rota super cisternam :

5 *Excelsa quoque timebunt:* triste silicernium, neque altiora conscendere neque aspectare poterit; omnia ei ruinæ proxima videbuntur: *et formidabunt in viâ:* planissima quæque, quasi impedita et confragosa videntur : sic timidè incedit. *Florebit amygdalus :* caput canescet, Hier. *Impinguabitur locusta :* incrassabitur, ingravescet : etiam minima quæque, crassa et gravia videbuntur infirmo seni. Alii, locustæ, seu cicadæ stridulæ nomine, linguam intelligunt in senibus gravem et impeditam : pro locustâ, verti potest talus, sive pedes intumescentes et podagrâ prægravati, quod magis Chal. placuit. *Et dissipabitur capparis :* libido, concupiscentia. Hier. cibi appetentia, vigor omnis, membrorum rupto fœdere.

6 *Antequam rumpatur funiculus argenteus :* medulla spinalis, argentea propter colorem, incurvata, mox fatiscens. Item nervi ex eâdem spinâ producti, tum soluti, ac flaccescentes. *Et recurrat vitta aurea :* frangatur lenticula aurea : Heb. Vesicula fellis, quâ tabescente cibi concoctio cessat, et alvus incompositè solvitur aut astringitur; quod maximè in senibus : *et conteratur hydria*, quæ jam urinam non contineat: *super fontem:* vesica urinaria: *et confringatur*, nutet, sive in catharros defluat. *Rota*, sive sphæra: caput volubile et rotundum: cranium: *galgal:* quæ vox pro capite sumitur : Exod. XVI. 16. Num. I, 2. *Super cisternam :* super cavum pectoris: Chal. et decurrat cranium ad sepulcrum tuum : quod planius videtur.

Et

Et revertatur pulvis in terram suam sicut erat, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.

7. Et revertatur pulvis in terram suam unde erat, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.

7 *Et revertatur pulvis in terram suam unde erat:* plana expositio ænigmatis, et plena solutio quæstionum, præsertim illius: *Quis novit, si spiritus filiorum Adam:* suprà, III. 21. Et rectè in antecedentibus dissolutio corporis tam studiosè describitur, ut inter machinæ fatiscentis ruinas, animus integer ad Deum redire doceatur. *In terram suam: spiritus ad Deum:* subtiliter omnino; et ex ipsâ rerum origine quæstio deciditur. Ibi enim à Deo quidem, verùm è limo terræ corpus fingitur: spiritus verò totus ex Deo, nullâ aliâ causâ: Gen. II. 7. unde terrà in terram, spiritus ad Deum, ad sua quæque revertuntur. *Ad Deum:* judicandus sanè, ut antecedentia et sequentia docent: et vel meritò repellendus, vel æterno fœdere conjungendus. Cave autem hîc à pessimâ Grotii notâ, ubi refert Euripidis locum tanquam huic geminum, in Supplicibus: reverti res omnes eò unde ortæ: corpus quidem in terram, spiritum verò ad æthera: qui locus parum abest ab illo Virgilii:

——— atque in ventos vita recessit.

Atqui Ecclesiastes disertè pronuntiat redire hominis spiritum, non ad æthera, sed ad Deum qui dedit illum. Æther autem profectò non Salomoni Deus, sed Stoicis, apud Ciceronem dicentibus:

Aspice hoc sublime candens quem invocant omnes Jovem.

et apud Virgilium:

At pater omnipotens fœcundis imbribus æther.

Pari exemplo idem Grotius locum illum Sap. II. 2. *Sermo scintilla est*, Empedoclis loco comparat, quo cogitationem, sive cogitandi vim docet esse sanguinem, cordi circumfusum. En viri theologiam inter oratorum ac poetarum lectionem natam, atque adultam in socinianismi fæce. Hîc sanè vult videri sua ad Job. XXXIV. 14. et Gen. II. 7. qui loci errorem firmant. Et ad Jobum quidem: ita docet vitam omnium animantium à Deo esse, quam si revocaverit, intereant: ut hominis spiritus haud magis sit à Deo, vel redeat ad Deum, reli-

Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, universa vanitas.

8. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, et omnia vanitas.

Et amplius quia factus est Ecclesiastes sapiens, adhuc docuit scientiam populum, et audire eos fecit, et scrutans composuit proverbia.

9. Cùmque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum, et enarravit quæ fecerat : et investigans composuit parabolas multas.

Multùm quæsivit Ecclesiastes, ut inveniret verba voluntatis, et scriberet rectè verba veritatis.

10. Quæsivit verba utilia, et conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos.

Verba sapientum ut sti-

11. Verba sapientium sic-

quarum animantum spiritu. Ad Genesim autem rotundè docet, neque ibi, neque Eccl. XII. 7. agi de immortalitate animorum, quippe *quæ non primæ, sed novæ creationis sit :* hoc est, non antiqui Testamenti, sed novi : atque ideo in Apocalypsi passim, sanctorum animas Deo viventes introducit : post novi quidem Testamenti gratiam, non antea. Quin etiam ad hæc verba : *omnes* autem *vivunt ei*, Luc. XX. 38. hæc habet : *Atqui mortui tunc erant : sanè : sed vivunt quoad Dei potentiam, quæ potest mortuos vitæ meliori reddere : ipse enim est vocans ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt :* quæ quidem nec veretur extendere ad patriarchas ipsos Abrahamum, Isaacum, Jacobum et horum, inquit, similes : ac proinde illi quoque eorum numero qui non sint, reponuntur. Quæ quàm à christianæ theologiæ placitis abhorreant, nemo non videt. Alia autem multa, quibus ille et ecclesiastica, et sua quoque meliora convellit, suo loco notari operæ pretium ducimus : ne plus æquo credant scriptori progredienti paulatim ad catholicam veritatem, sed non eam professo, multaque ex inolitis erroribus retinenti ; quod, etsi viro favemus, veritatis amore, ac fraterni periculi metu, tacere non possumus.

[8] *Vanitas vanitatum.* Confectâ probatione quam toto libro susceperat, ad caput redit, meritòque infert *vana esse omnia :* sub sole quidem ut semper : quare animum altiùs, atque ad Deum ipsum evehi oportere, ut statim concludit, ℣. 13.

[11] *Verba sapientium.* Postquam stultas quæstiones et opiniones

muli, et quasi clavi in altum defixi, habentibus cœtus, data sunt à pastore uno.

Et amplius ab ipsis, fili mi, cave, faciendi libros multos, quibus non est finis: et meditatio plurima, labor est carnis.

Finis sermonis verbi universi, auditu perfacilis est. Deum time, et mandata ejus custodi, hoc est enim omnis homo.

Quia omne factum Deus

ut stimuli, et quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt à pastore uno.

12. His amplius, fili mi, ne requiras. Faciendi plures libros nullus est finis: frequensque meditatio, carnis afflictio est.

13. Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, et mandata ejus observa, hoc est enim omnis homo.

14. Et cuncta quæ fiunt,

hominum dissolvit, ad veram sapientiam, verosque sapientes sectandos adhortatur. *Sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi:* quòd debeant hærere, et pungere, non palpare: sed errantibus et tardis pœnitentiæ dolores et vulnus infigere: Hier. *Quæ per magistrorum consilium:* valent enim verba sapientium, si non auctoritate unius, sed consilio atque consensu magistrorum omnium proferantur: Idem ibid. *Data sunt à pastore uno:* sive Salomone, antiquarum sententiarum diligentissimo collectore, ✝. 10. vel quòd unus magister sit Dominus: Hier. omniaque à Deo ejusque spiritu profecta.

[12] *Frequensque meditatio:* commentatio, lectio, quæ omnia Heb. congruunt.

[13] *Finem loquendi:* dictorum summam, ad quam lectores omnes provocat: ut jam non necesse sit petere libros, qui per hominum manus nullo fine, aut operæ pretio circumferuntur, 9, 10, 11, 12. neque se *meditationibus*, studiis, Heb. assiduâ lectione conficere, 12: sed unum id infigere animo, quod omnium caput est: librorumque omnium et cogitationum ipsiusque adeo vitæ summa: *Deum time: hoc est omnis homo:* ut alia, quibus se homo torquet, ne ad hominem quidem spectent. Clara ergo conclusio, quò omnia hujus libri dicta collimant, ut quando omnia vana sunt sub sole, ad id convertamur quod sit æternum.

[14] *Et cuncta quæ fiunt:* etiam in vitæ fine: alioquin ea pars vitæ

adducet in judicium de omni abscondito, sive bonum, sive malum sit.

adducet Deus in judicium pro omni errato, sive bonum, sive malum illud sit.

quæ præcipua est, à Deo judice immunis esset. *Pro omni errato* pro omni occulto, abscondito : Heb. ut non modò aperta, sed etiam occulta peccata Dei judicio subsint, neque evadendi locus. Hunc dictorum finem, hanc summam *pariter omnes audiamus*, in eâque acquiescamus : ita faxit Deus.

CANTICUM CANTICORUM
SALOMONIS.

PRÆFATIO
IN CANTICUM CANTICORUM.

VERBI Dei, seu Sapientiæ divinæ, atque Ecclesiæ, sublimiumque, quibus illa maximè constat, animarum miram conjunctionem, miros amores Scriptura prædicat. Verbum enim illius amoris vi pertractum in terras suscepit hominem, et sublimes animas adjunxit ita sibi, ut, teste Paulo, unus cum eo sint spiritus. (I. Cor. VI. 17.) Ecclesiam quoque, ac sublimiores animas, Verbo ad se accedenti, miram amoris rependere vicem, testantur illa Pauli, *Mihi vivere Christus est:* (Philip. I, 21.) et illud Davidis, *Mihi autem adhærere Deo bonum est:* (Ps. LXXII. 28.) et illud, *Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum:* (LXXXIII. 3.) aliaque ejusmodi. Hos ergo amores Salomon ille templi conditor, quo veram Ecclesiam adumbravit; et pacifici nomine Christum repræsentans, de quo item, ut speciali Christi figurâ, dictum est, *Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium;* (II. Reg. VII. 14.) hos, inquam, amores Salomon in hoc Cantico, miris affectibus, mirâ varietate et concinnitate cecinit. Hujus autem Christi cum Ecclesiâ conjunctionis, in conjugali amore sancto illo, castoque, ac divinitus instituto, vivam expressit imaginem. Quo etiam sensu in Proverbiis, *Posside sapientiam..... dilige eam, et conservabit te..... arripe illam, et exaltabit te: glorificaberis ab eâ, cùm eam fueris*

I. Christi cum Ecclesiâ, sanctisque animabus conjunctio, conjugalis amoris figurâ ac sacramento, adumbrata.

amplexatus : (Prov. IV. 5, 6, 8.) quod interpretatus ille, qui Salomonis nomine ac spiritu, librum Sapientiæ scripsit : *Hanc amavi, inquit, et exquisivi à juventute meâ, et quæsivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius :* (Sap. VIII. 2.) quare per omnia Scripturæ volumina hæc imago diffusa est; neque quidquam frequentius, quàm sponsi et sponsæ nomine, Dei et Ecclesiæ æternam conjunctionem, amorem vehementissimum, firmam et incommutabilem fidem passim denotari. Unde etiam infidelis animæ, ad falsa numina deficientis, opprobrium, adulterii, fœdæque prostitutionis infamiam, prophetæ quidem omnes, Ezechiel verò omnium copiosissimè et vehementissimè expressit : (Ezech. XVI. XXIII.) Osee etiam, famosâ muliere in uxorem ductâ. (Os. I. 2, 3.) Manavit ea similitudo ad novum Testamentum : unde illud Joannis Baptistæ, *Qui habet sponsam, sponsus est :* (Joan. III. 29.) et passim in Apocalypsi, Ecclesia procedit ut sponsa, Christo sponso, ornatu, amore, fide dignissima; nuptiæque Agni celebrantur : *et spiritus et sponsa dicunt, Veni :* (Apoc. XXII. 17.) eo planè more, rituque, quo se in hoc libro sponsus et sponsa mutuò invitant. Quin ipse Paulus apertis verbis docet, virum et mulierem, eorumque conjugium, jam inde ab initio fuisse à Deo institutum, ut esset *sacramentum..... magnum..... in Christo et in Ecclesiâ :* (Ephes. V. 32.) ipsamque corporum conjunctionem assumit ad exemplum conjunctionis animæ cum Deo, sive, quod idem est, cum Verbo ac Sapientiâ Dei : *Membra* enim, inquit, *sumus corporis ejus, de carne*

ejus, et de ossibus ejus : propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne unâ. (ibid. 30, 31.) Et iterum, *Qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur; erunt enim, inquit, duo in carne unâ; qui autem adhæret Domino, unus spiritus est.* (I. Cor. VI. 16, 17.) Hæc si quis diligenter attendat, et ab opere Dei, quod est sanctum et castum, peccato inolitam fœdam concupiscentiæ labem separet, facilè intelliget meritò Salomonem, conjugalis amoris et consuetudinis specie, sanctam castamque Ecclesiæ, animarumque fidelium conjunctionem expressisse. Ille autem pulcherrimus atque amantissimus Ecclesiæ sponsus, et multis sæculis expectatus fuit, nec nisi multis votis expetitus, copiam suî fecit; et postquam ad nos venit, ac Verbum caro factum est, abiit ad Patrem, aliquando rediturus, ut nos ad se raperet, varioque respectu Ecclesia et ejus compos effecta est, et adhuc venturum expectat. Quod autem cum universâ Ecclesiâ gestum est, id quotidie geritur in fidelibus animis, ut ad eos Christus eat, redeatque per admirabiles vices, sintque animæ perfectæ quædam, quæ in altissimam contemplationem evectæ, suo quodam modo Verbo potiri videantur : quæ vota, ac suspiria, et expectantis animæ languorem, potientis fructum atque delicias, per amoris etiam humani mirificos incredibilesque motus Salomon explicanda suscipit; nullum ut vitæ christianæ in Christum crescentis gradum prætermisisse videatur. Quo etiam factum est, ut sublimes animæ hoc Cantico semper mirum in modum delectarentur, in eoque voluptatem Domini, ubertatemque degustarent.

II. Salomonis, ac filiæ Pharaonis casti amores, ad hujus mysterii figuram assumpti, ex Psalmo XLIV, cum utriusque carminis discrimine.

Et quidem Salomon se, castosque suos erga filiam Pharaonis affectus, in exemplum profert; dumque in verâ historiâ ea fingit, quæ flagrantissimo amori congruant, describit aptissimè, sub elegantissimæ fabulæ involucris, cœlestes amores, Christique et Ecclesiæ conjunctionem canit. Unde Bernardus : Serm. I. in Cant. « *Rex Salomon sapientiâ singularis, sublimis gloriâ, rebus affluens, pace securus,... divinitus inspiratus, Christi et Ecclesiæ laudes... et æterni connubii cecinit sacramenta:... et epithalamii carmen, exultans in spiritu, jucundo composuit elogio, figurato tamen; velans et ipse, instar Moysi, faciem suam,... quòd rari erant eo tempore, qui revelatâ facie gloriam istam speculari sufficerent.* » Quibus verbis ut totam Salomonis Christum figurantis dignitatem, ita totam hujus carminis rationem expressit. Suavissimo Cantico præluserat ipse sanctus David Psalmo XLIV. prophetico spiritu, seu quisquis ille fuit, qui eodem spiritu plenus eructavit sermonem optimum, Salomonique conjugium inituro epithalamium cecinit, eâdemque figurâ Christi et Ecclesiæ nuptias celebravit. Id tamen discrimen est, quòd ille victorias, prælia, atque heroica prosecutus est; noster autem Salomon amoris vim, ac suavitatem carmine molliori complexus. Sed ne parum congruè, regio nomine, in amatorios sensus, ac verba deflueret, majestate tantisper positâ, pastorem induit, et in idem vitæ genus Pharaonis traduxit filiam; ac sub eâ figurâ divinissimam fabulam lusit. Porrò Judæos delectabat innocentissimæ pariter, atque occupatissimæ pastoralis vitæ commemoratio, quam ab initio generis humani op-

timus quisque, ipsique Patriarchæ cæteris prætulissent; neque illud indecorum, quòd rex pastorem egerit, recordatus reges in Scripturis passim pastores appellari, patremque Davidem ab ovibus, ad Dei populum pascendum, vocatum fuisse. (Ps. LXXVII. 70, 71.) Quin etiam instituto operi congruebat, ut velut è solio descendens, amatorem ageret, celebraturus eum, qui victus amore, è paterno sinu ad nostra delapsus est; neque mysterio vacat, quod Ægyptiam à se ductam canit, quæ est imago Christi, Ecclesiam ex alienigenis ac gentibus congregantis: quò etiam pertinebat illud : *Audi, filia, et vide :... et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum.* (Ps. XLIV. 11, 12.) Hoc igitur Salomonici carminis institutum est.

III. Nuptialis festivitas per septem dies: hinc hujus dramatis sive eclogæ pastoralis constitutio; quæque personæ inducantur.

At postquam antiquos mores imitatus, pastoralem eclogam canere aggressus est, eam in septem dies divisisse videtur. Neque enim diei ac noctis passim in hoc Cantico recurrentis vices temerè memoratas arbitrari nos decet. Quid enim illud semel bisque inculcatum : *Adjuro vos, ne evigilare faciatis dilectam :* (Cant. II. 7. III. 5.) et illud : *donec aspiret dies, et inclinentur umbræ* : (ibid. II. 17. IV. 6.) haud minore studio repetitum? nonne perspicuè indicant aliquot dierum ac noctium seriem? Quid quòd sponsus bis per noctem à sponsâ quæritur, sponsa bis in custodum manus diversissimis circumstantiis incidit? (Ibid. III. 1, 2, 3. V. 2, 6, 7.) An hæc temerè effutita, sponsaque nullo ordine dormitat aut vigilat? quis hoc de pulcherrimo atque artificiosissimo carmine crediderit? Apertè ergo indicat Salomon, hîc distinguendos dies, eorumque initia, ubi obs-

curiùs latent, tamen esse inquirenda : neque enim omnia eodem tenore dici, artis ac variandi operis ratio sinebat. Cur autem has somni et vigiliæ, diei-que ac noctium vices, ad septenum numerum revocaremus, causa in promptu fuit; quippe quòd antiquis Hebræis usitatum, ut nuptias per septem dies celebrarent : unde Laban Jacobo se delusum querenti, propter inductam loco Rachelis Liam : *Imple*, inquit, *hebdomadam dierum hujus copulæ; et hanc quoque dabo tibi* : (Gen. XXIX. 27.) et ab ipsâ origine mundi, propter requiem Domini, septem dierum circulus, multis quidem populis, ac Patriarchis maximè, eorumque posteris commendatus est; manavit enim ad universam gentem mos, omnia ferè solemnia per hebdomadam peragendi : hinc et luctus septem dierum, et festi dies ferè in hunc morem compositi, maximè verò nuptialis festivitas : sic Samson, ductâ uxore Philistæâ, (Jud. XIV. 12, 15, 17.) septem dies convivii agitabat, dieque septimo finiebatur celebritas; et Raguel profecturum post nuptias Tobiam juniorem adjuravit, ut duas hebdomadas moraretur apud se : (Tob. VIII. 23.) commorationis scilicet tempus ad hebdomadam revocans, duplicarique tantùm postulans à genero, nunquam ad se postea redituro. Hujus rei constans est apud Judæos traditio, expressa imprimis à Rabbi Eliezer in sententiis Patrum : (Pirce Abot. c. 16.) adeoque hujus ritûs tenaces esse memorantur, ut qui plures sponsas simul duceret, eum singulis singulas hebdomadas epulares impendere, easque cum æqualibus adolescentulis, choreis et lusibus peragere doceant. Congruum ergo Salomoni visum est, septem die-

rum spatio carmen nuptiale definire; quos dies, diligentissimè, quoad fieri poterit, certis notis distinctos, in iisque vitæ perfectæ incrementa dabimus. Porrò Salomon hoc carmen, majoris suavitatis ac varietatis gratiâ, dramaticum esse voluit. Collocutores, Sponsus, ipse Salomon, et in eo delitescens Christus; Sponsa, quæ et Ecclesia, et sublimiores animæ; Puellæ, sponsæ comites adolescentulæ, animæ infirmiores, quæ tamen nonnullo sponsi, ac sponsæ amore teneantur : et hoc Salomon ex Ps. XLIV. ad suum carmen transtulit; sic enim Psalmi auctor ad Salomonem: *Astitit regina à dextris tuis:* et, *Adducentur regi virgines post eam : adducentur in templum regis :* (Ps. XLIV. 10, 15, 16.) id etiam ex Hebræorum moribus, apud quos et juvenes et puellæ sponsis comites addebantur; quod etiam in Samsonis ac Philistææ nuptiis factitatum, (Jud. XIV. 11.), delectique juvenes triginta numero, qui cum Samsone essent. Neque puellis deerant æquævæ virgines; unde etiam in Evangelio decem illæ memorantur: (Matt. XXV. 1.) memorantur et amicus sponsi, et filii sponsi, sive nuptialis festivitatis comites, (Joan. III. 29. Matt. IX. 15.) prorsus ex antiquis ritibus. Legimus etiam apud Theocritum elegantissimum idyllium de Menelai et Helenæ nuptiis, (Epith. Hel. Id. 18.) quo multa ex priscis illis moribus etiam ad Græcos traducta reperias. Certè coævæ virgines præsto sunt; quarum è numero selectæ duodecim, nobilissimo genere, ac Lacedæmonis decus, quæ ipso in vespere, ipso nuptiali thalamo, epithalamium canerent, festasque choreas ducerent. Has igitur haud immeritò sponsæ comites

dixeris, à Salomone toties memoratas. Sic interveniunt sacro dramati Sponsus, Sponsa, Chorus comitum, sive aliarum quarumcumque puellarum; sive Hierosolymitanarum, sive etiam agrestium: chori enim variant interdum, nec unius sunt generis, neque desunt mutæ personæ, nempe amici sponsi.

IV. A quibus et quo spiritu hoc Canticum legendum; qualesve interpretes habuerit.

Hos igitur sponsi et sponsæ castos amores, qui ad amorem divinum, propter quem hæc scripta sunt, referre velit, is necesse est, ut humanum amorem divinumque complexus, hanc allegoriam exequatur; neque enim aliter, quàm ex eorum nexu interpretatio apta consurgat. Quâ in re haud leve periculum est, ne amoris humani fluxâ licet gratiâ deliniti sensus, animum ab excelsâ sede dejiciant: neque immeritò ab hoc Cantico arcebantur adolescentuli, proni ad voluptates; teste Origene, in Proleg. utriusque operis in Cant. et Hieronymo passim, Præfatione in librum I. Comment. in Ezech. etc. Procul ergo hinc illi, qui terrena sapiunt, animales, spiritum non habentes: adsint casti castæque, qui sanctum amorem spirent, Deoque, qui est caritas, adhærescant; accedant boni sanctique interpretes, qui non se immergant carnalibus, sed qui amorum humanorum sensus, et voluptates, ut periti musici chordas, levi digito pulsent, tantùm ut amoris divini suavissimum sonum eliciant; qui, ut hoc quoque ex Canticis sumamus, caprearum cervorumque more, vix pede terram attingant, mox transiliant sensus humanos, atque ad excelsa se efferant. Tales dedit Christus Ecclesiæ suæ Canticorum interpretes: principem omnium Origenem, de quo

hæc meritò Hieronymus, ejus Commentariorum fidus interpres: *Origenes cùm in cæteris libris omnes vicerit, in Cantico Canticorum ipse se vicit.* (Præfat. in Orig. Cant.) Hunc sequitur Philo Carpathius, quarti sæculi Episcopus, quos imprimis complexus est sanctus Bernardus, quanquam ipse habuit docentem se de omnibus cœlestem unctionem. Hos maximè auctores secuti sumus; nec prætermisimus Theodoretum, Gregorium Magnum, Aponium, Bedam, hisque accinentem sanctum Thomam Aquinatem; neque è recentioribus Gasparem Sanctium, Societatis Jesu Theologum, aut Libertum Fromundum Lovaniensem; quique nostro ævo ex Augustinianâ familiâ Aloysius Legionensis, divinorum librorum apud Salmanticenses interpres, Cantica Canticorum explanavit, pari pietatis, doctrinæ et elegantiæ laude: nec defuit sanctus Ambrosius, apis instar, mellitissimâ oratione passim hunc librum depascens. Hos semel honoris causâ appellatos, nihil necesse erit ubique nominatim adducere; sed addere licebit, quæ sacri textûs sensibus eruendis congrua videbuntur. Cæterùm hæc Salomonis cantio tota scatet deliciis; ubique flores, fructus, pulcherrimarumque plantarum copia, veris amœnitas, agrorum ubertas, horti vernantes, irrigui; aquæ, putei, fontes; odoramenta, sive arte confecta, sive quæ sponte suâ humus parturit; ad hæc columbæ, turturum voces, mella, lac, vina liquentia; postremò in utroque sexu formæ honestas ac venustas, casta oscula, amplexus, amores tam pudici quàm blandi; si quid horrescit, ut rupes, ferique montes, ac leonum cubilia, totum ad volupta-

tem, ac velut pulcherrimæ tabulæ ornatum varietatemque compositum. Quorsum ista? nisi ut eorum specie delectati, sciamus quanto horum Dominator speciosior sit, (Sap. XIII. 3.) divinique amoris Canticum ordiamur: cujus quidem Cantici, teste Gregorio, hæc ratio est, hæc vis, ut loquentes de corpore, extra corpus fiant, humanique amoris discant sermonibus, quâ virtute in divinitatis amore ferveant. (Procem. in Cant.) Non ergo prætermittendus amor humanus, sed danda opera, ut ad divinum velox sit transitus; ne machina, quæ ponitur ut levet, ipsa magis opprimat et aggravet. (Ibid.) Hæc igitur præfati, jam aggrediamur divinissimum librum, quem qui legerent, eos legendi fructum hunc ferre volumus, ut quoties amoris vim incredibilem irrequietamque viderint, aut nullâ ex parte senserint, tantos animorum motus, indignos quocumque creato ac fluxo bono, ad verum pulchrum bonumque transferri oportere cogitent. Det autem ipse Christus, ut amatorium ac nuptiale carmen amore inflammati tractemus, accensisque lampadibus Sponsum ac Sponsam faustis vocibus prosecuti, intremus cum eis ad nuptias. Amen, amen.

CANTICUM

CANTICUM CANTICORUM* SALOMONIS.

CAPUT PRIMUM.

Osculum oris: ubera: odores: tractio: cellarium: nigra, sed formosa: ornatus: pulchritudo: lectulus: tigna: laquearia.

1. OSCULETUR me osculo oris sui: quia meliora sunt ubera tua vino,

* *Canticum canticorum.* Non tam quòd sit omnium longissimum, quàm quòd sit omnium longè præstantissimum; neque tantùm inter ea cantica, quæ Salomon benè multa composuerat, (*fuerunt* enim *carmina ejus quinque et mille:* III. Reg. IV. 32.) sed etiam inter omnia quotquot sunt cantica, cùm in eo canatur præcellentissimum incarnati Dei et Ecclesiæ sacramentum, eaque quæ nunquam excidit, et virtutum omnium major est, caritas. Unde Bernardus ait, Serm. 1. in Cant. n. 8. « Pro sui excellentiâ, nuptiale hoc carmen » hujusmodi titulo præsignatur, ut meritò Cantica Canticorum sin» gulariter appelletur; sicut is quoque cui canitur, singulariter est » dictus, rex regum, dominus dominantium. *Salomonis:* pacifici, » quod nomen convenit principio libri, qui incipit à signo pacis; » quod est osculum ». Bern. ibid.

PRIMA DIES.

[1] *Osculetur me osculo.* Peracto ex more nuptiali convivio, solemnique precatione factâ, cujus exempla et in Genesi et in Tobiæ libro habentur; Gen. XXIX. 22. 23. Tob. VII. 15, 17, 19. sponsa castissima vesperi ad virum introducta est: ibique sumendum nuptialis hebdomadis initium, Hebræorum more, qui dies à vesperâ numerabant. Sponsus autem summo mane, quod passim in hoc libro videre est,

guentorum tuorum. Introduxit me rex in cellaria sua: exultabimus et lætabimur in te, memores uberum tuorum super vinum: recti diligunt te.

4. Nigra sum, sed formosa, filiæ Jerusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis.

unguentorum tuorum, accipiamus virtutem sequendi. Idem. n. 10, de Isaac 3. *Attrahe nos;* curremus: *habemus enim cupiditatem sequendi, quam unguentorum tuorum infundit gratia. Sed quia cursus tuos æquare non possimus, attrahe nos, ut auxilio tuo fultæ, vestigiis tuis possimus insistere. Si enim tu attraxeris, curremus et nos.* En suavis prædicatio gratiæ. *Trahe me: curremus:* quòd Ecclesia et una sit et plures omnesque animæ in eam unitatem concurrant; tum quòd sublimes animæ ut Petri, ut Pauli, validè tractæ, aliis verbo et exemplo pertrahendis inserviant. *Introduxit me rex, in cellaria:* in cubicula sua: Heb. in secretaria, in thalamum, sive conclave intimum; in arcanos Scripturarum sensus. Et quidem non mirum est quòd amantissimus novæ sponsæ ostendat omnia: illud suavissimum, quòd ad intima deduxerit beatis amplexibus fruituram; atque id ipsa sponsa jactat ad comites, quod sublimiores animæ interdum faciunt, ut et inferiores trahi se sinant, tum etiam ex gaudii redundantià. *Rex:* tametsi rex Salomon hìc ludit cum Sulamite regis filià sub pastoralis vitæ formà, tamen interdum majestatis signa præsertim ex personà sponsæ resumit, gratioremque familiaritatem facit ipsa majestatis recordatio. Quoties autem sponsa vocabulo regis utitur, significare videtur, animam ad divinam Christi naturam carne transgressà penetrasse; unde hìc in cubiculum, in ipsum penetrale admittitur. *Exultabimus in te:* statim enim ad sponsum redit. *Recti diligunt te:* eò sponsæ carior, quò bonis omnibus amabilior; et meritò ad Christum; *recti diligunt te:* tu es enim ipsa veritas, tu rerum omnium regula et modus.

4 *Nigra sum, sed formosa:* aliud enim est color, aliud venustas oris ac lineamentorum membrorumque, et totius corporis apta connexio; nigra autem sive fusca, quia perusta sole; colore adventitio, qui facilè detergatur, unde infrà, VII. 2, 4. candor ejus prædicatur. Sponsa autem, sponsi pulchritudine intellectà, veretur ne parum illi placeat, fateturque se decoloratam anteactæ vitæ peccatis. Excusat tamen eum colorem, quòd non tam nativus sit, quàm aliunde advenerit, formosæ ex opere Dei, deletisque peccatis ad primævi

5. Nolite me considerare, quòd fusca sim, quia decoloravit me sol: filii matris meæ pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis: vineam meam non custodivi.

6. Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi

coloris splendorem et gratiam rediturae. *Sicut tabernacula Cedar:* Adducit quæ et nigra placeant, ut tentoria Arabum ac præsertim Salomonis ipsius, quæ caprinis pellibus per se nigris exterius tecta, intus tamen aulæis ac tapetibus pretiosis niteant; quâ prope figurâ dixit Virgilius, Ecl. 10.

Et nigræ violæ sunt, et vaccinia nigra:

nisi quòd hic exempla magnificentiora protulit Salomon. Ecclesia igitur in terris peregrinata verè simillima est regiis tentoriis soli, pulveri, pluviæ expositis, adeoque extrà deformibus ac nigris, intus ornatis. Sic se habet Ecclesia, verbum crucis ac stulta Dei prædicans: I. Cor. 1. 18, 25. quæque in mysterio abscondita est *sapientiam*, ibid. 11, 7. apparentque extrà *ignobilia mundi*, ibid. 1, 28. et Paulus cujus sermo contemptibilis, ac *præsentia corporis infirma*; II. Cor. x. 10. intus, arcana sapientiæ Dei, meritòque Salomon Psalmistæ accinit dicenti: *Omnis gloria filiæ regis ab intus.* Ps. XLIV. 14.

5 *Nolite me considerare, quòd fusca sim.* Solent mulieres excusare decoloratum vultum, ejusque causam in alios refundere. Sic ista, cujus specie fideles animæ adumbrantur, coactam se dicit à fratribus alienam custodire vineam, cùm delicata nec custodiret suam. Hoc autem competere videtur Ecclesiæ in pastoribus, quos ad custodiendam vineam, ipsam scilicet Ecclesiam, fraterna cogit caritas, cùm se ad se ipsos custodiendos minimè sufficere posse putent; atque hinc maculæ ex necessitate conversationis humanæ; quod sæpe Augustinus, Gregorius, Ivo Carnotensis vir sanctissimus, et alii deplorant, ac solitudinis desiderio suspirant. *Decoloravit me sol:* vehemens tentatio, meridiano ardori comparata: unde dæmonium meridianum. *Ps.* XC. 6.

6 *Indica mihi.* Hic incipit intervenire sponsus, velut dilectæ sponsæ citatus suspiriis et clamoribus; exoriturque blandum utrinque colloquium; et illa confestim: *Indica mihi:* quasi diceret: tardus advenis; at si venire te pigebat: *Indica mihi..... ubi pascas, ubi*

pascas, ubi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.

7. Si ignoras te, ô pulcherrima inter mulieres, egredere, et abi post vestigia gregum, et pasce hœdos tuos juxta tabernacula pastorum.

cubes : ipsa enim ultro accurram. *In meridie :* non me ardor meridianus à te insequendo prohibebit. Indica ergo mihi quam umbram refrigerando pecori seligere soleas, ad quas aquas pascas gregem. Sic anima fidelis Deum pastorem quærens ait: *Dominus regit me..... super aquam refectionis educavit me..... virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt*: Ps. XXII. 1, 2, 4. Et boni pastoris vocem oves audiunt, eumque sequuntur, et ingrediuntur, et egrediuntur, et pascua inveniunt. *Joan.* X. 3, 4, 9. Anima ergo Christum quærens, ab ipso petit, ut indicèt ubi requiescat, ne post philosophos, aut sapientes hujus sæculi, aut post pseudoprophetas et hæreticos, similitudine quâdam delusa aberret; neque enim sponsum, nisi ipso indicante, invenerit. *Ne vagari incipiam :* quid enim ero, quasi declinans ad greges sodalium tuorum? Heb. quod concitatius est: vult enim sponsa statim ac facilè invenire sponsum non ab aliis, etiam sodalibus, aut qui sodalitii titulo glorientur, ubi soleat esse, percontari.

7 *Si ignoras te :* si ignoras tu, Heb. *abi post vestigia gregum :* atqui hoc erat ipsum quod sponsa verebatur, ne de grege in gregem vagari oporteret. Hîc ergo videtur subirasci sponsus, quòd ignoret sponsa ubi ipse versari soleat : quid enim? an amantem nescire oportet, ubi dilectus consuescat? sanè amans et scire et sciri vult. Itaque ignoranti, ambigua, nec satis ad se inveniendum profutura respondet. *Egredere* ipsa quò vis; neque enim te docebo :*et abi post vestigia gregum* : quære ipsa locum, et vagis gregum insiste vestigiis : quin etiam ipsa *pasce hœdos tuos :* gregem tuum tibi habe si velis : *juxta tabernacula pastorum :* cum aliis versare pastoribus: non enim mè invenies. Sic ergo sponsæ irascitur, quâ reprehensione docta ac facta diligentior, rogantibus puellis quò ille declinarit, locum ipsa indicat. V. 17. VI. 1. *Pulcherrima :* pulchra quidem, sed parum sponsi studiosa. Itaque Patres uno ore hîc volunt increpatam sponsam; sponsumque indignatum respondisse, ut siquidem ipsum ignoraret, egrederetur quò vellet, nec jam ut antea manifestam viam,

8. Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea.

9. Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis: collum tuum sicut monilia.

sed cæca et errabunda gregum vestigia sectaretur et pasceret, non agnos sed hœdos, carnales sensus scilicet, eosque qui à sinistris sunt greges, sequereturque non gregem unum, ac pastorem unum, sed greges multos et pastores; quod evenire solet iis, qui suâ negligentiâ nesciant, aut etiam obliti sint, ubi sponsus pascat. *Si ignoras te:* sic legunt et LXX. quo loco monent Patres mala multa eventura sponsæ, si seipsam ignoraverit, et ad cujus similitudinem facta esset, et à quibus peccatis liberata, et ad quam destinata felicitatem.

8 *Equitatui meo:* equæ meæ: Heb. pulcherrimæ equæ, et quidem suæ, quam præ cæteris diligat: quâ comparatione illustrat formæ dignitatem; equæ ejus scilicet, quæ non indomita indocilisque lasciviat, sed quæ jam jugi patiens, aptetur currui; atque ut ille dicit, munia comparis æquare possit. Unde et ipsum conjugii et συζυγίας nomen. Sanè apud Theocritum elegantissimo idyllio, quod jam in præfatione memoravimus, Thessalico equo formosissimo, et jam currui apto Helena Menelao conjuncta comparatur. *Idyl.* 18. Atque ut ad sacros libros revertamur, *Apoc.* XIX. II. equus albus super quem in Apocalypsi sedet Verbum Dei, significat beatas animas, quæ dorsum suum curvaverunt, ut suscipiant talem sessorem super se: ut quocumque ipse voluerit, flectat eas, et ad omnia ducantur et reducantur voluntate sessoris. Origenes hìc. *Hom.* 2. *Pharaonis:* Ægypti meminit, unde optimi equi adducerentur; alludit et ad sponsam ex beatissimâ et opulentissimâ regione deductam. Ex hoc versu incipiunt ἀμοιβαῖα, alterni seu reciproci sermones, ferè ex comparationibus: quæ nota in eclogis, semperque alia ex aliis clariora.

9 *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis:* ita LXX. læves, decoræ, atque ex ipso candore subrubræ visæ: faciem ejus laudat, et genarum rubore succenditur. *Pulchritudo quippe mulierum in genis dicitur esse quàm maxima.* Origenes. *Hom.* 1. *Collum tuum ut monilia:* ex LXX. collum tuum etiam nudum, ac sine ullo decore per se pulchrum, sibique est ornamentum: ibid. elegantissimum: tamen Heb. aliter. Pulchræ sunt genæ tuæ in gemmis: (pendentibus circum et è capillaturâ defluentibus) collum tuum in monilibus. Spon-

10. Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.

11. Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.

sam laudat, quòd nativæ speciei congrua ornamenta aptare noverit. Spirituali ac vero sensu: *Liga* (legem Dei) *in corde tuo jugiter, et circumda gutturi tuo*: Prov. VI. 21. *ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo*. Ibid. 1. 9.

10 *Murenulas aureas*: ornamenti genus: eadem vox quæ suprà per turturem vertitur. *Murenulas aureas: vermiculatas argento*: quas antiqui interpretes aurum tortile, argenteis clavis seu virgulis interstinctum vertunt. Gregorio, inauris: ad similitudinem pisciculi qui captus se in circulum vertat. Hieronymo autem hujus interpretationis auctori, *murenula* quid esset, ipse meliùs exponet; aurum scilicet colli, quod quidem murenulam vulgus vocat, quo scilicet metallo in virgulas lentescente, quædam ordinis flexuosi catena contexitur. *Ep.* XV. ad Marc. Recentiores addunt, collucentes gemmas. Utcumque est, sponsus significat, quandoquidem dilectæ hujusmodi ornamenta cordi sint, sibi quoque ac sodalibus voluptati futurum, ut ei compingant talia: *faciemus*, inquit, *tibi*. Spirituali sensu: ego et qui verbum meum ministrant, variis te dotibus ornabimus, mixto caritatis auro cum argenti, sacrique eloquii, virtutumque omnium gemmis. Quale ornamentum sanctis animabus apparabat Paulus colligens *fructus spiritûs*, quales sunt: *caritas, gaudium, pax*, etc. *Gal.* V. 22, 23. Quanto autem studio animas, sponsas sibi destinatas Deus exornet, his verbis docet apud Ezechielem: XVI. 11, et seqq. *Ornavi te ornamento, et dedi armillas in manibus tuis, et torquem circa collum tuum; et dedi inaurem super os tuum, et circulos auribus tuis, et coronam decoris in capite tuo.* Sponsus amantissimus in sponsâ nihil inornatum relinquit: et dona donis cumulat: *habenti enim dabitur et abundabit.* Luc. XIX. 26.

11 *Dum esset rex..... nardus mea*: tam exquisita, tam odorata erat. Sponsa enim jactat suam in conquirendis odoramentis quibus rex delectetur industriam, et illa quidem sponsi laudaverat fragrantiam, quâ pertracta ad ipsum curreret: ℣. 2, 3. nunc autem sponsum eâdem arte conciliat. Christus quoque et nos trahit nominis sui famâ, ac dulcedine, et à nobis trahitur odore virtutum. Neque enim tantùm Christo, sed etiam piis animabus sua odoramenta sunt, *quæ*

12. Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur.

13. Botrus cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi.

14. Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra es, oculi tui columbarum.

sunt orationes sanctorum, Apoc. v. 8. viii. 4. castusque verbi amor sponsum ad animam invitans, ut in eam cum Patre veniat et maneat. *Joan.* xiv. 23. Antiqui etiam sancti suavissimis votis Christum venturum advocantes, assiduèque clamantes : *Rorate, cœli, desuper*; eum in Patris sinu recubantem, ideoque hic regem appellatum, ad se exciverunt, *Isa.* xlv. 8. quo impletum est illud : *Et deliciæ meæ esse cum filiis hominum.* Prov. viii. 31.

[12] *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi.* Per myrrham mortuis corporibus impendi solitam Patres intelligunt Christi mortem ac sepulturam, iisque inhærentem pœnitentiam christianam ; quam myrrham offeramus cum Magis illis, primis è gentili populo Christi cultoribus. *Inter ubera mea.* Puellæ delicatæ odoratos fasciculos apponunt pectori : mihi unus ille fasciculus sponsus est ; semper ante oculos, ipsique pectori infixus, hoc est, principali cordis, in quo Ecclesia Christum, vel anima verbum Dei desiderii sui vinculis alligatum tenet et adstrictum. Orig. hom. 2. *Ubera. Decebat in carmine nuptiali mammas potiùs appellari quàm pectus.* Idem. ibid. n. 5. p. 18.

[13] *Botrus cypri. Copher :* Heb. Non è Cypro insulâ, sed arboris cujusdam odoriferæ fructus. Cyprus odoramenti genus Plinio memoratum, *lib.* xii. *cap.* 24. Theodoreto notum, infrà iv. 13. ubi iterum hujus mentio. *In vineis Engaddi.* Hieron. de loc. Heb. Engaddi in campis Jerichuntinis, usque hodie vicus prægrandis Judæorum juxta mare Mortuum, unde et opobalsamum venit, quas vineas Engaddi Salomon nuncupat. Balsamum autem et gustu et odoratu suavissimum, ut sponsa in dilecto delicias omnes reposuisse videatur. Botrus autem cypri, non idem est fructus cum illo qui nascitur in Engaddi vineis : sic ergo supplendum ex hebraicæ phraseos ingenio : Botrus cyprii ; Botrus in Engaddi vineis, etc.

[14] *Oculi tui columbarum* : columbæ oculi, amoris, suavitatis ac modestiæ pleni. Laudata Christo columbæ simplicitas procul omni

15. Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus.

16. Lectulus noster floridus: tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.

fictione et simulatione; laudatus oculus simplex qui recta videat; non ille eruendus, qui videat ad concupiscendum, et nos scandalizet. *Matt.* x. 16. vi. 22. v. 28, 29.

[15] *Ecce tu pulcher es..... et decorus:* Aliud enim est pulchrum, aliud ipsum decens, cujus maxima vis est. Amor est pulchri desiderium, et in ipso quies. Unde sponsa tota est in sponsi pulchritudine commendandâ. Hanc pulchritudinem Augustinus paucis comprehendit, *in Ps.* XLIV. n. 3: *Nobis credentibus ubique sponsus pulcher occurrat....., pulcher in cœlo, pulcher in terrâ, pulcher in utero, pulcher in manibus parentum; pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher invitans ad vitam, pulcher non curans mortem, pulcher deponens animam, pulcher recipiens, pulcher in ligno, pulcher in sepulcro.*

[16] *Lectulus noster floridus:* en deliciæ; jam magnificentia: *tigna cedrina: laquearia cypressina:* abiegna: Heb. queis magnifica domus et ampla describitur, qualem decebat esse Salomonis. Neque hæc dedecebant pastorem eum, qui, Abrahæ patriarcharumque more, dives pecorum et auri, nihilo tamen secius eorum exemplo; rusticana opera exerceret. Laboremus et nos contignare domum, Orig. firmisque fulcire nos verbi divini præsidiis. Tigna robori, laquearia ornamento. S. Thom. Eidem, *lectulus*, pax Ecclesiæ post persecutiones.

CAPUT II.

Flos campi: lilium inter spinas: sub umbrâ: cella vinaria: languor; amplexus: somnus: vox dilecti: capreæ hinnulique pernicitas: cancelli: fenestræ: paries. Grata post hiemem veris amœnitas: flores: tempus putationis: vox turturis: vulpeculæ: dilecti ac dilectæ consensio.

1. Ego flos campi, et lilium convallium.

[1] *Ego flos.* Eò quòd statim dixerit: *lectulus noster floridus:* 1.

2. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.

3. Sicut malus inter ligna silvarum, sic dilectus meus inter filios. Sub umbrâ illius quem desideraveram, sedi, et fructus ejus dulcis gutturi meo.

4. Introduxit me in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem.

15. imò, inquit, nos ipsi sumus recentes odorantesque flosculi. *Ego flos campi:* se floribus sponsa comparat, qui in campis atque convallibus, non in cultioribus hortis nascantur; et castarum animarum modestiam ac simplicitatem exprimit.

[2] *Sicut lilium.* Cùm se lilium appellet sponsa, resumit sponsus; lilium quidem eam esse, sed inter spinas, mediisque in sentibus crescentem, comitesque utcumque formosas, spinarum instar esse, si cum ipsâ conferantur: demonstraturque simul fidelis animæ pura caritas inter mundi aspera, sollicitudines, illecebras item ac fallaces divitias, quas etiam spinas Christus appellat. *Matt.* XIII. 22.

[3] *Sicut malus:* sicut arbores fructiferæ et cultæ inter silvestres et steriles. *Sub umbrâ illius... et fructus ejus:* tanquam arboris scilicet quæ et umbrâ delectet et fructu. Sub umbrâ autem, siquidem in principio non possumus cum Verbo proprium conferre sermonem; verùm, ut ita dicam, quâdam majestatis illius umbrâ perfruimur. Orig. Umbra etiam tutela, protectio: *Sub umbrâ alarum tuarum:* Ps. XVI. 8. Indicat sanè optatis se potitam amoribus et amplexibus; eâ ratione quâ supervenit Spiritus sanctus in Mariam, et obumbrante Altissimi virtute Verbum illa concepit: quo etiam spiritu influente fideles animæ fœcundantur. Allusum etiam ad uxoris copulandæ ritum, de quo Ruth. III. 9. *Expande*, inquit ad Booz, *pallium tuum super famulam tuam. Sub umbrâ illius..... sedi:* acquievi, cùm audivi dicentem: *Venite ad me, qui laboratis.* Matt. XI. 28.

[4] *In cellam vinariam:* ad verbum, in domum vini: in deliciarum sedem: quò introducti sunt illi quibus Christus enarrabat Scripturas, seque ipsum in illis; cùm dicerent: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis?* Luc. XXIV. 27, 32. Vinum in locis mundis et ornatis, cum oleo aliisque liquoribus veteres recondebant. Qualis erat Ulyssis apotheca in edito cœnaculo, ubi testas vino et oleo plenas cum auro, argento et veste asservabat: Odyss. β. 337. ubi etiam thalamus erat nuptialis. *Ordinavit in me caritatem:* vexillum ejus super me.

5. Fulcite me floribus, stipate me malis : quia amore langueo.

6. Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.

7. Adjuro vos, filiæ Jerusalem, per capreas cer

caritas : Heb. amorem suum super me professus est, quasi vexillis expansis. LXX. et post eos Vulgata, *ordinavit* : unde Origenes, Augustinus et alii Patres passim intelligunt de caritate, quæ à Deo ad proximum suo ordine graduque descendit : quæ Justus Orgelit. paucis complexus : hæc est ordinata caritas, ut diligat proximum propter Deum ; sic verò diligat Deum, ut semetipsum abneget propter illum. Bernardus ad discretionem refert, quâ in cellâ vinariâ haustum ferventioris amoris poculum temperetur, serm. 49. in Cant. n. 4, 5. et seq.

[5] *Fulcite me.* In hanc igitur cellam introducta, tantique amoris recordatione permota, amore ipso deficit, fulcirique petit *floribus* : lagenis : Heb. vini scilicet potione. *Stipate me malis* : iis scilicet quorum odore et succo languida recreetur, ut citreis, granatis, etc. Quibus designantur amori deficienti adhibita à Christo solatia, quæ nos sensibilis devotionis vocamus. His abundat anima in ipsis vitæ perfectioris initiis, eaque undecumque conquirit.

[6] *Læva ejus sub capite meo* : sic per dulcia colloquia, aliasque blanditias tandem labente die ad castos amplexus sponsa perducitur : lævamque sustentantis, dexteram amplexantis et protegentis agnoscit ; quo divinæ gratiæ adumbratur virtus sustentans, ac fovens et delectans. Verbum autem, velut in animæ sinu, requiescit, cùm eam requiescere facit à perturbationibus, ut cum Davide canat : *In pace in idipsum dormiam et requiescam, quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me* : Ps. IV. 9, 10. Qui animæ in Christum defluentis, in eoque acquiescentis beatissimus somnus est ; de quo iterum infrà. v. 2. atque is primæ diei finis.

SECUNDA DIES.

[7] *Adjuro vos.* Manifestum alterius diei initium : jam jam evigilaturâ sponsâ. Suavissimo somno captam relinquit sponsus : quem interrumpi vetat, quiescentique prospicit, ipse ad consueta opera profecturus. *Filiæ Jerusalem, ne evigilare faciatis dilectam.* Solebant canere duplex

vesque camporum, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit.

8. Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles.

epithalamium; alterum ad vesperam sponsis quieturis, alterum matutinum sponsâ è cubili processurâ, ut ad faustos cantus et obdormiscere et expergisci videretur. Hujus rei testes adducimus toties ex Theocrito, Idyl. 18. citatas virgines Menelao et Helenæ gratulantes: quæ quidem ad crepusculum decantato epithalamio spondent se redituras ad auroram, ubi primus cantor (gallus), versicolorem cervicem erigens, velut canendi signum dederit. Ergo virgines jam adstantes et brevi canituras monet sponsus, ne *dilectam* excitent *quoadusque ipsa velit. Per capreas*, per oblectamenta vestra, per capreas et feras quas assiduè insectamini: quibus significat eas esse venatrices. Palæstinis enim virginibus idem videtur, qui vicinis Tyriis, mos fuisse, gestare pharetram, etc. Æneid. 1. Libet hîc observare priscos mores, si quis eorum commemoratione delectatur; ut puellæ quoque ac virgines operibus, vigiliis, venatu assiduo exercitæ, procul à nostrorum temporum mollitie ac desidiâ viverent. Spirituali sensu: habet Christus ut piscatores, ita et venatores suos, de quibus propheta: *Mittam eis multos venatores.* Jerem. XVI. 16. Sic prohibet ne fideles animæ, quæ alios Christo venantur et capiunt, ipsam sublimem animam divino amore et altâ contemplatione defixam, in eâque suavissimè quiescentem, ad actuosam vitam revocent, quoad ipsa divino spiritu acta, eò se sponte conferat. Quo loco Bernardus, serm. 52. n. 6. *Novit sponsus .... satis propriâ caritate matrem sollicitari de profectibus filiarum, ... propterea que securè discretioni ejus credendam censuit hanc dispensationem.* Gregor. Quiescentem *sponsam carnales qui sunt in Ecclesiâ importunè excitant,* quia ejus vitam à vulgatis laboribus abstinentem, inutilem existimant. Capreæ et hinnuli, quorum hîc passim mentio, fidelium animarum sunt imagines; quòd statim tactâ terrâ resultent, saltibusque potiùs quàm gressibus ferantur: capreæ acutissimo visu feruntur: quippe δορκάδες dictæ, ἀπὸ τοῦ δέρκειν: videre. Phil. Carp. *Dilectam:* amorem, caritatem, Heb. LXX. sponsam ipsam, amores meos, delicias meas; imò amorem ipsum.

[8] *Vox dilecti mei.* Hæc et similia videtur primùm sponsa secum ipsa loqui, ut fit in magnis affectibus; postea autem, tanquam votis

9. Similis est dilectus meus capreæ, hinnuloque cervorum. En ipse stat post parietem nostrum respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos. En dilectus meus loquitur mihi:

10. Surge, propera, amica mea, columba mea, formosa mea, et veni.

vocatus et suspiriis, ipse intervenire sponsus. Illa ergo, ut sponsum semper somniabat, eum audire se putat evigilans; quin etiam videre citatis ad se passibus properantem, jam montes, jam colles transilientem more caprearum atque hinnulorum, jam proximum: et reverâ sponsus ad auroram egressus, ut vidimus, sed brevi reversus aderat amoris impatientiâ.

9 *Capreæ, hinnuloque:* blanda vocabula, quibus sponsus et sponsa vicissim se compellant. Unde illud in Proverbiis, v. 19. *Cerva carissima, et gratissimus hinnulus: ubera ejus inebrient te in omni tempore: in amore ejus* (casto illo et conjugali) *delectare jugiter:* quæ blanditiæ, ex venandi studio juvenibus puellisque communi, profectæ esse videntur: hîc autem velocitatem sponsi occurrentis exprimunt. *En ipse stat post parietem:* paries inter nos et Christum, mortalitatis conditio. Paries, lex vetus Christi morte vacuata, ut solutis inimicitiis, gentes cum populo Dei in unam Ecclesiam coalescerent. *Eph.* II. 15, 16. Paries, iniquitates quæ inter nos et Deum dividunt, et abscondunt faciem ejus à nobis, ne exaudiat: *Isa.* LIX. 2. etiam ne vox ejus penetret ad nos. Paries, creaturæ post quas stat ipse Deus per eas loquens; ac si fas dicere, paries, ipsa Christi caro oppansa divinitati, per quam dulce sonat, vimque suam exerit. *Prospiciens per fenestras... per cancellos:* non intrare ausus, ne dormientem excitaret; cùm tamen velut amore victus, statim alloqui incipiat. Præclarè Ambros. *In Ps.* CXVIII. oct. 6. n. 18. Sponsus *tanquam lascivienti ludens amore, quia velit pertentare sensus amantis, sæpe egressus ut quæreretur à sponsâ, sæpe regressus ut invitaretur ad oscula,* adstans *post parietem,* prospiciens *per fenestras, eminens super retia* (seu cancellos), *ut non totus abesset, nec quasi totus intraret, et ipse ad se sponsam vocaret, ut veniendi ad se invicem fierent gratiora commercia, amorisque vim mutuis adolerent* (accenderentque) *sermonibus.*

10 *Surge, propera. Prædica verbum: insta opportunè, importunè:*

11. Jam enim heims transiit, imber abiit, et recessit.

12. Flores apparuerunt in terrâ nostrâ : tempus putationis advenit : vox turturis audita est in terrâ nostrâ :

13. Ficus protulit grossos suos : vineæ florentes dederunt odorem suum. Surge, amica mea, speciosa mea, et veni :

14. Columba mea in foraminibus petræ, in cavernâ maceriæ : ostende mihi faciem tuam ; sonet

II. Tim. IV. 2. Properato opus, nec segnes conatus patitur aut spiritûs efficacia, aut animarum periculum. *Surge :* de quiete contemplationis in quâ me unum cogitas, et *veni* ad excitandos desides animos. *Columba*, deest hic Heb. sumptum ex LXX. habetur infrà 14.

[11] *Hiems :* persecutiones, tentationes.

[12] *Flores :* rus invitat ipsa veris amœnitas. *Tempus putationis advenit :* age, pariter arripiamus cultellos mundandis ac putandis arboribus et vineis. Spirituali sensu, *sectio, remissio peccatorum est*, moderatio affectuum : Orig. *Hom.* 2. in Cant. *Vox turturis : ejus avis quæ semper in montium jugis et arborum verticibus commoratur :* n. 12. pag. 22. vox scilicet sublimium animarum, procul ab hominum consortio degentium. *Vox turturis :* fidissimæ, castissimæque amantis, nec post unum amatorem, alterum admittentis unquam. Apon. Item, *vox turturis* ingemiscentis potiùs ac veluti suspirantis, quàm aliquid resonantis ; quòd nobis quoque solitariè agentibus inspiret pios gemitus, et ad unum Christum blanda suspiria.

[13] *Ficus protulit grossos. Ab arbore fici discite parabolam.* Matt. XXIV. 32. A proventu ramorum, foliorum, nodorum, fructuum, piarum animarum progressus cognoscite. Origenes. *Vineæ florentes :* si flores erumpunt, erit et uva : si odor, erit et sapor : ita et in piis animabus. Idem.

[14] *Columba mea :* columbæ similis illi solitariæ, quæ *in foraminibus petræ*, seu rupis, trepida latitat : aut *in cavernâ maceriæ*, in hiatibus sicci muri, sive interrupti et labentis. Age, erumpe è tuis latebris. *Ostende mihi faciem tuam : sonet vox tua :* si aperire non

vox tua in auribus meis : vox enim tua dulcis, et facies tua decora.

15. Capite nobis vulpes parvulas, quæ demoliuntur vineas; nam vinea nostra floruit.

16. Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascit inter lilia,

17. Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ.

vis, ostende te saltem, dignare vel verbulo, amantique ac dolenti aliquid solatii impertire. Sic amans vel exiguum quid à dilectâ volente ferre velit; neque aliter, suo more Christus.

15 *Capite nobis vulpes.* Posteaquam sponsa tam blandè invitata consurgit, jam ad puellas sponsæ comites se convertit sponsus, easque cum ipsâ simul invitat ad insectandas vineæ insidiantes vulpeculas. Hæc igitur, inter oblectamenta rustica, secunda dies desinit, peragratisque campis, ac venatu defatigata sponsa domum anteit, multùm adhortata sponsum ut nullâ morâ veniat; negat enim, aut sibi sine sponso, aut ipsi sine sponsâ fas esse vivere, unde sequitur:

16 *Dilectus meus mihi, et ego illi;* quod repetit infrà VI. 2. et VII. 10. quale illud Apocal. III. 20. *Cœnabo cum illo, et ipse mecum. Qui pascit :* qui agit oves *inter lilia.* Alii : pascitur : nam ipse quoque pascitur : reficitque se in locis amœnissimis. Hoc etiam iterat infrà VI. 2. sponsum semper videns floribus, et omni veris amœnitate circumdatum. Pulchrè Ambrosius in Ps. CXVIII. *Serm.* 2. « Pauci » possunt dicere : *Dilectus meus mihi, et ego illi :* ille dicit, qui » adhæret Deo totis sensibus, et aliud cogitare non noverit : non » ille, cui non satis est Dei filius, in quo sunt omnia : non ille, qui » jussus omnia vendere, contristatus est : ille dicit, qui potest dice» re : *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te.* ». Matth. XIX. 22, 27.

17 *Donec aspiret dies :* donec redeat dies, cujus initio et aura lenis afflare solet et umbræ diffugere. De quâ aurâ Anchises apud poetam : *Æneid.* v.

Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.

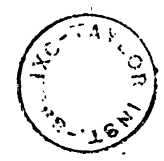
Inclinentur umbræ : fugiant. Heb. *Similis esto capreæ hinnuloque cervorum,* qui versantur *super montes Bether :* Adrichomio, in Benjamin montes nemorosos, repletosque plantis aromaticis, quibus

Revertere :

Revertere : similis esto, dilecte mi, capreæ, hinnuloque cervorum super montes Bether.

cervi et capreæ maximè delectentur. His ergo tam vegetis, tam velocibus rediturum sponsum æquiparari postulat. Ergo summa est: Revertere ad me, capreis hinnulisque velocior, quieturus mecum, donec te dies revocet ad consuetos labores.

His autem adumbratur sublimis anima, sopitis sensibus, altissimâ intus quiete potita, sponsique intus alloquentis incitata vocibus. Atque is prout vult spirat, venit, elabitur, appropinquat, accelerat, abit, revocatur; per cancellos prospicit et fenestras, quia hujus vitæ tempore non plenâ luce se infundit, hortaturque sponsam et provocat, non sedere intrinsecus segnem, sed exire ad se foras, et conari ut, non jam per fenestras et cancellos, sed procedens foras facie ad faciem, videat eum. Origen. *Hom.* 3. in Cant. Ver post hiemem : gratia post peccata per pœnitentiam. Ibi in floribus certa spes fructuum, virtutumque primitiæ, animæque diligenter excultæ suavis odor et sponso gratissimus. Hâc igitur secundâ die, grata vitæ novitas; et recentiore adhuc conversione hiemis transactæ commemoratio, et in amplâ licet virtutum copiâ, tamen comparatione futurorum proventuum, flores potiùs quàm fructus, tempusque putationis, ac multa resecanda; quodque eòdem aliâ sub figurâ recidit, captura vulpium pusillarum. Sunt enim maligni spiritus, Origen. *Hom.* 4. vulpes illæ pusillæ, quæ per foveas et occulta insidiantur vineis, ubi primùm germen ostenderint, nec sinunt eas ad florem pervenire; sive etiam pravæ cupiditates, quæ dum adhuc parvæ sunt, capi jubentur; tunc enim facilè perimuntur; allidendique ad petram parvuli Babylonis, neque permittendum ut crescant. Huic aliisque patribus accinit Bernardus. Sponsus saliens in montibus, transiliens colles, est Christus præteriens Angelos, ac semen Abrahæ apprehendens: Origen. *Homil.* 3. idem. Christus animæ laboranti Scripturarum ænigmata intus exponens, sponsus est loquens ille quidem, sed tamen adhuc post parietem delitescens, mox per fenestras et cancellos aspiciens pleniore jam luce. Qui cùm magis ac magis appropinquare cœperit, et illuminare quæ obscura sunt; tunc eum videt anima salientem supra montes et colles, excelsæ scilicet intelligentiæ sensus suggerentem. Rursus, hiems, tempus passionis Christi : ver, Ecclesia nascens : tempus putationis, martyrum ætas, quâ Ecclesia succisa crevit : vinearum florentium odor, Ecclesiarum recentium fama ubique diffusa : vox turturis, vox Ecclesiæ Christo

discedente desolatæ, ejusque desiderio laborantis; tum suaves gemitus pœnitentis animæ. Vulpeculæ, hæretici Ecclesiam devastantes; qui primùm per insidias sese insinuant infandâ astutiâ; mox apertè grassantur, vix ut comprimi possint, nisi principiis obstes: dolosum animal, nec mansuescere solitum. Apon. Bern. Thom.

Duobus his diebus licet intueri crescentem amorem. In primo sponsa quantumcumque ardens, sponsumque confidenter invitans, nonnihil tamen suæ formæ diffidit, ac veretur ne pulcherrimo sponso fastidio sit: blanditias adhuc quærit: necdum satis novit ubi recubet sponsus, aut eum satis subtiliter à sodalibus discernit. Secundâ verò die, sponsus statim atque discessit, citato gressu, et quidem non vocatus redit, sponsamque ultro, omni sermonis suavitate, omni objectâ ruris amœnitate, vocat ad loca solitaria, ubi secum assiduè versetur; invitat etiam ut capiat vulpeculas, inolitasque labes abstergat. Quæ omnia ad animæ purgationem, primumque christianæ vitæ perfectioris gradum pertinere videntur: positis interim beatæ contemplationis initiis, in illo sopore animæ, Verbi inter amplexus suaviter quiescentis.

CAPUT III.

Lectulus: quæsivi nec inveni: circuire: vigiles: odoramenta: lectus: custodia: ferculum: diadema Salomonis.

1. In lectulo meo per noctes quæsivi quem diligit anima mea: quæsivi illum, et non inveni.

2. Surgam, et circuibo civitatem: per vicos et

TERTIA DIES.

[1] *In lectulo meo.* Hic sponsa ad altiorem statum provehenda, incipit exerceri desideriis et curis: postquam enim tertiæ diei initio in lectulo sponsum expectans, ne serâ quidem nocte advenisse sentit, angitur, eumque moræ impatiens, quærit. *Per noctes:* plurali numero, qui sæpe pro singulari ponitur. An quòd expectanti nox longa, nec jam una esse videatur?

[2] *Circuibo civitatem.* Me miseram, quæ potita Verbo, et ad ejus thalamum recto tramite intromissa per excelsissimas contemplationis vias, nunc circuire cogor, ac per vicos plateasque oberrare

plateas quæram quem diligit anima mea: quæsivi illum, et non inveni.

3. Invenerunt me vigiles, qui custodiunt civitatem: Num quem diligit anima mea, vidistis?

4. Paululum cùm pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, et in cubiculum genitricis meæ.

amens, avia, sine duce! Sic sæpe piæ ac sublimes animæ desolatæ ad tempus relinquuntur: sed quò magis recedere sponsus videtur, eò vigilantiùs latentem, ac veluti fugientem investigare oportet. *Per vicos et plateas quæram.* Cœlum terramque peragrabo, ut dilecti vestigia relegam, eumque reposcam ab omnibus creaturis.

3 *Vigiles, qui custodiunt:* Heb. custodes qui circumeunt *civitatem.* En Ecclesiæ pastores, eorumque officium designatum. *Num quem diligit:* quasi verò omnes tenere oporteret quid cogitet ipsa. Bern. serm. 79. in Cant. n. 1.

4 *In domum matris meæ, et in cubiculum genitricis meæ.* Ejusdem materni cubiculi mentio iterum infrà VIII. 2. Certus quidem erat apud antiquos thalamo lectoque geniali destinatus in ædibus locus, ac nepotibus sacer. Sic Isaac Rebeccam introduxit in tabernaculum Saræ matris suæ, et accepit eam uxorem. Gen. XXIV. 67. Vel ergo matrem sponsi suam vocaverit, vel proverbiali locutione maternum vocaverit thalamum nuptialem; quanquam aliud postulare videntur hæc verba: *in cubiculum genitricis meæ:* Heb. ejus quæ me concepit: nec absurdum, postea quàm filia Pharaonis traducta est Jerosolymam, etiam insecutam matrem; cui unica et unicè dilecta fuisse memoratur VI. 8. aut aufugientem sponsum à sponsâ deductum ad parentem carissimam, ejus quoque fideliori sollicitudine asservandum domi. Hæc etiam juxta litteram in Mariâ Magdalenâ, quæ Ecclesiæ typum tenuit, impleta sunt: *Joan.* XX. 1, 2, 13, 17. quæ surgit è lectulo cùm adhuc tenebræ essent, quæsitura Christum; nec invento, hac illacque discurrit, à tumulo ad apostolos, ab apostolis rursus ad tumulum, videtque non ipsum, sed angelos, custodes Ecclesiæ datos; ac dum quaquaversus circumspicit, ipsum Jesum intuetur nondum tamen suâ specie, parique cum sponsâ amoris impetu quærit: *Domine, si tu sustulisti eum.* Joan. XX. 15.

5. Adjuro vos, filiæ Jerusalem, per capreas, cervosque camporum, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.

6. Quæ est ista, quæ ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ, et thuris, et universi pulveris pigmentarii?

7. En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel:

8. Omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi: uniuscujusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos.

9. Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani:

Denique intuetur coram, tenuitque pedes ejus increpante licet Christo, neque dimisit unquam, quæ in eum resurgentem credidit, fidemque resurrectionis afflictæ Ecclesiæ prima tradidit. Hæc ferè Beda, lib. III. in Cant.

5 *Adjuro vos.* Transactâ nocte surgit sponsus, sponsamque sopitam relinquens, eadem comitibus præcipit quæ suprà II. 7.

6 *Quæ est ista.* Jam surrexerat, jam ornata et unguentis delibuta, relicto thalamo procedebat, *per desertum:* per agros ubi sponsum inveniret; quam chorus comitum admiratur. *Virgula fumi:* alii, columna: ex Heb.

7 *En lectulum Salomonis.* Ne me admiremini, sed sponsum Salomonem, regalemque quâ stipatur cohortem, ædiumque et supellectilis magnificentiam. Jam ergo adest Salomon à sponsâ requisitus, atque ultro accurrens. Adest autem non jam pastorali habitu, sed ut Salomon, regiâ majestate verendus, diademate redimitus, et solito satellitio clarus, quasi sponsæ ostentans regiæ custodiæ dignitatem et robur. Nec absimilis locus de Davide insidente cathedram, fortissimorum stipante catervâ. II. Reg. XXIII. 8.

8 *Propter timores nocturnos:* eam in rem maximè comparati; quanquam etiam die aderant ad apparatûs magnificentiam.

9 *Ferculum:* Heb. *Apirion,* quod alii lectum genialem exponunt, quasi à fœcunditate dictum; alii lecticam gestatoriam; quod huic

10. Columnas ejus fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum : mediâ caritate constravit propter filias Jerusalem.

11. Egredimini et videte, filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater

pompæ magis convenit. *De lignis Libani :* de odoratis illis, atque incorruptis cedris.

[10] *Reclinatorium..... ascensum :* Heb. stratum, sive stragulam auream, integumentum sive cœlum, ex purpurâ. *Media :* neutro plurali, ea quæ media sunt: LXX. id quod intùs. *Caritate constravit ;* medium ejus stratum est amor : Heb. in medio ipse amor, Salomon scilicet collocatus, quâ figurâ, sponsa quoque vocatur amor, suprà II. 7. III. 5. *Propter filias Jerusalem.* Hæc omnia fecit, ut se puellis mirabilem exhiberet, his enim maximè delectantur.

[11] *Egredimini,.... filiæ.* Palam igitur apparente Salomone, totâque gloriâ coruscante, hortatur sponsa comites ad admirandam novi sponsi magnificentiam, matrisque in eo adornando studium. *Diademate :* et sponso et sponsæ etiam privatis coronæ imponebantur, teste Rabbi Eliezer, Pirce-Aboth. c. 16.

His adumbratur Ecclesia, sive ejus optima pars sublimis animæ, quæ jam adulta viribus probatur et exerceetur. Neque tamen despondet animum, sed exsurgit, totamque circuit Ecclesiam, imò universum orbem, ubique occurrentibus, uti prædictum est, sponsi vestigiis: quærentem inveniunt Ecclesiæ pastores, quibus maximè auctoribus, dilectum erat inventura; neque tamen iis hæret, sed pertransit, paululum tamen; neque enim aut ab ipsis expectat omnia, aut omnino declinat: statimque invenit sponsum. Ipse enim occultus illabitur, quem statim atque irradiat complectitur sponsa, quoad in ipso genitricis Ecclesiæ sanctuario cum ipso conquiescat. Hoc autem designat sacra mysteria, intimos Scripturarum sensus, et arcana divinæ sapientiæ animæ se infundentis. Unguenta, sponsæ bona opera et exempla. Locus ille quo de Salomone loquitur, ex illis est in quibus, personâ pastorali tantisper omissâ, ad propriam redeunt; neque immeritò. Nempe ut significent post sollicitudines, et quærendi laborem ac perseverantiam, apparere sponsum, manifestâ in gloriâ, jam Salomonem, jam Regem, jam Christum et Deum. Quare sub Salomonis figurâ commemorat sublimia Christi mysteria, ejus nempe invictam fortitudinem, apostolosque et doctores undi-

sua in die desponsationis illius, et in die lætitiæ cordis ejus.

que circumstantes, et regiam magnificentiam ascendentis in cœlos, totamque Ecclesiam illustrantis. Quo statu, occultam hactenus divinitatem exerit, dicitque : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terrâ:* Matt. XXVIII. 18. estque gloriâ et honore coronatus : Heb. II. 9. *et in capite ejus diademata multa.* Apocal. XIX. 12. *Die desponsationis ejus.* Aponio; quo immaculatus immaculatæ conjungitur, suique corporis et sanguinis tactu immaculatam efficit Ecclesiam.

CAPUT IV.

Oculi columbarum : occulta sponsæ : capilli : dentes : duo ubera : tota pulchra : cordis vulnera : in uno crine : soror et sponsa : favus : lac : hortus conclusus : odoramenta : fons : puteus : aquilo : venti.

1. QUAM pulchra es, amica mea, quàm pulchra es! Oculi tui columbarum, absque eo quod intrin-

1 *Quàm pulchra es.* Meminerimus jam adstare Salomonem, atque ab ostentato splendore ad amores, blanditiasque conversum. *Absque eo quod intrinsecus latet :* Heb. absque occultis tuis, mihi tantùm, tibique notis; quæ verba repetit infrà 3. et VI. 6. LXX. ἐκτὸς τῆς σιωπήσεώς σου : præter silentium tuum; sive, ut antiqua Vulgata vertebat, apud Ambrosium passim, et Hieronymum, *Is.* XLVII. 2. præter taciturnitatem tuam, præter tacenda in te. Significat autem singulares animi dotes, et in ipso corpore, imò verò in ipso vultu, in ipsis oculis, in genis, labellis, reliquisque de quibus hîc agitur, præter ea quæ ab omnibus collaudantur, multa aliis indeprensa, occultam videlicet gratiam, venustumque illud et decens, quod verbis exprimi nequeat; certè amantes in dilectæ dotibus detegendis perspicaces esse se volunt. Nam quod hîc alii alia suspicantur, etsi verba non repugnant, nec abhorret Hieronymus, à consequentiâ sermonis alienissimum est. Quidam ex Heb. vertunt, præter cincinnos tuos; quòd ex comis defluentibus, genis accedat gratia; non tamen tanta illa, ut tanto affectu bis terque ingeminanda videatur. Atque omnino arcana illa sponso dulcissima, sacroque occultanda silentio, spectant ad mys-

secus latet. Capilli tui sicut greges caprarum, quæ ascenderunt de monte Galaad.

2. Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lavacro, omnes gemellis fœtibus, et sterilis non est inter eas.

3. Sicut vitta coccinea, labia tua, et eloquium tuum, dulce. Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ, absque eo quod intrinsecus latet.

4. Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata

ticos sensus infrà commodiùs reserandos. *Sicut greges caprarum:* caput ipsum sponsæ comparat monti eminus viso, ut infrà VII. 5. capillos gregi caprarum, tum propter nigredinem et nitorem, tum quòd pecora in montis cacumine gregatim incedentia, eminus prospicientibus fluctuare videantur. *De monte Galaad:* altissimo, pinguissimo.

[2] *Sicut greges tonsarum:* quòd albi dentes, quòd æquales, et sibi cohærentes. *Omnes gemellis fœtibus.* Hæc ad ornatum addita, ut res subjiciatur oculis; neque in comparationibus, sive in allegoriis, ac parabolis omnia minutatim excuti et aptari necesse est, dum summa ipsa conveniat. Cæterùm hæc ut pleraque, quæ litterali sensu vix ullam habent congruentiam, spiritualiter intellecta, illustriores habent sensus infrà memorandos. De comparationibus tamen illis sublimioribus, gregum, montium, turrium, civitatum, quæ deinceps passim occurrunt, hæc ad litteram semel admonere sufficiat, eas amoris indoli imprimis convenire: cùm enim amantes, ex amoris vehementiâ, in se mutuò excelsius aliquid atque humanâ formâ augustius videre videantur; hinc fit, ut omnia, quæ usquam sunt decora et splendida, sive etiam jucunda, conquirant, atque ad exprimendam eam, quam ardent, pulchritudinem, congerant; neque refugiunt illa quæ à vulgari sermone abhorreant, propter eam quam animo informaverint, rei amatæ imaginem: quam cùm verbis assequi se posse desperent, nimirum per ardua et quodammodo absurda præcipitant, quod etiam magis congruit Orientalium ferventioribus ingeniis.

[3] *Sicut fragmen mali punici:* propter figuram et colorem.

[4] *Sicut turris:* collum altum et erectum. *Cum propugnaculis:* humeris scilicet. Nam sponsa verè formosa, non junceâ, ut ait ille

est cum propugnaculis : mille clypei pendent ex eâ, omnis armatura fortium.

5. Duo ubera tua, sicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui pascuntur in liliis.

6. Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ, vadam ad montem myrrhæ, et ad collem thuris.

7. Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te.

8. Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano, veni, coronaberis : de capite Amana, de vertice

apud Comicum, gracilique staturâ, nec decore modò, sed quâdam etiam majestate conspicua. *Mille clypei :* ex monilium figurâ. *Omnis armatura fortium :* tanquam ad sponsam amantium munera, ut devictorum ducum arma, appensa sint.

[5] *Sicut duo hinnuli :* an propter teneritudinem? an etiam quòd geminorum animalculorum more, spirare sub veste, ac velut micare viderentur? an potiùs, quòd à tactu abhorreant, feri, atque uni sponso tractabiles? quo sponsæ formosissimæ severa et inaccessa castitas commendatur. Utcumque est, has amantium blanditias, in pudico, conjugalique amore, et à nobis indicari, et levissimo pede transiliri oportebat, ne quid excideret quod litteræ tangeret elegantiam. *Qui pascuntur in liliis :* propter pectoris candorem.

[6] *Donec aspiret dies :* donec illucescat. *Vadam ad montem myrrhæ :* ad sponsam ipsam, odores suavissimos efflantem. Infrà 10, 11, 14, 16. Memor lamentorum quæ sponsum quærendo per noctem sponsa profuderat, spondet non discessurum, usque ad lucem futuram.

[8] *Veni.... coronaberis :* undecumque veneris, sive de Libano, sive de monte Hermon, locis omni ubertate et amœnitate conspicuis, sive de locis horrentibus, ferarumque latibulis; quamcumque ludendo et venando, sive etiam peregrinando, Israelitici agri partem peragraveris, grata et jucunda venies, tibique flores decerpemus, et coronas nectemus. Alii : omitte montes quos incolebas aut peragrabas, atque hìc consiste mecum. *Coronaberis :* alii ex Heb. respice, hoc est : tantùm respice; læta erunt omnia, undecumque aspexeris.

Sanir et Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.

9. Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum, et in uno crine colli tui.

10. Quàm pulchræ sunt mammæ tuæ, soror mea sponsa! pulchriora sunt ubera tua vino, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.

11. Favus distillans labia tua, sponsa, mel et lac sub linguâ tuâ, et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.

12. Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.

13. Emissiones tuæ paradisus malorum puni-

9 *Vulnerasti cor meum*: LXX. elegantissimè; cor abstulisti nobis: ἐκαρδίωσας ἡμᾶς, ut habent nonnulli codices apud. Flam. Ambrosius in *Ps.* CXVIII. *serm.* 16. n. 19. cor meum cepisti; et alibi; corde nos cepisti, quo exponit illud: *defecit anima mea*: *defecerunt oculi mei*: quod est, in id unumquodcumque migrare quod diligit. Simili phrasi, *Prov.* VII. 10. iidem LXX. de muliere blandiente, quæ facit juvenum avolare corda. *Uno oculo*: uno aspectu: tanta vis inest. *Uno crine colli tui*: vel uno in collum delapso; adeo te omnia decent: uno torque, Heb. uno ornamento imposito. Non multis ornamentis eges: placet ipsa simplicitas.

10 *Mammæ*: *ubera*: amores: Heb. eadem vox utrobique et eadem quæ suprà I. 1. *Pulchriora*: meliores, amores scilicet: Heb. *et odor unguentorum.* Idem de sponso suprà, I. 2.

11 *Favus distillans.* Sic Menelai apud Homerum melle dulcior fluebat oratio.

12 *Hortus conclusus*: post formæ pulchritudinem, suavitatemque sermonis, nunc integritatem, castitatemque commendat. *Fons signatus*: sic illud: *Bibe aquam de cisternâ tuâ*..... et: *habeto eas solus.* Prov. V. 15, 17.

13 *Emissiones*: propagines: ex te omnia grata et pulchra proveniunt. Ex te clara soboles orbem illustratura: quale illud: *Pro pa-*

corum cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo,

14. Nardus et crocus, fistula et cinnamomum cum universis lignis Libani, myrrha et aloe cum omnibus primis unguentis.

15. Fons hortorum: puteus aquarum viventium, quæ fluunt impetu de Libano.

16. Surge, aquilo, et veni, auster, perfla hortum meum, et fluant aromata illius.

tribus tuis, nati sunt tibi filii. Ps. XLIV. 17. *Cypri* seu cyperi *cum nardo :* omnigena odoramenta, ut suprà I. 13. de quibus, si tantum est operæ pretium, vide Theodoretum hic lib. 3. in Cant.

[14] *Lignis Libani :* arboribus thuriferis : Heb.

[15] *Fons hortorum :* unde scilicet hortus irriguus. Ejusmodi ergo horto uberrimo, atque odoratissimo sponsam comparat.

[16] *Perfla hortum meum :* sponsam scilicet. *Et fluant aromata :* odor diffundatur flatu.

CAPUT V.

Hortus fructuum: sponsi convivium: somnus corde vigili : vox dilecti pulsantis : sponsæ cunctatio : sponsi fuga : iterum circuitio ad quærendum : custodes : sponsa cæsa, nudata : dilecti pulchritudo : candidus : rubicundus : quæremus tecum.

1. VENIAT dilectus meus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum. Veni in hortum

[1] *Veniat.* Si hortus sum tuus, ut memoras, *veniat dilectus meus*, neque abscedat unquam. Resumit sponsus : equidem *veni :* primâ personâ præteriti temporis : Heb. venio. *Messui myrrham meam :* demeto montem illum myrrhæ de quo suprà IV. 6. *Comedi favum :* comedo : tanquam diceret : venio equidem, sed post cœnam amicis jam paratam. Sunt tamen qui de vero horto simpliciùs intelligunt, in quo amicis paret. Vide autem quàm inemptas et simplices dapes.

meum, soror mea sponsa : messui myrrham meam cum aromatibus meis : comedi favum cum melle

Inebriamini, carissimi: notum in Scripturâ, inebriari quid sit, hoc est, læta inter pocula, dulcesque sermones, hilare nec immodestum agitare convivium. Hîc certè ad cœnam et vesperam tertii diei finis; ac sponsa discedit, seque somno tradit, ut habet ℣. seq. Neque liberiori, et ad multam noctem protractæ inter juvenes cœnæ, sobria et pudica mulier interesse narratur.

Jam ut ad veros sensus animum erigamus, Christus sponsam purgatam cupiditatibus et tentamentis exercitam, totam pulchram et sine maculâ esse proclamat, IV. 7. quippe quam *gloriosam* sibi sponsam exhibeat, *non habentem maculam aut rugam,.... sed ut sit sancta et immaculata.* Ephes. V. 27. Unde apud Ezechielem, XVI. 13, 14. *Decora facta es vehementer nimis..... perfecta eras in decore meo, quem posueram super te, dicit Dominus Deus :* itaque ejus formâ rapitur, eique suavissimè invitanti se tradit, amatque et laudat impensè, quam infudit ipse pulchritudinem, delectaturque opere suo. Testatur autem non modò voluptate perfusam, sed miris etiam excruciatam curis, quòd eam non de locis modò uberibus, amœnisque, sed etiam asperis evocat, ferarumque cubilibus, IV, 8. Refertur quoque ad persecutiones. Philo Carpathius et alii, leones intelligunt reges persecutores; pardos, hæreticos variis maculis errorum ac vitiorum inspersos. Hi ergo pias animas vexant: quæ vexatio, emolumento est; attestante Isaiâ, XXVIII. 19. *Sola vexatio intellectum dabit.* Huc etiam pertinet illud : *Surge, aquilo,* IV. 16. Quo significat irruentes, ventorum instar, curarum et tentationum turbines, effecturos ut latiùs virtutum odor diffundatur. Idem evenit Ecclesiæ flantibus ventis, sævientibus scilicet persecutoribus, cùm victoriis martyrum claresceret, fieretque id quod ait Paulus, Philip. I. 12. *Quæ circa me sunt, magìs ad profectum venerunt Evangelii, ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni prætorio.* Sic martyriorum famâ, velut à quatuor ventis, electi vocabantur, implebaturque illud : *Surge, aquilo, et veni, auster, et perfla hortum, et fluant aromata ejus :* quod ex omnibus mundi partibus odor sanctæ religionis adolesceret, ut ait S. Ambrosius, lib. I. de Virginit. De unguentis autem hîc et alibi sæpe memoratis, sanctus Bernardus, serm. 10, 12. ut sponso, ita et sponsæ unguenta sua assignat. Unguentum scilicet pedum, quod est pœnitentiæ; *Luc.* VII. 38. unguentum effusum in caput, quod est pietatis in Deum, ex

meo, bibi vinum meum cum lacte meo: comedite, amici, et bibite, et inebriamini, carissimi.

recordatione beneficiorum ejus; *Math.* 26, 7. denique unguentum Christi sepulti, quo totum illius corpus perungitur: *Joan.* XIX. 39, 40. quod est fraternæ caritatis, eoque omnia Christi membra condiuntur. Partes autem corporis studiosissimè descriptæ, IV et V. sic ad animam referri possunt, ut oculus quidem sit prudentia, rectaque et simplex animi intentio: unde, *si oculus tuus fuerit simplex*, etc. Matt. VI. 22. et propterea columbinus dicitur. Labia, verbi prædicatio, quâ nihil est pulchrius aut dulcius, unde illud, *sicut vittæ coccineæ, labia tua: eloquium tuum dulce*, IV. 3. ac postea 11. *favus distillans labia tua, sponsa.* Favus, Ecclesiæ prædicantis oratio ex propheticorum apostolicorumque librorum, velut florum, libatione, seu potiùs depastione collecta: ubera, ipsissima caritas lac parvulis ministrans, IV. 5. dentes, Ecclesiæ filii firmiores quibus non jam lacte opus sit, sed solido cibo, ℣. 2. quo respectu ascendunt de lavacro, velut oves per baptismum lotæ, nec steriles, quippe bonorum operum feraces, ac geminæ caritatis fructibus comitatæ. Per dentes, alii prædicatores intelligunt, qui in personâ Petri jubentur comedere immunda, et incorporare Ecclesiæ, Act. X. cujus rei gratiâ matribus ovibus meritò comparentur. Capilli, ℣. 1. multitudo fidelium eam ob rem gregi amplissimo, ac pinguissimo comparata. Greg. Apon. Thom. Genæ rubore suffusæ ad verecundiam referuntur: cervix jugo Domini destinata, ad obedientiam: corporis habitus sublimis et erectus, designat animum sapientem quæ sursum sunt: unde illud: *sicut turris David collum tuum*: IV. 4. quòd turris in editis montibus posita, *non solùm inter humilia, sed etiam inter excelsa supereminet.* Ambr. in Ps. CXVIII. serm. 4, n. 5. Turris autem hæc munitissima: primùm, quòd sit David bellicosissimi regis; tum quòd ædificata cum propugnaculis; denique quòd ad eam appensa arma fortium quos Ecclesia dejecit. Idem ibid.

Jam tacenda sponsæ, IV. 1, 3. eæ virtutes sunt, quas humilitate contegat et verecundiâ; ut verum sit illud, Ps. XLIV. 14. *Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus.* Placent ergo sponso, quæ ipsa sponsa profert exempla virtutum: multò verò magis, quæ hominum subtrahit aspectibus. Hinc illa occulta toties commendata: IV. 1, 3. VI. 6. amatque ipse sponsus, et ad cellam vinariam intimaque conclavia sponsam deducere, II. 4. et ab ipsâ deduci ad secretiora cubicula, III. 4. VIII. 2. verumque illud: *intra in cubiculum..... ora in*

2. Ego dormio, et cor meum vigilat : vox dilecti

abscondito. Matt. VI. 6. occultaque omnia sponso intus spectanti gratiora. Quare imprimis solitudo delectat, VII. 11, 12. petræque foramina, II. 14. et cubilia ferarum, IV. 8. quò etiam spectat illud : *hortus conclusus, fons signatus*, ibid. 12. En occlusa omnia ut uni sponso pateant; non multiloquium, non conventus; sed secessus, umbræ, alta ubique silentia.

Ecclesia verè est hortus ille conclusus, ac fons signatus; quò nullus error; sublimis quoque anima, quam nulla prava penetret cupiditas; ac vera illa Jerusalem civitas sancta, quâ nullus incedat *incircumcisus et immundus : Is.* LII. 1. tum hujus horti mira fœcunditas, fructusque toto orbe diffusi : ℣. 13. quæ fœcunditas Ecclesiæ maximè tribuitur; propter sublimes animas Deum gemitibus exorantes, atque impetrato spiritu Ecclesiam fœcundantes : ut August. passim. Aquæ, doctrina salutaris; ℣. 15. nunc puteo abscondita, propter profunditatem : nunc cum impetu fluens à Libano, propter celestem verbi efficaciam. S. Thom.

Vestimenta sponsæ, bona sunt opera : attestante Joanne, *Apoc.* XIX. 7. 8. *Venerunt nuptiæ Agni, et uxor ejus præparavit se : et datum est illi, ut cooperiat se byssino splendenti et candido : byssinum enim justificationes sunt sanctorum* : unde Isaias de imperfectis operibus : *Telæ eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis.* Is. LIX. 6.

De convivio autem dominico, quo suos convivas pascit; V. 1. deque ejus rationabili et sine dolo lacte, quod innocentes animæ concupiscant; I. Pet. II. 2. deque optimo vino et ebrietate spirituali, ac mentis excessu, per se omnes intelligunt. Neque omittendum bonum convivam Christum, non tantùm pascere, sed etiam pasci. Habet enim cibum suum de quo dicit : *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me, ut perficiam opus ejus*, quod est salus hominum. Joan. IV. 34. Nostrâ ergo salute pascitur; nos in se trajicit et in corpus suum coagmentat : hoc est, mel ejus, inquit Ambrosius, lib. III. de Virg. quod diversarum virtutum concretum floribus, illarum apum quæ sapientiam prædicant, consono opere congregatum, sancta Ecclesia in favis condit, ut cibus Christi sit. Item mel, Christi doctrina salutaris, ros cœli purissimus, mera suavitas.

QUARTA DIES.

² *Ego dormio.* Quartæ diei initio sponsa recepta in thalamum,

mei pulsantis : Aperi mihi, soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea : quia caput meum plenum est rore, et cincinni mei guttis noctium?

3. Expoliavi me tunicâ meâ, quomòdo induar illâ ? lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?

4. Dilectus meus misit manum suam per foramen; et venter meus intremuit ad tactum ejus.

5. Surrexi, ut aperirem dilecto meo : manus meæ stillaverunt myrrham, et digiti mei pleni myrrhâ probatissimâ.

6. Pessulum ostii mei aperui dilecto meo : at ille

et quiescens sopitis sensibus, tamen animo est ad sponsum arrecto, unde ad primum ejus pulsum evigilat: sponsus ex hortis, cœnâ cum amicis factâ, nocte intempestâ adest tardior; unde ipsa tanquam subindignans aperire cunctatur. Ipse quoque iratus aufugit: nec desint iræ, quas amor ut excitare, ita sedare possit unus, suaviùs post iras redintegratâ gratiâ. Hæc summa hujus diei; jam ad singula. *Aperi mihi, soror mea* : sic sponsa, VIII. 1. *Quis mihi det te fratrem meum :* amor verus omnibus necessitudinum vinculis delectatur. *Quia caput meum plenum est rore :* ne tantùm amore, sed etiam misericordiâ compellatur ad aperiendum; tum ut statim rure profectus, non quòquam diversatus videatur.

3 *Expoliavi me tunicâ..... lavi pedes meos :* delicatæ sponsæ colorata excusatio; sed sanctis animabus magno documento futura.

4 *Manum..... per foramen :* LXX. de prospectu, de fenestrâ, quasi irrupturus. Meliùs, per foramen seræ, quasi aperturus digito. Ut claves, ita seræ multùm à nostris distabant, ingensque erat apertura, clavesque humeris gestabantur. Is. XXII. 22. *Venter meus intremuit ad tactum ejus :* pulsantis fores, aditumque tentantis : interiora mea commota sunt super eo : Heb. LXX. ad ejus præsentiam.

5. 6. *Manus meæ stillaverunt myrrham :* delicatissimis unguentis perfusæ cubabant, cubili etiam his asperso: *aspersi* enim *cubile meum myrrhâ et aloe et cinnamomo.* Prov. VII. 17. *Digiti mei..... myrrhâ probatissimâ..... Pessulum ostii :* LXX. Digiti mei myrrham plenam super manus pessuli, scilicet effuderunt : Heb. myrrhâ transeunte super manubria pessuli. Aperui dilecto meo : hoc est, pessulus

declinaverat atque transierat. Anima mea liquefacta est, ut locutus est : quæsivi, et non inveni illum : vocavi, et non respondit mihi.

7. Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem : percusserunt me, et vulneraverunt me : tulerunt pallium meum mihi custodes murorum.

8. Adjuro vos, filiæ Jerusalem, si inveneritis dilectum meum, ut nuntietis ei quia amore langueo.

9. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, ô pulcherrima mulierum? qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adjurasti nos?

10. Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus.

ipse unctus est myrrhâ, quâ perfusæ erant manus, nec enim extersi digitos, tanta erat festinatio. *Anima mea liquefacta est :* egressa est: Heb. LXX. Rapit me totam, et in suî amorem ac desiderium transfert. Ambr. *Dum locutus est :* ostendit se non sponsi neglectu, sed desidiâ quâdam et indignatione cunctatam, sive quodam ejus probandi studio.

7 *Invenerunt me custodes.* Iterum per plateas discurrit quærens, ut suprà, III. 2. sed pejus habita est à custodibus per noctis tenebras, ac licentiam militarem, demonstratque se nullum periculum fugisse, ut dilectum inveniret. *Pallium :* LXX. theristrum : Philoni Carpathio, capitis velamentum : Amb. de Is. 6. n. 55. pallium quo caput ob nuberet.

8 *Adjuro vos.* Cæsa, spoliata, non tamen plagas, sed amoris vim sentit; idque unum solatio est, si dilectus sciat amari se, quem nuntium ad eum perferendum quibusvis obviis mandat. *Si inveneritis, nuntiate :* alii cum LXX. ex Heb. sic vertunt : si inveneritis dilectum, quid annuntiabitis ei? (nempe id) quòd amore langueo; quòd ego illa sum amore vulnerata : flagrantissimè et elegantissimè.

9 *Dilectus..... ex dilecto :* præ dilecto, Heb. dilectissimus.

10 *Dilectus meus.* Sponsa vehementissimis motibus abripi solita, hic primùm et semel sponsum studiosè describere aggreditur, puel-

11. Caput ejus aurum optimum : comæ ejus sicut elatæ palmarum, nigræ quasi corvus.

12. Oculi ejus sicut columbæ super rivulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ, et resident juxta fluenta plenissima.

13. Genæ illius sicut areolæ aromatum consitæ à pigmentariis. Labia ejus lilia distillantia myrrham primam.

14. Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis. Venter ejus eburneus, distinctus sapphiris.

larum interrogatione provocata. *Electus ex millibus :* ex myriadibus: Heb. insignis illæ formæ præstantiâ, qui etiam inter millia facilè dignosci possit.

[11] *Caput ejus aurum :* quodcumque pulchrum et pretiosum est, aurum dicitur. *Comæ : elatæ palmarum :* cincinni ejus crispi · Heb. aliter : acervi : *thalthalim :* Græc. ἐλάται, arborum genus, sive abies, seu palma; aut potiùs recens palmarum germen : unde hæc vox, *elatæ,* quæ græca est in Vulg. invecta : additum, palmarum, ad designandam arborem. Beda hîc ex Plin. lib. XII. cap. 28. Comæ autem comparantur arborum ramis, eâ translatione, quâ frondescentes rami arborum comæ dicuntur.

[12] *Oculi ejus sicut columbæ :* sicut oculi columbarum : *quæ lacte sunt lotæ :* tam candidæ, tam nitentes, ut lacte lotæ videantur : qualium oculi pulcherrimi et suavissimi esse solent. *Juxta fluenta :* juxta plenitudines : Heb. pulcherrimæ, habitantes in locis uberrimis et irriguis.

[13] *Areolæ aromatum consitæ :* ut areolæ aromatis, ut flores odoriferi : Heb. id est, ut areolæ consitæ floribus et plantis odoriferis. Unguenta è comis in genas defluentia notat. *Lilia :* sunt lilia quædam purpurea : his labia comparantur, propter mollum flexum, quo se lilii calix aperit, et spiritûs suavitatem : unde *myrrham primam*, seu præcellentissimam stillare dicuntur.

[14] *Manus illius tornatiles aureæ :* circuli aurei : Heb. propter teretes digitos omni auro pretiosiores. *Plenæ hyacinthis :* gemmis violaceis : *tharsisim :* manus levissimæ efflorescentibus venulis. *Venter ejus :* interiora : Heb. quibus pectus etiam designatur : unde, *Flu-*

15.

15. Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas. Species ejus ut Libani, electus ut cedri.

16. Guttur illius suavissimum, et totus desiderabilis: talis est dilectus meus, et ipse est amicus meus, filiæ Jerusalem.

17. Quò abiit dilectus tuus, ô pulcherrima mulierum? quò declinavit dilectus tuus: et quæremus eum tecum?

mina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Joan. VII. 38. *Eburneus:* candor eboris: Heb. *Distinctus sapphiris:* è summâ aut ex tenui veste, pectoris candor apparet inter lapillos ipsi vesti intextos.

15 *Crura:* quatenus infra vestem parebant. *Columnæ marmoreæ:* propter candorem et firmitatem. *Super bases aureas:* calceamenta scilicet auro intertexta. Per Libanum et cedros, staturæ proceritas et dignitas designatur.

16 *Guttur illius suavissimum:* mellitâ oratione, halitu, vocis suavitate. *Totus desiderabilis:* totus desideria: Heb. LXX. Quasi diceret: quid singula commemorem, aut singula membra describam? totus est desiderabilis, totus est amor. S. Thom.

CAPUT VI.

Descendit in hortum: dilecti ac dilectæ consensio: sponsa decora; terribilis: ejus forma: reginæ, concubinæ, adolescentulæ: una perfecta: ut aurora: ut luna: ut sol: hortus nucum: nescivi: revertere: Sulamitis.

1. Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut pascatur in hortis, et lilia colligat.

1 *Descendit in hortum suum,* quò matutinus ire solebat, vel quò se prædixerat iturum, *ut pascatur in hortis:* alii: pascat: ut ad hortos greges agat, et ad valles liliis abundantes. Quàm elegans autem, dum pascuntur greges, ipsum legere flores, ad sponsam deferendos?

2. Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi, qui pascit inter lilia.

3. Pulchra es, amica mea, suavis, et decora sicut Jérusalem : terribilis ut castrorum acies ordinata.

4. Averte oculos tuos à me, quia ipsi me avolare fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum, quæ apparuerunt de Galaad.

5. Dentes tui sicut grex ovium, quæ ascenderunt de lavacro, omnes gemellis fœtibus, et sterilis non est in eis.

6. Sicut cortex mali punici, sic genæ tuæ, absque occultis tuis.

7. Sexaginta sunt reginæ, et octoginta concubinæ, et adolescentularum non est numerus.

[2] *Ego dilecto meo :* quocumque loco sit, et ego illum, et ille me cogitat.

[3] *Pulchra es.* Jam sponsus adest et loquitur. *Suavis et decora :* pulchra es, amica mea, sicut Thersa, decora sicut Jerusalem : Heb. Thersa erat urbs regia antiqua sub Chananæis, Jos. XII. 24. quæ Jeroboami et insequentium Israelis regum sedes fuit : III. Reg. XIV. 17. XV. 33, etc. sub Salomone quoque nobilis. Sensus est : non ita Thersa Ephraimitis, Judæis urbibus Jerusalem, ut tu cunctis mulieribus antecellis. Sunt qui memorent sponsarum, more urbium, turritas coronas, ad quas hìc allusum; nec absurdum puellas urbibus comparari, quæ ipsæ passim in Scripturâ puellis comparentur; unde filiæ Judæ, et apud Græcos, metropoles. Memorat autem urbes celeberrimas, atque amœnissimas. *Terribilis ut castrorum acies :* ut necesse sit à te perdomari corda omnium. Eadem vis formæ muliebris in malam partem exprimitur his verbis : *multos enim vulneratos dejecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab eâ.* Prov. VII. 25, 26.

[4] *Me avolare fecerunt ;* me mihi surripuerunt; invaluerunt : Heb. Fortiores me sunt, ut nec ego ferre possim. *Capilli tui :* hæc cum duobus sequentibus versibus repetuntur ex IV. 1, 2, 3. iterare enim juvat, quæ maximè affecerunt animum.

[7] *Sexaginta sunt reginæ :* reginæ principum filiæ erant, concu-

8. Una est columba mea, perfecta mea, una est matris suæ, electa genitrici suæ. Viderunt eam filiæ, et beatissimam prædicaverunt : reginæ, et concubinæ, et laudaverunt eam.

binæ ancillæ, adolescentulæ quæ ministrabant in regiâ, nondum thori honore dignæ. Ait ergo Salomon : cùm tot illæ sint quas ad magnificentiam habeat, unam tamen antecellere omnibus, unam esse quam diligat. Habuit autem postea longè plures, nempe reginas septingentas, et concubinas trecentas, diciturque multas adamasse; sed primam, filiam Pharaonis, quam initio regni duxit, cuique regiam extruxit. *III. Reg.* XI. 1, 3. *Ibid.* III. 1. VII. 8.

8 *Una est columba mea :* cùm tot ac tantæ sint, una est quam vel aspectu cognoscas, adeo omnes et formâ et decore vincit. Sic apud Theocritum elegantissimo illo de Helenâ Idyllio XVIII. canunt selectæ virgines : Adsumus quater sexaginta coævæ virgines, flos puellarum pulcherrimus ; at nullam sine labe compereris, si cum Helenâ comparentur, ut ipsâ comparatione cum formosis etiam fœminis sponsæ pulchritudo magis elucescat. *Una est matris suæ*, jam inde à parvulâ præ cæteris cara : quod ad commendationem formæ pertinet, matribus filiarum egregiâ specie imprimis delectari solitis. *Viderunt eam filiæ : reginæ et concubinæ.* Tam pulchra est, ut à mulieribus, et ab ipsis æmulis laudem extorqueat, quæ tanta laus est, ut in eâ sponsus meritò conquiescat. Neque adhuc sponsam, aut uberiùs laudavit, aut amavit ardentiùs, incensus piis, quibus illa per noctem se excruciaverat, curis; sic iræ in amorem desinunt. Hic quarti diei finis, cujus hæc series : sponsa nocte intempestâ domo exsilit; adolescentulis manè occurrit, tum sponsum reperit; miris ejus afficitur laudibus usque ad ℣. 9. quem ad sequentem diem aptiùs referemus.

Jam ad veros sensus. Anima iterum exercetur, sed vehementiùs, ac duriùs, quàm tertiâ die, suprà III. Non solùm enim exercetur, sed etiam castigatur tardiùs aperiens; docetque sponsus statim atque pulsat, aperiendum esse, cùm ipse statim transiturus sit, nisi aperias. Unde sic præmonet : *Ego quos amo, arguo et castigo.....* tum continuò : *Ecce sto ad ostium et pulso : si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi januam, intrabo ad illum.* Apoc. III. 19, 20. It enim, reditque raptim, arrectamque vult animam, neque somno-

lentam, sed quæ verè dicat cum sponsâ: *Ego dormio, et cor meum vigilat*, v. 2. sin autem velut in lecto languescat, fit illud ℣. 6. *Quæsivi et non inveni*: quem ad locum Ambrosius in Ps. CXVIII. (Serm. XXII. n. 32.) « Ego te quæsivi, sed invenire non possum, nisi tu vo» lueris inveniri: et tu quidem vis inveniri, sed vis diu quæri, vis di» ligentiùs indagari :.... non vis ut te dormiens quærat: non vis ut te » jacens investiget ». Ergo amantem licet, cunctantem tamen nactus abit, nec vocanti respondet; nempe ut desiderium crescat, ut probetur affectus, ut exerceatur amoris negotium. Bern. Serm. LXXV. Hinc ergo sponsa facta cupidior, mox sese ad requirendum totâ aviditate dedit: Idem, ibid. nec tamen statim invenit, ut suprà, III. crescenti enim amori gravior exercitatio incumbebat: invenitque custodes, pastores Ecclesiæ scilicet, qui percutiant, qui vulnerent, qui spolient; sive bonos et peritos, qui vulnerent iis vulneribus, quæ osculis præferuntur: Prov. XXVII. 6. hoc est, qui desidem et cunctantem acriter reprehendant, et quodammodo spolient; ℣. 7. id est, qui nudam collocent ante oculos suos, ut suas ipsa culpas agnoscat; sive bonos sed imperitos, à quibus gravissima patiatur; sive etiam malos, quibus offendatur magis. Sic et sponsi fugâ, et ministrorum ejus operâ vehementissimè cruciatur. Unum interim solatium est, inclamare sponsum, et ab iis qui occurrant, requirere. Ipsâ autem exercitatione surgit illa perfectior, ac sui amoris testificatione alios ad quærendum instigat, ℣. 17.

De sponsæ autem cunctationibus atque excusationibus, ℣. 3. Augustinus aliique Patres passim pedum lotionem revocant ad minutiora peccata: congruuntque Domini verba, Joan. XIII. 10. *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet*: Observant magnas animas in contemplatione quiescentes, metuere interdum, ne ad exteriora, vel leviter delapsæ, inquinentur; neque tamen cunctandum, præcipiente sponso; neque prætermittendum illud, sanctas animas, infusam sibi reveritas gratiam, mirâ diligentiâ cavere à peccatis. *Expoliavi me tunicâ meâ*: exui veterem hominem; quomodo induam illum? quo sensu Paulus, Rom. VI. 2. *Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in illo?* Sponsus digitos immittens foramini seræ, ℣. 4. Christus est per gratiam aditum quærens, animæque interiora commovens. Sponsus lilia colligens, VI. 1. et ubique liliis delectatus, idem Christus est, electos suos quorum innocentiâ et castitate delectatur, in unum coagmentans. Quòd autem anima exercitata et castigata perfectior evadat, duo docent. Primum quòd et

sponsum cognoscat, et laudet impensiùs, et aliis innotescere faciat, toto cap. v. Alterum quòd ipsi magis cognita sit, hoc est, magis amata, magisque laudata, cap. vi. sicut scriptum est: *Novi te ex nomine, invenisti gratiam coram me.* Exod. xxxiii. 12, 17. Jam verba sponsæ sponsum collaudantis intelligamus, v. 10. Candidus, propter divinitatem; *Candor est enim lucis æternæ.* Sap. vii. 26. Rubicundus, propter incarnationis, passionisque mysteria; quippe qui habeat rubrum vestimentum, Isa. lxiii. 2. *vestitus*que sit *veste aspersâ sanguine.* Apoc. xix. 13. Caput ejus aurum optimum, v. 11. ipsa divinitas est. *Caput* enim *Christi Deus*, I. Cor. xi. 3. thesaurique sapientiæ et scientiæ absconditi: et omni auro pretiosior sapientia. Job. xxviii. et caput omnium Christi præceptorum, caritas; aurum illud ignitum, quod ab ipso emere animæ tepidæ jubentur. Apoc. iii. 18. Capilli, velamen capitis, humanitas tegens divinitatem, nigri quidem, dum versatur inter homines: oculique mansuetudine columbini. Cæterùm translato ad Patris gloriam, orbemque judicaturo, capilli candidi, tanquam lana alba, et oculi, tanquam flamma ignis. Apoc. i, 14. Manus tornatiles, v. 14. sunt opera omnia aptè concinneque facta. Crura firma, quòd stabili gradu stet, hostesque conculcet: item, v. 15. sive ut ait Ambrosius: crura ejus columnæ marmoreæ super bases aureas, quòd solus Christus inambulet animis et gradiatur in mente sanctorum, in quibus, velut aureis basibus, fundamentisque pretiosis, solidata vestigia verbi cœlestis hæserunt. In ore verba vitæ, totusque ipse est amor, v. 16. Hæc Patres, ex quibus intelligi cætera facilè possunt. Sic ergo sponsa sponsum cognoscit. Ad eam notitiam pertinet, quòd scit ubi agat, ubi pascat, vi. 1. non id sibi indicari petit, ut antea i. 6. Jam sponsus, cap. iv. collaudatam sponsam, in hoc cap. vi. iterum laudat, sed impensiùs et magnificentiùs cùm formæ venustati, ac dignitati addat hìc robur invictum, posteaquam scilicet exercitata præliis, et affecta vulneribus, vi denique spoliata, non minùs agit fortiter institutumque persequitur, cap. v. 7, 8. Itaque non modò pulcherrimis, et celeberrimis urbibus eam comparat, præsertim Jerusalem in se ordinatæ, ac certâ pace fundatæ, sed etiam exercitui, quòd sit hostibus formidabilis, vi. 3. atque ad laudum cumulum appellatur nunc primùm una et perfecta, 8.

Jam de Ecclesiâ quæ hìc perfectissimè adumbratur pulchrum illud comitum, v. 9. *Qualis est dilectus tuus?* nemini enim notus sponsus, nisi monstrante Ecclesiâ. Unde subdunt, ỷ. 17. *Quò abiit dilectus tuus..... et quæremus eum tecum;* ut cùm doctrina sponsi latere, et velut in longinquum declinasse videtur, cum sponsâ, cum

9. Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora con-

Ecclesiâ eam quærant, non ipsæ solitariæ, ne per avia exerrent, atque hæreticis prædæ sint. Ecclesia autem facilè dignoscitur insigni pulchritudine; urbs conspicua, et supra montem posita, Matth. v. 14. exercitus ordinatissimus, vi. 3. ducibus notissimis; adversùs hæreticos et impios egregiè instructa. Est autem simul urbs et sponsa, sicut scriptum est de Jerusalem novâ : unaque simul et perfectâ. Apoc. xxi. 2, 9, 10.

Reginæ, concubinæ, adolescentulæ, vi. 7. varii sunt ordines animarum incipientium, proficientium, perfectarum : et inter perfectas eminent insigniores quædam, quæ quasi jam in cœlis cum sponso versari videantur, ipsisque præcellentissimis animabus miraculo sint, de quibus hîc dicitur : *Una est columba mea :* quibus etiam competit illud suprà ex Ezechiele xvi. 13. memoratum : *Et decora facta es vehementer nimis, et profecisti in regnum :* supra omnes reginas eminentissima : quippe quæ cæteris et verbo et exemplo præsis. Hæc autem, vel maximè conveniunt Ecclesiæ catholicæ, quam aliæ sectæ, etiam æmulæ et invidæ, laudare cogantur, vi veritatis victæ.

Quod sponsus dicat: *caput meum plenum est rore;* intellige verba gratiæ quibus animæ irrigentur, quâ de re præclarè Ambrosius, lib. de Virg. cap. 12, n. 70. *Caput tuum Christus est, qui plenus est semper, nec liberalitatibus exhauritur suis, aut diuturnâ deficit largitate.* Quòd autem Christus ab aspectu sponsæ avolet ℣. 4. Patres interpretantur, ab iis qui curiosiùs inspiciant, ipsâ suâ altitudine effugere. *Scrutator enim majestatis opprimetur à gloriâ*, Prov. xxv. 27. Cæterùm ubi sponsus dicit, *averte oculos tuos :* recordari oportet Jacob Deo prævalentis : *Gen.* xxxii. 28. ac Moysi, cui dicitur: *Dimitte me :* Exod. xxxii. 10. Jeremiæ etiam qui sæpius veretur orare pro populo ; sanctarumque animarum quæ veluti Deo vim inferant, quibus etiam dicat sponsus : Averte oculos tuos illos humiles ac supplices et vim inferentes, quia fortiores me sunt, juxta Heb. quæ vis Deo grata est: Tertull. Apolog.

QUINTA DIES.

9 *Quæ est ista?* Sic sponsam domo manè progredientem, ac primùm apparentem adolescentulæ salutare et admirari solent : suprà iii. 6. infrà viii. 5. Quare meritò hîc initium quintæ diei collocamus, nullâ licèt factâ noctis mentione ad variandam eclogam. *Quasi aurora consurgens :* consurgens deest Heb. et hoc tempus designat

surgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata?

10. Descendi in hortum nucum, ut viderem poma convallium, et inspicerem si floruisset vinea, et germinassent mala punica.

11. Nescivi: anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab.

12. Revertere, revertere, Sulamitis: revertere, revertere, ut intueamur te.

domo procedentis et quasi exorientis, ut auroræ illucescenti comparetur, quod poetis etiam cæteris usitatum, ut Q. Catulo de Roscio, noto epigrammate, Theocrito de Helenâ, et aliis. *Pulchra ut luna:* crescit comparatio de aurorâ ad lunam. *Electa ut sol:* soli sponsa comparatur, ut sol sponso thalamo egredienti, *Ps.* XVIII. 6. Quæ igitur manè pulcherrima apparent, aurora, luna sæpe, mox sol oriens luce purissimâ, prodeuntis sponsæ pulchritudinem ac splendorem exprimunt. *Terribilis ut castrorum acies:* vide suprà 3.

[10] *Descendi in hortum.* Hìc sponsus: profectus, inquit, eram in hortum, curaturus arbores; consistere non potui, coactus sum ad sponsam quàm citissimè regredi. *Hortum nucum.* Vidimus alium sponsi hortum, qui erat florum et aromatum; propter quem pascebat oves inter lilia, suprà VI. 1. Hìc hortus fructuum est, ubi nuces, poma, vinea, mala punica.

[11] *Nescivi:* nihil videbam amore turbatus. *Anima mea conturbavit me:* anima mea posuit me quadrigas Aminadab. Heb. Curriculo reversus sum, quasi citatissimis quadrigis invectus: quales videntur fuisse Aminadab equis velocibus nobilis, sive ille peritus auriga. Alii vertunt; quadrigas populi mei nobilis; quales scilicet nobilissimi habere solent.

[12] *Revertere.* Aliâ parte discedentem sponsam, nec absente sponso ferentem hominum conspectus, puellæ revocant, ejus aspectu delectatæ. *Sulamitis*: pacifica: nomen fœmininum eâdem origine et notione ac Salomon, ad ejus uxorem designandam, quæ jam ut dilectissima nota esset. Aquila vertit pacificam, teste Theodor. hìc qui legit ut nos, Sulamitem; non Sunamitem, ut Græcum hodiernum, nullo sensu.

CAPUT VII.

Sponsæ pulchri gressus : juncturæ : umbilicus : ubera : caput : assimilata palmæ : dilecti et dilectæ consensio : manè surgamus : poma nova et vetera.

1. Quid videbis in Sulamite, nisi choros castrorum ? Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis ! Juncturæ femorum tuorum, sicut monilia quæ fabricata sunt manu artificis.

2. Umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam in-

[1] *Quid videbis :* videbitis : Heb. ad puellas. Audito enim sponsæ nomine, exsilit sponsus, et ad eas conversus : quid in eâ, inquit, videbitis nisi læta omnia ut in choris, composita ut in castris? *Quàm pulchri :* sponso accinere videtur puellarum chorus. *Pulchri gressus tui :* id est, gratus accessus, ut pulchri pedes evangelizantium pacem. Atque etiam laudantur pedes calceamentis ornati. *Filia principis ;* ducis, Theodor. ex Symm. Pharaonis. *Juncturæ femorum :* quâ parte genibus committuntur; quæ commissura exquisitissimi est operis. Alii ex Heb. moduli ambitûs femorum, qui sub veste tenui vento agitatâ et corpori applicitâ, appareant. *Sicut monilia :* id est, affabrè facta, aptè tornata.

[2] *Umbilicus tuus.* Hâc minutissimarum etiam corporis partium enumeratione, docet Gregorius commendari misericordiam Dei, quòd egregius artifex in præstantissimo opere nihil negligenter egisse videatur. Greg. prooem. in Cant. Si autem tanta fuit cura elaborandi corporis, quantò magis in animâ quam diligit nihil inornatû reliquit? sed hæc ad spiritualem sensum; nunc ad litteram. Umbilicus, trans vestem subtilem, etiam in quibusdam antiquis statuis, studiosè signatus visitur. Porrò orientales totum corpus, ac præsertim umbilicum, etiam valetudinis causâ, unguentis perfundebant; unde crateri tornato et pleno comparatur. *Crater tornatilis :* tornatile dicitur in hoc Cantico id quod affabrè elaboratum videtur, ut suprà v. 14. manus illius tornatiles. *Nunquam indigens, semper* plenus, *poculis,* potione; mixturâ : Heb. unguenti compositione

digens poculis. Venter tuus sicut acervus tritici, vallatus liliis.

3. Duo ubera tua, sicut duo hinnuli gemelli capreæ.

4. Collum tuum sicut turris eburnea. Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in portâ filiæ multitudinis. Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum.

5. Caput tuum ut Carmelus, et comæ capitis tui, sicut purpura regis vincta canalibus.

quod LXX. vertunt κράμα; quod idem est ac κράσις, potio mixta; unde crateris nomen. Igitur, commendato etiam umbilico, nihil prætermittitur, ut sponsa ad unguem, ut aiunt, perfecta appareat. *Sicut acervus tritici:* propter figuram et ubertatem. *Vallatus liliis:* ejus candorem ex reliquo corpore æstimant: omnia florida. Hæc autem laudantur in feminâ liberiùs à puellis, cum quibus et lavari potuerit; quæque unà pulchritudinis admiratione teneantur, non ullo alio sensu: sic scriptor decoro servit.

3 *Duo ubera:* suprà IV. 5.

4 *Collum tuum sicut turris eburnea:* figurâ, rectitudine, candore. *Oculi tui:* oculi tui fontibus splendidissimis splendidiores. *Ain* Heb. et oculum et fontem significat: Hesebon civitas regia, Jos. XIII. 17. in cujus portâ duo perlucidi fontes fuisse memorantur. *Filiæ multitudinis. Bath-rabbim:* nomen urbis ac portæ ad eam urbem. *Nasus tuus sicut turris Libani:* cùm caput monti comparetur, ỷ. seq. rectè nasus turri eminus prominenti: nasus autem altos spiritus, et formæ dignitatem exprimit.

5 *Caput tuum* (Heb. LXX. super te) *ut Carmelus;* ut Carmelus è campis; ita caput tuum ex humeris exsurgit, montis instar editi, floribus ac ramis virentibus coronati. Vittas indicat capitis, ac florum coronas. *Comæ sicut purpura:* purpuræ comas comparat, non colore, sed texturâ: et vox, *argaman*, purpura, à texendo deducta. LXX. Plexus capitis tui purpura. *Purpura regis:* exquisitissimæ texturæ; nec absurdum comas purpuræ comparari, propter intextos purpureos flores; purpureas vittas. *Purpura..... vincta canalibus:* in purpurariorum canalibus alligata, ut bis tingatur: Heb. comæ capitis tui ut purpura; rex vinctus in tignis. LXX. congruunt nisi quòd

6. Quàm pulchra es, et quàm decóra, carissima, in deliciis !

7. Statura tua assimilata est palmæ, et ubera tua botris.

8. Dixi: Ascendam in palmam, et apprehendam fructus ejus : et erunt ubera tua sicut botri vineæ, et odor oris tui sicut malorum.

9. Guttur tuum sicut vinum optimum, dignum

pro tignis habent : rex vinctus in transcursibus, quòd hebraicæ radici congruit : rex vinctus in crinium plexibus, nodisque ; ac vittis hinc inde circa caput currentibus : quòd scilicet suprà IV. 9. dixerit : *vulnerasti* : sive surripuisti *cor meum in uno crine colli tui* : in tignis autem juxta Heb. intelligi potest, quòd ut tigna in laquearibus, sic nodi crinium, vittæque summo capite se protendant ; sive alludit ad quemdam nectendæ capillaturæ ritum à tignis appellatum alicujus similitudinis causâ, qualia bene multa sunt in ornamentis muliebribus.

6 *Quàm pulchra es*. Hîc sponsus loquitur, ut ỳ. 8. satis indicat. *Carissima*, caritas, amor meus, ut suprà II. 7. III. 5. *In deliciis* : voces mollissimæ, ac tenerrimi affectus ; dum enim canunt comites, sponsus in dilectâ defixus, et hoc intuitu et earum cantibus inardescit, inclamatque istud flagrantissimo amore : *Quàm pulchra es!*

7 *Statura tua assimilata est palmæ* : eò quòd sit procera et recta. *Ubera tua botris* : vitis quæ palmæ adhæreat, ex ỳ. seq.

8 *Dixi* : *Ascendam in palmam* : irruam in amplexus. *Apprehendam fructus ejus* : ramos, palmites : Heb. tenebo implicitam : addit ubera, ora, fontesque omnes dulcedinum. Sic ipse in Proverbiis, V. 18, 19. *Lætare cum muliere adolescentiæ tuæ..... ubera ejus inebrient te..... in amore ejus delectare jugiter* : Quæ præcipiebat ut ab amore adulteræ averteret ; unde subdit : *quare seduceris, fili mi, ab alienâ?* ut hoc quoque ad bonos mores pertinere suo modo videatur, apud antiquum certè populum ; cùm nunc altiora moneat Paulus : nempe *ut qui habent uxores, tanquam non habentes sint..... et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur*. I. Cor. VII. 29, 31.

9 *Guttur tuum* ; ô sponsa, vox tua, eloquium tuum, *dignum dilecto meo* : vadens amico meo directè : Heb. eadem locutio in Proverbiis, XXIII. 31. ubi Vulgata habet ; *ingreditur blandè*, vinum fa-

dilecto meo ad potandum, labiisque et dentibus illius ad ruminandum.

10. Ego dilecto meo, et ad me conversio ejus.

cilè et jucundè potabile amico meo cuilibet: eadem vox, *Dodi*, suprà v. 1. ubi Vulgata habet: carissimi: ne quis de solo sponso eam intelligat. *Labiisque et dentibus:* loquens labiis dormientis: Heb. sermo tuus, ô sponsa, mihi tam suavis est, quàm suave esse solet amico meo optimum vinum, quo epoto dormitantis instar, somnolenta et incondita loquitur: sic se sponsæ intuitu ac blanditiis in eumdem morem ebrium esse significat.

[10] *Ego dilecto meo:* sponsa respondet votis. *Ad me conversio ejus:* appetitus ejus. Heb. cupido: sicut in Genesi III. 16. de primâ muliere: ubi Vulgata vertit: *sub viri potestate eris:* eadem ubique vox, *Thesuca*: id quod Græci πόθον, ἵμερον, φίλτρα nominant: Homerus et Theocritus passim. Summa: pendemus alter ab altero, invicem ardescimus casto et conjugali amore vehementissimo; nec requies, nisi fruamur optatis amplexibus. Quo fine quintum diem claudunt: ut suprà II. 6. infrà VIII. 3. novumque exoritur rerum ac sermonum initium.

Jam ut ad altiora et cœlestia, his quasi gressibus, provehamur, sublimis anima non tantùm sponso, sed etiam adolescentulis miraculo est, et quidem laudare cœperant suprà III. 6. procedentem vaporis instar thuris odoratissimi. Nunc undique splendescentem altiori carmine concelebrant, ut auroram, ut lunam, ut solem, ut castrorum terribilem hostibus aciem, galeis et scutis percutiente sole fulgentibus, VI. 9. vocaturque Sulamitis ex ipsius Salomonis deducto nomine, VI. 12. VII. 1. ac pulchritudo ejus mirificè commendatur, ut quæ sit perfectissima in minutissimis quoque partibus, VII. 1, 2. erectoque in cœlum, instar turris ac montis, habitu: 4, 5. Hæc maximè congruunt Ecclesiæ, Christi nomine nuncupatæ ac verè pacificæ, quæ electos omnes unitate suâ ac pace complectitur; in eâ igitur sunt chori, ut scriptum est: *Sicut lætantium omnium habitatio est in te;* Ps. LXXXVI. 7. armorumque terror, verbum Dei scilicet, quo percutiuntur impii. Eamdem ad se adventantem novi populi consalutant. *Quàm pulchri sunt gressus tui!* VII. 1. *Quàm pulchri pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!* Isa. LII. 7. Rom. X. 15. beatamque proclamant, quòd cœlesti unctione perfusa, in Christi nomen transeat, ac numeris omnibus absoluta sit. Unde illa studiosa

enumeratio partium quam vidimus, ne omisso quidem umbilico ac ventre, femorumque juncturis : v. 1, 2. Præcisus umbilicus justificationem à peccato significat; sicut scriptum est : *Radix tua..... de terrâ Chanaan : et... in die ortûs tui non est præcisus umbilicus tuus, et aquâ non es lota in salutem.* Ezech. XVI. 3, 4. Sensus ergo : ut præcisum umbilicum corpori, ita præcisa peccata, Ecclesiæ decori vertere; multamque gratiam, ut mixturæ optimæ plenitudinem, loco peccati induci : juxta illud : *ubi abundavit delictum, superabundavit gratia :* Rom. 5. 20. Neque obscurum, ventrem acervum tritici appellari, propter Ecclesiæ feracitatem : vallatum autem esse liliis, propter candorem castitatis, eò quòd Ecclesia tam casta quàm fœcunda sit. Hanc qui amat, vestibus quoque ejus et calceis (ibidem) filiæque regis fimbriis, ipsisque adeo ritibus ac cæremoniis delectatur, mirâ undique veritatis luce perfusis, et agnoscit ubique, et per omnia pulchram, in quâ ubique sit Christus, *ex quo totum corpus compactum et connexum* est; Eph. IV. 16. sed maximè in juncturis (ibid.), quâ parte membra cohærent, atque coaptantur sicut addit Paulus : *Per omnem juncturam subministrationis..... augmentum corporis facit in ædificationem suî in caritate.* Duo horti sponsi, alter florum, alter fructuum, VI. 1, 10. designare videntur in Scripturis quæque oblectent animum, quæque nutriant. Hortum nucum interpretatur Ambrosius eum, in quo fructus est propheticæ lectionis et sacerdotalis gratiæ, quæ amara in tentationibus, dura in laboribus, in virtutibus interioribus fructuosa est. *Lib. III.* de Virg. Augustinus autem passim figurâ nucum significat arcanos Scripturæ sensus, qui nonnisi effracto nucleo extundi possint. Christus autem cùm interdum à sponsâ secedere videatur, tamen ultro redit, quasi amoris impatientiâ victus, ỷ. 1. eique arctissimis amplexibus adhæret. ỷ. 8. Quid sit autem Christo, amare, ac frui castis animabus, agnoscet qui intelligit illud : *Deliciæ meæ esse cum filiis hominum :* Prov. VIII. 31. et illud : *in caritate perpetuâ dilexi te : ideo attraxi te miserans :* Jerem. XXXI. 3. et illud : *convertimini... quia ego vir vester :* ibid. III. 14, illud denique : *Et vidi te : et ecce tempus tuum tempus amantium : et expandi amictum meum super te... et facta es mihi :* Ezech. XVI. 8. Quod quidem quid est aliud, quàm uxorem duxi te, et potitus sum tuî ? Addamus illud Pauli : *Despondi vos uni viro, virginem castam exhibere Christo,* II. Cor. XI. 2. Fruitur etiam Christus piis animabus per verbi dispensatores, cùm eorum obedientiâ delectati, dicunt : *Ita frater : ego te fruar in Domino ; refice viscera mea in Domino :* Philem. 20. et alia sexcenta. Per guttur sponsæ optimo vino comparatum, sermo Ecclesiæ, id est,

11. Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis.

12. Manè surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica : ibi dabo tibi ubera mea.

13. Mandragoræ dederunt odorem. In portis nostris omnia poma : nova et vetera, dilecte mi, servavi tibi.

prædicatio Evangelii, quod ipso novo vino et generoso Christus comparat : *Luc.* v. 37. .

SEXTA DIES.

[11] *Veni, dilecte mi, egrediamur.* Significat receptos domum, sed ubi illuxisset statim egressuros, initio scilicet sextæ diei. *Egrediamur in agrum.* Novum id ac singulare hàc die, quòd non sponsus ut antea solus domo profectus, postea experrectam sponsam ad agros invitet, ut suprà II. 10. sed ipsa sponsa sponsum; quasi pertæsa urbium turbæque, ac solitudinis amans ubi eum liberiùs amplexetur. *Commoremur.* Novum vitæ genus instituunt : non enim, inquit, jam ambulemus per agros, sed commoremur deinceps, ac pernoctemus.

[12] *Manè surgamus ad vineas.* Maturè surgamus, ut ruris amœnitate perfruamur. *Ibi dabo tibi ubera mea.* Amores meos, ut suprà. Liberior scilicet, ipsâque amœnitate ruris, atque auræ suavitate, hortorumque silentio et arborum umbris incensa in amorem.

[13] *Mandragoræ :* quæ odoratâ radice celebrantur. *In portis nostris :* ad ostia; Heb. pro foribus omne fructuum genus, nec longè exquirendi. Cùm scilicet non in urbe jam, sed in ipsis hortis agrisque versabimur. *Nova et vetera.* His ingens copia designatur, sicut scriptum est : *Comedetis vetustissima veterum;* Levit. XXVI. 10. et alibi : *profert de thesauro suo nova et vetera :* Matth. XIII. 52. *Servavi tibi :* in tantâ copiâ, adhibita quoque diligentia et delectus : gratiora futura sponso, quæ sponsa ipsa selegerit, ac sponso reposuerit.

CAPUT VIII.

Oscula palam: in domum matris: me docebis: amplexus: ascendit de deserto: super dilectum: sub arbore malo: signaculum: dilectio: æmulatio: flamma inextincta: soror parvula: vinea: fac audire vocem tuam: fuge.

1. Quis mihi det te fratrem meum sugentem ubera matris [illegible], ut inveniam te foris, et deosculer te; et jam me nemo despiciat?

2. Apprehendam te, et ducam in domum matris meæ: ibi me docebis; et dabo tibi poculum ex vino condito, et mustum malorum granatorum meorum.

3. Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.

[1] *Fratrem meum:* ut fratrem: Heb. *Sugentem ubera:* fratrem uterinum, eàdem matre genitum et lactatum, eoque cariorem. Amantes enim nullo non necessitudinis nomine delectari vidimus, ℣. 2. optat etiam eum, tam liberè amplexari, ac deosculari posse, quàm fratrem infantulum. *Me nemo despiciat:* nemo exprobret, aut contemnat, tanquam nimis amori indulgentem.

[2] *In domum matris meæ:* vide suprà. III. 4. Etsi enim palam amplexari liceat, tamen ipso arcano delectatur magìs. *Me docebis:* proba mulier, viroque ut decet obediens, ab ipso erudiri cupit. Sic mulieres jubentur domi viros suos interrogare, I. Cor. XIV. 35. Sic apud Xenophontem Iscomachus uxorem domi seducit et docet: Xenoph. OEcon. *Et dabo tibi poculum.* Inter loquendum, suaves liquores propinabo.

[3] *Læva ejus:* hìc diei finis, ut suprà. II. 6.

Hìc sublimis anima inducitur uno jam amore occupata; quoque magìs oculis omnium splendet, eò magìs latebras, dulcemque secessum cum sponso quærens, instar Mariæ, quæ audit à Domino: *porrò unum est necessarium:* Luc. X. 42. Tales fuere prisci illi ana-

4. Adjuro vos, filiæ Jerusalem, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.

5. Quæ est ista, quæ ascendit de deserto, deliciis

choretæ, qui Joannis Baptistæ exemplum secuti, longè à convictu etiam piorum, uni Deo vacare totis animi viribus studebant. Hîc igitur omnia mutantur in melius: adestque copia non modò florum, sed fructuum, pomaque vetera et nova, dum fructus fructibus, virtutes virtutibus superveniunt. Hoc statu anima audacior facta, ac velut suî impos, palam etiam amori indulgere cogitur, nec tenere se potest: fitque illud quod ait Paulus: *sive mente excedimus Deo*, II. Cor. v. 13. *caritas enim Christi urget nos*: ibid. 14. et illud, *os nostrum patet ad vos, ô Corinthii: cor nostrum dilatatum est.* ibid. vi. 11. et illud: *vivo ego, jàm non ego*, Gal. ii. 20. Qualia multa sunt in vitis Patrum. Optat tamen cubiculum, ubi sit in abscondito, *Matth.* vi 6. et secus pedes Domini posita, docentem audiat intus potiùs quàm foris. *Luc.* x. 39. Unde meritò sequitur amplexus suavissimus, et altissimæ contemplationis quies, sequente postremo die.

Neque hîc desunt Ecclesiæ dotes, manè surgentis excitantisque pastores, ut explorent commissam sibi vineam, ubi flores, ubi fructus, ubi etiam virtutum radices per mandragoras designatæ: vii. 11, 12, 13. quâ diligentiâ optima nutrix ubera sua impleat, ac plena Christo porrigat: nova etiam veteribus cumulet, Apostolos et Martyres, Patriarchis, Prophetisque subjungens, novâ semper prole nobilis, Judæis etiam ad extremum Domino reservatis.

SEPTIMA DIES.

4 *Adjuro vos.* Sponsus ut solet, ad auroram excitatus, sponsæ adhuc quiescenti consulit, ut suprà ii. 7. iii. 5. incipitque septima et ultima dies.

5 *Quæ est ista?* Igitur ineunte die sponsa prodit, ac solitâ puellarum admiratione excipitur, ut suprà iii. 6. vi. 9. Videtur autem esse sabbatum. Unde, quod hactenus non vidimus, cum sponsâ sponsus ipse procedit. Aliis enim diebus, sponso ad rustica opera summo mane profecto, ipsa thalamo procedebat sola. Tum hîc nihil operis, non horti cultio; non ad pascua deductum pecus. Inter se tractant: cum amicis versantur, simul ut in die festo in publicum prodeunt: exoritur pariter altior status. Neque jam commen-

affluens, innixa super dilectum suum? Sub arbore malo suscitavi te: ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua.

6. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio: lampades ejus lampades ignis atque flammarum.

datur sponsa ex odoratis vestibus; aut ex cultûs splendore, ac formæ gratiâ; sed quòd unà cum sponso ejus manu prehensa procedat, eoque innixa, jam beatissima sit. *Sub arbore malo suscitavi te.* Excitavi à somno: Heb. sponsum scilicet ipsum; aitque se, cùm primùm illum vidit dormientem sub illâ arbore conspicatam, ibique exarsisse in flammas, neque temperare potuisse, quin ludibunda exagitaret, et è somno excitaret formosissimum juvenem. Addit sub illâ ipsâ arbore natum esse, ut in ejus veluti natali umbrâ libentiùs conquiesceret. Quarum rerum suavissima est amantibus recordatio: ut est illud poetæ, eclog. 8. *Sepibus in nostris*, etc. *Ibi corrupta est..... violata est,* enixa: Heb. eâdem voce repetitâ. Ita et LXX. bis habent ὠδίνησε, neque abludit à vero rusticanam mulierem, qualis hîc fingitur, dum ruri occupata discurrit, sub obviâ arbore peperisse. Martial. VI. epigr. 64. de Curione, quem

dum prandia portat aranti,
Hirsutâ peperit rubicunda sub ilice conjux.

Quidni etiam hæc sponsa finxerit, tali sub arbore, tam pulchrâ, tam frugiferâ; tam florentem, tam virentem te nasci oportebat. Potest et Vulgata retineri, eòdemque recidit, ut ibidem conceptus sit pastor sponsus; sive ibi ortus sit parentum amor, unde ipse conceptus est, pastoribus pro more sub arbore ludentibus. Hæc igitur amori congrua, divinisque mysteriis servitura, ex moribus vitæ pastoralis finxerit, vel, si mavis, ad occultam alluserit historiam.

6 *Super cor tuum:* sponsa prosequitur; est enim Heb. pronomen masculinum. Tam cupio pectori tuo et brachio adhærere, quàm sigillum ceræ, ut vel minimum à te divelli, sine gravissimo cruciatu, non possim. Mox amoris, æmulationisque cruciatum exprimit, ut quæ hujus aliquid experta sit, suprà III. et V. gravioraque sentiat ex amoris impatientiâ incumbere. *Lampades:* prunæ: Heb.

7.

7. Aquæ multæ non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam. Si dederit homo omnem substantiam domûs suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.

8. Soror nostra parva, et ubera non habet. Quid faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est?

9. Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea : si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis.

10. Ego murus : et ubera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens.

11. Vinea fuit pacifico in eâ, quæ habet popu-

7 *Aquæ multæ* : sic amor exercetur, et tamen vincit.

8 *Soror nostra*, mea, quam tu quoque meî gratiâ ducis tuam. *Ubera non habet* : nondum nubilis est, adhuc impubes : sic *ubera tua intumuerunt*, Ezech. XVI. 7. *Quando alloquenda est* : quando de eâ loquendum est : Heb. de eâ scilicet nuptui collocandâ. Et ita Ambrosius in *Psalm.* CXVIII. oct. 22. Sponsum omni fiduciâ complexâ, de rebus familiaribus cum eo consilium habet, minoremque sororem commendat.

9 *Si murus est..... propugnacula argentea* : turriculas. Alii, coronidem argenteam. Respondet sponsus : si solido est ingenio, conjungamus eam viro nobili et opulento, qui sit domûs ornamentum et propugnaculum. *Si ostium est, compingamus*, muniamus *illud*. Si levi est ingenio, et versatili, sapienti viro, virtute incorruptâ, tradamus, qui firmiter coerceat.

10 *Ego murus*. Sponsa talem se esse gloriatur, qualem sponsus designabat, murum solidum, formâque et ætate viro gratissimam. *Ubera mea* : quasi diceret : non ego sine uberibus, ut soror; mea eminent ubera *sicut turris* : Heb. LXX. sicut turres : quæ stant annexæ muro, pulchri operis appendix pulchra. *Quasi pacem reperiens* : inveni gratiam apud illum.

11 *Pacifico*, Salomoni : Heb. LXX. *In eâ, quæ habet populos* : in *Bahal hamon* : nomina propria : ita et LXX.

murum esse super petram fundatum, vallatumque pariter, et ornatum gemino præcepto caritatis. Denique sponsus invitat ad canendum suavissimum amoris canticum, quo amici quoque ad amorem rapiantur. Illa canit, *fuge*, quod et Ecclesiæ est, Christum ascendentem in cœlum, sed tamen rediturum laudibus prosequentis; et sublimis animæ, quæ Christum experta sæpe recedentem, et cùm maximè teneri videtur, elapsum, amorisque negotium ipso discessu exercentem, ac tum maximè liberalem, adhortatur ad ejusmodi misericordissimam fugam. Dici etiam potest amoris delectatione victam, tantum pondus ferre non posse, quemadmodum ille dicebat: *Satis est, Domine, satis est;* et illa: *aut pati aut mori.* Licet autem admirari miras amoris vicissitudines, cùm alibi absentiæ tædio desolata, exclamet anima: *Revertere,* capreâ hinnuloque velocior, II. 17. hic castarum deliciarum torrente inundata, nec sese ipsa capiens, clamare cogatur: *Fuge, dilecte mi.* Fuga autem indicitur super montes aromatum, ut cùm sponsus seipso semper excelsior, refugisse visus sit in quamdam immensæ suæ perfectionis arcem, ab eâ tanquam ab inaccessò monte sponsa prohibita, ejus tamen quodam odore recreetur. Nec prætermittam illud Ambrosii, lib. III. de Virg. Nescit habitare, nisi in sublimitate virtutum; nescit commorari, nisi in talibus Ecclesiæ filiabus, quæ possunt dicere: *Christi bonus odor sumus.* II. Cor. II. 15.

SUMMA ET CONCLUSIO OPERIS.

Hic igitur ordo septem dierum. Perpetuum illud: Sponsa conjuncta Christo, et æterno amore flagrans. Hi gradus. Primo quidem die, anima formæ diffidit suæ, ejusque vitia excusat, atque iis quæ sensus magis afficiunt, pietatis illecebris ac veluti blanditiis delectatur. Secundo: conversa recens ad perfectioris vitæ studium, in ipsis conversionis initiis, anteactæ vitæ tot peccatis obnoxiæ commemoratione, ac tædio, novæque deliciis à sponso invitatur ad solitudinem, reliquiasque cupiditatum exterminat. Tertio die: incipiunt amoris exercitationes, inflammatur sponsa, fitque perfectior. Quarto: exercitatio vehementior est, graviorque cruciatus, animæque non tantùm gratia, sed etiam robur additur, ac vis quâ et hostium impetus frangat, et supra perfectissimas animas extollatur. Quinto: non tantùm sponso, sed etiam cæteris omnibus, miraculo est. Sexto: quò splendidior est, eò magis ad solitudinem properat, eoque jam ipsa sponsum ultro invitat, ut amori liberiùs ac sine

ullâ interpellatione serviant, ac pleniùs ipsa doceatur. Septimo: in sponsum recumbens, velut suavissimo sabbato, conquiescit.

Recordemur autem hîc semper agi de animâ perfectâ, et conjugatâ Verbo, quæ jam osculo digna sit, beatisque amplexibus; sed tamen in Christum magis magisque crescat, ut Paulus: *Quæ retrò sunt obliviscens, ad ea verò quæ sunt priora extendens me ipsum.* Philip. III. 13. At cave hîc tu mihi cogites animam per septem gradus certâ methodo ac necessariò deductam, in aliquo demum statu consistere. Hoc enim dumtaxat apparet in hoc Cantico, quamcumque animam spiritus agit, eam continuis incitamentis ad ulteriora propelli, ut ea ipsa, quam Scriptura perfectam appellat caritas, seipsam supergressa, novis subinde conatibus in Deum assurgat. Huc etiam pertinet Cantici finis: *Fuge, dilecte mi, super montes aromatum.* Quæ quidem sic dicta sunt, ut eum quò magis comprehendi putatur, eò sublimiorem visum, et quasi fugientem, ipsa pro viribus secutura sit.

Ex hoc Cantico Ecclesia, Patres ac præsertim sanctum Ambrosium eo in argumento copiosissimum secuta, multa transtulit in Mariam: ut hæc, *vox turturis*, vox Mariæ dicentis: *Ecce ancilla Domini:* et, *Magnificat anima mea Dominum:* Luc. I. 38, 46. vox suavissima, quæ Joannem in utero matris latentem exciverit, ut Dominum ejusque matrem, velut tripudiis salutaret. Et illud, *Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea,* omnique odore odoratior castitas, invitavit eum. Et illud, *Quæ est ista quæ ascendit innixa super dilectum.* Et illud, *Tota pulchra es.* Et illud, *Videte, filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua. Coronavit enim..... quando generavit*, inquit Ambrosius; de Instit. virg. 16. n. 98. *tamen* hoc ipso *quòd ad omnium salutem eum concepit et peperit, coronam capiti ejus æternæ pietatis imposuit*: aliaque innumerabilia, quæ sublimioribus animis convenientia, eò magis Mariæ congruunt, non tantùm accommodatione piâ, sed etiam ad litteram, quò inter sublimissimas ac perfectissimas animas sublimissima ipsa ac perfectissima est.

Nihil autem attinebat ullam hîc à Salomone, Dei aut Christi fieri mentionem, cùm Christus totius allegoriæ, atque eclogæ sit ipse argumentum, absurdumque sit, rei figuratæ nomen parabolæ inserere. Cæterùm allegoriæ vim satis demonstrat, non tantùm communis synagogæ, christianæque Ecclesiæ traditio, sed etiam Paulus, Joannes in Evangelio et Apocalypsi, Christus ipse, dum passim ad divinissimi Cantici sensus ac verba respiciunt, sponsique et sponsæ

PRÆFATIO

IN LIBRUM SAPIENTIÆ.

LIBRUM hunc, regis Salomonis nomine, scriptum esse constat ex his verbis : *Tu elegisti me regem populo tuo..... et dixisti me ædificare templum in monte sancto tuo*, (cap. IX. 7, 8.) quem etiam multi Patres græci, latinique Salomoni tribuunt, atque apud Græcos *Sapientia Salomonis* inscribitur : qui titulus diutissime etiam apud Latinos valuit. Nam in Carthaginensi concilio III. cap. 47. et postea in decreto sancti Innocentii I. inter Scripturas canonicas quinque Salomonis libri recensentur. Primus Gelasius in concilio Romano I. decreto de Apocryphis sic inscripsit : Salomonis libri tres, Sapientiæ unus, Ecclesiastici unus : quam inscriptionem latini postea secuti sunt codices. Eatenus autem Salomonis esse creditur, quòd ejus sensus, non tamen compositionem aut verba contineat : neque enim tantùm, ut ait Hieronymus (Præfat. ad Heliod.) græcam eloquentiam redolet, verùm etiam sapit sophisticen illam sanam et eruditam, quæ sub Macedonum regum imperio, toto Oriente, ac præsertim Alexandriæ viguit. Deo enim visum est, hunc etiam stylum, ab hebraicâ licet simplicitate abhorrentem, divinis oraculis conscribendis dicari, consecrari ; ut sapientia illa cœlestis, omnium hominum ac temporum sensibus et gustui sese accommodaret, quod

I. Quatenus liber iste Salomonis habeatur.

IV. Documenta secundæ partis.

In illâ precatione, quâ divinissimi libri postrema pars continetur, primum illud : veram sapientiam, quæ continentiæ quoque nomine appelletur, Dei esse donum. (viii. 21. ix. 4, 9, 10.) Hinc ad finem usque libri, decursâ Pentateuchi historiâ edocemur, quâ mente, quo fructu sacra legatur historia ; consideratâ scilicet divinâ sapientiâ, quæ suis semper consulat, ulciscatur malos ; quo loco hanc habemus divinæ justitiæ, æternæque legis regulam ; per quæ quis peccat, per hæc et torqueri ; (xi. 17.) impiosque sibi esse supplicio, et convenientissimis affici pœnis : tum illud præclarissimum ; Deum parcentem omnibus, non uno semel ictu, totâque effusâ irâ conficere adversarios, sed lentè et paulatim, ut ad pœnitentiam provocet ; nec nisi contumaces suæque misericordiæ contemptores adigat ad interitum ; quò enim potentior, eò indulgentior, nihilque præproperè aut inordinatè, sed omnia mensurâ, pondere, numero apta disposuit. (xi. xiii.)

V. Divina libri auctoritas.

His igitur, aliisque divinissimis atque altissimi spiritûs documentis Sapientiæ liber meritò à Patribus ad summum auctoritatis culmen evectus est, divinorumque voluminum canone recensitus. Jam concilii Carthaginensis iii. sancti Innocentii, sancti Gelasii, Romanorum Pontificum, edita eam in rem decreta retulimus, quæ sequitur et firmat Tridentina Synodus, notissimo decreto de Scripturis canonicis. Sess. iv.

Præluxerunt antiquissimi, ac primæ etiam ætatis Patres, apud quos et Sapientiam et Ecclesiasticum, sacræ Scripturæ titulo prænotatos passim invenias,

nec leviter ac velut perfunctoriè; sed asseveratione eâ, quæ et firmissima sit, et ad posteriora sæcula permanarit.

De canonicæ Scripturæ titulo, non nihil à Latinis Græci discrepare visi; interim quosdam libros à Græcis divinos ac propheticos fuisse habitos, quos tamen in canonem non referrent, vel una illa Origenis ad Julium Africanum de Susannâ et aliis confirmat epistola : favet ipsum Salomonis nomen, quo non nisi divinitùs inspirata volumina dignarentur.

Quod autem sanctus Hieronymus memorat, (eâd. Præf.) legi quidem ab Ecclesiâ hos libros « ad ædi» ficationem plebis, non ad auctoritatem eccle» siasticorum dogmatum confirmandam » : pace summi viri dixerim, non ita Augustinus : qui ad confutandam Pelagianam hæresim, passim hunc adhibet Sapientiæ locum : *Raptus est ne malitia mutaret intellectum ejus :* (Sap. IV, 11.) et illum de continentiâ ab uno Deo impetrandâ celeberrimum, (VIII. 24.) aliosque non paucos ; atque ut pariter de Ecclesiastico conficiamus, deductum ex eo libro profert egregium locum, de libero arbitrio, pari auctoritatis commendatione cum cæteris, qui vel divinissimi et maximè canonici habeantur. (S. Aug. lib. de Gr. et lib. Arb. cap. II. n. 3. Eccli. XV. 11.)

Nec mirum, cùm hinc egregios locos ipse etiam Cyprianus attulerit, et adversùs Judæos, opere imprimis dogmatico, quo non nisi receptissima, et à divino Spiritu dictata protulit; propheticum illud de Christo patiente testimonium adhibendum censuerit, ad confirmandam fidei veritatem.

His ergo permotus S. Augustinus eos, qui libri

5. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, et auferet se à cogitationibus quæ sunt sine intellectu, et corripietur à superveniente iniquitate.

6. Benignus est enim spiritus sapientiæ, et non liberabit maledicum à labiis suis : quoniam renum illius testis est Deus, et cordis illius scrutator est verus, et linguæ ejus auditor.

7. Quoniam Spiritus Domini replevit orbem terrarum: et hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis.

5 *Spiritus sanctus disciplinæ :* supple : magister, disciplinam inspirans; quo sensu dicitur Spiritus sapientiæ et intellectûs, etc. *Effugiet fictum :* dolum, Græc. Amat enim simplices, veraces, justos, probos; non simulatores. *Corripietur*, arguetur, convincetur. *A superveniente iniquitate.* Ubi supervenerit iniquitas, convincetur falsi is, qui spiritu disciplinæ se jactabat præditum; aut enim illum spiritum omnino non habuit, aut non habuit eâ quâ oportebat animi constantiâ.

6 *Benignus est :* humanus, humanitatis amans, φιλάνθρωπος, *Spiritus sapientiæ :* ut legit S. Aug. lib. de mend. c. 16. n. 31. sive, ut habet Gr. sapientia; id est, sapientia Dei, spiritus est hominum amans, quippe quos ad se tantâ benignitate invitet, ut patet Prov. VIII. *Non liberabit maledicum à labiis suis :* cùm verbis suis ipse capiatur, audiatque illud à Paulo: *Inexcusabilis es, ô homo omnis qui judicas : in quo enim judicas alterum, te ipsum condemnas:* Rom. II. 1. atque etiam à Domino : *Ex ore tuo te judico, serve nequam.* Sic Psalm. CXXXIX. 10. *Labor labiorum ipsorum* (eorum elaborata ac fraudulenta consilia) *operient eos*, capient, comprehendent ut fossa, ut laqueus. *Renum :* interiorum, cogitationum, cupiditatum : hebraismus frequens. *Linguæ ejus auditor :* verborum, arcanorum licet.

7 *Quoniam Spiritus Domini :* ex eo quòd Dei Spiritus ubique sit, et omnia suâ virtute contineat, rectè infert exaudiri ab eo quantumvis occultas hominum voces. Unde infert seq. ℣. 8. *Propter quod qui loquitur iniqua, non potest latere.*

8.

8. Propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere; nec præteriet illum corripiens judicium.

9. In cogitationibus enim impii interrogatio erit: sermonum autem illius auditio ad Deum veniet, ad correptionem iniquitatum illius.

10. Quoniam auris zeli audit omnia, et tumultus murmurationum non abscondetur.

11. Custodite ergo vos à murmuratione, quæ nihil prodest; et à detractione parcite linguæ: quoniam sermo obscurus in vacuum non ibit; os autem, quod mentitur, occidit animam.

12. Nolite zelare mortem in errore vitæ vestræ, neque acquiratis perditionem in operibus manuum vestrarum.

13. Quoniam Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum.

14. Creavit enim, ut essent omnia: et sanabiles

9 *In cogitationibus impii interrogatio*, sive inquisitio, *erit*: cùm latentes etiam cogitationes tam Deo notæ sint, quàm si, inquisitione factâ, responsa nostra audierit.

10 *Auris zeli*, sive Dei zelantis cogitationes hominum, eisque animum attentum adhibentis, *audit omnia: et tumultus murmurationum*: strepitus, susurrus quamvis occultissimus: quod sequentia produnt.

12 *Nolite zelare mortem*: atque ita vos gerere, quasi eam summo studio accersere cupiatis.

13 *Deus mortem non fecit. Creavit* enim *Deus hominem inexterminabilem*:.... *invidiâ autem diaboli mors introivit in orbem terrarum*: infrà, II. 23, 24, et, *Quare moriemini, domus Israel? quia nolo mortem morientis*, Ezech. XVIII. 31, 32. Unde subdit:

14 *Creavit enim* ille existens et existendi fons, *ut essent omnia*, non ut interirent; et ut salutares essent, hoc est, salutiferæ gene-

fecit nationes orbis terrarum : et non est in illis medicamentum exterminii, nec inferorum regnum in terrâ.

15. Justitia enim perpetua est, et immortalis.

16. Impii autem manibus et verbis accersierunt illam : et æstimantes illam amicam, defluxerunt, et sponsiones posuerunt ad illam : quoniam digni sunt qui sint ex parte illius.

rationes mundi; elementa, plantæ, fruges; neque *est in illis medicamentum exterminii*, virus mortiferum, aut quidquam generi nostro insalubre aut noxium. Si enim ab initio tellus bonarum tantùm herbarum ferax, nec nisi peccantibus spinas et tribulos germinavit; quantò magìs venena aberant, sive ab universâ terrâ, degenerantibus postea seminibus, seu quod magìs crediderim, à voluptatis horto quem homines incolebant; eò quòd

[15] *Justitia*, in quâ homo factus est, per se se *immortalis*, atque immortalitatem affert.

[16] *Æstimantes illam amicam. Qui* enim *me oderunt*, ait Sapientia, *diligunt mortem*. Prov. VIII. 36. *Defluxerunt*: tabuerunt, defecti sunt viribus. *Sponsiones posuerunt ad illam;* cum eâ pactum inierunt. Unde apud Isa. XXVIII. 15. *Percussimus fœdus cum morte*, quasi pacto fœdere nos ei habendos, possidendos sponte tradidimus: ac postea 18. *Delebitur fœdus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit. Quoniam digni sunt*, ut morti dedantur *qui sunt ex parte ipsius*, qui peccato commisso mortis se partibus addixerunt. *Peccatum* enim *cùm consummatum fuerit, generat mortem;* Jac. I. 15. et, *à quo quis superatus est, hujus et servus est.* II. Pet. II. 19.

CAPUT II.

Impiorum ratiocinia : post hanc vitam nihil : utendum præsentibus bonis : odiosum virum bonum : etiam Christum : de ipso prophetia, 18. *quid his respondendum : ac primùm mortem non à Deo*, 22, 23, 24.

1. DIXERUNT enim cogitantes apud se non rectè : Exiguum, et cum tædio est tempus vitæ nostræ, et non est refrigerium in fine hominis, et non est qui agnitus sit reversus ab inferis :

2. Quia ex nihilo nati sumus, et post hoc erimus tanquam non fuerimus : quoniam fumus flatus est in naribus nostris, et sermo scintilla ad commovendum cor nostrum :

3. Quâ extinctâ, cinis erit corpus nostrum, et spiritus diffundetur tanquam mollis aer, et transibit vita nostra tanquam vestigium nubis, et sicut

[1] *Cum tædio* vita nostra. Cavendum à tædio, unde ad sensuum oblectamenta propellimur, verisque ac suis gaudiis præoccupandus animus, juxta illud toties inculcatum : *Gaudete. Non est refrigerium*, Gr. remedium, curatio *in fine, et non est qui agnitus*. Oratio familiaris impiis : quare ille dives apud inferos : *mitte Lazarum :* et : *si quis ex mortuis ierit,.... pœnitentiam agent :* at Abraham : *Si Moysen et prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.* Luc. XVI. 27, 30, 31. Nunc autem ad votorum cumulum habemus Christum à cœlo, ab inferis, ex mortuis reversum, cujus resurrectio sole clarior.

[2] *Ex nihilo nati sumus :* Gr. temerè, casu, nullâ causâ, nullo certo vitæ fine : quod eòdem recidit. *Fumus flatus est :* Gr. fumus aut flatus est *in naribus nostris :* res facilè evanescens, sive sit vapor spissior, sive aer tenuis. *Sermo scintilla :* Gr. sermo scintilla ; *ad commovendum :* sermo seu verbum, phrasi hebraicâ, pro re : sensus est : res illa quæ commovet cor nostrum, vitalemque calorem per artus diffundit, non nisi scintilla est quæ statim extinguitur, duabusque omnino rebus vanissimis vita nostra constat, flatu et igne tenui.

nebula dissolvetur, quæ fugata est à radiis solis, et à calore illius aggravata :

4. Et nomen nostrum oblivionem accipiet per tempus, et nemo memoriam habebit operum nostrorum.

5. Umbræ enim transitus est tempus nostrum, et non est reversio finis nostri : quoniam consignata est, et nemo revertitur.

6. Venite ergo, et fruamur bonis quæ sunt, et utamur creaturâ tanquam in juventute celeriter.

7. Vino pretioso et unguentis nos impleamus : et non prætereat nos flos temporis.

8. Coronemus nos rosis, antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra.

9. Nemo nostrum exsors sit luxuriæ nostræ: ubi-

4 *Et nomen nostrum :* adeo nihil sumus, ut nec fama nostri supersit.

5 *Non est reversio finis nostri :* à fine ac post mortem. *Consignata est enim :* res est sigillo clausa, quod resignare non licet, atque ineluctabili decreto firmata, quòd jam nihil simus.

6 *Bonis quæ sunt :* veris bonis. Crassi homines ac sensibus deditì, præter ea quæ palpant, cuncta habent pro inanibus ac nullis, cùm è contra, *quæ videntur temporalia* sint, *quæ autem non videntur, æterna,* II. Cor. IV. 18. *quæ* etiam verè *sunt,* ut habes infrà, VIII. 6. *Utamur creaturâ tanquam in juventute : in,* deest in edit. Rom. habet Complut. ipsa res sequentibus exponitur.

7 *Flos temporis :* Gr. aeris : odoratus vapor ex vino et unguentis veluti efflorescens.

8 *Nullum pratum :* et hoc ad licentiam pertinet, ut incerti ac vagi hàc illacque discurrant : prata memorantur herbis virentibus læta, choreis ac saltationibus frequentanda : Gr. tamen deest.

9 *Nemo nostrum :* nemo se temperantem modestumque faciat : quod in illo voluptatum contubernio impatientissimè ferunt.

que relinquamus signa lætitiæ : quoniam hæc est pars nostra, et hæc est sors.

10. Opprimamus pauperem justum, et non parcamus viduæ, nec veterani revereamur canos multi temporis.

11. Sit autem fortitudo nostra lex justitiæ : quod enim infirmum est, inutile invenitur.

12. Circumveniamus ergo justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata legis, et diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ.

13. Promittit se scientiam Dei habere, et filium Dei se nominat.

14. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum.

15. Gravis est nobis etiam ad videndum, quoniam

[10] *Opprimamus pauperem.* Rectè Aug. in Psal. LVII. 10. Cùm voluptas non nisi læta et benefica mitisque esse videatur, tamen facilè prorumpere in vim ac rapinas, supplendis per scelerata compendia opibus per luxuriem exhaustis.

[11] *Sit fortitùdo nostra lex justitiæ.* Sic illi apud Platonem passim, justum, inane nomen; nec justitiam esse aliud quàm validioris voluntatem. *Quod infirmum est:* virtus ac justitia, eò debilis, quòd æquo bonoque conclusa, facilè pateat injuriæ nihil non moventium, ac per fas et nefas grassantium.

[13] *Promittit..... et filium Dei se nominat :* 16. *gloriatur patrem..... Deum.* 17. *Videamus..... si sermones illius veri sint.* 18. *Si enim est verus filius Dei :* 20. *morte turpissimâ.* Hic ille est locus apertè propheticus, toties à Patribus celebratus, et cum Matt. XXVII. 40, 42, 43. conferendus.

[14] *In traductionem :* ἐλεγχὸν, reprehensionem, confutationem, convictionem.

dissimilis est aliis vita illius, et immutatæ sunt viæ ejus.

16. Tanquam nugaces æstimati sumus ab illo, et abstinet se à viis nostris tanquam ab immunditiis, et præfert novissima justorum, et gloriatur patrem se habere Deum.

17. Videamus ergo si sermones illius veri sint, et tentemus quæ ventura sunt illi, et sciemus quæ erunt novissima illius.

18. Si enim est verus filius Dei, suscipiet illum, et liberabit eum de manibus contrariorum.

19. Contumeliâ et tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius.

20. Morte turpissimâ condemnemus eum : erit enim ei respectus ex sermonibus illius.

21. Hæc cogitaverunt, et erraverunt : excæcavit enim illos malitia eorum.

[15] *Dissimilis est aliis..... immutatæ viæ ejus* : à vulgari hominum consuetudine abhorret. Viderint qui se satis excusatos putant, quòd sequantur multitudinem.

[16] *Præfert novissima justorum :* hoc est, quo vel maximè justi ludibrio habeantur, quòd futura expectent spretis præsentibus. *Patrem se habere Deum :* Gr. breviùs, gloriatur patrem Deum.

[18] *Si est verus filius Dei :* Græc. Si est ille justus filius Dei. Si est ille Christus sub justi nomine tamdiu expectatus. Isa. XLI. XLV. LI. Dan. IX.

[19] *Contumeliâ et tormento :* addamus plagis contumeliam, quod Christo factum est. *Interrogemus eum :* probemus, ut explicent sequentia. *Reverentiam :* obedientiam, tolerantiam : Gr. æquitatem, benignitatem.

[20] *Morte turpissimâ :* cruce scilicet, servili ac teterrimo atque ignominiosissimo supplicio. *Erit enim respectus ex sermonibus illius.* Viderimus inter cruciamenta quid dicat, et an sibi constet.

22. Et nescierunt sacramenta Dei, neque mercedem speraverunt justitiæ, nec judicaverunt honorem animarum sanctarum.

23. Quoniam Deus creavit hominem inexterminabilem, et ad imaginem similitudinis suæ fecit illum:

24. Invidiâ autem diaboli, mors introivit in orbem terrarum:

25. Imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius.

[22] *Sacramenta Dei:* mysteria sive arcana consilia. *Animarum sanctarum:* Gr. irreprehensibilium.

[23] *Deus creavit hominem inexterminabilem,* immortalem, ut recordatione pristinæ dignitatis erigat justorum animos, ne impiorum insectationibus victi jaceant. *Ad imaginem similitudinis suæ:* Græc. proprietatis. Deo enim proprium, ut sit per se immortalis; cætera omnia per se deficiant, nisi continuò divinæ virtutis influxu sustententur. Alii codices habent, æternitatis suæ, ἀϊδιότητος, pro ἰδιότητος.

[24] *Invidiâ diaboli mors.* Unde Christus: *ille homicida ab initio.* Joan. VIII. 44.

[25] *Imitantur autem illum. Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere.* Joan. ibid.

CAPUT III.

Prosequitur adversùs impios: justorum spes: gloria sempiterna: impii meledicti: eorum maledicta conjugia: maledicta soboles, eunuchi spirituales, 14.

1. Justorum autem animæ in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum mortis.

[1] *Tormentum mortis.* Vox ultima deest Græc.

2. Visi sunt oculis insipientium mori: et æstimata est afflictio exitus illorum;

3. Et quod à nobis est iter, exterminium: illi autem sunt in pace.

4. Et si coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum immortalitate plena est.

5. In paucis vexati, in multis bene disponentur: quoniam Deus tentavit eos, et invenit illos dignos se.

6. Tanquam aurum in fornace probavit illos, et quasi holocausti hostiam accepit illos; et in tempore erit respectus illorum.

7. Fulgebunt justi, et tanquam scintillæ in arundineto discurrent.

[2] *Æstimata est afflictio;* [3] *et quod à nobis est iter.* Insipientes arbitrantur exitum justorum sive mortem, nihil aliud esse quàm cruciatum, et profectionem à nobis, interitum, excidium: Græc. contritionem.

[5] *In paucis*: in corpore, in paucorum dierum vitâ, *vexati: in multis*: in æternâ et interminabili vitâ: *benè disponentur*: Gr. per paucâ docti (sub patientiæ disciplinâ habiti), maximis afficientur beneficiis. *Non* enim *sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam*: et, *Momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur.* Rom. VIII. 18. II. Cor. IV. 17.

[6] *Quasi holocausti hostiam accepit illos*: Gr. holocaustum hostiæ, sive immolationis, eodem sensu, ut perfectam oblationem, qualis est holocausti, quæ tota Domino consecratur. *In tempore erit respectus illorum;* suo et idoneo tempore respiciet Deus eorum studia et labores. At Gr. in tempore respectûs illorum (quo illos respiciet Deus).

[7] *Fulgebunt, et tanquam scintillæ in arundineto*: clarâ luce, in materiâ quæ flammam facilè comprehendat: *discurrent*: immortalem lucem circumferentes.

8. Judicabunt nationes, et dominabuntur populis : et regnabit Dominus illorum in perpetuum.

9. Qui confidunt in illo, intelligent veritatem; et fideles in dilectione acquiescent illi : quoniam donum et pax est electis ejus.

10. Impii autem secundùm quæ cogitaverunt, correptionem habebunt; qui neglexerunt justum, et à Domino recesserunt.

11. Sapientiam enim et disciplinam qui abjicit, infelix est; et vacua est spes illorum, et labores sine fructu, et inutilia opera eorum.

12. Mulieres eorum insensatæ sunt, et nequissimi filii eorum.

13. Maledicta creatura eorum : quoniam felix est sterilis, et incoinquinata, quæ nescivit thorum in de-

[8] *Judicabunt nationes :* teste ipso Christo, Apoc. II. 26.

9 *Donum :* seu donativum. *Electis ejus. Stipendia enim peccati, mors : gratia autem Dei* (donum seu donativum, et gratuita largitio quâ suos impertit milites) *vita æterna.* Rom. VI. 23.

[11] *Vacua spes illorum.* Isa. LIX. 5, 6, 7. *Ova aspidum ruperunt, et telas araneæ texuerunt..... Telæ eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis : opera eorum opera inutilia;.... cogitationes eorum cogitationes inutiles : vastitas et contritio in viis eorum.*

[12] *Mulieres eorum insensatæ.* Impiorum familia pravis exemplis corrupta.

[13] *Maledicta :* execrabilis, *creatura* (seu progenies) *eorum :* pessimorum hominum pessima soboles. *Felix sterilis, et incoinquinata,* seu virgo, præ illis tam impiè conjugatis. Tot probra, tot corruptelæ sunt in conjugiis et familiis, tanta etiam in connubiali thoro flagitia, ac dehonestamenta sunt, ut sterilitas et virginitas longo spatio antecellant. *Habebit fructum :* præclaram sobolem, bona opera,

licto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum:

14. Et spado, qui non operatus est per manus suas iniquitatem, nec cogitavit adversùs Deum nequissima: dabitur enim illi fidei donum electum, et sors in templo Dei acceptissima.

15. Bonorum enim laborum gloriosus est fructus, et quæ non concidat radix sapientiæ.

16. Filii autem adulterorum in inconsummatione erunt, et ab iniquo thoro semen exterminabitur.

17. Et si quidem longæ vitæ erunt, in nihilum computabuntur, et sine honore erit novissima senectus illorum.

18. Et si celeriùs defuncti fuerint, non habebunt spem, nec in die agnitionis allocutionem.

eorumque mercedem. *In respectione*, in visitatione et retributione: *animarum sanctarum:* deest Gr.

[14] *Et spado:* supple, beatior. Alludit ad spadones illos, de quibus Isa. LVI. 3, 4, 5. *Qui non operatus est per manus; nec cogitavit:* qui nec opere, nec cogitatione peccavit. *Dabitur illi fidei donum electum:* excellens, singulare, scilicet, *nomen melius à filiis et filiabus; nomen sempiternum..... quod non peribit:* Isa. ibid. ut jam non in sobole, ut cæteri homines, sed in bonis operibus immortalitatem consequantur. *Sors in templo Dei acceptissima:* Is. ib. *Dabo eis in domo meâ et in muris meis locum;* ut et illud animo providisse videantur, cœlibes honoratiore loco in templo Dei sessuros, sacrorumque administros futuros.

[16] *Filii adulterorum in inconsummatione erunt:* Gr. inconsummati, impuri, non initiati, imperfecti abortivi instar; ut infrà, IV. 4, 5. *Ab iniquo thoro semen*, seu soboles, *exterminabitur*, aberit: contrà ac Salomon pollicetur thoro intaminato et casto, Prov. V. 15, 16.

[18] *Nec in die agnitionis:* in die quo benefacta et scelera recognoscentur. *Allocutionem:* solatium: Gr.

19. Nationis enim iniquæ diræ sunt consummationes.

19 *Nationis :* generationis, seu sobolis *iniquæ*, inter adulteria sordesque natæ : *diræ sunt consummationes;* diri et infausti exitus.

CAPUT IV.

Pii, clari, notique : malorum soboles instabilis : justorum beata mors, 7. beata etiam vita : etiamsi brevis, 1. senectute melior. 8, 9. citò rapi ex gratiâ est, 11, 14. vitæ pericula, tentationes, fascinum, 12. irrisi impii et infelices, 19, 20.

1. O QUAM pulchra est casta generatio cum claritate ! immortalis est enim memoria illius : quoniam et apud Deum nota est, et apud homines.

2. Cùm præsens est, imitantur illam; et desiderant eam, cùm se eduxerit : et in perpetuum coronata triumphat, incoinquinatorum certaminum præmium vincens.

3. Multigena autem impiorum multitudo non erit

1 *O quàm pulchra casta generatio :* sive generatio illa bonorum operum, de quâ suprà, III. 13, 14. sive post exhibitas oculis impiorum et adulterorum execratas atque incestatas domos, piorum sobolem benedictam prædicat. Prima illa interpretatio magis Græco congruit, qui sic habet : *Melior est orbitas, sive sterilitas cum virtute :* supple, quàm illa impiorum ampla soboles. *Immortalis est enim memoria illius ;* sterilitatis scilicet cum virtute conjunctæ : ut habes Isa. LVI.

2 *Incoinquinatorum certaminum præmium vincens :* pro quo Gr. prælium. Sunt autem incoinquinata certamina, incruenta illa, neque ullâ cæde polluta, quibus voluptatem virtute et castitate dejicimus. Posset etiam pro, *certaminum*, reponi, *præliorum :* eodem ubique sensu quo illa prælia celebrentur, quæ puram, ac nullâ cæde fœdam reportent lauream.

utilis, et spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt.

4. Et si in ramis in tempore germinaverint, infirmiter posita, à vento commovebuntur, et à nimietate ventorum eradicabuntur.

5. Confringentur enim rami inconsummati, et fructus illorum inutiles, et acerbi ad manducandum, et ad nihilum apti.

6. Ex iniquis enim somniis filii qui nascuntur, testes sunt nequitiæ adversùs parentes in interrogatione suâ.

7. Justus autem si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit.

8. Senectus enim venerabilis est non diuturna, neque annorum numero computata : cani autem sunt sensus hominis,

9. Et ætas senectutis, vita immaculata.

10. Placens Deo factus est dilectus, et vivens inter peccatores translatus est.

[3] *Spuria vitulamina:* mendum: ex voce μοσχευμάτων, vertendum autem, *spuriæ, sive adulterinæ propagines, plantationes:* ut habet Aug. 2. de doct. Christ. cap. 12. hoc est, adulterorum soboles, *non habent radices altas :* ut sup. III. 16. etc. Ambrosius tamen ex hâc versione Theclam, Agnetem, Pelagiam vocat *nobilia vitulamina*, lib. 2. epist. 7. (nunc ep. 37. n. 36.)

[6] *Ex iniquis somniis :* illicitis amplexibus, sive delectamento somni, ut infrà, VII. 2. quem poeta dulcem soporem vocat. *In interrogatione*, sive probatione *suâ:* datâ occasione parentum se similes comprobabunt.

[8] *Cani autem sunt sensus hominis:* sive, ut habet Gr. canities ipsa, prudentia est hominibus; ne eam colore aut annis æstimes.

11. Raptus est ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam illius.

12. Fascinatio enim nugacitatis obscurat bona, et inconstantia concupiscentiæ transvertit sensum sine malitiâ.

13. Consummatus in brevi, explevit tempora multa:

14. Placita enim erat Deo anima illius, propter hoc properavit educere illum de medio iniquitatum. Populi autem videntes, et non intelligentes, nec ponentes in præcordiis talia:

15. Quoniam gratia Dei, et misericordia est in sanctos ejus, et respectus in electos illius.

16. Condemnat autem justus mortuus vivos impios, et juventus celeriùs consummata, longam vitam injusti.

[11] *Raptus est.* Quem in locum Aug. lib. de Prædest. Sanct. XIV. n. 26. « Dictum est secundùm pericula vitæ hujus, non secundùm » præscientiam Dei qui hoc præscivit quod futurum erat, non quod » futurum non erat, id est, quod ei mortem immaturam fuerat lar- » giturus, ut tentationum subtraheretur incerto, non quod pecca- » turus esset, qui mansurus in tentatione non esset. » Quem Sapientiæ locum laudat etiam Cypr. lib. de Mortal. ab Augustino citatus.

[12] *Fascinatio nugacitatis.* En vitam humanam; fascinatio, sive fallacia, atque deceptio, stoliditas, nugacitas, pravitas, inconstantia, sive vacillatio, ῥεμβασμός: hæc enim omnia græcæ voces sonant. *Inconstantia concupiscentiæ:* sensuum vagi ac mutabiles motus, unde Moses: *Nec sequantur cogitationes suas, et oculos per res varias fornicantes:* Num. XV. 39. et Paulus: *Facientes voluntates carnis et cogitationum.* Ephes. II. 3.

[14. 15.] *Populi autem..... non intelligentes..... quoniam gratia et misericordia.* Supple, deplorabunt eorum præproperam mortem, quos jam æternitati maturos Deus ad se evocabat.

[16] *Longam vitam:* longævam senectutem: Gr.

17. Videbunt enim finem sapientis, et non intelligent quid cogitaverit de illo Deus, et quare munierit illum Dominus.

18. Videbunt et contemnent eum: illos autem Dominus irridebit.

19. Et erunt post hæc decidentes sine honore, et in contumeliâ inter mortuos in perpetuum: quoniam disrumpet illos inflatos sine voce, et commovebit illos à fundamentis, et usque ad supremum desolabuntur: et erunt gementes, et memoria illorum peribit.

20. Venient in cogitatione peccatorum suorum timidi, et traducent illos ex adverso iniquitates ipsorum.

17 *Quare:* in quid; Gr. cujus rei gratiâ, *munierit*, firmaverit, *illum Dominus,* tot præsidiis instruxerit, tutumque servaverit, nempe ut æternùm viveret.

19 *Inflatos:* præcipites: Gr. *sine voce*, mutos, frustra hiscentes, verbis non secuturis, atque, ut in somniis, delusos vanis conatibus. *Commovebit illos à fundamentis;* dejectos omni spe, et in æternum alienatos *à vitâ Dei.* Ephes. IV. 18.

CAPUT V.

Piorum ab impiis discrimina post mortem: horum sera in inferno pœnitentia, 2, 6. *in hâc vitâ inanes labores*, 7. *inanis jactantia*, 8. *transitoriæ nullo relicto vestigio voluptates*, 9, 10 et seqq. *vanæ spes*, 15. *justorum æterna stabilitas: Deus pro illis et contra impios armatus*, 16 et seqq. *ictu certo et indeclinabili*, 22.

1. Tunc stabunt justi in magnâ constantiâ adversùs eos qui se angustiaverunt, et qui abstulerunt labores eorum.

1 *Stabunt justi:* stabit justus, Gr. *Qui abstulerunt labores eorum:* alimenta, victum quantovis labore partum.

2. Videntes turbabuntur timore horribili, et mirabuntur in subitatione insperatæ salutis,

3. Dicentes intra se, pœnitentiam agentes, et præ angustiâ spiritûs gementes : Hi sunt quos habuimus aliquando in derisum, et in similitudinem improperii.

4. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, et finem illorum sine honore :

5. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est.

6. Ergo erravimus à viâ veritatis, et justitiæ lumen non luxit nobis, et sol intelligentiæ non est ortus nobis.

7. Lassati sumus in viâ iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus.

8. Quid nobis profuit superbia ? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis ?

9. Transierunt omnia illa tanquam umbra, et tanquam nuntius percurrens,

10. Et tanquam navis, quæ pertransiit fluctuan-

[3] *In similitudinem :* in parabolam, Gr. sic Jer. XXIV. 9. civitas *in opprobrium et in parabolam*, hoc est, assumenda in exemplum magnæ calamitatis, ut Sodoma et Gomorrha, Deut. XXIX. 23. Jer. XLIX. L. etc.

[6] *Justitiæ lumen :* sol intelligentiæ, sol simpliciter, Gr. Aliis, sol justitiæ, de quo Malach. IV. 2. Hoc est quod ait Paulus : *Tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati à vitâ Dei, per ignorantiam quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum.* Ephes. IV. 18.

[7] *Lassati sumus in viâ iniquitatis :* lassati iniquitatis viis, sive ad satietatem pleni, Græc. *Vias difficiles ;* deserta avia, inaccessa, Gr. atque hæc est cæcitas, ut licet defatigati, tamen ad flagitia pertrahantur, nec possint referre pedem.

tem aquam; cujus, cùm præterierit, non est vestigium invenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus :

11. Aut tanquam avis, quæ transvolat in aere; cujus nullum invenitur argumentum itineris, sed tantùm sonitus alarum verberans levem ventum, et scindens per vim itineris aerem : commotis alis transvolavit, et post hoc nullum signum invenitur itineris illius :

12. Aut tanquam sagitta emissa in locum destinatum; divisus aer continuò in se reclusus est, ut ignoretur transitus illius :

13. Sic et nos nati continuò desivimus esse : et virtutis quidem nullum signum valuimus ostendere : in malignitate autem nostrâ consumpti sumus.

14. Talia dixerunt in inferno hi, qui peccaverunt :

15. Quoniam spes impii tanquam lanugo est, quæ à vento tollitur : et tanquam spuma gracilis, quæ à procellâ dispergitur : et tanquam fumus qui à vento diffusus est : et tanquam memoria hospitis unius diei prætereuntis.

16. Justi autem in perpetuum vivent; et apud Dominum est merces eorum; et cogitatio illorum apud Altissimum.

17. Ideo accipient regnum decoris, et diadema speciei de manu Domini : quoniam dexterâ suâ teget eos, et brachio sancto suo defendet illos.

15 *Tanquam lanugo :* χνοῦς, florum lanugines à ventis circumlatæ, quod nunc legitur : χοῦς, pulvis : eodem sensu.

18.

18. Accipiet armaturam zelus illius, et armabit creaturam ad ultionem inimicorum.

19. Induet pro thorace justitiam, et accipiet pro galeâ judicium certum.

20. Sumet scutum inexpugnabile, æquitatem :

21. Acuet autem duram iram in lanceam : et pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos.

22. Ibunt directè emissiones fulgurum, et tanquam à bene curvato arcu nubium exterminabuntur, et ad certum locum insilient.

23. Et à petrosâ irâ plenæ mittentur grandines : excandescet in illos aqua maris, et flumina concurrent duriter.

24. Contra illos stabit spiritus virtutis, et tanquam turbo venti dividet illos : et ad eremum perducet omnem terram iniquitas illorum, et malignitas evertet sedes potentium.

[18] *Accipiet armaturam zelus illius :* armaturam zelum suum, Gr. æmulationem in contemptores.

[22] *Ibunt directè :* directæ, Gr. εὔστοχοι, benè collimatæ, neque aberraturæ ab ictu; à sagittis comparatione ductâ, ut sequentia demonstrant. *Exterminabuntur,* emittentur, quod tamen Gr. deest. *Ad certum locum :* ad scopum.

[23] *Et à petrosâ irâ :* Dei scilicet, *petrosâ* autem, lapidante, instar machinæ saxa jacientis : πετροβόλου. Alludit ad eos locos, in quibus Deus in hostes saxis et grandinibus pluit. *Exod.* IX. 18. *Jos.* X. 11. *Aqua maris, et flumina :* venturi judicii signa. *Pressura gentium præ confusione sonitûs maris et fluctuum.* Luc. XXI. 25.

[24] *Spiritus virtutis :* ventus vehemens. *Ad eremum :* ad solitudinem, ad vastitatem.

CAPUT VI.

Omnis potestas à Deo : gravi rationi reddendæ obnoxia, 4, 5. *potentes potenter cruciandi*, 6, 7, 9. *nulla acceptio personarum : justa justè : sapientia quàm expetenda, tam obvia est omnibus*, 13, 14. *verè regnare quid sit?* 22, 23.

1. Melior est sapientia quàm vires, et vir prudens quàm fortis.

2. Audite ergo, reges, et intelligite; discite, judices finium terræ.

3. Præbete aures, vos qui continetis multitudines, et placetis vobis in turbis nationum :

4. Quoniam data est à Domino potestas vobis, et virtus ab Altissimo; qui interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur :

5. Quoniam cùm essetis ministri regni illius, non rectè judicastis nec custodistis legem justitiæ, neque secundùm voluntatem Dei ambulastis.

6. Horrendè et citò apparebit vobis : quoniam judicium durissimum, his qui præsunt, fiet.

7. Exiguo enim conceditur misericordia : potentes autem potenter tormenta patientur.

8. Non enim subtrahet personam cujusquam Deus, nec verebitur magnitudinem cujusquam : quoniam

1 *Melior est :* deest Gr. Similis sententia *Eccl.* IX. 18.

4 *Interrogabit opera vestra* : non adulatores vestros : interrogabit autem, probabit : ad normam exiget, non ad hominum opiniones.

8 *Non subtrahet* judicio *personam : non enim est acceptio personarum apud Deum.* Rom. II. 11.

pusillum et magnum ipse fecit, et æqualiter cura est illi de omnibus.

9. Fortioribus autem fortior instat cruciatio.

10. Ad vos ergo, reges, sunt hi sermones mei, ut discatis sapientiam, et non excidatis.

11. Qui enim custodierint justa justè, justificabuntur : et qui didicerint ista, invenient quid respondeant.

12. Concupiscite ergo sermones meos, diligite illos, et habebitis disciplinam.

13. Clara est, et quæ nunquam marcescit, sapientia, et facilè videtur ab his qui diligunt eam, et invenitur ab his qui quærunt illam.

14. Præoccupat qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat.

15. Qui de luce vigilaverit ad illam, non laborabit : assidentem enim illam foribus suis inveniet.

16. Cogitare ergo de illâ, sensus est consummatus; et qui vigilaverit propter illam, citò securus erit.

17. Quoniam dignos seipsâ circuit quærens, et in viis ostendit se illis hilariter, et in omni providentiâ occurrit illis.

18. Initium enim illius verissima est disciplinæ concupiscentia.

19. Cura ergo disciplinæ, dilectio est; et dilectio,

[11] *Justa justè :* ex Deut. XVI. 20. *justè quod justum est persequeris :* sanctè sancta, Gr.

[13] *Facilè videtur :* de his et seqq. vide *Prov.* II. VIII. etc.

[19] *Dilectio, custodia legum. Qui enim diligit proximum, le-*

custodia legum illius est : custoditio autem legum, consummatio incorruptionis est :

20. Incorruptio autem facit esse proximum Deo.

21. Concupiscentia itaque sapientiæ deducit ad regnum perpetuum.

22. Si ergo delectamini sedibus et sceptris, ô reges populi, diligite sapientiam, ut in perpetuum regnetis.

23. Diligite lumen sapientiæ, omnes qui præestis populis.

24. Quid est autem sapientia, et quemadmodum facta sit, referam : et non abscondam à vobis sacramenta Dei, sed ab initio nativitatis investigabo, et ponam in lucem scientiam illius, et non præteribo veritatem :

25. Neque cum invidiâ tabescente iter habebo : quoniam talis homo non erit particeps sapientiæ.

26. Multitudo autem sapientium sanitas est orbis terrarum : et rex sapiens stabilimentum populi est.

27. Ergo accipite disciplinam per sermones meos, et proderit vobis,

gem implevit. Rom. XIII. 8, quod egregiè exequitur Augustinus tract. 87. in Joan. De mor. Ecc. cath. cap. 15. n. 25. et alibi passim.

24 *Facta sit :* Vide VII. 25, 26.

CAPUT VII.

Regum et vulgi æqua nativitas : tam infirma, tam misera, 1 et seqq. *in unâ sapientiâ opes*, 14. *ac vera scientia* ibid et seqq. *æternæ sapientiæ dotes*, 22, 23, 24. *nativitas*, 25, 26. *vis*, 27. *lux et pulchritudo*, 29, 30.

1. Sum quidem et ego mortalis homo, similis omnibus, et ex genere terreni illius, qui prior factus est, et in ventre matris figuratus sum caro,

2. Decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis, et delectamento somni conveniente.

3. Et ego natus accepi communem aerem, et in similiter factam decidi terram, et primam vocem similem omnibus emisi plorans.

4. In involumentis nutritus sum, et curis magnis.

5. Nemo enim ex regibus aliud habuit nativitatis initium.

6. Unus ergo introitus est omnibus ad vitam, et similis exitus.

7. Propter hoc optavi, et datus est mihi sensus : et invocavi, et venit in me spiritus sapientiæ :

8. Et præposui illam regnis et sedibus, et divitias nihil esse duxi in comparatione illius.

9. Nec comparavi illi lapidem pretiosum : quoniam omne aurum in comparatione illius, arena est exigua, et tanquam lutum æstimabitur argentum in conspectu illius.

[1] *Qui prior factus*, seu fictus *est* : πρωτοπλάστου.

[3] *Plorans* : æquè plorans, Gr.

10. Super salutem et speciem dilexi illam, et proposui pro luce habere illam : quoniam inextinguibile est lumen illius.

11. Venerunt autem mihi omnia bona pariter cum illâ, et innumerabilis honestas per manus illius,

12. Et lætatus sum in omnibus : quoniam antecedebat me ista sapientia, et ignorabam, quoniam horum omnium mater est.

13. Quam sine fictione didici, et sine invidiâ communico, et honestatem illius non abscondo.

14. Infinitus enim thesaurus est hominibus : quo qui usi sunt, participes facti sunt amicitiæ Dei, propter disciplinæ dona commendati.

15. Mihi autem dedit Deus dicere ex sententiâ, et præsumere digna horum, quæ mihi dantur : quoniam ipse sapientiæ dux est, et sapientium emendator :

16. In manu enim illius et nos, et sermones nostri, et omnis sapientia, et operum scientia et disciplina.

17. Ipse enim dedit mihi horum, quæ sunt, scientiam veram : ut sciam dispositionem orbis terrarum, et virtutes elementorum,

[10] *Super salutem* : valetudinem : *et speciem* : egregiam formam ; quæ duo hominibus jucundissima.

[11] *Honestas* : decor, gloria.

[12] *Antecedebat* : viæ ac vitæ dux. *Ignorabam* : anteaquam me studio addicerem sapientiæ. Sic sapientissimi quique ab ignorantiâ ordiuntur.

[15] *Mihi autem dedit Deus* : det Deus, Gr. *ex sententiâ* : secundùm optata. *Et præsumere* : animo, cogitatione : cogitare, Gr.

[17] *Ut sciam* : quantum homini fas est. Alioquin hæc omnia humano ingenio inaccessa Ecclesiastes passim docet.

18. Initium et consummationem, et medietatem temporum, vicissitudinum permutationes, et commutationes temporum,

19. Anni cursus, et stellarum dispositiones,

20. Naturas animalium, et iras bestiarum, vim ventorum, et cogitationes hominum, differentias virgultorum, et virtutes radicum:

21. Et quæcumque sunt absconsa et improvisa, didici: omnium enim artifex docuit me sapientia.

22. Est enim in illâ spiritus intelligentiæ, sanctus, unicus, multiplex, subtilis, disertus, mobilis, incoinquinatus, certus, suavis, amans bonum, acutus, quem nihil vetat, benefaciens,

23. Humanus, benignus, stabilis, certus, securus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens, et qui

[18] *Initium, consummationem, medietatem temporum:* eorum nexum.

[20] *Cogitationes hominum:* sive ratiocinationes, opiniones: nisi mavis ipsam ratiocinandi artem. Nota autem bestiis iras, vim ventis, hominibus cogitationes rationesque attributas.

[21] *Omnium enim artifex docuit me sapientia.* Jam exemplo Salomonis erigit oculos ad illam sapientiam creatricem, de quâ *Prov.* VIII, 22.

[22] *Est enim in illâ spiritus.* Jam inde ab initio sapientiam vocat spiritum. *Unicus, multiplex:* quòd uno consilio, viâque simplice omnia deinde in numeros evolvantur. *Mobilis,* εὐκίνητος, impiger, efficax, in agendo promptus. *Disertus:* pro quo in Gr. τρανὸς, splendidus, luculentus. *Certus:* perspicuus, manifestus, Gr. *Suavis:* innoxius, Gr. *Bonum amans;* æqui bonique studiosus. *Acutus:* penetrantissimus, cui nihil impervium, unde *quem nihil vetat:* nihil arcet: ad omnia expeditus. *Benefaciens:* beneficus, Gr.

[23] *Humanus:* humanitatis amans. *Certus:* additum ad stabilitatem vel securitatem. *Omnem habens virtutem, omnia prospiciens:*

capiat omnes spiritus; intelligibilis, mundus, subtilis.

24. Omnibus enim mobilibus mobilior est sapientia: attingit autem ubique propter suam munditiam.

25. Vapor est enim virtutis Dei, et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera: et ideo nihil inquinatum in eam incurrit.

26. Candor est enim lucis æternæ, et speculum sine maculâ Dei majestatis, et imago bonitatis illius.

27. Et cùm sit una, omnia potest: et in se permanens omnia innovat: et per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei et prophetas constituit.

Gr. omnípotens, omníscius, sive omnium inspector. *Qui capiat omnes spiritus: intelligibilis*, Gr. permeans omnes spiritus intelligentes, mundos seu castos, subtilissimos: omnium spirituum ponderator, scrutator, *Prov.* XVI. 2.

24 *Mobilior*: expeditior, actuosior. *Propter munditiam*: simplicitatem, immixtam puritatem, quam etiam philosophi, duce Aristotele, actum vocant purissimum.

25. 26. *Vapor est..... emanatio..... candor* seu splendor, *speculum, imago*. En Verbi incorrupta generatio, atque indeminutus, æternus, et omnis mutationis expers ex paternâ substantiâ ac luce processus; quæ secutus Paulus, Christum imaginem Dei invisibilem prædicat, in quo omnia condita et creata sint, visibilia æquè ac invisibilia, nec minùs Angeli cujuscumque ordinis sint, quàm homines. II. *Cor.* IV. 4. *Col.* I. 15, 16, 17. Item *Heb.* I. 3. eumdem Christum splendorem gloriæ Dei, ejusque substantiæ characterem vocat; atque hæc omnia, infectam, increatam, et tamen procedentem demonstrant Sapientiam; cæterùm in nobis quodammodo factam, cùm ejus illustratione sapientes facti sumus. Suprà, VI. 24.

28. Neminem enim diligit Deus, nisi eum, qui cum sapientiâ inhabitat.

29. Est enim hæc speciosior sole, et super omnem dispositionem stellarum, luci comparata invenitur prior :

30. Illi enim succedit nox ; sapientiam autem non vincit malitia.

CAPUT VIII.

Prosequitur sapientiæ dotes : fortis, suavis, 1. amanda, ducenda seu sponsanda, 2, 3. homines facit providos, 8. dulcis convictrix, 9, 16. gubernatrix, 14, 15. Bona indoles, 19, 20. Continentia ab uno Deo expectanda et petenda.

1. Attingit ergo à fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter.

2. Hanc amavi et exquisivi à juventute meâ, et quæsivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius.

3. Generositatem illius glorificat, contubernium habens Dei : sed et omnium Dominus dilexit illam.

4. Doctrix enim est disciplinæ Dei, et electrix operum illius.

[3] *Generositatem* (splendorem generis) *illius*, suam, *glorificat* : commendat ipsa sapientia. *Contubernium* ; ex eo quòd consociet Deo. *Dilexit illam*, et in sinu suo genitam, et ad homines postea propagatam.

[4] *Doctrix..... est* : Gr. initiatrix, seu quæ homines initiet ad sacræ disciplinæ mysteria. *Electrix* : quod alii legunt, εὑρετὶς, inventrix, quòd et ipsa rerum ordinem invenerit, et invenire nos faciat.

5. Et si divitiæ appetuntur in vitâ, quid sapientiâ locupletius, quæ operatur omnia?

6. Si autem sensus operatur: quis horum, quæ sunt, magis quàm illa est artifex?

7. Et si justitiam quis diligit: labores hujus magnas habent virtutes: sobrietatem enim et prudentiam docet, et justitiam, et virtutem, quibus utilius nihil est in vitâ hominibus.

8. Et si multitudinem scientiæ desiderat quis: scit præterita, et de futuris æstimat: scit versutias sermonum, et dissolutiones argumentorum: signa et monstra scit antequam fiant, et eventus temporum et sæculorum.

9. Proposui ergo hanc adducere mihi ad convivendum: sciens quoniam mecum communicabit de bonis, et erit allocutio cogitationis et tædii mei.

10. Habebo propter hanc, claritatem ad turbas, et honorem apud seniores, juvenis:

11. Et acutus inveniar in judicio, et in conspectu

5. 6. 7. 8. *Si divitiæ.* Seu divitias diligas, seu prudentia, virtutesque prævaleant, sapientiâ omnia continentur. 6. *Horum, quæ sunt:* verorum honorum, contra quam arbitrantur impii. *Sap.* II. 6.

7 *Labores hujus magnas habent virtutes:* Gr. labores hujus (opera à sapientiâ elaborata) sunt virtutes.

8 *Scit præterita, et de futuris æstimat:* Gr. novit et præterita, et futura conjectari, hoc est, ut arbitror, futura ex præteritis. *Versutias sermonum:* ratiocinationum strophas. *Dissolutiones argumentorum:* ænigmatum. Gr. *Signa et monstra scit antequam fiant:* quales conjectores volebat Christus cùm diceret: *Faciem ergo cœli dijudicare nostis: signa autem temporum non potestis scire?* Matth. XVI. 4. et illud: *Ab arbore autem fici discite parabolam*, etc. Matth. XXIV. 32, 33.

9 *Allocutio cogitationis:* curarum solatium, Gr.

potentium admirabilis ero, et facies principum mirabuntur me :

12. Tacentem me sustinebunt, et loquentem me respicient, et sermocinante me plura, manus ori suo imponent.

13. Præterea habebo per hanc, immortalitatem ; et memoriam æternam his, qui post me futuri sunt, relinquam.

14. Disponam populos : et nationes mihi erunt subditæ.

15. Timebunt me audientes reges horrendi : in multitudine videbor bonus, et in bello fortis.

16. Intrans in domum meam, conquiescam cum illâ : non enim habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus illius, sed lætitiam et gaudium.

17. Hæc cogitans apud me, et commemorans in corde meo : quoniam immortalitas est in cognatione sapientiæ,

18. Et in amicitiâ illius delectatio bona, et in operibus manuum illius honestas sine defectione, et in certamine loquelæ illius sapientia, et præclaritas in communicatione sermonum ipsius : circuibam quærens, ut mihi illam assumerem.

19. Puer autém eram ingeniosus, et sortitus sum animam bonam.

[12] *Tacentem me sustinebunt :* ex Job. XXIX. 8, 9.

[18] *Honestas sine defectione :* opes inexhaustæ, Gr. in coexercitatione conversationis illius : in frequentandis ejus colloquiis. *Præclaritas :* nominis claritudo.

[19] *Puer ingeniosus :* bonâ indole, Gr. *Sortitus sum animam bonam ;* decreta Dei sorti cuidam etiam Apostolus comparat : *Eph.*

20. Et cùm essem magìs bonus, veni ad corpus incoinquinatum.

21. Et ut scivi quoniam aliter non possem esse continens, nisi Deus det, et hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum : adii Dominum, et deprecatus sum illum, et dixi ex totis præcordiis meis :

1. 11. quòd horum nulla causa humana inveniri possit, sortesque Deus temperet. *Prov.* XVI. 33.

[20] *Cùm essem magis bonus :* Gr. magis autem (hoc est, seu potiùs) cùm essem bonus, *veni ad corpus :* non quòd esset bonus antequam veniret ad corpus; absurdum enim, cùm de toto, uti se habet, loquatur homine, conjuncto jam corpore; neque quòd corpus illud in iniquitatibus, humano more conceptum, atque immundo concretum semine, prorsus intaminatum esset tum cùm infusa est anima; sed quòd puer bonæ indolis, bonamque sortitus animam, eò facilè devenerit, ut corpus etiam incorruptum servaret à pravis libidinibus. Quanquam nec illud defugerim, quin anima è Dei manibus, seu potiùs ex oris ejus afflatu ad castum corpus suo quodam modo venisse dicatur, ut tamen bonum illud, castumque non absolutè, sed comparatè et vulgari hominum more sumatur : quod firmatur sequentibus.

[21] *Et ut scivi.* Ne tamen crederemus bonam indolem, temperatumque corpus ad continentiam assequendam sufficere : docet nos unde vera continentia habeatur : Dei quippe dono : quod urget Augustinus de grat. et lib. arb. c. IV. n. 8. de bon. persev. XVII. n. 43, etc. Memoratu autem dignum videtur sequenti prece, quæ ad finem usque libri deducitur, nihil haberi specialè de continentiâ; sed cùm de sapientiâ ubique agatur, quâ homo verè continens, suîque compos efficitur, datur intelligi, sapientiæ nomine, comprehensam etiam continentiam.

CAPUT IX.

Incipit oratio ad finem usque libri producenda, 1. *Hominis creatio: imperium*, 2, 3. *Petit sapientiam à Deo mittendam*, 4. *operum Dei rectricem*, 9. *adjutricem regum*, 10 et seqq. *sine hâc homines imperiti et imbecilli*, 15 et seqq.

1. Deus patrum meorum, et Domine misericordiæ, qui fecisti omnia verbo tuo,

2. Et sapientiâ tuâ constituisti hominem, ut dominaretur creaturæ, quæ à te facta est,

3. Ut disponat orbem terrarum in æquitate et justitiâ, et in directione cordis judicium judicet:

4. Da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam, et noli me reprobare à pueris tuis:

5. Quoniam servus tuus sum ego, et filius ancillæ tuæ, homo infirmus, et exigui temporis, et minor ad intellectum judicii et legum.

6. Nam et si quis erit consummatus inter filios hominum, si ab illo abfuerit sapientia tua, in nihilum computabitur.

7. Tu elegisti me regem populo tuo, et judicem filiorum tuorum et filiarum:

8. Et dixisti me ædificare templum in monte sancto tuo, et in civitate habitationis tuæ altare, similitudinem tabernaculi sancti tui, quod præparasti ab initio:

4 *Sedium tuarum assistricem*: de quâ *Prov.* VIII. 27.

5 *Minor ad intellectum judicii et legum. Ego autem sum puer parvulus, et ignorans egressum et introitum meum, et servus tuus in medio est populi..... infiniti*, etc. ut ipse Salomon, III. *Reg.* III, 7, 8.

8 *Similitudinem..... quod præparasti ab initio*: in deserto, scilicet, *Exod.* XXVI. ad cujus formam templum extructum est.

9. Et tecum sapientia tua, quæ novit opera tua, quæ et affuit tunc cùm orbem terrarum faceres, et sciebat quid esset placitum oculis tuis, et quid directum in præceptis tuis.

10. Mitte illam de cœlis sanctis tuis, et à sede magnitudinis tuæ, ut mecum sit et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te :

11. Scit enim illa omnia et intelligit : et deducet me in operibus meis sobriè, et custodiet me in suâ potentiâ.

12. Et erunt accepta opera mea, et disponam populum tuum justè, et ero dignus sedium patris mei.

13. Quis enim hominum poterit scire consilium Dei ? aut quis poterit cogitare quid velit Deus ?

14. Cogitationes enim mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ.

15. Corpus enim quod corrumpitur, aggravat animam, et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem.

16. Et difficilè æstimamus quæ in terrâ sunt, et quæ in prospectu sunt, invenimus cum labore. Quæ autem in cœlis sunt, quis investigabit ?

17. Sensum autem tuum quis sciet ? nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis :

18. Et sic correctæ sint semitæ eorum, qui sunt in terris, et quæ tibi placent didicerint homines.

19. Nam per sapientiam sanati sunt, quicumque placuerunt tibi, Domine, à principio.

15 *Sensum multa cogitantem :* mentem multa curantem : πολυφροντίδα.

CAPUT X.

Sapientia claret ab initio mundi in tuendis hominibus : Adamo, 1, 2. *Noe*, 5. *Abrahamo*, 6. *Jacobo*, 10. *Josepho*, 13. *totâ Hebræorum gente*, 15 et seqq. *maris Rubri transitus*, 18. *Cainus insipiens*, 3. *diluvium*, 4.

1. Hæc illum, qui primus formatus est à Deo pater orbis terrarum, cùm solus esset creatus, custodivit,

2. Et eduxit illum à delicto suo, et dedit illi virtutem continendi omnia.

3. Ab hâc ut recessit injustus in irâ suâ, per iram homicidii fraterni deperiit.

4. Propter quem, cùm aqua deleret terram, sanavit iterum sapientia, per contemptibile lignum justum gubernans.

5. Hæc, et in consensu nequitiæ cùm se nationes contulissent, scivit justum, et conservavit sine querelâ Deo, et in filii misericordiâ fortem custodivit.

6. Hæc justum à pereuntibus impiis liberavit fugientem, descendente igne in Pentapolim :

7. Quibus in testimonium nequitiæ fumigabunda constat deserta terra, et incerto tempore fructus

2 *Continendi omnia :* dominandi, regendi.

3 *Injustus :* Cain.

4 *Propter quem :* Cainum ejusque impiam sobolem; quæ filios Dei initis connubiis pervertit. *Gen.* VI. 2.

5 *In consensu nequitiæ :* Chaldæis, viciniisque gentibus in idololatriam consentientibus. *Scivit :* agnovit : ab aliis separavit : invenit, Gr. *Justum :* Abrahamum : *in filii* (Isaaci quem immolaturus erat) *misericordiâ fortem custodivit.*

6 *Justum :* Lot. Gen. XIX.

habentes arbores, et incredibilis animæ memoria stans figmentum salis.

8. Sapientiam enim prætereuntes non tantùm in hoc lapsi sunt, ut ignorarent bona, sed et insipientiæ suæ reliquerunt hominibus memoriam, ut in his quæ peccaverunt, nec latere potuissent.

9. Sapientia autem hos, qui se observant, à doloribus liberavit.

10. Hæc profugum iræ fratris justum deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei, et dedit illi scientiam sanctorum : honestavit illum in laboribus, et complevit labores illius.

11. In fraude circumvenientium illum affuit illi, et honestum fecit illum.

12. Custodivit illum ab inimicis, et à seductoribus tutavit illum, et certamen forte dedit illi ut vinceret, et sciret quoniam omnium potentior est sapientia.

13. Hæc venditum justum non dereliquit, sed à peccatoribus liberavit eum : descenditque cum illo in foveam,

[7] *Et incredibilis animæ :* incredulæ, uxoris Lot. *Ibid.*

[10] *Hæc profugum* (ac velut exulem, Gr.) *iræ* (ab irâ) *fratris* (Esaü) *justum* (Jacobum.) *Regnum Dei.* Angelos scilicet ascendentes et descendentes, scalæque ad cœlos pertingentis cacumini innitentem Deum. *Gen.* XXVIII. 12, 13. *Scientiam sanctorum :* dedit ei nosse angelos, et cum eis scire Deum et cœlum, et domum Dei, Bethel sive locum in quo Deus coleretur. *Ibid.* 17.

[11] *In fraude circumvenientium illum :* Labanis, ejusque familiæ, *Ibid.* XXIX. XXX. XXXI.

[12] *Certamen forte :* cum angelo : *ibid.* XXXII. *Potentior est sapientia :* Gr. pietas.

[13] *Venditum* à fratribus *justum* Josephum : *à peccato :* Gr. ab adulterio cum uxore Putipharis, *ibid.* XXXIX.

14.

14. Et in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum regni, et potentiam adversùs eos, qui eum deprimebant : et mendaces ostendit, qui maculaverunt illum, et dedit illi claritatem æternam.

15. Hæc populum justum, et semen sine querelâ liberavit à nationibus, quæ illum deprimebant.

16. Intravit in animam servi Dei, et stetit contra reges horrendos in portentis et signis.

17. Et reddidit justis mercedem laborum suorum, et deduxit illos in viâ mirabili : et fuit illis in velamento diei, et in luce stellarum per noctem :

18. Transtulit illos per mare Rubrum, et transvexit illos per aquam nimiam.

19. Inimicos autem illorum demersit in mare, et ab altitudine inferorum eduxit illos. Ideo justi tulerunt spolia impiorum,

20. Et decantaverunt, Domine, nomen sanctum tuum, et victricem manum tuam laudaverunt pariter.

21. Quoniam sapientia aperuit os mutorum, et linguas infantium fecit disertas.

14 *Sceptrum* (sive administrationem) *regni. Qui maculaverunt*: reprehenderant, Gr.

15 *Populum justum* : Hebræum. *Semen sine querelâ* : sive irreprehensibile, Gr.

16 *Servi Dei*, Mosis.

17 *In viâ mirabili* : per mare Rubrum. *In velamento diei* : die, Gr. *et in luce* : per columnam nubis nocte rutilantem. *Exod.* XII, XIII, etc.

19 *Ab altitudine inferorum* : sive de profundo abyssi (maris) Gr. *Eduxit illos* : Israelitas.

21 *Os mutorum.... infantium* : Maria, et cum eâ omnis sexus, omnis ætas, magnificentissimo carmine Dominum celebrabat.

CAPUT XI.

Moyses, 1. *via populi in deserto*, 2. *victoriæ*, 3. *præstita de cælo auxilia*, 4. *quæ pœnæ sunt Ægyptiis, ea piis sunt gratiæ*, 5, 6 et seqq. *animadversiones paternæ ad probandum : judicia ad puniendum*, 9. 10, 11. *Ægyptii bestiarum cultores per bestias puniti*, 16, 18 et seqq. *per quæ quis peccat, per hæc et torquetur*, 17. *Dei inexhausta nec toleranda vis*, 22, 23. *benignitas parcens omnibus*, 24 et seqq.

1. Direxit opera eorum in manibus prophetæ sancti.

2. Iter fecerunt per deserta, quæ non habitabantur, et in locis desertis fixerunt casas.

3. Steterunt contra hostes, et de inimicis se vindicaverunt.

4. Sitierunt, et invocaverunt te, et data est illis aqua de petrâ altissimâ, et requies sitis de lapide duro.

5. Per quæ enim pœnas passi sunt inimici illorum à defectione potûs sui, et in eis, cùm abundarent filii Israel, lætati sunt;

[1] *Prophetæ sancti* : Mosis.

[2] *Casas*, seu tabernacula. Gr.

5. 6. *Per quæ..... passi sunt : per hæc :* quod supplicio Ægyptiis, id Israelitis gratiæ vertit. Ægyptii enim tetrâ vexati siti, aquis in cruorem versis ; Israelitæ à pessimo sitis cruciatu refecti refotique. Cætera interserta, ab his verbis, *à defectione*, ad finem usque versûs. 5. Quanquam huic loco aptissima, in hodierno Græco desunt ab uberiore codice repetita. His autem et seqq. auctor duo agit, primum, ut quæ tentamento piis, ea exitio impiis futura sint; tum illud vel maximè impios convenientissimis torqueri suppliciis, ut patebit ℣. 8, 16, 17 et seqq.

6. Per hæc, cùm illis deessent, benè cum illis actum est.

7. Nam pro fonte quidem sempiterni fluminis, humanum sanguinem dedisti injustis.

8. Qui cùm minuerentur in traductione infantium occisorum, dedisti illis abundantem aquam insperatè:

9. Ostendens per sitim quæ tunc fuit, quemadmodum tuos exaltares, et adversarios illorum necares.

10. Cùm enim tentati sunt, et quidem cum misericordiâ disciplinam accipientes, scierunt quemadmodum cum irâ judicati impii tormenta paterentur.

11. Hos quidem tanquam pater monens probasti:

7 *Sempiterni fluminis:* perennis: *humanum sanguinem dedisti:* immundo sanguine turbati. Gr.

8 *Qui cùm minuerentur in traductione:* Gr. Ad convictionem, confutationem, redargutionem: sed hæc in latinâ interpretatione abrupta et pendentia, sic habent in Gr. à ℣. 7. Nam cùm (Ægyptii Israelitarum inimici) pro jugi flumine, sanguine immundo conturbati essent, in redargutionem præcepti de occidendis parvulis (Hebræorum, de quo Exod. 1. 16.) dedisti ipsis (Israelitis scilicet) abundantem aquam insperatè, hoc est, illi quidem turbati, aquâ repente versâ in sanguinem; hi autem præter spem, aquarum copiâ recreati. Ait autem id contigisse Ægyptiis, in redargutionem præcepti de occidendis infantibus; ut qui sanguinem innocentem fudissent, sanguine potarentur: quemadmodum in Apoc. XVI. 6. *Quia sanguinem sanctorum..... effuderunt, et sanguinem eis dedisti bibere; digni enim sunt.*

9 *Per sitim quæ tunc fuit:* in deserto scilicet.

10 *Cùm tentati sunt..... disciplinam accipientes:* quasi virgâ emendati, didicerunt sitim ipsis probationi, impiis supplicio fuisse, quod fusè declarant sequentia.

illos autem tanquàm durus rex interrogans condemnasti.

12. Absentes enim et præsentes similiter torquebantur.

13. Duplex enim illos acceperat tædium, et gemitus cum memoriâ præteritorum.

14. Cùm enim audirent per sua tormenta bene secum agi, commemorati sunt Dominum, admirantes in finem exitûs.

15. Quem enim in expositione pravâ projectum deriserunt, in finem eventûs mirati sunt, non similiter justis sitientes.

16. Pro cogitationibus autem insensatis iniquitatis

[11] *Interrogans* (ac velut quæstione habitâ) *condemnasti :* Gr. interrogasti, convicisti.

[12] *Absentes enim* Ægyptii, *et præsentes* Hebræi *similiter* eâdem siti *torquebantur.*

[13] *Duplex enim illos* Ægyptios, *acceperat tædium :* seu molestia, Gr. cùm ad eos perlata esset fama ejus sitis, quâ Israelitæ in deserto laborassent, duplici cruciatu affecti sunt. Primum quidem ex *memoriâ præteritorum,* atque horrendæ illius sitis quam perpessi essent, aquis in sanguinem versis : iterum autem, quòd viderent Israelitas inimicos ex eodem incommodo tantâ benignitate refectos, invidiâ tabescebant; atque hoc postremum est quod habent seqq.

[14] *Cùm enim audirent* Ægyptii *per sua tormenta,* per sitim, *bene secum agi :* bene cum illis agi, Gr. id est, cum Hebræis ; *commemorati sunt Dominum :* ejus recordati sunt; sive, ut habet Gr. senserunt Dominum, alios probantem, alios punientem : *admirantes in finem exitûs :* Gr. deest.

[15] *Quem enim* (populum Dei) *in expositione* puerorum projiciendorum in flumen, *Exod.* 1. 22. *projectum deriserunt :* repudiaverunt; eumdem Dei populum, *in finem eventûs, mirati sunt non similiter justis sitientes :* διψήσαντες, siti affecti, aoristo præteriti vim habente. Viderunt se non eodem eventu sitisse, ac justos.

[16] *Pro cogitationibus :* demonstrare pergit, quomodo Deus con-

illorum, quod quidam errantes colebant mutos serpentes, et bestias supervacuas, immisisti illis multitudinem mutorum animalium in vindictam :

17. Ut scirent quia per quæ peccat quis, per hæc et torquetur.

18. Non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creavit orbem terrarum ex materiâ invisâ, immittere illis multitudinem ursorum, aut audaces leones,

19. Aut novi generis irâ plenas ignotas bestias, aut vaporem ignium spirantes, aut fumi odorem proferentes, aut horrendas ab oculis scintillas emittentes :

20. Quarum non solùm læsura poterat illos exterminare, sed et aspectus per timorem occidere.

21. Sed et sine his uno spiritu poterant occidi, persecutionem passi ab ipsis factis suis, et dispersi per spiritum virtutis tuæ : sed omnia in mensurâ, et numero, et pondere disposuisti.

gruis quemque suppliciis puniat, ut habes ad ℣. 5. *bestias supervacuas*, non tantùm arietes, boves, sed etiam inutiles, serpentes, insecta alia.

[18] *Ex materiâ invisâ :* informi, Gr. Alludit ad locum *Gen.* 1. 2. *Terra autem erat inanis et vacua :* cùm tamen priùs creasset illam informem materiam, ut habes ℣. 1. *In principio creavit Deus cœlum et terram.*

[21] *Uno spiritu :* uno flatu tuo : aut *persecutionem passi ab ipsis factis suis :* urgente scelerum conscientiâ, quæ illos respirare non sineret : sive, ut habet Gr. ab ipso judicio, ab ipsâ ultrice scelerum divinâ justitiâ. *Sed omnia in mensurâ.* Ductâ similitudine à venditionibus, in quibus omnia traduntur certâ mensurâ, ut agri jugera, frumentum, vinum, oleum; certo numero, ut tot oves, tot calcei, tot tunicæ; certo pondere, ut metalla et alia. Sic Dei sapientia modum et ordinem rebus imponens, dat omnia numeratò, capillos

22. Multùm enim valere, tibi soli supererat semper : et virtuti brachii tui quis resistet ?

23. Quoniam tanquam momentum stateræ, sic est ante te orbis terrarum, et tanquam gutta roris antelucani, quæ descendit in terram.

24. Sed misereris omnium, quia omnia potes, et dissimulas peccata hominum, propter pœnitentiam.

25. Diligis enim omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti; nec enim odiens aliquid constituisti, aut fecisti.

26. Quomodo autem posset aliquid permanere, nisi tu voluisses ? aut quod à te vocatum non esset, conservaretur ?

27. Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt, Domine, qui amas animas.

etiam, ac minutissima quæque: mensuratè, *Mensuram* enim *bonam et confertam, et coagitatam..... dabunt in sinum vestrum.* Luc. VI. 38. Ad pondus; novit enim quàm levi momento tribulationes, quàm gravi et æterno pondere gloriam præstet. II. *Cor.* IV. 17. Quæ et universim valent, et hìc speciatim. *Omnia* enim hæc *in mensurâ disposuisti*, hoc est, non agis cæco impetu, aut vires immoderatas effundis; quæ altera fuit ratio, cur Deus minuta animalia immitteret, ne statim uno ictu conficeret impios, et daretur pœnitentiæ ac misericordiæ locus, ut habes infrà XII. 2. 10.

[22] *Multùm enim valere, tibi soli supererat semper* : soli, deest Gr. Quidquid egeris, quantascumque vires effuderis, adhuc tibi superest infinita et inexhausta potentia.

[24] *Misereris omnium, quia omnia potes.* En exemplum, ut quò magìs viribus, eò magìs clementiâ prævaleas : quod repetit XII. 16.

[25] *L[illegible]is omnia quæ sunt.* Duabus de causis, et quòd dederis ut essent, et quòd cùm sint, conserves; rectè Aug. de verb. Apost. XI. Non enim fecit, et deserit, non enim curavit facere, et non curat custodire; et paulò post : utique non potest non curare quos fecit; quod pertinet ad sequentem.

[26] *Quod à te vocatum non esset.* Necesse est ut quæ sunt, jugi Dei influxu ab ipso nihilo evocentur.

CAPUT XII.

Deus lentè et paulatim punit, et ad pœnitentiam expectat, 1, 2 et seqq. *Chananæi ab initio maledicti,* 11 et seqq. *Dei supremum nullique rationi obnoxium imperium,* 13. *punit malos : nec tamen toto impetu, nec statim uno ictu,* 15, 20. *nam mavult parcere,* 16. *Dei inimici puniti per ea quæ colunt,* 23, 24 et seqq.

1. O QUAM bonus, et suavis est, Domine, spiritus tuus in omnibus!

2. Ideoque eos, qui exerrant, partibus corripis: et de quibus peccant, admones et alloqueris, ut relictâ malitiâ, credant in te, Domine.

3. Illos enim antiquos inhabitatores terræ sanctæ tuæ, quos exhorruisti,

4. Quoniam odibilia opera tibi faciebant per medicamina, et sacrificia injusta,

5. Et filiorum suorum necatores sine misericordiâ, et comestores viscerum hominum, et devoratores sanguinis à medio sacramento tuo,

6. Et auctores parentes animarum inauxiliatarum perdere voluisti per manus parentum nostrorum,

[1] *O quàm bonus :* incorruptus, Gr.

[2] *Partibus corripis :* paulatim, ut infrà, 10. *partibus judicans :* singillatim, paulatim; quomodo etiam vertit ℣. 8. *Admonens alloqueris :* Gr. commemorans admones.

[3] *Antiquos inhabitatores :* Philistæos, et alias impias gentes.

[4] *Sacrificia injusta :* sacra impia, Gr. τελετὰς ἀνοσίους.

[5] *A medio sacramento tuo :* quod maximè abhorret à mediis sacris tuis, in quibus à sanguine vel maximè abstinetur.

[6] *Et auctores* horum scelerum : *animarum in auxiliatarum :* liberorum, quos immisericorditer immolabant.

7. Ut dignam perciperent peregrinationem puerorum Dei, quæ tibi omnium carior est terra.

8. Sed et his tanquam hominibus pepercisti, et misisti antecessores exercitûs tui vespas, ut illos paulatim exterminarent.

9. Non quia impotens eras in bello subjicere impios justis, aut bestiis sævis, aut verbo duro simul exterminare :

10. Sed partibus judicans, dabas locum pœnitentiæ, non ignorans quoniam nequam est natio eorum, et naturalis malitia ipsorum, et quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum.

11. Semen enim erat maledictum ab initio; nec timens aliquem, veniam dabas peccatis illorum.

12. Quis enim dicet tibi : Quid fecisti ? aut quis stabit contra judicium tuum ? aut quis in conspectu tuo veniet vindex iniquorum hominum ? aut quis tibi imputabit, si perierint nationes, quas tu fecisti ?

13. Non enim est alius Deus quàm tu, cui cura est de omnibus, ut ostendas quoniam non injustè judicas judicium.

14. Neque rex, neque tyrannus in conspectu tuo inquirent de his quos perdidisti.

15. Cùm ergo sis justus, justè omnia disponis :

7 *Ut dignam puerorum* (pueris seu filiis Dei) *perciperent peregrinationem :* migrationem sive migrandi locum, coloniam.

8 *Vespas :* crabrones. *Exod.* XXIII. 28. *Deut.* VII. 20. *Jos.* XXIV. 12.

10 *Naturalis malitia :* ab ipso genere, pravisque majorum institutis insita. *Quoniam non poterat mutari :* Gr. quoniam non immutaretur, eò quòd viderentur inemendabiles.

11 *Semen maledictum :* in Chanaan Philistæorum parente. *Gen.* IX. 25.

ipsum quoque, qui non debet puniri, condemnare, exterum æstimas à tuâ virtute.

16. Virtus enim tua justitiæ initium est; et ob hoc quòd omnium Dominus es, omnibus te parcere facis.

17. Virtutem enim ostendis tu, qui non crederis esse in virtute consummatus, et horum, qui te nesciunt, audaciam traducis.

18. Tu autem dominator virtutis, cum tranquillitate judicas, et cum magnâ reverentiâ disponis nos : subest enim tibi, cùm volueris, posse.

19. Docuisti autem populum tuum per talia opera, quoniam oportet justum esse et humanum ; et bonæ spei fecisti filios tuos : quoniam judicans das locum in peccatis pœnitentiæ.

20. Si enim inimicos servorum tuorum, et debitos morti, cum tantâ cruciasti attentione, dans tempus et locum, per quæ possent mutari à malitiâ ;

21. Cum quantâ diligentiâ judicasti filios tuos, quorum parentibus juramenta et conventiones dedisti bonarum promissionum ?

22. Cùm ergo das nobis disciplinam, inimicos nostros multipliciter flagellas, ut bonitatem tuam

16 *Virtus tua* (sive potentia Gr.) æqua est, ac justitiæ fons.

17 *Virtutem enim ostendis* : cùm vinci te putant, tunc exurgis victor. *Horum qui te nesciunt* : in his qui sciunt, Gr. utrumque verum : nempe, et scientibus et nescientibus æquè invictam exhiberi Dei potentiam. *Traducis* : confundis.

18 *Cum tranquillitate* ; Gr. æquitate, benignitate : [illegible] : *cum magnâ reverentiâ* ; Gr. moderatione, indulgentiâ.

20 *Cum tantâ cruciasti attentione* : addit Gr. parcimoniâ, indigentiâ ; quasi tibi non suppeteret ulciscendi copia.

6. Sed tamen adhuc in his minor est querela. Et hi enim fortasse errant, Deum quærentes, et volentes invenire.

7. Etenim cùm in operibus illius conversentur, inquirunt, et persuasum habent quoniam bona sunt quæ videntur.

8. Iterum autem nec his debet ignosci.

9. Si enim tantùm potuerunt scire, ut possent æstimare sæculum; quomodo hujus dominum non faciliùs invenerunt ?

10. Infelices autem sunt, et inter mortuos spes illorum est, qui appellaverunt deos opera manuum hominum, aurum et argentum, artis inventionem, et similitudines animalium, aut lapidem inutilem opus manûs antiquæ.

11. Aut si quis artifex faber de silvâ lignum rectum secuerit, et hujus doctè eradat omnem corticem, et arte suâ usus, diligenter fabricet vas utile in conversationem vitæ,

[6] *In his minor est querela.* Et tamen tolerabiliùs errant, qui stellas aliasque insignes creaturas pro Deo habent; videntur enim quærendo Deum defecti viribus, ac inquisitionis labore defatigati, hæsisse in rebus pulcherrimis, ℣. 5, 6, 7. et quanquam sunt inexcusabiles, ℣. 8, 9. longè errant infeliciùs, nec vivis, sed mortuis accensendi, qui, ea quæ fabricant idola, deos colunt.

[10] *Artis inventionem :* quam Paulus vocabat sculpturam artis et cogitationis hominum. Act. XVII. 29. *Opus manûs antiquæ :* et hoc statuis conciliabat cultum, quòd ab antiquo factæ, velut obliteratâ fabricæ memoriâ.

[11] *Lignum rectum :* Gr. bene mobile, tractabile : sive, ut rectè hic Nobilius, quòd bene obediat manui artificis. Hæc autem et seqq. desumpta ex Isa. XLIV. 12.

12. Reliquiis autem ejus operis ad præparationem escæ abutatur;

13. Et reliquum horum, quod ad nullos usus facit, lignum curvum, et vorticibus plenum, sculpat diligenter per vacuitatem suam, et per scientiam suæ artis figuret illud, et assimilet illud imagini hominis,

14. Aut alicui ex animalibus illud comparet, perliniens rubricâ, et rubicundum faciens fuco colorem illius, et omnem maculam, quæ in illo est, perliniens:

15. Et faciat ei dignam habitationem, et in pariete ponens illud, et confirmans ferro,

16. Ne fortè cadat, prospiciens illi, sciens quoniam non potest adjuvare se: imago enim est, et opus est illi adjutorium.

17. Et de substantiâ suâ, et de filiis suis, et de nuptiis votum faciens, inquirit. Non erubescit loqui cum illo, qui sine animâ est:

18. Et pro sanitate quidem infirmum deprecatur et pro vitâ rogat mortuum, et in adjutorium inutilem invocat:

19. Et pro itinere petit ab eo qui ambulare non potest; et de acquirendo, et de operando, et de omnium rerum eventu petit ab eo, qui in omnibus est inutilis.

13 *Vorticibus plenum:* nodosum, compactis scilicet ad juncturas ramorum nodis. *Per vacuitatem suam:* per otium, ut habet. Gr.

14 *Rubicundum:* ut vivere ac vigere videatur.

CAPUT XIV.

Idolorum cultus, 1, 8. *navigatio comparata ad avaritiam, vitæ tamen utilis, et à Deo instituta : sculpturæ origo, quâ homines abusi in adulationem et idololatriam : idololatriæ mala*, 23 et seqq.

1. Iterum alius navigare cogitans, et per feros fluctus iter facere incipiens, ligno portante se, fragilius lignum invocat.

2. Illud enim cupiditas acquirendi excogitavit, et artifex sapientiâ fabricavit suâ.

3. Tua autem, Pater, providentia gubernat; quoniam dedisti et in mari viam, et inter fluctus semitam firmissimam;

4. Ostendens quoniam potens es ex omnibus salvare, etiamsi sine arte aliquis adeat mare.

5. Sed ut non essent vacua sapientiæ tuæ opera; propter hoc etiam et exiguo ligno credunt homines animas suas, et transeuntes mare per ratem liberati sunt.

6. Sed et ab initio cùm perirent superbi gigantes, spes orbis terrarum ad ratem confugiens, remisit sæculo semen nativitatis, quæ manu tuâ erat gubernata.

[5] *Ut non essent vacua sapientiæ tuæ opera*: ne maris tam vasta moles inutilis haberetur, eam quoque hominibus frequentandam tradidisti.

[6] *Gigantes* : portentosum genus hominum, de quo Gen. VI. 4. *Spes orbis terrarum* : Noe et ejus familia.

7. Benedictùm est enim lignum, per quod fit justitia.

8. Per manus autem quod fit idolum, maledictum est et ipsum, et qui fecit illud : quia ille quidem operatus est; illud autem cùm esset fragile, Deus cognominatus est.

9. Similiter autem odio sunt Deo, impius et impietas ejus.

10. Etenim quod factum est, cum illo qui fecit, tormenta patietur.

11. Propter hoc et in idolis nationum non erit respectus : quoniam creaturæ Dei in odium factæ sunt, et in tentationem animabus hominum, et in muscipulam pedibus insipientium.

12. Initium enim fornicationis est exquisitio idolorum; et adinventio illorum, corruptio vitæ est.

13. Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum.

7 *Benedictum..... lignum per quod fit justitia :* in figuram ligni quo liberati sumus : Ambros. in Psal. CXVIII. Benedictum lignum (arca scilicet) quod fit per justitiam (Deo jubente); maledictum autem lignum quod fit per manus hominum (ad colendum), ut habet ℣. seq.

9 *Odio sunt Deo, impius et impietas ejus:* impium opus quod fabricat; idolum.

11 *In idolis nationum non erit respectus :* meliùs Gr. erit respectus; in idola erit inquisitio et ultio, negatione sublatâ, nam idola contrita sunt. *Creaturæ Dei :* Gr. in creaturà Dei, (in ipso opificio inter Dei creaturas) *in odium factæ sunt.* Gr. facta sunt, idola scilicet.

12 *Initium fornicationis,* sive idololatriæ ex ipsâ sculpturæ arte repetendum, cujus refert originem.

13 *Neque enim,* ut sidera et tellus, aliaque Dei opera, idola *erant ab initio, neque* durabunt *in perpetuum,* fragili scilicet compactâ

14. Supervacuitas enim hominum hæc advenit in orbem terrarum; et ideo brevis illorum finis est inventus.

15. Acerbo enim luctu dolens pater, citò sibi rapti filii fecit imaginem, et illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, et constituit inter servos suos sacra et sacrificia.

16. Deinde interveniente tempore, convalescente iniquâ consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, et tyrannorum imperio colebantur figmenta.

17. Et hos, quos in palam homines honorare non poterant propter hoc quòd longè essent, è longinquo figurâ eorum allatâ, evidentem imaginem regis, quem honorare volebant, fecerunt; ut illum, qui aberat, tanquam præsentem colerent suâ sollicitudine.

18. Provexit autem ad horum culturam, et hos qui ignorabant, artificis eximia diligentia.

19. Ille enim volens placere illi qui se assumpsit, elaboravit arte suâ, ut similitudinem in melius figuraret.

20. Multitudo autem hominum abducta per speciem operis, eum qui ante tempus tanquam homo honoratus fuerat, nunc Deum æstimaverunt.

materiâ, seu quòd recens inducta per gloriam supervacuam, postea obsolescant, ac tandem destruenda sint, ut Prophetæ testantur passim, quod congruit seq.

14 *Supervacuitas :* Gr. vanitate hominum invecta sunt (idola).

20 *Deum æstimaverunt : σέβασμα*, numen, rem colendam, idolum.

21. Et hæc fuit vitæ humanæ deceptio : quoniam aut affectui, aut regibus deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt.

22. Et non suffecerat errasse eos circa Dei scientiam; sed et in magno viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant.

23. Aut enim filios suos sacrificantes, aut obscura sacrificia facientes, aut insaniæ plenas vigilias habentes,

24. Neque vitam, neque nuptias mundas jam custodiunt; sed alius alium per invidiam occidit, aut adulterans contristat :

25. Et omnia commista sunt, sanguis, homicidium, furtum et fictio, corruptio et infidelitas, turbatio et perjurium, tumultus bonorum,

26. Dei immemoratio, animarum inquinatio, nativitatis immutatio, nuptiarum inconstantia, inordinatio mœchiæ et impudicitiæ.

21 *Affectui* : Gr. calamitati; gravibus affectibus ex orbitate ortis : ex ℣. 15.

22 *Dei scientiam*, sive cognitionem *in magno viventes inscientiæ bello* : magnis coortis per inscientiam de naturâ atque ortu deorum dissentionibus. *Pacem appellant:* sic enim de Judæis loquebantur, quasi neglectis idolis, ruptoque humani generis fœdere, universarum concordiam nationum suâ dissentione violarent. Esth. XIII. 4. I. Mach. I. 43.

23 *Obscura sacrificia* : occulta (et fœda) mysteria: Gr. *Insanas*, (sive obscœnas) *vigilias* : Gr. epulas.

24 *Neque vitam*. En usque ad ℣. 29. fœdi idololatriæ fructus; quâ de re Paulus, Rom. I. 24, 28, 29, etc.

25 *Turbatio* : turbæ, seditiones. *Tumultus bonorum* : exagitatio.

26 *Dei immemoratio* : oblivio, Græc. gratiæ oblivio, sive immemor beneficiorum animus. *Nativitatis immutatio* : immutata progenies; suppressi aut suppositi partus. *Nuptiarum inconstantia* :

27. Infandorum enim idolorum cultura, omnis mali causa est, et initium et finis.

28. Aut enim dum lætantur, insaniunt, aut certè vaticinantur falsa, aut vivunt injustè, aut pejerant citò.

29. Dum enim confidunt in idolis, quæ sine animâ sunt, malè jurantes noceri se non sperant.

30. Utraque ergo illis evenient dignè, quoniam malè senserunt de Deo, attendentes idolis, et juraverunt injustè, in dolo contemnentes justitiam.

31. Non enim juratorum virtus, sed peccantium pœna perambulat semper injustorum prævaricationem.

per divortia, sive inordinatio, Gr. nulla conjugalis thori reverentia.

[27] *Et finis.* Omnia flagitia per cæcitatem mentis in idololatriam ac Dei oblivionem desinunt.

[28] *Dum lætantur, insaniunt.* Insanâ lætitiâ elati, atque ab arce dejecti, id quo delectantur, pro Deo habent; quod idololatris familiare est.

[30] *Contemnentes justitiam* : sanctitatem, Græc.

[31] *Non enim juratorum* (eorum per quos juratur) *virtus, sed peccantium pœna* : Gr. judicium : *perambulat* : Gr. insurgit : super *injustorum prævaricationem.* Haud minùs pejerant qui per idola fallunt : non idolorum virtute, sed suo judicio convicti prævaricationis, in id quod habent instar numinis.

CAPUT XV.

Piorum gratulatio, quòd ab idolis puri: prosequitur de idololatriâ ac sculpturæ abusu: cultus animalium.

1. Tu autem, Deus noster, suavis et verus es, patiens, et in misericordiâ disponens omnia.

2. Etenim si peccaverimus, tui sumus, scientes magnitudinem tuam: et si non peccaverimus, scimus quoniam apud te sumus computati.

3. Nosse enim te, consummata justitia est; et scire justitiam et virtutem tuam, radix est immortalitatis.

4. Non enim in errorem induxit nos hominum malæ artis excogitatio, nec umbra picturæ labor sine fructu, effigies sculpta per varios colores,

5. Cujus aspectus insensato dat concupiscentiam, et diligit mortuæ imaginis effigiem sine animâ.

6. Malorum amatores, digni sunt qui spem habeant in talibus, et qui faciunt illos, et qui diligunt, et qui colunt.

7. Sed et figulus mollem terram premens, laboriosè fingit ad usus nostros unumquodque vas, et de eodem luto fingit quæ munda sunt in usum vasa, et similiter quæ his sunt contraria: horum autem vasorum quis sit usus, judex est figulus.

2 *Et si non peccaverimus:* Gr. non autem peccabimus, ut qui sciamus nos censeri tuos.

4 *Malæ artis:* sculpturæ scilicet; per eventum et abusum malæ.

5 *Dat concupiscentiam:* illicit ad nefarios cultus: Gr. aliter. *Effigiem sine animâ:* sine halitu: prorsus inanimem.

6 *In talibus:* diis.

8. Et cum labore vano deum fingit de eodem luto, ille qui paulò antè de terrâ factus fuerat, et post pusillum reducit se unde acceptus est, repetitus animæ debitum quam habebat.

9. Sed cura est illi, non quia laboraturus est, nec quoniam brevis illi vita est: sed concertatur aurificibus et argentariis; sed et ærarios imitatur, et gloriam præfert, quoniam res supervacuas fingit.

10. Cinis est enim cor ejus, et terra supervacua spes illius, et luto vilior vita ejus:

11. Quoniam ignoravit qui se finxit, et qui inspiravit illi animam quæ operatur, et qui insufflavit ei spiritum vitalem.

12. Sed et æstimaverunt lusum esse vitam nostram, et conversationem vitæ compositam ad lucrum, et oportere undecumque, etiam ex malo, acquirere.

13. Hic enim scit se super omnes delinquere, qui ex terræ materiâ fragilia vasa, et sculptilia fingit.

14. Omnes enim insipientes, et infelices supra

8 *Ille qui paulò antè.* Ille fecit deum ex eodem luto, ex quo ipse recens compactus, in lutum resolvetur, repetitâ animâ quam habebat.

9 *Sed cura est illi.* Nihil memor figulus, neque molesti operis, neque brevis ævi, æmulatur aurifices, et gloriæ ducit, quòd æquè ac illi *res supervacuas*, imagines, Gr. adulterina *fingit*: idola scilicet et deos.

12 *Æstimaverunt* fictores idolorum *lusum esse vitam*, ac per ludibria et jocos transigendam, compositaque omnia ad lucrum: *et oportere etiam ex malo*, ac etiam ex idolorum fabricâ pecuniam corradere, ut ille in Actis, xix. 25. *Viri, scitis quia de hoc artificio est nobis acquisitio.*

14 *Supra modum animæ*: Gr. super animam infantis; supra quam

modum animæ, superbi sunt inimici populi tui, et imperantes illi :

15. Quoniam omnia idola nationum deos æstimaverunt, quibus neque oculorum usus est ad videndum, neque nares ad percipiendum spiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad tractandum, sed et pedes eorum pigri ad ambulandum.

16. Homo enim fecit illos, et qui spiritum mutuatus est, is finxit illos. Nemo enim sibi similem homo poterit deum fingere.

17. Cùm enim sit mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior enim est ipse, his quos colit : quia ipse quidem vixit, cùm esset mortalis, illi autem nunquam.

18. Sed et animalia miserrima colunt : insensata enim comparata his, illis sunt deteriora.

19. Sed nec aspectu aliquis ex his animalibus bona potest conspicere. Effugerunt autem Dei laudem, et benedictionem ejus.

liceat animæ quantumvis infirmæ, puta infantis. *Superbi :* deest Gr. jungendum seqq.

16 *Homo enim.* En gradus, ut Deus per se vivens et immortalis, viventes quidem sui imagines, sed tamen mortales faciat; homo autem mortalis, mutuato à Deo spiritu, fingat mortuas.

18 *Animalia miserrima colunt :* Gr. inimicissima, nocentissima; reptilia, serpentes. *Insensata enim :* sensu carentia, id est, statuæ, *comparata his*, (Græc. aliis) scilicet animantibus, quantumvis deterrimis, *illis deteriora sunt.*

CAPUT XVI.

Bestiarum cultores per bestias puniti: eæ quoque immissæ in Hebræos, sed dispari eventu: serpens æneus, 7. *animadversio in Ægyptios per ignem grandini mistum, et famem consumptis frugibus,* 19. *manna populo Dei præstitum, ejusque mirabilia,* 20 et seqq. *vis illa hominum altrix, non escarum naturâ, sed verbo et voluntate Dei constat,* 21, 26.

1. Propter hæc, et per his similia passi sunt dignè tormenta, et per multitudinem bestiarum exterminati sunt.

2. Pro quibus tormentis bene disposuisti populum tuum, quibus dedisti concupiscentiam delectamenti sui novum saporem, escam parans eis ortygometram:

3. Ut illi quidem concupiscentes escam, propter ea quæ illis ostensa et missa sunt, etiam à necessariâ concupiscentiâ averterentur. Hi autem in brevi inopes facti, novam gustaverunt escam.

4. Oportebat enim illis sine excusatione quidem

[1] *Per similia passi sunt:* per bestias bestiarum cultores.

[2] *Pro quibus tormentis:* cùm idolorum cultores ulciscereris per bestias, quas colebant; è contra plebem tuam alebas per bestias. *Datâ ortygometrâ,* coturnice, *dedisti concupiscentiam delectamenti:* rem quam delectabiliter appetebant. *Novum saporem:* peregrinum insuetum.

[3] *Ut illi quidem:* idololatræ, Ægyptii, ranis aliisque animantibus etiam inter cibos ebullientibus. Exod. VIII. 3. *Etiam à necessariâ concupiscentiâ averterentur,* ingenerato fastidio per eorum animalium deformitatem, ut habet Gr. *Hi autem,* Hebræi ad extremam inopiam redacti, *novam gustaverunt escam.* Summa: animantum genere, ut vis, uteris, sive ad ultionem, sive ad beneficium.

supervenire interitum exercentibus tyrannidem : his autem tantùm ostendere quemadmodum inimici eorum exterminabantur.

5. Etenim cum illis supervenit sæva bestiarum ira, morsibus perversorum colubrorum exterminabantur.

6. Sed non in perpetuum ira tua permansit; sed ad correptionem in brevi turbati sunt, signum habentes salutis ad commemorationem mandati legis tuæ.

7. Qui enim conversus est, non per hoc, quod videbat, sanabatur, sed per te omnium salvatorem.

8. In hoc autem ostendisti inimicis nostris, quia tu es, qui liberas ab omni malo.

9. Illos enim locustarum et muscarum occiderunt morsus, et non est inventa sanitas animæ illorum; quia digni erant ab hujusmodi exterminari.

10. Filios autem tuos, nec draconum venenatorum vicerunt dentes : misericordia enim tua adveniens sanabat illos.

11. In memoriâ enim sermonum tuorum examinabantur, et velociter salvabantur, ne in altam incidentes oblivionem, non possent tuo uti adjutorio.

12. Etenim neque herba, neque malagma sanavit eos, sed tuus, Domine, sermo, qui sanat omnia.

5 *Etenim cum illis* : Hebræis : aliud exemplum; immissis serpentibus in Hebræos, statim datum serpentis æneі remedium. Num. xxi. 6. etc.

6 *Signum salutis* : serpentem æneum. *Ad commemorationem mandati legis tuæ*, quo tibi fidere jubebantur.

7 *Qui conversus est* : ad illum æneum serpentem.

12 *Malagma* : unguentum dolorem emolliens ac mitigans.

13. Tu es enim, Domine, qui vitæ et mortis habes potestatem, et deducis ad portas mortis, et reducis.

14. Homo autem occidit quidem per malitiam : et cùm exierit spiritus, non revertetur, nec revocabit animam quæ recepta est :

15. Sed tuam manum effugere impossibile est.

16. Negantes enim te nosse impii, per fortitudinem brachii tui flagellati sunt; novis aquis, et grandinibus, et pluviis persecutionem passi, et per ignem consumpti.

17. Quod enim mirabile erat, in aquâ, quæ omnia extinguit, plus ignis valebat : vindex est enim orbis justorum.

18. Quodam enim tempore mansuetabatur ignis, ne comburerentur quæ ad impios missa erant animalia : sed ut ipsi videntes, scirent quoniam Dei judicio patiuntur persecutionem.

19. Et quodam tempore in aquâ supra virtutem ignis exardescebat undique, ut iniquæ terræ nationem exterminaret.

[16] *Novis aquis, grandinibus, pluviis : per ignem :* redit ad plagas Ægyptiacas, et grandinem igne mistam. Exod. IX. 23, 24. *Novis aquis :* sive liquefactâ, ut solet, grandine : sive etiam, ut fit, pluviis grandini mistis : quibus pergit demonstrare creaturas omnes etiam inanimas Deo ultori obsequi.

[17] *Quod enim mirabile :* παραδοξότατον : maximè incredibile.

[18] *Mansuetabatur ignis, ne comburerentur animalia :* locustæ, quas postea grassari oportebat. Exod. X. *Quæ missa erant :* jam terræ gremio fota, et suo tempore eruptura : quanquam ex Gr. verti posset, missa sunt.

[19] *Ut iniquæ terræ nationem exterminaret :* germina, fruges : γεννήματα, ut ℣. 22. καρπὸν, fructus. Interpres autem *nationem* pro *na-*

20. Pro quibus angelorum escâ nutrivisti populum tuum, et paratum panem de cœlo præstitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, et omnis saporis suavitatem.

21. Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat, et deserviens uniuscujusque voluntati, ad quod quisque volebat, convertebatur.

22. Nix autem et glacies sustinebant vim ignis, et non tabescebant : ut scirent quoniam fructus inimicorum exterminabat ignis ardens in grandine et pluviâ coruscans.

tivitate posuit, ut XVIII. 12. XIX. 10. hoc est, pro natis frugibus, ut infrà, ℣. 26. quanquam et frugum illa consumptio omnino instituta erat ad exscindendam gentem. Summa autem : ignem nunc repressis, nunc exertis viribus, prout jubebatur, in creatoris potestate fuisse.

[20] *Pro quibus :* pro consumptis frugibus, filiis tuis manna præbuisti, cujus miram vim docet. *Omnis saporis suavitatem :* atqui Num. XI. 7. manna erat saporis instar panis oleati. Sed alius est nativus sapor, alius quem fidei multiformis gratia tribuebat; quod iste vel à Dei spiritu, vel à populi Dei traditione didicit; unde et Paulus, ea quæ in arcâ erant : Heb. IX. 4. Quem locum si conferas cum III. Reg. VIII. 9. et II. Paral. V. 10. huic similem reperies. Vide etiam infrà, XIX. 7.

[21] *Substantia enim tua :* Gr. ὑπόστασις. Non manna tot per se effecta præstabat; sed Dei fœcunda substantia ex quâcumque re quidquid vult elicit.

[22] *Nix autem et glacies :* aliud oppositum; nivem quidem et glaciem, seu grandinem, immissas Ægyptiis, non resolvebat ignis immistas : manna autem concretum, cujusdam instar nivis aut grandinis, ad primos solis radios liquescebat. Exod. XVI. 21. De mannæ autem specie vide Exod. XVI. 14. Num. XI. 7.

23. Hic autem iterum, ut nutrirentur justi, etiam suæ virtutis oblitus est.

24. Creatura enim tibi factori deserviens, exardescit in tormentum adversùs injustos; et lenior fit ad benefaciendum pro his, qui in te confidunt.

25. Propter hoc et tunc in omnia transfigurata omnium nutrici gratiæ tuæ deserviebat, ad voluntatem eorum, qui à te desiderabant:

26. Ut scirent filii tui, quos dilexisti, Domine, quoniam non nativitatis fructus pascunt homines, sed sermo tuus hos, qui in te crediderint, conservat.

27. Quod enim ab igne non poterat exterminari, statim ab exiguo radio solis calefactum tabescebat:

28. Ut notum omnibus esset, quoniam oportet prævenire solem ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare.

29. Ingrati enim spes tanquam hibernalis glacies tabescet, et disperiet tanquam aqua supervacua.

[23] *Hic autem*, ignis: solis radii prorsùs igneâ vi. Vide infrà, XIX. 20.

[25] *Gratiæ tuæ:* gratia hic significat beneficam et altricem omnium Dei potentiam.

[26] *Sed sermo tuus:* vis tua.

[27] *Quod enim:* grando et manna cùm cognatæ naturæ sint, tam dissimilia passæ; ut hæc exiguo radio liquesceret, illa nec immisso quidem igne solveretur, ut suprà, 16, 17.

[28] *Prævenire solem:* ad colligendum manna, priusquam sole oriente liquesceret; simul ad laudandum largitorem Deum.

[29] *Ingrati enim:* tardi ad Dei laudes.

CAPUT XVII.

Tenebræ Ægyptiacæ occultorum peccatorum vindices, 3. derisæ magorum artes : impii tanquam cæco carcere conclusi, 4, 15. pavor : horrenda nox, superventuræ æternæ noctis imago : impii sibi graves, dirumque supplicium, 20.

1. Magna sunt enim judicia tua, Domine, et inenarrabilia verba tua : propter hoc indisciplinatæ animæ erraverunt.

2. Dum enim persuasum habent iniqui posse dominari nationi sanctæ, vinculis tenebrarum et longæ noctis compediti, inclusi sub tectis, fugitivi perpetuæ providentiæ jacuerunt.

3. Et dum putant se latere in obscuris peccatis, tenebroso oblivionis velamento dispersi sunt, paventes horrendè, et cum admiratione nimiâ perturbati.

4. Neque enim quæ continebat illos spelunca, sine timore custodiebat : quoniam sonitus descen-

[1] *Propter hoc :* quòd non nossent profunda consilia tua, falsâ spe delusi, superbiebant, ut habent seqq.

[2] *Dum enim :* dum latere se putant Deum, veras in latebras conjecti sunt per Ægyptiacas illas tenebras, de quibus Exod. x. 21. *Tenebroso oblivionis velamento,* tanquam sole oblito solitam lucem emittere, *dispersi sunt :* quique in suas conclusi domos, nullo hominum cœtu. Spectris conturbati : quòd et tantæ nocti, et territæ conscientiæ congruebat.

[4] *Spelunca :* domus propria, quâ pedem efferre propter horrendas tenebras non auderent. Unde domus instar carceris, ipsi sine ferro, tenebris velut vinculis tenebantur, suprà, ỿ. 2. infrà, ỿ. 15, 16, 17. Quæ omnia pertinent ad interpretationem hujus textûs quo scribitur : *Nemo vidit fratrem suum, nec movit se de loco in quo erat.* Exod. x. 23.

dens perturbabat illos, et personæ tristes illis apparentes pavorem illis præstabant.

5. Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen præbere, nec siderum limpidæ flammæ illuminare poterant illam noctem horrendam.

6. Apparebat autem illis subitaneus ignis, timore plenus, et timore perculsi illius, quæ non videbatur, faciei, æstimabant deteriora esse quæ videbantur.

7. Et magicæ artis appositi erant derisus, et sapientiæ gloriæ correptio cum contumeliâ.

8. Illi enim qui promittebant timores et perturbationes expellere se ab animâ languente, hi cum derisu pleni timore languebant.

9. Nam etsi nihil illos ex monstris perturbabat, transitu animalium, et serpentium sibilatione commoti, tremebundi peribant, et aerem, quem nullâ ratione quis effugere posset, negantes se videre.

10. Cùm sit enim timida nequitia, dat testimo-

6 *Subitaneus ignis :* pyra, rogus, Gr. Credibile est accensos ingentes rogos discutiendis tenebris subitò apparuisse per Ægyptum totam : sed hæc terrori erant, cùm lucem non darent. *Timore perculsi :* cùm obscuræ pallentesque facies territarent, etiam quæ videbant, habebant pro horribilioribus spectris.

7 *Magicæ artis :* Gr. magicæ artis jacebant ludibria : (in magis nullum præsidium, ut in aliis aliquot plagis Ægyptiacis.) *Et sapientiæ gloriæ correptio* (erat) *cum contumeliâ :* qui sapientiâ illâ magicâ gloriabantur, contumeliosè corripiebantur.

9 *Etsi nihil illos :* etsi nihil erat monstri quod territaret. *Etiam aerem negantes se videre :* adeo exanimati metu, ut nec respirare se crederent; videre autem, pro quolibet sensu sumitur. Alii, *negantes videre*, recusantes vertunt, occlusis oculis, ne, quæ undique ingruebant territamenta, aspicerent.

10 *Cùm sit timida :* ex Gr. istud exsculpseris : malitia enim proprio judicio condemnata terrificum quid testificatur sibi. Complu-

nium condemnationis : semper enim præsumit sæva, perturbata conscientia.

11. Nihil enim est timor, nisi proditio cogitationis auxiliorum.

12. Et dum ab intus minor est expectatio, majorem computat inscientiam ejus causæ, de quâ tormentum præstat.

13. Illi autem qui impotentem verè noctem, et ab infimis et ab altissimis inferis supervenientem, eumdem somnum dormientes,

14. Aliquando monstrorum exagitabantur timore, aliquando animæ deficiebant traductione : subitaneus enim illis, et insperatus timor supervenerat.

tensis legit : formidolosa res est proprio teste (conscientiâ scilicet) damnata malitia. *Præsumit sæva, perturbata conscientia :* Gr. (malitia) præsumit sæva perturbata per conscientiam, sive conscientiâ, in ablativo casu.

[11] *Proditio cogitationis auxiliorum.* Gr. proditio, sive consiliorum defectio quæ à cogitatione. Inde oritur timor, quòd ipsa mens, velùt prodita destitutaque, nec de auxilio cogitat.

[12] *Dum ab intus minor :* quò cuique minùs in se præsidii est, eò magis latere putat præsentem tormentorum causam : quod est calamitosissimum, cùm pars aliqua sit solatii, mali scire originem.

[13] *Impotentem noctem :* ineluctabilem. Alii, intolerabilem, evitatu sive toleratu impossibilem ; *et ab infimis, et ab altissimis :* duplex versio. Tota sententia in Gr. Illi autem qui (per) inevitabilem, (sive intolerabilem) noctem, et ab inevitabilis (sive intolerabilis) inferni speluncis supervenientem, eumdem somnum (æquè irrequietum, æquè turbulentum) dormiebant : aliquando, etc. horrenda nox, quæ ab altissimis inferi, ab ipso velut tartaro immissa videbatur.

[14] *Animæ deficiebant traductione :* traditione, Gr. sive deliquio quo laborabant præ metu.

15. Deinde si quisquam ex illis decidisset, custodiebatur in carcere, sine ferro reclusus.

16. Si enim rusticus quis erat, aut pastor, aut agri laborum operarius præoccupatus esset, ineffugibilem sustinebat necessitatem.

17. Unâ enim catenâ tenebrarum omnes erant colligati. Sive spiritus sibilans, aut inter spissos arborum ramos avium sonus suavis, aut vis aquæ decurrentis nimium,

18. Aut sonus validus præcipitatarum petrarum, aut ludentium animalium cursus invisus, aut mugientium valida bestiarum vox, aut resonans de altissimis montibus echo, deficientes faciebant illos præ timore.

19. Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, et non impeditis operibus continebatur.

20. Solis autem illis superposita erat gravis nox, imago tenebrarum, quæ superventura illis erat. Ipsi ergo sibi erant graviores tenebris.

15 *Si quisquam decidisset:* erigere se non audebat, ne periculosiùs offenderet: *custodiebatur.* Vide ŷ. 4.

16 *Si enim rusticus:* quocumque loco deprensi, ac tenebris præoccupati erant, eo constricti tenebantur.

17. 18. *Sive spiritus..... aut sonus validus:* quocumque sonitu, seu leni, seu gravi, atque etiam suavi territabantur, exaggerato per tenebras metù.

20 *Gravis nox, imago tenebrarum, quæ superventura illis erat:* in inferno scilicet, ut passim in Scripturis. *Ipsi sibi erant graviores tenebris:* cæcitate mentis graviores tenebras intus circumferentes.

CAPUT XVIII.

Hebræis clara lux : columna viæ dux, per noctem solis instar : 3. *digni tenebris Ægyptii lucis ac veritatis hostes,* 4. *primogenitorum quoque cædes meritò illata,* 5. *Phase,* 6, 9. *mortes undique et horrendi clamores per alta noctis silentia,* 10, 11, 14, 15, 16. *tantæ ultioni additi visus congrui per somnia,* 17. et seqq. *ut causam supplicii, sed frustra recognoscerent,* 18, 19. *mors quoque immissa piis; sed prompta per Aaronem placatio,* 21 et seqq.

1. Sanctis autem tuis maxima erat lux, et horum quidem vocem audiebant, sed figuram non videbant. Et quia non et ipsi eadem passi erant, magnificabant te :

2. Et qui antè læsi erant, quia non lædebantur, gratias agebant, et ut esset differentia, donum petebant.

3. Propter quod ignis ardentem columnam ducem

[1] *Et horum quidem vocem audiebant :* Ægyptii, vicinis scilicet constituti locis : sive Israelitas, quocumque pergerent, lux sua sequebatur; quod innuere videtur, Exod. x. 23. *Magnificabant te : te*, deest in Gr. rectè suppletum, ut videtur.

[2] *Quia non lædebantur.* Cessatum enim à vexandis Hebræis, quòd inimici nec se commovere possent. *Et ut esset differentia, donum,* (sive gratiam) Gr. *petebant :* Hebræi tanto præ Ægyptiis discrimine habiti, magni beneficii loco petebant, ut tale discrimen pios inter et impios stabile permaneret. In Gr. hi duo versus ad Ægyptios referri videntur, ut et magnificarent Hebræos tam dira à se passos, nunc autem ab omni malo liberos, et gratias haberent ipsis, quòd læsi vicem non redderent, et ut porrò pergerent benignitate et clementià differe ab Ægyptiis, supplicabant. Porrò διενεχθῆναι, alii aliter vertunt; vulgati interpretis sensus verior.

[3] *Propter quod :* Gr. pro quibus ἀντὶ ὧν : harum tenebrarum loco Deus in deserto suis præstitit, ut ardentem columnam diu noctu-

habuerunt ignotæ viæ, et solem sine læsura boni hospitii præstitisti.

4. Digni quidem illi carere luce, et pati carcerem tenebrarum, qui inclusos custodiebant filios tuos, per quos incipiebat incorruptum legis lumen sæculo dari.

5. Cùm cogitarent justorum occidere infantes, et uno exposito filio et liberato, in traductionem illorum, multitudinem filiorum abstulisti, et pariter illos perdidisti in aquâ validâ.

6. Illa enim nox antè cognita est à patribus nostris, ut verè scientes quibus juramentis crediderunt, animæquiores essent.

7. Suscepta est autem à populo tuo sanitas quidem justorum, injustorum autem exterminatio.

8. Sicut enim læsisti adversarios : sic et nos provocans magnificasti.

que haberent ducem ignotæ viæ : *Exod.* XIII. 21. specialim autem per noctem, solis cujusdam instar, sicut scriptum est : *Et deduxit eos in nube diei, et totâ nocte in illuminatione ignis :* Ps. LXXVII. 14. Item, *Expandit nubem in protectionem eorum, et ignem ut luceret eis per noctem.* CIV. 39. *Solem sine læsurâ.* Solem elegantissimè appellat columnam ipsam quæ tam limpidam lucem ministraret; solem autem *sine læsurâ* (sive innoxium) quod non perureret, imò per diem à solis ardore protegeret; solem etiam *boni hospitii.* Gr. *præclaræ peregrinationis :* supple, ducem : Græca sic habent : flammatam columnam ducem quidem ignotæ viæ; solem verò innoxium præclaræ peregrinationis (ducem seu comitem) præstitisti.

4 *Per quos incipiebat..... legis lumen.* Jam fœdere constituto, ac traditâ unius Dei fide, sabbati observantiâ, circumcisionis signaculo, Phase etiam apud Ægyptios instituto : de quo etiam ✝. 9.

5 *Uno exposito filio et liberato :* Moyse. *In traductionem,* convictionem illorum, ut suprà, II. 14.

6 *Illa nox antè cognita :* prædicta Israelitis, *Exod.* XII. XIII.

9.

9. Absconsè enim sacrificabant justi pueri bonorum, et justitiæ legem in concordiâ disposuerunt : similiter et bona et mala recepturos justos, patrum jam decantantes laudes.

10. Resonabat autem inconveniens inimicorum vox, et flebilis audiebatur planctus ploratorum infantium.

11. Simili autem pœnâ servus cum domino afflictus est, et popularis homo regi similia passus.

12. Similiter ergo omnes uno nomine mortis mortuos habebant innumerabiles. Nec enim ad sepeliendum vivi sufficiebant : quoniam uno momento, quæ erat præclarior natio illorum, exterminata est.

13. De omnibus enim non credentes propter veneficia, tunc verò primùm cùm fuit exterminium primogenitorum, spoponderunt populum Dei esse.

14. Cùm enim quietum silentium contineret omnia, et nox in suo cursu medium iter haberet,

9 *Absconsè sacrificabant :* celebrato Phase : ibid. *Justitiæ legem :* Gr. divinitatis legem „ unius Dei colendi ritum ; cui legi initiabantur præcipuâ solemnitate institutâ : ibid. *Bona et mala recepturos justos*, supple, canebant ; *patrum* etiam, Patriarcharum qui æquè bona et mala experti, sed tandem liberati, *decantantes laudes.*

10 *Inconveniens inimicorum vox.* Gr. dissonans, quippe *flebilis.*

12 *Uno nomine* sive genere *mortis ;* æquâ omnium cæde. *Natio :* nativitas, Gr. ut suprà, XVI. 19. primogeniti spes et decus gentis.

13 *De omnibus non credentes :* Ægyptii per omnia increduli Deo, decepti scilicet *propter veneficia*, per incantamenta et magicas artes Dei imitatrices : *tunc primùm cùm fuit exterminium* ac cædes *primogenitorum*, obmutescente omni magorum jactantiâ, *spoponderunt* Hæbreos *populum Dei esse :* Gr. confessi sunt populum Dei esse filium : ut habetur Osee XI. 1. *Ex Ægypto vocavi filium meum.*

15. Omnipotens sermo tuus de cœlo à regalibus sedibus, durus debellator in mediam exterminii terram prosilivit,

16. Gladius acutus insimulatum imperium tuum portans, et stans replevit omnia morte, et usque ad cœlum attingebat stans in terrâ.

17. Tunc continuò visus somniorum malorum turbaverunt illos, et timores supervenérunt insperati.

18. Et alius alibi projectus semivivus, propter quam moriebatur, causam demonstrabat mortis.

19. Visiones enim, quæ illos turbaverunt, hæc præmonebant, ne inscii quare mala patiebantur, perirent.

20. Tetigit autem tunc et justos tentatio mortis, et commotio in eremo facta est multitudinis : sed non diu permansit ira tua.

21. Properans enim homo sine querelâ deprecari pro pópulis, proferens servitutis suæ scutum, orationem, et per incensum deprecationem allegans, restitit iræ, et finem imposuit necessitati, ostendens quoniam tuus est famulus.

22. Vicit autem turbas, non in virtute corporis, nec armaturæ potentiâ, sed verbo illum qui se vexa-

16 *Insimulatum* : minimè fictum : ἀνυπόκριτον.

20 *Tentatio*, experimentum, *mortis* : à morte quoque tentati Israelitæ, potiusquàm dejecti, ut infrà 25. clariùs explicatur, interveniente placatione per Aaronem, *Num.* XVI. 47.

21 *Homo sine querelâ* : inculpatus : Aaron : *suæ servitutis scutum*, sive sui ministerii, λειτουργίας, arma. Gr. nempe thuribulum, incensum, preces : quæ arma sacerdotum. *Finem necessitati* : calamitati, Gr.

22 *Vicit autem turbas* : turbam, Gr. seditiosum vulgus in ordi-

bat subjecit, juramenta parentum et testamentum commemorans.

23. Cùm enim jam acervatim cecidissent super alterutrum mortui, interstitit, et amputavit impetum, et divisit illam, quæ ad vivos ducebat viam.

24. In veste enim poderis quam habebat, totus erat orbis terrarum: et parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta; et magnificentia tua in diademate capitis illius sculpta erat.

25. His autem cessit qui exterminabat, et hæc extimuit: erat enim sola tentatio iræ sufficiens.

nem coegit, sive etiam vicit turbam, seditionem, tumultum: *illum qui se vexabat:* populum in se insurgentem, et sibi sacerdotium invidentem, Core et Abiron sectatores. Num. *Ibid.*

[23] *Interstitit:* stetit inter mortuos et viventes: *Num.* XVI. 48.

[24] *In veste poderis:* vestis talaris, magnifica ac sacra, quâ etiam Christus induitur: Apoc. I. 13. *Totus erat orbis terrarum*, sanctæ vestis texturâ ac magnificentiâ designatus, ut passim Hebræi docent. *Parentum magnalia;* gloria. Gr. *in quatuor ordinibus lapidum:* ut habes *Exod.* XXVIII. 17. Notum de nomine duodecim patriarcharum totidem lapidibus insculpto. *Ibid.* 21. Unde pontifex populi habitus mediator, quòd nomina filiorum Israel, duodecim scilicet tribuum, coram Deo portet super pectus suum. *Ibid.* 29. *Magnificentia tua in diademate:* in laminâ illâ ex auro purissimo, cui inscriptum erat, Sanctum Domino: *Ibid.* 36.

[25] *His cessit qui exterminabat:* angelus divini mandati executor: *hæc extimuit:* reveritus: Gr. extimuerunt: seditiosi cives.

CAPUT XIX.

Impiorum cæcitas, 1, 2, 3. *adactorum ad pœnas digna necessitas*, 4. *creaturarum immutata natura et indoles*, 6, 7, 18, 19, 20. *elementa fidium instar disposita, Deo pulsanti subsunt*, 17. *relata obiter Benjaminitarum flagitia et inhospitalitas*, 13. et seqq.

1. Impiis autem usque in novissimum sine misericordiâ ira supervenit; præsciebat enim et futura illorum :

2. Quoniam cùm ipsi permisissent ut se educerent, et cum magnâ sollicitudine præmisissent illos, consequebantur illos pœnitentiâ acti.

3. Adhuc enim inter manus habentes luctum, et deplorantes ad monumenta mortuorum, aliam sibi assumpserunt cogitationem inscientiæ, et quos rogantes projecerant, hos tanquam fugitivos persequebantur :

4. Ducebat enim illos ad hunc finem digna necessitas : et horum quæ acciderant commemorationem amittebant, ut quæ deerant tormentis repleret punitio :

5. Et populus quidem tuus mirabiliter transiret, illi autem novam mortem invenirent.

4 *Digna necessitas :* pœna scelerum inevitabilis : Gr. oblivionem injiciebat (inducebat), gravis illa scilicet instantis pœnæ necessitas excæcabat animos : indurabat, et præteritarum plagarum auferebat memoriam. *Exod.* VIII, IX, X, XI. *Ut quæ deerant tormentis* : Gr. ut eam quæ tormentis (adhuc) deerat, adimplerent pœnam, hoc est enim quod dixerat : *Idcirco autem posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam, et narretur nomen meum in omni terrâ.* Exod. IX. 16. Rom. IX. 17.

6. Omnis enim creatura ad suum genus ab initio refigurabatur, deserviens tuis præceptis, ut pueri tui custodirentur illæsi.

7. Nam nubes castra eorum obumbrabat; et ex aquâ, quæ antè erat, terra arida apparuit, et in mari Rubro via sine impedimento, et campus germinans de profundo nimio:

8. Per quem omnis natio transivit, quæ tegebatur tuâ manu, videntes tua mirabilia et monstra.

9. Tanquam enim equi depaverunt escam, et tanquam agni exultaverunt, magnificantes te, Domine, qui liberasti illos.

10. Memores enim erant adhuc eorum, quæ in incolatu illorum facta fuerant, quemadmodum pro natione animalium eduxit terra muscas, et pro piscibus eructavit fluvius multitudinem ranarum.

6 *Omnis creatura ad suum genus* (in suo genere, Gr.) *refigurabatur:* omnes creaturæ, ignis, aquæ, nubes, maria, veluti refectæ et instauratæ, novas formas naturasque induebant; stabant aquarum moles; per mare iter latum, et alia quæ postea inculcat, ℣. 20.

7 *Nubes castra eorum obumbrabat:* nubes enim illa efformata in columnam, cùm tabernaculum operiret, Num. IX. 15, 16. totis deinde castris se diffundebat, ac protegebat populum, juxta illud: *Expandit nubem in protectionem eorum:* Psalm. CIV. 39. unde Paulus ait, *sub nube fuisse.* Quæ sanè ad Davidem et Paulum, vel traditione, vel Spiritu sancto dictante, perlata sunt. *Ex aquâ..... terra:* patefactâ terrâ, quæ antea sub profundo latebat. *Campus germinans,* algosus: Græc. viridis herbæ ferax; unde fama apud Æthiopes, diviso mari, fundum viridis coloris apparuisse. *Diod. l.* III.

9 *Tanquam equi* (læti et exultantes in pinguibus pascuis) *depaverunt escam:* Gr. pascebant. *Tanquam agni:* allusum ad Ps. CXIV. 4, 6. *Colles sicut agni ovium.*

10 *Pro natione:* nativitate, Gr. ut suprà, XVI. 19.

11. Novissimè autem viderunt novam creaturam avium, cùm adducti concupiscentiâ, postulaverunt escas epulationis.

12. In allocutione enim desiderii, ascendit illis de mari ortygometra: et vexationes peccatoribus supervenerunt, non sine illis, quæ antè facta erant, argumentis per vim fulminum: justè enim patiebantur secundùm suas nequitias.

13. Etenim detestabiliorem inhospitalitatem instituerunt: alii quidem ignotos non recipiebant advenas, alii autem bonos hospites in servitutem redigebant.

14. Et non solùm hæc, sed et alius quidam respectus illorum erat: quoniam inviti recipiebant extraneos.

15. Qui autem cum lætitiâ receperunt hos, qui

[11] *Novam creaturam avium:* coturnices.

[12] *In allocutione* (in solatium, Gr.) *desiderii*, Gr. deest. *Et vexationes*, ultiones, *peccatoribus supervenerunt:* quòd fastidito mannâ carnes concupiverint, et seditiosè poposcerint. *Num.* XI. *Non sine illis, quæ antè facta erant, argumentis* (non sine præviis signis sive portentis) *per vim fulminum.* Docet intervenisse tonitrua, quod indicare videtur furor Domini concitatus in populum. *Num.* XI. 33.

[13] *Etenim detestabiliorem* (fortè, quàm gentes) *inhospitalitatem instituerunt* (supple, Israelitæ.) Quædam hìc deesse videntur ad rerum seriem; memorat autem fœdum Benjaminitarum facinus in Gabaâ adversùs levitam, de quo Jud. XIX. *Ignotos non recipiebant;* Jud. XIX. 15. *nullus eos recipere voluit hospitio.* Ibid. 18. *In servitutem redigebant:* velut servis abutebantur ad fœdas libidines, ut illi levitæ contigit.

[14] *Alius respectus:* alia ulciscendi causa; quia non modò *inviti recipiebant extraneos*, verùm etiam eos,

[15] *Qui cum lætitiâ receperunt:* puta bonum illum senem, qui le-

eisdem usi erant justitiis, sævissimis afflixerunt doloribus.

16. Percussi sunt autem cæcitate: sicut illi in foribus justi, cùm subitaneis cooperti essent tenebris, unusquisque transitum ostii sui quærebat.

17. In se enim elementa dum convertuntur, sicut in organo qualitatis sonus immutatur, et omnia suum sonum custodiunt: unde æstimari ex ipso visu certò potest.

18. Agrestia enim in aquatica convertebantur, et quæcumque erant natantia, in terram transibant.

viten *eisdem* utentem *justitiis*, sub eâdem Moysi lege viventem exceperat: ỳ. 20. *sævis afflixerunt doloribus*, usque adeo ut filiam opprimendam offerre cogeretur, ỳ. 24.

[16] *Percussi sunt autem cæcitate:* mentis quidem, ad exemplum eorum, quibus Angeli apud Sodomos cæcitatem immisere. *Gen.* XIX. 11.

[17] *In se enim.* Hic etiam nonnulla sive exciderunt, sive transposita sunt. *In se elementa dum convertuntur. Dum* redundat, et in Gr. deest. *Convertuntur.* Gr. ad verbum, elementa in se harmoniam (sive concentum consensumque) mutantia, hoc est, in alias veluti formas naturasque conversa, ut habes ỳ. 6. *Sicut in organo qualitatis sonus immutatur.* Gr. Sicut in psalterio, soni (nominativo plurali) modulationis nomen mutant; *et omnia suum sonum custodiunt.* Græcus ad elementa refert, semper manentia in sono; quæ neque in Græco, neque apud interpretem satis expedita sunt, et aliquid omnino in ipso textu labis; sensus autem est: Quàm facilè in organo musico, intensis remissisve fidibus, permanente sono, soni tamen modulus inflectitur ac mutatur, tam facilè, Deo variè velut digitis elementa pulsante, ab iisdem naturis tanquam diversos sonos, ita diversos effectus elici: quod et seqq. firmant. *Unde æstimari*, Gr. quod quidem liquidò æstimari potest ex ipso rerum gestarum visu, hoc est, quod explorari potest ex ipsis majorum nostrorum commemoratis historiis.

[18] *Agrestia enim* (sive terrestria, Gr.) *in aquatica convertebantur:* quæ videntur spectare ad diluvium quo tempore *natantia*, natatilia, pisces, *transibant in terram.*

19. Ignis in aquâ valebat, supra suam virtutem, et aqua extinguentis naturæ obliviscebatur.

20. Flammæ è contrario, corruptibilium animalium non vexaverunt carnes coambulantium, nec dissolvebant illam, quæ facilè dissolvebatur, sicut glacies, bonam escam. In omnibus enim magnificasti populum tuum, Domine, et honorasti, et non despexisti, in omni tempore et in omni loco assistens eis.

19 *Ignis in aquâ*, ut dictum est suprà, XVI. 17, 18, 19.

20 *Flammæ è contrario*: vide XVI. 18. nec *dissolverunt* (seu dissolvebant, Gr.) *illam*: vide ibid. 22, 27. Gr. nec dissolvebant facilè dissolubile glaciale genus ambrosiæ escæ, hoc est, ex ejusdem capitis XVI. 22, 27. flammæ non dissolvebant nivem, sive grandinem et glaciem, cognatæ licet naturæ cum mannâ, quod exiguo solis radio tabescebat. *In omnibus enim*: summa dictorum à cap. XVI. ad finem, Deum innumerabilibus ostentis ac miraculis effecisse ut populus Israeliticus supra omnes populos clarus, et à Deo dilectus, neque ullâ injuriâ violandus à gentibus habeatur; quò totus collimabat liber, ut mox etiam videbimus.

LIBER
ECCLESIASTICI.

PRÆFATIO

IN ECCLESIASTICUM.

LIBER Ecclesiasticus is est, quem sanctus Hieronymus in Prologo sæpe memorato, et huic editioni præfixo ad libros Salomonis, hebraicum se reperisse testatur, non Ecclesiasticum, ut apud Latinos, sed Parabolas prænotatum. Ab eodem Hieronymo appellatur *Panaretos Jesu filii Sirach liber*. Panaretos autem, quòd de omni virtute præcepta tradat, quo elogio passim à Græcis insignitur. Apud eosdem Græcos inscribitur, *Sapientia Jesu filii Sirach;* ita Clemens Alexandrinus, ita Origenes, lib. VIII. contra Celsum, n. 50, ita Eusebius Cæsariensis, lib. VIII. de Demonst. evang. ad Danielis hebdomadas; ita sanctus Epiphanius, hæres. 76. quæ est Anomæorum, ad cap. v. Aetii, et alii plerique omnes. Hanc inscriptionem Complutensis editio retinuit; Sixtinus verò codex, pro Sapientia Jesu filii Sirach, habet simpliciter, per contractionem, *Sapientia Sirach;* cùm Sirach scriptoris pater, non ipse scriptor fuisse memoretur. Latini verò Ecclesiasticum Jesu filii Sirach inscripserunt; et Ecclesiasticum quidem, ut à Salomonis Ecclesiaste distinguerent, utroque vocabulo à concione deducto. I. De inscriptione libri inter Græcos et Latinos.

Nunc textus hebraicus nusquam est; sed auctoris nepos profectus in Ægyptum, ibi relictos libros nac-

tus, avi sui Jesu præclara monumenta in Græcum transtulit, Ptolemæi Evergetæ anno trigesimo-octavo, ut ipse in Prologo interpretationis suæ tradidit: quod quidem ad quale tempus pertineat, dicemus, ubi de auctoris ipsius nomine atque ætate constiterit.

II. De auctore libri: Grotii sententia de fine capitis L. et de capite LI. deque aliis locis huic et libro Sapientiæ additis.

Et auctoris quidem nomen ipsa prodit inscriptio, Græcorum Latinorumque omnium consensione firmata. Attestatur Græcus interpres, qui avum suum egregii scripti auctorem, Jesum nominet; quin ipse auctor antiquum in morem, nomen suum scripto indidit his verbis, quibus liber clauditur: *Doctrinam sapientiæ et disciplinæ scripsit in codice isto Jesus filius Sirach Jerosolymita.* (cap. L. 29.) En nomen, en genus, en patriam ejus qui scripsit librum; omnia prisco ritu; ut equidem nesciam, quid Grotio in mentem venerit, qui notis ad eumdem locum, verba memorata à nepote auctoris, hujus libri editore et interprete, avi scripto addita asserit, nullo codicum testimonio, nullâ conjecturâ, ut legenti patebit.

Neque magis audiendus, cùm caput LI. quod sic inscribitur, *Oratio Jesu filii Sirach*, nepoti tribuit, nullo prorsus allato hujus rei argumento.

Gravius id quod idem tradidit, Præfatione ad notas in librum Sapientiæ, ei libro sicut et Ecclesiastico à christianis christiana quædam commodis locis addita, ac locutiones quasdam, quæ magis Evangelium sapiant, quàm vetustiora tempora; quâ fiduciâ multa mutat, gustu quidem suo, nullâ codicum aut antiquarum lectionum ope. Quæ si quisque pro libidine audeat, omnis priscorum librorum peri-

clitabitur fides. Sed nos, quoad dabitur, horum omnium nullam haberi oportere rationem, suis locis demonstrabimus; nunc quando nullâ ratione afferuntur, pro certo dabimus, omnium hujus libri partium unum esse auctorem Jesum filium Sirach, qui eum hebraico sermone scripserit; nepotem, quocumque sit nomine, neque enim ipse prodidit, nihil sibi quidquam amplius tribuisse, quàm ut interpretis officio fungeretur, ut ipso Prologo constat.

III. De ætate libri: duæ ejus notæ ex ipso libro repetendæ.

Nunc de libri ætate accuratiùs disputandum, quòd ea res maximè ad scripti intelligentiam faciat. Duo autem esse videmus, unde hæc tempora æstimari possint: alterum, quòd hujus scripti tempore gravem Judæis à gentibus ac regibus incubuisse vexationem, multi loci probant: alterum, quòd ipse Siracides virorum illustrium laudes referens, ne antiquos tantùm memorasse videretur, suo ævo propiorem Simonem Oniæ filium pontificem maximum ultimo loco celebraverit, cap. L. ex quo intelligitur circa ejus tempora claruisse.

IV. Quis fuerit ille Simon Oniæ filius ab Ecclesiastico celebratus?

Sed de Simone quidem Oniæ filio ambiguum: cùm duo ejusdem appellationis extiterint Josepho memorati, Originum lib. XII. alter secundo, alter quarto capite: Simon scilicet primus qui justus dicitur, Oniæ primi filius, secundi Oniæ pater; ac Simon secundus Oniæ secundi filius, Oniæ tertii viri maximi ac sanctissimi pater, sub quo vexationem regum Syriæ cœpisse, Machabaica testatur historia.

V. Simonis primi ac successorum pacatissima tempora.

Ac Simonis quidem illius primi, ut et successorum ejus, tempora tranquillissima fuisse constat. Successere enim Eleazarus frater, sub quo LXX. senum confecta interpretatio est, Manasses; alii, sub quorum principatu Judaicæ res per totum ferè sæculum

floruerunt; quæ omnino ad eam pertinent pacem, quam instaurato templo diutissimam atque inconcussam futuram, Prophetæ quidem omnes, sed imprimis Isaias, magnificentissimè prædixerunt; quâ de re dicendum erit brevi, cùm jam ad Prophetas nostra promissa nos vocent.

VI. Gravis persecutio tempore Ecclesiastici.

Per hanc ergo altissimam pacem, cùm gentium reges populum sanctum, sanctam civitatem ac templum omni honore cumularent, nullus erat locus his Ecclesiastici nostri precationibus : *Innova signa et immuta mirabilia : glorifica manum et brachium dextrum : excita furorem et effunde iram, tolle adversarium et afflige inimicum : festina tempus et memento finis : in irâ flammæ devoretur, qui salvatur* (à vulgaribus vitæ humanæ casibus) *et qui pessimant plebem tuam, inveniant perditionem : contere caput principum inimicorum dicentium : Non est alius præter nos :* (cap. xxxvi. 6 et seq.) quæ quàm aptè conveniant Syrorum regum superbiæ, ac diris vexationibus nemo ignoraverit qui Machabaicam historiam legerit.

Atque hæc quidem Ecclesiasticus pro universâ plebe postulat, pro se autem speciatim agit gratias, quòd ad necem postulatus, non sit derelictus in tempore superborum; quòd sit ereptus de tempore iniquo, ab iniquo rege atque à linguâ injustâ, cùm impii homines etiam ex Israeliticâ gente, eos qui legem colerent, apud reges per calumniam adorti, majestatis reos agerent, ut sancto pontifici Oniæ III. contigisse, mox relaturi sumus; quibus etiam temporibus sæpe se in vitæ discrimen adductum, Deique gratiâ liberatum, idem narrat Ecclesiasticus : (xxxiv. 13.)

Hæc igitur efficiunt, ne Simon primus is putetur fuisse, quem noster Siracides, ut ætati suæ proximum, commendaverit; quin Eusebius Cæsariensis, vir in doctrinâ temporum versatissimus, loco jam citato Demonstrationis evangelicæ, Jesum filium Sirach claruisse refert sub eo Simone, qui Oniæ ac Machabæorum tempori proximus fuerit, quod Simoni II. Oniæ tertii patri congruit; accedunt alii characteres aliàs observandi, queis Simon Ecclesiastici à Simone primo facilè dignoscatur. VII. Liber Ecclesiasticus circa Simonis II. tempora.

Sanè Eusebius docet sub Simone II. non tantùm vixisse Siraciden, sed etiam composuisse illam Sapientiam, quæ Panaretos appelletur. Verùm duo prohibent quominus assentiamur. Primum, quòd is scriptor eos tantùm collaudaverit, qui vitâ functi essent : *Laudemus*, inquit, *viros gloriosos et parentes nostros, dum viverent:.... omnes isti in generationibus....* (sive in vitâ suâ) *gloriam adepti sunt, et in diebus ipsorum gloria : corpora ipsorum in pace sepulta sunt, et nomen eorum in sæculum :* (cap. XLIV. 1, 7, 14.) ac de Simone nostro speciatim : (L. 1, 3.) *Simon Oniæ filius.... in vitâ suâ suffulsit domum, et in diebus suis corroboravit templum:.... in diebus ipsius emanaverunt putei;* et cætera id genus, ut addatur aliis, quorum memoriam commendabat. VIII. Nec tamen eo vivo. Primum; quòd Ecclesiasticus mortuos tantùm laudaverit.

Huc accedit alterum, quòd Simonis etiam hujus tempora pacatissima fuerint, neque dent locum piis auctoris nostri lamentis ac precibus, quas mox retulimus. Quod enim subditur: *Qui curavit gentem suam; et liberavit eam à perditione :* ℣. 4. manifestè pertinet ad illum aliquot dierum, aut IX. Alterum; quòd ejus quoque tempore pacatissimæ res fuerint.

mensium metum, quo Ptolemæus Philopator Ægypti rex, deditâ Jerosolymâ, templi adytum contra vetitum legis aditurus, Simonis pontificis precibus repentè mutatus, non modò à proposito destitisse, verùm etiam Judæis postea benefecisse memoratur, ut ad hunc locum dicemus: verbaque ipsa indicant, gentem non tam vexatam, quàm statim liberatam fuisse. Quare Ecclesiasticus nullas postea turbas refert, ac levissimus motus altam in quietem desiit; quo fit, ut Simonis quoque secundi viginti anni (tot enim in pontificatu egisse memoratur) pars sit vel optima illius beatæ pacis, quam Prophetæ cecinerint.

X. Oniâ III. Simonis II. filio pontifice, pax primùm; deinde vexatio à Seleuco; tum vel maximè ab Antiocho Epiphane.

Quin etiam vigebat illa pax, sub Oniâ III. Simonis hujus filio, cujus fausta initia memorantur his verbis: *Cùm sancta civitas habitaretur in omni pace: leges etiam adhuc optimè custodirentur, propter Oniæ pontificis pietatem;.... fiebat ut et ipsi reges et principes locum summo honore dignum ducerent..... ita ut Seleucus* (Philopator, Antiochi Magni filius, Antiochi Epiphanis pater) *de redditibus suis præstaret omnes sumptus ad ministerium sacrificiorum pertinentes*. (II. Mac. III. 1, 2, 3.) Cujus regis tempore sollicitari cœpit Oniæ et Judæorum quies, misso Heliodoro, qui depositas in templo pecunias diriperet, sacri loci majestate spretâ: (ibidem 8 et seq.) quo ex initio pessum omnia ire, cædes perpetrari, omnimodis calumniis appeti sanctus pontifex, demum ab Antiocho Epiphane pelli sacerdotio, ac suffecto impio Jasone, et post triennium magis impio Menelao, pollui sacerdotium, gentiles ritus induci, lex ipsa subverti, optimus pontifex per proditionem

ditionem cædi : (II. Mach. IV. 1, 2, 3, 7, 23, 33.) ex quo ea consecuta sunt, quæ Matathiam, ejusque liberos Judam Machabæum, Jonathan et Simonem ad pia bella moverint.

Omnino in arcanis erat Judaicæ gentis, per antiqua Prophetarum, Danielis verò maximè, oracula reseratis, ut à Seleucidarum gente quæ se diis æquiparaverat, atque ab Antiocho Epiphane, gravis illa persecutio oriretur : cujus initia ante Oniæ III. necem, cùm Jesus noster cerneret, atque omnia in pejus ruitura facilè provideret, has effudit preces; eaque memoravit ac scripsit, quæ infandis temporibus congruisse vidimus, suoque loco clariùs ostendemus.

XI. Sub Antiocho scriptus liber, in ipsis persecutionis initiis, Oniâ adhuc superstite.

Et pronum quidem esset, hujus scripti ætatem ad ipsa Machabaica tempora revocare, quibus vexatio graviùs insurgebat : verùm illud obstitit, quòd si pius scriptor post Oniæ III. necem opus edidisset, cùm anteactæ ætatis illustres laudaret viros, neque hujus Oniæ parentem Simon præterisset, nullo modo prætermissurus videretur tantùm pontificem, *provisorem civitatis, defensorem gentis, æmulatorem legis*, quin etiam mortuum, exoratorem plebis, Judæque adjutorem, omni denique virtute commendatissimum, qualis iste Onias in Machabaicâ historiâ describitur : (II. Mach. IV. 2. XV. 14.) cujus quidem silentii cùm nullam idoneam causam à nobis inveniri potuisse fateamur, Ecclesiastici scriptionem, primùm ad Oniæ III. tempora conferimus, tum in eos annos incidisse arbitramur, qui ab ipso persecutionis initio usque ad illius pontificis necem effluxerint; hoc est, secundùm Usserianas rationes,

ad annum ante æram christianam circiter centesimum septuagesimum primum; ab urbe conditâ ferè quingentesimum secundum octuagesimum.

XII. De Oniâ III. objectio ex Josepho; ex libris Machabaicis atque ipso Josepho soluta.

Nec me fugit à Josepho scriptum (Originum XII. 6.) Jasonem Oniæ III. fratri mortuo successisse: quod cum nostris rationibus non convenit; sed sacræ historiæ Machabaicæ potior auctoritas, in quâ libro II. cap. IV. ℣. 7, 34. Jasonem Oniæ viventi substitutum, sanctumque pontificem aliquanto post tempore Menelai proditione è vivis sublatum esse scribitur; cui narrationi idem Josephus parùm sibi consentiens, libro de Machabæis, (cap. III. et IV.) subscripserit.

Stet ergo firma hujus libri ætas sub Oniâ III. postquam ab altissimâ pace in diram vexationem sub Antiocho Epiphane, res Judaicas deductas esse constat.

XIII. De tempore interpretationis græcæ.

Ac de libri quidem compositione hæc comperimus; de nepotis interpretatione, ipse in Prologo prodidit eam esse in Ægypto factam, octavo et trigesimo anno Ptolemæi regis Evergetis; quod multos fefellit: certum autem est duos fuisse Evergetas, horum postremum Ptolemæum Physconem, cujus etiam nomine nummi cusi reperiantur addito Evergetæ titulo; atque hujus duo initia; alterum proprium, quo regnare solus cœperit; alterum commune cum fratre Philometore; cujus quidem regni cum fratre initi anno octavo et trigesimo, ante Christum centesimo trigesimo secundo, Jesu Siracidæ nepos suam interpretationem ediderit, Joanne Hyrcano Simonis Machabæi filio pontifice.

Et libri quidem auctor posteaquam, ut fit perse-

cutionum tempore, varias provincias oberravit; quod ipse testatur XXXIV. 12. in Ægypto consedisse, ubi Judæi mitioribus regibus uterentur, atque ibi obiisse videtur, egregio libro ibidem relicto, quem parum vulgo notum, ut in eâ regione, ubi inter Judæos quoque græca eloquentia obtineret, hebraica obsolesceret, longo tandem post tempore nepos reperit; quo quidem ex tempore Ecclesiasticus, sive Sapientiâ Jesu filii Sirach, eodem nepote interpretante græcè innotuit: hebraicus textus magis magisque obsolevit, ac tandem amissus est.

XIV. De auctore et interprete S. Epiphanii et S. Joannis Damasceni loci.

De hoc autem libro, deque ejus interpretatione, ac de Salomonis Sapientiâ, sanctus Epiphanius de pond. et mens. n. 4, eumque secutus Joannes Damascenus, orth. fid. IV. 18. perturbatè scripserunt; ex quibus inferas, et avum et nepotem utrosque Jesu nomine appellatos, nepotemque etiam fuisse Sirach filium; quod multi secuti sunt: nos rem non tanti esse ducimus, ut de eâ litigare vacet: probare certè non possumus, id quod nonnullis placuit, librum nepotis interpretis potiùs quàm avi scriptoris nomine prænotatum fuisse.

XV. De latinâ interpretatione.

Latinæ interpretationis auctorem ignoramus. Cùm enim sanctus Hieronymus, neque Sapientiam, neque Ecclesiasticum verterit, horum librorum interpretatio apud Vulgatam nostram obtinuit ea, quæ in vulgus, sanctorum quoque Hieronymi et Augustini tempore ferebatur; cujus rei argumentum est, quòd idem Augustinus speculum ex utrâque compegerit; neque eas, alio magis quàm tantæ antiquitatis titulo, commendatas volumus. Cæterùm nec illud tacendum, Ecclesiastici aliam tunc quoque ex-

titisse versionem, hodierno græco convenientiorem, quâ et alii latini Patres, et ipse etiam Augustinus utatur.

Certè latina nostra interpretatio multùm ab hodierno græco discrepat, atque omnino necesse est alium interpreti lectum esse græcum codicem, ac eum quem nunc habemus. Hodiernum planiorem, simpliciorem, breviorem, atque ideo sententiis aptiorem esse, nemo negaverit; multi tamen sunt loci, in quibus haud dubiè Vulgatæ nostræ lectio sanior atque ordinatior; quo etiam factum est, ut græca perturbata in ejusdem Vulgatæ ordinem redigenda putaremus: quin etiam græca quæ habemus variant, et inter se collata lucem sibi mutuò afferunt, ut notum est: atque harum rerum exempla suis locis meliùs annotanda nunc prætermittimus.

XVI. Vulgatæ hic additur versio ex Græco hodierno, Sixti V. jussu edita.

Vulgatæ nostræ versioni addimus eam, quam vir doctissimus, ac veterum latinarum græcarumque lectionum solertissimus indagator Flaminius Nobilius ex Græco Sixtino adornavit: eam sanè confitemur aliquot in locis clariorem, et græco textui magis congruam fieri potuisse: quominus autem aliam ederemus, Sixtini decreti reverentia tenuit, cùm illo et Nobilii versio commendetur, et alia quævis quovis colore prohibeatur. Damus tamen in notis, quæ planiora esse credimus, haud parvo emolumento, nisi nos fallit animus, futura lectoribus.

XVII. De libri instituto; et ut à Salomonicis Parabolis differat, et

Nunc auctoris institutum facilè intelligemus: in eo enim est, ut antecessores qui de sapientiâ scripserant imitatus, de universæ vitæ ratione promat sententias, intersertis inculcatisque iis, quæ ad temporum conditionem maximè pertinerent.

Et à Salomone quidem distat, quòd ille sententias inordinatè ferè, atque inartificiosè, nulloque nexu congerat; hic autem ad certa velut capita sæpiùs redigat, et ejusdem generis nectat : denique ad præcepta morum, majorum etiam exempla adjungat. à libro Sapientiæ.

A Sapientiæ verò libro eatenus differt, quòd is quidem fusiùs Græcorum in morem disserat; hujus autem pressiùs, ac Salomonico magis ritu modoque currant sententiæ. Ac Sapientiæ sanè liber, in summâ, ut videtur, pace conscriptus Alexandriæ, nullâ turbarum mentione, id agit ut sanctam quidem gentem inter ethnicos versantem ab idololatriâ, Ægyptios autem aliosque gentiles, nec populos tantùm, verùm etiam reges à vexando populo Dei, priscorum Ægyptiorum exemplo, deterreat: Ecclesiasticus verò jam gravi persecutione incumbente, ac gentilium ritibus invalescentibus, pollutoque, ut diximus, sacerdotio, calamitatem deprecetur, legitimosque ritus, ac sacerdotii jura commendet. (XXXVI. 19. XLV. 30, 31. L. 12. et seqq.)

Opus tres in partes divisum videtur. Prima et secunda eæ sint cap. I. et XXIV. in quibus pro more sapientum hebræorum, de sapientiâ multa præfatus, huic præfationi connectit omnimodas sententias : quibus duabus partibus æquâ propemodum distributione distinctis, accedit tertia à cap. XLII. ℣. 15. in quâ exorsus à Dei laudibus, atque in virorum illustrium commendationem effusus, piam in orationem, sanctamque adhortationem desinit. XVIII. Distributio operis.

De libri auctoritate, in præfatione ad Sapientiam, quod ad institutum nostrum attinet, satis superque XIX. De canonicâ et an-

tiquâ libri auctoritate ad disceptandas fidei quæstiones.

diximus. Et Græci quidem aliqui, puta Epiphanius, quique eum exscripsit Joannes Damascenus, locis suprà citatis, aiunt Sapientiam Salomonis et Jesu filii Sirach libros quidem esse utiles, non tamen accenseri solere Scripturis, quas in arcâ testamenti repositas putabant. At idem Epiphanius, hæresi 76. quæ est Anomæorum, exprobrat Aetio, si Spiritu sancto esset genitus, id acturum fuisse, ut sacris codicibus veteris Testamenti usque ad Estheris tempora, ac novi Testamenti libris, item Sapientiis cùm Salomonis, tum Jesu filii Sirach pervolutis, se ipsum (ut novæ sectæ conditorem) condemnaret; quo nihil clarius, ut probetur hos etiam libros æquè ac alios, non eodem licet ordine, inter propheticas scripturas recensitos : quippe qui ad hæreses profligandas pariter cum cæteris advocentur. Huc accedit Origenes, qui Sapientiam Jesu Siracidæ pari cum aliis Scripturis, etiam Salomonicis, auctoritatis commendatione proferat : initio lib. VI. contra Celsum n. 7. cujus generis innumerabilia testimonia extare in confesso est. In occidente verò vidimus Augustini locum ex Ecclesiastico æquè ac ex Pentateucho liberum arbitrium, aliaque fidei dogmata asserentis. (Præf. in Sap.) Ac ne africanam tantùm Ecclesiam laudare videamur, hunc secutus è Gallis nostris Prosper urget Collatorem adhibitis Ecclesiastici testimoniis : (cont. Collat. n. 40. et alibi passim, nunc cap. 13, n. 4). quin ipse Collator in Galliis quidem agens, sed tamen Græcorum magis imbutus sententiis, haud minùs quàm cæteras Scripturas, eumdem librum laudat. (Coll. XIII. cap. 12.) Cùm autem ibidem librum Pastoris attulisset, respondet Prosper :

illud nullius auctoritatis testimonium, paria dicturus de Ecclesiastico, nisi hunc et canonicum et ab apocrypho secernendum duceret. Sic autem videmus utrâque ex parte laudatum ad affirmandam fidem, et ab orthodoxis et ab adversariis: quod quidem ab antiquâ traditione manaverat. Cui enim non notus ille Ecclesiastici locus, quem tantoperè S. Cyprianus ejusque synodus septem et octoginta episcoporum in causâ rebaptizationis, et quidem sub nomine Salomonis urgebant : *Qui baptizatur à mortuo, quid proficit lavatio ejus?* (Eccli. XXXIV. 30. Conc. Carth. sub. Cypr. 27.) Neque catholicæ sententiæ defensores detrectabant auctoritatem, cùm huic loco S. Augustinus studiosissimè responderet; (lib. VI. de Bap. 34, n. 66. etc.) adeo solemne erat adhibere hunc librum in asserendis fidei dogmatibus.

XX. Cur Salomonis sit dictus: Isidori Hispalensis locus.

Cur autem Salomonis diceretur, Isidorus Hispalensis exponit his verbis : Ecclesiasticus morum penè omnium disciplinam, et sanctæ religionis conversationem affatim copiosèque describit. Dictus est autem Ecclesiasticus, pro eo quòd in medio cœtu populi, id est, coram ecclesiâ fuerit habitus : hic enim propter nimiam sensûs similitudinem, et eloquii parilitatem, Salomonis titulo prænotatur. Constat autem hunc librum à Jesu filio Sirach editum fuisse et inter reliquos sanctarum Scripturarum libros pari habitum veneratione. (lib. Procem.)

XXI. Ipse auctor prophetici instinctûs sibi conscius.

Quin ipse Siracides prophetici spiritûs et instinctûs sibi conscius, hæc dicebat : *Ut furore enim repletus sum. In voce dicit : Obaudite me, divini fructus* (sancta fidelium soboles) : XXXIX. 16, 17. cujus rei gratiâ addit : *doctrinam sapientiæ et disciplinæ*

scripsit in codice isto Jesus filius Sirach :... beatus qui in istis versatur bonis. (L. 29, 30.) Neque Salomon, aut quivis alius divino spiritu afflatus, majorem sibi conciliant auctoritatem quàm hic auctor passim; atque ita omnino sua prædicat, ut solent ii qui se numine actos, nec se ipsos loqui, sed in se Deum sentiunt.

LIBER ECCLESIASTICI.

SAPIENTIA SIRACH.

PROLOGUS.

SIXTINA VERSIO.

Cum multa nobis et magna per legem, et prophetas, et alios qui illos secuti sunt, data sint, pro quibus oportet laudare Israel, doctrinæ et sapientiæ causâ, cùmque eos, qui legunt, non solùm ipsos oporteat fieri scientes, sed etiam extraneis studio disciplinæ ductos posse et dicendo et scribendo prodesse : avus meus Jesus, postquam amplius se dedit ad diligentiam lectionis legis, et prophetarum, et aliorum librorum, qui no-

ECCLESIASTICUS JESU FILII SIRACH.

PROLOGUS.

VERSIO VULGATA.

Multorum nobis (1) et magnorum, per legem et prophetas, aliosque qui secuti sunt illos, sapientia demonstrata est, in quibus oportet laudare Israel doctrinæ et sapientiæ causâ; quia non solùm ipsos loquentes (2) necesse est esse peritos, sed etiam extraneos (3) posse, et dicentes et scribentes doctissimos fieri. Avus meus Jesus, postquam se amplius dedit ad diligentiam lectionis legis, et prophetarum, et

(1) *Multorum nobis :* vide Gr.

(2) *Non solùm ipsos loquentes :* docentes sive voce, sive scripto.

(3) *Extraneos :* ab Israeliticâ republicâ, sive à sapientiæ studiis, necesse est sapientum dicta recolentes, et ipsos in dicendo et scribendo doctiores fieri.

bis à parentibus nostris traditi sunt, atque in his eum qui satis esse posset, habitum sibi comparasset, voluit et ipse scribere aliquid eorum quæ ad doctrinam et sapientiam pertinent, ut desiderantes discere, etiam horum participes facti, multò magis proficiant per vitam legitimam. Hortor itaque venire vos cum benevolentiâ, et attentiori studio lectionem facere, et veniam habere in illis, in quibus videbimur in nonnullis ad interpretandi rationem elaboratis dictionibus deficere. Non enim eamdem vim habent hæc in seipsis hebraicè dicta, atque ad alteram translata linguam. Non solùm autem hæc, sed et ipsa lex et prophetiæ, et cæteri libri non parvam habent differen-

aliorum librorum, qui nobis à parentibus nostris traditi sunt, voluit et ipse scribere aliquid horum, quæ ad doctrinam et sapientiam pertinent, ut desiderantes discere, et illorum periti facti, magis magisque attendant animo, et confirmentur ad legitimam vitam. (4) Hortor itaque venire vos cum benevolentiâ, et attentiori studio lectionem facere, et veniam habere (5) in illis, in quibus videmur, sequentes imaginem sapientiæ (6), deficere in verborum compositione. Nam deficiunt verba hebraica (7), quando fuerint translata ad alteram linguam. Non autem solùm hæc, sed et ipsa lex et Prophetæ (8), cæteraque aliorum librorum, non parvam habent differentiam (9), quando inter se dicuntur.

(4) *Ad legitimam vitam :* ex legis placitis componendam.

(5) *Veniam habere :* dare.

(6) *Sequentes imaginem sapientiæ :* Gr. deest. Sensus est, sententiis inhærentem, in verborum compositione nonnunquam defecisse.

(7) *Deficiunt verba hebraica :* non eamdem vim habent.

(8) *Ipsa lex et Prophetæ.* Hæc indicant non modò legem, verùm etiam Prophetas, aliosque sacros libros jam in græcum versos : ac de lege quidem constat, cùm LXX. interpretes longè antea prodiissent Eleazaro pontifice, Ptolemæo Philadelpho rege.

(9) *Non parvam. . quando inter se dicuntur :* conferuntur.

tiam, quando inter se dicuntur. Nam in octavo et trigesimo anno temporibus Ptolemæi Evergetis regis, postquam perveni in Ægyptum, et cùm multum temporis ibi fuissem, inveni exemplar non parvæ doctrinæ. Maximè necessarium putavi ipse aliquam adhibere diligentiam et laborem interpretandi librum istum: multam enim vigiliam, et doctrinam attuli in spatio temporis ad hoc, ut ad finem ducens istum librum, ederem etiam iis qui in parœciâ volunt discere præparati moribus ad vivendum in lege.

Nam in octavo et trigesimo anno temporibus Ptolemæi Evergetis (10) regis, postquam perveni in Ægyptum, et cùm multum temporis ibi fuissem, inveni ibi libros relictos, non parvæ neque contemnendæ doctrinæ. Itaque bonum et necessarium putavi et ipse aliquam addere diligentiam et laborem interpretandi librum istum; et multâ vigiliâ attuli doctrinam (11) in spatio temporis, ad illa quæ (12) ad finem ducunt, librum istum dare, et illis qui volunt (13) animum intendere et discere, quemadmodum oporteat instituere mores, qui secundùm legem Domini proposuerint vitam agere.

(10) *Ptolemæi Evergetis :* vide præf. num. XIII.

(11) *Multâ vigiliâ attuli doctrinam :* Gr. multam vigiliam et doctrinam attuli.

(12) *Ad illa quæ :* Gr. ad hoc ut ad finem ducens, etc.

(13) *Et illis qui volunt :* Gr. interserit : iis qui in parœciâ, in vicinis locis : meliùs, in peregrinatione : Judæis in exteras regiones longè latèque dispersis ac sæpe peregrinantibus; quemadmodum ipse auctor XXXIV. 12. LI. 18. Hunc ergo librum peregre agentibus comparabat, ne à patriis legitimisque ritibus ad gentium mores deficerent.

CAPUT PRIMUM.

Adhortatio ad sapientiam : ejus dignitas : cum Dei timore conjungitur.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
OMNIS sapientia à Domino est, et cum illo est in ævum.	1. OMNIS sapientia à Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante ævum.
Arenam maris, et pluviæ guttas, et dies sæculi quis dinumerabit? Altitudinem cœli et latitudinem terræ, et abyssum,	2. Arenam maris, et pluviæ guttas, et dies sæculi quis dinumeravit? Altitudinem cœli, et latitudinem terræ, et profundum abyssi quis dimensus est?
Et sapientiam quis investigabit?	3. Sapientiam Dei, præcedentem omnia, quis investigavit?
Prior omnium creata est sapientia, et intellectus prudentiæ ab ævo.	4. Prior omnium creata est sapientia, et intellectus prudentiæ ab ævo.
	5. Fons sapientiæ verbum

1 *Ante ævum :* ante omnia sæcula : in ævum, Gr. in æternum.

2. 3. *Altitudinem cœli..... sapientiam Dei :* Gr. altitudinem cœli, et latitudinem terræ, et abyssum, et sapientiam quis investigabit? hoc est, sapientia tam est impenetrabilis, quàm ista tria.

4 *Creata est :* ἔκτισται, genita est, constituta est, ordinata est, et omnibus Dei operibus præposita est sapientia; hæc enim omnia, græca vox sonat, ut notant Athanasius, Eusebius, et alii passim. Veritas autem hebraica in Proverbiis, unde ista deducta sunt, clarè habet generationem, ut nôtavimus, Prov. VIII. 22. sive, creata est in hominum cordibus, et effusa super omnia opera Dei : infrà, 10.

5 *Verbum Dei*: verbum illud, illa Sapientia apud Deum, origo

	Dei in excelsis : et ingressus illius mandata æterna.
Radix sapientiæ, cui revelata est ? et astutias illius quis agnovit ?	6. Radix sapientiæ cui revelata est, et astutias illius quis agnovit ?
	7. Disciplina sapientiæ cui revelata est et manifestata ? et multiplicationem ingressûs illius quis intellexit ?
Unus est sapiens metuendus nimis, sedens super thronum suum.	8. Unus est altissimus creator omnipotens et rex potens, et metuendus nimis, sedens super thronum illius et dominans Deus.
Dominus ipse creavit eam, et vidit, et dinumeravit eam,	9. Ipse creavit illam in Spiritu sancto, et vidit, et dinumeravit, et mensus est.
Et effudit illam super omnia opera sua, cum omni carne secundùm datum suum et præbuit illam diligentibus se.	10. Et effudit illam super omnia opera sua, et super omnem carnem secundùm datum suum, et præbuit illam diligentibus se.
Timor Domini, gloria, et gloriatio, et lætitia, et corona exultationis.	11. Timor Domini gloria, et gloriatio, et lætitia, et corona exultationis.

est sapientiæ in nos derivatæ. *Ingressus illius :* viæ : consilia : opera. Deest in multis codicibus græcis.

6 *Astutias illius :* varia et arcana consilia.

8 *Unus est :* addit Gr. sapiens. *Super thronum illius :* suum : Gr.

9 *In Spiritu sancto :* per creatorem illum spiritum, quo mundum cor, veraque sapientia creatur in nobis. *Et dinumeravit :* novit omnia, quæ Sapientia, numero, mensurâ, pondere disposuit. Sap. xi. 21.

10 *Effudit illam :* quòd in omnibus Dei operibus ars opificis elucescat. *Secundùm datum suum :* secundùm voluntatem ac mensuram suam. I. Cor. xii. 11. Eph. iv. 7. Quisque habet quantùm dederit.

Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiam et gaudium, et longitudinem dierum.

12. Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiam, et gaudium, et longitudinem dierum.

Timenti Dominum bene erit in extremis, et in die defunctionis suæ inveniet gratiam.

13. Timenti Dominum bene erit in extremis, et in die defunctionis suæ benedicetur.

14. Dilectio Dei honorabilis sapientia.

15. Quibus autem apparuerit in visu, diligunt eam in visione, et in agnitione magnalium suorum.

Initium sapientiæ, timere Deum; et cum fidelibus in vulvâ concreatum est eis; et cum hominibus fundamentum sæculi nidificavit, et cum semine eorum concredetur.

16. Initium sapientiæ, timor Domini: et cum fidelibus in vulvâ concreatus est, cum electis fœminis graditur, et cum justis et fidelibus agnoscitur.

17. Timor Domini, scientiæ religiositas.

18. Religiositas custodiet et justificabit cor: jucunditatem atque gaudium dabit.

19. Timenti Dominum

13 *In die defunctionis:* mortis, cujus vocis alteram interpretationem habes 19.

15 *Quibus apparuerit in visu:* ut Salomoni, III. Reg. III. 5. *diligunt eam:* idem Salomon per somnum, sapientiam bonis omnibus anteponens, ejus magnifica dona suscepit. Ibid. 11. et seqq.

16 *Cum electis fœminis:* cujus loco Gr. cum hominibus fundamentum sæculi (vitæ humanæ sustentaculum, virtutem ipsam scilicet) nidificavit: (quasi exclusis ovis peperit.) Quibus ostendit, ab ipsâ infantiâ insitam cum timore Domini sapientiam.

bene erit, et in diebus consummationis illius benedicetur.

Plenitudo sapientiæ, timere Dominum : et inebriat eos de fructibus ejus.

20. Plenitudo sapientiæ est timere Deum, et plenitudo à fructibus illius.

Omnem domum illius implebit desideriis, et receptacula de generationibus ejus.

21. Omnem domum illius implebit à generationibus, et receptacula à thesauris illius.

Corona sapientiæ, timor Domini, germinans pacem, et sanitatem incolumitatis : et vidit, et dinumeravit eam.

22. Corona sapientiæ, timor Domini, replens pacem, et salutis fructum :

23. Et vidit, et dinumeravit eam : utraque autem sunt dona Dei.

Scientiam, et cognitionem intellectûs effudit, et gloriam tenentium ipsam exaltavit.

24. Scientiam, et intellectum prudentiæ sapientia compartietur : et gloriam tenentium se, exaltat.

Radix sapientiæ est timere Dominum, et rami ejus longævitas.

25. Radix sapientiæ est timere Dominum : et rami illius longævi.

26. In thesauris sapientiæ intellectus, et scientiæ reli-

[20] *Plenitudo à fructibus :* ex fructibus.

[21] *Implebit à generationibus :* implebit fructibus, sive proventibus. Præpositio redundat, ut in hâc interpretatione passim : quod semel notandum : Gr. implebit desideriis, hoc est, cupitis bonis : *receptacula :* cellas, horrea.

[22] *Replens pacem :* Gr. germinans. *Salutis :* sive incolumitatis : *fructum.*

[23] *Et vidit, et dinumeravit eam :* pacem et incolumitatem suo numero ac mensurâ tribuit.

[24] *Compartietur :* dispertiet : Gr. effudit, impluit. *Tenentium se :* tenentium ipsam : Gr.

[25] *Rami illius longævi :* Gr. longævitas, longitudo dierum.

giositas : execratio autem peccatoribus sapientia.

27. Timor Domini expellit peccatum.

Non poterit ira injusta justificari : impetus enim iræ ejus subversio est ejus.

28. Nam qui sine timore est, non poterit justificari : iracundia enim animositatis illius, subversio illius est.

Usque in tempus sustinebit patiens : et postea reddetur ei jucunditas.

29. Usque in tempus sustinebit patiens : et postea redditio jucunditatis.

Usque in tempus abscondet verba sua, et labia fidelium enarrabunt sensum ejus.

30. Bonus sensus usque in tempus abscondet verba illius, et labia multorum enarrabunt sensum illius.

In thesauris sapientiæ, parabola scientiæ : execratio autem peccatori, cultura Dei.

31. In thesauris sapientiæ significatio disciplinæ :

32. Execratio autem peccatori, cultura Dei.

Concupisti sapientiam ? serva mandata; et Dominus præbebit tibi eam.

33. Fili, concupiscens sapientiam, conserva justitiam; et Deus præbebit illam tibi.

Sapientia enim et disciplina, timor Domini, et quod beneplacitum est illi, fides et mansuetudo.

34. Sapientia enim et disciplina timor Domini, et quod beneplacitum est illi,

35. Fides et mansuetudo, et adimplebit thesauros illius.

Non sis incredibilis timori

36. Ne sis incredibilis ti-

28 *Qui sine timore est :* vide Gr. *Iracundia animositatis :* vide Gr.

30 *Verba illius :* Gr. sua : de toto versu vide Gr. Sensus est : hominis taciti atque ipso silentio venerandi, multi ultro sensa laudabunt; quo fit, ut defensione sive excusatione non egeat.

31 *Significatio disciplinæ :* ex eo thesauro erumpunt sententiæ : sive ut habet Gr. parabola erudita. Vide 26, 27.

36 *Incredibilis :* incredulus.

Domini

Domini; et ne accesseris ad eum duplici corde.

Ne fueris hypocrita in conspectu hominum; et in labia tua intende.

Non exaltes te ipsum; ne cadas, et adducas animæ tuæ inhonorationem.

Et revelabit Dominus absconsa tua, et in medio synagogæ elidet te.

Quoniam non accessisti ad timorem Domini, et cor tuum plenum est dolo.

mori Domini; et ne accesseris ad illum duplici corde.

37. Ne fueris hypocrita in conspectu hominum; et non scandalizeris in labiis tuis.

38. Attende in illis, ne forte cadas, et adducas animæ tuæ inhonorationem,

39. Et revelet Deus absconsa tua, et in medio synagogæ elidat te:

40. Quoniam accessisti malignè ad Dominum; et cor tuum plenum est dolo et fallaciâ.

37 *Non scandalizeris*: ne verbis tuis capiare: vide Gr.

39 *Revelet Deus absconsa tua*: occulta flagitia tua. Jer. XIII. Ezech. XXIII. *In medio synagogæ*: publicè.

CAPUT II.

Patientia: tentatio sive probatio: timor Dei: fiducia: duplici corde: duabus viis ingredi: incidere in manus Dei.

SIXTINA VERSIO.

Fili, accedens ad servitutem Domini Dei, præpara animam tuam ad tentationem.

Dirige cor tuum, et sustine: et ne festines in tempore obductionis.

VERSIO VULGATA.

1. Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitiâ et timore; et præpara animam tuam ad tentationem.

2. Deprime cor tuum, et sustine: inclina aurem tuam, et suscipe verba in-

1 *Ad tentationem*: eam, quæ versatur in doloribus et cruciatibus perferendis, de quâ Rom. V. 3, 4, 5.

tellectûs; et ne festínes in tempore obductionis.

Conjungere ei, et ne recedas; ut crescas in novissimis tuis.

3. Sustine sustentationes Dei: conjungere Deo, et sustine, ut crescat in novissimo vita tua.

Omne, quod tibi applicitum fuerit, accipe, et in humilitate tuâ patientiam habe:

4. Omne, quod tibi applicitum fuerit, accipe: et in dolore sustine, et in humilitate tuâ patientiam habe:

Quoniam in igne probatur aurum, homines verò receptibiles in camino humiliationis.

5. Quoniam in igne probatur aurum et argentum; homines verò receptibiles in camino humiliationis.

Crede ei, et recuperabit te: dirige vias tuas, et spera in illum.

6. Crede Deo, et recuperabit te: et dirige viam tuam, et spera in illum. Serva timorem illius, et in illo veterasce.

Metuentes Dominum, sustinete misericordiam ejus, et non deflectatis ne cadatis.

7. Metuentes Dominum, sustinete misericordiam ejus: et non deflectatis ab illo, ne cadatis.

Qui timetis Dominum, credite illi: et non cadet merces vestra.

8. Qui timetis Dominum, credite illi: et non evacuabitur merces vestra.

Qui timetis Dominum, sperate in bona, et in læti-

9. Qui timetis Dominum sperate in illum: et in oblec-

2 *Ne festines:* ne præcipite et impatiente sis animo: *In tempore obductionis.* Gr. insultûs, impetûs, illatæ calamítatis; oppressionis, ut Vulgat. vertit XL. 9.

3 *Sustentationes Dei:* tribulationes ab ipso immissas. *Ut crescat:* ut seni tibi prorogentur dies.

4 *Omne, quod applicitum fuerit:* casus omnes secundos et adversos. *In humilitate:* dejectione; cùm in terram fueris deturbatus.

6 *In illo veterasce:* senesce in timore ejus.

tiam sæculi, et misericordiæ.

Respicite in antiquas nationes, et videte : quis confidit in Domino, et confusus est ?

Aut quis permansit in timore ejus, et derelictus est ? aut quis invocavit illum, et despexit eum ?

Quoniam pius et misericors est Dominus, et remittit peccata, et salvat in tempore tribulationis.

Væ cordibus timidis, et manibus dissolutis, et peccatori ingredienti duabus viis.

Væ dissoluto cordi : quia non credit ; ideo non protegetur.

Væ vobis, qui perdidistis sustinentiam : et quid facietis, cùm inspicere cœperit Dominus ?

tationem veniet vobis misericordia.

10. Qui timetis Dominum diligite illum : et illuminabuntur corda vestra.

11. Respicite, filii, nationes hominum : et scitote quia nullus speravit in Domino, et confusus est.

12. Quis enim permansit in mandatis ejus, et derelictus est ? aut quis invocavit eum, et despexit illum ?

13. Quoniam pius et misericors est Deus, et remittet in die tribulationis peccata : et protector est omnibus exquirentibus se in veritate.

14. Væ duplici corde, et labiis scelestis, et manibus malefacientibus, et peccatori terram ingredienti duabus viis.

15. Væ dissolutis corde, qui non credunt Deo : et ideo non protegentur ab eo.

16. Væ his, qui perdiderunt sustinentiam, et qui dereliquerunt vias rectas, et diverterunt in vias pravas.

17. Et quid facient ? cùm inspicere cœperit Dominus ?

11 *Nationes hominum :* antiquas generationes, Gr.

14 *Væ duplici corde :* hypocritis, dissimulatoribus, levibus ingeniis, nec sibi satis constantibus.

16 *Sustinentiam :* patientiam.

Qui timent Dominum, non erunt incredibiles verbis illius : et qui diligunt illum, conservabunt vias ejus.

18. Qui timent Dominum non erunt incredibiles verbo illius: et qui diligunt illum, conservabunt viam illius.

Qui timent Dominum, inquirent quæ beneplacita sunt ei : et qui diligunt illum, replebuntur lege.

19. Qui timent Dominum, inquirent quæ beneplacita sunt ei : et qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius.

Qui timent Dominum, præparabunt corda sua, et in conspectu illius humiliabunt animas suas.

20. Qui timent Dominum, præparabunt corda sua, et in conspectu illius sanctificabunt animas suas.

21. Qui timent Dominum, custodiunt mandata illius; et patientiam habebunt usque ad inspectionem illius,

Incidamus in manus Domini, et non in manus hominum.

22. Dicentes: Si pœnitentiam non egerimus, incidemus in manus Domini, et non in manus hominum.

Secundùm enim magnitudinem ipsius, et sic misericordia illius.

23. Secundùm enim magnitudinem ipsius, sic et misericordia illius cum ipso est.

18 *Incredibiles :* increduli, ut jam dictum.

19 *Replebuntur lege :* cognitione et amore legis.

CAPUT III.

De parentum reverentia, 2. usque ad 19. mites : magni se humilient : compressa curiositas, 22. ad 27. cor durum et immisericors : qui amat periculum, 27. peccata peccatis addita, 29. superbis Deus implacabilis : vera sapientia abstinere à peccato : eleemosyna ac beneficentia, 33, 34, et cap. seq.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
	1. Filii sapientiæ, ecclesia justorum : et natio illorum, obedientia, et dilectio.[1]
Me patrem audite, filii, et sic facite, ut salvi sitis.	2. Judicium patris audite, filii; et sic facite, ut salvi sitis.[2]
Dominus enim honoravit patrem in filiis, et judicium matris firmavit in filios.	3. Deus enim honoravit patrem in filiis, et judicium matris exquirens, firmavit in filios.
Qui honorat patrem, exorabit pro peccatis :	4. Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis, et continebit se ab illis, et in oratione dierum exaudietur.
Et sicut qui thesaurizat, ita qui honorificat matrem suam.	5. Et sicut qui thesaurizat, ita et qui honorificat matrem suam.
Qui honorat patrem, jucundabitur à filiis, et in die orationis suæ exaudietur.	6. Qui honorat patrem suum, jucundabitur in filiis, et in die orationis suæ exaudietur.
Qui honorificat patrem,	7. Qui honorat patrem

[1] *Natio illorum :* generatio, fructus.

[2] *Judicium patris :* jus patrium : Gr. me patrem audite, filii; velut Dei nomine : ut à vero patre discatis quid debeatis parentibus : quod exequitur usque ad versum 19. Gr. variat, ỷ. 3, 4, 13, 16, 18.

vitâ vivet longiore, et qui obedit Domino, refrigerabit matrem suam, et quasi dominis serviet his, qui se genuerunt.

In opere et sermone honora patrem tuum,

Ut superveniat tibi benedictio ab eo.

Benedictio enim patris firmat domos filiorum : maledictio autem matris eradicat fundamenta.

Ne glorieris in contumeliâ patris tui : non est enim tibi gloria, patris confusio.

Gloria enim hominis ex honore patris sui, et dedecus filiis mater sine honore.

Fili, suscipe senectam patris tui, et non contristes eum in vitâ illius :

Et si defecerit sensu, veniam da : et non spernas eum in quâlibet virtute tuâ.

Eleemosyna enim patris non erit in oblivione : et pro peccatis, in justitiâ ædificabitur tibi.

suum, vitâ vivet longiore, et qui obedit patri, refrigerabit matrem.

8. Qui timet Dominum, honorat parentes, et quasi dominis serviet his, qui se genuerunt.

9. In opere et sermone et omni patientiâ honora patrem tuum,

10. Ut superveniat tibi benedictio ab eo, et benedictio illius in novissimo maneat.

11. Benedictio patris firmat domos filiorum : maledictio autem matris eradicat fundamenta.

12. Ne glorieris in contumeliâ patris tui : non enim est tibi gloria, ejus confusio.

13. Gloria enim hominis ex honore patris sui, et dedecus filii pater sine honore.

14. Fili, suscipe senectam patris tui, et non contristes eum in vitâ illius :

15. Et si defecerit sensu, veniam da, et ne spernas eum in virtute tuâ : eleemosyna enim patris non erit in oblivione.

16. Nam pro peccato matris restituetur tibi bonum,

[16] *Pro peccato matris* : sive pro injuriâ quam à matre patienter tuleris.

In die tribulationis tuæ commemorabitur tuî : sicut in sereno glacies, sic solventur tua peccata.

17. Et in justitiâ ædificabitur tibi, et in die tribulationis commemorabitur tuî : et sicut in sereno glacies, solventur peccata tua.

Tanquam blasphemus est, qui dereliquit patrem, et est maledictus à Domino, qui exasperat matrem suam.

18. Quàm malæ famæ est, qui derelinquit patrem ! et est maledictus à Deo, qui exasperat matrem.

Fili, in mansuetudine opera tua perfice, et ab homine acceptabili diligeris.

19. Fili, in mansuetudine opera tua perfice; et super hominum gloriam diligeris.

Quantò major es, tantò magis te humilia; et coram Deo invenies gratiam.

20. Quantò magnus es, humilia te in omnibus; et coram Deo invenies gratiam :

Quoniam magna est potentia Domini, et ab humilibus honorificatur.

21. Quoniam magna potentia Dei solius, et ab humilibus honoratur.

Difficiliora te ne quæsieris; et fortiora te ne scrutatus fueris.

Quæ præcepta sunt tibi, hæc cogita : non est enim tibi opus absconditis.

22. Altiora te ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris : sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper; et in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus.

23. Non est enim tibi necessarium ea quæ abscondita sunt, videre oculis tuis.

In supervacuis operum tuorum ne fueris curiosus : plurima enim super sensum hominis ostensa sunt tibi.

24. In supervacuis rebus noli scrutari multipliciter; et in pluribus operibus ejus non eris curiosus.

17 *Ædificabitur tibi :* domus tua scilicet : res tuæ constabilientur.

20 *Quantò magnus es :* major.

24 *In supervacuis rebus :* Gr. in supervacuis operum tuorum : in illis operibus quæ sunt supervacua. Vulgata planior.

	25. Plurima enim super sensum hominum ostensa sunt tibi.
Multos enim implanavit suspicio ipsorum; et cogitatio mala labefecit sensus illorum.	26. Multos quoque supplantavit suspicio illorum, et in vanitate detinuit sensus illorum.
Et qui amat periculum, in illud incidet : cor durum habebit malè in novissimis.	27. Cor durum habebit malè in novissimo : et qui amat periculum, in illo peribit.
	28. Cor ingrediens duas vias, non habebit successus, et pravus corde in illis scandalizabitur.
Cor durum gravabitur laboribus : et peccator adjiciet peccatum super peccata.	29. Cor nequam gravabitur in doloribus, et peccator adjiciet ad peccandum.
Obductioni superbi non est sanatio : frutex enim peccati radicavit in illo.	30. Synagogæ superborum non erit sanitas : frutex enim peccati radicabitur in illis, et non intelligetur.
Cor sapientis cogitabit parabolam : et auris auditoris, desiderium sapientis.	31. Cor sapientis intelligitur in sapientiâ, et auris bona audiet cum omni concupiscentiâ sapientiam.

26 *Multos quoque* : multos enim : Gr. quæ particulæ ad antecedentia referunt. *Supplántavit* : Gr. implanavit, decepit. *Suspicio illorum* : conjecturæ de rebus maximis.

28 *Scandalizabitur* : offendet, cadet.

30 *Synagogæ*, cœtui *superborum* : Gr. ἐπαγωγῇ, immissis superbo calamitatibus : ut suprà, II. 2. quæ sunt immedicabiles, Deo implacabiliter ulciscente.

31 *Cor sapientis... in sapientiâ* : cogitabit parabolam : Gr. similitudines, quibus obvelata veritas, gratiùs et suaviùs postea elucescat. *Auris bona* : Gr. auris audientis votum seu desiderium sapientis : sapiens cupit habere dociles auditores. Vide infrà, XXV. 12.

32. Sapiens cor et intelligibile abstinebit se à peccatis, et in operibus justitiæ successus habebit.

Ignem ardentem extinguet aqua : et eleemosyna expiabit peccata.

33. Ignem ardentem extinguit aqua, et eleemosyna resistit peccatis:

Qui reddit gratias, commemoratur in posterum; et in tempore casûs sui, inveniet firmamentum.

34. Et Deus prospector est ejus qui reddit gratiam: meminit ejus in posterum, et in tempore casûs sui, inveniet firmamentum.

[34] *Deus prospector est* : Gr. simpliciter : qui reddit gratias (sive beneficiorum memor) memorabitur in posterum, etc.

CAPUT IV.

Sequitur de adjuvandis pauperibus, usque ad 12. *Sapientiæ utilitas : homines tentationibus probat, ad* 23. *prava verecundia, ad* 32. *peccata cui confitenda,* 31. *ne contra ictum fluvii,* 32. *pro justitiâ certa,* 33. *lingua præceps : in domo ut leo,* 34. *beneficus,* 35.

SIXTINA VERSIO. | VERSIO VULGATA.

Fili, vitam pauperis ne defraudes, et ne protrahas oculos egenos.

1. Fili, eleemosynam pauperis ne defraudes, et oculos tuos ne transvertas à paupere.

Animam esurientem ne contristes, et non exasperes virum in inopiâ suâ.

2. Animam esurientem ne despexeris, et non exasperes pauperem in inopiâ suâ.

[1] *Oculos tuos* : ne protrahas (in longum ducas), oculos egenos : Gr. ne egentes expectare facias.

Cor irritatum ne conturbes, et ne protrahas datum angustianti.

Rogationem tribulati ne abjicias, et ne avertas faciem tuam ab egeno.

Ab inope non avertas oculum : et ne relinquas locum homini, ut maledicat te.

Maledicentis enim tibi in amaritudine animæ suæ, deprecationem ejus exaudiet is qui fecit illum.

Congregationi amabilem te facito : et magnati humilia caput tuum.

Inclina pauperi aurem tuam, et responde illi pacifica in mansuetudine.

Libera eum qui injuriam patitur, de manu injuriam inferentis : et non acedieris in judicando.

Esto pupillis ut pater, et

3. Cor inopis ne afflixeris, et non protrahas datum angustianti.

4. Rogationem contribulati ne abjicias, et non avertas faciem tuam ab egeno.

5. Ab inope ne avertas oculos tuos propter iram; et non relinquas quærentibus tibi retro maledicere.

6. Maledicentis enim tibi in amaritudine animæ exaudietur deprecatio illius : exaudiet autem eum qui fecit illum.

7. Congregationi pauperum affabilem te facito : et presbytero humilia animam tuam, et magnato humilia caput tuum.

8. Declina pauperi sine tristitiâ aurem tuam; et redde debitum tuum; et responde illi pacifica in mansuetudine.

9. Libera eum qui injuriam patitur, de manu superbi; et non acidè feras in animâ tuâ.

10. In judicando esto pu-

3 *Cor inopis* : Gr. irritatum, exacerbatum. *Angustianti* : indigenti : Gr.

9 *Superbi* : injuriam inferentis : Græc. *non acidè* : acerbè : at Gr. ne pusillo animo sis in judicando, quod Vulgat. ad seq. refert.

pro viro matri illorum : et eris velut filius Altissimi, et diliget te magis mater tua.

pillis misericors ut pater, et pro viro matri illorum :

11. Et eris tu velut filius Altissimi obediens, et miserebitur tuî magis quàm mater.

Sapientia filios sibi exaltavit, et suscipit inquirentes se.

12. Sapientia filiis suis vitam inspirat : et suscipit inquirentes se, et præibit in viâ justitiæ.

Qui diligit illam, diligit vitam : et qui manè vigilaverint ad illam, implebuntur lætitiâ.

13. Et qui illam diligit, diligit vitam : et qui vigilaverint ad illam, complectentur placorem ejus.

Qui tenuerit illam, hæreditabit gloriam : et quocumque introibit, benedicet Dominus.

14. Qui tenuerint illam, vitam hæreditabunt : et quò introibit, benedicet Deus.

Qui servient ei, servient Sancto : et eos qui diligunt eam, diligit Dominus.

15. Qui serviunt ei, obsequentes erunt Sancto : et eos qui diligunt illam, diligit Deus.

Qui audit illam, judicabit gentes : et qui ad illam accesserit, habitabit confidens.

16. Qui audit illam, judicabit gentes : et qui intuetur illam, permanebit confidens.

Si credideris, hæreditabis illam, et in possessione erunt creaturæ ipsius.

17. Si crediderit ei, hæreditabit illam, et erunt in confirmatione creaturæ illius.

[13] *Complectentur* (assequentur) *placorem :* placiditatem : tranquillitatem *ejus :* fruentur quiete quam dederit.

[15] *Sancto :* ipsi Deo.

[17] *Hæreditabit :* possidebit. *Erunt in confirmatione creaturæ illius :* fructus, proventus, ipsa ejus soboles consistet firmiùs.

Quoniam obliquè ambulat cum eo in primis :	18. Quoniam in tentatione ambulat cum eo, et in primis eligit eum.
Timorem autem et metum adducet super illum, et cruciabit illum, in disciplinâ suâ; donec credat animæ illius, et tentet eum in justificationibus suis.	19. Timorem et metum, et probationem inducet super illum : et cruciabit illum in tribulatione doctrinæ suæ, donec tentet eum in cogitationibus suis, et credat animæ illius.
Et rursus redibit recta ad illum, et lætificabit illum, et denudabit absconsa sua.	20. Et firmabit illum, et iter adducet directum ad illum, et lætificabit illum.

18. 19. *In tentatione.... timorem et metum.... donec tentet eum.... et credat animæ illius.* His versibus id agit Ecclesiasticus, ne victi difficultatibus quæ viam sapientiæ ineuntibus occurrunt, animis concidamus. Comparat autem sapientiam homini periclitanti amici fidem, neque arcana sua facilè committenti, anteaquam cautè probaverit : sic agit sapientia. *In primis*, ac primùm quidem, initio : *in tentatione ambulat cum illo* : tentat hominem obsequentem sibi. *Et eligit eum.* Summo delectu utitur, neque cuivis obvio se tradit, sive, ut habet Græcus, obliquè ambulat cum illo : quam lectionem firmant sequentia, ac maximè versus 20. Obliquè autem, hoc est, velut incerto pede ambulat cum amatore suo, nec statim illi fidit, seu mavis, amatorem suum quasi per anfractuosa et confragosa deducit, timoremque incutit, et diligenter probat, neque parcit cruciatibus quibus illum erudiat, donec probato et tentato ad extremum credat, et omnia arcana effundat in sinum : ut patebit ℣. 21. Addit Gr. et tentet eum in justificationibus suis, hoc est, et probet illum verè justum fuisse : sic Abraham, sic Jacob, sic Moyses, aliique non nisi probati et difficultatibus exerciti, veræ sapientiæ compotes facti sunt. Pergit :

20. *Et iter adducet directum ad illum* : hoc est, ducet illum per itinera recta, ut Sap. x. 10. atque ut hic habet, Gr. redibit rectâ viâ ad illum : non jam obliquè, ut ℣. 18. *Et lætificabit illum* : renudatis sapientiæ arcanis, ut habent sequentia : quarum rerum summa est Sap. III. 5. ubi ait : *Tentavit eos, et invenit illos dignos se.*

21. Et denudabit absconsa sua illi; et thesaurizabit super illum scientiam, et intellectum justitiæ.

Si autem aberraverit, derelinquet eum, et tradet eum in manibus ruinæ suæ.

22. Si autem oberraverit, derelinquet eum, et tradet eum in manus inimici sui.

Conserva tempus, et devita à malo; et pro animâ tuâ ne confundaris.

23. Fili, conserva tempus, et devita à malo.

24. Pro animâ tuâ ne confundaris dicere verum.

Est enim confusio adducens peccatum; et est confusio, gloria et gratia.

25. Est enim confusio adducens peccatum; et est confusio adducens gloriam et gratiam.

Ne accipias faciem adversùs animam tuam, et ne verearis in casum tuum.

26. Ne accipias faciem adversùs faciem tuam, nec adversùs animam tuam mendacium.

27. Ne reverearis proximum tuum in casu suo:

22 *Si autem oberraverit:* clariùs, aberraverit, Gr. Dixit quæ eventura sint homini per calamitates probato: at eadem sapientia aberrantem deseret. *Et tradet eum in manus inimici sui:* Gr. ruinæ suæ: notus hebraismus: omni ope destituet, ac certo dedet exitio.

23 *Conserva tempus:* vide I. 28.

24 *Pro animâ tuâ:* pro salute animæ tuæ. Aggreditur autem homines malè verecundos, qui veritatem erubescunt.

25 *Est confusio:* est pudor bonus malusque, quorum causas aperit sequentibus.

26 *Ne accipias faciem:* sive personam: utrumque enim Gr. congruit. Ne sis personarum acceptor; vel, noli judicare secundùm externam speciem; quod est Joan. VII. 24. *Nolite judicare secundùm faciem* (sive speciem) *sed rectum judicium judicate.*

27 *Ne reverearis.* Ne te falsa reverentia prohibeat quominus proximum tuum errantem et cæcum candidis monitis à certâ pernicie

Non retineas verbum in tempore salutis.

28. Nec retineas verbum in tempore salutis. Non abscondas sapientiam tuam in decore suo.

In sermone enim cognoscetur sapientia, et doctrina in verbo linguæ.

29. In linguâ enim sapientia dignoscitur : et sensus, et scientia, et doctrina in verbo sensati, et firmamentum in operibus justitiæ.

Non contradicas veritati ; et de ineruditione tuâ confundere.

30. Non contradicas verbo veritatis ullo modo ; et de mendacio ineruditionis tuæ confundere.

Ne confundaris confiteri peccata tua ; nec coneris contra fluxum fluminis ; et non subjicias te homini stulto ; et ne accipias faciem potentis.

31. Non confundaris confiteri peccata tua : et ne subjicias te omni homini pro peccato.

32. Noli resistere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluvii.

Usque ad mortem agonizare pro veritate : et Dominus Deus pugnabit pro te.

33. Pro justitiâ agonizare pro animâ tuâ, et usque ad mortem certa pro justitiâ : et Deus expugnabit pro te inimicos tuos.

Noli asper esse in linguâ

34. Noli citatus esse in

deterreas. Gr. Ne reverearis in casum tuum, cùm veritatem tacens, tibi ipsi accersis exitium.

28 *Non abscondas sapientiam tuam in decore suo :* nempe in gravibus periculis, quo tempore decet maximè.

31 *Ne subjicias te.* Ita confitere peccata, ut non cuivis, sed sapientissimo cuique emendanda ac medicanda committas.

32 *Noli resistere :* pro his Gr. habet : Non subjicias te homini stulto, nec accipias faciem (seu personam) potentis.

33 *Agonizare :* velut in agone certa, proposito præmio. *Deus expugnabit :* breviùs Gr. et Deus pugnabit pro te.

34 *Noli citatus esse :* præceps : ταχύς. Alii legunt, τραχύς, violentus,

tuâ, et inutilis et remissus in operibus tuis.

linguâ tuâ, et inutilis et remissus in operibus tuis.

Noli esse sicut leo in domo tuâ, et arreptitius in domesticis tuis.

35. Noli esse sicut leo in domo tuâ, evertens domesticos tuos, et opprimens subjectos tibi.

Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta.

36. Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta.

asper. Alii, θρασὺς, confidens, temerarius : eodem sensu. Vulgata lectio planior et antiquior.

[35] *Evertens domesticos.* Præclarè Gr. (noli esse) arreptitius seu potiùs imaginosus, furens : φαντασιοκοπῶν : exagitatus phantasiis : cujusmodi illa fuisse dicitur apud Ter. in Hec.

CAPUT V.

Divitiis ne confidas, 1, 2, 3; 10. *de peccato statim expiando*, 4, *ad* 10. *levi animo et vario*, 11. *firmo*, 12. *miti*, 13. *lingua*, 14. *ad fin.*

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Noli attendere ad divitias tuas; et ne dixeris, Sufficientes mihi sunt.	1. Noli attendere ad possessiones iniquas; et ne dixeris : Est mihi sufficiens vita : nihil enim proderit in tempore vindictæ et obductionis.
Ne sequaris animam tuam, et fortitudinem tuam,	2. Ne sequaris in fortitudine tuâ concupiscentiam

[1] *Obductionis* : vide suprà, II. 2.

[2] *In fortitudine tuâ.* Ne viribus confisus *sequaris concupiscentiam.* Ne sequantur cogitationes suas et oculos, per res varias fornicantes. Num. XV. 39.

ut ambules in concupiscentiis cordis tui.

Et ne dixeris, Quis me subjiciet? Dominus enim vindicans vindicabit te.

Ne dixeris, Peccavi, et quid mihi accidit? Dominus enim est patiens.

De propitiatu noli esse sine metu, ut adjicias peccatum super peccata.

Et ne dicas, Miseratio ejus magna est; multitudinis peccatorum meorum miserebitur.

Misericordia enim et ira ab illo; et super peccatores requiescet ira illius.

Ne tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem: subitò enim egredietur ira Domini, et in tempore vindictæ disperdet.

Noli attentus esse in divitiis injustis; nihil enim adjuvaberis in die obductionis.

Non ventiles in omni vento, et non eas in omni

cordis tui:

3. Et ne dixeris: Quomodo potui? aut quis me subjiciet propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit.

4. Ne dixeris: Peccavi, et quid mihi accidit triste? Altissimus enim est patiens redditor.

5. De propitiato peccato noli esse sine metu: neque adjicias peccatum super peccatum.

6. Et ne dicas: Miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserebitur.

7. Misericordia enim et ira ab illo citò proximant; et in peccatores respicit ira illius.

8. Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem.

9. Subitò enim veniet ira illius, et in tempore vindictæ disperdet te.

10. Noli anxius esse in divitiis injustis; non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ.

11. Non ventiles te in omnem ventum, et non eas

3 *Quomodo potui?* quanta potui?

10 *Noli anxius esse in divitiis injustis*, comparandis, sive tuendis.

viâ

viâ : sic peccator duplex linguâ.

Esto firmus in intellectu tuo; et unus sit sermo tuus.

Esto velox in auscultatione tuâ; et in longanimitate profer responsum.

Si est tibi intellectus, responde proximo : sin autem, sit manus tua super os tuum.

Gloria et inhonoratio in sermone; et lingua hominis, subversio est illius.

Non appelleris susurro; et linguâ tuâ ne insidieris.

Super furem enim est confusio, et denotatio pessima super bilinguem.

In magno et in parvo non ignores.

in omnem viam; sic enim omnis peccator probatur in duplici linguâ.

12. Esto firmus in viâ Domini, et in veritate sensûs tui et scientiâ; et prosequatur te verbum pacis et justitiæ.

13. Esto mansuetus ad audiendum verbum, ut intelligas; et cum sapientiâ proferas responsum verum.

14. Si est tibi intellectus, responde proximo; sin autem, sit manus tua super os tuum, ne capiaris in verbo indisciplinato, et confundaris.

15. Honor et gloria in sermone sensati : lingua verò imprudentis subversio est ipsius.

16. Non appelleris susurro; et linguâ tuâ ne capiaris, et confundaris.

17. Super furem enim est confusio et pœnitentia, et denotatio pessima super bilinguem : susurratori autem odium, et inimicitia et contumelia.

18. Justifica pusillum et magnum similiter.

[12] *Esto firmus in viâ Domini* : vide Gr.

[14] *Sin autem* : sin minùs.

[15] *Lingua imprudentis* : hominis, simpliciter : Gr.

[18] *Justifica*, absolve, *pusillum et magnum pariter* : æquo utrumque judicio : Gr. in magno et parvo non ignores : ne te in negotiis minutissima quæque fugiant.

CAPUT VI.

Sit firma amicitia, 1: superbi: de amicis comparandis, servandis, observandis, 5 ad 18. de sapientiâ, ejusque levi jugo, 18 ad finem: audiendi senes et docti, 35, 36.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Et noli fieri pro amico inimicus; nomen enim malum, confusionem et improperium hæreditabit. Sic peccator bilinguis.	1. Noli fieri pro amico inimicus proximo: improperium enim et contumeliam malus hæreditabit, et omnis peccator invidus et bilinguis.
Ne te extollas in cogitatione animæ tuæ, ne diripiatur, velut taurus, anima tua.	2. Non te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus; ne fortè elidatur virtus tua per stultitiam,
Folia tua comedes, et fructus tuos perdes, et relinques te velut lignum aridum.	3. Et folia tua comedat, et fructus tuos perdat, et relinquaris velut lignum aridum in eremo.
Anima nequam disperdet eum qui se habet, et gaudium inimicorum faciet eum.	4. Anima enim nequam disperdet qui se habet, et in gaudium inimicis dat illum, et deducet in sortem impiorum.
Guttur dulce multiplicabit amicos suos, et lingua	5. Verbum dulce multiplicat amicos, et mitigat

[1] *Hæreditabit:* possidebit. *Omnis peccator:* Gr. simpliciter. Sic peccator bilinguis: supple, possidebit malum.

[2] *Virtus tua:* anima tua: Gr.

[3] *Et folia tua comedat:* stulta superbia, de quâ præcedente: ne decorem simul remque amittas, nec tantùm folia, verùm etiam fructus.

beneloquens multiplicabit bonas salutationes.

inimicos : et lingua eucharis in bono homine abundat.

Multi pacifici sint tibi : consiliarii autem tui sint unus de mille.

6. Multi pacifici sint tibi, et consiliarius sit tibi unus de mille.

Si possides amicum, in tentatione posside eum, et non facilè credas ei.

7. Si possides amicum, in tentatione posside eum, et ne facilè credas ei.

Est enim amicus in tempore suo, et non permanebit in die tribulationis tuæ.

8. Est enim amicus secundùm tempus suum, et non permanebit in die tribulationis.

Et est amicus qui convertitur ad inimicitiam, et rixam opprobrii tui denudabit.

9. Et est amicus qui convertitur ad inimicitiam; et est amicus qui odium, et rixam, et convitia denudabit.

Et est amicus socius mensarum, et non permanebit in die necessitatis tuæ.

10. Est autem amicus socius mensæ, et non permanebit in die necessitatis.

Et in bonis tuis erit, tanquam tu, et in domesticis tuis fiducialiter aget.

11. Amicus si permanserit fixus, erit tibi quasi coæqualis, et in domesticis tuis fiducialiter aget :

5 *Lingua eucharis :* gratiosa : comiter loquens; *in bono homine abundabit.* Vir bonus abundat verbis mitibus : Gr. Lingua beneloquens (dulciloqua) multiplicabit bonas salutationes : (multos salutatores, ac fausta imprecantes.)

6 *Multi pacifici :* socii, convictores.

7 *In tentatione posside amicum :* non nisi tentatum et probatum. *Non facilè :* non citò, non temerè, non statim, *credas ei* teipsum. *Jesus non credebat semetipsum eis.* Joan. II. 24.

8 *Secundùm tempus suum :* secundùm rationes et utilitates suas.

9 *Et rixam :* Gr. rixam opprobrii tui *denudabit :* quæ iratus effuderis, nec amicum celandum putaris.

11 *Amicus..... quasi coæqualis :* Gr. in bonis tuis (rebus tuis florentibus) erit : (utetur ut suis :) sicut tu. *Et in domesticis tuis :* in famulitio tuo : *fiducialiter,* cum imperio, *aget.*

Si humiliatus fueris, erit contra te, et à facie tuâ abscondet se.

12. Si humiliaverit se contra te, et à facie tuâ absconderit se, unanimem habebis amicitiam bonam.

Ab inimicis tuis separare: et ab amicis tuis attende.

13. Ab inimicis tuis separare : et ab amicis tuis attende.

Amicus fidelis, protectio fortis; et qui invenit illum, invenit thesaurum.

14. Amicus fidelis, protectio fortis : qui autem invenit illum, invenit thesaurum.

Amico fideli nulla est comparatio, et non est pondus bonitati ejus.

15. Amico fideli nulla est comparatio, et non est digna ponderatio auri et argenti contra bonitatem fidei illius.

Amicus fidelis, medicamentum vitæ : et qui metuunt Dominum, invenient illum.

16. Amicus fidelis, medicamentum vitæ et immortalitatis : et qui metuunt Dominum, invenient illum.

Qui timet Dominum, bonam habet amicitiam suam: quoniam secundùm ipsum, sic et proximus ipsius.

17. Qui timet Deum, æquè habebit amicitiam bonam : quoniam secundùm illum erit amicus illius.

Fili, à juventute tuâ excipe doctrinam; et usque ad canos invenies sapientiam.

18. Fili, à juventute tuâ excipe doctrinam; et usque ad canos invenies sapientiam.

Quasi is qui arat et qui seminat, accede ad illam; et sustine bonos fructus illius.

19. Quasi is qui arat et seminat, accede ad eam, et sustine bonos fructus illius.

[12] *Si humiliaverit se :* Gr. si humiliatus (dejectus) fueris, erit contra te, et à facie tuâ abscondet se : (à te recedet.)

[13] *Ab inimicis tuis separare :* non affectu, sed convictu, ne te per calumniam prodant. *Ab amicis attende :* ne amittas eos : neu plus æquo et sine ullâ cautione credas.

In operatione enim illius paululum laborabis; et citò edes de generationibus illius.

20. In opere enim ipsius exiguum laborabis; et citò edes de generationibus illius.

Quoniam aspera est nimiùm indoctis, et non permanebit in illâ excors.

21. Quàm aspera est nimiùm sapientia indoctis hominibus! et non permanebit in illâ excors.

Quasi lapis probationis fortis erit in illo, et non demorabitur projicere illam.

22. Quasi lapidis virtus probatio erit in illis, et non demorabuntur projicere illam.

Sapientia enim secundùm nomen suum est: et non est multis manifesta.

23. Sapientia enim doctrinæ secundùm nomen est ejus, et non est multis manifesta: quibus autem cognita est, permanet usque ad conspectum Dei.

Audi, fili, et accipe sententiam meam, et ne abjicias consilium meum.

24. Audi, fili, et accipe consilium intellectûs, et ne abjicias consilium meum.

Et injice pedes tuos in compedes illius, et in torquem illius collum tuum.

25. Injice pedem tuum in compedes illius, et in torques illius collum tuum:

Subjice humerum tuum,

26. Subjice humerum

[21] *Excors:* insanus, insensatus.

[22] *Quasi lapidis virtus:* vide Gr. Sensus autem est: erit in insensato sapientia, quasi lapis gravis ei traditus ad explorandas vires, quem statim quasi pondere victus, projiciet. Zach. XII. 3: *Ponam Jerusalem lapidem oneris cunctis populis.*

[23] *Sapientia secundùm nomen est ejus:* Gr. nomen suum: secundùm famam suam est: talis est qualis esse memoratur, nempe abscondita, impervestigabilis: *Sapientia enim ubi invenitur?* Job. XXVIII. toto capite, et suprà, I. 3.

[25] *Injice pedem tuum:* [26] *subjice humerum.* En vincla, en compedes, en jugum sapientiæ: hominemque totum, humeris, collo, pedibus, manibus, ejus vinculis illigatum, comprehensum, ten-

et porta illam : et ne acedieris vinculis illius.

In omni animo tuo accede ad illam, et in omni virtute tuâ conserva vias ejus.

Investiga, et quære : et manifestabitur tibi; et continens factus, ne derelinquas illam.

In novissimis enim invenies requiem ejus; et convertetur tibi in oblectationem.

Et erunt tibi compedes in protectionem fortitudinis, et torques illius in stolam gloriæ.

Decus enim aureum est in eâ, et vincula illius, fila hyacinthina.

Stolam gloriæ indues eam, et coronam gratulationis impones tibi.

Si volueris, fili, disces: et

tuum, et portà illam; et ne acedieris vinculis ejus.

27. In omni animo tuo accede ad illam, et in omni virtute tuâ conserva vias ejus.

28. Investiga illam, et manifestabitur tibi; et continens factus, ne derelinquas eam :

29. In novissimis enim invenies requiem in eâ, et convertetur tibi in oblectationem.

30. Et erunt tibi compedes ejus in protectionem fortitudinis, et bases virtutis; et torques illius in stolam gloriæ.

31. Decor enim vitæ est in illâ, et vincula illius alligatura salutaris.

32. Stolam gloriæ indues eam, et coronam gratulationis superpones tibi.

33. Fili, si attenderis

tum : eoque magis liberum, quòd justitiæ servum. *Et ne acedieris;* graveris, defatigeris : Gr.

28 *Continens factus :* Gr. ejus possessor, compos, ἐγκρατὴς, quod et continentem et compotem sonat.

30 *Et erunt tibi compedes.* Initia quidem sapientiæ difficilia atque aspera cupiditatibus edomandis; at jam edomitis ac sub jugum missis, omnia libertati et honori vertent.

31 *Decor enim vitæ :* Gr. decus aureum : sive mundus aureus in eâ; ornatus omnimodi. *Alligatura salutaris :* non qualis vinctis, sed qualis infirmis sanandis adhiberi solet : Gr. nexus hyacinthus, qualem induere jussi Israelitæ ad decorem. Num. XV. 38.

si accommodaveris animum tuum, callidus eris.

Si dilexeris audire, excipies : et si inclinaveris aurem tuam, sapiens eris.

In multitudine presbyterorum sta; et qui sapiens, ei conjungere : omnem narrationem divinam velis audire : et proverbia intellectûs non effugiant te.

Si videris sensatum, evigila ad eum; et gradus ostiorum illius exterat pes tuus.

Cogitatum tuum habe in præceptis Domini, et in mandatis illius meditare semper. Ipse firmabit cor tuum : et concupiscentia sapientiæ tuæ dabitur tibi.

mihi, disces : et si accommodaveris animum tuum, sapiens eris.

34. Si inclinaveris aurem tuam, excipies doctrinam : et si dilexeris audire, sapiens eris.

35. In multitudine presbyterorum prudentium sta, et sapientiæ illorum ex corde conjungere, ut omnem narrationem Dei possis audire : et proverbia laudis non effugiant à te.

36. Et si videris sensatum, evigila ad eum, et gradus ostiorum illius exterat pes tuus.

37. Cogitatum tuum habe in præceptis Dei, et in mandatis illius maximè assiduus esto : et ipse dabit tibi cor; et concupiscentia sapientiæ dabitur tibi.

35 *Presbyterorum* : seniorum, senatorum.

CAPUT VII.

Malis mala, 1, 2, 3. *ne quæras honores*, 4, 6. *munerum amplitudo non placat Deum*, 9, 10. *inspector Deus*, 12. *de calumniis et omni mendacio*, 13, 14. *agricultura*, 16. *amicus*, 20. *bonus paterfamilias servis, mercenariis, liberis, uxori, jumentis etiam, parentibus, sacerdotibus, amicis, egenis consulit, ac novissima cogitat*, 21, *etc. ad fin.*

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Noli facere mala : et non te apprehendet malum.	1. Noli facere mala; et non te apprehendent.
Discede ab iniquo; et declinabit à te.	2. Discede ab iniquo; et deficient mala abs te.
Fili, non semines in sulcis injustitiæ : et non metes eos in septuplum.	3. Fili, non semines mala in sulcis injustitiæ; et non metes ea in septuplum.
Noli quærere à Domino ducatum, neque à rege cathedram honoris.	4. Noli quærere à Domino ducatum, neque à rege cathedram honoris.
Non te justifices ante Dominum : et penes regem noli velle videri sapiens.	5. Non te justifices ante Deum, quoniam agnitor cordis ipse est : et penes regem noli velle videri sapiens.
Noli quærere fieri judex; ne fortè non possis auferre iniquitates : ne fortè extimescas faciem potentis; et ponas scandalum in rectitudine tuâ.	6. Noli quærere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates : ne fortè extimescas faciem potentis; et ponas scandalum in æquitate tuâ.
Non pecces in multitudinem civitatis; nec te dimittas in turbam.	7. Non pecces in multitudinem civitatis; nec te immittas in populum :

[3] *Et non metes* : ut non metas, etc.

Non alliges bis peccatum: in uno enim non eris immunis.

8. Neque alliges duplicia peccata: nec enim in uno eris immunis.

Noli esse pusillanimis in oratione tuâ: et eleemosynam facere ne despicias.

9. Noli esse pusillanimis in animo tuo.

10. Exorare et facere eleemosynam ne despicias.

Ne dicas: In multitudinem munerum meorum respiciet, et offerente me Deo altissimo, suscipiet.

11. Ne dicas: In multitudine munerum meorum respiciet Deus, et offerente me Deo altissimo, munera mea suscipiet.

Ne irrideas hominem, qui sit in amaritudine animæ suæ: est enim qui humiliat, et qui exaltat.

12. Non irrideas hominem in amaritudine animæ: est enim qui humiliat et exaltat circumspector Deus.

Noli arare mendacium adversùs fratrem tuum; neque in amicum similiter facias.

13. Noli arare mendacium adversùs fratrem tuum; neque in amicum similiter facias.

Noli velle mentiri omne mendacium: assiduitas enim illius non in bonum.

14. Noli velle mentiri omne mendacium: assiduitas enim illius non est bona.

Noli verbosus esse in mul-

15. Noli verbosus esse

[8] *Duplicia peccata:* et tua scilicet, et aliena: Gr. ne alliges bis peccatum, iterando et assuescendo, quod sequenti congruit.

[9] *In animo tuo:* Gr. in precatione tuâ: ne vilia et caduca à Domino petas, neque à magno parva, sed magna, ut Salomon sapientiam.

[13] *Arare mendacium:* ne mendacia studiosè velut sulcos producas: hîc autem prohibet calumniam. At postea:

[14] *Omne mendacium.* Neque modò calumniam vites, verùm etiam quodcumque mendacii genus. *Assiduitas illius non est bona:* quo sensu infrà, IX. 4. *cum saltatrice ne assiduus sis:* indicat autem, ubi semel admiseris, facilè in consuetudinem trahi.

titudine presbyterorum; et non iteres verbum in oratione tuâ.

Non oderis laboriosam operationem et rusticationem creatam ab Altissimo.

Non te computes in multitudine peccatorum.

Humilia valde spiritum tuum : memento quoniam ira non tardabit : quoniam vindicta impii, ignis et vermis.

Ne commutes amicum propter indifferens, neque fratrem germanum in auro Suphir.

Noli discedere à muliere sensatâ et bonâ : gratia enim ejus super aurum.

Non lædas servum in veritate operantem, neque mercenarium dantem animam suam.

Servum sensatum diligat anima tua : non defraudes

in multitudine presbyterorum; et non iteres verbum in oratione tuâ.

16. Non oderis laboriosa opera, et rusticationem creatam ab Altissimo.

17. Non te reputes in multitudine indisciplinatorum.

18. Memento iræ, quoniam non tardabit.

19. Humilia valde spiritum tuum : quoniam vindicta carnis impii, ignis et vermis.

20. Noli prævaricari in amicum pecuniam differentem, neque fratrem carissimum auro spreveris.

21. Noli discedere à muliere sensatâ et bonâ, quam sortitus es in timore Domini : gratia enim verecundiæ illius super aurum.

22. Non lædas servum in veritate operantem, neque mercenarium dantem animam suam.

23. Servus sensatus sit tibi dilectus quasi anima tua :

15 *Presbyterorum :* seniorum, qui potiùs audiendi. *Non iteres verbum in oratione* (precatione) *tuâ.* Ne sis multiloquus : qualem arguit Christus. Matth. vi. 7.

19 *Ignis et vermis :* vide Marc. ix. 43.

20 *Amicum pecuniam differentem :* tardantem reddere. *Auro :* propter aurum. At Gr. ne commutes amicum propter indifferens : quâ voce etiam Cicero utitur : græcâ phrasi pulcherrimâ : propter fortunas ac rem, quâ ad bonum malumve uti possis.

illum libertate.

non defraudes illum libertate, neque inopem derelinquas illum.

Pecora tibi sunt? attende illis; et si sunt tibi utilia, perseverent apud te.

24. Pecora tibi sunt? attende illis: et si sunt utilia, perseverent apud te.

Filii tibi sunt? erudi illos, et curva à pueritiâ collum eorum.

25. Filii tibi sunt? erudi illos, et curva illos à pueritiâ illorum.

Filiæ tibi sunt? serva corpus earùm: et ne ostendas hilarem faciem tuam ad illas.

26. Filiæ tibi sunt? serva corpus illarum: et non ostendas hilarem faciem tuam ad illas.

Trade filiam, et grande opus feceris; et homini sensato da illam.

27. Trade filiam, et grande opus feceris; et homini sensato da illam.

Mulier est tibi secundùm animam? ne projicias eam.

28. Mulier si est tibi secundùm animam tuam, non projicias illam: et odibili non credas te. In toto corde tuo

In toto corde honora patrem tuum; et gemitus matris non obliviscaris.

29. Honora patrem tuum, et gemitus matris tuæ ne obliviscaris:

Memento quia per eos natus es: et quid retribues illis, quomodo illi tibi?

30. Memento quoniam nisi per illos natus non fuisses: et retribue illis quomodo et illi tibi.

In totâ animâ tuâ time Dominum; et sacerdotes illius suspice.

31. In totâ animâ tuâ time Dominum; et sacerdotes illius sanctifica.

In totâ virtute dilige eum qui te fecit; et ministros ejus non derelinquas.

32. In omni virtute tuâ dilige eum qui te fecit: et ministros ejus ne derelinquas.

31 *Sacerdotes illius sanctifica:* suspice, admirare: Gr.

Time Dominum; et honorifica sacerdotem :

33. Honora Deum ex totâ animâ tuâ; et honorifica sacerdotes, et propurga te cum brachiis.

Et da illi partem, sicut mandatum est tibi, primitias, et pro delicto,

34. Da illis partem, sicut mandatum est tibi, primitiarum et purgationis; et de negligentiâ tuâ purga te cum paucis.

Et datum brachiorum, et sacrificium sanctificationis, et primitias sanctorum.

35. Datum brachiorum tuorum, et sacrificium sanctificationis offeres Domino, et initia sanctorum :

Et pauperi porrige manum tuam; ut perficiatur benedictio tua.

36. Et pauperi porrige manum tuam, ut perficiatur propitiatio, et benedictio tua.

Gratia datûs in conspectu omnis viventis : et in mortuo ne prohibeas gratiam.

37. Gratia dati in conspectu omnis viventis : et mortuo non prohibeas gratiam.

Non desis plorantibus, et cum lugentibus luge.

38. Non desis plorantibus in consolatione, et cum lugentibus ambula.

Ne pigriteris visitare ægrotum : ex his enim diligeris.

39. Non te pigeat visitare infirmum : ex his enim in dilectione firmaberis.

33 *Propurga te cum brachiis :* oblatis frugibus tuo opere comparatis. Vide 35.

34 *Purgationis :* pro delicto : Gr. supple, hostiam : hebraismus : *de negligentiâ :* alia versio : *purga te cum paucis :* exiguis muneribus magna peccata redime.

35 *Initia,* seu primitias *sanctorum :* sancta vocantur, quæ Domino consecrata.

37 *Et mortuo non prohibeas gratiam :* dona pro ipsis oblata, ut factum est II. Mach. XII. 43. aut munera sepulturæ, aliaque ad mortuorum memoriam.

39 *In dilectione firmaberis :* diligeris : Græc.

In omnibus verbis tuis memorare novissima tua; et in æternum non peccabis.

40. In omnibus operibus tuis memorare novissima tua; et in æternum non peccabis.

CAPUT VIII.

Cum quoque ut agendum : cum divitibus : cum indoctis : cum violentis, etc. Ne spernas peccatorem resipiscentem; ne læteris de morte inimici, 8. *audi seniores,* 9. et seq.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Non litiges cum homine potente; ne fortè incidas in manus illius.	1. Non litiges cum homine potente, ne fortè incidas in manus illius.
Non contendas cum viro locuplete; ne fortè statuat contra te pondus.	2. Non contendas cum viro locuplete, ne fortè contra te constituat litem tibi.
Multos enim perdidit aurum, et corda regum fecit declinare.	3. Multos enim perdidit aurum et argentum, et usque ad cor regum extendit et convertit.
Non litiges cum homine linguoso, et non struas super ignem illius ligna.	4. Non litiges cum homine linguato; et non strues in ignem illius ligna.
Ne colludas cum indocto; ne inhonorentur majores tui.	5. Non communices homini indocto, ne malè de progenie tuâ loquatur.
Non improperes homini avertenti se à peccato: me-	6. Ne despicias hominem avertentem se à peccato,

[2] *Ne contra te :* Gr. ne tibi præponderet.

[3] *Convertit :* declinare fecit : Gr.

[5] *Non communices :* ne colludas : Gr. *Ne malè de progenie tuâ :* de genere tuo. Imperitus enim de te tuisque quidvis effutiverit.

mento, quoniam omnes in correptionibus sumus.

neque improperes ei : memento quoniam omnes in correptione sumus.

Ne spernas hominem in suâ senectute : etenim ex nobis senescunt.

7. Ne spernas hominem in suâ senectute : etenim ex nobis senescunt.

Noli de mortuo gaudere : memento quoniam omnes morimur.

8. Noli de mortuo inimico tuo gaudere : sciens quoniam omnes morimur, et in gaudium nolumus venire.

Ne despicias narrationem sapientum; et in proverbiis eorum conversare.

9. Ne despicias narrationem presbyterorum sapientium, et in proverbiis eorum conversare.

Ab ipsis enim disces doctrinam, et servire magnatis.

10. Ab ipsis enim disces sapientiam, et doctrinam intellectûs, et servire magnatis sine querelâ.

Non te prætereat narratio seniorum : et ipsi enim didicerunt à patribus tuis :

11. Non te prætereat narratio seniorum : ipsi enim didicerunt à patribus suis :

Quoniam ab ipsis disces intellectum, et in tempore necessitatis dare responsum.

12. Quoniam ab ipsis disces intellectum, et in tempore necessitatis dare responsum.

Non incendas carbones peccatoris, ne incendaris in igne flammæ illius.

13. Non incendas carbones peccatorum arguens eos; et ne incendaris flammâ ignis peccatorum illorum.

Ne contra faciem stes contumeliosi; ne insideat, quasi insidiator, ori tuo.

14. Ne contra faciem stes contumeliosi; ne sedeat, quasi insidiator, ori tuo.

Noli fœnerari homini fortiori te : quòd si fœneraveris, quasi perditum habe.

15. Noli fœnerari homini fortiori te : quòd si fœneraveris, quasi perditum habe.

[6] *In correptione sumus :* correptioni obnoxii.

Non spondeas super virtutem tuam : quòd si sponderis, quasi persoluturus, cogita.

Ne litiges cum judice : quoniam secundùm existimationem ejus judicabunt ei.

Cum audace ne eas in viâ, ne gravetur contra te. Ipse enim secundùm voluntatem suam faciet ; et simul cum stultitiâ illius peries.

Cum iracundo ne facias rixam, et cum illo ne eas per desertum : quoniam quasi nihil est ante illum sanguis ; et ubi non est adjutorium, elidet te.

Cum fatuo consilium non habeas : non enim poterit verbum celare.

Coram extraneo non facias occultum : nescis enim quid pariet.

Non omni homini cor tuum manifestes : et non referat tibi gratiam.

16. Non spondeas super virtutem tuam : quòd si spoponderis, quasi restituens cogita.

17. Non judices contra judicem : quoniam secundùm quod justum est judicat.

18. Cum audace non eas in viâ, ne fortè gravet mala sua in te : ipse enim secundùm voluntatem suam vadit, et simul cum stultitiâ illius peries.

19. Cum iracundo non facies rixam, et cum audace non eas in desertum : quoniam quasi nihil est ante illum sanguis, et ubi non est adjutorium, elidet te.

20. Cum fatuis consilium non habeas : non enim poterunt diligere, nisi quæ eis placent.

21. Coram extraneo ne facias consilium : nescis enim quid pariet.

22. Non omni homini cor tuum manifestes ; ne fortè inferat tibi gratiam falsam, et convicietur tibi.

[18] *Ne gravet mala sua in te ;* Gr. ne gravis tibi sit ; ipse enim *secundùm voluntatem suam vadit :* Gr. faciet ; neque sana consilia audiet.

[20] *Non enim poterunt diligere.* Vide Gr.

[21] *Coram extraneo :* viro parum noto. *Consilium.* Vide Gr.

CAPUT IX.

De uxore et mulieribus, usque ad 14. de amicis, 14, 15. peccatorum gloria, 16, 17. cum principibus parcè: explora proximum, 21. qui convivæ adhibendi: qui sermones, 22, 23. effutitor, 25.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Non zeles mulierem sinûs tui: neque doceas super te doctrinam nequam.	1. Non zeles mulierem sinûs tui; ne ostendat super te malitiam doctrinæ nequam.
Non des mulieri animam tuam, ut ascendat ipsa super virtutem tuam.	2. Non des mulieri potestatem animæ tuæ; ne ingrediatur in virtutem tuam, et confundaris.
Ne respicias mulierem multivolam; ne fortè incidas in laqueos illius.	3. Ne respicias mulierem multivolam; ne fortè incidas in laqueos illius.
Cum psaltrice ne assiduus sis; ne fortè capiaris in tentationibus ejus.	4. Cum saltatrice ne assiduus sis, nec audias illam; ne fortè pereas in efficaciâ illius.

[1] *Ne ostendat super te:* tuis suspicionibus facta astutior, et ad ultionem prompta: Gr. neque doceas super te doctrinam nequam: zelando, suspicando, metuendo, ad prava quæque consilia adiges.

[3] *Ne respicias mulierem multivolam;* cupidam, libidinosam: ex earum genere quas Paulus ait duci variis desideriis. II. Tim. III. 6. Gr. clarè: ne occurras mulieri meretricii habitûs.

[4] *Cum saltatrice:* seu psaltrice. His enim artibus homines quàm facilè inescari soleant, experientia docet. *In efficacia:* Gr. conatibus; sive ut alii legunt, studiis.

Virginem

Virginem ne aspicias; ne fortè scandalizeris in decoribus ejus.

Ne des fornicariis animam tuam; ne perdas hæreditatem tuam.

Noli circumspicere in vicis civitatis, nec oberraveris in desertis illius.

Averte oculum à muliere formosâ, et ne circumspicias speciem alienam.

Propter speciem mulieris multi aberraverunt; et ex hoc concupiscentia, quasi ignis, exardescit.

Cum alienâ muliere non sedeas omnino, neque agites convivia cum illâ in vino:

5. Virginem ne conspicias; ne fortè scandalizeris in decore illius.

6. Ne des fornicariis animam tuam in ullo; ne perdas te, et hæreditatem tuam.

7. Noli circumspicere in vicis civitatis, nec oberraveris in plateis illius.

8. Averte faciem tuam à muliere comptâ, et ne circumspicias speciem alienam.

9. Propter speciem mulieris multi perierunt; et ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit.

10. Omnis mulier, quæ est fornicaria, quasi stercus in viâ conculcabitur.

11. Speciem mulieris alienæ multi admirati, reprobi facti sunt: colloquium enim illius quasi ignis exardescit.

12. Cum alienâ muliere ne sedeas omnino, nec accumbas cum eâ super cubitum:

5 *In decore:* Gr. ἐν ἐπιτιμίοις: quod sonat *pœnas:* sensus autem est: ne te illa malè mulctet: ne ex amore ejus malum incumbat tibi. Alii legendum suspicantur, ἐν ἐπιθυμίαις, in concupiscentiis ejus: quod planius.

7 *Noli circumspicere:* ut faciunt, qui et capere et capi quærunt: rectè Grot. venatores formarum. *In plateis:* Gr. in desertis; in locis minùs habitatis: malè sagacem hominem notat, qui undecumque quærit quò pereat, sive in notis quadriviis, sive in occultis desertisque angulis.

Ne fortè declinet cor tuum in illam, et spiritu tuo labaris in perditionem.

Ne derelinquas amicum antiquum : novus enim non est similis illi.

Vinum novum, amicus novus: si inveteraverit, cum suavitate bibes illud.

Non zeles gloriam peccatoris : non enim scis quæ sit illius subversio.

Non bene sentias de beneplacito impiorum : memento quoniam usque ad inferos non justificabuntur.

Longè abesto ab homine potestatem habente occidendi : et non suspicaberis timorem mortis.

Et si accesseris, noli delinquere; ne auferat vitam tuam.

Scito quoniam in medio laqueorum ingrederis, et

13. Et non alterceris cum illâ in vino; ne fortè declinet cor tuum in illam, et sanguine tuo labaris in perditionem.

14. Ne derelinquas amicum antiquum: novus enim non erit similis illi.

15. Vinum novum, amicus novus : veterascet, et cum suavitate bibes illud.

16. Non zeles gloriam, et opes peccatoris : non enim scis quæ futura sit illius subversio.

17. Non placeat tibi injuria injustorum, sciens quoniam usque ad inferos non placebit impius.

18. Longè abesto ab homine potestatem habente occidendi; et non suspicaberis timorem mortis.

19. Et si accesseris ad illum, noli aliquid committere; ne fortè auferat vitam tuam.

20. Communionem mortis scito : quoniam in medio

[13] *Non alterceris.* Vide Gr.

[16] *Quæ futura sit illius subversio :* Gr. καταστροφὴ, finis, exitus : quanquam ea vox subversionem, ac perversitatem sonat. II. Tim. II. 14.

[17] *Usque ad inferos non placebit :* ante mortem dabit pœnas : cui consentit Gr.

[18] *Longè abesto.* Hâc parabolâ docet parcè ac modestè utendam potentiorum consuetudine.

super pinnacula civitatum ambulas.

Secundùm virtutem tuam conjecta de proximis : et cum sapientibus consulta.

Cum intelligentibus sit collocutio tua, et omnis enarratio tua in lege Altissimi.

Viri justi sint tibi convivæ : et in timore Domini sit gloriatio tua.

In manu artificum, opus laudabitur : et princeps populi sapiens in sermone suo.

Terribilis in civitate suâ homo linguosus : et temerarius in verbo suo odibilis erit.

laqueorum ingredieris, et super dolentium arma ambulabis.

21. Secundùm virtutem tuam cave te à proximo tuo; et cum sapientibus et prudentibus tracta.

22. Viri justi sint tibi convivæ; et in timore Dei sit tibi gloriatio,

23. Et in sensu sit tibi cogitatus Dei, et omnis enarratio tua in præceptis Altissimi.

24. In manu artificum opera laudabuntur; et princeps populi in sapientiâ sermonis sui; in sensu verò seniorum verbum.

25. Terribilis est in civitate suâ homo linguosus : et temerarius in verbo suo odibilis erit.

[20] *Super dolentium* (sive iratorum) *arma* (expedita scilicet exacutaque) *ambulabis* : Gr. super pinnacula civitatum : pari ubique periculo.

[21] *Cave à proximo.* Explora proximum : Gr. fac conjecturam de proximo.

CAPUT X.

De regnis, divitibus ac magistratibus, ad 29. *parcendum inimicis,* 6, 9, 10. *superbia,* 14, 15, 21, 22. *eversio regnorum et gentium,* 26 et seqq. *pauperes et divites,* 25, 26. *operarius, jactator,* 29, 30. *peccatum,* 32. *vera gloria,* 33.

SIXTINA VERSIO.

JUDEX sapiens erudiet populum suum: et principatus sensati ordinatus erit.

Secundùm judicem populi sui, sic et ministri ejus: et qualis rector est civitatis, tales omnes inhabitantes in eâ.

Rex insipiens perdet populum suum: et civitas habitabitur per sensum potentium.

In manu Domini potestas terræ: et utilem suscitabit in tempus super illam.

In manu Domini prosperitas hominis; et super personam scribæ imponet gloriam ipsius.

In omni injuriâ ne succenseas proximo; et nihil agas in operibus contumeliæ.

VERSIO VULGATA.

1. JUDEX sapiens judicabit populum suum; et principatus sensati stabilis erit.

2. Secundùm judicem populi, sic et ministri ejus: et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in eâ.

3. Rex insipiens perdet populum suum: et civitates inhabitabuntur per sensum potentium.

4. In manu Dei potestas terræ: et utilem rectorem suscitabit in tempus super illam.

5. In manu Dei prosperitas hominis, et super faciem scribæ imponet honorem suum.

6. Omnis injuriæ proximi ne memineris; et nihil agas in operibus injuriæ.

[1] *Stabilis erit:* Gr. ordinatus, unde stabilitas.

[5] *Scribæ:* docti.

Odibilis coram Domino est et hominibus superbia: et ex utrisque delinquet injusta.	7. Odibilis coram Deo est et hominibus superbia: et execrabilis omnis iniquitas gentium.
Regnum à gente in gentem transfertur propter injustitias, et contumelias, et pecunias.	8. Regnum à gente in gentem transfertur propter injustitias, et injurias, et contumelias, et diversos dolos.
Quid superbit terra et cinis? quoniam in vitâ projeci intima ejus.	9. Avaro autem nihil est scelestius. Quid superbit terra et cinis?
	10. Nihil est iniquius quàm amare pecuniam: hic enim et animam suam venalem habet; quoniam in vitâ suâ projecit intima sua.
	11. Omnis potentatûs brevis vita. Languor prolixior gravat medicum.
In prolixum languorem	12. Brevem languorem

7 *Et execrabilis:* et ex utrisque delinquet injusta: Gr. sive ut alii codices: ex utrisque delictum injustitiæ: utrumque injustum est: odiosum esse Deo; odiosum hominibus.

9. 10. *Avaro nihil scelestius. Quid superbit.... nihil est iniquius.... hic enim et animam suam venalem habet; quoniam in vitâ suâ projecit intima sua:* viscera sua; adeo tenax pecuniæ, ut cùm aliquid elargiri cogitur, quasi extrahi sibi putet viscera: vel, dum defraudat genium, vivus intestina ipsamque animam projicit. Variant Gr. codices: et quidem quæ de avaro habet Vulgata, in Sixtino exciderunt, nimis interrupto sensu; eaque ex optimis codicibus supplevimus: qui etiam pro ἔῤῥιψα, projeci, quod habet Vulgatus, habent, projecerunt, ἔῤῥιψαν; porrò Vulgata legit ἔῤῥιψε, projecit.

12 *Brevem languorem præcidit medicus.* Multa hîc perturbatio ex variis lectionibus. Vulgatus enim legit μικρὸν, parvum seu brevem: quod Gr. μακρὸν, longum. Variant etiam Gr. codices: Sixtinus enim habet, σκώπτει; illudit, irridet, cavillatur. Alii optimi codices, κόπτει, incidit, præcidit, quod legit Vulgatus. Sixtinus etiam codex omittit vocem illam, sine quâ pendet sensus (medicus), quam et Vulgata,

cavillatur: et rex hodie est, et cras morietur.

Cùm enim morietur homo, hæreditabit serpentes, et bestias, et vermes.

Initium superbiæ hominis, cùm apostatavit à Deo,

Et ab eo, qui fecit eum, recessit cor ejus. Quoniam principium superbiæ, peccatum; et qui tenuerit eam, profundet abominationem.

Propter hoc incredibiles fecit Dominus obductiones, et destruxit eos in finem.

Sedes ducum destruxit Dominus, et sedere fecit mites pro eis.

præcidit medicus: sic et rex hodie est, et cras morietur.

13. Cùm enim morietur homo, hæreditabit serpentes, et bestias, et vermes.

14. Initium superbiæ hominis, apostatare à Deo:

15. Quoniam ab eo, qui fecit illum, recessit cor ejus: quoniam initium omnis peccati est superbia: qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis, et subvertet eum in finem.

16. Propterea exhonoravit Dominus conventus malorum, et destruxit eos usque in finem.

17. Sedes ducum superborum destruxit Deus, et sedere fecit mites pro eis.

et optimi illi habent codices. Sensus ergo est: prolixum morbum præcidit medicus secando et urendo: *sic et rex:* sic qui rex hodie est, cras morietur: sic à Deo optimo medico confestim tollitur rex (malus) curandis citiùs reipublicæ malis. Ex aliis lectionibus vix ac ne vix quidem sensum bonum exsculpseris.

14 *Apostatare:* abscedere cum protervià. Hoc autem et seqq. usque ad ℣. 21. videtur alludere ad Chananæas gentes, crudeles, impias; quæ cùm adversùs Deum superbire, ejusque cultum ac memoriam abjicere cœpissent, exinde in abominanda ℣. 15. hoc est, in omne facinus proruerunt, cesseruntque Israelitis mitioribus, et Dei cultoribus, 17, 18, et seqq.

16 *Exhonoravit Dominus conventus:* civitates, cœtus: at Gr. propterea Dominus incredibiles, (verti etiam potest) manifestissimas calamitates induxit: παρεδόξασε, manifestavit: sive præter opinionem invexit: unde paradoxa, incredibilia, inopina. *Et destruxit eos in finem:* nempe qui sectantur superbiam.

Radices gentium evulsit Dominus, et plantavit humiles pro eis.

18. Radices gentium superbarum arefecit Deus, et plantabit humiles ex ipsis gentibus.

Terras gentium evertit Dominus, perdidit eas usque ad fundamenta terræ.

19. Terras gentium evertit Dominus, et perdidit eas usque ad fundamentum.

Arefecit ex ipsis, et disperdidit eos, et cessare fecit memoriam eorum à terrâ.

20. Arefecit ex ipsis, et disperdidit eos, et cessare fecit memoriam eorum à terrâ.

21. Memoriam superborum perdidit Deus, et reliquit memoriam humilium sensu.

Non est creata hominibus superbia; neque ira furoris generationibus mulierum.

22. Non est creata hominibus superbia; neque iracundia nationi mulierum.

Semen honoratum quale? semen hominis. Semen honoratum quale? ii qui timent Dominum. Semen inhonoratum quale? semen hominis. Semen inhonoratum quale? qui prætereunt mandata.

23. Semen hominum honorabitur hoc, quod timet Deum : semen autem hoc exhonorabitur, quod præterit mandata Domini.

In medio fratrum rector illorum in honore : et qui

24. In medio fratrum rector illorum in honore : et

[22] *Nationi* (filiis, atque, ut habet Græcus, generationibus) *mulierum* : docet autem animantes quasdam velut ad superbiam natas, alias ad crudelitatem et iram : filios verò mulierum, homines ad modestiam et mansuetudinem naturâ esse compositos.

[24] *In medio fratrum.* Primogenitus quâdam ætatis prærogativâ velut rector fratrum habetur. Judæi quoque cives suos appellabant fratres, ex eodem Abrahami sanguine ortos. Sensus ergo sit, quali honore est vel inter fratres primogenitus, vel rex inter cives fraternâ caritate conjunctos, tali honore Deus dignatur jus-

timent Dominum, in oculis illius.

Dives, et honoratus, et pauper, gloriatio eorum, timor Domini.

Non justum est despicere pauperem sensatum; et non decet magnificare hominem peccatorem.

Magnus, et judex, et potens honorificabitur: et non est eorum aliquis major illo qui timet Dominum.

Servo sapienti liberi servient: et vir prudens non murmurabit.

Noli excusando cunctari in faciendo opere tuo: et noli te extollere in tempore angustiæ tuæ.

Melior est, qui operatur in omnibus, quàm qui ambulat, aut gloriatur, et eget pane.

qui timent Dominum, erunt in oculis illius.

25. Gloria divitum, honoratorum, et pauperum, timor Dei est.

26. Noli despicere hominem justum pauperem; et noli magnificare virum peccatorem divitem.

27. Magnus, et judex, et potens est in honore: et non est major illo qui timet Deum.

28. Servo sensato liberi servient: et vir prudens et disciplinatus non murmurabit correptus, et inscius non honorabitur.

29. Noli extollere te in faciendo opere tuo; et noli cunctari in tempore angustiæ.

30. Melior est qui operatur, et abundat in omnibus, quàm qui gloriatur, et eget pane.

tos: quod congruit ℣. 27. Hìc habet Complutensis: timor Domini imperia servat: evertit autem inclementia (sive asperitas, atque acerbitas) et superbia. *In oculis illius*: quippe quos respiciat ac velut in oculis gerat.

27 *Magnus, et judex..... et non est major illo*: Gr. planiùs: et non est aliquis horum major illo qui timet Deum.

28 *Correptus, et inscius*: qui etiam emendatus, inscius manet: *non honorabitur*: utpote immedicabili imperitiâ.

29 *Noli extollere te*: Gr. Noli sapientem agere in faciendo opere: noli ratiocinari multùm, cùm opus facto est; noli sapientiæ specie comminisci vanas tergiversandi causas.

Fili, in mansuetudine glorifica animam tuam : et da illi honorem secundùm meritum ejus.

Peccantem in animam suam, quis justificabit? et quis honorabit exhonorantem vitam suam?

Pauper honorificatur per scientiam suam : et dives honorificatur propter substantiam suam.

Qui autem glorificatur in paupertate, quantò magìs in substantiâ? et qui est inglorius in substantiâ, quantò magìs in paupertate?

31. Fili, in mansuetudine serva animam tuam, et da illi honorem secundùm meritum suum.

32. Peccantem in animam suam, quis justificabit? et quis honorificabit exhonorantem animam suam?

33. Pauper gloriatur per disciplinam et timorem suum : et est homo qui honorificatur propter substantiam suam.

34. Qui autem gloriatur in paupertate, quantò magìs in substantiâ? et qui gloriatur in substantiâ, paupertatem vereatur.

33 *Pauper gloriatur :* Gr. honoratur : *per disciplinam,* doctrinam, *suam : et est homo qui :* Gr. dives autem honoratur propter substantiam, alter insito, alter advectitio et emendicato bono.

34 *Qui autem :* qui cùm pauper sit, superbit, quantò superbiret magìs, si valeret opibus? vel, quod magìs Græco congruit : qui etiam pauper honoratur, quanto honori esset si valeret opibus? et qui inglorius est, etiam dives, quantò magìs, si inops esset?

CAPUT XI.

Non temerè judicandum, neque ex specie, 2. usque ad 9. ardeliones, sive pluribus rebus intenti, ad 12. ditescere cupientes, 18, 19, 20. inflati rebus secundis, 25, et seqq. calamitates: ne ante mortem laudaveris, 30. cave ab extraneo et ignoto, 31, ad finem.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
SAPIENTIA humiliati exaltavit caput, et in medio magnatorum consedere illum faciet.	1. SAPIENTIA humiliati exaltabit caput illius, et in medio magnatorum consedere illum faciet.
Non laudes virum in specie suâ: neque spernas hominem in visu suo.	2. Non laudes virum in specie suâ, neque spernas hominem in visu suo.
Brevis in volatilibus apis: et principium dulcorum, fructus ejus.	3. Brevis in volatilibus est apis, et initium dulcoris habet fructus illius.
In circumjectione vestimentorum ne glorieris; nec in die honoris extollaris: quoniam mirabilia opera Domini, et absconsa opera illius in hominibus.	4. In vestitu ne glorieris unquam, nec in die honoris tui extollaris: quoniam mirabilia opera Altissimi solius, et gloriosa, et absconsa, et invisa opera illius.
Multi tyranni sederunt in solo; et insuspicabilis portavit diadema.	5. Multi tyranni sederunt in throno, et insuspicabilis portavit diadema.

[1] *Humiliati:* humilis conditionis viri.

[3] *Brevis:* exigua: *est apis;* exemplum minimæ rei, quæ virtute præstet. *Initium dulcoris:* principium, seu principatus dulcedinis: summa et præstantissima dulcedinum.

[5] *In throno:* Gr. in solo, unde factum solio, et postea throno; cæterùm, solo, verissima lectio est, cùm sit oppositum: multi reges in solum dejecti; multi ad diadematis honorem evecti. *Insuspicabilis:* de quo nihil magni suspicareris.

Multi potentes exhonorati sunt valde, et gloriosi traditi sunt in manus alterorum.	6. Multi potentes oppressi sunt validè, et gloriosi traditi sunt in manus alterorum.
Priusquam interroges, ne vituperes ; intellige primùm, et tunc corripe.	7. Priusquam interroges, ne vituperes quemquam : et cùm interrogaveris, corripe justè.
Priusquam audias, ne respondeas : et in medio sermonum ne interloquaris.	8. Priusquam audias, ne respondeas verbum : et in medio sermonum ne adjicias loqui.
De re, quâ tibi opus non est, ne certaveris : et in judicio peccantium ne considеas.	9. De eâ re, quæ te non molestat, ne certeris : et in judicio peccantium ne consistas.
Fili, ne circa multa sint actus tui. Si enim multiplicaveris, non eris immunis à delicto. Et si secutus fueris, non apprehendes ; et non effugies, si præcucurreris.	10. Fili, ne in multis sint actus tui : et si dives fueris, non eris immunis à delicto. Si enim secutus fueris, non apprehendes; et non effugies, si præcucurreris.
Est laborans, et dolens, et festinans : et tantò magis ipsi deest.	11. Est homo laborans, et festinans, et dolens impius; et tantò magis non abundabit.

9 *Ne certeris :* ne certaveris.

10 *Ne in multis sint actus tui.* Ardeliones notat, qui cuique negotio se immiscent. *Si dives fueris :* qui finis est illorum, qui se nimis implicant negotiis : *si secutus fueris* (multa) non assequere. *Et non effugies :* cùm semel multis fueris negotiis implicitus, frustra effugere conaberis ; ac præcurrentem licèt, difficultates facilè comprehendent. Summa est : multis implicitus negotiis, multa peccat ; multa sectatus, nihil capit ; multa conatus, expedire se non potest : cui etiam ℣. sequens congruit.

11 *Dolens*, se excrucians ; *impius :* additum explanationis causâ : cæterùm sententia per se stat. *Tantò magis non abundabit :* Gr.

Est marcidus, et egens recuperatione, defficiens virtute, et abundat paupertate :

Et oculi Domini respexerunt illum in bona; et erexit eum ab humilitate ipsius; et exaltavit caput ejus : et mirati sunt in illo multi.

Bona et mala, vita et mors, paupertas et honestas à Domino sunt.

Datio Domini permanet piis : et beneplacitum ejus bonos successus habebit in æternum.

12. Est homo marcidus, egens recuperatione, plus deficiens virtute, et abundans paupertate :

13. Et oculus Dei respexit illum in bono, et erexit eum ab humilitate ipsius, et exaltavit caput ejus : et mirati sunt in illo multi, et honoraverunt Deum.

14. Bona et mala, vita et mors, paupertas et honestas, à Deo sunt.

15. Sapientia, et disciplina, et scientia legis apud Deum. Dilectio, et viæ bonorum apud ipsum.

16. Error et tenebræ peccatoribus concreata sunt : qui autem exultant in malis, consenescunt in malo.

17. Datio Dei permanet justis, et profectus illius successus habebit in æternum.

tantò magis deficit; quò mobilior, et quietis impatientior, eò infirmior.

[12] *Est homo marcidus.* Aliud extremum : indiligentia atque inertia, et velut animi torpor. *Egens recuperatione :* egens opis, auxilii : Gr. *Et :* tamen.

[13] *Oculus Dei.* Hìc memorat eos qui fortunati vocantur, quibus veluti dormientibus, Deus sponte omnia conficere videatur : atque ex eo quòd alii magnis conatibus nihil agant, aliis omnia ultro provenire videantur, meritò infert ℣. 14. rebus humanis intervenire vim quamdam, quæ nostram industriam exsuperet, non autem fortunam aut casum, ergo Deum. Vide XIII. 26.

[14] *Honestas :* honores, opes.

Est qui locupletatur, attentè et parcè agendo: et hæc est pars mercedis illius,

18. Est qui locupletatur parcè agendo; et hæc est pars mercedis illius,

In eo quod dicit: Inveni requiem, et nunc manducabo de bonis meis:

19. In eo quod dicit: Inveni requiem mihi, et nunc manducabo de bonis meis solus:

Et nescit quòd tempus pertransiet, et relinquet ea aliis, et morietur.

20. Et nescit quòd tempus præteriet, et mors appropinquet, et relinquat omnia aliis, et morietur.

Sta in testamento tuo, et in illo colloquere: et in opere tuo veterasce.

21. Sta in testamento tuo, et in illo colloquere; et in opere mandatorum tuorum veterasce.

Ne mireris in operibus peccatoris. Confide in Domino; et mane in labore tuo.

22. Ne manseris in operibus peccatorum. Confide autem in Deo; et mane in loco tuo.

Facile est enim in oculis Domini, velociter subitò honestare pauperem.

23. Facile est enim in oculis Dei subitò honestare pauperem.

Benedictio Domini in mercede pii: et in horâ veloci exoriri facit benedictionem suam.

24. Benedictio Dei in mercedem justi festinat, et in horâ veloci processus illius fructificat.

Ne dicas: Quid est mihi opus? et quæ erunt mihi ex hoc nunc bona?

25. Ne dicas: Quid est mihi opus? et quæ erunt mihi ex hoc bona?

[18] *Parcè agendo*: summâ cum parcimoniâ: unde Gr. addit: attentè, diligenter.

[19] *Manducabo*. Sic ille Luc. XII. 19. *Anima, habes multa bona*:.. *epulare*, etc.

[21] *In testamento tuo*; in fœdere per legem: *et in illo colloquere*: alludit ad illud: *Evigilans loquere cum eis*: præceptis scilicet. Prov. VI. 22.

Ne dicas: Sufficientia mihi sunt: et quid ex hoc nunc pessimabor?	26. Ne dicas: Sufficiens mihi sum: et quid ex hoc pessimabor?
In die bonorum, oblivio malorum; et in die malorum, non erit memoria bonorum.	27. In die bonorum ne immemor sis malorum; et in die malorum ne immemor sis bonorum:
Quoniam facile est coram Domino, in die obitûs retribuere homini secundùm vias ejus.	28. Quoniam facile est coram Deo in die obitûs retribuere unicuique secundùm vias suas.
Malitia horæ oblivionem facit luxuriæ: et in fine hominis, denudatio operum illius.	29. Malitia horæ oblivionem facit luxuriæ magnæ: et in fine hominis denudatio operum illius.
Ante mortem ne beatifices quemquam: et in filiis suis agnoscetur vir.	30. Ante mortem ne laudes hominem quemquam: quoniam in filiis suis agnoscitur vir.
Non omnem hominem inducas in domum tuam: multæ enim sunt insidiæ dolosi.	31. Non omnem hominem inducas in domum tuam: multæ enim sunt insidiæ dolosi.

25. 26. *Ne dicas: Quid est mihi opus?.... ne dicas.* Sic agunt bonorum copiâ elati; rem optimam ac maximè constabilitam, sive privatam sive publicam, aliud atque aliud negligendo, pessumdant.

27 *In die bonorum:* Gr. paulò aliter: in die bonorum, oblivio malorum, et in die malorum, non erit memoria bonorum: prorsus ex intimâ mentis humanæ notitiâ, quâ nihil magis obliviosum aut improvidum.

29 *Malitia;* infelicitas, infortunium: quod frequens et observandum.

30 *In filiis.* Duo notat quibus hominis prudentia cognoscatur; vitæ finis, et liberi post mortem, qui ut agent, patre mortuo, et jam suo consilio relicti, ita bene à patre instituti habebuntur.

31 *Non omnem hominem*: vide 36.

Perdix venatrix in caveâ, sic cor superbi; et tanquam speculator inspicit casum.

32. Sicut enim eructant præcordia fœtentium, et sicut perdix inducitur in caveam, et ut caprea in laqueum: sic et cor superborum, et sicut prospector videns casum proximi sui.

Bona enim in mala convertens insidiatur; et in electis imponet maculam.

33. Bona enim in mala convertens insidiatur; et in electis imponet maculam.

A scintillâ ignis augetur pruna: et homo peccator sanguini insidiatur.

34. A scintillâ unâ augetur ignis, et ab uno doloso augetur sanguis: homo verò peccator sanguini insidiatur.

Attende à malefico; fabricat enim mala: ne fortè maculam det tibi in perpetuum.

35. Attende tibi à pestifero, fabricat enim mala: ne fortè inducat super te subsannationen in perpetuum.

Admitte ad te alienige-

36. Admitte ad te alieni-

32 *Sicut eructant:* sicut ex fœtido pectore gravis odor, ita ex corde doloso fraudes erumpunt. *Et sicut perdix:* planus Vulgatæ sensus: Gr. autem sic habet: perdix venatica, θηρευτὴς: θηρευθεὶς, venatu capta, ut habent optimi codices. *Sic cor superborum:* hoc est, præfractè et temerè cuivis se credentium facilè capitur. *Et sicut prospector:* sive speculator: Gr. ita vir dolosus, de quo agitur, domum tuam inductus, ✠. 31. casum tuum providet magno tuo periculo; quòd et inimicis te prodat, et ruiturum impellat, cui sequens congruit: Gr. paulò aliter, et ex Vulgatâ supplendus videtur.

33 *Bona in mala convertens:* per calumniam. *In electis:* viris quoque optimis scelera imputabit. Potest etiam sumi neutraliter, pro rebus optimis.

34 *Augetur sanguis:* cædes: Gr. aliter, sed obscuriùs, et ex Vulgatâ supplendus.

36 *Admitte:* si admittis: alienigenam: alienum: Gr. spretis propinquis et amicis. *In turbine:* in rebus turbidis: confer cum ✠. 31.

nam: et subvertet te in turbationibus, et alienabit te à tuis propriis.	genam: et subvertet te in turbine, et abalienabit te à tuis propriis.

CAPUT XII.

Cui benefaciendum, ad 8. de veris amicis, deque inimicis, amicitiæ specie fallentibus, 8. ad finem.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Si benefacias, scito cui facias; et erit gratia bonis tuis.	1. Si benefeceris, scito cui feceris; et erit gratia in bonis tuis multa.
Benefac pio, et invenies retributionem: et si non ab ipso, certè ab Altissimo.	2. Benefac justo, et invenies retributionem magnam: et si non ab ipso, certè à Domino.
Non est bene ei qui assiduus est in malis, et eleemosynam non danti.	3. Non est enim ei bene qui assiduus est in malis, et eleemosynas non danti: quoniam et Altissimus odio habet peccatores, et misertus est pœnitentibus.
Da pio, et ne suscipias peccatorem.	4. Da misericordi, et ne suscipias peccatorem: et impiis, et peccatoribus reddet vindictam, custodiens eos in diem vindictæ.
	5. Da bono, et non receperis peccatorem.
Benefac humili, et non dederis impio. Impedi panes illius, et non dederis ei, ne in ipsis te opprimat.	6. Benefac humili, et non dederis impio: prohibe panes illi dari, ne in ipsis potentior te sit.
Nam duplicia mala invenies in omnibus bonis, quæ-	7. Nam duplicia mala invenies in omnibus bonis,

cumque

cumque feceris ei: quoniam et Altissimus odio habet peccatores, et impiis reddet vindictam. Da bono, et ne suscipias peccatorem.

quæcumque feceris illi: quoniam et Altissimus odio habet peccatores, et impiis reddet vindictam.

Non judicabitur in bonis amicus; et non abscondetur in malis inimicus.

8. Non agnoscetur in bonis amicus; et non abscondetur in malis inimicus.

In bonis viri, inimici illius in tristitiâ: et in malis illius etiam amicus disjungetur.

9. In bonis viri, inimici illius in tristitiâ; et in malitiâ illius, amicus agnitus est.

Non credas inimico tuo in æternum. Sicut enim æramentum æruginat, sic nequitia illius.

10. Non credas inimico tuo in æternum: sicut enim æramentum, æruginat nequitia illius:

Et si humiliatus vadat curvus, adjice animum tuum, et custodi te ab illo: et eris ei tanquam qui absterseris speculum, et cognosces quòd non in finem deposuit æruginem.

11. Et si humiliatus vadat curvus, adjice animum tuum, et custodi te ab illo.

Non statuas illum penes te; ne te subverso, stet in loco tuo. Non facias eum sedere ad dexteram tuam, ne fortè inquirat cathedram

12. Non statuas illum penes te, nec sedeat ad dexteram tuam: ne fortè conversus in locum tuum, inquirat cathedram tuam; et in

[8] *Non agnoscetur:* eò quòd florentibus rebus omnes æquè favere videantur.

[10] *Sicut enim æramentum:* quemadmodum ærugo, ita odia veterascendo crescunt. Alium sensum indicat Gr. sequenti congruum.

[11] *Et si humiliatus..... ab illo:* addit Gr. et eris ei, sicut qui abstersit speculum, et cognosces quòd non in finem deposuit æruginem: metaphorâ ductâ à speculis æneis, quæ abstergendo, agnoscis indelebilem maculam æruginis: ita explorando inimicos, immedicabile odium.

[12] *Inquirat cathedram tuam:* sedem tuam occupandam: rem

tuam; et in novissimo cognoscas verba mea, et in sermonibus meis stimuleris.

Quis miserebitur incantatori à serpente percusso, et omnibus qui appropiant bestiis? sic et qui comitatur cum viro peccatore, et convolvitur in peccatis illius.

Unâ horâ permanebit tecum; si autem declinaveris, non supportabit.

Et in labiis suis indulcabit inimicus; et in corde suo deliberabit subvertere te in foveam.

In oculis suis lacrymabitur inimicus; et si invenerit tempus, non satiabitur sanguine.

Si incurrerint tibi mala, invenies eum illic priorem te:

Et quasi adjuvans, subsecabit plantas tuas.

Caput suum movebit et

novissimo agnoscas verba mea, et in sermonibus meis stimuleris.

13. Quis miserebitur incantatori à serpente percusso, et omnibus qui appropiant bestiis? et sic qui comitatur cum viro iniquo, et obvolutus est in peccatis ejus.

14. Unâ horâ tecum permanebit; si autem declinaveris, non supportabit.

15. In labiis suis indulcat inimicus; et in corde suo insidiatur, ut subvertat te in foveam.

16. In oculis suis lacrymatur inimicus; et si invenerit tempus, non satiabitur sanguine;

17. Et si incurrerint tibi mala, invenies eum illic priorem.

18. In oculis suis lacrymatur inimicus, et quasi adjuvans, suffodiet plantas tuas.

19. Caput suum movebit,

tuam, dignitatem, locum : quod in Gr. est planius. *Et in novissimo:* seriùs; *agnoscas, etc. In sermonibus meis stimuleris :* pungaris, recordatus quàm vera prædixerim.

14 *Si declinaveris :* si res tuæ inclinentur et cadant.

15 *Indulcat :* dulcescit.

17. 18. *Priorem :* te, Gr. tanquam adjuturum; at adjuvandi specie suffossurum *plantas tuas :* pedes impediturum, ut cadas. Elidendum autem illud (*in oculis*, etc.) quod à ℣. 16. nullâ necessitate repetitur : et ita Gr.

plaudet manibus suis, et multa susurrans commutabit vultum suum.

et plaudet manu, et multa susurrans commutabit vultum suum.

19 *Multa susurrans :* multos rumores clam spargens. *Commutabit vultum suum :* variè et artificiosè componet ad fraudes.

CAPUT XIII.

Cum quo cuique versandum, usque ad 25. societas cum malis, 1. cum opulentioribus, 2. ad 25. ubi potentiorum artes : de divite ac paupere, 25. et seqq. *indicia mentis in vultu, 31, 32.*

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Qui tetigerit picem, inquinabitur : et qui communicaverit superbo, assimilabitur ei.	1. Qui tetigerit picem, inquinabitur ab eâ : et qui communicaverit superbo, induet superbiam.
Pondus super te tollas : et fortiori te, et ditiori ne socius fueris.	2. Pondus super se tollet qui honestiori se communicat; et ditiori te ne socius fueris.
Quid communicabit olla ad lebetem ? ipsa impinget, et ipsa conteretur.	3. Quid communicabit cacabus ad ollam ? quando enim se colliserint, confringetur.
Dives injustè egit, et ipse fremuit : pauper læsus est, et ipse orabit.	4. Dives injustè egit, et fremet : pauper autem læsus tacebit.
Si utilitatem apportes,	5. Si largitus fueris, as-

2 *Pondus super se* (majus suis viribus) *tollet, qui honestiori*, ditiori, potentiori *communicat :* quòd illa societas imbecillo iniqua futura sit et gravis.

4 *Dives injustè egit et fremet :* prior irascitur quasi læsus. *Pauper tacebit :* Gr. supplicabit : veniam cogetur petere, quasi ipse læserit.

operatus in te : et si tibi defuerit, derelinquet te.

Si habes, convivet tecum, et evacuabit te, et ipse non dolebit.

Si necessarius illi fueris, supplantabit te, et subridens spem tibi dabit : loquetur tibi bona, et dicet : Quid opus est tibi ?

Et confundet te in cibis suis, donec exinaniat te bis et ter : et in novissimo deridebit te : postea videbit te, et derelinquet te, et caput suum movebit super te.

Attende, ne seducaris, et ne humilieris in lætitiâ tuâ.

Advocatus à potente, discede : et tantò magis te advocabit.

sumet te : et si non habueris, derelinquet te.

6. Si habes, convivet tecum, et evacuabit te; et ipse non dolebit super te.

7. Si necessarius illi fueris, supplantabit te, et subridens spem dabit, narrans tibi bona, et dicet : Quid opus est tibi ?

8. Et confundet te in cibis suis, donec te exinaniat bis et ter : et in novissimo deridebit te : et postea videns derelinquet te, et caput suum movebit ad te.

9. Humiliare Deo, et expecta manus ejus.

10. Attende, ne seductus in stultitiam humilieris.

11. Noli esse humilis in sapientiâ tuâ, ne humiliatus in stultitiam seducaris.

12. Advocatus à potentiore discede; ex hoc enim magis te advocabit.

7 *Supplantabit :* decipiet, Gr.

8 *Confundet te in cibis suis :* convivam adhibebit nihil negaturum præ verecundiâ. *Bis et ter :* ad convivia referendum videtur.

9 *Humiliare* coram *Deo :* sed ne nimis stultèque coram hominibus, ne ut vile quid conculceris : quod sequenti congruit.

10 *Ne in stultitiam humilieris :* dejiciaris : Gr. addit : in lætitiâ : in conviviis et voluptatibus.

11 *In sapientiâ tuâ :* falsâ scilicet, quâ divitum captas gratiam.

Non intrudas te, ne expellaris; et ne longè distes, ne eas in oblivionem.

13. Ne improbus sis, ne impingaris; et ne longè sis ab eo, ne eas in oblivionem.

Ne retineas colloqui cum illo, nec credas multis verbis illius: ex multâ enim loquelâ tentabit te, et tanquam arridens interrogabit.

14. Ne retineas ex æquo loqui cum illo, nec credas multis verbis illius: ex multâ enim loquelâ tentabit te, et subridens interrogabit te de absconditis tuis.

Immitis, qui non conservat verba; et non parcet de malitiâ, et de vinculis.

15. Immitis animus illius conservabit verba tua: et non parcet de malitiâ, et de vinculis.

Cave tibi, et attende diligenter, quoniam cum subversione tuâ ambulas.

16. Cave tibi, et attende diligenter auditui tuo, quoniam cum subversione tuâ ambulas.

17. Audiens verò illa, quasi in somnis vide, et vigilabis.

18. Omni vitâ tuâ dilige Deum, et invoca illum in salute tuâ.

Omne animal diligit simile sibi; et omnis homo proximum sibi.

19. Omne animal diligit simile sibi: sic et omnis homo proximum sibi.

[13] *Ne improbus sis:* quod latinè sonat importunum, neque à divitis latere discedentem: *ne impingaris:* Gr. ne expellaris.

[14] *Ne retineas:* Græc. μὴ ἔπεχε, quod etiam sonat: ne studueris, ne animum adjeceris: infrà, XVI. 2. et alibi in Scripturis, ut Luc. XIV. 7. I. Tim. IV. 16. *ex æquo loqui:* Gr. alloqui: ἰσηγορεῖσθαι, quod aliqui habent codices, pro εἰσηγορεῖσθαι.

[15] *Immitis animus conservabit verba tua:* tacitè, ut occasionem nocendi quærat. At Gr. immitis qui non servat verba: datæ fidei ac promissorum immemor. *Non parcet de malitiâ:* tibi molietur infortunium et carceres.

[17] *Quasi in somnis:* vigilem te volo, sed instar somnolenti, ne te attentum nimis et curiosum putet, technasque meditantem.

Omnis caro secundùm genus conjungitur; et homo simili sibi sociabitur.

20. Omnis caro ad similem sibi conjungetur; et omnis homo simili suî sociabitur.

Quid communicabit lupus agno? sic peccator erga pium.

21. Si communicabit lupus agno aliquando, sic peccator justo.

Quæ pax hyenæ ad canem? et quæ pax diviti ad pauperem?

22. Quæ communicatio sancto homini ad canem? aut quæ pars diviti ad pauperem?

Venatio leonum, onagri in eremo: sic pascua divitum sunt pauperes.

23. Venatio leonis onager in eremo: sic et pascua divitum sunt pauperes.

Abominatio superbo humilitas: sic execratio diviti pauper.

24. Et sicut abominatio est superbo humilitas: sic et execratio divitis pauper.

Dives commotus confirmatur ab amicis: humilis autem cùm ceciderit, expellitur ab amicis.

25. Dives commotus confirmatur ab amicis suis: humilis autem cùm ceciderit, expelletur et à notis.

Divite lapso multi recuperatores: locutus est non dicenda; et justificaverunt illum.

26. Diviti decepto multi recuperatores: locutus est superba, et justificaverunt illum.

Humilis lapsus est, et insuper arguitur: locutus est sensatè, et non est datus ei locus.

27. Humilis deceptus est, insuper et arguitur: locutus est sensatè, et non est datus ei locus.

22 *Sancto homini ad canem:* ad hominem impurum: de quo, *Foris canes:* Apocal. XXII. 15. At Gr. quæ pax hyenæ ad canem? inter animantes naturà inimicissimas.

24 *Humilitas:* vilitas, *execratio:* sordes.

25 *Commotus:* vacillans: Gr.

26 *Recuperatores:* adjutores: *superba:* infanda, Gr.

27 *Deceptus est:* Gr. lapsus est.

Dives locutus est, et omnes tacuerunt, et verbum ejus usque ad nubes exaltaverunt.

28. Dives locutus est, et omnes tacuerunt, et verbum illius usque ad nubes perducent.

Pauper locutus est, et dicunt : Quis est hic? et si offenderit, subvertunt illum.

29. Pauper locutus est, et dicunt : Quis est hic? et si offenderit, subvertent illum.

Bona est substantia, cui non est peccatum : et nequissima paupertas in ore impii.

30. Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientiâ, et nequissima paupertas in ore impii.

Cor hominis immutat faciem illius, sive in bona, sive in mala.

31. Cor hominis immutat faciem illius, sive in bona, sive in mala.

Vestigium cordis in bonis facies hilaris : et inventio parabolarum, cogitationes cum labore.

32. Vestigium cordis boni, et faciem bonam difficilè invenies, et cum labore.

30 *Bona est substantia:* bonæ opes bonis artibus partæ, paupertas autem judice impio semper pessima.

32 *Vestigium:* non facilè inveneris *faciem bonam*, in quâ sit *vestigium*, sive indicium *cordis boni:* in quâ animi candor eluceat: longè aliter Græc. vestigium (indicium) cordis in bonis (in lætis rebus versantis est) facies hilaris; inventio parabolarum (sententiarum sunt) cogitationes cum labore; læta frons lætum indicat animum : gravis, laborantem in morali disciplinâ, ad breves et scitu dignas sententias redigendas : quod genus tractationis utilissimum vitæ humanæ judicabant.

CAPUT XIV.

Lingua, 1. *bona conscientia*, 2. *avarus*, *invidus*, *stultus*, *sibique et aliis pessimus*, 4. *ad* 22. *quærenda sapientia*, 22. *ad finem.*

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Beatus vir, qui non est lapsus in ore suo, et non est stimulatus in tristitiâ delicti.	1. Beatus vir, qui non est lapsus verbo ex ore suo, et non est stimulatus in tristitiâ delicti.
Beatus, quem non condemnavit animus suus, et qui non excidit à spe suâ.	2. Felix, qui non habuit animi sui tristitiam, et non excidit à spe suâ.
Viro minutè rationes subducenti non est pulchra substantia: et homini livido ad quid pecuniæ?	3. Viro cupido et tenaci sine ratione est substantia: et homini livido ad quid aurum?
Qui acervat ex animâ suâ, aliis congregat; et in bonis illius alii luxuriabuntur.	4. Qui acervat ex animo suo injustè, aliis congregat, et in bonis illius alius luxuriabitur.
Qui sibi nequam est, cui bonus erit? et non jucundabitur in pecuniis suis.	5. Qui sibi nequam est, cui alii bonus erit? et non jucundabitur in bonis suis.
Qui sibi invidet, nihil est illo nequius; et hoc est redditio malitiæ illius:	6. Qui sibi invidet, nihil est illo nequius; et hæc redditio est malitiæ illius:

[1] *Beatus vir:* qui linguâ non peccat, ferè omnis peccati exsors: ut Jac. III. 2. *Stimulatus:* compunctus peccati conscientiâ.

[2] *Felix:* quem suus animus (sua conscientia) non cruciat.

[3] *Sine ratione:* indecens. *Livido:* avaro, ut videtur, sibi omnia invidenti: ut infrà, 6.

[4] *Ex animo suo:* Gr. ex animâ suâ: ex victu suo, cui detrahit ad augendas opes. *Injustè* nihil ad rem, et Gr. deest.

Et si benefaciat, in oblivione facit, et in novissimis manifestat malitiam suam.

7. Et si benefecerit, ignoranter et non volens facit : et in novissimo manifestat malitiam suam.

Nequam est invidens oculo, avertens faciem, et despiciens animas.

8. Nequam est oculus lividi ; et avertens faciem suam, et despiciens animam suam.

Cupidi oculus non satiabitur parte: et injustitia mala arefacit animam.

9. Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis : non satiabitur, donec consumat arefaciens animam suam.

Oculus malus invidus in pane, et egenus super mensam suam.

10. Oculus malus ad mala : et non satiabitur pane, sed indigens et in tristitiâ erit super mensam suam.

Fili, sicut habes, benefac tecum : et Domino dignas oblationes offer.

11. Fili, si habes, benefac tecum : et Deo dignas oblationes offer.

Memor esto, quoniam mors non tardat ; et testamentum inferorum non est demonstratum tibi.

12. Memor esto quoniam mors non tardat, et testamentum inferorum quia demonstratum est tibi. Testa-

7 *In novissimo* : facilè ad ingenium redit.

8 *Nequam est*, perversus, iniquus, *oculus lividi* : cujuslibet, aut etiam, avari sibi et aliis invidentis ; ex ℣. 6, 7. Notum illud : *An oculus tuus nequam est*, etc. Matth. xx. 15. *Despiciens animam* : Gr. animas : non suam tantùm animam, sed totum humanum genus vilifacit. Totus versus in Gr. planior et brevior.

9 *In parte* : portione : nunquam sorte suâ contentus : ideo partem iniquitatis sive iniquam vocat : quod tamen Gr. deest. *Arefaciens animam* : curis conficiens.

10 *Non satiabitur pane* : sibi ipsi invidet. Vide Gr.

12 *Testamentum inferorum* : lex sepulcri : *demonstratum est tibi* : quòd nemo mortem effugere possit. At Gr. non est demonstratum, quòd oblitus videaris. *Testamentum* : sic distingue : *testamentum hujus mundi* : *Morte morietur* : hoc est sempiterna lex, ut omne quod nascitur, intereat. Vide Gr. ℣. 18,

	mentum enim hujus mundi: Morte morietur.
Ante mortem benefac amico, et secundùm vires tuas porrigens da ei.	13. Ante mortem benefac amico tuo, et secundùm vires tuas exporrigens da pauperi.
Non defraudes à die bono: et pars boni desiderii non te prætereat.	14. Non defrauderis à die bono: et particula boni doni non te prætereat.
Nonne aliî relinques dolores tuos, et labores tuos in divisionem sortis?	15. Nonne aliis relinques dolores, et labores tuos in divisione sortis?
Da et accipe; et falle animam tuam:	16. Da et accipe; et justifica animam tuam.
Quoniam non est apud inferos quærere delicias.	17. Ante obitum tuum operare justitiam: quoniam non est apud inferos invenire cibum.
Omnis caro, sicut vestis, veterascit: testamentum enim à sæculo: Morte morietur. Sicut folium germinans in arbore densâ,	18. Omnis caro, sicut fœnum, veterascet, et sicut folium fructificans in arbore viridi.
Alia quidem dejicit, alia	19. Alia generantur, et

15 *Nonne aliis*: imò hæc erit pars tua, cætera transibunt ad hæredes.

16 *Da et accipe:* da eleemosynam, et accipe veniam. *Et justifica animam tuam*, à peccatis: quod sequenti congruit. At Gr. Da et accipe, (hoc est, ut videtur, utere bonis potiùs quàm te mediâ per avaritiam excrucies) et falle animam tuam; quo sensu dicimur fallere, ac velut consopire curas: subditque statim:

17 *Quoniam non est apud inferos invenire cibum*: Gr. delicias: quæ quomodo accipienda sint, ad similes locos Ecclesiastæ diximus.

18 *Omnis caro sicut fœnum:* vide Gr.

19 *Alia generantur:* sicut folia, alia enascuntur, alia dejiciuntur, decidunt: sic est hominum generatio: quâ comparatione Homerus utitur. Gr. dejicit, generat, refert ad arborem,

autem generat : sic generatio carnis, et sanguinis ; alia quidem finitur, alia verò nascitur.

Omne opus corruptibile deficit ; et qui illud operatur, abibit cum illo.

Beatus vir, qui in sapientiâ morietur, et qui in sensu suo disseret.

Qui excogitat vias illius in corde suo, et in absconditis ejus intelliget. Vade post illam quasi investigator, et in ingressibus ejus insidiare.

Qui respicit per fenestras illius, et in januis illius audiet ;

Qui requiescit juxta domum illius, et in parietibus illius figet palum ; statuet casulam suam ad manus illius, et requiescet in casulâ bonorum.

alia dejiciuntur : sic generatio carnis et sanguinis ; alia finitur, et alia nascitur.

20. Omne opus corruptibile in fine deficiet : et qui illud operatur, ibit cum illo.

21. Et omne opus electum justificabitur : et qui operatur illud, honorabitur in illo.

22. Beatus vir, qui in sapientiâ morabitur, et qui in justitiâ suâ meditabitur, et in sensu cogitabit circumspectionem Dei.

23. Qui excogitat vias illius in corde suo, et in absconditis suis intelligens, vadens post illam quasi investigator, et in viis illius consistens :

24. Qui respicit per fenestras illius, et in januis illius audiens :

25. Qui requiescit juxta domum illius, et in parietibus illius figens palum, statuet casulam suam ad manus illius, et requiescent in casulâ illius bona per ævum :

21 *Opus electum :* bonum, probatum : *justificabitur :* justâ mercede donabitur.

22 *Morabitur :* morietur, Gr.

24 *Per fenestras..... in januis :* curiosus explorator per quasvis rimulas inspicit ; ad januam adstat, si quis fortè susurrus elabitur : ita sapientiæ attendamus.

Statuet filios suos sub tegmine illius, et sub ramis ejus morabitur.

Protegetur sub eâ à fervore, et in gloriâ ejus requiescet.

26. Statuet filios suos sub tegmine illius, et sub ramis ejus morabitur.

27. Protegetur sub tegmine illius à fervore, et in gloriâ ejus requiescet.

CAPUT XV.

Prosequitur de sapientiâ, usque ad 11. *quo versu incipit confutare eos qui peccata Deo imputabant: tanquam non esset in homine liberum arbitrium:* 14. et seqq. *aut Deus peccatoribus delectaretur,* 12, 22.

SIXTINA VERSIO.

Qui timet Dominum, faciet illud: et qui continens est legis, apprehendet eam.

Et obviabit illi, quasi mater; et quasi mulier virginitatis suscipiet eum.

Cibabit illum pane intellectûs, et aquâ sapientiæ potabit illum: firmabitur in illâ, et non flectetur:

VERSIO VULGATA.

1. Qui timet Deum, faciet bona: et qui continens est justitiæ, apprehendet illam,

2. Et obviabit illi, quasi mater honorificata; et quasi mulier à virginitate suscipiet illum.

3. Cibabit illum pane vitæ et intellectûs, et aquâ sapientiæ salutaris potabit illum; et firmabitur in illo, et non flectetur:

[1] *Qui continens* (compos est, ut suprà, VI. 28.) *justitiæ*: legis, Gr. *apprehendet illam*: sapientiam, de quâ præcedente capite.

[2] *Mulier à virginitate*: virgo in uxorem data. *Suscipiet illum*: Deum; de quo ℣. 1.

[3] *Firmabitur in illo*: sapientia in bono viro radices aget: Gr. in illâ: vir bonus in sapientiâ firmum figet gradum.

Et super eam innitetur, et non confundetur : et exaltabit illum apud proximos ejus,

Et in medio ecclesiæ aperiet os ejus.

Jucunditatem, et coronam exultationis, et nomen æternum hæreditabit.

Homines stulti non apprehendent eam ; et viri peccatores non videbunt eam.

Longè abest à superbiâ : et viri mendaces non erunt illius memores.

Non est speciosa laus in ore peccatoris :

Quoniam non est à Domino missus. In sapientiâ enim dicetur laus : et Do-

4. Et continebit illum, et non confundetur : et exaltabit illum apud proximos suos ;

5. Et in medio ecclesiæ aperiet os ejus : et adimplebit illum spiritu sapientiæ et intellectûs, et stolâ gloriæ vestiet illum.

6. Jucunditatem et exultationem thesaurizabit super illum, et nomine æterno hæreditabit illum.

7. Homines stulti non apprehendent illam, et homines sensati obviabunt illi : homines stulti non videbunt eam : longè enim abest à superbiâ et dolo.

8. Viri mendaces non erunt illius memores : et viri veraces invenientur in illâ, et successum habebunt usque ad inspectionem Dei.

9. Non est speciosa laus in ore peccatoris :

10. Quoniam à Deo profecta est sapientia. Sapientiæ enim, Dei adstabit laus,

6 *Et nomine æterno hæreditabit illum :* donabit : Gr. (de viro justo) et nomen æternum hæreditabit, sortietur.

9 *Non est speciosa laus :* Dei scilicet : *in ore peccatoris.*

10 *Quoniam à Deo profecta est sapientia :* Gr. Quoniam non est à Deo missus (peccator), ut Deum laudet. Vides autem non licere cuivis laudem dare Deo, sed si quem ad tantum opus mittit. Quem verò mittat, docent hæc : *sapientiæ enim, Dei adstabit laus*, etc.

minus prosperabit illum.

et in ore fideli abundabit, et dominator dabit eam illi.

Ne dixeris: Quia propter Dominum recessi: quæ enim odit, ne facias.

11. Non dixeris: Per Deum abest: quæ enim odit, ne feceris.

Ne dixeris: Quia ipse me implanavit: non enim opus habet viro peccatore.

12. Non dicas: Ille me implanavit: non enim necessarii sunt ei homines impii.

Omne execramentum odit Dominus: et non est amabile timentibus eum.

13. Omne execramentum erroris odit Dominus: et non erit amabile timentibus eum.

Ipse ab initio fecit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui.

14. Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui.

15. Adjecit mandata, et præcepta sua.

quæ breviora et obscuriora in Græc. *Dominator*: Dominus sive Deus.

[11] *Per Deum abest*: (peccator à Deo) Græc. planior: Ne dixeris: per Deum recessi: defeci: ἀπέστη. Quidam ita omnia Deo tribuebant, ut etiam peccata et errores ipsi auctori adscriberent: alii negabant curare quidquam: infrà, XVI. 16. quæ objecta et argumentis et exemplis confutare incipit, eâque occasione creationis opus fusè commemorat, quo Dei sapientia, bonitas, justitia maximè commendatur, cap. XVI, 24. XVII, XVIII. ad ℣. 15. Hîc primam quæstionem de peccati causâ aggreditur: ad quem locum maximè pertinet liberi arbitrii commemoratio, et cætera à ℣. 14.

[12] *Ille me implanavit*: decepit, induxit in malum. *Non enim necessarii sunt ei*: perspicua solutio, impios Deo non esse necessarios, quam hîc uno verbo tangit: ℣. verò 22. et cap. seq. fusiùs. Hunc locum usque ad ℣. 19. Græco ferè congruentem refert Augustinus, de Grat. et lib. arb. c. II. n. 3. aliter in Speculo, ubi Vulgatam sequitur.

[14] *Reliquit illum*: dato præcepto de vetito fructu.

Si volueris conservabis mandata, et fidem facere beneplaciti.

16. Si volueris mandata servare, conservabunt te, et in perpetuum fidem placitam facere.

Apposuit tibi ignem et aquam : ad quodcumque volueris, extendes manum tuam.

17. Apposuit tibi aquam et ignem : ad quod volueris, porrige manum tuam.

In conspectu hominum vita et mors : et quodcumque placuerit, dabitur ei.

18. Ante hominem vita et mors, bonum et malum : quod placuerit ei, dabitur illi :

Quoniam multa sapientia Domini : fortis ipse in potentiâ, et videns omnia.

19. Quoniam multa sapientia Dei, et fortis in potentiâ, videns omnes sine intermissione.

Et oculi ejus ad timentes eum : et ipse agnoscet omnem operam hominis.

20. Oculi Domini ad timentes eum : et ipse agnoscit omnem operam hominis.

Et nemini mandavit impiè agere, et nemini dedit licentiam peccandi.

21. Nemini mandavit impiè agere, et nemini dedit spatium peccandi :

22. Non enim concupiscit multitudinem filiorum infidelium et inutilium.

16 *Si volueris :* sic ordinandum. *Si volueris mandata servare, et in perpetuum fidem* (tibi) *placitam facere*, (eam toto animo retinere) *servabunt te :* mandata, observata scilicet.

18 *Ante hominem vita :* sumptum ex Deut. XXX. 15, 19.

21 *Spatium peccandi :* Gr. licentiam.

22 *Non enim concupiscit :* inculcare incipit, quod ℣. 12. dictum : ac seq. cap. fusè exequitur : Gr. sic : ne cupias filiorum inutilium multitudinem : cap. XVI. 1. quod ad eumdem scopum pertinet, ut statim videbimus.

CAPUT XVI.

Pergit de filiorum impiorum multitudine : non esse optandam eam, ad 6. Deus malorum hominum multitudini non parcit, 6, 7, ad 12. unicuique reddit secundùm opera, 12, ad 16. aggreditur qui dicebant à Deo non curari mundum, aut res humanas, ac Dei providentiam ostendit per opera, 16. ad finem.

SIXTINA VERSIO	VERSIO VULGATA.
NON concupiscas multitudinem filiorum inutilium : neque jocunderis in filiis impiis, si multiplicentur : ne oblecteris super ipsos, si non est timor Dei cum illis.	1. NE jucunderis in filiis impiis, si multiplicentur : nec oblecteris super ipsos, si non est timor Dei in illis.
Non credas vitæ illorum : et ne respexeris in locum illorum.	2. Non credas vitæ illorum : et ne respexeris in labores eorum.
Melior est enim unus, quàm mille;	3. Melior est enim unus timens Deum, quàm mille filii impii :
Et mori sine filiis, quàm habere filios impios.	4. Et utile est mori sine filiis, quàm relinquere filios impios.
Ab uno enim sensato co-	5. Ab uno sensato inha-

[1] *Ne jucunderis.* Rectè hìc admoniti homines, ne impiæ sobolis amplitudine glorientur; idque longè magis pertincre ad Deum, ꝟ. 5, et seqq.

[2] *Non credas vitæ illorum.* Ne victuros credas : hebraismus : Deut. XXVIII. 66. *Et erit vita tua quasi pendens..... et non credes vitæ tuæ.*

[5] *Ab uno sensato..... tribus impiorum :* ab uno Abrahamo, ab uno Israele Hebræi in tantum populum propagati, cùm populi Chananæi tantâ multitudine internecione deleti sint.

habitabitur

habitabitur civitas: tribus autem impiorum desolabitur.

Multa talia vidi in oculis meis; et fortiora his audivit auris mea.

In synanogâ peccantium exardebit ignis; et in gente incredibili exarsit ira.

Non est propitiatus pro antiquis gigantibus qui rebellaverunt fortitudine suâ.

Non pepercit pro incolatu Lot, iis quos execratus est pro superbiâ illorum.

Non misertus est genti perditionis, iis qui se elevaverant in peccatis suis:

Et sic sexcentis millibus peditum, qui congregati insurrexerunt in duritiâ cor-

bitabitur patria: tribus impiorum deseretur.

6. Multa talia vidit oculus meus; et fortiora horum audivit auris mea.

7. In synagogâ peccantium exardebit ignis; et in gente incredibili exardescet ira.

8. Non exoraverunt pro peccatis suis antiqui gigantes, qui destructi sunt confidentes suæ virtuti:

9. Et non pepercit peregrinationi Lot, et execratus est eos præ superbiâ verbi illorum.

10. Non misertus est illis, gentem totam perdens, et extollentem se in peccatis suis.

11. Et sicut sexcenta millia peditum, qui congregati sunt in duritiâ cordis

6 *Multa talia vidi..... fortiora horum.* Multa vidi talia, nempe ex uno pio amplam sobolem excrevisse: impiorum amplas familias ad nihilum redactas; hæc, inquam, vidi ego plurima; tetriora audivi.

7 *In synagogâ:* in cœtu. Jam eò redit, unde digressus erat; nempe ut ostendat, Deum ulcisci impios, nec eorum multitudine deterritum.

8 *Gigantes:* impii diluvio mersi, tantâ licet multitudine. Gen. VI. 4.

9 *Peregrinationi Lot:* Sodomis, ubi peregrinus agebat.

11 *Sicut sexcenta millia peditum:* Israelitarum scilicet, qui ex Ægypto profecti sunt. Num. XXVI. 51. *Qui congregati sunt in duri-*

dis sui : et si unus fuerit cervicosus, mirum hoc, si erit immunis.

sui : et si unus fuisset cervicatus, mirum, si fuisset immunis.

Misericordia enim et ira ab illo : princeps propitiationum, et effundens iram.

12. Misericordia enim et ira est cum illo. Potens exoratio, et effundens iram :

Secundùm multam misericordiam ejus, sic et multa correptio ejus : hominem secundùm opera ejus judicat.

13. Secundùm misericordiam suam, sic correptio illius hominem secundùm opera sua judicat.

Non effugiet in rapinis peccator, et non fraudabit sufferentiam pii.

14. Non effugiet in rapinâ peccator, et non retardabit sufferentia misericordiam facientis.

Omni misericordiæ faciet locum : unusquisque secundùm opera sua inveniet.

15. Omnis misericordia faciet locum unicuique secundùm meritum operum suorum, et secundùm intellectum peregrinationis ipsius.

Ne dicas : A Domino abscondar : numquid ex summo quis meî memorabitur?

16. Non dicas : A Deo abscondar, et ex summo quis meî memorabitur?

tiâ : rebelles et increduli, et ideo omnes ad unum prostrati in deserto. *Cervicatus*, cervicosus, contumax.

12 *Potens exoratio*, (Gr. princeps exorationum : in parcendo primus) *et effundens iram* : Deus qui irascitur et miseretur. Psalm. LIX. 3. nec minùs exorari quàm irasci solitus.

14 *Non effugiet in rapinâ,... non retardabit* : non diu expectabit, *sufferentia* : patientia, *misericordiam facientis* : statim enim mercedem accipiet; Gr. expeditior : non fraudabit (Deus) expectationem pii.

15 *Omnis misericordia faciet locum*, sibi ad Deum. Gr. omni misericordiæ faciet locum : Deus scilicet.

16 *Non dicas : A Deo abscondar*. Confutatis iis, qui Deo auctori peccata tribuebant : alteram quæstionem aggreditur, refellitque eos qui negabant Deo curæ esse res humanas. *Ex summo* (cœlo-

In populo magno non ero in memoriâ : quæ est enim anima mea in immensâ creaturâ ?

17. In populo magno non agnoscar : quæ est enim anima mea in tam immensâ creaturâ ?

Ecce cœlum et cœlum cœli Dei, abyssus et terra, commovebuntur in visitatione ejus.

18. Ecce cœlum et cœli cœlorum, abyssus et universa terra, et quæ in eis sunt, in conspectu illius commovebuntur :

Montes simul et fundamenta terræ, cùm conspexerit illa, tremore concutiuntur.

19. Montes simul et colles, et fundamenta terræ, cùm conspexerit illa Deus, tremore concutientur.

Et super ipsis non cogitabit cor : et vias ejus quis intelliget ?

20. Et in omnibus his insensatum est cor : et omne cor intelligitur ab illo :

Et procella quam non videbit homo.

21. Et vias illius quis intelligit, et procellam, quam nec oculus videbit hominis ?

Plurima autem operum ejus in absconsis. Opera justitiæ quis annuntiabit, aut

22. Nam plurima illius opera sunt in absconsis : sed opera justitiæ ejus quis enun-

rum) *quis memorabitur*, etc. Sic ille impius, Job. XXII. 14. *Nec nostra considerat, et circa cardines cœli perambulat.*

[17] *In populo magno :* quod familiare Epicureis : non vacare Deo, ut inquirat in singulos, neque unum homuncionem, resque humanas tanti esse. *In tam immensâ creaturâ :* reverâ enim mundum immensum fingebant, orbesque infinitos : tanquam id effecturi essent, ut si induceretur Deus horum curator, tanto labore fatisceret, neque attenderet ad singulos · quos confutare incipit ỳ. sequenti.

[21] *Procellam :* ventos procellosos, quorum causæ latent in thesauris Dei : Psalm. CXXXIV. 7.

[22] *Plurima opera ejus in absconsis.* Ne ergo mirere, si gubernationis arcana te latent, unde sequitur : *opera justitiæ ejus quis enuntiabit?* quis enarrabit quomodo Deus animadversurus sit in

quis sustinebit? Longè enim est testamentum.

tiabit? aut quis sustinebit? Longè enim est testamentum à quibusdam, et interrogatio omnium in consummatione est.

Qui minoratur corde, cogitat hæc: et vir imprudens et errans cogitat stulta.

23. Qui minoratur corde, cogitat inania: et vir imprudens et errans cogitat stulta.

Audi, fili mi, et disce scientiam; et in verbis meis attende corde tuo.

24. Audi me, fili, et disce disciplinam sensûs, et in verbis meis attende in corde tuo:

Ostendo in pondere disciplinam; et in veritate annuntio scientiam.

25. Et dicam in æquitate disciplinam, et scrutabor enarrare sapientiam: et in verbis meis attende in corde tuo; et dico in æquitate spiritûs virtutes, quas posuit Deus in opera sua ab initio; et in veritate enuntio scientiam ejus.

impios? *Aut quis sustinebit?* quis expectabit? quasi diceret Justitia Dei non statim ad ultionem prosilit; expectandus est exitus rerum, quod homines præcipite judicandi licentiâ non faciunt: unde subdit, *longè enim testamentum:* quod potest intelligi, longè lex *à quibusdam:* meliùs, testamentum; pactum, pro occultâ illâ lege quâ Deus in acta hominum inquirit: pergit enim: *interrogatio,* sive inquisitio *omnium in consummatione est:* in illo ultimo judicio. Ultionem non omittit; sed differt. Vide autem in Vulgatâ testamenti nomen pro cujusque sententiâ: XVII. 17.

23 *Qui minoratur corde:* qui intellectu deficit: *cogitat inania:* cogitat hæc, Gr. quæ suprà, 16, 17.

25 *Dicam in æquitate* (Gr. ostendam in pondere) *disciplinam:* *scrutabor enarrare:* diligenter enarro. *Et in verbis:* alia interpretatio, nonnihil variatâ lectione.

In judicio Domini opera ejus ab initio : et in affectione ipsorum distinxit partes eorum.

26. In judicio Dei opera ejus ab initio, et ab institutione ipsorum distinxit partes illorum, et initia eorum in gentibus suis.

Ornavit in æternum opera sua, et principia eorum in generationes eorum. Nec esurierunt, nec laboraverunt : et non destiterunt ab operibus suis.

27. Ornavit in æternum opera illorum, nec esurierunt, nec laboraverunt, et non destiterunt ab operibus suis.

Unusquisque proximum suum non angustiavit :

28. Unusquisque proximum sibi non angustiabit usque in æternum.

Et usque in æternum non repugnabunt verbo illius.

29. Non sis incredibilis verbo illius.

Et post hæc Dominus in terram respexit, et implevit eam bonis suis.

30. Post hæc Deus in terram respexit, et implevit illam bonis suis.

Anima omnis vitalis ope-

31. Anima omnis vitalis

26 *In judicio..... ab institutione ipsorum.* Ex hoc versu ad finem exequitur ordinem, nexumque operum Dei : nempe quod facta sint summo accuratoque *judicio*, atque *ab institutione :* ex quo instituta et facta sunt accuratè distincta per partes, ℣. 26. ornataque in æternum, 27. et ad principia sua revocata : *in gentibus suis*, 26. secundùm genera sua : cœlum, sidera, elementa : stantque omnia ab initio : nec fame, aut nimio labore confecta deficiunt, 27. spatiis quoque disposita, ac licet tam arctè connexa, nullo loco vacuo ; non tamen ut in turbâ fit, sibi mutuo impedimento sunt, sed liberè expediunt motus suos, 28. unde consecutio : *Non sis ergo incredibilis* (incredulus) *verbis illius*, 29. Gr. addit : et usque in æternum non repugnant verbo ejus elementa, sidera, creaturæ omnes.

30 *Post hæc :* posteaquam sidera et elementa suo constituit loco : *in terram respexit, et implevit illam bonis suis :* plantis, animantibus.

31 *Anima omnis vitalis :* seu vivens, ut Scriptura passim : omne

ruit faciem ejus, et in ipsam reversio illorum.

denuntiavit ante faciem ipsius, et in ipsam iterum reversio illorum.

animal: *denuntiavit ante faciem ipsius:* operuit faciem, Gr. terræ scilicet. Hæc ergo cùm æternâ lege stent, non potest negari Dei providentia. Jam ad hominem speciatim.

CAPUT XVII.

Deus curam gerit hominum ab ipso creationis initio: unde adhortatio ad pietatem, toto capite: opera hominum nota Deo sicut sol, 15, 30. *videt omnia,* 31.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Dominus creavit de terrâ hominem:	1. Deus creavit de terrâ hominem, et secundùm imaginem suam fecit illum.
Et iterum convertit illum in ipsam.	2. Et iterum convertit illum in ipsam: et secundùm se vestivit illum virtute.
Dies numeri, et tempus dedit illis, et dedit illis potestatem eorum, quæ sunt super eam. Secundùm seipsos vestivit illos virtute, et secundùm imaginem suam fecit eos.	3. Numerum dierum et tempus dedit illi; et dedit illi potestatem eorum, quæ sunt super terram.

[2] *Secundùm se:* Gr. explicat ✝. seq. secundùm seipsos; homines scilicet: prout illis dignum erat: nam etiam immortales fecit.

[3] *Numerum dierum:* dies noctesque et tempora numeratò illi dedit, constitutis omnium signis. Gen. 1. 14. *Dedit illi potestatem:* hæc et quæ sequuntur repetita ex Gen. 1. 28. 11. 19, 20, etc.

Et posuit illius terrorem super omnem carnem, et dominari bestiarum et volatilium.	4. Posuit timorem illius super omnem carnem; et dominatus est bestiarum et volatilium.
Consilium, et linguam, et oculos, aures, et cor dedit ad cogitandum illis.	5. Creavit ex ipso adjutorium simile sibi: consilium, et linguam, et oculos, et aures, et cor dedit illis excogitandi; et disciplinâ intellectûs replevit illos.
Disciplinâ intellectûs implevit illos: et bona et mala ostendit eis.	6. Creavit illis scientiam spiritûs, sensu implevit cor illorum: et mala et bona ostendit illis.
Posuit oculum suum super corda illorum, ostendere illis magnalia operum suorum.	7. Posuit oculum suum super corda illorum, ostendere illis magnalia operum suorum,
Et nomen sanctificationis laudabunt: ut magnalia enarrent operum ejus.	8. Ut nomen sanctificationis collaudent: et gloriari in mirabilibus illius, ut magnalia enarrent operum ejus.
Addidit illis disciplinam, et legem vitæ hæreditavit eos.	9. Addidit illis disciplinam, et legem vitæ hæreditavit illos.
Testamentum æternum constituit cum illis; et judicia sua ostendit eis.	10. Testamentum æternum constituit cum illis, et justitiam et judicia sua ostendit illis.
Magnalia honoris viderunt oculi eorum: et hono-	11. Et magnalia honoris ejus vidit oculus illorum:

6 *Mala et bona ostendit illis*: plantatâ arbore scientiæ boni et mali. Gen. II. 17: atque inde consecutis malis bonisque.

8 *Nomen sanctificationis*: nomen Dei sanctum.

9 *Addidit illis disciplinam.* His et seqq. exequitur varia dona collata humano generi, legem, promissa, miracula. *Hæreditavit illos*: sorti assignavit: sorte distribuit.

rem vocis eorum audivit auris illorum. Et dixit illis: Attendite ab omni iniquo.

et honorem vocis audierunt aures illorum, et dixit illis: Attendite ab omni iniquo.

Et mandavit illis unicuique de proximo.

12. Et mandavit illis unicuique de proximo suo.

Viæ eorum coram illo sunt semper: non absconduntur ab oculis ipsius.

13. Viæ illorum coram ipso sunt semper: non sunt absconsæ ab oculis ipsius.

Unicuique genti præposuit rectorem:

14. In unamquamque gentem præposuit rectorem:

Et pars Domini Israel est.

15. Et pars Dei, Israel facta est manifesta.

Omnia opera eorum velut sol in conspectu ejus: et oculi ejus sine intermissione in vias eorum.

16. Et omnia opera illorum velut sol in conspectu Dei: et oculi ejus sine intermissione inspicientes in viis eorum.

Non sunt absconsæ injustitiæ illorum ab eo, et omnia peccata eorum in conspectu Domini.

17. Non sunt absconsa testamenta per iniquitatem illorum; et omnes iniquitates eorum in conspectu Dei.

Eleemosyna viri, quasi signaculum cum ipso; et gratiam hominis, quasi pupillam conservabit.

18. Eleemosyna viri quasi signaculum cum ipso; et gratiam hominis, quasi pupillam conservabit.

Postea resurget, et retribuet illis: et retributionem

19. Et postea resurget, et retribuet illis retributio-

[14] *In unamquamque gentem..... rectorem*: legislatores, reges: quod frustra retulerunt ad angelos.

[17] *Non sunt absconsa testamenta*: non sunt absconsæ injustitiæ illorum: Gr.

[18] *Eleemosyna viri*: ut mala opera, ℣. 17. Deum non latent: ita, hic, bona opera, puta, eleemosynæ. *Quasi signaculum*: quasi res sigillo clausa; inviolabile divinæ misericordiæ pignus.

[19] *Postea resurget*: Deus, cùm diu obdormisse videbatur, et quasi

eorum in caput ipsorum reddet.

Verumtamen pœnitentibus dedit reditum, et confirmavit deficientes sustinentia.

Convertere ad Dominum, et relinque peccata :

Precare ante faciem, et minue offendiculum.

Revertere ad Altissimum, et avertere ab injustitiâ, et valde odito execrationem.

Altissimo quis laudem dicet in inferno ?

Pro viventibus et viventibus, et dantibus vicissim confessionem.

nem, unicuique in caput ipsorum, et convertet in interiores partes terræ.

20. Pœnitentibus autem dedit viam justitiæ, et confirmavit deficientes sustinere, et destinavit illis sortem veritatis.

21. Convertere ad Dominum, et relinque peccata tua :

22. Precare ante faciem Domini, et minue offendicula.

23. Revertere ad Dominum, et avertere ab injustitiâ tuâ, et nimis odito execrationem :

24. Et cognosce justitias et judicia Dei, et sta in sorte propositionis, et orationis altissimi Dei.

25. In partes vade sæculi sancti, cum vivis et dantibus confessionem Deo.

connivere peccatis, tandem consurget in impios, iram concitabit : *et convertet in interiores :* ad sepulcrum : neci dedet.

[20] *Viam justitiæ :* reditum, Gr. *et confirmavit deficientes sustinere :* sub plagis et verberibus fatiscentes.

[24] *Sta in sorte propositionis :* in sorte tibi propositâ; in sorte veritatis, suprà, 20. atque observandæ legis, quæ tibi pars obtigit.

[25. 26.] *In partes vade :* consocia te eorum partibus, qui vitam agunt piam, et vivi Deum laudant. Pro hoc Gr. Altissimo quis dicet laudem in inferno ? pro viventibus et dantibus vicissim confessionem : quasi diceret : hoc est viventium et vicissim collaudantium

A mortuo, tanquam eo qui non est, perit confessio :

Vivus et sanus laudabit Dominum.

Quàm magna misericordia Domini, et propitiatio convertentibus se ad eum !

Non enim omnia possunt esse in hominibus : quoniam non est immortalis filius hominis.

Quid lucidius sole ? et hoc deficit : et malus excogitabit carnem et sanguinem.

26. Non demoreris in errore impiorum : ante mortem confitere. A mortuo quasi nihil perit confessio.

27. Confiteberis vivens, vivus et sanus confiteberis, et laudabis Deum, et gloriaberis in miserationibus illius.

28. Quàm magna misericordia Domini, et propitiatio illius convertentibus ad se !

29. Nec enim omnia possunt esse in hominibus : quoniam non est immortalis filius hominis; et in vanitate malitiæ placuerunt.

30. Quid lucidius sole ? et hic deficiet. Aut quid nequius quàm quod excogitavit caro et sanguis ? et hoc arguetur.

Deum. *A mortuo, quasi nihil*, quasi nullo : non existente, Gr. *perit confessio* : laus, quæ quo sensu intelligenda, diximus Præfatione in Psalmos, cap. 1. num. 9, 10.

28 *Convertentibus ad se* : se ad eum : Gr.

29 *Nec enim omnia.* Significat tantas esse Dei misericordias, ut homo, mortalis ævi, tam brevis vitæ spatio experiri, nedum eloqui possit. *In vanitate* : vanissimè : summa est vanitas, potuisse homini placere nequitiam.

30 *Quid lucidius sole?* Sol ipse deficit, deliquium patitur, et hic defectus notus omnibus : quid mirum, si deprehenditur deliquium, sive vitium in homine, carnem et sanguinem, hoc est, carnalia et turpia cogitante ? quæ pertinent ad retundenda ea quæ suprà objecta erant : XVI. 16. nempe peccata nostra latere Deum. Gr. sic habet : quid lucidius sole ? et tamen hoc (lucidissimum) eclipsin patitur, et malus homo cogitat carnem et sanguinem. Obscurissimè

Virtutem altitudinis cœli ipse conspicit : et omnes homines terra et cinis.

31. Virtutem altitudinis cœli ipse conspicit : et omnes homines terra et cinis.

quidem, sed pauca supplendo, idem cum Vulgatâ extundetur sensus.

[31] *Virtutem altitudinis :* ne dicas cum impio, xvi. 16. aliquid Deo esse incompertum.

CAPUT XVIII.

Deus omnium æquè creator, 1. *operum ejus perfectio incomprehensibilis,* 2. *ad* 7. *miserator hominis, ad* 15. *beneficia non exprobranda, ad* 19. *consideratè loquendum,* 19. *examinare seipsum,* 20. *orare et justificari ne cesses,* 22. *ad orationem animus præparandus,* 23. *adversa in prosperitate cogitanda,* 24, 25. *veloces rerum conversiones,* 26. *hinc nunquam sine metu,* 27. *post concupiscentias non eas,* 30, 31. *atque hîc incipit de continentiâ.*

SIXTINA VERSIO.

Qui vivit in æternum, creavit omnia simul : Dominus solus justificabitur.

Nemini potestatem fecit enarrandi opera ipsius.

Et quis investigabit magnalia ejus?

Virtutem magnitudinis ejus quis enumerabit? et quis adjiciet enarrare misericordias ejus.

VERSIO VULGATA.

1. Qui vivit in æternum, creavit omnia simul. Deus solus justificabitur, et manet invictus rex in æternum.

2. Quis sufficit enarrare opera illius?

3. Quis enim investigabit magnalia ejus.

4. Virtutem autem magnitudinis ejus quis enuntiabit? aut quis adjiciet enarrare misericordiam ejus?

[1] *Creavit omnia simul :* Gr. communiter, pariter, æquè omnia, ac sine ipso factum est nihil. *Deus solus justificabitur :* solus irreprehensus in operibus suis, cujus comparatione omnia immunda sunt, ut demonstrat sanctus Job. cap. ix. etc.

Non est minuere, neque adjicere: et non est investigare mirabilia Domini.

5. Non est minuere, neque adjicere: nec est invenire magnalia Dei.

Cùm consummaverit homo, tunc incipit: et cùm quieverit, tunc dubitabit.

6. Cùm consummàverit homo, tunc incipiet: et cùm quieverit, aporiabitur.

Quid est homo, et quid usus ejus? quid est bonum ejus, et quid malum ejus?

7. Quid est homo, et quæ est gratia illius? et quid est bonum, aut quid nequam illius?

Numerus dierum hominis, ut multùm, centum anni: sicut gutta aquæ maris, et calculus arenæ, sic exigui anni in die ævi.

8. Numerus dierum hominum ut multùm, centum anni: quasi gutta aquæ maris deputati sunt: et sicut calculus arenæ, sic exigui anni in die ævi.

Propter hoc patiens fuit in illis: et effudit super eos misericordiam suam.

9. Propter hoc patiens est Deus in illis: et effundit super eos misericordiam suam.

Vidit et cognovit subversionem eorum, quoniam mala est:

10. Vidit præsumptionem cordis eorum, quoniam mala est: et cognovit subver-

6 *Cùm consummaverit homo*: cùm devenisse se putaverit ad perfectam divini operis intelligentiam, tunc incipiet. *Et cùm quieverit*: cùm velut re compertâ, à quærendo destiterit: *tunc aporiabitur*: dubitabit: hæsitabit, in pristinam ignorantiam devolvi se sentiet.

7 *Quæ gratia?* utilitas: Gr. *nequam*: malum, Gr. nemo scit quid sibi bonum malumve: ideo ipse Deus docet, ℣. 11. et seqq.

8 *Exigui anni in die ævi*: atque ætatis suæ.

9 *Propter hoc*: ne cum impiis dicas, eò quòd homo nihili sit, non esse curæ Deo: suprà, XVI. 17. imò ea causa miserandi est.

10 *Vidit*: ne dicas perversum esse hominem, Deique curâ indignum, quòd ejus *nequam*, id est, malus atque infelix sit exitus:

Ideo multiplicavit propitiationem suam.

Miseratio hominis circa proximum suum : misericordia autem Domini super omnem carnem.

Corripiens, et erudiens, et docens, et convertens, quasi pastor gregem suum.

Miseretur excipientium doctrinam, et eorum qui festinant ad judicia ipsius.

Fili, in bonis ne des querelam, et in omni dato tristitiam verborum.

Nonne ardorem refrigerabit ros? sic verbum melius quàm datum.

Nonne ecce verbum su-

sionem illorum, quoniam nequam est.

11. Ideo adimplevit propitiationem suam in illis, et ostendit eis viam æquitatis.

12. Miseratio hominis circa proximum suum : misericordia autem Dei super omnem carnem.

13. Qui misericordiam habet, docet et erudit, quasi pastor gregem suum.

14. Miseretur excipientis doctrinam miserationis, et qui festinat in judiciis ejus.

15. Fili, in bonis non des querelam, et in omni dato non des tristitiam verbi mali.

16. Nonne ardorem refrigerabit ros? sic et verbum melius quàm datum.

17. Nonne ecce verbum

cùm contrà ea causà sit, cur illum erudiat, ne malo fine pereat, ỳ. 11. et seqq. *Subversionem illorum* : exitum, ut suprà, x. 16.

[13] *Qui misericordiam* : vide Gr. in eoque veri pastoris officia.

[14] *Miseretur* : vide Gr. *Festinat* : promptè ambulat, *in judiciis*, in mandatis *ejus* : ut passim Psalm. CXVIII. Quo fine concludit responsum ad objecta, quæ commemorata sunt ad cap. XV. 11, 12, XVI. 16.

[15] *In bonis* : largiendis. Vide 18.

[16] *Verbum melius quàm datum* : cùm verba apposité dicta, existimationis ac benevolentiæ argumenta sint, quibus vel maximé homines delectantur.

Omnis intelligens novit sapientiam : et invenienti eam dabit confessionem.

Sensati in verbis et ipsi sapienter egerunt, et emiserunt quasi imbrem proverbia exquisita.

Continentia Animæ.

Post concupiscentias tuas non eas, et à desideriis tuis avertere.

Si præstes animæ tuæ beneplacitum concupiscentiæ, faciet te gaudium inimicorum tuorum.

Ne oblecteris in multâ epulatione, neque alligeris commissioni ejus.

Non fias pauper de symbolis comessans ex fœnore : et nihil tibi est in sacculo.

28. Omnis astutus agnoscit sapientiam : et invenienti eam dabit confessionem.

29. Sensati in verbis et ipsi sapienter egerunt : et intellexerunt veritatem et justitiam, et impleverunt proverbia et judicia.

30. Post concupiscentias tuas non eas, et à voluntate tuâ avertere.

31. Si præstes animæ tuæ concupiscentias ejus, faciet te in gaudium inimicis tuis.

32. Ne oblecteris in turbis, nec in modicis : assidua enim est commissio illorum.

33. Ne fueris mediocris in contentione ex fœnore, et est tibi nihil in sacculo : eris enim invidus vitæ tuæ.

28 *Omnis astutus.* Omnis homo prudens facilè recognoscit eum, qui fuerit sapientiæ compos, talemque eum esse facilè confitetur.

29 *Impleverunt proverbia :* Gr. emiserunt quasi imbrem proverbia exquisita : sententias exquisitas.

30 Hic in Gr. titulus : Continentia animæ. *Post concupiscentias non eas :* rectè August. aliud, non concupiscere, quod non est in potestate; aliud, ire post concupiscentias, iisque obsequi, quod peccato imputatur.

32 *Ne oblecteris in turbis :* vide Gr. commissioni, symbolæ, comessationi ex symbolis, de quâ, ỳ. seq.

33 *Ne fueris.* Vide Gr.

CAPUT

CAPUT XIX.

Sequitur de continentiâ, ad 7. qui spernit modica, 1. de imprecando candidè, moderatè tamen, à 7. ad finem : multa interserta de falsâ sapientiâ, 20 et seqq. *deque hypocrisi,* 23 et seqq. *ac de indiciis boni malive animi ex specie,* 27. *increpatio ex irâ; tacens, idem prudens,* 28. *sapientia, falsa solertia : hypocritæ : ad finem.*

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Operarius ebriosus non locupletabitur ; qui spernit modica, paulatim decidet.	1. Operarius ebriosus non locupletabitur : et qui spernit modica, paulatim decidet.
Vinum et mulieres apostatare facient sapientes :	2. Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes, et arguent sensatos :
Et qui jungit se meretricibus, audacior erit. Tineæ et vermes hæreditabunt illum ; et anima audax tolletur de numero.	3. Et qui se jungit fornicariis, erit nequam : putredo et vermes hæreditabunt illum, et extolletur in exemplum majus, et tolletur de numero anima ejus.
Qui credit citò, levis est corde ; et qui peccat, in animam suam delinquet.	4. Qui credit citò, levis corde est, et minorabitur ; et qui delinquit in animam suam, insuper habebitur.

[1] *Qui spernit modica.* Rectè hoc interserit, quòd soleant pedetentim labi in intemperantiæ gurgitem.

[2] *Apostatare :* aberrare : à rectâ ratione discedere. *Et arguent sensatos :* imbecillis animi.

[3] *Fornicariis,* sive meretricibus. *Erit nequam :* Gr. audacior erit, contumacior : comparativum pro positivo, quem habent quidam codices ; præfracta superbia, et confidentia in flagitia et pericula præceps. *Tolletur de numero* viventium *anima ejus.* Gr. anima audax, id est, rebellis, contumax.

[4] *Qui delinquit :* qui peccat (cum meretricibus) *in animam*

Qui gaudet corde, denotabitur; et qui odit loquacitatem, minuitur malitiâ.

5. Qui gaudet iniquitate, denotabitur; et qui odit correptionem, minuetur vitâ; et qui odit loquacitatem, extinguit malitiam.

6. Qui peccat in animam suam, pœnitebit; et qui jucundatur in malitiâ, denotabitur.

Nunquam iteres verbum: et nihil tibi minuetur.

7. Ne iteres verbum nequam et durum; et non minoraberis.

In amico et inimico noli narrare: etiamsi non sit tibi peccatum, noli denudare.

8. Amico et inimico noli narrare sensum tuum: et si est tibi delictum, noli denudare.

Audivit enim te, et custodivit te, et in tempore odiet te.

9. Audiet enim te, et custodiet te; et quasi defendens peccatum odiet te, et sic aderit tibi semper.

Audisti verbum? commo-

10. Audisti verbum ad-

suam, insuper habebitur : contemnetur : Gr. planior : qui peccat (incontinentiâ, quo de vitio agitur) in animam suam errabit, in seipsum delinquet; sic Paulus : *Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est : qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* I. Cor. VI. 18.

5 *Denotabitur* : condemnabitur : Gr.

6 *Qui peccat* : Gr. deest : repetita versio ex 4 et 5.

7 *Ne iteres* : Gr. nunquam iteres verbum : et nihil tibi minuetur; adversùs eos, qui inculcando et obtundendo, quidvis impetrare se posse confidunt.

8 *Amico et inimico* : indifferenter. *Et si est tibi delictum* : Gr. et si non est : cave à retegendis cuique obvio arcanis etiam innocuis.

9 *Custodiet te* : observabit : *et quasi defendens peccatum* : specie excusandi. *Aderit tibi semper* : assiduus tecum insidiandi animo : Gr. et in tempore odio te habebit : per se licet innoxia, pravo animo volutata, causas odii præbent.

riatur tibi : fide, quoniam te non dirumpet.

A facie verbi parturiet fatuus; sicut à facie infantis, ea quæ parit.

Sagitta infixa in femore carnis, sic verbum in corde stulti.

Corripe amicum, ne fortè non fecerit; aut si quid fecerit, ne iterum addat.

Corripe amicum, ne fortè non dixerit; et si dixerit, ut non iteret.

Corripe amicum : sæpe enim fit calumnia :

Et non omni verbo credas. Est qui labitur, sed non ex animo :

versùs proximum tuum ? commoriatur in te, fidens quoniam non te dirumpet.

11. A facie verbi parturit fatuus, tanquam gemitus partûs infantis.

12. Sagitta infixa femori carnis, sic verbum in corde stulti.

13. Corripe amicum, ne fortè non intellexerit, et dicat : Non feci; aut si fecerit, ne iterum addat facere.

14. Corripe proximum, ne fortè non dixerit; et si dixerit, ne fortè iteret.

15. Corripe amicum : sæpe enim fit commissio.

16. Et non omni verbo credas. Est qui labitur linguâ, sed non ex animo.

[11] *A facie verbi... tanquam gemitus :* verbum stulto erumpit, sicut parienti gemitus : Græc. à facie verbi (à verbo) parturit fatuus, tanquam à facie infantis (ab infante) paritura : stulto erumpit verbum, ut infans puerperæ.

[12] *Sagitta :* infirmus animus verbo ut sagitta vulneratur.

[13] *Ne fortè non intellexerit :* id quod facto opus : Gr. ne fortè non fecerit (id quod faciendum est) et si fecerit (malum) ne addat.

[14] *Corripe proximum, ne fortè non dixerit,* id quod dicendum est : *et si dixerit* (malum) *ne iteret.*

[15] *Sæpe fit commissio,* erratum : Gr. corripe amicum : (moderatè tamen) sæpe enim fit calumnia : unde subdit :

[16] *Et non omni verbo credas.* Jam incipit moderari corripiendi studium, duobus præceptis : alterum, ne suspicaces simus, et plus demus calumniis aut rumoribus, quàm oporteat : alterum, ut intelligamus ea quæ culpam extenuent : quale est istud, labi, sed facilitate ac levitate magis, quàm studio, sive *ex animo.*

Et quis non deliquit in linguâ suâ? Corripe proximum tuum, priusquàm commineris:

17. Quis est enim qui non deliquerit in linguâ suâ? Corripe proximum, antequam commineris.

Et da locum legi Altissimi. Omnis sapientia, timor Domini, et in omni sapientiâ, effectio legis.

18. Et da locum timori Altissimi: quia omnis sapientia timor Dei, et in illâ timere Deum, et in omni sapientiâ dispositio legis.

Et non est sapientia, nequitiæ disciplina: et non est, ubi consilium peccatorum, prudentia.

19. Et non est sapientia, nequitiæ disciplina: et non est cogitatus peccatorum, prudentia.

Est nequitia, et ipsa execratio: et est insipiens, qui minuitur sapientiâ.

20. Est nequitia, et in ipsâ execratio: et est insipiens, qui minuitur sapientiâ.

Melior est, qui minuitur sensu in timore, quàm qui abundat sensu, et transgreditur legem.

21. Melior est homo, qui minuitur sapientiâ, et deficiens sensu in timore, quàm qui abundat sensu, et transgreditur legem Altissimi.

[17] *Antequam commineris:* ne irâ magis, quàm admonendi studio, corripere te putet.

[18] *Et da locum timori:* Gr. legi, *Altissimi:* quâ juberis amicum diligere ut te ipsum. *Dispositio legis:* executio: Græc. non enim verbis, sed factis sapientem esse oportet.

[19] *Et non est sapientia.* Docet uti veram, ita falsam esse sapientiam quæ doceat perversè agere, et consilium malorum adhibeat; quod etiam ad increpationem facit, ad quam necessaria est veri ac falsi discretio. *Cogitatus:* cogitatio; consilium: Gr.

[20] *Est nequitia:* aperta et exosa. *Est insipiens;* non modò qui apertè desipit, verùm etiam qui minuitur sapientiâ.

[21] *Et deficiens sensu:* duplex versio: Gr. deest. Verissima sententia, melior est minùs sapiens, sivè intelligens, et interim timens Deum, quàm qui doctior, transgreditur legem.

Est solertia certa, et ipsa iniqua :

Et est pervertens gratiam, ad ostendendum judicium.

22. Est solertia certa, et ipsa iniqua.

23. Et est qui emittit verbum certum, enarrans veritatem. Est qui nequiter humiliat se, et interiora ejus plena sunt dolo :

Est nequiter agens, qui se humiliat nigredine, et in suis interioribus est plenus dolo : inclinans faciem, et semisurdus : ubi non fuerit agnitus, anticipabit te.

24. Et est qui se nimiùm submittit à multâ humilitate : et est qui inclinat faciem suam, et fingit se non videre quod ignoratum est :

Et si ab imbecillitate virium veretur peccare, si invenerit tempus, malefaciet.

25. Et si ab imbecillitate virium veretur peccare, si invenerit tempus malefaciendi, malefaciet.

Ex visu cognoscetur vir ; et ab occursu faciei cognoscetur sensatus.

26. Ex visu cognoscitur vir ; et ab occursu faciei cognoscitur sensatus.

[22] *Est solertia certa :* diligens, Gr. *et ipsa iniqua :* sunt pravè diligentes et sapientes : contra quod docet Paulus : *Volo vos sapientes esse in bono, et simplices in malo ;* sive ad patrandum malum. Rom. XVI. 19. Vide suprà, 19. Addit Gr. et est pervertens gratiam ; (ac Dei benignitate abutens) ad ostendendum judicium : quo peccato maximè judicium, sive ultio Dei provocatur.

[23] *Est qui nequiter humiliat se :* addit Gr. nigredine, pullâ et sordidâ veste : *hypocritæ tristes :* σκυθρωποί. Matth. VI. 16.

[24. 25.] *Et qui se nimiùm..... et si ab imbecillitate.* Gr. sic habet : (ille hypocrita pullatus de quo ℣. 23.) incurvans vultum : (obstipo capite, ne quid cernere videatur) et semisurdus : ἐπικωφῶν ; alterâ aure surdus (surdastrum se fingens, ne putes eum observare dicta tua, ad quæ tamen est acutissimis atque attentissimis auribus) ubi non fuerit agnitus, (si latere se sensit) præveniet te : (calumniis, quibus aures principum et civium occupabit.) *Et si præ imbecillitate virium veretur peccare* (in te, seu nocere tibi) *si invenerit tempus, malè faciet.* Quibus graphicè pingitur pessimum hypocritarum ac susurronum genus.

Amictus viri, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiat de illo.

Est correptio, quæ non est decora: et est tacens, et ipse prudens.

27. Amictus corporis et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo.

28. Est correptio mendax in irâ contumeliosi: et est judicium, quod non probatur esse bonum: et est tacens, et ipse est prudens.

[27] *Amictus.* Vide tria quibus homines maximè innotescunt: amictus insolens, incompositus, affectatâ munditie sive squalore: risus immodestus, petulans, mollis, inficetus: incessus superbus, desultorius.

[28] *Est correptio mendax:* indecora: Gr.

CAPUT XX.

Pergit de increpatione, ejusque fructu, 1, 3. *judicia per vim,* 2. *tacens: loquax,* 5, 6, 7. *beneficia ut condienda,* 10, 13. *ad* 20. *homo insulsus,* 21. *sententia in tempore,* 22. *falsa verecundia,* 24, 25. *mendacium,* 26, 27, 28. *munerum vis,* 31.

SIXTINA VERSIO.

Quam bonum est arguere, quàm irasci! et qui vicissim confitetur, prohibebitur à diminutione.

Concupiscentia spadonis, devirginare juvenculam:

Sic, qui facit per vim judicia.

VERSIO VULGATA.

1. Quam bonum est arguere, quàm irasci, et confitentem in oratione non prohibere!

2. Concupiscentia spadonis devirginabit juvenculam: 3. sic qui facit per vim judicium iniquum.

[1] *Quàm bonum:* quantò melius arguere, etc. Gr. *et confitentem:* Gr. qui redargutus confitetur (peccatum) prohibebitur à damno.

[2. 3.] *Concupiscentia..... sic qui facit per vim judicium;* judicia, Gr. ut qui impotenti ardore aggreditur virginem, quantum in ipso

4. Quàm bonum est correptum manifestare pœnitentiam! sic enim effugies voluntarium peccatum.

Est tacens, qui invenitur sapiens: et est odibilis ex multâ loquacitate.

5. Est tacens, qui invenitur sapiens: et est odibilis, qui procax est ad loquendum.

Est tacens, non enim habet responsum: et est tacens, sciens tempus.

6. Est tacens non habens sensum loquelæ: et est tacens, sciens tempus aptum.

Homo sapiens tacebit usque ad tempus: lascivus autem et imprudens transgredietur tempus.

7. Homo sapiens tacebit usque ad tempus: lascivus autem et imprudens non servabunt tempus.

Qui abundat sermone, in abominatione erit: et qui potestatem sibi sumit, odietur.

8. Qui multis utitur verbis, lædet animam suam: et qui potestatem sibi sumit injustè, odietur.

Est processio in malis viro: et est inventio in detrimentum.

9. Est processio in malis viro indisciplinato: et est inventio in detrimentum.

Est datum, quod non erit utile tibi: et est datum, cujus retributio duplex.

10. Est datum, quod non est utile: et est datum, cujus retributio duplex.

Est minoratio propter gloriam: et est qui ab humilitate levavit caput.

11. Est propter gloriam minoratio: et est qui ab humilitate levabit caput.

Est qui emat multa mo-

12. Est qui multa redimat

est, violat; ita qui per iniqua judicia legi vim infert, ejus castitatem, quantùm in ipso est, commaculat.

[8] *Qui multis:* loquax; *lædet animam suam:* in abominatione erit: Gr.

9 *Est processio:* sive progressus, ac felix successus, qui malo vertat.

[12] *Est qui multa:* sunt qui pretii vilitate capti, merces emunt pessimas, quæ maximo postea detrimento sint, domos, prædia, etc.

dico pretio, et restituens ea in septuplum.

Sapiens in verbis, seipsum amabilem faciet : gratiæ autem fatuorum effundentur.

Datus insipientis non erit utilis tibi : oculi enim illius pro uno multi.

Exigua dabit, et multa improperabit : et aperiet os suum, tanquam præco.

Hodie fœnerabitur : et cras repetet : est odibilis homo hujusmodi.

Fatuus dicet, Non est mihi amicus, et non est gratia bonis meis :

Qui edunt panem meum, sunt mali linguâ. Quoties et quanti irridebunt eum?

modico pretio, et restituens ea in septuplum.

13. Sapiens in verbis seipsum amabilem facit; gratiæ autem fatuorum effundentur.

14. Datus insipientis non erit utilis tibi : oculi enim illius septemplices sunt.

15. Exigua dabit, et multa improperabit : et apertio oris illius, inflammatio est.

16. Hodie fœneratur quis, et cras expetit : odibilis est homo hujusmodi.

17. Fatuo non erit amicus, et non erit gratia bonis illius.

18. Qui enim edunt panem illius, falsæ linguæ sunt. Quoties, et quanti irridebunt eum?

19. Neque enim quod ha-

[14] *Septemplices sunt :* atque hujus generis qui objecta multiplicant : unde sequitur :

[15] *Exigua dabit, et multa improperabit :* exaggerabit beneficia. *Et apertio oris illius, inflammatio est :* tantas iras commovet, exprobrando beneficia : Gr. planior.

[16] *Hodie fœneratur quis, et cras expetit :* repetit. *Odibilis :* sic post beneficia, gratiæ exactor nimius.

[17] *Gratia* (memor animus) *bonis* (beneficiis) *illius :* Gr. fatuus dicet : Non est mihi amicus, etc. sive fatui est malè sentire de hominibus, atque hinc excusationes quærere avaritiæ ; sive id reverâ contingit fatuo, quod magis sequenti congruit.

[18] *Falsæ linguæ :* Gr. pravi linguâ : maledici.

[19] *Neque enim :* habenda enim, et non habenda, danda æquè

bendum erat, directo sensu distribuit: similiter et quod non erat habendum.

Lapsus à pavimento magis, quàm à linguâ: sic casus malorum festinanter veniet.

20. Lapsus falsæ linguæ, quasi qui in pavimento cadens: sic casus malorum festinanter veniet.

Homo sine gratiâ, fabula intempestiva: in ore indisciplinatorum assidua erit.

21. Homo acharis quasi fabula vana: in ore indisciplinatorum assidua erit.

Ex ore fatui reprobabitur parabola: non enim dicet illam in tempore ejus.

• 22. Ex ore fatui reprobabitur parabola: non enim dicit illam in tempore suo.

Est qui vetatur peccare præ inopiâ: et in requie suâ non stimulabitur.

23. Est qui vetatur, peccare præ inopiâ: et in requie suâ stimulabitur.

Est qui perdit animam suam præ confusione: et ab

24. Est qui perdet animam suam præ confusione, et ab

ac retinenda non rectâ opinione distribuit: cui aliquid simile habet Complut.

[20] *Lapsus falsæ linguæ, quasi qui in pavimento:* tam lubricus, tam præceps gravisque: atque hinc celerrimus malorum hominum casus.

[21] *Homo acharis:* sine gratiâ, insulsus, inficetus: *quasi fabula vana:* Gr. intempestiva, (indecora, importuna) tam est importunus, tam invisus: infra XXI. 19. *Narratio fatui, quasi sarcina in viâ:* quæ tamen fabula *in ore indisciplinatorum*, indoctorum, etc.

[22] *Ex ore fatui reprobabitur:* improbabitur: *parabola:* sive recta ac pulchra sententia.

[23] *In requie:* in cessatione: *suâ:* in cessando à peccato: *stimulabitur:* compungetur: non enim rectâ certâque ratione, sed ex imbecillitate à peccatis abstinet: Gr. non compungetur: obscuriùs, atque omnino præferenda Vulgatæ lectio. Potest tamen Gr. intelligi inopem non id committere quo compungatur: quòd id inopia præstet, ut à peccato requiescere atque abstinere necesse sit.

imprudenti personâ perdet eam.

Est qui præ confusione promittit amico: et lucratus est eum inimicum gratis.

Opprobrium nequam in homine mendacium: in ore indisciplinatorum assiduè erit.

Potior fur, quàm assiduus in mendacio: perditionem autem ambo hæreditabunt.

Mos hominis mendacis, inhonoratio; et confusio ejus cum ipso sine intermissione.

Sermones Parabolarum.

Sapiens in verbis producet seipsum: et homo prudens placebit magnatis.

Qui operatur terram, inaltabit acervum suum; et, qui placet magnatis, expiabit iniquitatem.

imprudenti personâ perdet eam: personæ autem acceptione perdet se.

25. Est qui præ confusione promittit amico: et lucratus est eum inimicum gratis.

26. Opprobrium nequam in homine mendacium: et in ore indisciplinatorum assiduè erit.

27. Potior fur quàm assiduitas viri mendacis: perditionem autem ambo hæreditabunt.

28. Mores hominum mendacium sine honore; et confusio illorum cum ipsis sine intermissione.

29. Sapiens in verbis producet seipsum: et homo prudens placebit magnatis.

30. Qui operatur terram suam, inaltabit acervum frugum: et qui operatur justitiam, ipse exaltabitur: qui verò placet magnatis, effugiet iniquitatem.

24 *Ab imprudenti personâ:* gratificaturus personæ imprudenti, et non petenda petenti. *Personæ acceptione.* Alia lectio, quæ in quibusdam codicibus invenitur, meliorque est, et magis perspicua.

29 *Sapiens;* ante hunc versum in Gr. titulus: *Sermones Parabolarum;* quasi novo à principio inchoet sententias.

30 *Qui placet magnatis:* bonis artibus, ut suprà, 29. *effugiet iniquitatem:* expiabit, Gr. sive à se prohibebit: iniqui enim *dominationem spernunt, majestatem blasphemant.* Judæ ỷ. 8.

Xenia et dona excæcant oculos sapientium; et quasi frænum in ore, avertunt increpationes.

31. Xenia et dona excæcant oculos judicum : et quasi mutus in ore avertit correptiones eorum.

Sapientia absconsa, et thesaurus non comparens, quæ utilitas in utrisque?

32. Sapientia absconsa, et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque?

Melior est homo, qui celat insipientiam suam, quàm homo qui abscondit sapientiam suam.

33. Melior est qui celat insipientiam suam, quàm homo qui abscondit sapientiam suam.

[31] *Et quasi mutus.* Vide Gr.

[33] *Melior est qui celat insipientiam :* pars enim sapientiæ est, celare quidquid inest insipientiæ : at tegere sapientiam, hoc est, veritatem premere, privatis ac reipublicæ, loco et tempore, recta consilia denegare, pertinet ad turpissimum adulationis, invidiæ, corruptelæ vitium; quod genus insipientiæ est pessimum.

CAPUT XXI.

De peccato statim expiando ad 5. *superbi : humilium et pauperum precatio,* 6. *correptio*, 7. *audax lingua,* 8. *mutuò accipientes,* 9. *malorum planum iter, infelix exitus,* 11. *sapientes : fatui,* 17 *ad* 30. *sibi adjicere sermones bonos,* 18. *risus,* 23. *rei alienæ curiosus,* 26, 27. *calumniator,* 30. *susurro,* 31.

SIXTINA VERSIO. | VERSIO VULGATA.

Fili, peccasti? ne adjicias iterum, et de pristinis tuis deprecare.

1. Fili, peccasti? non adjicias iterum : sed et de pristinis deprecare, ut tibi dimittantur.

Quasi à facie colubri, fuge à peccato : nam si accesseris, mordebit te.

2. Quasi à facie colubri, fuge peccata : et si accesseris ad illa, suscipient te.

[2] *Suscipient te :* mordebit te. Gr. δέξεται, suscipiet : pro δήξεται, mordebit.

Dentes leonis, dentes illius, interficientes animas hominum.

Quasi rhomphæa bis acuta, omnis iniquitas : plagæ ejus non est sanatio.

Vehemens objurgatio et contumelia annullabunt substantiam : sic domus superbi annullabitur.

Deprecatio pauperis ex ore usque ad aures ejus : et judicium ejus festinatò advenit.

Qui odit correptionem, in vestigio peccatoris : et qui timet Dominum, convertetur in corde.

Notus à longè potens in linguâ : sensatus autem novit cùm ille labitur.

Qui ædificat domum in pecuniis alienis, quasi qui colligit lapides suos in hiemem.

Stuppa collecta, synagoga peccantium : et consumma-

3. Dentes leonis, dentes ejus, interficientes animas hominum.

4. Quasi rhomphæa bis acuta, omnis iniquitas; plagæ illius non est sanitas.

5. Objurgatio et injuriæ annullabunt substantiam : et domus quæ nimis locuples est, annullabitur superbiâ : sic substantia superbi eradicabitur.

6. Deprecatio pauperis ex ore usque ad aures ejus perveniet : et judicium festinatò adveniet illi.

7. Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris : et qui timet Deum, convertetur ad cor suum.

8. Notus à longè potens linguâ audaci : et sensatus scit labi se ab ipso.

9. Qui ædificat domum suam impendiis alienis, quasi qui colligit lapides suos in hieme.

10. Stuppa collecta, synagoga peccantium; et con-

6 *Ad aures ejus :* Dei. *Judicium :* ultio illatæ injuriæ.

7 *Vestigium est :* in vestigio est : Gr. sequitur vestigia *peccatoris : Convertetur ad cor suum :* ex animo, sive in corde : Gr.

8 *Notus à longè :* vultu ipso se indicat. *Labi se :* labi eum : *ab ipso :* redundat. Vide Gr.

9 *In hieme :* sive in hiemem : Gr. alienissimo ad ædificandum tempore.

tio illorum, flamma ignis.	summatio illorum, flamma ignis.
Via peccantium complanata lapidibus; et in fine illius, fovea inferni.	11. Via peccantium complanata lapidibus; et in fine illorum inferi, et tenebræ, et pœnæ.
Qui custodit legem, continet sensum suum :	12. Qui custodit justitiam, continebit sensum ejus.
Et consummatio timoris Domini, sapientia.	13. Consummatio timoris Dei, sapientia et sensus.
Non erudietur, qui non est astutus.	14. Non erudietur, qui non est sapiens in bono.
Est astutia multiplicans amaritudinem.	15. Est autem sapientia, quæ abundat in malo : et non est sensus ubi est amaritudo.
Scientia sapientis tanquam inundatio abundabit; et consilium illius, sicut fons vitæ.	16. Scientia sapientis tanquam inundatio abundabit; et consilium illius sicut fons vitæ permanet.
Interiora fatui, quasi vas confractum ; et omnem scientiam non tenebit.	17. Cor fatui quasi vas confractum; et omnem sapientiam non tenebit.
Verbum sapiens si audierit scius, laudabit illud, et ad se adjiciet: audivit luxuriosus, et displicuit illi; et projecit illud post dorsum suum.	18. Verbum sapiens quodcumque audierit, scius laudabit, et ad se adjiciet : audivit luxuriosus, et displicebit illi; et projiciet illud post dorsum suum.
Narratio fatui, quasi sarcina in viâ : in labio autem sensati invenietur gratia.	19. Narratio fatui, quasi sarcina in viâ : nam in labiis sensati invenietur gratia.
Os prudentis quæretur in	20. Os prudentis quæritur

[12] *Sensum ejus :* suum, Gr. suî compos erit.

[15] *Non est sensus, ubi est amaritudo :* insanum est ea concupiscere, quorum est tristis exitus. Vide Gr.

ecclesiâ : et verba illius cogitabit in corde.

Tanquam domus exterminata, sic fatuo sapientia : et scientia insensati, non vestigabilia verba.

Compedes in pedibus stultis doctrina, et quasi vincula manuum super manum dexteram.

Fatuus in risu exaltat vocem suam : vir autem sapiens vix tacitè subridebit.

Sicut ornamentum aureum prudenti doctrina, et quasi brachiale in brachio dextro.

Pes fatui velox in domum: homo autem peritus confundetur à personâ.

Stultus à januâ respicit in

in ecclesiâ : et verba illius cogitabunt in cordibus suis.

21. Tanquam domus exterminata, sic fatuo sapientia : et scientia insensati inenarrabilia verba.

22. Compedes in pedibus stulto doctrina, et quasi vincula manuum super manum dextram.

23. Fatuus in risu exaltat vocem suam : vir autem sapiens vix tacitè ridebit.

24. Ornamentum aureum prudenti doctrina, et quasi brachiale in brachio dextro.

25. Pes fatui facilis in domum proximi : et homo peritus confundetur à personâ potentis.

26. Stultus à fenestrâ re-

[20] *In ecclesiâ :* quæ vox et Ecclesiam sonat, et cœtum omnem legitimum.

[21] *Inenarrabilia verba :* tot ambages, tot ineptias effutit, neque dictis modus.

[22] *Compedes in pedibus :* contrà ac de sapiente dicitur seq. versu.

[24] *Brachiale :* ornamenti genus.

[25] *Pes fatui :* vir sapiens domi se continet : at fatuus inquieto animo discurrit per domos alienas, quemadmodum ait Paulus : *Ex his sunt qui penetrant domos.* II. Tim. III. 6. *Universas domos subvertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratiâ.* Tit. I. 11. Rectè apud Ambrosium ad virg. Pes fatui facilis in domum proximi : qui autem sapiens, verecundatur.

[26] *A fenestrâ :* à januâ, Gr. stultus alienarum rerum curiosus inspector.

domum : vir autem eruditus foris stabit.

Stultitia hominis auscultare per ostium : prudens autem gravabitur contumeliâ.

Labia alienorum in his gravabuntur : verba autem prudentium staterâ ponderabuntur.

In ore fatuorum, cor illorum : cor autem sapientum, os eorum.

Dum maledicit impius diabolum, maledicit ipse animam suam.

Susurro coinquinat animam suam, et in cohabitatione odietur.

spiciet in domum : vir autem eruditus foris stabit.

27. Stultitia hominis auscultare per ostium : et prudens gravabitur contumeliâ.

28. Labia imprudentium stulta narrabunt : verba autem prudentium staterâ ponderabuntur.

29. In ore fatuorum cor illorum : et in corde sapientium os illorum.

30. Dum maledicit impius diabolum, maledicit ipse animam suam.

31. Susurro coinquinabit animam suam, et in omnibus odietur : et qui cum eo manserit, odiosus erit. Tacitus et sensatus honorabitur.

27 *Gravabitur contumeliâ*, id facere, grave et contumeliosum duceret.

28 *Labia imprudentium :* alienorum (à sapientiâ) in his (nempe in labiis ac sermonibus) gravabuntur : Gr.

29 *In ore fatuorum :* fatuus dicendo incalescit, fandaque et infanda promit ; sapiens os continet, et in potestate habet.

30 *Diabolum :* sive satanam : Gr. (aut calumniatorem, adversarium) *maledicit animam suam* : quippe qui et diabolo auscultet, et ipse proximo sit satan, diabolus, adversarius.

31 *Susurro :* occultè serens jurgia : *coinquinabit*, etc. *in omnibus :* Gr. quòcumque peregrinatus fuerit, *odietur ; et qui cum eo manserit :* alia versio.

CAPUT XXII.

Piger, 1, 2. *liberi malè instituti*, 3, 4, 5. *correptio*, 6. *docere fatuum*, 7, 8, 9. *quis lugendus*, 10 et seqq. *stulti vitandi*, 14 et seqq. *viri graves : leves*, 19 et seqq. *convitia*, 25, 30. *quæ amicos alienent*, 26 et seqq. *fidus amicus*, 28, 29, 31, 32. *lingua* 33.

SIXTINA VERSIO.

LAPIDI conspurcato comparatus est piger ; et omnis exsibilabit in ignominiam illius.

Stercori boum de sterquiliniis comparatus est piger : omnis qui tollit illud, excutiet manum.

Confusio patris de filio indisciplinato : filia autem in minorationem fit.

Filia prudens hæreditabit virum suum : et quæ confundit, in tristitiam genitoris.

Patrem et virum confun-

VERSIO VULGATA.

1. IN lapide luteo lapidatus est piger ; et omnes loquentur super aspernationem illius.

2. De stercore boum lapidatus est piger : et omnis qui tetigerit eum, excutiet manus.

3. Confusio patris est de filio indisciplinato : filia autem in deminoratione fiet.

4. Filia prudens hæreditas viro suo : nam quæ confundit, in contumeliam fit genitoris.

5. Patrem et virum con-

[1] *In lapide luteo* : omnium scommatis : velut injectis lapidibus lutosis conspurcabitur : Gr. lapidi luteo comparatus est : quod seq. congruit.

[2] *De stercore.* Vide Gr.

[3] *Filia* fatui *in deminoratione* : detrimentum illi est : propter institutionem pravam.

[4] *Quæ confundit* : quæ agit turpia.

dit

dit audax : et ab utrisque inhonorabitur.

fundit audax : et ab impiis non minorabitur : ab utrisque autem inhonorabitur.

Musica in luctu, importuna narratio : flagella ; et doctrina in omni tempore sapientiæ.

6. Musica in luctu, importuna narratio : flagella et doctrina in omni tempore sapientia.

Qui docet fatuum, conglutinat testam :

7. Qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam.

Excitat dormientem de gravi somno.

8. Qui narrat verbum non audienti, quasi qui excitat dormientem de gravi somno.

Enarrat dormitanti, qui enarrat stulto, et in fine dicet : Quid est ?

9. Cum dormiente loquitur, qui enarrat stulto sapientiam, et in fine narrationis dicit : Quis est hic ?

Super mortuum plora ; defecit enim lux : et super fatuum plora ; defecit enim sensus.

10. Supra mortuum plora ; defecit enim lux ejus : et supra fatuum plora ; defecit enim sensus.

Jucundiùs plora super mortuum, quoniam requievit.

11. Modicum plora supra mortuum, quoniam requievit.

Fatui autem super mor-

12. Nequissimi enim ne-

5 *Audax*, impudens mulier.

6 *Musica :* etiam musica, res suavissima, non semper delectat : at correptio et doctrina omni tempori congruit. *Sapientia :* sunt, sapienter adhibentur : vel (sunt) sapientiæ, Gr. sapientiæ congruunt.

11. 12. *Modicum plora..... nequissimi enim :* Græc. suaviùs (placabilioribus lacrymis) plora super mortuum, quia requievit, (cessavit, facto vitæ fine) fatui autem super mortem vita nequissima,

tem vita nequissima.

quissima vita super mortem fatui.

Luctus mortui septem dies : fatui autem et impii, omnes dies vitæ illius.

13. Luctus mortui septem dies : fatui autem et impii omnes dies vitæ illorum.

Cum stulto ne multiplices sermonem : et ad insensatum non eas.

14. Cum stulto ne multum loquaris : et cum insensato ne abieris.

Serva te ab illo, ut non molestiam habeas, et non coinquineris in concussione illius.

15. Serva te ab illo, ut non molestiam habeas; et non coinquinaberis peccato illius.

Deflecte ab illo, et invenies requiem : et non acediaberis in stultitiâ illius.

16. Deflecte ab illo, et invenies requiem; et non acediaberis in stultitiâ illius.

Super plumbum quid gravabitur? et quod illi aliud nomen, quàm fatuus?

17. Super plumbum quid gravabitur? et quod illi aliud nomen, quàm fatuus?

Arenam et salem et massam ferri facilius est ferre, quàm hominem imprudentem.

18. Arenam et salem et massam ferri facilius est ferre, quàm hominem imprudentem, et fatuum, et impium.

Loramentum ligneum colligatum in ædificium non

19. Loramentum ligneum colligatum in fundamento

miserrima : eò magis lugendus, quò tota vita ejus mors est, imò morte pejor.

16 *Non acediaberis :* quod est tædio, tristique et deside incuriâ teneri.

17 *Super plumbum.* Quid plumbo gravius, nisi tardi illi obtusique homines, qui ad quamcumque rem nec se commovent : quibus nomen fatuis, stolidis.

18 *Arenam et salem :* res scilicet gravissimas.

19 *Loramentum ligneum colligatum :* ligna circumposita, aptèque conserta : *in fundamento* : in fulcimentum : *ædificii :* vel ut habet Gr. cinctura lignea, colligata in ædificium : *non dis-*

dissolvetur in concussione: sic cor confirmatur in cogitatione consilii:

In tempore non metuet cor firmatum in cogitatione intellectûs. Sicut ornatus arenosus parietis limpidi,

Pali in excelso positi, contra faciem venti non permanebunt;

Sic cor timidum in cogitatione stulti, contra omnem timorem non resistet.

ædificii non dissolvetur: sic et cor confirmatum in cogitatione consilii.

20. Cogitatus sensati in omni tempore metu non depravabitur.

21. Sicut pali in excelsis, et cæmenta sine impensâ posita, contra faciem venti non permanebunt:

22. Sic et cor timidum in cogitatione stulti, contra impetum timoris non resistet.

23. Sicut cor trepidum in cogitatione fatui omni tempore non metuet; sic et qui in præceptis Dei permanet semper.

solvetur: sic et cor confirmatum: sic et viri graves, exquisitis excogitatisque consiliis firmi: contrà, leves et improvidi, de quibus in seqq.

[21] *Sicut pali:* vel sepimenta, *et cæmenta sine impensâ;* levi opere: *posita: non permanebunt.*

[22] *Sic et cor timidum:* trepidum, improvidum, nec firmis consiliis constabilitum, etc. Gr. verbis differt; res eadem: nempe, ut non stant contra ventum, neque linitura arenosa, quantumvis lævigata, ad ornatum parietis, neque sustentacula sive sepimenta in excelso loco posita, et exposita procellis: ita homines leves, neque excogitatis constabilitos consiliis, timore dejici, adversis ingruentibus. Summa à ỷ. 19. graves viros esse similes bene constitutis compactisque ædificiis; leves verò, levibus ac levi operâ, ad ornatum potiùs quàm ad stabilimentum compositis, qualia memorat Ezech. XIII. 10. et seqq. et XXII. 28.

[23] *Sicut cor trepidum:* alia præcedentium interpretatio ac lectio, eaque perturbata, nec integra.

Pungens oculum, deducet lacrymas; et qui pungit cor, profert sensum.

Mittens lapidem in volatilia abigit illa; et qui convitiatur amico, dissolvet amicitiam.

Ad amicum etsi produxeris gladium, non desperes: est enim regressus.

Ad amicum si aperueris os, non timeas: est enim concordatio: excepto improperio, et superbiâ, et mysterii revelatione, et plagâ dolosâ: in his effugiet omnis amicus.

Fidem posside in paupertate cum proximo; ut in bonis illius simul implearis.

In tempore tribulationis permane illi; ut in hæreditate illius cohæres sis.

24. Pungens oculum, deducit lacrymas; et qui pungit cor, profert sensum.

25. Mittens lapidem in volatilia, dejiciet illa: sic et qui convitiatur amico, dissolvit amicitiam.

26. Ad amicum etsi produxeris gladium, non desperes: est enim regressus. Ad amicum

27. Si aperueris os triste, non timeas: est enim concordatio: excepto convitio, et improperio, et superbiâ, et mysterii revelatione, et plagâ dolosâ: in his omnibus effugiet amicus.

28. Fidem posside cum amico in paupertate illius; ut et in bonis illius læteris.

29. In tempore tribulationis illius permane illi fidelis; ut et in hæreditate illius cohæres sis.

24 *Qui pungit:* pungendo oculum, lacrymas; pungendo cor, stimulando, excitando monitis, castigationibus, non fletum, sed sensum, intellectum, sapientiam elicimus. *Qui pungit cor:* qui meditando excitat et stimulat.

25 *Dejiciet:* Gr. abigit.

26. 27. *Ad amicum:* adversùs amicum: *si produxeris,* eduxeris *gladium. Si aperueris os:* si inconsideratè tristę verbum emiseris: spes est reconciliandæ gratiæ. *Excepto improperio:* at hæc immedicabilia: convitium studiosè illatum, sive improperium, ac beneficii exprobatio, de quâ XX. 14, 15. XLI. 28. superbia, sive despicientia, arcani revelatio, et cæci per proditionem ictus. *In his omnibus effugiet amicus:* neque erit reditus.

Ante ignem camini vapor et fumus : sic ante sanguines convitia.

30. Ante ignem camini vapor, et fumus ignis inaltatur : sic et ante sanguinem maledicta, et contumeliæ, et minæ.

Amicum protegere non confundar; et à facie illius non me abscondam : etiamsi mala mihi evenerint per illum :

31. Amicum salutare non confundar; à facie illius non me abscondam ; et si mala mihi evenerint per illum, sustinebo.

Omnis qui audit, cavebit sibi ab eo.

32. Omnis qui audiet, cavebit se ab eo.

Quis dabit mihi in ore meo custodiam, et super labia mea signaculum astutum; ut non cadam ab illâ, et lingua mea perdat me ?

33. Quis dabit ori meo custodiam, et super labia mea signaculum certum, ut non cadam ab ipsis, et lingua mea perdat me?

30 *Ante ignem..... sic ante sanguinem* (cædem) *maledicta.*

31 *Per illum :* propter illum : atque etiam ab illo.

32 *Omnis qui audiet,* à me agnosci amicum, adversâ licet fortunâ, *cavebit se ab eo* lædendo, cùm videat præsto esse qui juvet.

33 *Quis dabit ori meo custodiam?* quam David postulabat, Psalm. CXL. 3. *ut non cadam ab ipsis :* per ipsa scilicet labia.

CAPUT XXIII.

Precatio ne sibi quisque relinquatur, 1. et seqq. *De ore regendo adversùs juramenta et maledicta;* 7. *ad* 21. *de intemperentiâ, ad finem : Deus occultorum inspector,* 25 et seqq. *fornicarius,* 24. *adulter,* 25. *adultera,* 32. et seqq.

SIXTINA VERSIO.

DOMINE pater, et dominator vitæ meæ, ne dere-

VERSIO VULGATA.

1. DOMINE pater, et dominator vitæ meæ, ne de-

linquas me in consilio eorum; non sinas me cadere in illis.

Quis superponet in cogitatu meo flagella, et in corde meo doctrinam sapientiæ? ut ignorationibus meis non parcant; et non prætermittant delicta illorum:

Ut non accrescant ignorantiæ meæ, et peccata mea abundent, et decidam in conspectu adversariorum; et gaudebit super me inimicus meus.

Domine pater, et Deus vitæ meæ,

Elationem oculorum ne dederis mihi; et concupiscentiam averte à me.

relinquas me in consilio eorum; nec sinas me cadere in illis.

2. Quis superponet in cogitatu meo flagella, et in corde meo doctrinam sapientiæ? ut ignorationibus eorum non parcant mihi, et non appareant delicta eorum,

3. Et ne adincrescant ignorantiæ meæ, et multiplicentur delicta mea, et peccata mea abundent, et incidam in conspectu adversariorum meorum, et gaudeat super me inimicus meus.

4. Domine pater, et Deus vitæ meæ, ne derelinquas me in cogitatu illorum.

5. Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi; et omne desiderium averte à me.

[1] *Eorum:* linguæ et labiorum, de quibus præcedentis capitis ℣. ultimo: ac si diceret: ne me loquacitati permittas. *In illis:* labiis, verbis, ut eodem versu.

[2] *In cogitatu meo flagella:* ac punctiones illas, de quibus XXII. 24. *Eorum:* meis, Gr. *non parcant mihi*, cogitatio mea; cor meum: ne mihi ipse indulgeam: *et non appareant delicta eorum:* cogitationum et cordis; sit animus ipse sibi monitor. Summa: adsint conscientiæ stimuli, ne per ignorantiam peccem: mihique nimis indulgeam, nec peccata cognoscam, quibus tandem peream.

[3] *Incidam:* decidam: Gr.

[4] *Ne derelinquas:* Gr. deest: et ab anterioribus repetitum videtur.

Ventris appetitio et concubitus ne apprehendant me : et animæ irreverenti ne tradas me.

6. Aufer à me ventris concupiscentias, et concubitûs concupiscentiæ ne apprehendant me : et animæ irreverenti et infrunitæ ne tradas me.

Doctrina oris.

Doctrinam oris audite, filii; et qui custodierit, non capietur in labiis suis.

7. Doctrinam oris audite, filii : et qui custodierit illam, non periet labiis, nec scandalizabitur in operibus nequissimis.

Apprehendetur peccator: et maledicus et superbus scandalizabuntur in illis.

8. In vanitate suâ apprehenditur peccator : et superbus et maledictus scandalizabitur in illis.

Jurationi non assuefacias os tuum :

9. Jurationi non assuescat os tuum : multi enim casus in illâ.

Et nominationi Sancti non assuescas.

10. Nominatio verò Dei non sit assidua in ore tuo, et nominibus sanctorum non admiscearis : quoniam non eris immunis ab eis.

Sicut enim servus interrogatus assiduè, à livore non

11. Sicut enim servus interrogatus assiduè, à livore

6 *Animæ ireverenti* : inverecundæ : *et infrunitæ* : stolidæ, indocili, infrugiferæ, *ne tradas me.*

7 *Doctrinam oris* : regendi : quâ de re agit fusè postea : præfigitur autem titulus in Gr. Doctrina oris. *Non periet labiis* : non capietur : Gr.

8 *Scandalizabitur* : offendet : *in illis* : in labiis, in dictis.

10 *Nominatio* : jurandi causâ ; *non enim assumes nomen Domini Dei tui in vanum.* Exod. xx. 7.

11 *Sicut enim servus* : ambiguæ vitæ, nec liquidæ innocentiæ. *Interrogatus assiduè,* in examen adductus, ac semper purgationis indigens ; *à livore* : sive à verberibus *non minuetur* : non ei minuen-

minuetur : sic et jurans et nominans semper à peccato non purgabitur.

Vir multum jurans implebitur iniquitate; et non discedet à domo ejus plaga.

Si deliquerit, delictum illius super ipsum erit : et si dissimulaverit deliquit dupliciter.

Et si in vacuum juraverit, non justificabitur : replebitur enim obductionibus domus ejus.

Est loquela induta morte: non inveniatur in hæreditate Jacob.

non minuitur : sic omnis jurans et nominans, in toto à peccato non purgabitur.

12. Vir multum jurans implebitur iniquitate ; et non discedet à domo illius plaga.

13. Et si frustraverit, delictum illius super ipsum erit : et si dissimulaverit, delinquit dupliciter.

14. Et si in vacuum juraverit, non justificabitur : replebitur enim retributione domus illius.

15. Est et alia loquela contraria morti ; non inveniatur in hæreditate Jacob.

tur verbera, neque plagarum erit immunis. *Sic omnis jurans et nominans* (Dei nomen assumens) *in toto* (in totum) *à peccato non purgabitur*; cùm nullâ fide dignus, juramento et cautione semper indigeat.

[13] *Si frustraverit*: fefellerit fidem jurejurando firmatam. *Et si dissimulaverit*: si non tantùm desit promisso bonâ fide dato, verùm etiam malâ fide promiserit, ac ficto animo juraverit, tantò nequior.

[14] *Et si in vacuum*, sive in vanum, nullâ necessitate, nec fallendi animo, sed animi levitate *juraverit*, non erit innocens : non solùm enim falsa, verùm etiam vana juramenta mala sunt. Vide autem, ℣. 13, 14. triplex jurisjurandi genus : juratam fidem fallere; ficto animo jurare; jurare in vanum : atque hæc omnia reprobata.

[15] *Est et alia loquela* : aliud in loquendo vitium juramento vix inferius, nempe convitiandi studium, ℣. 17. quæ duo connectit; ac videtur alludere ad illud Levitici XIX. quo loco postquam ita edictum est : *non perjurabis,..... nec pollues nomen Dei tui*, 12. statim de maledicto et calumniâ subditur : *non facies calumniam*, 13. *non maledices surdo*, 14. *non eris criminator et susurro in populo*, 16. *Contraria morti* : contrà et ex adverso posita morti, eique

A piis enim omnia hæc auferentur; et in peccatis non se volutabunt.

16. Etenim à misericordibus omnia hæc auferentur; et in delictis non volutabuntur.

Indisciplinationi temerariæ non assuefacias os tuum: est enim in eâ verbum peccati.

17. Indisciplinatæ loquelæ non assuescat os tuum: est enim in illâ verbum peccati.

Memento patris et matris tuæ: in medio enim magnatorum consistis:

18. Memento patris et matris tuæ: in medio enim magnatorum consistis:

Ne quando oblivioni tradaris in conspectu illorum, et consuetudine tuâ infatueris: et voles non esse natus, et diem nativitatis tuæ maledices.

19. Ne fortè obliviscatur te Deus; in conspectu illorum, et assiduitate tuâ infatuatus, improperium patiaris; et maluisses non nasci, et diem nativitatis tuæ maledicas.

par: Gr. ἀντιπαραβεβλημένη: sive ut alii codices; ἀντιπεριβεβλημένη θανάτῳ: ex æquo respondens morti; sive induta morte. Alii blasphemiam intelligunt, sive maledicta in Deum: infanda nec cognita piis, de quibus Levit. xxiv, 11. et seqq.

16 *Misericordibus*: piis.

17 *Indisciplinatæ loquelæ*, temerariæ loquacitati, cui convitia ac maledicta subjuncta sunt; ut ỳ. 20. *Verbum peccati*: Heb. notus, verbum pro re, pro peccato ipso scilicet.

18 *Memento patris et matris tuæ*. Ne illis maledicas aut detrahas; alioquin *in medio magnatorum consistis*: vocaberis in judicium, cui sequens congruit:

19 *Ne fortè obliviscatur te Deus*: justè deserat, omnique ope destituat, *in conspectu illorum*: evocatum in judicium: *et assiduitate tuâ infatuatus*: maledicendi consuetudine pro insano habitus, et ipse vicissim *improperium patiaris*: turpi notâ inustus à judicibus, et tunc maluisses non esse natus, etc. Aliter eodem fermè sensu: Memento patris ac matris, ne eis turpem notam inferas, cùm vocatus in judicium condemnaberis: quia filiorum opprobria in parentes redundant. *Ne obliviscatur te Deus*: Gr. simpliciter; ne oblivioni tradaris; penitus deseraris à tuis.

Homo assuescens verbis improperii, in omnibus diebus suis non erudietur.

Duo genera abundant peccatis, et tertium adducet iram.

Anima calida quasi ignis ardens, non extinguetur donec deglutiatur:

Homo fornicarius in corpore carnis suæ, non desinet donec accenderit ignem.

Homini fornicario omnis panis dulcis: non cessabit usque ad finem.

Homo qui transgreditur lectum suum, dicens in animo suo: Quis me videt?

Tenebræ circumdant me, et parietes cooperiunt me, et nemo me videt: quid vereor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus.

20. Homo assuetus in verbis improperii, in omnibus diebus suis non erudietur.

21. Duo genera abundant in peccatis: et tertium adducit iram et perditionem.

22. Anima calida quasi ignis ardens, non extinguetur donec aliquid glutiat:

23. Et homo nequam in ore carnis suæ, non desinet donec incendat ignem.

24. Homini fornicario omnis panis dulcis: non fatigabitur transgrediens usque ad finem.

25. Omnis homo qui transgreditur lectum suum, contemnens in animam suam, et dicens: Quis me videt?

26. Tenebræ circumdant me, et parietes cooperiunt me, et nemo circumspicit me: quem verear? delictorum meorum non memorabitur Altissimus.

[21] *Duo genera* hominum, de quibus suprà actum est: primo loco jurans ỷ. 9. secundo loco maledictis assuetus, 15. *abundant peccatis:* addendum tertium, quod inducat exitium, nempe libido et intemperantia.

[22] *Anima calida*: libidinum æstu flagrans. *Donec aliquid glutiat:* Gr. donec deglutiatur; consumatur suo ipsius igne.

[23] *Homo nequam :* fornicarius : Græc. πόρνος, pro quo Vulgatus legit πονηρός: *in ore,* Gr. in corpore, σώματι, pro στόματι: *donec incendat ignem :* quo ipse tabescat.

[24] *Homini fornicario omnis panis:* quæcumque voluptatis esca *dulcis:* insatiabili cupiditate percitus, *non fatigabitur:* Gr. non cessabit usquam.

Et oculi hominis timor ejus.

27. Et non intelligit quoniam omnia videt oculus illius : quoniam expellit à se timorem Dei hujusmodi hominis timor, et oculi hominum timentes illum :

Et non cognovit, quoniam oculi Domini decies millies lucidiores sole, inspicientes omnes vias hominum, et intuentes in absconditas partes.

28. Et non cognovit quoniam oculi Domini multò plus lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditas partes.

Antequam crearentur, omnia sunt ei agnita ! sic et postquam consummata sunt.

29. Domino enim Deo antequam crearentur, omnia sunt agnita : sic et post perfectum respicit omnia.

Hic in plateis civitatis vindicabitur; et ubi non speravit, apprehendetur.

30. Hic in plateis civitatis vindicabitur, et quasi pullus equinus fugabitur : et ubi non speravit, apprehendetur.

31. Et erit dedecus omnibus, eò quòd non intellexerit timorem Domini.

Sic et mulier relinquens

32. Sic et mulier omnis

27 *Expellit à se timorem Dei.* Is qui talia dicit, metu amittendæ voluptatis, timorem Dei abjicit : Gr. deest : desunt etiam alia obscurissima; sic autem habet : et oculi hominum timor illius : is qui talia jactat quæ habentur ℣. 26. neque Deum timet, oculos timet hominum; abstineretque à flagitio si testes homines habere se crederet.

28 *Non cognovit* : non cogitat, etc. *Multò plus* : decies millies; Gr.

30 *Hic* : talis homo, adulter : de quo ℣. 25.

virum, et statuens hæreditatem ex alieno.

Primò enim in lege Altissimi incredula fuit, et secundò in virum suum deliquit, et tertiò in fornicatione mœchata est; ex alieno viro filios statuit.

Hæc in ecclesiam educetur, et in filios ejus visitatio erit.

Non diffundentur filii ejus in radicem, et rami ejus non dabunt fructum.

Relinquetur in maledictum memoria ejus, et dedecus ejus non delebitur.

Et cognoscent qui relicti sunt, quoniam nihil melius timore Domini, et nihil dulcius quàm attendere mandatis Dei.

relinquens virum suum, et statuens hæreditatem ex alieno matrimonio :

33. Primò enim in lege Altissimi incredibilis fuit; secundò in virum suum deliquit; tertiò in adulterio fornicata est, et ex alio viro filios statuit sibi.

34. Hæc in ecclesiam adducetur, et in filios ejus respicietur.

35. Non tradent filii ejus radices, et rami ejus non dabunt fructum.

36. Derelinquet in maledictum memoriam ejus, et dedecus illius non delebitur.

37. Et agnoscent qui derelicti sunt, quoniam nihil melius est quàm timor Dei; et nihil dulcius quàm respicere in mandatis Domini.

38. Gloria magna est sequi Dominum : longitudo enim dierum assumetur ab eo.

33 *Primò enim :* nota tria in fornicariam, ex Deo, ex marito, ex sobole.

34 *In ecclesiam :* in judicium vocato legitimo cœtu. *In filios ejus respicietur :* inquiretur : erit in eos inspectio : Gr. ἐπισκοπή : ejus progeniem Deus ultor insequetur, ut docent seqq.

CAPUT XXIV.

Laus sapientiæ : ejus ante omnia sæcula ortus ex Deo : atque in Israele sedes : inexhausta abundantia.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Laudatio sapientiæ.	
SAPIENTIA laudabit animam suam, et in medio populi sui gloriabitur.	1. SAPIENTIA laudabit animam suam, et in Deo honorabitur, et in medio populi sui gloriabiatur,
In ecclesiâ Altissimi aperiet os suum, et in conspectu virtutis illius gloriabitur.	2. Et in ecclesiis Altissimi aperiet os suum, et in conspectu virtutis illius gloriabitur,
	3. Et in medio populi sui exaltabitur, et in plenitudine sanctâ admirabitur,
	4. Et in multitudine electorum habebit laudem, et inter benedictos benedicetur, dicens :
Ego ex ore Altissimi prodivi :	5. Ego ex ore Altissimi prodivi primogenita ante omnem creaturam :

[1] *Sapientia laudabit animam suam :* seipsam, noto hebraismo; quâ phrasi Deus ipse Is. 1. 14. *Solemnitates vestras odivit anima mea.* Præfatio laudationis, quâ docetur sapientiam solam esse dignam, quæ se ipsam laudet; quam laudem orditur ℣. 5. *Populi sui :* ergo sapientia illa Deus ipse est, neque quisquam nisi Deus hoc sensu Israelitas populum suum appellat.

[3] *In plenitudine sanctâ :* pleno consessu, *admirabitur,* admirationi erit.

[5] *Ex ore Altissimi prodivi :* ergo sapientia illa, quæ est Deus, ex ore Dei prodiit; Deus ergo ex Deo. *Primogenita;* Gr. deest : duc-

Et sicut nebula obtexi terram.

6. Ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens, et sicut nebula texi omnem terram :

Ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columnâ nubis.

7. Ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columnâ nubis.

Gyrum cœli circuivi sola, et in profundo abyssorum deambulavi. In fluctibus maris,

8. Gyrum cœli circuivi sola, et profundum abyssi penetravi, in fluctibus maris ambulavi,

Et in omni terrâ, et in omni populo,

9. Et in omni terrâ steti : et in omni populo,

Et gente possedi.

10. Et in omni gente primatum habui :

Cum his omnibus requiem quæsivi, et in hæreditate cujus morabor.

11. Et omnium excellentium et humilium corda virtute calcavi : et in his omnibus requiem quæsivi, et in hæreditate Domini morabor.

Tunc præcepit mihi Crea-

12. Tunc præcepit, et

tum ex Prov. VIII. 22. et seqq. atque ex hujus loci sententiâ Paulus vocat Christum primogenitum omnis creaturæ : Col. I. 15. hoc est, genitum, anteaquam quidquam crearetur.

6 *Lumen indeficiens* : sol : nam illa lux quæ beatas collustrat mentes, quæque omnem hominem illuminat, ipsa est sapientia, non aliquid quod fecerit. *Indeficiens*, inextinctum : *sicut nebula* : nominandi casu : quòd quaquaversus sapientia diffundatur.

7 *In columnâ nubis* : illâ quâ populus noctu illustrabatur.

10. 11. *Primatum habui* : Gr. possedi, quæ autem est illa vis, quæ et à Deo sit, et omnes gentes imperio teneat, nisi filius Dei à Deo, æquè Deus? *Requiem quæsivi* : sedem, in quâ solium collocarem. *In hæreditate Domini* : Gr. quæsivi in cujus hæreditate morarer, in quâ gente, in quo populo.

12 *Tunc præcepit.* Cùm sapientia ipsa sit Verbum Dei (*fons enim sapientiæ, Verbum Dei in excelsis*, suprà, I. 5.) ergo idem est præ-

tor omnium : et qui creavit me, quiescere fecit tabernaculum meum,

Et dixit : in Jacob inhabita, et in Israel hæreditare.

Ante sæculum ab initio creavit me : et usque ad sæculum non desinam. In habitatione sanctâ coram ipso ministravi :

Et sic in Sion firmata sum : in civitate dilectâ similiter quiescere me fecit, et in Jerusalem potestas mea.

Et radicavi in populo honorificato, in parte Domini, hæreditatis ejus.

dixit mihi Creator omnium : et qui creavit me, requievit in tabernaculo meo.

13. Et dixit mihi : In Jacob inhabita, et in Israel hæreditare, et in electis meis mitte radices.

14. Ab initio, et ante sæcula creata sum, et usque ad futurum sæculum non desinam ; et in habitatione sanctâ coram ipso ministravi.

15. Et sic in Sion firmata sum, et in civitate sanctificatâ similiter requievi, et in Jerusalem potestas mea.

16. Et radicavi in populo honorificato, et in parte Dei mei hæreditas illius, et in plenitudine sanctorum detentio mea.

ceptum Patris : ergo præcepit, cùm genuit : ut præclarè Augustinus passim. *Requievit :* Gr. requievit, activè : requiescere fecit tabernaculum meum. Cùm ego sapientia omnium gentium domina, (ỷ. 10.) quærerem ubi sedém collocarem, (11.) Deus ostendit mihi Israëliticum populum, in quo tabernaculum figerem. (12, 13.) *Qui creavit me :* quid Hebræus habeat, et quid illud creare sit apud antiquos illos interpretes, diximus, Prov. VIII. 22.

14 *Ab initio,* sive ante sæculum : Gr. *usque ad futurum :* usque ad sæculum : Gr. ergo æterna, et ipse Deus, cùm neque initium, neque finem habeat. Quod enim est à sæculo in sæculum, Gr. secundùm Scripturas nullo initio est. *Ministravi :* ut decebat sapientiam Deo ipsi congenerem, quâ Deus ut conjunctâ sibi, et apud se existente agit. Joan. I. 2.

15 *In civitate sanctificatâ :* dilectâ : Gr.

16 *In parte Dei mei hæreditas illius* : sapientiæ, id est, mei, vide Gr. *Detentio mea,* domicilium.

Quasi cedrus exaltata sum in Libano; et quasi cupressus in montibus Ærmon.	17. Quasi cedrus exaltata sum in Libano, et quasi cypressus in monte Sion:
Quasi palma exaltata sum in littoribus, et quasi plantæ rosæ in Jericho.	18. Quasi palma exaltata sum in Cades, et quasi plantatio rosæ in Jericho;
Quasi oliva speciosa in campo: et quasi platanus exaltata sum.	19. Quasi oliva speciosa in campis: et quasi platanus exaltata sum juxta aquam in plateis.
Sicut cinnamomum, et aspalathus aromatum dedi odorem; et tanquam myrrha electa dedi suavitatem odoris.	20. Sicut cinnamomum, et balsamum aromatizans odorem dedi: quasi myrrha electa dedi suavitatem odoris.
Quasi galbanum et ungula et gutta, et quasi Libani vapor in tabernaculo:	21. Et quasi storax et galbanus et ungula et gutta, et quasi Libanus non incisus vaporavi habitationem meam; et quasi balsamum non mistum odor meus.
Ego quasi terebinthus expandi ramos meos: et rami mei, rami honoris et gratiæ.	22. Ego quasi terebinthus extendi ramos meos: et rami mei honoris et gratiæ.
Ego quasi vitis fructificavi gratiam: et flores mei,	23. Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris:

17 *In monte Sion:* Gr. in montibus Ærmon, sive Hermon: notissimis.

18 *In Cades.* Alii in Gaddi, sive Engaddi, ubi palmeta nobilia, et balsamus. In littoribus: Gr.

19 *Juxta aquam in plateis;* ac per vicos urbium decurrentem.

20 *Et balsamum.* Gr. aspalathus, planta odorifera apud Plinium et cæteros. *Myrrha electa:* optima.

21 *Ungula:* (onyx): pro nardo quam continet. *Gutta:* Gr. stacte, odoramenti genus. *Quasi Libanus:* thus.

fructus

fructus honoris et honestatis.

Accedite ad me, qui concupiscitis me, et à generationibus meis adimplemini.

Memoria enim mea super mel dulcis, et hæreditas mea super mellis favum.

Qui edunt me, adhuc esurient; et qui bibunt me, adhuc sitient.

Qui audit me, non confundetur : et qui operantur in me, non peccabunt.

Hæc omnia, liber testa-

et flores mei fructus honoris et honestatis.

24. Ego mater pulchræ dilectionis, et timoris, et agnitionis, et sanctæ spei.

25. In me gratia omnis viæ et veritatis : in me omnis spes vitæ et virtutis.

26. Transite ad me, omnes qui concupiscitis me, et à generationibus meis implemini.

27. Spiritus enim meus super mel dulcis, et hæreditas mea super mel et favum.

28. Memoria mea in generationes sæculorum.

29. Qui edunt me, adhuc esurient; et qui bibunt me, adhuc sitient.

30. Qui audit me, non confundetur : et qui operantur in me, non peccabunt.

31. Qui elucidant me, vitam æternam habebunt.

32. Hæc omnia liber vitæ,

[24] *Ego mater pulchræ dilectionis :* sive ut alii codices : Ego mater dilectionis illius pulchræ (quà diligitur Deus) : non turpium amorum : *et agnitionis :* Dei veritatis : vel, optima cognitu.

[26] *A generationibus*, fructibus.

[27] *Spiritus meus :* memoria mea : Gr.

[32] *Hæc omnia* continet *liber vitæ :* Gr. liber testamenti, sive legis.

menti Dei Altissimi :

Legem, quam mandavit Moyses, hæreditatem synagogis Jacob.

Qui implet quasi Phison sapientiam, et sicut Tigris in diebus novorum.

Qui adimplet quasi Euphrates sensum, et quasi Jordanis in diebus messis.

Qui emittit disciplinam, sicut lucem, quasi Gehon in diebus vindemiæ.

Non consummavit primus scire ipsam : et sic ultimus non investigavit eam.

et testamentum Altissimi, et agnitio veritatis.

33. Legem mandavit Moyses in præceptis justitiarum, et hæreditatem domui Jacob, et Israel promissiones.

34. Posuit David puero suo excitare regem ex ipso fortissimum, et in throno honoris sedentem in sempiternum.

35. Qui implet quasi Phison sapientiam, et sicut Tigris in diebus novorum.

36. Qui adimplet quasi Euphrates sensum : qui multiplicat quasi Jordanis in tempore messis.

37. Qui mittit disciplinam sicut lucem, et assistens quasi Gehon in die vindemiæ.

38. Qui perficit primus scire ipsam, et infirmior non investigabit eam.

33 *Domui Jacob :* congregationibus Jacob : Gr.

34 *Posuit David.* Hic commemorat Salomonem, ut primum sententiarum auctorem, quem ipse imitetur : Gr. deest.

35 *Qui implet* (Deus) *quasi Phison sapientiam.* In Moyse (sive etiam in Salomone) pleno flumine decurrentem. *In diebus novorum* fructuum; quo exundare solet solutis nivibus : ut Jordanis in messe. ✝. seq.

37 *Assistens :* affluens : Gr. deest.

38 *Qui perficit primus :* qui primus dedit operam sapientiæ : *et infirmior :* postremus, Gr. ubi etiam totus versus sic habet : non consummavit primus scire ipsam, et sic ultimus non investigabit eam, sapientiam scilicet, quam neque primi, neque postremi sapientes, aliorum licet instituti præceptis, capere potuerunt.

A mari enim abundavit cogitatio ejus, et consilium ejus ab abysso magnâ.

Et ego, sicut fossa de flumine, et sicut aquæductus exivi in paradisum.

Dixi, Potabo hortum meum : et inebriabo pratum meum.

Et ecce facta est mihi fossa in fluvium; et fluvius meus factus est in mare.

Adhuc doctrinam, quasi antelucanum, illuminabo, et ostendam eam usque in longinquum.

39. A mari enim abundavit cogitatio ejus, et consilium illius ab abysso magnâ.

40. Ego sapientia effudi flumina.

41. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio; ego quasi fluvii Dioryx, et sicut aquæductus exivi de paradiso.

42. Dixi : Rigabo hortum meum plantationum, et inebriabo prati mei fructum.

43. Et ecce factus est mihi trames abundans, et fluvius meus appropinquavit ad mare :

44. Quoniam doctrinam, quasi antelucanum, illumino omnibus; et enarrabo illam usque ad longinquum.

45. Penetrabo omnes in-

39 *A mari enim :..... ab abysso :* tanquam à mari, tanquam ab Oceano : cogitationibus velut à profundo, atque inexhausto mari deductis.

40 *Effudi flumina :* et quæ paradisum, et quæ mentes hominum tantâ copiâ irrigarunt.

41 *Ego* (sapientia loquitur) *quasi trames*, quasi fossa. *Quasi fluvii Dioryx :* alia versio; dioryx enim fossa.

43 *Trames :* Gr. et facta est mihi fossa in fluvium, et fluvius in mare : (crescente et exundante doctrinâ.)

44 *Doctrinam, quasi antelucanum :* tanquam crepusculum matutinum : Gr. ortum : *illumino :* accendam; illustrem faciam. *Et enarrabo illam :* doctrinam : Gr. ostendam, declarabo illa, quæ dixi, præcepta sapientiæ.

feriores partes terræ, et inspiciam omnes dormientes, et illuminabo omnes sperantes in Domino.

Adhuc doctrinam, quasi prophetiam effundam; et relinquam illam in generationes sæculorum.

46. Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam, et relinquam illam quærentibus sapientiam; et non desinam in progenies illorum usque in ævum sanctum.

Videte quoniam non soli mihi laboravi, sed omnibus exquirentibus eam.

47. Videte quoniam non soli mihi laboravi, sed omnibus exquirentibus veritatem.

45 *Inspiciam omnes dormientes :* penetrabo usque ad mortuorum sedem.

46 *In progenies :* in generationes sæculorum. *Usque in ævum sanctum :* in sempiternam vitam reservatam sanctis.

47 *Videte :* quod videtur dicere, non jam ipsa sapientia, quæ hactenus locuta est, sed hujus libri auctor : ut infrà, XXXIII. 18.

CAPUT XXV.

Tria optanda : tria exosa : labora juvenis, 5. *senum gloria,* 6. *et seqq. res novem jucundæ sensibus : decima super omnia timor Domini,* 9 et seqq. *inter pessima nihil pejus quàm mulier nequam,* 15. *ad finem : mulier continenda domi,* 34.

SIXTINA VERSIO.

In tribus decora facta sum; et surrexi decora coram Domino et hominibus :

VERSIO VULGATA.

1. In tribus placitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo et hominibus :

1 *In tribus.* In Gr. sapientia pergit loqui.

Concordia fratrum, et amicitia proximorum, et vir et mulier sibi bene consentientes.	2. Concordia fratrum, et amor proximorum, et vir et mulier bene sibi consentientes.
Tres autem species odivit anima mea, et indignata sum vitæ illorum :	3. Tres species odivit anima mea, et aggravor valde animæ illorum :
Pauperem superbum, et divitem mendacem; senem adulterum diminutum intellectu.	4. Pauperem superbum, divitem mendacem, senem fatuum et insensatum.
In juventute tuâ non congregasti : et quomodo in senectute tuâ invenies ?	5. Quæ in juventute tuâ non congregasti, quomodo in senectute tuâ invenies ?
Quàm speciosum canitiei judicium, et presbyteris cognoscere consilium !	6. Quàm speciosum canitiei judicium, et presbyteris cognoscere consilium !
Quàm speciosa veteranis sapientia, et gloriosis intellectus et consilium !	7. Quàm speciosa veteranis sapientia, et gloriosis intellectus et consilium !
Corona senum multa peritia, et gloria illorum timor Domini.	8. Corona senum multa peritia, et gloria illorum timor Dei.
Novem cogitationes bea-	9. Novem insuspicabilia

4 *Divitem mendacem :* quòd deceat eos liberaliter agere, non instar egenorum, multa mentiri ac fallere comparando victu. *Senem fatuum :* adulterum : Gr.

6 *Quàm speciosum ;* quàm decet canos senesque judicandi officium : quàm congruit senioribus *cognoscere consilium*, quod dent exquirentibus !

7 *Veteranis*, senibus, *gloriosis*, honoratis, optimatibus.

9 *Novem insuspicabilia :* novem cogitationes seu suspiciones beatas existimavi in corde meo, Gr. novem enim isti beati : 1. in prole felix, 2. diu vivens, valensque, 3. qui videt subversos inimicos, 4. cui uxor prudens obtigit, 5. cujus verba irreprehensa sunt, 6. qui non servit indignis, 7. qui habet amicum verum, 8. qui jura sua, quæque opus habeat, enarraturus, aurem attentam ac benevolam

tificavi in corde, et decimam dicam in linguâ :

Homo, qui jocundatur in filiis, vivens, et videns subversionem inimicorum.

Beatus qui habitat cum muliere sensatâ, et qui in linguâ non est lapsus, et qui non servivit indigno se :

Beatus qui invenit prudentiam; et qui narrat in aures audientium.

Quàm magnus est, qui invenit sapientiam! sed non est super timentem Dominum.

Timor Domini super omnia se superposuit :

Qui tenet illum, cui assimilabitur ?

cordis magnificavi, et decimum dicam in linguâ hominibus :

10. Homo, qui jucundatur in filiis, vivens, et videns subversionem inimicorum suorum.

11. Beatus qui habitat cum muliere sensatâ, et qui in linguâ suâ non est lapsus, et qui non servivit indignis se.

12. Beatus qui invenit amicum verum ; et qui enarrat justitiam auri audienti.

13. Quàm magnus, qui invenit sapientiam et scientiam ! sed non est super timentem Dominum.

14. Timor Dei super omnia se superposuit.

15. Beatus homo, cui donatum est habere timorem Dei : qui tenet illum, cui assimilabitur ?

nactus est, 9. qui invenit sapientiam : hæc novem exequitur à ỳ. 11. ad 14. Decimum autem omnia supergressum, timorem Domini, ỳ. 13, 14. 15, 16. Sanè viventem valentemque, ac videntem subversos inimicos, pro duobus numeramus : alioquin octo tantùm essent bona, ac nonum excidisset : quod autem pro amico vero, ỳ. 12. Gr. habet, *prudentiam*, vix à sapientiâ scientiâque secernitur, quam nono loco refert. Quo loco sapientiam intelligas, prout apud homines sumitur : cùm vera sapientia sit timor Domini, decimo gradu memoratus. De inimicis verò subversis, meminerimus nos audire hîc sensus humanos, per quos, velut per gradus devenimus ad summum illud, verumque et divinum bonum, timorem Domini.

16. Timor Dei initium dilectionis ejus : fidei autem initium agglutinandum est ei.

17. Omnis plaga tristitia cordis est : et omnis malitia, nequitia mulieris.

Omnem plagam, et non plagam cordis :

18. Et omnem plagam, et non plagam videbit cordis :

Et omnem nequitiam, et non nequitiam mulieris :

19. Et omnem nequitiam, et non nequitiam mulieris :

Omnem obductionem, et non obductionem odientium :

20. Et omnem obductum, et non obductum odientium :

Et omnem vindictam, et non vindictam inimicorum.

21. Et omnem vindictam, et non vindictam inimicorum.

Non est caput super caput colubri :

22. Non est caput nequius super caput colubri :

Et non est ira super iram inimici. Commorari leoni et draconi placebit mihi, quàm

23. Et non est ira super iram mulieris. Commorari leoni et draconi placebit,

16 *Timor Dei.* Hic versus in Sixtinâ deest, supplendus ex aliis codicibus. *Fidei autem initium agglutinandum est ei :* Gr. fides initium agglutinandi se ei, sive agglutinationis (conjunctionis) cum eo.

17 *Omnis plaga :* alia lectio sequentis, obscura et imminuta : Gr. deest.

18. 19. *Omnem plagam :* videbit vir æquo animo, *sed non plagam cordis*, læsi et vulnerati, frustrato amore et violatâ fide, infrà, 31. XXVI. 8. XXVII. 22, 23. ita *et omnem nequitiam*, sed *non mulieris*; tantâ est vafritie : tot artes nocendi novit.

20 *Omnem obductum :* impetum adversæ fortunæ.

21 *Omnem vindictam :* etiam à publicâ potestate; est enim exorabilis : sed *non inimicorum*, qui se nec evitari, nec placari sinunt.

habitare cum muliere nequam.

quàm habitare cum muliere nequam.

Malitia mulieris immutat faciem ejus, et obcæcat vultum ejus quasi saccum. In medio proximorum suorum

24. Nequitia mulieris immutat faciem ejus, et obcæcat vultum suum tanquam ursus : et quasi saccum ostendit. In medio proximorum ejus

Concidet vir ejus, et audiens suspiràvit amarè.

25. Ingemuit vir ejus, et audiens suspiravit modicum.

Brevis omnis malitia ad malitiam mulieris : sors peccatoris cadat super illam.

26. Brevis omnis malitia super malitiam mulieris : sors peccatorum cadat super illam.

Ascensus arenosus in pedibus veterani : sic mulier linguata viro quieto.

27. Sicut ascensus arenosus in pedibus veterani, sic mulier linguata homini quieto.

Ne procidas ad speciem mulieris, et non concupiscas mulierem.

28. Ne respicias in mulieris speciem, et non concupiscas mulierem in specie.

Ira, et irreverentia, et confusio magna; mulier, si subministret viro suo.

29. Mulieris ira, et irreverentia, et confusio magna.

30. Mulier, si primatum

24 *Obcæcat* (obscurat) *vultum* ejus : exasperando atque efferando : à nativâ formâ in ursi speciem mutat. *Tanquam saccum ostendit* : rugosum et squallidum facit.

25 *Modicum* : presso dolore scilicet. At Gr. suspiravit amarè : modicum, fortè à sequenti petitum.

27 *Ascensus arenosus* : tam gravis verbosa mulier viro quieto, quàm grave est seni grassari et obrepere per clivum arenosum, nullo pedum fulcimento.

29 *Mulieris ira, et irreverentia* : inverecundia : *et confusio*, causa pudoris *magna* : addit Gr. causam; nempe, si subministret viro (quo vivat :) id enim et viro turpe, et mulieri causa superbiendi, ac sæviendi in virum.

habeat, contraria est viro suo.

Cor humile, et facies tristis, et plaga cordis, mulier nequam.

31. Cor humile, et facies tristis, et plaga cordis, mulier nequam.

Manus debiles, et genua dissoluta, quæ non beatificabit virum suum.

32. Manus debiles et genua dissoluta, mulier quæ non beatificat virum suum.

A muliere initium peccati, et per illam omnes morimur.

33. A muliere initium factum est peccati, et per illam omnes morimur.

Ne des aquæ exitum, nec mulieri nequam, potestatem.

34. Non des aquæ tuæ exitum, nec modicum: nec mulieri nequam veniam prodeundi.

Si non ambulaverit ad manum tuam, à carnibus tuis abscinde illam.

35. Si non ambulaverit ad manum tuam, confundet te in conspectu inimicorum.

36. A carnibus tuis abscinde illam, ne semper te abutatur.

31 *Plaga cordis:* vide 18.

33 *A muliere:* ex Gen. III.

35 *Ad manum tuam:* ad imperium tuum, instar jugalis freno obsequentis.

CAPUT XXVI.

De muliere bonâ, 1, 2, 3. *zelotypa*, 5. et seqq. *mulier nequam*, 10. et seqq. *fornicariæ indicia*, 12. *filia inverecunda*, 13. et seqq. *mulier bona*, 16. et seqq. *à justitiâ ad peccatum transitus quàm odiosus*, 26, 27.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
MULIERIS bonæ beatus vir : et numerus annorum illius duplex.	1. MULIERIS bonæ beatus vir : numerus enim annorum illius duplex.
Mulier fortis oblectat virum suum : et annos illius implebit in pace.	2. Mulier fortis oblectat virum suum : et annos vitæ illius in pace implebit.
Pars bona mulier bona, in parte timentium Dominum dabitur.	3. Pars bona mulier bona, in parte timentium Deum dabitur viro pro factis bonis.
Divitis autem et pauperis cor bonum in omni tempore vultus hilaris.	4. Divitis autem et pauperis cor bonum, in omni tempore vultus illorum hilaris.
A tribus timuit cor meum, et in quarto facie supplicavi :	5. A tribus timuit cor meum, et in quarto facies mea metuit :
Delaturam civitatis, et collectionem turbæ,	6. Delaturam civitatis, et collectionem populi :
Et calumniam menda-	7. Calumniam mendacem:

4 *Divitis autem.* Sive divitis, sive pauperis cor lætum, vultum exhilarat: quæ sententia referri videtur ad ℣. 2.

6 *Delaturam civitatis :* Gr. διαβολὴν. Civitati crimen illatum, nec privatis tantùm, sed universæ communitati, per calumniam. *Collectionem populi :* Gr. turbæ, sive inconditæ multitudinis. *Calumniam mendacem;* mendacium, Gr.

cem, super mortem omnia gravia.

Dolor cordis et luctus, mulier

Zelotypa in mulierem zelotypam, et flágellum linguæ omnibus communicans.

Boum jugum quod movetur, mulier nequam: qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem.

Ira magna, mulier ebriosa: et turpitudinem suam non conteget.

Fornicatio mulieris in extollentiâ oculorum, et in palpebris illius agnoscetur.

In filiâ non avertente se, firma custodiam; ne inventâ remissione, utatur se.

super mortem omnia gravia.

8. Dolor cordis et luctus, mulier zelotypa.

9. In muliere zelotypâ flagellum linguæ, omnibus communicans.

10. Sicut boum jugum quod movetur, ita et mulier nequam: qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem.

11. Mulier ebriosa, ira magna: et contumelia et turpitudo illius non tegetur.

12. Fornicatio mulieris in extollentiâ oculorum, et in palpebris illius agnoscetur.

13. In filiâ non avertente se, firma custodiam; ne inventâ occasione, utatur se.

[8] *Dolor cordis.* Quartum illud, ima pectoris vulnerans: *Mulier zelotypa:* sive, ut habet Gr. æmula mulieri; urunt enim se mutuò æmulæ fœminæ, virumque velut in medio deprehensum requiescere non sinunt.

9 *In muliere zelotypâ,* sive æmulâ, est *flagellum linguæ, omnibus communicans:* sive commune. Indicat maledicta communicata ac dissipata in vulgus.

[10] *Boum jugum:* conjugium jugum quoddam: *quod movetur,* concutitur, distrahitur, incertisque fertur motibus: σαλευόμενον: ubi viro bono *mulier nequam* copulatur.

[12] *In extollentiâ oculorum:* in inverecundiâ et proterviâ, *et in palpebris:* in mollitie: quales sunt illi oculi, quos vocat Petrus adulterii plenos. II. Pet. II. 14.

[13] *In filiâ non avertente se:* ἀδιατρέπτῳ, quod etiam inverecundam sonat.

Post irreverentem oculum cave; et non mireris, si in te deliquerit.	14. Ab omni irreverentiâ oculorum ejus cave; et ne mireris, si te neglexerit.
Sicut viator sitiens os aperit, et ab omni aquâ proximâ bibet, contra omnem palum sedebit, et contra sagittam aperiet pharetram.	15. Sicut viator sitiens ad fontem os aperiet, et ab omni aquâ proximâ bibet, et contra omnem palum sedebit, et contra omnem sagittam aperiet pharetram, donec deficiat.
Gratia mulieris delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit	16. Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit.
Scientia ipsius.	17. Disciplina illius datum Dei est.
Datum Domini est mulier taciturna: et non est commutatio eruditæ animæ.	18. Mulier sensata et tacita, non est immutatio eruditæ animæ.
Gratia super gratiam, mulier pudorata:	19. Gratia super gratiam, mulier sancta et pudorata.
Et non est pondus omne, dignum continentis animæ.	20. Omnis autem ponderatio non est digna continentis animæ.
Sol exoriens in altissimis Domini, et species mulieris bonæ in ornamento domûs suæ.	21. Sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonæ species in ornamentum domûs ejus.

[14] *Irreverentiâ:* inverecundo oculo: Gr. *Si te neglexerit:* si monita tua despexerit. Vide Gr.

[15] *Sicut viator sitiens* ab omni fonte potat, lassusque ad omnem palum considebit, ac defiget tentorium, et sicut qui tela congerit, ad omnem sagittam pharetram aperiet, *donec deficiat* locus; sic puella inverecunda omni amori patet, quod auctor per modestiam reticet.

[18] *Mulier sensata:* supple, donum quoque Dei est, ex antecedente. *Non est immutatio:* commutatio, pretium; *eruditæ animæ.*

Lucerna lucens super candelabrum sanctum, et species faciei in ætate stabili.

Columnæ aureæ super basim argenteam, et pedes decori in pectoribus stabilis.

In duobus contristatum est cor meum, et in tertio iracundia mihi advenit.

Vir bellator deficiens per inopiam : et viri sensati si contemnantur.

Regrediens à justitiâ ad peccatum, Dominus parabit eum ad rhomphæam.

Difficilè exuetur negotians à delicto; et non justificabitur caupo à peccato.

22. Lucerna splendens super candelabrum sanctum, et species faciei super ætatem stabilem.

23. Columnæ aureæ super bases argenteas, et pedes firmi super plantas stabilis mulieris.

24. Fundamenta æterna supra petram solidam, et mandata Dei in corde mulieris sanctæ.

25. In duobus contristatum est cor meum, et in tertio iracundia mihi advenit.

26. Vir bellator deficiens per inopiam: et vir sensatus contemptus :

27. Et qui transgreditur à justitiâ ad peccatum, Deus paravit eum ad rhomphæam.

28. Duæ species difficiles et periculosæ mihi apparuerunt : difficilè exuitur negotians à negligentiâ; et

22 *Candelabrum sanctum :* in templo : *species faciei :* formæ pulchritudo : *super ætatem stabilem :* maturam : en species pudicæ mulieris, sanctum quid, et candelabri sancti facibus comparatum.

23 *Columnæ aureæ :* pulchra pulchris, firma firmis fulta, comparat mulieri *super plantas* firmis vestigiis consistenti, nec vagæ atque incompositæ; quòd magis ad animum referendum, ex vers. seq. *Stabilis mulieris*, εὐσταθοῦς : rectæ, benè librato corpore : quòd autem pro στερναῖς, quod Vulgatus legisse videtur, id est, firmamentis (pedum) seu plantis, Græc. nunc habet στερνοῖς, pectoribus, nullo sensu, omnino repudiandum.

28 *Negotians :* mercator : *à negligentiâ :* mercatura opus solllici-

non justificabitur caupo à peccatis labiorum.

tum: *caupo à peccatis labiorum:* ars cauponaria scatens mendaciis inflato rerum pretio.

CAPUT XXVII.

Inopia, avaritia, emptio et venditio, 1, 2, 3. *cogitationum cribratio,* 5. *cultura animorum,* 6. *ex sermone quemvis explora,* 8. *quærenda justitia: veritas: juramenta,* 15. *maledicta: infida amicitia: arcanorum proditio,* 17 et seqq. *dissimulator sibi ipsi accersit pœnam,* 25 et seqq.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
PROPTER indifferens multi deliquerunt: et qui quærit locupletari, avertet oculum.	1. PROPTER inopiam multi deliquerunt: et qui quærit locupletari, avertit oculum suum.
In medio compaginis lapidum palus figetur, et inter medium venditionis et emptionis angustiabitur peccatum.	2. Sicut in medio compaginis lapidum palus figitur, sic et inter medium venditionis et emptionis angustiabitur peccatum.
	3. Conteretur cum delinquente delictum.
Si non in timore Domini tenuerit se instanter, citò subvertetur domus ejus.	4. Si non in timore Domini tenueris te instanter, citò subvertetur domus tua.

[1] *Avertit oculum:* à lege, sive à malis imminentibus, quorum avaritia radix est. I. Tim. VI. 10.

[2] *Angustiabitur peccatum,* συντριβήσεται, constringetur, firmabitur.

[3] *Conteretur:* alia versio. *Cum delinquente;* abest à Gr. neque ullum habet sensum.

In percussurâ cribri remanet fimus; sic quisquiliæ hominis in cogitatione ejus.

Vasa figuli probat fornax, et tentatio hominis in sermocinatione ejus.

Culturam ligni ostendit fructus ipsius; sic verbum excogitatum, hominis cor.

Ante sermonem non laudes virum; hæc enim tentatio est hominum.

Si sequaris justitiam, apprehendes: et indues illam, quasi poderem honoris.

Volatilia ad sibi similia divertent; et veritas ad eos, qui operantur ipsam, revertetur.

Leo venationi insidiatur: sic peccata operantibus iniqua.

5. Sicut in percussurâ cribri remanebit pulvis; sic aporia hominis in cogitatu illius.

6. Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis.

7. Sicut rusticatio de ligno ostendit fructum illius, sic verbum ex cogitatu cordis hominis.

8. Ante sermonem non laudes virum; hæc enim tentatio est hominum.

9. Si sequaris justitiam, apprehendes illam: et indues, quasi poderem honoris, et inhabitabis eum eâ, et proteget te in sempiternum; et in die agnitionis invenies firmamentum.

10. Volatilia ad sibi similia conveniunt; et veritas ad eos, qui operantur illam, revertetur.

11. Leo venationi insidiatur semper: sic peccata operantibus iniquitates.

5 *Sicut in percussurâ* (concussione) *cribri remanet pulvis*: lapilli, arena, *sic aporia*, dubitatio *in cogitatu*, in ratiocinatione *hominis*: velut cribratione quâdam bona malave consilia secernuntur.

7 *Sicut rusticatio*; vide Gr. in quo tamen nonnihil desideres.

9 *Poderem*: illustrem vestem.

10 *Veritas... qui operantur illam*: tractant, meditantur, cum eâque assuescunt.

11 *Leo venationi..... sic peccata.* Ubi consuetudinem peccandi

Narratio pii semper sapientia : stultus autem ut luna mutatur.	12. Homo sanctus in sapientiâ manet sicut sol: nam stultus sicut luna mutatur.
In medio insensatorum serva tempus : in medio autem cogitantium assiduus esto.	13. In medio insensatorum serva verbum tempori : in medio autem cogitantium assiduus esto.
Narratio fatuorum odiosa; et risus eorum in deliciis peccati.	14. Narratio peccantium odiosa; et risus illorum in deliciis peccati.
Loquela multum jurantis arriget capillos ; et jurgium eorum obturatio aurium.	15. Loquelà multum jurans horripilationem capiti statuet ; et irreverentia ipsius obturatio aurium.
Effusio sanguinis rixa superborum : et maledictio illorum auditus gravis.	16. Effusio sanguinis in rixâ superborum : et maledictio illorum auditus gravis.
Qui denudat arcana, fidem perdidit ; et non inveniet amicum ad animum suum.	17. Qui denudat arcana amici, fidem perdit : et non inveniet amicum ad animum suum.
Dilige amicum, et conjungere fide cum illo.	18. Dilige proximum, et conjungere fide cum illo.
Si autem denudaveris absconsa illius, non persequaris post eum.	19. Quòd si denudaveris absconsa illius , non persequeris post eum.

feceris, repente ac tanquam ex occulto irruunt, et imparatos rapiunt.

13 *In medio... serva verbum tempori:* hebraismus, pro, serva tempus, sive opportunitatem, ut habet Gr. parcè et cùm tempus resque postulat, versare cum insipientibus : at, *in medio cogitantium*, intelligentium, *assiduus esto.*

15 *Irreverentia :* Gr. jurgium eorum, *obturatio aurium :* propter juramenta interserta. Vide seqq.

19 *Quòd si denudaveris :* vide ℣. 22.

Sicut

Sicut enim perdidit homo inimicum suum; sic qui perdidit amicitiam proximi.

20. Sicut enim homo qui perdit amicum suum; sic et qui perdit amicitiam proximi sui.

Et sicut qui dimisit avem de manu suâ; sic dimisisti proximum, et non eum capies.

21. Et sicut qui dimittit avem de manu suâ: sic dereliquisti proximum tuum, et non eum capies.

Non illum sequaris, quoniam longè discessit; et effugit quasi caprea de laqueo.

22. Non illum sequaris, quoniam longè abest: effugit enim quasi caprea de laqueo, quoniam vulnerata est anima ejus.

Quoniam vulnus est colligare: et maledicti est concordatio:

23. Ultra eum non poteris colligare: et maledicti est concordatio:

Qui autem denudavit mysteria, desperavit.

24. Denudare autem amici mysteria, desperatio est animæ infelicis.

Annuens oculo fabricat iniqua; et nemo ipsum removebit ab ipso.

25. Annuens oculo fabricat iniqua; et nemo eum abjiciet:

In conspectu oculorum tuorum indulcabit os tuum, et super sermones tuos admirabitur. Novissimè autem

26. In conspectu oculorum tuorum conculcabit os suum, et super sermones tuos admirabitur: novissi-

[20] *Qui perdit amicum:* qui cædit. Sensus est proditionem arcani cædem esse amicitiæ, nec magis resurgere cæsam ac mortuam, quam amicum (aut inimicum) neci deditum. Vide autem vers. 22, 23, 24.

[23] *Non poteris colligare:* obligare vulnus. Vide Gr. cujus sensus est, ut obligari et sanari vulnus, ita maledictum resarciri posse; at arcani proditione rem in desperationem adduci.

[25] *Annuens oculo.* Hâc phrasi designatur artifex plura nutibus quàm verbis conficiens: omnis malæ rei dissimulator, de quo suprà, XIX. 23. et Prov. VI. 13. X. 10. *Nemo eum abjiciet,* nemo declinat ictus tam cautè concinnantis dolos.

pervertet os suum, et in verbis tuis dabit scandalum.

mè autem pervertet os suum, et in verbis tuis dabit scandalum.

Multa odivi, et non coæquavi ei; et Dominus odiet illum.

27. Multa audivi, et non coæquavi ei; et Dominus odiet illum.

Qui in altum mittit lapidem, super caput suum mittit: et plaga dolosa dividet vulnera.

28. Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet: et plaga dolosa, dolosi dividet vulnera.

Qui foveam fodit, incidet in eam; et qui statuit laqueum, in eo capietur.

29. Et qui foveam fodit, incidet in eam: et qui statuit lapidem proximò, offendet in eo: et qui laqueum alii ponit, peribit in illo.

Qui facit mala, super ipsum involventur: et non agnoscet unde adveniant sibi.

30. Facienti nequissimum consilium, super ipsum devolvetur: et non agnoscet unde adveniat illi.

Illusio, et improperium superborum, et vindicta sicut leo insidiabitur illi.

31. Illusio, et improperium superborum, et vindicta sicut leo insidiabitur illi.

Laqueo capientur, qui oblectantur casu justorum; et dolor consumet illos antequam moriantur.

32. Laqueo peribunt qui oblectantur casu justorum; dolor autem consumet illos antequam moriantur.

Ira et furor, etiam hæc sunt abominationes, et vir peccator continens erit illorum.

33. Ira et furor, utraque execrabilia sunt, et vir peccator continens erit illorum.

27 *Non coæquavi ei* quemquam; nihil æquè odi atque ipsum.

28 *Plaga dolosa*: qui cæco ictu ferit per tenebras, sæpe seipsum vulnerat. *Dividet vulnera*: diducet; fortè etiam vulneribus dividet carnes.

31 *Illusio et improperium*, pœna insidiatrix, sicut leo, insequetur illusores, etc.

33 *Continens erit illorum*: obnoxius.

CAPUT XXVIII.

Non ulciscendum, 1 *ad* 10. *non contendendum*, 10, et seqq. *bilinguis*, 15. *lingua tertia, seu serens jurgia*, 16 et seqq. *continendæ aures et os*, 28. *sermones suos quisque purget*, 29, 30.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Qui vindicat, à Domino inveniet vindictam; et peccata illius servans servabit.	1. Qui vindicari vult, à Domino inveniet vindictam : et peccata illius servans servabit.
Remitte injuriam proximo tuo : et tunc deprecanti tibi peccata solventur.	2. Relinque proximo tuo nocenti te : et tunc deprecanti tibi peccata solventur.
Homo homini reservat iram ; et à Deo quærit medelam.	3. Homo homini reservat iram, et à Deo quærit medelam.
In hominem similem sibi non habet misericordiam ; et de peccatis suis deprecatur.	4. In hominem similem sibi non habet misericordiam, et de peccatis suis deprecatur.
Ipse cùm caro sit, reservat iram : quis propitiabit peccata illius ?	5. Ipse cùm caro sit, reservat iram, et propitiationem petit à Deo : quis exorabit pro delictis illius ?
Memento novissimorum, et desine inimicari :	6. Memento novissimorum, et desine inimicari :
Tabitudinis et mortis : et permane in mandatis.	7. Tabitudo enim et mors imminent in mandatis ejus.

2 *Relinque :* dimitte : remitte : Gr.

3 *Homo homini :* servus servo. Vide Matth. XVIII. 32.

7 *Tabitudo... in mandatis ejus :* supple, in ulciscentes : intentata scilicet mortis pœna in transgressores legis, quales illi sunt, qui non benefaciunt inimico, nec pecus quòque ejus reducunt ad eum; ubi Tertullianus : quantò magis jubentur ut ipsum sibi? Exod. XXIII. 4, 5. Paulus etiam docet vetere lege vetitam ultionem; Rom. XII.

Memorare mandata; et ne irascaris proximo,	8. Memorare timorem Dei, et non irascaris proximo.
Et testamentum Altissimi, et despice ignorantiam.	9. Memorare testamentum Altissimi; et despice ignorantiam proximi.
Abstine à lite, et minues peccata.	10. Abstine te à lite, et minues peccata.
Homo enim iracundus incendet litem : et vir peccator turbabit amicos, et in medio pacem habentium immittit calumniam.	11. Homo enim iracundus incendit litem : et vir peccator turbabit amicos, et in medio pacem habentium immittet inimicitiam.
Secundùm materiam ignis, sic exardescet : secundùm virtutem hominis, iracundia illius erit : et secundùm substantiam exaltabit iram suam : et secundùm firmitatem rixæ exardescet.	12. Secundùm enim ligna silvæ, sic ignis exardescit : et secundùm virtutem hominis, sic iracundia illius erit, et secundùm substantiam suam exaltabit iram suam.
Contentio festinata incendit ignem, et rixa festinans effundit sanguinem.	13. Certamen festinatum incendit ignem, et lis festinans effundit sanguinem, et lingua testificans adducit mortem.
Si sufflaveris scintillam, exardescet : et si expueris super illam, extinguetur :	14. Si sufflaveris in scintillam, quasi ignis exardebit : et si expueris super il-

19, 20. Vide etiam illud Davidis ultionem detestantis de Nabalo. I. Reg. xxv. 31, 33. et alibi passim.

9 *Despice ignorantiam :* errorem : *proximi* te lædentis : videtur enim ignorare legem. Sic : *Dimitte illis; non enim sciunt quid faciunt.* Luc. xxiii. 34.

11 *Inimicitiam,* calumniam : Gr.

12 *Secundùm virtutem :* potentiam, vires. *Et secundùm substantiam :* quò ditior, et potestate firmior, eò iratior.

13 *Certamen festinatum.... lis festinans;* rixa suscepta levi animo.

et utraque ex ore tuo profiscuntur.

lam extinguetur : utraque ex ore proficiscuntur.

Susurronem et bilinguem maledicere : multos enim pacem habentes perdiderunt.

15. Susurro et bilinguis maledictus : multos enim turbabit pacem habentes.

Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos de gente in gentem :

16. Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos de gente in gentem.

Et civitates munitas destruxit, et domos magnatorum subvertit.

17. Civitates muratas divitum destruxit, et domos magnatorum effodit.

18. Virtutes populorum concidit, et gentes fortes dissolvit.

Lingua tertia mulieres viriles ejecit, et privavit illas laboribus suis.

19. Lingua tertia mulieres viratas ejecit, et privavit illas laboribus suis.

14 *Utraque ex ore* : indicat rixas, vel accendi, vel extingui adstantium sermonibus.

16 *Lingua tertia :* certissima lectio, quam præter Vulgatam græci habeant codices præstantissimi. Proverbialis locutio in Chaldaicâ Paraphrasi frequens, ut ad Ps. C. Heb. CI. vers. 5. et ad Psal. CXXXIX. Heb. CXL. vers. 12. linguam tertiam volunt esse eam, quæ inter duos amicos serat jurgia. Unde illi pessima quæque attribuunt, ut bella dissidiaque inter gentes; hic, excidia civitatum, et illustrium familiarum : vers. 17, 18, denique conjugum divortia, vers. 19, etc. Rectè autem post linguam duplicem seu fallacem et ancipitem, vers. 15. subdit linguam tertiam, vulgi usu notam. Quod verò notat Flaminius ad Vaticani marginem annotatum esse pro τρίτην, tertiam, τρητὴν, seu τετρυπημένην, perforatam, nemo non videt conjecturas esse hominum non satis cogitantium quid esset lingua τρίτη, seu tertia; quanquam intelligi posset lingua perforata, quæ secreta non teneat : quo sensu apud Comicum :

Plenus rimarum sum, hâc atque illâc perfluo.

19 *Mulieres viratas*, mulieres fortes, quemadmodùm Vulgata vertit XXVI. 2.

Qui attendit illi, non inveniet requiem, nec habitabit cum requie.

20. Qui respicit illam, non habebit requiem; nec habebit amicum, in quo requiescat.

Flagelli plaga livorem faciet : plaga autem linguæ comminuet ossa.

21. Flagelli plaga livorem facit : plaga autem linguæ comminuet ossa.

Multi ceciderunt in ore gladii : et non ut ii qui ceciderunt per linguam.

22. Multi ceciderunt in ore gladii : sed non sic quasi qui interierunt per linguam suam.

Beatus qui tectus est ab eâ, qui in iracundiâ illius non transivit, qui non traxit jugum illius, et in vinculis illius non est ligatus.

23. Beatus qui tectus est à linguâ nequam, qui in iracundiam illius non transivit, et qui non attraxit jugum illius, et in vinculis ejus non est ligatus.

Jugum enim illius, jugum ferreum est; et vincula illius, vincula ærea.

24. Jugum enim illius, jugum ferreum est; et vinculum illius, vinculum æreum est.

Mors illius, mors nequissima, et utilis potiùs infernus quàm illa.

25. Mors illius, mors nequissima, et utilis potiùs infernus quàm illa.

Non obtinebit pios; et in flammâ illius non comburentur.

26. Perseverantia illius non permanebit, sed obtinebit vias injustorum : et in flamma suâ non comburet justos.

[22] *Non sic quasi qui :* sic, redundat : Vide Gr. *Suam :* Gr. deest. Hic enim non agitur de iis qui linguâ suâ perierunt; sed qui absolutè malæ linguæ vulneribus : 21, 23.

[23] *In iracundiâ :* qui iratam et sævientem non est expertus.

[25] *Quàm illa :* mala lingua.

[26] *Perseverantia :* non tamen valebit semper; nam *vir linguosus non dirigetur* (non firmabitur) *in terrâ: virum injustum mala capient,* etc. Ps. CXXXIX. 12.

Qui relinquunt Dominum, incident in illam; et exardebit in illis, et non extinguetur. Immittetur in illos quasi leo, et quasi pardus perdet eos.

27. Qui relinquunt Deum, incident in illam; et exardebit in illis, et non extinguetur : et immittetur in illos quasi leo, et quasi pardus lædet illos.

Ecce sepi possessionem tuam spinis.

28. Sepi aures tuas spinis, linguam nequam noli audire, et ori tuo facito ostia et seras.

Et argentum tuum et aurum tuum alliga : et verbis tuis fac jugum et stateram : et ori tuo fac ostium et vectem.

29. Aurum tuum et argentum tuum confla : et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos.

Attende, ne fortè labaris in eâ : ne cadas in conspectu insidiantis.

30. Et attende ne fortè labaris in linguâ, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi; et sit casus tuus insanabilis in mortem.

29 *Aurum tuum.... confla :* expurga.

CAPUT XXIX.

De mutuo, et fidejussione, toto capite : contra mutuò accipientes, nec solventes, 4 et seqq. *contra recusantes dare mutuò,* 10 et seqq. *eleemosyna,* 14 et seqq. *mutuò accipiens, erro,* 29.

SIXTINA VERSIO. | VERSIO VULGATA.

Qui facit misericordiam, fœnerabitur proximo : et qui prævalet manu suâ, mandata servat.

1. Qui facit misericordiam, fœneratur proximo suo : et qui prævalet manu, mandata servat.

1 *Qui prævalet manu :* qui manu est liberali.

Fœnerare proximo in tempore necessitatis illius : et rursus redde proximo in tempore.	2. Fœnerare proximo tuo in tempore necessitatis illius : et iterum redde proximo in tempore suo.
Confirma verbum, et fideliter age cum illo; et in omni tempore invenies quod tibi necessarium est.	3. Confirma verbum, et fideliter age cum illo : et in omni tempore invenies quod tibi necessarium est.
Multi quasi inventionem æstimaverunt fœnus, et præstiterunt molestiam iis qui se adjuverunt.	4. Multi quasi inventionem æstimaverunt fœnus, et præstiterunt molestiam his, qui se adjuverunt.
Donec accipiat, osculabitur manum ejus, et in pecuniis proximi humiliabit vocem :	5. Donec accipiant, osculantur manus dantis, et in promissionibus humiliant vocem suam :
Et in tempore redditionis protrahet tempus, et reddet verba acediæ, et tempus causabitur :	6. Et in tempore redditionis postulabit tempus, et loquetur verba tædii et murmurationum, et tempus causabitur :
Si potuerit, vix reddet dimidium, et computabit illud, quasi inventionem.	7. Si autem potuerit reddere, adversabitur, solidi vix reddet dimidium, et computabit illud quasi inventionem :
Sin autem, fraudavit illum pecuniis ejus, et possedit illum inimicum gratis :	8. Sin autem fraudabit illum pecuniâ suâ, et possidebit illum inimicum gratis:

4 *Multi quasi inventionem :* quasi bonum inventum ac modum acquirendæ rei : verti potest tanquam lucrum inexpectatum. *Æstimaverunt fœnus :* mutuò acceptam, nec reddendam pecuniam : vide vers. 7.

6 *Verba tædii :* hoc est, cunctationis. *Et computabit illud :* pecuniam creditam, *quasi inventionem :* quasi rem bene inventam, bene partam : sive existimaverunt procrastinationem, illam quasi præclarum inventum.

8 *Sin autem :* supple, non potuerit reddere.

Maledicta et convitia reddet illi : et pro honore reddet illi inhonorationem.

9. Et convitia et maledicta reddet illi : et pro honore et beneficio reddet illi contumeliam.

Multi propter nequitiam averterunt : fraudari gratis timuerunt.

10. Multi non causâ nequitiæ non fœnerati sunt : sed fraudari gratis timuerunt.

Verumtamen super humilem longanimis esto : et pro eleemosynâ non protrahas illum.

11. Verumtamen super humilem animo fortior esto : et pro eleemosynâ non trahas illum.

Propter mandatum assume pauperem : et secundùm inopiam ejus ne dimittas eum vacuum.

12. Propter mandatum assume pauperem : et propter inopiam ejus ne dimittas eum vacuum.

Perde pecuniam propter fratrem et amicum : et non contrahat rubiginem sub lapide in perditionem.

13. Perde pecuniam propter fratrem et amicum tuum : et non abscondas illam sub lapide in perditionem.

Pone thesaurum tuum secundùm præcepta Altissimi : et proderit tibi magis quàm aurum.

14. Pone thesaurum tuum in præceptis Altissimi : et proderit tibi magis quàm aurum.

9 *Convitia et maledicta reddet illi*, loco pecuniarum.

10 *Multi non causâ*.... multi sunt qui à mutuo dando abhorrent, *non causâ nequitiæ* : non perverso animo : *sed* eò quòd *fraudari gratis* (nullâ spe emolumenti : seu potiùs, nullâ satis idoneâ metuendi causâ) *timuerunt*; quos sequentia reprehendunt. Gr. multi per nequitiam avertunt (se à mutuo dando petentibus :) contra quod Dominus : *volenti mutuari à te, ne avertaris* : Matth. v. 42.

11 *Animo fortior* : ne sis adeo meticulosus, neque duro animo tuo eam excusationem obtendas, quæ est versu præcedenti : quippe qui non modò mutuò dare, sed etiam ultro eleemosynam præstare jubearis, vide vers. 13. *Ne trahas*, ne protrahas, nec in longum ducas.

12 *Propter inopiam* : secundùm inopiam.

Conclude eleemosynam in cellis tuis: et hæc eruet te ex omni malo.

15. Conclude eleemosynam in corde pauperis: et hæc pro te exorabit ab omni malo.

Super scutum potentiæ, et super lanceam roboris, adversùs inimicum pugnabit pro te.

16. 17. 18. Super scutum potentis, et super lanceam adversùs inimicum tuum pugnabit.

Vir bonus fidejubet pro proximo: et qui perdidit verecundiam, derelinquet illum.

19. Vir bonus fidem facit pro proximo suo: et qui perdiderit confusionem, derelinquet sibi.

Gratias fidejussoris ne obliviscaris: dedit enim pro te animam suam.

20. Gratiam fidejussoris ne obliviscaris: dedit enim pro te animam suam.

21. Repromissorem fugit peccator et immundus.

Bona fidejussoris evertet peccator: et ingratus sensu derelinquet liberantem se.

22. Bona repromissoris sibi adscribit peccator: et ingratus sensu derelinquet liberantem se.

23. Vir repromittit de proximo suo: et cùm per-

[15] *Eleemosynam in corde pauperis:* in sinu, latenter. *Prov.* XXI. 14. Gr. in cellis tuis; suo tempore erogandam, nec aliò distrahendam; sint cellæ ejusmodi, quæ non uni tibi, sed potiùs pauperi fructiferæ sint.

[19] *Vir bonus fidem facit,* fidejubet: quâ sententiâ molliuntur et explicantur quæ passim in Proverbiis de non fidejubendo feruntur. *Confusionem,* verecundiam: qui inverecundè negat opem suam proximo laboranti: *derelinquet* illum (proximum suum) *sibi....* suæ inopiæ: cujus versûs alia interpretatio, sed mutila et obscura vers. 23.

[21] *Repromissorem:* fidejussorem.

[22] *Sibi adscribit:* vide Gr.

[23] *Vir repromittit:* vide 19.

diderit reverentiam, derelinquetur ab eo.

Fidejussio multos perdidit dirigentes, et commovit illos quasi fluctus maris.

24. Repromissio nequissima multos perdidit dirigentes, et commovit illos quasi fluctus maris.

Viros potentes migrare fecit : et vagati sunt in gentibus alienis.

25. Viros potentes gyrans migrare fecit : et vagati sunt in gentibus alienis.

Peccator incidens in fidejussionem, et sectans redemptiones, incidet in judicia.

26. Peccator transgrediens mandatum Domini, incidet in promissionem nequam : et qui conatur multa agere, incidet in judicium.

Recupera proximum secundùm virtutem tuam : et attende tibi, ne incidas.

27. Recupera proximum secundùm virtutem tuam : et attende tibi, ne incidas.

Initium vitæ, aqua et panis, et vestimentum, et domus tegens turpitudinem.

28. Initium vitæ hominis aqua et panis, et vestimentum, et domus protegens turpitudinem.

Melior est victus pauperis sub tegmine asserum, quàm

29. Melior est victus pauperis sub tegmine asserum,

24 *Multos perdidit dirigentes,* bene habentes : multos etiam viros bonos à recto tramite avertit, dum se fraudibus et vitiligationibus expedire satagunt. Vide 26.

26 *Incidet* (tanquam in barathrum) *in promissionem :* fidejussionem. *Qui conatur multa agere* ut se expediat : sive ut Gr. habet, sectans redemptiones, se à fidejussione expedire satagens : *incidet in judicium :* in judicia, in lites inextricabiles ; aliter : qui multis se implicat negotiis : sectans redemptiones, ἐργολαβίας, alienas lites emens : conductorem, redemptorem, institorem agens, multaque agenda suscipiens : incidet, etc.

28 *Initium vitæ :* vita paucis eget : quod qui cogitaverit, non ad fœnora adigetur, quibus sibi exitium accersat. Vide vers. 35. *domus.... turpitudinem,* occultans quæ decentiùs latent.

epulæ splendidæ in alienis.

Super minimum et magnum placeat tibi.

Vita nequam de domo in domum : et ubi hospitabitur, non aperiet os.

Hospitio suscipies, et potabis ad ingrata; et præterea in his amara audies :

Transi hospes, orna mensam ; et si quid in manu tuâ, ciba me.

Exi hospes à facie honoris : advenit mihi hospitio suscipiendus frater: opus est domo.

Gravia hæc homini habenti sensum, increpatio

quàm epulæ splendidæ in peregrè sine domicilio.

30. Minimum pro magno placeat tibi, et improperium peregrinationis non audies.

31. Vita nequam hospitandi de domo in domum : et ubi hospitabitur, non fiducialiter aget, nec aperiet os.

32. Hospitabitur, et pascet, et potabit ingratos; et ad hæc amara audiet.

33. Transi hospes, et orna mensam; et quæ in manu habes, ciba cæteros.

34. Exi à facie honoris amicorum meorum : necessitudine domûs meæ : hospitio mihi factus est frater.

35. Gravia hæc homini habenti sensum : correptio

29 *In peregrè :* in alieno loco.

31 *Vita nequam :* pudenda.

32 *Hospitabitur.* Nec minùs incommoda, aut injucunda susceptio talium hospitum, qui mendicandi consuetudine frontem perfricuerint.

33 *Transi hospes :* oratio peregrini impudentis, cibos ab hospite tanquam debitum, exigentis : *ciba cæteros* : me. Gr.

34 *Exi à facie honoris :* oratio excusantis ab hospite suscipiendo ; decede ab honoris loco quem concedo amicis. *Necessitudine domûs meæ* · domo opus habeo ; hospes alius supervenit, fratris instar carus. Vide Gr.

35 *Gravia hæc :* hæc præcepta sunt *correptio domûs :* instructio.

domûs, et improperium fœneratoris.

domûs, et improperium fœneratoris.

emendatio : *improperium fœneratoris :* ejus qui accipiendo fœnori, eò inopiæ redactus est, ut eversâ re domoque, vagus ac profugus nullo possit loco consistere.

CAPUT XXX.

De liberis ab ineunte ætate curandis, ad 14. de valetudine, ad finem usque capitis : de ejus pretio, 14 ad 22. ad eam servandam adhibenda lætitia, 23. continentia, 24. et in cibis delectus, 27. fugiendæ curæ : tristitia, invidia, ira, 22, 24, 25, 26.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
De liberis.	
Qui diligit filium suum, assiduabit illi flagella, ut lætetur in novissimo suo.	1. Qui diligit filium suum, assiduat illi flagella, ut lætetur in novissimo suo, et non palpet proximorum ostia.
Qui erudit filium suum, lucrabitur in illo, et in medio notorum in illo gloriabitur.	2. Qui docet filium suum, laudabitur in illo, et in medio domesticorum in illo gloriabitur.
Qui docet filium suum, in zelum mittet inimicum ; et in medio amicorum gloriabitur in illo.	3. Qui docet filium suum, in zelum mittit inimicum ; et in medio amicorum gloriabitur in illo.
Mortuus est pater ejus, et quasi non est mortuus : similem enim sibi reliquit post se.	4. Mortuus est pater ejus, et quasi non est mortuus : similem enim reliquit sibi post se.
In vitâ suâ vidit, et læ-	6. In vitâ suâ vidit, et læ-

[1] *Proximorum ostia :* erro, inops, vagus.

tatus est, et in obitu suo non est contristatus.

Contra inimicos reliquit defensorem, et amicis reddentem gratiam.

Refrigerans filium, colligabit vulnera illius; et ad omnem clamorem turbabuntur viscera sua.

Equus indomitus evadit durus: et filius remissus evadit præceps.

Lacta filium, et paventem te faciet: lude cum illo, et contristabit te.

Ne corrideas illi, ne simul doleas: et in novissimo quaties dentes.

Non des illi potestatem in juventute:

Tunde latera illius, dum infans est: ne fortè induratus, non credat tibi.

Erudi filium tuum, et

tatus est in illo: in obitu suo non est contristatus, nec confusus est coram inimicis.

6. Reliquit enim defensorem domûs contra inimicos, et amicis reddentem gratiam.

7. Pro animabus filiorum colligabit vulnera sua; et super omnem vocem turbabuntur viscera ejus.

8. Equus indomitus evadit durus: et filius remissus evadet præceps.

9. Lacta filium, et paventem te faciet: lude cum eo, et contristabit te.

10. Non corrideas illi, ne doleas: et in novissimo obstupescent dentes tui.

11. Non des illi potestatem in juventute, et ne despicias cogitatus illius.

12. Curva cervicem ejus in juventute, et tunde latera ejus, dum infans est: ne fortè induret, et non credat tibi; et erit tibi dolor animæ.

13. Doce filium tuum, et

7 *Pro animabus filiorum.* Vide Gr. *Et super omnem vocem:* omnem rumorem malum de filio: *turbabuntur viscera ejus;* culparum metu, et emendandi studio, quod est curare vulnus.

8 *Remissus:* dissolutus: remissis habenis ac stimulis.

10 *Obstupescent dentes tui:* stupor dentium pro frendore: ex irâ adversùs filium.

operare in illo; ne in turpitudinem tuam offendat. Et ne despicias ignorantias illius : curva cervicem ejus in juventute.

operare in illo : ne in turpitudinem illius offendas.

De sanitate.

Melior est pauper sanus, et fortis viribus, quàm dives flagellatus in corpore suo.

14. Melior est pauper sanus, et fortis viribus, quàm dives imbecillis, et flagellatus malitiâ.

Sanitas et bona habitudo melior est omni auro : et corpus validum, quàm census immensus.

15. Salus animæ in sanctitate justitiæ melior est omni auro et argento : et corpus validum, quàm census immensus.

Non est census melior sanitate corporis : et non est oblectamentum super cordis gaudium.

16. Non est census super censum salutis corporis : et non est oblectamentum super cordis gaudium.

Melior est mors, quàm vita amara, aut languor perseverans.

17. Melior est mors quàm vita amara, et requies æterna quàm languor perseverans.

Bona offusa ad os clausum, appositiones epularum appositæ super sepulcrum.

18. Bona abscondita in ore clauso, quasi appositiones epularum circumpositæ sepulcro.

[13] *Ne in turpitudinem :* ne turpes ejus mores tibi probro vertant.

[14] *Melior.* Hic titulus in Gr. de valetudine, cujus pretium hic, tuendæ rationes, ac morborum causas exequitur, ℣. 22. ad finem, *Malitia :* malo corporis habitu.

[17] *Requies* (cessatio) *æterna ;* mors ; aliâ phrasi.

[18] *Bona :* meliora : *abscondita in ore clauso :* sive moribundi qui jam glutire non valet, palato et gutture jam exsucco. Vide Gr. *Appositiones epularum.* Alludit ad antiquum morem, cujus vestigium supererat ad nostram usque ætatem in regum funeribus.

Quid prodest oblatio idolo? nec enim manducabit, nec odorabitur :

Sic qui persecutionem patitur à Domino.

Videns oculis et ingemiscens, sicut spado complectens virginem et suspirans.

Non des in tristitiam animam tuam : et non affligas temetipsum in consilio tuo.

Jocunditas cordis, hæc est vita hominis : et exultatio viri est longævitas.

Dilige animam tuam, et consolare cor tuum : et tristitiam longè expelle à te.

Multos enim occidit tristitia; et non est utilitas in eâ.

Zelus et iracundia minuunt dies : et ante tempus senectam adducet cogitatus.

19. Quid proderit libatio idolo? nec enim manducabit, nec odorabit :

20. Sic qui effugatur à Domino, portans mercedes iniquitatis :

21. Videns oculis et ingemiscens, sicut spado complectens virginem et suspirans.

22. Tristitiam non des animæ tuæ; et non affligas temetipsum in consilio tuo.

23. Jucunditas cordis hæc est vita hominis, et thesaurus sine defectione sanctitatis : et exultatio viri est longævitas.

24. Miserere animæ tuæ placens Deo, et contine : congrega cor tuum in sanctitate ejus, et tristitiam longè repelle à te.

25. Multos enim occidit tristitia, et non est utilitas in illâ.

26. Zelus et iracundia minuunt dies : et ante tempus senectam adducet cogitatus.

[20] *Sic qui effugatur :* qui finem habet : Gr. qui persecutionem patitur *à Domino,* immisso exitiali morbo.

[21] *Videns oculis,* oggestos cibos, vitæque sustentandæ avidus, deficit viribus.

[23] *Sanctitatis :* fortè sanitatis, de quâ hic agitur, quæ tamen longè valent amplius de sanitate mentis de quâ seq. ℣. Gr. deest.

[24] *Contine :* continens esto.

[26] *Zelus :* invidia, livor. *Cogitatus :* Gr. cura, sollicitudo. Post

In

In Gr. Cap. XXXIII. ℣. 13.

Splendidum cor et bonum in epulis, ciborum suorum diligentiam adhibebit.

27. Splendidum cor, et bonum in epulis est : epulæ enim illius diligenter fiunt.

hunc versum multa habet Græcus quæ respondent Vulgatæ, cap. XXXIII. 16. et seqq. usque ad finem capitis, quo loco convenientiùs reponentur.

27 *Splendidum cor :* liberale, ingenuum · *et bonum :* lætum : bono habitu et sano : et hoc ad valetudinem pertinet, ut cibi non sordidè, sed diligenter aptèque, nec sine delectu apparentur. Hîc versus in Sixtino legitur, vers. 13. cap. XXXIII, alienissimo loco, ut notabimus.

CAPUT XXXI.

De divitiis curisque conjunctis et avaritiâ, 1. *ad* 12. *de conviviis, usque ad finem : mensa divitis*, ibid. *intellige ex te ipso quæ sunt proximi*, 18. *sobrietas præsertim in vino*, 22. *ad finem. valetudini utilis*, ibid. *bonus et liberalis conviva*, 28, 29, 41, 42.

SIXTINA VERSIO.

In Græco Caput XXXIV.

VIGILIA divitiarum tabefacit carnes, et cogitatus illarum aufert somnum.

Sollicitudo vigiliæ interpellabit dormitionem : et

VERSIO VULGATA.

1. VIGILIA honestatis tabefaciet carnes, et cogitatus illius auferet somnum.

2. Cogitatus præscientiæ avertit sensum : et infirmi-

1 *Vigilia honestatis :* sive divitiarum : Gr. hoc est, vigilia ex sollicitudine divitiarum, amplæque et honorabilis vitæ. Porrò hæc habentur in Gr. cap. XXXIV. *Cogitatus :* cura.

2 *Cogitatus præscientiæ :* cogitatio præscia futurorum malorum quæ imminent divitibus : *avertit sensum :* nihil tuti cogitanti relin-

infirmitatem gravem digeret somnus.

Laboravit dives in congregatione pecuniarum, et in requie repletur deliciis suis.

Laboravit pauper in diminutione victûs, et in requie indigens fit.

Qui aurum diligit, non justificabitur: et qui insequitur corruptionem, ipse replebitur.

Multi dati sunt in casum propter aurum: et facta est perditio ipsorum ad faciem ipsorum.

Lignum offensionis est sacrificantibus ei: et omnis imprudens capietur in illo.

tas gravis sobriam facit animam.

3. Laboravit dives in congregatione substantiæ, et in requie suâ replebitur bonis suis.

4. Laboravit pauper in diminutione victûs, et in fine inops fit.

5. Qui aurum diligit, non justificabitur: et qui insequitur consumptionem, replebitur ex eâ.

6. Multi dati sunt in auri casus: et facta est in specie ipsius perditio illorum.

7. Lignum offensionis est aurum sacrificantium: væ illis, qui sectantur illud: et

quit. At Gr. cura vigiliæ (seu vigil) interpellat soporem: *et infirmitas gravis:* Gr. ægritudinem gravem eluet (allevabit) somnus.

3. 4. *In requie suâ:* in cessatione, in fine, ut habes ỿ. 4. *In diminutione victûs:* in dispergendo, sive dissipando victu, id est, opibus quibus vita sustentatur. Sensus autem utriusque sententiæ est: Alius in colligendo laborat, alius in dispergendo: ad extremum, in vitæ fine, ille laborum fructum, hic egestatem reperit: quæ et similia si ad vera bona referas, perfectam habebis sententiam.

5 *Consumptionem:* Gr. qui insequitur corruptionem, ipse (eâ) replebitur: corrumpetur, peribit.

6 *In auri casus:* in exitium propter aurum, Gr. *in specie ipsius*, auri scilicet. Gr. et facta est perditio ipsorum, ante faciem ipsorum, manifesta et ineluctabilis.

7 *Lignum offensionis:* (sive idolum) *est aurum sacrificantium:* Gr. (aurum de quo ỿ. antecedente) lignum offensionis est, (sive

omnis imprudens deperiet in illo.

Beatus dives, qui inventus est sine maculâ, et qui post aurum non abiit.

8. Beatus dives, qui inventus est sine maculâ; et qui post aurum non abiit, nec speravit in pecuniâ et thesauris.

Quis est, et beatificabimus eum? fecit enim mirabilia in populo suo.

9. Quis est hic, et laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vitâ suâ.

Quis probatus est in illo, et perfectus est? et sit in gloriationem. Quis potuit transgredi, et non est transgressus; et facere mala, et non fecit?

10. Qui probatus est in illo, et perfectus est, erit illi gloria æterna: qui potuit transgredi, et non est transgressus: facere mala, et non fecit.

Stabilientur bona illius: et eleemosynas illius enarrabit ecclesia.

11. Ideo stabilita sunt bona illius in Domino: et eleemosynas illius enarrabit omnis ecclesia sanctorum.

Supra mensam magnam sedisti? non aperias super illam fauces, et

12. Supra mensam magnam sedisti? non aperias super illam faucem tuam prior.

Ne dicas, Multa quidem sunt, quæ super illam.

13. Non dicas sic: Multa sunt, quæ super illam sunt.

Memento quoniam malum est oculus nequam.

14. Memento quoniam malus est oculus nequam.

idolum) sacrificantibus ei (auro scilicet:) quod congruit loco Pauli: avaritia *est idolorum servitus*. Col. III. 5. *Deperiet*. Vide Gr.

9 *Laudabimus*: Gr. beatificabimus; beatum prædicabimus.

10 *Qui probatus est in illo*: auro. Vide Græc.

12 *Supra mensam magnam*. Jam aggreditur de conviviis: qui sermo deducitur ad ℣. 19. sequentis capitis, ac primùm describit divitum avarorum magna et invisa convivia, monetque ne ciborum copiam, sed animum præbentis aspicias.

14 *Oculus nequam*: avarus, invidus, quasi diceret: quid lætaris

Nequius oculo quid creatum est? Ideo ab omni facie lacrymatur.

Quòcumque aspexerit, ne extendas manum :

Et ne comprimaris cum eo in catino.

Intellige quæ sunt proximi, ex te ipso : et in omni re cogita.

Comede, ut homo, quæ tibi sunt apposita; et non devores, ne odio habearis.

Cessa prior, causâ disciplinæ : et noli esse insatiabilis, ne fortè offendas.

15. Nequius oculo quid creatum est? ideo ab omni facie suâ lacrymabitur. Cùm viderit,

16. Ne extendas manum tuam prior, et invidiâ contaminatus erubescas.

17. Ne comprimaris in convivio.

18. Intellige quæ sunt proximi tui ex te ipso.

19. Utere quasi homo frugi his, quæ tibi apponuntur : ne, cùm manducas multum, odio habearis.

20. Cessa prior, causâ disciplinæ : et noli nimius esse, ne fortè offendas.

avarorum conviviis? qui, si quid parant lautiùs, aspicientes dolent, tibique invident; ut exponit sequens.

15 *Ab omni facie lacrymabitur*, sive lacrymat; ille avarus convivii instructor, plorat cibos quos ipse aspicit in mensâ suâ tibi administratos. *Facies* pro re conspectui oblatâ. *Cùm viderit :* Gr. quòcumque aspexerit; quemcumque cibum velut oculis designaverit; ad eum tu

16 *Ne extendas manum... et invidiâ :* ne invidiâ : (avari tibi invidentis cibos) *contaminatus :* (ejusque lividis oculis reprehensus) erubescas : Græc. deest : quo sublato cum sequente planior nexus.

17 *Ne comprimaris :* Gr. ne collidas cum eo (manum de quâ agitur) in catino.

18 *Intellige quæ sunt proximi.* Optima regula morum, quam ad mensam quoque adhibendam docet; si quid concupiscis, intellige et ab alio posse appeti; et largire ultro, sive dimitte cupienti. Addit Gr. et in omni re (quamvis exiguâ) cogita (ac te prudentem præbe.)

19 *Utere :* Gr. comede ut homo; ne belluæ more sis vorax.

20 *Causâ disciplinæ :* temperantiæ.

Et si in medio multorum sedisti, prior illis ne extendas manum tuam.

Quàm sufficiens est homini erudito exiguum! et in lecto suo non laborat asthmate.

Somnus sanitatis in intestino moderato: surrexit prior; et anima ipsius cum ipso.

Labor vigiliæ, et choleræ, et tortura cum viro insatiabili.

Et si coactus fueris in epulis, surge in medio pomorum, et requiesces.

Audi me, fili, et ne sper-

21. Et si in medio multorum sedisti, prior illis ne extendas manum tuam, nec prior poscas bibere.

22. Quàm sufficiens est homini erudito vinum exiguum! et in dormiendo non laborabis ab illo, et non senties dolorem.

23. Vigilia, cholera, et tortura viro infrunito.

24. Somnus sanitatis in homine parco: dormiet usque manè, et anima illius cum ipso delectabitur.

25. Et si coactus fueris in edendo multum, surge è medio, evome: et refrigerabit te, et non adduces corpori tuo infirmitatem.

26. Audi me, fili, et ne

21 *Prior illis:* non tantùm temperantiæ, sed etiam honoris causâ.

22 *Non laborabis:* cruditate et crapulâ: Gr. asthmate.

23 *Vigilia et cholera:* concitata bilis: *et tortura:* alii, torsiones: *viro infrunito:* indocili: intemperanti. In Gr. ỷ. 23, 24. ordo commutatur.

24 *In homine parco:* sobrio: in ventre moderato: Gr. *Dormiet usque manè:* Gr. surrexit prior (surrexit matutinus, et præ aliis vigil.) *Et anima illius cum ipso:* vivax, suîque compos.

25 *Et si coactus... in edendo:* in epulis, Gr. *surge è medio:* pomorum, Gr. (ac secundæ mensæ;) *evome;* ex antiquæ medicinæ præceptis, atque inde inolitis moribus. *Refrigerabit te:* requiesces, Gr. desines.

nas me : et in novissimo invenies verba mea.

spernas me : et in novissimo invenies verba mea.

In omnibus operibus tuis esto velox : et omnis infirmitas non occurret tibi.

27. In omnibus operibus tuis esto velox, et omnis infirmitas non occurret tibi.

Splendidum in panibus benedicent labia : et testimonium bonitatis illius fidele.

28. Splendidum in panibus benedicent labia multorum : et testimonium veritatis illius fidele.

Nequissimo in pane obmurmurabit civitas : et testimonium nequitiæ illius certum.

29. Nequissimo in pane murmurabit civitas : et testimonium nequitiæ illius verum est.

In vino noli fortem agere : multos enim exterminavit vinum.

30. Diligentes in vino noli provocare : multos enim exterminavit vinum.

Fornax probat aciem ferri in tincturâ : sic vinum corda in contentione superborum.

31. Ignis probat ferrum durum : sic vinum corda superborum arguet in ebrietate potatum.

Æquale vitæ vinum homini ; si bibas illud mensurâ suâ.

32. Æqua vita hominibus vinum in sobrietate : si bibas illud moderatè, eris sobrius.

Quæ vita ei, qui minuitur vino?

33. Quæ vita est ei, qui minuitur vino?

34. Quid defraudat vitam? mors.

28, 29. *Splendidum in panibus... nequissimo in pane :* panis, hebraismo noto, pro toto victu.

30 *Diligentes in vino :* ad potandum alacres : Gr. in vino ne esto fortis.

31 *Sic vinum.* Probatur in potatione quo ingenio quis sit, vino arcana resolvente.

32 *Æqua vita :* vinum sobriè potum æquabilem ac temperatam vitam facit. *Si bibas moderatè :* mensurâ suâ, Græc. Vide 36, 37.

Et ipsum creatum est in jocunditatem hominis.

35. Vinum in jucunditatem creatum est, et non in ebrietatem, ab initio.

Exultatio cordis, et lætitia animæ, vinum potatum in tempore, quod satis sit.

36. Exultatio animæ et cordis, vinum moderatè potatum.

37. Sanitas est animæ et corpori sobrius potus.

38. Vinum pomultum-tatum irritationem, et iram, et ruinas multas facit.

Amaritudo animæ vinum potatum multum in irritatione et contentione.

39. Amaritudo animæ vinum multum potatum.

Multiplicat ebrietas furorem imprudentis in offensionem, minorans virtutem, et faciens vulnera.

40. Ebrietatis animositas, imprudentis offensio, minorans virtutem, et faciens vulnera.

In compotatione vini non arguas proximum, et non despicias eum in jocunditate illius.

41. In convivio vini non arguas proximum : et non despicias eum in jucunditate illius.

Verbum improperii ne dicas illi : et non premas illum in repetendo.

42. Verba improperii non dicas illi : et non premas illum in repetendo.

40 *Ebrietatis animositas :* Gr. multiplicat : etc. minorans virtutem; minuens vires.

42 *In repetendo :* debito sive promisso.

CAPUT XXXII.

De rectoribus : ad 4. quasi unus ex ipsis, 1. senes loquantur : juniores magis audiant, 4. et seqq. domi morandum quàm maximè, 16. viri boni, 18, 19. prudentes, 23, 24. correptio : à quibus abstinendum viis, 25. cautè agendum, 27.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
In Græco Caput XXXV.	
De Rectoribus.	
RECTOREM te posuerunt ? noli extolli : esto in illis, quasi unus ex ipsis :	1. RECTOREM te posuerunt ? noli extolli : esto in illis quasi unus ex ipsis.
Curam illorum habe, et sic confide : et omni curâ tuâ explicitâ recumbe :	2. Curam illorum habe, et sic confide ; et omni curâ tuâ explicitâ recumbe :
Ut læteris propter illos,	3. Ut læteris propter il-

[1] *Rectorem* convivii ex symbolis ; quod antecedentibus magis congruit. Agit autem de illis conviviis gravibus, moderatisque, quæ, veterum sapientum more, optimis sermonibus condiebantur ; patet ex ℣. 4. et aliis, senioribus docentibus, tacente juniorum turbâ, adhibitâ sanè musicâ, verùm ut par erat in tali convivio, gravis illa et sacra, de quâ XLIV. 5. quæ cupiditates componeret, non accenderet ; procul autem illæ crebræ, atque ad multam noctem protractæ perpotationes ; sed quisque monebatur ut maturus domum rediret, ibique se graviter oblectaret, 14, 15, 16. nec priusquam gratiis Deo actis discederet : ℣. 17. Non igitur immeritò instruitur ille rector qui his rebus præsit : quantò autem magis officio suo invigilet populorum rector ?

[2] *Omni curâ tuâ explicitâ recumbe :* rebus omnibus comparatis accumbe ad mensam cum reliquis. In populo regendo ne quiescas, nisi officio functus.

et ornamenti gratiâ accipias coronam.

los, et ornamentum gratiæ accipias coronam, et dignationem consequaris corrogationis.

Loquere major natu (decet enim te).

4. Loquere major natu: decet enim te

In diligenti scientiâ, et non impedias musica.

5. Primum verbum, diligenti scientiâ, et non impedias musicam.

Ubi est acroama, non effundas sermonem: et importunè noli sapientiam ostentare.

6. Ubi auditus non est, non effundas sermonem, et importunè noli extolli in sapientiâ tuâ.

Sigillum carbunculi in ornamento aureó, concentus musicorum in compotatione vini.

7. Gemmula carbunculi in ornamento auri, et comparatio musicorum in convivio vini.

3 *Ornamentum gratiæ:* vide Gr. *dignitatem consequaris corrogationis:* deest Gr. Fortè: *coronationis*, et esset altera versio posterioris membri hujus versûs. Coronas autem in conviviis adhibitas, etiam illud testatur: *Coronemus nos rosis:* Sap. II. 8. quantò ergo magìs rectori quàm reliquis?

5 *Diligenti scientiâ:* accuratâ: *non impedias musicam* in convivio resonantem, ut ℣. 7, 8. sed qualem mox diximus, doctis temperatisque sermonibus congruentem: Gr. musica, neutro plurali: instrumenta musica, cantus, sub quibus etiam comprehendas hominum consiliorumque concentum.

6 *Ubi auditus non est;* ubi turba nullaque attentio dictis: contrà Gr. ubi acroama est: ubi musici cantus, ne obloquare: *importunè noli extolli*, ne intempestivè sapientem agas; ne sapientiam ostentes: Gr. ut faciunt illi qui inter cantus ut periti hujus artis, argutè disserentes, obtundunt alios, cùm audiendi, non dicendi sit locus. Allegoricè: ne pulchros et concinnos sermones interturbes.

7 *Gemmula carbunculi:* sigillum, Græc. *comparatio*, sive concentus, Gr. *musicorum.*

In fabricatione aureâ sigillum smaragdi, modulatio musicorum in vino jocundo.

8. Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in jucundo et moderato vino.

9. Audi tacens; et pro reverentiâ accedet tibi bona gratia.

Adolescens loquere, cùm necessitas tibi fuerit, vix,

10. Adolescens loquere in tuâ causâ vix.

Si bis interrogatus fueris. In summam collige sermonem:

11. Si bis interrogatus fueris, habeat caput responsum tuum.

In paucis multa: esto quasi sciens, et simul tacens.

12. In multis esto quasi inscius: et audi tacens simul et quærens.

In medio magnatorum non agas æqualem: et alio dicente, ne multa garrias.

13. In medio magnatorum non præsumas: et ubi sunt senes, non multum loquaris.

[8] *Sicut in fabricatione:* in opere aureo: *signum*, sigillum, Gr. *est smaragdi: numerus musicorum:* Gr. melos, modulatio.

[10] *In tuâ causâ:* cùm ad te sermo devenerit: quæ in conviviis quoque illis ad sapientiam institutis, observata, ad totam postea vitam transferantur.

[11] *Si bis:* Gr. refert ad præcedentem: *habeat caput:* sit à certo capite, initioque deductum: meliùs ex Gr. κεφαλαίωσον: in summam contrahe sermonem; addit: paucis multa; supple: complectere.

[12] *In multis esto quasi inscius.* Invisum et importunum hominum genus, qui omnia scire se volunt, aliosque enecant sermonibus: *tu audi tacens simul et quærens:* interrogans; quippe qui doceri, quàm docere malis: quod sæpè Aug. de se profitetur, præsertim epistolâ nonâ ad Mercatorem: Gr. aliter, sed eodem sensu: esto quasi sciens: et simul tacens (nec ostentes scientiam.)

[13] *Non præsumas:* ne te æquaveris: ne te geras pro æquali, Gr. *ubi sunt senes.* Vide Gr.

Ante tonitruum festinat coruscatio : et ante verecundum præibit gratia.

14. Ante grandinem præibit coruscatio : et ante verecundiam præibit gratia, et pro reverentiâ accedet tibi bona gratia.

In horâ exurge, et non sis ultimus : recurre in domum, et ne torpeas. Ibi lude :

15. Et horâ surgendi non te trices : præcurre autem prior in domum tuam, et illic avocare, et illic lude,

Et fac cogitata : et ne pecces verbo superbo.

16. Et age conceptiones tuas, et non in delictis et verbo superbo.

Et super his benedicito eum qui fecit te, et inebriantem te de bonis suis.

17. Et super his omnibus benedicito Dominum, qui fecit te, et inebriantem te ab omnibus bonis suis.

Qui timet Dominum, excipiet doctrinam : et qui ma-

18. Qui timet Dominum, excipiet doctrinam ejus : et

[14] *Ante grandinem :* ante tonitruum, Gr. *ante verecundiam :* Gr. ante verecundum. Significat autem verecundi adolescentis dicta quâdam pudoris gratiâ commendari : quæ gratiâ tam præcedere nata sit, quàm tonitruum præcedit coruscatio. *Pro reverentiâ :* iteratum ex ℣. 9. Gr. deest.

[15] *Horâ surgendi :* è mensâ : *non te trices :* nec velut impeditis gressibus vacilles, aut etiam labare temulentus, sive, ne te involvas tricis, vanisque impedimentis ; aliamque ex aliâ remanendi excusationem nectas. Vide Gr. *Præcurre* prior : Gr. recurre in domum : (ne vagere) : et ne torpeas (somno aut desidiâ oppressus, neque ex torpore resideas domi, sed animum recolligendi studio.) *Illic avocare, illic lude :* ibi dulces lusus, dulcia animi avocamenta quæras. En quàm sobrii, quàm sani ex illo convivio redeant ; unde sequitur :

[16] *Et age conceptiones tuas.* Fac quæ vis, age ingenio tuo, dummodo à malis ac superbis dictis factisque abstineas.

[17] *Benedicito Dominum... inebriantem te.* Ne antè discesseris quàm Deo, ut vero convivii apparatori, gratias egeris ; quo fine concluditur sermo de conviviis.

nè vigilant, invenient benedictionem.

Qui quærit legem, replebitur eâ; et qui simulat, scandalizabitur in eâ.

Qui timent Dominum, invenient judicium : et justificationes quasi lumen accendent.

Homo peccator vitat correptionem : et secundùm voluntatem suam inveniet comparationem.

Vir consilii non despiciet considerationem : alienus et superbus non pertimescet timorem,

Etiam postquam fecit secum sine consilio.

Sine consilio nihil facias : et in faciendo te non pœnitebit.

In viâ ruinæ non eas, et non offendes in lapidosis.

qui vigilaverint ad illum, invenient benedictionem.

19. Qui quærit legem, replebitur ab eâ : et qui insidiosè agit, scandalizabitur in eâ.

20. Qui timent Dominum, invenient judicium justum : et justitias quasi lumen accendent.

21. Peccator homo vitabit correptionem : et secundùm voluntatem suam inveniet comparationem.

22. Vir consilii non disperdet intelligentiam : alienus et superbus non pertimescet timorem :

23. Etiam postquam fecit cum eo sine consilio, et suis insectationibus arguetur.

24. Fili, sine consilio nihil facias : et post factum non pœnitebis.

25. In viâ ruinæ non eas, et non offendes in lapides :

19 *Qui insidiosè agit :* Gr. simulator : hypocrita : *scandalizabitur in eâ :* offendet in legem.

21 *Comparationem :* σύγκριμα : consensionem : fœdâ adulatione.

22 *Intelligentiam :* Gr. cogitationem : considerationem. *Alienus,* impius, infidelis : *non pertimescet timorem :* malè securus ex inconsiderantiâ et animi levitate.

23 *Etiam postquam fecit cum eo,* secum, Gr. id est (ex propriâ sententiâ) *sine consilio :* etiamsi res suas fortunæ permittat. *Suis insectationibus :* suis ipse consiliis capietur. Deest Gr.

25 *In viâ ruinæ :* præcipitii : Gr. *Et non offendas :* ne offendas *in lapides :* Gr. in lapidosis : (et difficilibus itineribus) *nec credas te*

Non credadas te viæ non exploratæ.

nec credas te viæ laboriosæ, ne ponas animæ tuæ scandalum.

Et à filiis tuis cave.

26. Et à filiis tuis cave, et à domesticis tuis attende.

In omni opere crede animæ tuæ : hoc est enim observatio mandatorum.

27. In omni opere tuo crede ex fide animæ tuæ : hoc est enim conservatio mandatorum.

Qui credit legi, attendit mandatis : et qui confidit in Domino, non minorabitur.

28. Qui credit Deo, attendit mandatis, et qui confidit in illo non minorabitur.

viæ laboriosæ, inexploratæ, Gr. Hic observa tres evitandas vias : exitiosas sive præcipites, difficiles et periculosas, inexploratas.

26. 27. *Crede* non liberis ac propinquis; sed *animæ tuæ*, ipsi tibi : age prout recta ratio suaserit. *Hoc est conservatio mandatorum*, si non alienâ ratione ducaris, sed tuâ; sive etiam *fide*, ut habet Vulgata : quanquam Gr. deest.

CAPUT XXXIII.

Deum timens : legi credens. 1, 2, 3. *irrisor*, 6. *Deus, instar figuli, ut vult alios erigit, alios deprimit*, 7 *ad* 15. *justo tamen judicio*, ibid. *contrariorum sapiens ordinator*, 15. *Auctoris sedulitas in conquirendis sententiis*, 16. *Vir sapiens ne se subdat filio : non uxori : non cuivis homini*, 20 et seqq. *dimissionem opum reservet testamento*, 20, 24. *de servis continendis, ac benevolè tractandis*, 25. *ad finem : otiositas*, 29.

SIXTINA VERSIO.

In Gr. Cap. XXXVI.

Timenti Dominum non occurret malum, sed in tentatione et iterum liberabit illum.

VERSIO VULGATA.

1. Timenti Dominum non occurrent mala, sed in tentatione Deus illum conservabit, et liberabit à malis.

Vir sapiens non odiet legem: qui autem simulat in eâ, quasi in procellâ, navis.

2. Sapiens non odit mandata et justitias, et non illidetur quasi in procellâ navis.

Homo sensatus credet legi: et lex ei fidelis,

3. Homo sensatus credit legi Dei: et lex illi fidelis.

Sicut interrogatio justorum. Para verbum, et sic audieris: colliga doctrinam, et responde.

4. Qui interrogationem manifestat, parabit verbum, et sic deprecatus exaudietur: et conservabit disciplinam, et tunc respondebit.

Rota carri præcordia fatui: et quasi axis qui versatur, cogitatus illius.

5. Præcordia fatui quasi rota carri, et quasi axis versatilis cogitatus illius.

Equus ad admissuram, amicus subsannator: sub omni supersedente hinnit.

6. Equus emissarius, sic et amicus subsannator: sub omni suprasedente hinnit.

Quare dies diem superat,

7. Quare dies diem supe-

2 *Et non illidetur:* Gr. simulator (hypocrita) *quasi in procellâ navis:* semper agitatus, nullo certo tramite.

3 *Lex illi fidelis:* addit Græc. sicut (ostendit) interrogatio (sive probatio) justorum.

4 *Qui interrogationem:* Gr. para verbum, (meditare quæ dicas) et audieris.

5 *Rota carri:* stridens, importuna, versatilis.

6 *Equus emissarius, amicus subsannator,* irrisor, *sub omni suprasedente,* sub omni insessore *hinnit,* quo risum significat; æquè arridet, æquè illudit omnibus.

7 *Quare dies diem superat?* Summa est: Quemadmodum lux omnis, dies omnis, annus omnis à sole est; et tamen dies die, annus anno illustrior ac pulchrior; (Dei enim sapientia discriminavit dies, et alios quidem in festos consecravit, alios instituit ad numerum tantùm, et ad implendum mensium annorumque curriculum) ita homines ab unâ terrâ orti, disponente Deo, alii aliis clariores. Hæc summa usque ad ℣. 15. Jam singula perpendamus.

et omne lumen diei anni à sole ?

A Domini scientiâ separati sunt :

Et immutavit tempora, et dies festos.

Ex ipsis exaltavit, et sanctificavit, et ex ipsis posuit in numerum dierum. Et omnes homines de solo : et ex terrâ creatus est Adam.

In multitudine scientiæ Dominus separavit eos, et immutavit vias illorum.

Ex ipsis benedixit, et exaltavit; et ex ipsis sanctificavit, et ad se applicavit : ex ipsis maledixit, et humiliavit, et evertit illos à sta-

rat, et iterum lux lucem, et annus annum à sole ?

8. A Domini scientiâ separati sunt, facto sole, et præceptum custodiente.

9. Et immutavit tempora, et dies festos ipsorum, et in illis dies festos celebraverunt ad horam.

10. Ex ipsis exaltavit et magnificavit Deus, et ex ipsis posuit in numerum dierum. Et omnes homines de solo, et ex terrâ, unde creatus est Adam.

11. In multitudine disciplinæ Dominus separavit eos, et immutavit vias eorum.

12. Ex ipsis benedixit, et exaltavit : et ex ipsis sanctificavit, et ad se applicavit : et ex ipsis maledixit, et humiliavit, et convertit

7 *Quare dies diem..... annus annum :* cùm sint omnes *à sole*. Annos quoque aliis alios antepositos Vulgata commemorat : nec absurdè ; est enim annus jubilæus singularis inter annos dignitatis. Gr. Quare dies diem superat, et (tamen) omne lumen diei anni (seu per annum) à sole ?

8 *A Domini scientiâ :* sapientiâ.

9 *Dies festos ipsorum :* inter ipsos. *Ad horam :* suo tempore.

10 *Magnificavit :* sanctificavit : Gr.

11 *In multitudine disciplinæ :* doctrinæ et sapientiæ.

12 *Ex ipsis sanctificavit, et ad se applicavit :* suo ministerio consecravit levitas et Aaronis familiam. *Ex ipsis maledixit, et humiliavit :* ademit sacerdotium familiæ Heli, et transtulit ab Abiathar,

tione ipsorum.	illos à separatione ipsorum.
Quasi lutum figuli in manu ejus:	13. Quasi lutum figuli in manu ipsius, plasmare illud et disponere.
Omnes viæ ejus secundùm beneplacitum ejus. Sic homines in manu illius qui fecit eos, ad reddendum illis secundùm judicium suum.	14. Omnes viæ ejus secundùm dispositionem ejus: sic homo in manu illius qui se fecit, et reddet illi secundùm judicium suum.
Contra malum bonum est, et contra mortem vita: sic contra pium peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi, duo duo, unum contra unum.	15. Contra malum bonum est, et contra mortem vita: sic et contra virum justum peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi. Duo et duo, et unum contra unum.
Et ego novissimus evigilavi.	16. Et ego novissimus evigilavi, et quasi qui colligit acinos post vindemiatores.

ad Sadoc. I. *Reg.* II. III. III. *Reg.* II. 27, 35. *Convertit illos à separatione ipsorum:* abstulit honores quibus à cæteris separati erant. Gr. Avertit sive dejecit illos à statione ipsorum, sicut de Sobna dictum: *Expellam te de statione tuâ, et de ministerio tuo deponam te.* Is. XXII. 19. quod cùm fiat pro imperio ac potestate summâ, fit tamen recto justoque judicio, ℣. 13, 14.

15 *Contra malum bonum est:* humana contrariis constant: neque purum bonum, malumque inest rebus: *duo et duo*, omnia gemina, ac velut bina procedunt: *sed unum contra unum:* quæque res habet adversarium, ut veluti civili bello conficere se adversa videantur; sed Deus res temperat, et stare orbem jubet. Vide infrà XLII. 24.

16 *Et ego.* Solent sacri sententiarum auctores harum cursum abrumpere insertis adhortationibus ad animos excitandos: maximè ubi grandiora vel utiliora prompturi sunt: sic Salomon, sic Sapientiæ auctor, ad quorum exemplum hunc sermonem instituit Ecclesiasticus. *Novissimus* sapientum *evigilavi:* posteaquam Israelitæ à colligendis majorum sententiis diutissime cessarunt. *Quasi qui colligit acinos post vindemiatores.* Ita, ego post Salomonem, post Agur,

In

In Gr. Caput XXX. ℣. 16.

Quasi qui colligit acinos post vindemiatores :

In benedictione Domini perveni : et quasi qui vindemiat, replevi torcular.

Respicite quoniam non mihi soli laboravi, sed omnibus exquirentibus disciplinam.

Audite me, magnates populi; et rectores ecclesiæ, auribus percipite.

Filio et mulieri, fratri et amico non des potestatem super te in vitâ tuâ : et non dederis aliis pecunias tuas; ne fortè pœniteat te, et depreceris pro illis.

Dum adhuc superes, et spiratio in te, ne alienes te ipsum omni carni.

Melius est enim, ut filii tui te rogent, quàm te re-

17. In benedictione Dei et ipse speravi : et quasi qui vindemiat, replevi torcular.

18. Respicite quoniam non mihi soli laboravi, sed omnibus exquirentibus disciplinam.

19. Audite me, magnates, et omnes populi, et rectores ecclesiæ, auribus percipite.

20. Filio et mulieri, fratri et amico non des potestatem super te in vitâ tuâ : et non dederis alii possessionem tuam; ne fortè pœniteat te, et depreceris pro illis.

21. Dum adhuc superes et aspiras, non immutabit te omnis caro.

22. Melius est enim ut filii tui te rogent, quàm

post alios magistros, quorum sententias Ezechiæ tempore collegerunt; *Prov.* XXV. 1. XXX. 1. vindemiæ uberrimæ collegi reliquias, haud minore copiâ atque illi, qui vineam primi messuerunt : ℣. 17.

[20] *Et mulieri :* uxori. *Possessionem tuam :* res tuas, Gr. *Et depreceris pro illis :* rebus scilicet tuis in tuâ egestate suppliciter repetendis.

[21] *Non immutabit te omnis caro :* Gr. Ne commutaveris te omni carni, ne te cuiquam homini vendideris, addixeris.

spicere in manus filiorum tuorum

In omnibus operibus tuis præcellens esto.

Ne dederis maculam in gloriâ tuâ. In die consummationis dierum vitæ tuæ, et in tempore exitûs, distribue hæreditatem tuam.

De servis.

Pabula, et virga, et onera asino: panis, et disciplina, et opus servo.

Operare in puero, et invenies requiem: laxa manus illi, et quæret libertatem.

Jugum et lorum curvabunt collum:

Et servo malefico torturæ, et tormenta. Mitte illum in operationem, ne vacet.

Multam enim malitiam docuit otiositas.

te respicere in manus filiorum tuorum.

23. In omnibus operibus tuis præcellens esto.

24. Ne dederis maculam in gloriâ tuâ. In die consummationis dierum vitæ tuæ, et in tempore exitûs tui, distribue hæreditatem tuam.

25. Cibaria, et virga, et onus asino: panis, et disciplina, et opus servo.

26 Operatur in disciplinâ, et quærit requiescere: laxa manus illi, et quærit libertatem.

27. Jugum et lorum curvant collum durum, et servum inclinant operationes assiduæ.

28. Servo malevolo tortura et compedes: mitte illum in operationem ne vacet.

29. Multam enim malitiam docuit otiositas.

[22] *Respicere in manus:* tanquam dona expectantem, atque inde suspensum.

[24] *In die consummationis:* ex antecedentibus: serva res tuas quandiu vivis, testamento relicturus eas cui oportuerit.

[25] *Cibaria:* in Gr. titulus: de servis. *Cibaria... asino:* ne tamen servos habeas pro mutis animantibus, docebit ỷ. 31.

[26] *Operatur in disciplinâ:* servus opere exercitus, quærit requiem tantùm; remissis autem manibus, sive otiosus, quærit libertatem sive licentiam. Gr. Operare in puero sive servo (admove illum operi:) et invenies requiem.

In opera constitue illum, prout condecet illum. Quòd si non obaudierit, aggrava pedes ejus; et non amplifices super omnem carnem: et sine judicio nihil facias.

30. In opera constitue eum: sic enim condecet illum. Quòd si non obaudierit, curva illum compedibus; et non amplifices super omnem carnem: verùm sine judicio nihil facias grave.

Si est tibi servus, sic sicut tu: quoniam in sanguine comparasti eum. Si est tibi servus, tracta eum sicut teipsum: quoniam tanquam animâ tuâ, egebis eo.

31. Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua: quasi fratrem sic eum tracta: quoniam in sanguine animæ comparasti illum.

Si afflixeris eum, et tollens aufugiat,

32. Si læseris eum injustè, in fugam convertetur:

In quâ viâ quæres illum?

33. Et si extollens discesserit, quem quæras, et in quâ viâ quæras illum, nescis.

30 *Curva illum compedibus:* Gr. aggrava pedes ejus; ne tamen plus æquo sævias, subdit: *non amplifices* (ne multiplices plagas. Gr. ne sis nimius) *super omnem carnem:* ne sis immisericors adversùs omnem hominem, etiam servum.

31 *Sicut anima tua:* sicut tu, Gr. *Quasi fratrem:* sicut teipsum, Gr. *In sanguine animæ:* in sanguine, Gr. Alludit ad originem servitutis: primi enim servi, bello capti; sive etiam quòd empti grandi pecuniâ, quæ familiam tuam sic vegetat, ut sanguis ipsum corpus: sive, ut addit Græcus, tracta eum sicut teipsum, quoniam tanquam animâ tuâ, egebis illo.

33 *Si extollens discesserit:* si tollens, sive rapiens aliquid, aufugerit.

CAPUT XXXIV.

Somnia : divinationes, ad 8. *vera prævisio futurorum ex lege ac promissis : ex experimentis et sapientum consilio*, 8. et seqq. *spes in Deum*, 15 et seqq. *Auctoris gravia pericula*, 12, 13. *De oblationibus*, 21 et seqq. *ex iniquo et substantiâ pauperum*, ibid. *oppressores pauperum*, 25, 26. *uno animo agendum*, 28, 29. *ne in peccata recidas*, 30, 31.

SIXTINA VERSIO.

In Gr. Caput XXXI.

Vanæ spes, et mendaces viro insensato : et somnia volare faciunt imprudentes.

Quasi qui apprehendit umbram, et persequitur ventum : sic qui attendit somniis.

Hoc juxta hoc, visio somniorum : ante faciem similitudo faciei.

Ab immundo quid mundabitur ? et à falso quid verum erit ?

VERSIO VULGATA.

1. Vana spes, et mendacium viro insensato : et somnia extollunt imprudentes.

2. Quasi qui apprehendit umbram, et persequitur ventum : sic et qui attendit ad visa mendacia.

3. Hoc secundùm hoc visio somniorum : ante faciem hominis similitudo hominis.

4. Ab immundo quid mundabitur ? et à mendace quid verum dicetur ?

[1] *Extollunt :* Gr. ad verbum : volare faciunt (dant pennas :) eodem sensu : animos addunt, facilia fingunt omnia. Alludit ad eos qui se pennatos somniant, et in sublime raptos.

[3] *Hoc secundùm hoc.* Sic se habet somnium, nihil aliud est quàm homini exhibita hominis similitudo mendax, atque *ante faciem ;* tanquam in speculo : *similitudo* faciei, Gr.

[4] *A mendace :* à falso, Gr. à somnio, quod nihil nisi mendacium est.

Divinationes, et auguria, et somnia vana sunt :

5. Divinatio erroris, et auguria mendacia, et somnia malefacientium, vanitas est.

Et sicut parturientis, cor phantasias patitur. Nisi ab Altissimo fuerint missa in visitatione; ne dederis ad illa cor tuum.

6. Et sicut parturientis, cor tuum phantasias patitur. Nisi ab Altissimo fuerit emissa visitatio, ne dederis in illis cor tuum.

Multos errare fecerunt somnia, et exciderunt sperantes in illis.

7. Multos enim errare fecerunt somnia, et exciderunt sperantes in illis.

Sine mendacio consummabitur lex, et sapientia ori fideli perfectio.

8. Sine mendacio consummabitur verbum legis, et sapientia in ore fidelis complanabitur.

Vir eruditus novit multa: et qui multa expertus est, enarrabit intellectum.

9. Qui non est tentatus, quid scit? Vir in multis expertus, cogitabit multa : at qui multa didicit, enarrabit intellectum.

Qui non est expertus, pauca novit : qui autem va-

10. Qui non est expertus, pauca recognoscit : qui au-

[6] *Sicut parturientis.* Mulieres gestantes uterum, quibus, quàmque vehementibus phantasiis perturbentur, notum est.

[8] *Sine mendacio.* Quasi diceret : recurre potiùs ad legem verbumque divinum, ubi incorrupta veritas, ubi per certa promissa, vera et utilis cognitio futurorum, quemadmodum Isaiæ VIII. 19, 20. *Et cùm dixerint : Quærite à pythonibus et à divinis... ad legem magis et ad testimonium,* sive oraculum, quale à Deo vero mitti solet. *Et sapientia in ore fidelis complanabitur :* plana et aperta fiet. Gr. perfectio (erit:) ad perfectum deducetur. Sensus est : si futura investiganda sunt, præter legem divinam, observari posse virorum sapientium provida consilia et præscias conjecturas, ut docent seqq.

gatus est, multiplicabit astutiam.

Multa vidi in circumerratione meâ: et plura verborum meorum intellectus meus.

Sæpè usque ad mortem periclitatus sum; et salvatus sum horum gratiâ.

Spiritus timentium Dominum vivet:

Spes enim illorum in sal-

tem in multis factus est, multiplicat malitiam.

11. Qui tentatus non est, qualia scit? qui implanatus est, abundabit nequitiâ.

12. Multa vidi errando, et plurimas verborum consuetudines.

13. Aliquoties usque ad mortem periclitatus sum horum causâ; et liberatus sum gratiâ Dei.

14. Spiritus timentium Deum quæritur, et in respectu illius benedicetur.

15. Spes enim illorum in

[10] *Qui in multis factus est.* Gr. qui multum peregrinatus est: per multas regiones:

Qui mores hominum multorum vidit, et urbes.

unde ℣. 12. *Multa vidi errando:* peregrinando. *Multiplicat malitiam:* sive ut Gr. astutiam.

[11] *Qui tentatus..... qui implanatus:* gemina versio 9 et 10. cujus hic erit sensus: qui deceptus est fit astutior, atque etiam fit nequior, animo per hominum corruptelas à sinceritate ac simplicitate deflexo.

[12] *Plurimas verborum consuetudines:* agendique rationes: hebraicâ phrasi, verba pro rebus. Gr. planior: multa vidi circumerrando (peregrinando): et plura verborum meorum intellectus meus; quæ doceo, ea plerumque experimento vera comperi.

[13] *Usque ad mortem:* vide cap. LI. 3. et seqq. *Gratiâ Dei:* Gr. servatus sum horum gratiâ: non per somnia et divinationes, de quibus ab initio capitis, sed per legem et timorem Dei, ac præcepta, quæ nunc trado, sæpe ipse servatus sum.

[14] *Spiritus timentium Deum quæritur:* vivet, Gr. ζήσεται pro ζητεῖται, vivet.

vantem illos.

Qui timet Dominum, non trepidabit, et non pavebit: quoniam ipse est spes ejus.

Timentis Dominum beata est anima:

Cui intendit? et quis est fortitudo ejus?

Oculi Domini super diligentes eum, protectio potentiæ, et firmamentum virtutis: tegmen ab ardore, et tegmen à meridie:

Custodia ab offensione, et adjutorium à casu: exaltans animam, et illuminans oculum, dans sanitatem, vitam, et benedictionem.

Immolantis ex iniquo oblatio subsannata: et non sunt beneplacitæ subsannationes injustorum.

salvantem illos, et oculi Dei in diligentes se.

16. Qui timet Dominum, nihil trepidabit, et non pavebit: quoniam ipse est spes ejus.

17. Timentis Dominum beata est anima ejus:

18. Ad quem respicit, et quis est fortitudo ejus?

19. Oculi Domini super timentes eum, protector potentiæ, firmamentum virtutis, tegimen ardoris, et umbraculum meridiani,

20. Deprecatio offensionis, et adjutorium casûs: exaltans animam, et illuminans oculos, dans sanitatem, et vitam, et benedictionem.

21. Immolantis ex iniquo oblatio est maculata: et non sunt beneplacitæ subsannationes injustorum.

22. Dominus solus sustinentibus se in viâ veritatis et justitiæ.

19 *Protector potentiæ*: sine quo nulla est potentia nostra, seu mavis, protector potens, noto hebraismo. Gr. ad verbum: protectio opposito scuto. *Firmamentum virtutis*: validum, inconcussum; *umbraculum meridiani*: à meridie, et quâvis tentatione gravi.

20 *Deprecatio*: custodia ab offensione, Græc.

21 *Maculata*: μεμωμημένη, à μῶμος, probrum, macula. Gr. μεμωκημένη, ridicula, risu digna. *Subsannationes*: derisiones: *injustorum*, ex iniquo et rapto immolantium, Deoque illudentium.

Oblationes impiorum non probat Altissimus : neque in multitudine sacrificiorum propitiatur peccatis.

23. Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum : nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis.

Qui offert sacrificium ex substantiâ pauperum; victimat filium in conspectu patris sui.

24. Qui offert sacrificium ex substantiâ pauperum, quasi qui victimat filium in conspectû patris sui.

Panis egentium, vita pauperum est : qui defraudat illam, homo sanguinum est.

25. Panis egentium vita pauperum est : qui defraudat illum, homo sanguinis est.

Qui aufert victum, occidit proximum :

26. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum.

Et qui fraudat mercedem mercenarii, effundit sanguinem.

27. Qui effundit sanguinem, et qui fraudem facit mercenario, fratres sunt.

Unus ædificans, et unus destruens : quid proficiunt aliud, quàm labores ?

28. Unus ædificans, et unus destruens : quid prodest illis, nisi labor ?

Unus orans, et unus maledicens : cujus vocem exaudiet Dominus ?

29. Unus orans, et unus maledicens : cujus vocem exaudiet Deus ?

Qui baptizatur à mortuo, et iterum tangit eum : quid profecit lavatione suâ ?

30. Qui baptizatur à mortuo, et iterum tangit eum : quid proficit lavatio *illius*?

Sic homo qui jejunat in peccatis suis, et iterum va-

31. Sic homo qui jejunat in peccatis suis, et iterum

25 *Homo sanguinis* : cædis reus.

26 *Qui aufert in sudore*, sudanti et laboranti, *panem* : seu panem sudore partum.

28. 29. *Unus ædificans : unus orans* : intellige in eâdem familiâ; ut doceantur communi studio bene agere.

30 *Qui baptizatur* (lavatur) rediens *à mortuo*.

dit, et facit eadem : orationem illius quis exaudiet, et quid profecit humiliando se ?

eadem faciens, quid proficit humiliando se ? orationem illius quis exaudiet ?

CAPUT XXXV.

Pergit de oblationibus et precibus, toto capite : humilium precum vis, 21 et seqq.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
In Gr. Caput XXXII.	
QUI conservat legem, multiplicat oblationes.	1. QUI conservat legem, multiplicat oblationem.
Sacrificans salutare, qui attendit mandatis.	2. Sacrificium salutare est attendere mandatis, et discedere ab omni iniquitate.
	3. Et propitiationem litare sacrificii super injustitias; et deprecatio pro peccatis, recedere ab injustitiâ.
Qui retribuit gratiam, offert similaginem : et qui facit eleemosynam, offert sacrificium laudis.	4. Retribuet gratiam, qui offert similaginem : et qui facit misericordiam, offert sacrificium.
Beneplacitum est Domino recedere ab iniquitate;	5. Beneplacitum est Domino recedere ab iniquita-

[1] *Qui conservat :* ipsa legis observatio oblationis multiplicatio est.

[2] *Sacrificium salutare :* Gr. sacrificans salutaris, genit. casu : supple : oblatione, sive pro salute.

[3] *Et propitiationem :* alteram versionem eamque planiorem, vide ỷ. 5.

[4] *Retribuet gratiam :* Gr. contrà : qui retribuit gratiam (benefactori) offert similaginem.

et propitiatio, recedere ab injustitià.

Non apparebis ante conspectum Domini vacuus.

Hæc enim omnia propter mandatum.

Oblatio justi impinguat altare, et odor suavitatis ejus est in conspectu Altissimi.

Sacrificium viri justi acceptum est : et memoria ejus non tradetur oblivioni.

In bono oculo glorifica Dominum; et non minuas primitias manuum tuarum.

In omni datu hilarem fac vultum tuum : et in exultatione sanctifica decimas.

Da Altissimo secundùm datum ejus, et in bono oculo inventionem manûs.

Quoniam Dominus retribuens est, et septies tantùm reddet tibi.

te: et deprecatio pro peccatis, recedere ab injustitià.

6. Non apparebis ante conspectum Domini vacuus.

7. Hæc enim omnia propter mandatum Dei fiunt.

8. Oblatio justi impinguat altare, et odor suavitatis est in conspectu Altissimi.

9. Sacrificium justi acceptum est : et memoriam ejus non obliviscetur Dominus.

10. Bono animo gloriam redde Deo : et non minuas primitias manuum tuarum.

11. In omni dato hilarem fac vultum tuum, et in exultatione sanctifica decimas tuas.

12. Da Altissimo secundùm datum ejus, et in bono oculo adinventionem facito manuum tuarum :

13. Quoniam Dominus retribuens est; et septies tantùm reddet tibi.

[10] *Bono animo* : Gr. in bono oculo, non parco, non invido. Vide 12.

[11] *In omni dato*; donatione : *hilarem fac* : Rom. XII. 8. II. Cor. IX. 7.

[12] *In bono oculo* : cùm Deus erga te beneficus; cùm res tuas respexerit. *Adinventionem manuum* : dona ex iis quæ acquisiveris : quæ sub manu tuà inveneris, phrasi usitatà, *Levit.* XIV. 21. XXV. 26, 28. et alibi passim. Læto oculo redde inventa, sive dona.

Ne minua de munere: non enim suscipiet:

14. Noli offerre munera prava: non enim suscipiet illa.

Et non attendas sacrificio injusto: quoniam Dominus judex est, et non est apud illum gloria personæ,

15. Et noli inspicere sacrificium injustum, quoniam Dominus judex est: et non est apud illum gloria personæ.

Non accipiet personam in pauperem: et deprecationem læsi exaudiet.

16. Non accipiet Dominus personam in pauperem: et deprecationem læsi exaudiet.

Non despiciet preces pupilli; nec viduam, si effundat loquelam.

17. Non despiciet preces pupilli; nec viduam, si effundat loquelam gemitûs.

Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, et exclamatio super deducentem eas?

18. Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, et exclamatio ejus super deducentem eas?

19. A maxillâ enim ascendunt usque ad cœlum; et Dominus exauditor non delectabitur in illis.

Qui colit, in beneplacito suscipietur: et deprecatio illius usque ad nubes attinget.

20. Qui adorat Deum in oblatione, suscipietur; et deprecatio illius usque ad nubes propinquabit.

Oratio humiliantis se nubes penetravit; et donec propinquet, non revocabi-

21. Oratio humiliantis se, nubes penetrabit, et donec propinquet, non consolabi-

14 *Munera prava:* diminuta: vide Gr. et ỷ. 10.

15 *Gloria personæ:* Gr. δόξα, opinio, respectus seu acceptio personæ.

20 *Qui adorat in oblatione.* Gr. cultor (Dei) etc.

21 *Oratio humiliantis se:* Gr. humilis, afflicti. *Donec propinquet, non consolabitur:* non revocabitur, μὴ παρακληθῇ: non desistet à cursu, donec coram Deo steterit: oratio, legati instar, primùm quidem,

tur ; et non discedet donec aspiciat Altissimus.

Et judicabit justè, et faciet judicium, et Dominus non tardabit : et non habebit in illis patientiam, quousque contribulet dorsum immisericordium.

Et gentibus reddet vindictam, donec tollat multitudinem superborum, et sceptra iniquorum contribulet :

Donec reddat homini secundùm actus ejus, et opera hominum secundùm cogitationes eorum :

Donec judicet judicium plebis suæ : et lætificabit eos misericordiâ suâ.

Speciosa misericordia in

tur, et non discedet, donec Altissimus aspiciat.

22. Et Dominus non elongabit, sed judicabit justos, et faciet judicium : et Fortissimus non habebit in illis patientiam, ut contribulet dorsum ipsorum :

23. Et gentibus reddet vindictam ; donec tollat plenitudinem superborum, et sceptra iniquorum contribulet :

24. Donec reddat hominibus secundùm actus suos, et secundùm opera Adæ, et secundùm præsumptionem illius :

25. Donec judicet judicium plebis suæ : et oblectabit justos misericordiâ suâ.

26. Speciosa misericordia

nubes penetrat : 2. non desistit donec perveniat ad Deum : 3. ubi pervenit, *non discedet, donec Altissimus respiciat.* Vide orationis improbæ et ad molestiam usque urgentis ingenium : *Luc.* XI. 7, 8. XVIII. 5.

[22] *Non elongabit :* non tardabit, Gr. *non habebit in illis patientiam :* sic Luc. XVIII. 7. *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum..... et patientiam habebit in illis ? Ut contribulet :* conterat : vide Græc.

[23] *Plenitudinem superborum :* contumeliosorum turbam : *sceptra :* (potentiam) *iniquorum contribulet :* confringat, atterat.

[24] *Adæ :* dativo casu : videtur ex Heb. vertisse ubi loco, homini, scribitur, Adæ ; sensusque est : reddet hominibus et cuique homini secundùm opera sua : imò secundùm *præsumptionem*, sive ut habet Gr. secundùm cogitationem illius : arcanorum testis, neque tantùm operum, sed etiam cogitationum ultor.

tempore tribulationis ejus, quasi nubes pluviæ in tempore siccitatis.

Dei in tempore tribulationis, quasi nubes pluviæ in tempore siccitatis.

CAPUT XXXVI.

Oratio auctoris pro populo, et sanctâ civitate ab inimicis et principibus vexatâ, ad 20. *orat etiam pro gentibus,* 4. et seqq. *Aaronicæ familiæ dignitas,* 17. *De rebus subtili judicio discernendis,* 20. *ad finem : uxor pulchra et sapiens*, ibid.

SIXTINA VERSIO.

In Gr. Caput XXXIII.

MISERERE nostrî, Domine Deus omnium, et respice.

Et immitte timorem tuum super omnes gentes.

Extolle manum tuam super gentes alienas; et videant potentiam tuam.

Sicut coram illis sanctificatus es in nobis; ita coram

VERSIO VULGATA.

1. MISERERE nostrî, Deus omnium, et respice nos; et ostende nobis lucem miserationum tuarum.

2. Et immitte timorem tuum super gentes, quæ non exquisierunt te; ut cognoscant quia non est Deus, nisi tu, et enarrent magnalia tua.

3. Alleva manum tuam super gentes alienas, ut videant potentiam tuam.

4. Sicut enim in conspectu eorum sanctificatus es in

[1] *Miserere.* Postquam egit de oblationibus et precibus, ipse ad orandum se convertit. *Deus omnium :* eò quòd pro gentibus quoque precaturus sit; et congruit locus, cùm de persecutione gentium sit acturus; quâ occasione de gentium conversione vaticinari videtur : quem spiritum magis magisque effundebat Deus, accedente Christi tempore, in quo benedicendæ erant gentes. Vide ℣. 3, 4, 5.

Miserere civitati sanctificationis tuæ ,| Jerusalem , civitati requiei tuæ.	15. Miserere civitati sanctificationis tuæ, Jerusalem, civitati requiei tuæ.
Reple Sion ad extollenda eloquia tua, et à gloriâ tuâ populum tuum.	16. Reple Sion inenarrabilibus verbis tuis, et gloriâ tuâ populum tuum.
Da testimonium iis qui ab initio creaturæ tuæ sunt: et suscita prophetias, quæ in nomine tuo.	17. Da testimonium his, qui ab initio creaturæ tuæ sunt: et suscita prædicationes, quas locuti sunt in nomine tuo prophetæ priores.
Da mercedem sustinentibus te: et prophetæ tui fideles inveniantur.	18. Da mercedem sustinentibus te, ut prophetæ tui fideles inveniantur: et exaudi orationes servorum tuorum,
Exaudi, Domine, orationem supplicum tuorum, secundùm benedictionem Aaron de populo tuo. Et scient omnes qui super terram, quia tu Dominus es Deus sæculorum.	19. Secundùm benedictionem Aaron de populo tuo; et dirige nos in viam justitiæ: et sciant omnes qui habitant terram, quia tu es Deus conspector sæculorum.

15 *Civitati sanctificationis tuæ* (in quâ est templum tuum) *Jerusalem.* Hæc indicant vexationem, quam hìc deprecatur, maximè incubuisse in Jerusalem et templum: quod reverâ factum sub Seleuco Philopatore et Antiocho Epiphane ejus filio, nec aliàs usquam. Vide Præfat.

17 *Creaturæ tuæ sunt:* nominandi casu: Gr. creaturis tuis ab initio: priscis temporibus: jam inde ab Abrahamo, seu mavis, ex Semo cui benedixit Dominus præ cæteris fratribus: *Gen.* IX. 26, 27. non sicut Chanaan, qui ab illo initio maledictus: ibid. 25. *Prædicationes:* an prædictiones? Gr. Suscita prophetias Danielis, Zachariæ, Isaiæ quoque et aliorum de Machabaicis victoriis, deque Syriæ regibus conterendis.

19 *Secundùm benedictionem Aaron.* Postulat ut permaneat apud Israelitas verum ac legitimum sacerdotium: non quale erat tunc sub Antiocho Epiphane, venale, atque infandis sacerdotibus Jasoni, ac

Omnem

Omnem escam manducabit venter; est autem cibus cibo melior.	20. Omnem escam manducabit venter; et est cibus cibo melior.
Fauces gustant cibos venationis : sic cor sensatum verba mendacia.	21. Fauces contingunt cibum feræ; et cor sensatum verba mendacia.
Cor pravum dabit tristi-	22. Cor pravum dabit tris-

Menelao pretio prostitutum, pulso Oniâ III. legitimo ac sanctissimo pontifice, ut habes II. Mach. IV. 8, 23. Et Jason quidem Oniæ frater ac de Aaronis genere : Menelaus verò cui etiam nomen Oniæ fuisse Josephus memorat, frater Simonis Benjaminitæ, *II. Mach.* III. 4. IV. 23. non ergo ab Aaronis stirpe, nedum Oniæ III. frater, quidquid dicat Josephus : *Origin.* XII. 6. nam quod aiunt : ideo dictum Simonis illius Benjaminitæ fratrem, quòd ejus sororem duxerit, cæterùm Oniæ III. et Jasonis germanum fuisse; gratìs dicitur, nec historiæ sacræ congruit : si enim ejus Oniæ atque Jasonis frater fuisset, Machabaica historia non de eo sic scriberet : *Misit Jason Menelaum supradicti Simonis* (Benjaminitæ) *fratrem :* sed suum et Oniæ III. ac de Menelao, ut de Jasone diceret, quòd *proprium fratrem captivaverat, II. Machab.* IV. 23, 26. cumque iste Menelaus Oniam III. etiam occiderit, quantò magìs memoraret eumdem parricidam, ac proprii fratris interfectorem fuisse? de quo tamen reticet : *ibid.* 34. neque quidquam aliud de Menelai stirpe memorat, nisi eum Simonis Benjaminitæ esse fratrem; quo satis ostendit à sacerdotali genere alienum, uti prædiximus. Cujus etiam loco Lysimachus ejus frater pontificatum accepit, Oniâ III. adhuc superstite : *ibid* 29. quarum corruptelarum occasione, cùm eas in hæc tempora incidisse demonstratum à nobis sit, Ecclesiasticus hìc et infrà XLV. 31. Aaronicæ familiæ dignitatem, et pontificiæ successionis ordinem commendat. De his autem, deque Josepho hìc non semper audiendo, vide Præf. Atque hìc precatio desinit : jam aliæ sententiæ.

[20] *Omnem escam..... cibus cibo melior.* Dicturus de rebus subtili judicio discernendis, hinc incipit; sicut cibos à cibis, ita cogitationes à cogitationibus quodam gustu secernendas, quod sequenti congruit.

[21] *Fauces contingunt:* guttur gustat ferinam, gustandoque discernit ab aliâ quàvis escâ; ita *et cor sensatum.*

tiam : et homo peritus retribuet ei.	titiam; et homo peritus resistet illi.
Omnem masculum excipiet mulier : est autem filia melior filiâ.	23. Omnem masculum excipiet mulier : et est filia melior filiâ.
Species mulieris exhilarat faciem, et super omnem concupiscentiam hominis superducit.	24. Species mulieris exhilarat faciem viri sui, et super omnem concupiscentiam hominis superducit desiderium.
Si est in linguâ ejus misericordia et mansuetudo; non est vir illius secundùm filios hominum.	25. Si est lingua curationis, est et mitigationis et misericordiæ : non est vir illius secundùm filios hominum.
Qui possidet mulierem, inchoat possessionem, adjutricem secundùm se, et columnam requietis.	26. Qui possidet mulierem bonam, inchoat possessionem : adjutorium secundùm illum est, et columna ut requies.

22 *Homo peritus :* multa expertus.

23 *Omnem masculum :* in mulieribus idem sexus, sed tamen delectus est virginum, quo magis necesse est discretione uti.

24. 25. *Species mulieris.... si est lingua curationis :* Gr. si linguæ illius (mulieris) inest misericordia et mansuetudo, *non est vir illius, etc.* Sensus est : muliebris quidam formæ cupiditas omnem aliam hominis cupiditatem supergreditur; sed si accedet linguæ verborumque lenitas, vir ejus communi hominum conditioni eximendus. Quæ etsi intricatiora in interpretatione latinâ, huc tamen haud incommodè trahi possunt. *Lingua curationis :* quæ vitia emendet verbis sapientibus, ac lenitate sanet animi ægritudinem.

26 *Qui possidet.... inchoat possessionem.* Initium omnis bonæ possessionis est bonam mulierem possidere; inde ordiendum ei qui dives esse vult. *Adjutorium secundùm illum est :* simile sibi. *Gen.* II. 18. congruum, suoque animo consentaneum. *Columna ut requies :* columna (et firmamentum) quietis, Gr.

Ubi non est sepes, diripietur possessio : et ubi non est mulier, ingemiscet errans.

Quis enim credet succincto latroni erranti de civitate in civitatem? sic homini non habenti nidum, et deflectenti ubicumque obscuraverit.

27. Ubi non est sepes, diripietur possessio : et ubi non est mulier, ingemiscit egens.

28. Quis credit ei, qui non habet nidum, et deflectens ubicumque obscuraverit, quasi succinctus latro exiliens de civitate in civitatem?

27 *Ingemiscit egens :* erro, Gr. in tuto exceptus loco : ut patet ex seq.

28 *Quis credit :* clariùs Gr. Quis credit succincto latroni exerranti de urbe in urbem? sic (neque creditur) homini non habenti nidum (hoc est familiam) ac solventi (equum vel currum) ubicumque advesperascet, ubicumque nox oppresserit : quod Vulgatus vertit, ubicumque obscuraverit : significat autem in vulgari vitâ ac veteris testamenti conditione, viro bono habendum esse lectulum, ac fidam lectuli consortem, neque quòlibet divertendum.

CAPUT XXXVII.

De veris falsisque amicis et consiliariis dignoscendis, ad 19. *à quo petenda consilia,* 12. *Deus imprimis consulendus,* 19. *ratio antecedat actus,* 20. *veri falsique sapientes,* 22 et seqq. *quisque se probet,* 30, 31. *ut à cibis, sic à voluptatibus temperandum,* 32, 33, 34.

SIXTINA VERSIO.

Omnis amicus dicet, Et ego cum illo amicitiam copulavi : sed est amicus solo

VERSIO VULGATA.

1. Omnis amicus dicet : Et ego amicitiam copulavi : sed est amicus solo nomine ami-

1 *Est amicus solo nomine :* et hoc de dignoscendis amicis ad discernendi judicium pertinet, quâ de re agi diximus à superioris capitis ℣. 20.

nomine amicus.

Nonne tristitia inest usque ad mortem, sodalis et amicus convertens se ad inimicitiam?

O præsumptio nequissima, unde devoluta es cooperire aridam in dolositate?

Sodalis amico conjocundatur in oblectatione: et in tempore tribulationis contrarius erit.

Sodalis amico condolet causâ ventris: contra bellum accipiet scutum.

Ne obliviscaris amici in animo tuo: et non immemor sis illius in opibus tuis.

Omnis consiliarius extol-

cus. Nonne tristitia inest usque ad mortem?

2. Sodalis autem et amicus ad inimicitiam convertentur.

3. O præsumptio nequissima, unde creata es cooperire aridam malitiâ et dolositate illius?

4. Sodalis amico conjucundatur in oblectationibus: et in tempore tribulationis adversarius erit.

5. Sodalis amico condolet causâ ventris: et contra hostem accipiet scutum.

6. Non obliviscaris amici tui in animo tuo, et non immemor sis illius in opibus tuis.

7. Noli consiliari cum eo, qui tibi insidiatur, et à zelantibus te absconde consilium.

8. Omnis consiliarius pro-

2 *Sodalis et amicus :* Græç. sic nectit : nonne tristitia intus, usque ad mortem, sodalis et amicus convertens se ad inimicitiam?

3 *O præsumptio :* Gr. ô cogitatio prava, unde (quo fonte) devoluta es, ut operires aridam (sive terram) dolis? (rupto amicitiæ fœdere, ac subdolis invectis amicitiis.)

5 *Condolet,* sive collaborat, Gr. *Contra hostem accipiet scutum :* specie ut amicum tueatur, reverâ ut ventri suo consulat.

7 *Noli consiliari :* hunc ỳ. Gr. transtulit post 11. *A zelantibus te :* ab æmulis tuis.

8 *Omnis consiliarius* (talis) *prodit consilium :* Gr. planior : omnis

lit consilium : sed est, qui consulit sibi ipsi.

A consiliario serva animam tuam : et scitò priùs quæ sit illius necessitas : etenim ipse sibi consulet :

Ne fortè mittat super te sortem, et dicat tibi :

Bona est via tua : et stabit è contrario videre quid tibi eveniat.

Noli consiliari cum eo, qui te suspectum habet; et à zelantibus te absconde consilium :

Cum muliere, de æmulâ ejus ; et cum timido, de bello ; cum negotiatore, de permutatione; et cum emptore, de venditione ; cum invido, de gratiis reddendis;

dit consilium : sed est consiliarius in semetipso.

9. A consiliario serva animam tuam : priùs scito quæ sit illius necessitas : et ipse enim animo suo cogitabit :

10. Ne fortè mittat sudem in terram, et dicat tibi :

11. Bona est via tua : et stet è contrario videre quid tibi eveniat.

12. Cum viro irreligioso tracta de sanctitate ; et cum injusto de justitiâ ; et cum muliere, de eâ quæ æmulatur; cum timido, de bello ; cum negotiatore, de trajectione ; cum emptore de venditione ; cum viro livido, de gratiis agendis ;

consiliarius effert (jactat) consilium ; *sed est consiliarius* in semetipsum : quod Vulg. vertit *in semetipso :* est qui consulat sibi.

9 *A consiliario.... scito quæ necessitas*, sive utilitas. Ne petas consilium, nec arcana tua prodas sine necesssitate. *Ipse enim animo suo cogitabit :* Gr. sibi consulet.

10 *Ne fortè mittat sudem in terram :* offendiculum aliquod : quod sequentibus verbis congruit : Gr. sortem super te. Grotius conjicit pro κλῆρον sortem, reponendum σκληρόν durum quid, in quod impingat : quod Vulgatus verterit, sudem.

12 *Cum viro irreligioso :* apertè excidit negatio quæ habetur in Græc. subdit enim ℣. 14. *Non attendas his in omni consilio.* Sic ergo habet Græcus : Ne tractaveris cum eo qui te suspectum habeat, et ab æmulis tuis absconde consilium ; cum uxore, de æmulâ ejus ; cum timido, de bello : quisque enim consulet secundùm ingenium ac rationes suas. Jam ad singula. *Cum negotiatore de trajectione :* de convectendæ mercis pretio : Græc. de permutatione, seu rebus permutandis.

Et cum immisericorde, de beneficentiâ; cum pigro, de omni opere;

Et cum mercenario domestico, de consummatione; servo pigro, de multâ operatione: non attendas his de omni consilio.

Sed cum viro sancto assiduus esto, quem cognoveris observantem mandata:

Qui in animâ suâ est secundùm animam tuam: et si cecideris, condolebit tibi.

Et consilium cordis statue: non est enim tibi fidelior ipso.

Anima enim viri annuntiare interdum consuevit magìs, quàm septem cir-

13. Cum impio, de pietate; cum inhonesto, de honestate; cum operario agrario, de omni opere;

14. Cum operario annuali, de consummatione anni; cum servo pigro, de multâ operatione: non attendas his in omni consilio.

15. Sed cum viro sancto assiduus esto, quemcumque cognoveris observantem timorem Dei;

16. Cujus anima est secundùm animam tuam; et qui, cùm titubaveris in tenebris, condolebit tibi.

17. Cor boni consilii statue tecum: non est enim tibi aliud pluris illo.

18. Anima viri sancti enuntiat aliquando vera, quàm septem circumspectores se-

13 *Cum impio, de pietate:* cujus loco, Gr. cum immisericorde de beneficentiâ. *Cum operario agrario de omni opere* in agris faciendo, de arando, de metendo: Gr. cum pigro de omni opere: abhorrebit enim ac dissuadebit, aut laborem pluris æstimabit.

14 *Cum operario annuali:* cum mercenario conducto ad certum tempus de præstituto operi fine: Gr. cum mercenario domestico de consummatione (sive fine operis:) is enim in longum extrahet opus, ex quo sibi lucrum pariat, aut continuandum suadebit.

15 *Timorem:* Gr. mandatum: *Dei.*

17 *Cor boni consilii:* sive ut habet Gr. consilium cordis statue tibi: quoad fieri potest, cape consilium ex te ipso. *Pluris illo:* fidelior, Gr. quod sequentia firmant.

18 *Anima viri:* suus cuique animus *enuntiat* plus *quàm septem circumspectores:* Vulgata meritò addit, *sancti:* optimus enim eris tibi consiliarius, si sanctus sis, et vigili adversùs cupiditates animo.

cumspectores sedentes in excelso super speculam.

Et in his omnibus deprecare Altissimum, ut dirigat in veritate viam tuam.

Principium omnis operis verbum : et ante omnem actum, consilium.

Vestigium mutationis cordis. Quatuor partes oriuntur, bonum et malum, vita et mors : et dominatrix assiduè illorum est lingua.

Est vir astutus, et multorum eruditor ; et animæ propriæ inutilis est.

dentes in excelso ad speculandum.

19. Et in his omnibus deprecare Altissimum, ut dirigat in veritate viam tuam.

20. Ante omnia opera verbum verax præcedat te; et ante omnem actum consilium stabile.

21. Verbum nequam immutabit cor : ex quo partes quatuor oriuntur, bonum et malum, vita et mors : et dominatrix illorum est assidua lingua. Est vir astutus multorum eruditor, et animæ suæ inutilis est.

22. Vir peritus multos erudivit, et animæ suæ suavis est.

19 *Et in his omnibus :* cùm omnia ex his præceptis prudenter institueris, adhuc *deprecare Altissimum.*

20 *Ante omnia opera :* planus sensus, ut antequam quidquam agas, vera monearis. At. Gr. initium operis verbum, seu potiùs ratio ; eò quòd necesse sit tractare et cogitare antequam agas.

21 *Verbum nequam* (ab aliis prolatum alicui) *immutabit cor* illius : hinc enim ingeneratur ejus animo suspicio : ex quâ *in partes quatuor* sese dividit animus, atque incipit dubitare in quovis negotio, an sit *bonum malumve*, seu commodum an noxium : peccatum an rectè factum, sive usitatâ phrasi, *vita et mors :* his enim quatuor vita humana vertitur. At Gr. vestigium mutationis cordis : sive hæc sunt quibus perspicere possis animum cujusque immutatum ; si intellexeris ex aliquo negotio aliquid cuique noxium aut commodum, rectè aut malè factum secuturum. *Et dominatrix illorum :* his rebus imperat sermo assiduus, ut facilè conjectare possis quò cujusque animus inclinaturus sit, si attenderis quibuscum assiduè colloquatur : hinc enim vel maximè afficitur animus.

Est qui sapientiam ostentat in sermonibus odibilis : hic omni alimento defraudabitur.

23. Qui sophisticè loquitur, odibilis est : in omni re defraudabitur.

Non est enim data illi à Domino gratia ; omni enim sapientiâ defraudatus est.

24. Non est illi data à Domino gratia ; omni enim sapientiâ defraudatus est.

Est sapiens animæ suæ : et fructus sensûs illius in ore fideles.

25. Est sapiens animæ suæ sapiens : et fructus sensûs illius laudabilis.

Vir sapiens plebem suam erudiet : et fructus sensûs illius fideles sunt.

26. Vir sapiens plebem suam erudit : et fructus sensûs illius fideles sunt.

Vir sapiens implebitur benedictione : et beatificabunt illum omnes qui vident.

27. Vir sapiens implebitur benedictionibus ; et videntes illum laudabunt.

Vita viri in numero dierum : dies autem Israel innumerabiles sunt.

28. Vita viri in numero dierum : dies autem Israel innumerabiles sunt.

Sapiens in populo suo hæreditabit fidem : et nomen ejus vivet in æternum.

29. Sapiens in populo hæreditabit honorem, et nomen illius erit vivens in æternum.

Fili, in vitâ tuâ tenta animam tuam : et vide quid

30. Fili, in vitâ tuâ tenta animam tuam : et si fuerit

[23] *Qui sophisticè loquitur :* qui argutè, non candidè : meliùs ex Gr. qui sapientem se facit, sapientiam ostentat. *Omni re :* alimento : Gr. *defraudabitur :* carebit, privabitur ; cujus rei causa est id quod sequitur : nempe quòd invisus, et omnia callidè machinari visus, sibi relinquatur.

[25] *Est sapiens animæ suæ*, sibi ipsi utilis, non ut ille multa monens alios, *animæ suæ inutilis :* de quo agitur ỳ. 21.

[28] *Vita viri :* ne te ipsum respexeris tam brevis ævi futurum, sed rempublicam, quæ est immortalis ; apud quam *nomen tuum in æternum vivet*, ỳ. 29.

[30] *Tenta animam tuam ;* quod est, nosce teipsum : *et si fue-*

malum ei, et non des ei:

Non enim omnia omnibus expediunt: et non omni animæ omnia placent.

Noli esse insatiabilis in omnibus deliciis: et non te effundas super epulas.

In multis enim escis erit labor: et insatiabilitas appropinquabit usque ad choleram.

Propter edacitatem multi obierunt: qui autem attendit, adjiciet vitam.

nequam, non des illi potestatem:

31. Non enim omnia omnibus expediunt: et non omni animæ omne genus placet.

32. Noli avidus esse in omni epulatione: et non te effundas super omnem escam:

33. In multis enim escis erit infirmitas: et aviditas appropinquabit usque ad choleram.

34. Propter crapulam multi obierunt: qui autem abstinens est, adjiciet vitam.

rit nequam; si in malum propendere videris, ne permitte eam sibi.

33 *Usque ad choleram:* torsiones ex bile et cholerâ ortas. Allegoricè; ut à nimiis epulis, ita à nimiis voluptatibus abstinendum.

CAPUT XXXVIII.

De medicis ac medicinâ: eâque occasione de morbis et morte, ad 25. *pro ægro oret medicus,* 14. *mortui ut lugendi,* 16, et seqq. *et quid in funeribus cogitandum,* 23, 24. *Sapientia postulat otium,* 25. *quâ occasione de artium occupationibus ac primùm de agriculturâ, et aliis,* 26, *ad finem: dum laborant, Deum legemque recogitent,* 39.

SIXTINA VERSIO.

HONORA medicum ad necessitates, honoribus illius: nam et illum creavit Dominus.

Ab Altissimo enim est medela; et à rege accipiet donationem.

Scientia medici exaltabit caput illius; et in conspectu magnatorum suspicietur.

Dominus creavit de terrâ medicamenta: et vir prudens non abhorrebit illa.

Nonne à ligno indulcata est aqua:

VERSIO VULGATA.

1. HONORA medicum propter necessitatem: etenim illum creavit Altissimus.

2. A Deo est enim omnis medela, et à rege accipiet donationem.

3. Disciplina medici exaltabit caput illius: et in conspectu magnatorum collaudabitur.

4. Altissimus creavit de terrâ medicamenta: et vir prudens non abhorrebit illa.

5. Nonne à ligno indulcata est aqua amara?

[1] *Honora medicum:* quod etiam complectitur mercedem honorariam, ejus arti curæque debitam; quo sensu dicitur: *Honora Dominum de tuâ substantiâ.* Prov. III. 9. atque etiam, *Honora patrem et matrem.* Matth. XV. 4, 5, 6.

[5] *Nonne à ligno:* quod est documento inditas virtutes arboribus, sive naturâ, sive supra naturam.

Ut cognosceretur virtus illius? et ipse dedit hominibus scientiam, ut glorificaretur in mirabilibus suis.

6. Ad agnitionem hominum virtus illorum: et dedit hominibus scientiam Altissimus, honorari in mirabilibus suis.

In his curavit, et abstulit dolorem ejus. Unguentarius in his faciet misturam: et non consummabit opera sua:

7. In his curans mitigabit dolorem, et unguentarius faciet pigmenta suavitatis, et unctiones conficiet sanitatis: et non consummabuntur opera ejus.

Et pax ab illo est super faciem terræ.

8. Pax enim Dei super faciem terræ.

Fili, in infirmitate tuâ non despicias; sed ora Dominum, et ipse curabit te.

9. Fili, in tuâ infirmitate ne despicias te ipsum; sed ora Dominum, et ipse curabit te.

Amove delictum, et dirige manus, et ab omni peccato munda cor.

10. Averte à delicto, et dirige manus: et ab omni delicto munda cor tuum.

6 *Virtus illorum:* medicamentorum de quibus ỳ. 4. Græc. illius: ligni, de quo ỳ. 5.

7 *Pigmenta:* misturam, Gr. *et non consummabuntur:* nullum finem habebunt *opera ejus:* tot genera condimentorum pigmentorumque sunt: Gr. non consummabit; supple, unguentarius, non ad perfectum deducet, et tamen exinde

8 *Pax Dei,* favor, benevolentia: ex quâ plantæ salubres: Gr. pax ab illo: scilicet unguentario, et grande adjumentum vitæ humanæ. Quidam hos versus sic jungunt: *Non consummabit:* non cessabit unguentarius, donec ab illo pax, seu valetudo tibi sit.

9 *Ora Dominum:* nec sis ut Amasias qui confisus est in arte medicorum, et non in Domino. Sic docet Ecclesiasticus declinare extrema; neque contemnere, neque pluris quàm oporteat, facere artem medicam.

10 *Dirige manus:* opera tua fac recta. Docet unde esse debeat initium procurandi morbi, nempe à procurando peccato: quò etiam pertinet sequens.

Da suavitatem odoris, et memoriale similaginis, et impingua oblationem : quasi non sis. Et da locum medico :

11. Da suavitatem et memoriam similaginis, et impingua oblationem : et da locum medico :

Nam et illum Dominus creavit : et non discedat à te; nam et ipso opus est.

12. Etenim illum Dominus creavit : et non discedat à te; quia opera ejus sunt necessaria.

Est tempus, cùm et in manibus eorum suavitas odoris.

13. Est enim tempus quandò in manus illorum incurras :

Nam et ipsi Dominum deprecabuntur, ut dirigat ipsis requiem et sanationem, propter restituendam valetudinem.

14. Ipsi verò Dominum deprecabuntur, ut dirigat requiem eorum et sanitatem, propter conversationem illorum.

Qui peccat contra eum qui fecit eum, incidat in manus medici.

15. Qui delinquit in conspectu ejus qui fecit eum, incidet in manus medici.

Fili, super mortuum deduc lacrymas : et quasi dira passus, incipe ploratum : et secundùm judicium ejus contege corpus illius; et non despicias sepulturam illius.

16. Fili, in mortuum produc lacrymas : et quasi dira passus, incipe plorare : et secundùm judicium contege corpus illius; et non despicias sepulturam illius.

Amarum fac ploratum :

17. Propter delaturam

[11] *Da suavitatem :* da sacrificium boni odoris : *memoriam :* memoriale : *similaginis :* in sacrificio adhiberi solitæ : *impingua oblationem :* Gr. addit : quasi non sis; quasi in extremo vitæ, ac statim moriturus, nisi Deum placaveris.

[13] *In manus illorum incurras :* ideo non contemnendus à sanis, ut fit : Gr. hic et Latinus, ℣. seq. docent medicum, ut ipse quoque pro ægris deprecetur, ac victimam boni odoris offerat; sic enim remedia meliùs successura.

[16] *Secundùm judicium ejus :* Gr. secundùm dignitatem, ut ℣. 18. alii : pro more.

[17] *Propter delaturam :* cùm effertur corpus.

et calefac planctum;

Et fac luctum secundùm dignitatem ejus, uno die, vel duobus, propter detractionem: et admitte consolationem propter tristitiam.

Ex tristitià enim provenit mors: et tristitia cordis flectet virtutem.

In abductione transit et tristitia: et vita pauperis secundùm corda.

Ne dederis in tristitiam cor tuum: repelle eam, memor novissimorum,

Et noli oblivisci: non est enim reditus: et huic non

autem amarè fer luctum illius uno die: et consolare propter tristitiam.

18. Et fac luctum secùndùm meritum ejus, uno die, vel duobus, propter detractionem.

19. A tristitià enim festinat mors: et cooperit virtutem, et tristitia cordis flectit cervicem.

20. In abductione permanet tristitia: et substantia inopis secundùm cor ejus.

21. Ne dederis in tristitià cor tuum, sed repelle eam à te: et memento novissimorum.

22. Noli oblivisci: neque enim est conversio, et huic

[18] *Propter detractionem:* ne quis tibi detrahat, aut dicat parcè à te celebratum solemnem luctum: et tamen *consolare:* passivè: funde consolabiles lacrymas.

[19] *A tristitià:* subaudi, cave tamen nimis lugeas: eò quòd *à tristitià*, etc. *cooperit virtutem:* velut fluctu obruit, ac demergit omnem animi vim. *Flectit cervicem:* sub hoc velut pondere incurvatam.

[20] *In abductione:* abducto cadavere et sepulto *permanet tristitia:* hactenus permanet: παραμένει. Nunc Gr. habet: παραβαίνει, transit, clariore sensu: transit (paulatim, tristitia: *et substantia,* Gr. vita *inopis secundùm cor ejus:* luctu levato, vita fit lætior. Alii aliter legunt et vertunt, obscurissimo sensu.

[21] *Memento novissimorum:* in aliorum funere mortem tuam cogita: hoc utile: non autem ut te luctu conficias: alii: memento mortis quam lugendo accersas: ex antecedentibus.

[22] *Noli oblivisci* quæ moneo de moderando luctu: *neque enim est conversio:* sive reversio mortuorum, quantumvis lugeas.

proderis, et teipsum pessimabis.

Memento judicii ejus; quoniam sic, ut etiam tuum: mihi heri, et tibi hodie.

In requie mortui quiescere fac memoriam ejus; et consolationem accipe in eo, in exitu spiritûs illius.

Sapientia scribæ in opportunitate otii: et qui minoratur actu suo, sapientiam percipiet.

Quomodo sapientiâ replebitur qui tenet aratrum, et gloriatur in hastâ stimuli, boves agitat, et conversa-

nihil proderis, et teipsum pessimabis.

23. Memor esto judicii mei: sic enim erit et tuum: mihi herì, et tibi hodie.

24. In requie mortui requiescere fac memoriam ejus; et consolare illum in exitu spiritûs sui.

25. Sapientia scribæ in tempore vacuitatis: et qui minoratur actu, sapientiam percipiet: quâ sapientiâ replebitur

26. Qui tenet aratrum, et qui gloriatur in jaculo, stimulo boves agitat, et conversatur in operibus eo-

23 *Memor esto:* quasi nomine mortui: *judicii mei:* legis quam subii.

24 *In requie mortui requiescere*, seu cessare, *fac memoriam ejus:* tolle luctum indefessum ex nimiâ recordatione: *consolare illum:* quasi diceret: adhibe solatia ægro quamdiu vivit: mortuum ne plus æquo lugeas. At Gr. consolationem accipe in exitu spiritûs ejus: ne te nimio luctu conficias.

25 *Sapientia scribæ* (doctoris) *in tempore* (in opportunitate, Gr.) *vacuitatis:* otii: otium ac secessus conquirendæ sapientiæ necessaria: unde Marthæ sollicitudo increpatur, Mariæ beatissima ad pedes Domini laudatur quies. *Et qui minoratur actu;* qui ab actione turbulentâ ac negotiis cessat, *sapientiam percipiet: quâ sapientiâ replebitur?* per interrogationem, aut, ut habet Gr. quomodo sapientiâ replebitur?

26 *Qui tenet aratrum:* qui totus in bobus est, nihil aliud aut cogitat, aut loquitur, vel aliis addictus est artibus quas enumerat à 26, ad 35. *Qui gloriatur in jaculo:* stimulo ad boves agitandos: *conversatur*, versatur, *in operibus eorum;* is ergo quomodo sapientiæ attendat?

tur in operibus eorum, et enarratio ejus in filiis taurorum?

Cor suum dabit ad versandos sulcos, et vigilia ejus in saginâ vaccarum.

Sic omnis faber, et architectus, qui noctem tanquam diem transigit: qui sculpunt sculpturas signaculorum, et assiduitas ejus immutare varietatem? Cor suum dabit ad assimilandam picturam: et vigilia ejus, perficere opus.

Sic faber ferrarius sedens juxta incudem, et addiscens pigro ferro. Vapor ignis durabit carnes ejus, et in calore fornacis concertabit.

Vox mallei innovabit aurem ejus: et contra similitudinem vasis oculi ejus.

rum, et enarratio ejus in filiis taurorum?

27. Cor suum dabit ad versandos sulcos, et vigilia ejus in saginâ vaccarum.

28. Sic omnis faber et architectus, qui noctem tanquam diem transigit: qui sculpit signacula sculptilia, et assiduitas ejus variat picturam: cor suum dabit in similitudinem picturæ, et vigiliâ suâ perficiet opus.

29. Sic faber ferrarius sedens juxta incudem, et considerans opus ferri. Vapor ignis uret carnes ejus, et in calore fornacis concertatur:

30. Vox mallei innovat aurem ejus; et contra similitudinem vasis oculus ejus:

28 *Sic omnis faber.* Jam transit ad fabros, aliaque opera, in quibus omnis artifex *noctem tanquam diem* (laborando) *transigit;* atque adeo nullum colendæ sapientiæ relinquit locum. *Qui sculpit signacula sculptilia:* sigillorum cælaturas. *Assiduitas ejus variat; cor suum dabit ad similitudinem.* Duo enumerat quibus maximè sculptorum pictorumque constat industria; alterum, varietas operis; alterum, exacta ad naturam rerum expressio: vide autem quàm hæc totum occupent animum: *assiduitas ejus..... cor suum dabit.*

29 *Considerans opus ferri:* artem exercens in rudi ferro: ἀργῷ, nondum facto. Alii vertunt: pigro, duro, nec ductili aut sequace, emollitu difficili. *Concertatur:* concertabit: Gr laborabit: vel igne adhibito, ferri rigorem tanquam certando vincet.

30 *Vox mallei innovat aurem ejus:* assiduo pulsu iterata, et innovata aurem percutit. *Contra similitudinem:* attentus exemplari

Cor suum dabit in consummationem operum : et vigilia ejus, ornare in perfectionem.

31. Cor suum dabit in consummationem operum, et vigilia sua ornabit in perfectionem.

Sic figulus sedens ad opus suum, et convertens pedibus suis rotam, qui in sollicitudine positus est semper in opus suum; et in numero omnis operatio ejus.

32. Sic figulus sedens ad opus suum, convertens pedibus suis rotam, qui in sollicitudine positus est semper propter opus suum; et in numero est omnis operatio ejus.

33. In brachio suo formabit lutum : et ante pedes curvabit virtutem suam.

33. In brachio suo formabit lutum : et ante pedes suos curvabit virtutem suam.

Cor suum dabit ut consummet linitionem; et vigilia ejus, mundare fornacem.

34. Cor suum dabit ut consummet linitionem; et vigiliâ suâ mundabit fornacem.

Omnes in manibus suis speraverunt : et unusquisque in arte suâ sapiens est.

35. Omnes hi in manibus suis speraverunt : et unusquisque in arte suâ sapiens est.

Sine ipsis non ædificabitur civitas :

36. Sine his omnibus non ædificatur civitas.

Nec inhabitabunt, nec

37. Et non inhabitabunt,

vasis quod fabricat. *Ornabit in perfectionem :* opus perpoliet, et ad summum artis adducet.

32 *In numero :* in quodam numeroso motu.

35. 36. *Omnes hi... unusquisque : sapiens est.. sine his;* quasi diceret : Hæc quidem opera suam habent sapientiam, humanæ societati necessariam, infimi tamen ordinis, non rerum gubernaculis natam, ℣. 37. et seqq. neque comparandam veræ sapientiæ, de quâ cap. seq.

37 *Et non inhabitabunt :* orationem sic construe : sine his artibus non ædificatur civitas, ut ℣. præcedenti : *et non inhabitabunt, nec inambulabunt* homines in eâ; civitate scilicet : urbes desertæ erunt,

inambulabunt :

inambulabunt : et in ecclesiâ non transilient ;

Super sellam judicis non sedebunt, et testamentum judicii non intelligent : neque palam facient justitiam et judicium : et in parabolis non invenientur.

Sed creaturam ævi confirmabunt : et deprecatio eorum in operatione artis, tantummodo accommodantis animam suam, et conquirentis in lege Altissimi.

nec inambulabunt ; et in ecclesiam non transilient.

38. Super sellam judicis non sedebunt, et testamentum judicii non intelligent : neque palam facient disciplinam et judicium, et in parabolis non invenientur ;

39. Sed creaturam ævi confirmabunt : et deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes animam suam, et conquirentes in lege Altissimi.

atque inhabitabiles : et tamen illi artifices quorum tanta præstantia est, *in ecclesiam*, in legitimos cœtus *non transilient :* non ad eos vocabuntur, neque ulli parti reipublicæ præerunt, ut exprimit seq.

38 *Testamentum judicii :* leges judiciorum : *et in parabolis*, arcanisque sententiis conquirendis *non invenientur ;* neque in his adhibebunt operam.

39 *Sed creaturam ævi :* res mortales, ac brevi tempore duraturas stabilient, *confirmabunt : et deprecatio :* neque altiùs eorum vota pertingent, quàm ut suæ artis opera præclarè exequantur. Alii, interim tamen non sunt alieni à Deo, quem inter operandum invocant. *Accommodantes :* legi et ipsi auscultantes : at Gr. πλὴν τοῦ ἐπιδόντος, præter eum, longè ab eo qui se totum dedit intelligendæ legi ; quæ vera et homine digna sapientia est : de quâ seq. cap. uti prædictum est.

CAPUT XXXIX.

Sapiens antiquorum gesta dictaque inquirit, 1, 2, 3. in publicis cœtibus clarescet, 4. alienas gentes peragrat, discendi et experiendi gratiâ, 5. manè vigilat orationis causâ, 6, 7. hinc sapientia, 8. auctor instinctu divino actus, 16, 17. glorificandus Deus, 20. cui nihil mirabile, 25. opera ejus perfecta; 26. bona quoque malis malè vertunt, 32. ultores spiritus, 31. creaturæ omnes ultrices scelerum, 35, 36. omnia bona præstat Dominus, sed tempore suo, 39, 40. ideo laudandus, 41.

SIXTINA VERSIO

SAPIENTIAM omnium antiquorum exquiret sapiens, et in prophetiis vacabit.

Narrationes virorum nominatorum conservabit; et in versutias parabolarum simul introibit.

Occulta proverbiorum exquiret; et in ænigmatibus parabolarum conversabitur.

In medio magnatorum ministrabit; et in conspectu præsidis apparebit.

In terram alienigenarum gentium pertransiet: bona enim et mala in hominibus tentavit.

VERSIO VULGATA.

1. SAPIENTIAM omnium antiquorum exquiret sapiens, et in prophetis vacabit.

2. Narrationem virorum nominatorum conservabit; et in versutias parabolarum simul introibit.

3. Occulta proverbiorum exquiret, et in absconditis parabolarum conservabitur.

4. In medio magnatorum ministrabit, et in conspectu præsidis apparebit.

5. In terram alienigenarum gentium pertransiet: bona enim et mala in hominibus tentabit.

2 *Narrationem..... versutias parabolarum:* contrà ac de fabris dixerat: suprà, 38.

4 *In medio:* judicibus assessor dabitur.

Cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit illum; et in conspectu Altissimi deprecabitur.

Et aperiet os suum in oratione: et pro delictis suis deprecabitur.

Si Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentiæ replebitur.

Ipse tanquam imbres emittet verba sapientiæ suæ; et in oratione confitebitur Domino.

Ipse dirigit consilium ejus et scientiam, et in absconditis ejus meditabitur.

Ipse palam faciet disciplinam doctrinæ suæ, et in lege testamenti Domini gloriabitur.

Collaudabunt multi intelligentiam ejus: usque in sæculum non delebitur.

Non recedet memoria ejus; et nomen ejus vivet in generationes generationum.

Sapientiam ejus enarrabunt gentes; et laudem ejus enuntiabit ecclesia.

6. Cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit illum: et in conspectu Altissimi deprecabitur.

7. Aperiet os suum in oratione: et pro delictis suis deprecabitur.

8. Si enim Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentiæ replebit illum:

9. Et ipse tanquam imbres mittet eloquia sapientiæ suæ; et in oratione confitebitur Domino:

10. Et ipse diriget consilium ejus et disciplinam, et in absconditis suis consiliabitur.

11. Ipse palam faciet disciplinam doctrinæ suæ, et in lege testamenti Domini gloriabitur.

12. Collaudabunt multi sapientiam ejus; et usque in sæculum non delebitur.

13. Non recedet memoria ejus, et nomen ejus requiretur à generatione in generationem.

14. Sapientiam ejus enarrabunt gentes; et laudem ejus enuntiabit ecclesia.

[10] *Consiliabitur:* inde rerum agendarum consilia sumèt: secundùm illud Psalmi CXVIII. *Consilium meum justificationes tuæ.*

Si permanserit, nomen derelinquet plusquam mille : et si requieverit, acquirit sibi.	15. Si permanserit, nomen derelinquet plusquam mille : et si requieverit, proderit illi.
Adhuc meditatus enarrabo : et tanquam plenilunium repletus sum.	16. Adhuc consiliabor, ut enarrem : ut furore enim repletus sum.
Exaudite me, filii sancti, et germinate, quasi rosa plantata super rivum agri.	17. In voce dicit : Obaudite me, divini fructus, et quasi rosa plantata super rivos aquarum, fructificate.
Et quasi thus odorem suavitatis emittite :	18. Quasi Libanus odorem suavitatis habete.
Et florete florem, quasi lilium : diffundite odorem, et collaudate canticum. Benedicite Dominum in omnibus operibus :	19. Florete flores, quasi lilium, et date odorem, et frondete in gratiam : et collaudate canticum, et benedicite Dominum in operibus suis.
Date nomini ejus magnificentiam : et confitemini	20. Date nomini ejus magnificentiam : et confitemi-

15 *Si permanserit :* si vitâ diutinâ perfruatur, nomen inclytum relinquet supra mille sapientes. *Et si requieverit :* si interierit : sibi ipsi laboraverit, et æterna præmia conquisiverit.

16 *Adhuc consiliabor :* non hîc hærebo : exaggerabo sermones, ad sapientum gloriam commendandam. *Ut furore* Domini, atque instinctu illo grandi ac prophetico *repletus sum :* Gr. quasi plenilunium repletus sum : plenâ luce fulgeo : διχομηνία : dimidiatus mensis, sive bifariam sectus, hoc est plenilunium.

17 *In voce dicit :* arcanâ illâ voce quâ Dominus solet in cordibus loqui, passim apud prophetas : hâc ergo arcanâ voce Deus hæc inspiravit, quibus adhortarer pios. *Obaudite me, divini fructus :* divina germina à Deo pullulantia, sive ut Græc. filii sancti.

18 *Quasi Libanus :* sive thus : Gr.

19 *Florete flores :* fundite flores; efflorescite ut lilium. *Collaudate canticum :* canticum laudis canite.

in laudatione ejus, in canticis labiorum, et in citharis. Et sic dicetis in confessione:

Opera Domini universa quia bona valde: et omne præceptum in tempore suo erit; omnia enim in tempore suo quærentur.

In verbo ejus stetit aqua, sicut congeries; et in sermone oris illius, exceptoria aquarum.

In præcepto ipsius omne beneplacitum: et non est qui minuat salutare illius.

Opera omnis carnis coram illo: et non est abscondi ab oculis ejus.

A sæculo in sæculum re-

ni illi in voce labiorum vestrorum, et in canticis labiorum, et citharis. Et sic dicetis in confessione:

21. Opera Domini universa bona valde.

22. In verbo ejus stetit aqua sicut congeries; et in sermone oris illius, sicut exceptoria aquarum.

23. Quoniam in præcepto ipsius placor fit: et non est minoratio in salute ipsius.

24. Opera omnis carnis coram illo: et non est quidquam absconditum ab oculis ejus.

25. A sæculo usque in sæ-

[20] *In voce labiorum...... in canticis labiorum*: duplex versio seu lectio; ut videtur. *Voce labiorum et citharis*: voce cum instrumentis musicis junctâ. Notum illud: *confitemini, laudate*: confessio, laus.

[21] *Bona valde*: addit Gr. et omne præceptum in tempore suo erit; omnia enim in tempore suo quærentur; quod ultimum Vulgata habet ℣. 26. vide etiam ℣. 39. hoc est, præcepta aptat personis, locis, temporibus, rebus, etiam elementis, ut sequens; quo fonte manarunt veteris novæque legis discrimina.

[22] *Exceptoria aquarum*: stante mari rubro, ac si receptaculis teneretur.

[23] *Placor*: placentia: lætum quid, ut suprà, IV. 13. Gr. omne beneplacitum, omnis causa lætandi. *Non est minoratio*, diminutio *in salute ipsius*: quæ per ipsum; vim ejus salutarem nihil imminuit.

spexit : et nihil est admirabile in conspectu illius.

culum respicit : et nihil est mirabile in conspectu ejus.

Non est dicere : Quid est hoc ? ad quid hoc ? omnia enim ad usus ipsorum creata sunt.

26. Non est dicere : Quid est hoc, aut quid est istud ? omnia enim in tempore suo quærentur.

Benedictio illius quasi fluvius inundavit :

27. Benedictio illius quasi fluvius inundavit.

Et quomodo cataclysmus aridam inebriavit : sic iram suam gentes hæreditare faciet,

28. Quomodo cataclysmus aridam inebriavit : sic ira ipsius gentes, quæ non exquisierunt eum, hæreditabit.

Sicut convertit aquas in salsuginem. Viæ illius sanctis directæ : sic iniquis offensiones.

29. Quomodo convertit aquas in siccitatem, et siccata est terra ; et viæ illius viis illorum directæ sunt : sic peccatoribus offensiones in irâ ejus.

Bona bonis creata sunt ab

30. Bona bonis creata sunt

25 *Nihil est mirabile.* Nota præclaram sententiam : quoniam et antecedentia et præsentia et futura mente complexus, nihil novi intuetur ; ad hæc nihil quod ejus majestate ac potestate non sit inferius.

26 *Quid est hoc? quid est istud?* Gr. ad quid istud? *omnia enim tempore suo quærentur :* requirentur : necessaria esse comperientur : Gr. omnia ad usus suos creata.

28 *Cataclysmus :* inundatio : sic intelligi potest : sicut diluvium sub Noe terram inundavit : *sic ira ejus hæreditabit :* activè : hæreditare, sortiri faciet.

29 *Aquas in siccitatem :* terra exsucca et arida ad immittendam famem : Gr. in salsuginem : ut habes, *Ps.* CVI. 34. *Terram fructiferam in salsuginem :* in sterilitatem, agris, velut sale conspersis ; sic impii, steriles, nullâ gratiâ, nullo fructu. *Viæ illius viis illorum :* Gr. planior : viæ illius (Dei scilicet) sanctis directæ : (planæ, faciles) sic iniquis offensiones.

30 *Bona bonis : bona et mala :* bona pura bonis *creata* comparataque *sunt ab initio* in paradiso voluptatis : *et nequissimis :* Gr.

initio : sic peccatoribus mala.

Principium omnis rei necessariæ ad vitam hominis, aqua, ignis, et ferrum, et sal, et siligo tritici, et mel, et lac, sanguis uvæ, et oleum, et vestimentum.

Hæc omnia sanctis in bona : sic peccatoribus in mala convertentur.

Sunt spiritus qui ad vindictam creati sunt, et in furore suo confirmaverunt flagella sua :

Et in tempore consummationis effundunt virtutem : et furorem ejus, qui fecit illos, sedabunt.

ab initio : sic nequissimis bona et mala.

31. Initium necessariæ rei vitæ hominum, aqua, ignis, et ferrum, sal, lac, et panis similagineus, et mel, et botrus uvæ, et oleum, et vestimentum.

32. Hæc omnia sanctis in bona : sic et impiis et peccatoribus in mala convertentur.

33. Sunt spiritus, qui ad vindictam creati sunt, et in furore suo confirmaverunt tormenta sua :

34. In tempore consummationis effundent virtutem ; et furorem ejus, qui fecit illos, placabunt.

peccatoribus, quanquam mala pura commeritis, tamen ex benignitate per hanc vitam præparavit Deus *mala et bona*, vitamque quæ malorum ac bonorum temperamento constat. Vide 32. et Gr.

31 *Necessariæ rei* : vide frugalitatem et simplicitatem. *Ferrum* : ad aratra, ad malleos.

33 *Qui ad vindictam creati sunt* : ex eventu, posteaquam à Deo defecerunt, ad id ordinati, ut divinam vindictam et ipsi exciperent, et in alios exercerent. *In furore suo* : in irâ quâ adversùs hominum genus exardescunt, ut patebit sequente ℣. *Confirmaverunt tormenta, flagella sua*, à se incussa, gravem in ictibus firmabunt manum : hos ergo commemorat, ut doceat quorum ope, ex ℣. præcedente, omnia etiam per se bona, tamen malis malo vertant.

34 *In tempore consummationis* : interitûs, internecionis, sive in novissimis diebus ; *effundent virtutem* : vim illam pestiferam : *et furorem ejus, qui fecit illos, placabunt* : exsatiabunt, digno supplicio : meliùs, tantas edent strages, ut Deum inflectant ad misericordiam et veniam. Cave autem intelligas immundos spiritus, ac

Ignis et grando, et fames, et mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt :

Bestiarum dentes, et scorpii, et viperæ, et rhomphæa vindicans in exterminium impios.

In mandato lætabuntur; et super terram in necessitates præparabuntur : et in temporibus suis non præterient verbum.

Propterea ab initio confirmatus sum, et meditatus sum, et in scripturâ reliqui.

Omnia opera Domini bona : et omnem usum in tempore ejus subministrabunt.

Et non est dicere : Hoc illo nequius est : omnia enim

35. Ignis, grando, fames, et mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt :

36. Bestiarum dentes, et scorpii, et serpentes, et rhomphæa vindicans in exterminium impios.

37. In mandatis ejus epulabuntur : et super terram in necessitatem præparabuntur : et in temporibus suis non præterient verbum.

38. Propterea ab initio confirmatus sum, et consiliatus sum, et cogitavi, et scripta dimisi.

39. Omnia opera Domini bona : et omne opus horâ suâ subministrabit.

40. Non est dicere : Hoc illo nequius est : omnia enim

sempiterno supplicio destinatos, tandem placaturos Deum; quod sensit Origenes, sed fermè unus, et ab universâ Ecclesiâ reprobatus.

35 *Ignis, grando, fames.* Præter ea, quæ cùm bona sint malis malo vertunt, sunt quædam per se noxia in ultionem comparata.

36 *Rhomphæa :* gladius anceps versatilis.

37 *In mandatis ejus epulabuntur :* lætitiâ efferentur, Gr. creaturæ illæ ultrices : alludit ad Psal. CXLVIII. 8. *Ignis, grando, nix, glacies... quæ faciunt verbum ejus.* Quo etiam sensu dictum est : *Vocavit Dominus famem.* IV. Reg. VIII. 1. *In necessitatem præparabuntur :* in necessariam ultionem.

38 *Confirmatus sum :* in timore Dei : *et consiliatus sum,* meditatus sum; Gr. cogitavi tristes exitus impiorum : *et* (hæc) *scripta dimisi,* scripto mandavi : horum autem summa est, id quod sequitur :

39 *Omne opus horâ suâ :* tempore suo.

40 *Non est dicere : Hoc illo nequius est :* apta enim sunt omnia,

in tempore comprobabuntur.

Et nunc in omni corde et ore collaudate, et benedicite nomen Domini.

in tempore suo comprobabuntur.

41. Et nunc in omni corde et ore collaudate, et benedicite nomen Domini.

et suis constituta finibus, atque ex horum nexu par existit decor: unde vera ratio laudandi Deum.

CAPUT XL.

Jugum grave super filios Adam, à ℣. 1. *ad* 12. *mors inevitabilis*, 12. *impiorum inanes divitiæ*, 13. *liberalitas*, 14, 17. *vita sibi sufficiens*, 18. *quid cui anteponendum*, 19, *ad* 27. *timor Domini omnibus antecellit*, 26 et seqq. *ne mendices*, 29. *ad finem.*

SIXTINA VERSIO.

OCCUPATIO magna creata est omni homini, et jugum grave super filios Adam, à die exitûs de ventre matris eorum, usque in diem in sepulturâ in matrem omnium.

VERSIO VULGATA.

1. OCCUPATIO magna creata est omnibus hominibus, et jugum grave super filios Adam, à die exitûs de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ in matrem omnium.

[1] *Occupatio magna* : afflictio. *Grave jugum* : de quo jugo, sive onere miseris mortalibus imposito, hæc ponit : primum, Quòd incubet per totam vitam à natali ad sepulturam, ℣. 1. secundum, Quòd sit repositum in curis, timoribus, vanis spebus, reliquis animi perturbationibus, ℣. 2, 4, 5 et seqq. atque innumeris calamitatibus, ℣. 9, 10. tertium, Quòd æquè omnes premat, summos, infimos, medios, cujuscumque statûs homines, ℣. 3 et seqq. quâ de re præclarè Aug. contra Jul. VI. 10. n. 31. in fine: Parvulos intuere quot et quanta mala patiantur; in quibus vanitatibus, cruciatibus, erroribus, terroribus crescant; deinde jam grandes etiam Deo servientes tentat error, ut decipiat; tentat dolor aut labor, ut frangat; tentat mœror, ut sternat; tentat typhus (superbia) ut extollat : et

Substantiæ injustorum sicut fluvius exsiccabuntur; et sicut tonitruum magnum in pluviâ personabit:

13. Substantiæ injustorum sicut fluvius siccabuntur: et sicut tonitruum magnum in pluviâ personabunt.

In aperiendo ipsam manus suas, lætabitur: sic prævaricatores in consummationem deficient.

14. In aperiendo manus suas, lætabitur: sic prævaricatores in consummatione tabescent.

Nepotes impiorum non multiplicant ramos; et radices immundæ super duram petram.

15. Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos: et radices immundæ super cacumen petræ sonant.

Achi super omnem aquam, et oram fluminis, ante omne fœnum evelletur.

16. Super omnem aquam viriditas, et ad oram fluminis ante omne fœnum evelletur.

[13] *Substantiæ*: res, pecuniæ *injustorum sicut fluvius*, sicut torrens decurrent, *siccabuntur: et sicut tonitruum magnum per pluviam* inani ac nihil profuturo per nubes murmure *personabunt*: in divitum jactantiâ nihil nisi sonitus ac strepitus.

[14] Sicut *in aperiendo* inopi *manus suas lætabitur*, prosperè aget (vir bonus): ita è contrario, *prævaricatores*, etc.

[15] *Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos*, sicut nec *radices immundæ*, plantæ infrugiferæ, illætabiles, quæ sunt *super cacumen petræ*: seu, super duram petram, quâ voce terminatur Gr. Vulgatus addit, *sonant*, hoc est, illæ plantæ ventis agitatæ, inanem tantùm sonitum edunt, nullâ stirpe, nullo fructu; sonant autem, ex ✝. seq. ἄχυ, pro quod Vulgatus interpres legisse videtur, ἠχεῖ, seu potiùs, ἠχοῦσι, sonant.

[16] *Super aquam viriditas*. Opponit siccitati plantæ super petram arescentis, virides herbas super aquam crescentes; iisque virum bonum latenter comparat. Herba autem illa viridis *ad oram fluminis, ante omne fœnum* maturescet, atque adeo prima omnium, *evelletur*, secabitur, demetetur: ἄχυ, variè legunt et interpretantur; Grotio ægyptia vox, significans illa virentia quæ Nilo exundante oriri soleant.

Gratia, sicut paradisus, in benedictionibus: et misericordia in sæculum permanet.

17. Gratia sicut paradisus in benedictionibus: et misericordia in sæculum permanet.

Vita sufficientis sibi operarii condulcabitur; et super utraque, qui invenit thesaurum.

18. Vita sibi sufficientis operarii condulcabitur: et in eâ invenies thesaurum.

Filii et ædificatio civitatis confirmant nomen: et super utraque, mulier immaculata computatur.

19. Filii, et ædificatio civitatis confirmabit nomen: et super hæc, mulier immaculata computabitur.

Vinum et musica lætificant cor: et super utraque, dilectio sapientiæ.

20. Vinum et musica lætificant cor: et super utraque, dilectio sapientiæ.

Tibia et psalterium jucun-

21. Tibiæ, et psalterium

[17] *Gratia*, seu collatum beneficium, *sicut paradisus*, sicut hortus irriguus, amœnus ac pomifer.

[18] *Vita..... condulcabitur*: quam vitæ laborisque sibi sufficientis dulcedinem sentiebat Paulus, dicens: *Argentum et aurum, aut vestem nullius concupivi...... quoniam ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ*: quo nihil beatius, dicente Domino: *Beatius est magis dare, quàm accipere*. Act. xx. 33, 35. *Et in eâ invenies thesaurum*: inexhaustam scilicet bonorum copiam, ac beneficentiæ fontem. Gr. non ita commodè: super utraque est (super illam sufficientiam, et super illam dulcedinem) qui invenit thesaurum, nullo sensu, nisi verum illum thesaurum intelligas, de quo scribitur: *Thesaurus desiderabilis..... in habitaculo justi*. Prov. xxi. 20. et, sapientia *infinitus thesaurus est hominibus*, Sap. vii. 14.

[19] *Filii..... confirmabit nomen*; immortale faciet. *Et super hæc, mulier immaculata*: plus illa honoris viro conciliat castitate ac prudentiâ; sic Manasses Judithâ uxore habetur nobilis; Judith. viii. 2. sic Ruth Moabitidis gloriâ commendatur Booz: Ruth, ii. iii. illustrat familias fortis illius mulieris virtus: *Surrexerunt* enim *filii ejus, et beatissimam prædicaverunt: vir ejus, et laudavit eam*. Prov. xxxi. 28. animadverte autem, lector, sequentes versus ad 27. ejusdem figuræ esse.

dam faciunt melodiam : et super utraque, lingua suavis.

suavem faciunt melodiam : et super utraque, lingua suavis.

Gratiam et speciem desiderabit oculus tuus : et super utraque, veritatem sationis.

22. Gratiam et speciem desiderabit oculus tuus : et super hæc, virides sationes.

Amicus et sodalis in tempore occurentes : et super utraque, mulier cum viro.

23. Amicus et sodalis in tempore convenientes : et super utrosque mulier cum viro.

Fratres et adjutorium in tempore tribulationis : et super utraque, eleemosyna liberabit.

24. Fratres in adjutorium in tempore tribulationis : et super eos misericordia liberabit.

Aurum et argentum statuent pedem : et super utraque, consilium beneplacet.

25. Aurum et argentum est constitutio pedum : et super utrumque, consilium beneplacitum.

Facultates et fortitudo exaltabunt cor : et super utraque, timor Domini.

26. Facultates et virtutes exaltant cor : et super hæc timor Domini.

Non est timori Domini minoratio : et non est in eo inquirere adjutorium.

27. Non est in timore Domini minoratio : et non est in eo inquirere adjutorium.

22 *Gratiam*, venustatem *et speciem* (pulchritudinem;) *et super hæc, virides sationes* : revirescunt enim quotannis arbores ; vultûs gratia immedicabiliter defloresoit.

23 *Convenientes :* occurrentes : Gr. supple, jucunda res est.

24 *Misericordia*, sive eleemosyna.

25 *Aurum et argentum constitutio pedum :* constabilient pedem, Gr. faciunt ut firmo consistas gradu : *super utrumque, consilium beneplacitum est :* consilium placet : Græc.

26 *Et virtutes :* Gr. robur.

27 *Minoratio :* damnum : *et non est in eo :* quem si habueris, nullum aliud auxilium desideraveris.

Timor Domini sicut paradisus benedictionis : et super omnem gloriam operuerunt illum.

28. Timor Domini sicut paradisus benedictionis : et super omnem gloriam operuerunt illum.

Fili, vitam mendicationis ne vivas : melius est mori, quàm mendicare.

29. Fili, in tempore vitæ tuæ ne indigeas : melius est enim mori, quàm indigere.

Vir respiciens in mensam alienam, non est vita ejus in computatione vitæ : contaminabit animam suàm in cibis alienis.

30. Vir respiciens in mensam alienam, non est vita ejus in cogitatione victûs. Alit enim animam suam cibis alienis.

Vir autem sciens et disciplinatus custodiet se.

31. Vir autem disciplinatus et eruditus custodiet se.

In ore impudentis condulcabitur mendicatio : et in ventre ejus ignis ardebit.

32. In ore imprudentis condulcabitur inopia : et in ventre ejus ignis ardebit.

28 *Super omnem gloriam :* veste induerant (homines) super omnem aliam vestem inclytâ.

29 *Fili..... ne indigeas;* vitam mendicitatis (seu mendici) ne vixeris, Gr. *quàm indigere :* mendicare, Gr. propter inertiam, et vagandi necessitatem, atque inde orta flagitia ac dedecora.

30 *Vir respiciens..... non est vita ejus in cogitatione victûs :* non est vita ejus in computatione vitæ : Gr. ejusmodi vivendi ratio non est reputanda pro vitâ.

31 *Custodiet se* ab ejusmodi vitâ.

32 *In ore imprudentis,* impudentis, ἀναιδοῦς : *condulcabitur,* dulcis erit inopia : Gr. mendicatio; invereeunda licet ac turpis. *Et in ventre ejus :* sæpe laborabit fame.

CAPUT XLI.

De morte, ad 8. *cui amara aut optanda,* 1. et seqq. *Soboles et nomen quale,* 8 *ad* 15. *nomini consulendum, plusquam vitæ,* 15. *bona et mala verecundia,* 19. *ad finem* : *de quibus erubescendum*, ibid.

SIXTINA VERSIO.

O MORS, quàm amara est memoria tua, homini pacem habenti in subtantiis suis;

Quieto, et prosperè agenti in omnibus, et adhuc valenti accipere cibum!

O mors, bonum est judicium tuum homini indigenti, et qui minoratur viribus,

Defecto ætate, et cui cura est de omnibus, et diffidenti, et qui perdidit patientiam!

Noli metuere judicium mortis. Memento priorum te, et novissimorum : hoc judicium à Domino omni carni.

VERSIO VULGATA.

1. O MORS, quàm amara est memoria tua, homini pacem habenti in substantiis suis,

2. Viro quieto, et cujus viæ directæ sunt in omnibus, et adhuc valenti accipere cibum!

3. O mors, bonum est judicium tuum homini indigenti, et qui minoratur viribus,

4. Defecto ætate, et cui de omnibus cura est, et incredibili, qui perdit patientiam!

5. Noli metuere judicium mortis. Memento quæ ante te fuerunt, et quæ superventura sunt tibi : hoc judicium à Domino omni carni.

[3] *Bonum est judicium tuum :* decretoria sententia de morte.

[4] *Defecto ætate :* extremâ ætate, Gr. decrepito; *cui de omnibus cura est* : curis exercito, neque certi quidquam habenti. *Incredibili* : tantâ virium diffidentiâ, ut nec se ipse sustentet, et malis victus fatiscat: sive incredulo, nec in Deum fidenti.

Et

Et quid renues in beneplacito Altissimi ? sive decem, sive centum, sive mille anni :

Non est in inferno accusatio vitæ.

Filii abominabiles fiunt filii peccatorum, et qui conversantur parœciis impiorum.

Filiorum peccatorum periet hæreditas : et cum semine illorum erit assiduitas improperii.

De patre impio querentur filii : quoniam propter illum in opprobrio erunt.

Væ vobis, viri impii, qui dereliquistis legem Dei altissimi.

Et si nati fueritis, ad maledictionem nascemini : et, si mortui fueritis, in maledictionem separabimini.

Omnia quæ de terrâ sunt, in terram revertentur : sic

6. Et quid superveniet tibi in beneplacito Altissimi ? sive decem, sive centum, sive mille anni.

7. Non est enim in inferno accusatio vitæ.

8. Filii abominationum fiunt filii peccatorum, et qui conversantur secus domos impiorum.

9. Filiorum peccatorum periet hæreditas : et cum semine illorum assiduitas opprobrii.

10. De patre impio queruntur filii : quoniam propter illum sunt in opprobrio.

11. Væ vobis, viri impii, qui dereliquistis legem Domini altissimi.

12. Et si nati fueritis, in maledictione nascemini : et si mortui fueritis, in maledictione erit pars vestra.

13. Omnia, quæ de terrâ sunt, in terram converten-

6 *Quid superveniet :* quasi diceret : age, dic quæ tibi eventura sint ex decretis Dei, quantovis vivas tempore ? Gr. quid renues in beneplacito Altissimi ? quid est quòd eludere ac declinare possis.

7 *Non enim est in inferno accusatio,* sive redargutio *vitæ :* hoc est, neque ante mortem evadere poteris quæ Deus decreverit, ℣. præcedente ; neque post mortem anteacta mutare, reprehendere, aut emendare dabitur : omnino eventura sunt tibi quæcumque Deus dixerit.

12 *In maledictione nascemini. Bonum* enim *erat ei, si natus non fuisset homo ille.* Matth. XXVI. 24. *Pars vestra,* sors vestra.

impii à maledicto in perditionem.

Luctus hominum in corporibus ipsorum : nomen autem peccatorum non bonum delebitur.

Curam habe de nomine. Hoc enim magis permanet tibi, quàm mille magni thesauri auri.

Bonæ vitæ numerus dierum : et bonum nomen permanet in ævum.

Disciplinam in pace conservate, filii : sapientia autem abscondita, et thesaurus occultus, quæ utilitas in utrisque ?

Melior est homo qui abscondit stultitiam suam, quàm homo qui abscondit sapientiam suam.

Igitur revereamini in verbo meo.

Non est enim bonum omnem reverentiam observa-

tur : sic impii à maledicto in perditionem.

14. Luctus hominum in corpore ipsorum : nomen autem impiorum delebitur.

15. Curam habe de bono nomine : hoc enim magis permanebit tibi, quàm mille thesauri pretiosi et magni.

16. Bonæ vitæ numerus dierum : bonum autem nomen permanebit in ævum.

17. Disciplinam in pace conservate, filii : sapientia enim abscondita, et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque?

18. Melior est homo, qui abscondit stultitiam suam, quàm homo qui abscondit sapientiam suam.

19. Verumtamen reveremini in his quæ procedunt de ore meo.

20. Non est enim bonum omnem reverentiam obser-

13 *A maledicto in perditionem :* propter peccata maledicti, ac denique addicti supplicio.

14 *Luctus hominum :* lugetur in impiis non tantùm perditum corpus, sed etiam nomen extinctum.

19 *Verumtamen reveremini :* verecundamini in his quæ jam edisseram. De rebus verendis dicturus, hæc præmonet.

20 *Non est enim bonum :* sive, ut habet Gr. neque enim quæ vis ve-

re : et non omnia omnibus in fide placent.

Erubescite à patre et matre, de fornicatione : et à præsidente et potente, de mendacio :

A judice et principe, de delicto : à synagogâ et plebe, de iniquitate :

A socio et amico, de injustitiâ : et à loco, in quo habitas,

De furto : et à veritate Dei et testamenti : à fixione

vare : et non omnia omnibus bene placent in fide.

21. Erubescite à patre et à matre, de fornicatione : et à præsidente et à potente, de mendacio :

22. A principe et à judice, de delicto : à synagogâ et plebe, de iniquitate :

23. A socio et amico, de injustitiâ : et de loco, in quo habitas,

24. De furto, de veritate Dei, et testamento : de dis-

recundia bona est. *Et non omnia omnibus bene placent in fide :* non omnia omnibus æquâ fide probanda et excipienda sunt; discrimen enim est personarum et rerum. Hæc itaque sunt quæ ex utroque capite meritò erubescatis.

[21] *A patre.... de fornicatione :* quòd reverentia paterni materníque nominis, castæque institutionis domi susceptæ, lædatur per intemperantiam. *A præsidente, de mendacio :* quod est indicium pessimæ indolis, præsertim erga præsides ac magistratus, quibus nihil magis debetur quàm veritas, quâ et scelerum ultio, et ratio æquitatis, et universæ reipublicæ administratio nititur.

[22] *A principe et à judice, de delicto :* turpe est enim coram eo delinquere, qui ultor est scelerum. Jam à præsidibus sive gubernatoribus et à judicibus, aliisque magistratibus transit ad populum : *à* cujus *synagogâ,* sive cœtu publico, erubescendum est maximè *de iniquitate* sive injustitiâ et calumniâ, quæ adversùs plebem sunt invidiosissima.

[23] *A socio et amico, de injustitiâ :* quâ vel maximè amicitia et societas humana solvitur : *de loco in quo habitas,* 24. *de furto :* probro enim tibi vertit indisciplinatum famulitium, ac domus patens latrociniis. *De veritate Dei et testamento :* hoc est, si à domo tuâ Dei abest veritas ; lex exulat. *De discubitu in panibus :* Gr. de impingendis cubitis (mensæ) in panibus (inter cibos) qui corporis situs

cubiti in panibus, ab obfuscatione accepti et dati :

Et à salutantibus de silentio : ab aspectu mulieris fornicariæ : et ab aversione vultûs cognati :

Ab ablatione partis et dationis :

A consideratione mulieris conjugatæ ; à sollicitatione ancillæ ejus : et ne steteris super lectum ejus :

Ab amicis de sermonibus improperii : et postquam dederis, ne improperes.

cubitu in panibus, et ab obfuscatione dati et accepti :

25. A salutantibus de silentio : à respectu mulieris fornicariæ : et ab aversione vultûs cognati.

26. Ne avertas faciem à proximo tuo : et ab auferendo partem, et non restituendo.

27. Ne respicias mulierem alieni viri; et ne scruteris ancillam ejus : neque steteris ad lectum ejus.

28. Ab amicis de sermonibus improperii : et cùm dederis, ne improperes.

indecorus, et ventri deditum monstrat. *Et ab obfuscatione :* si in computo dati et accepti rationem involvas quo fraudi facias locum.

25 *A salutantibus de silentio :* fastuosum enim, salutantes nec alloquio dignari. *A respectu.... ab aversione vultûs cognati.* Nihil turpius quàm, si vel in impudicam mulierem intendas oculos, vel à cognato quamvis inope avertas per superbiam aut immisericordiam.

26 *Ab auferendo*, furando, subtrahendo *partem*, sortem sive rem alicujus : Gr. ab auferendâ parte et dono ; atque universim re proximi, sive hæreditate sive donatione acceperit.

27 *Ne scruteris*, sollicites, aut circumvenias *ancillam ejus : super lectum ejus :* fœminino casu : ancillæ.

CAPUT XLII.

Pergit de verecundiâ, sive erubescentiâ, ejusque causis, 1. *ad* 12. *diligentia ad rem tuendam,* 6, 7. *curandæ filiæ,* 9 et seqq. *mulieres,* 12 et seqq. *Incipit collaudare Deum,* 15. *ad finem. Omnia plena ejus gloriâ,* 16. *omnia novit, etiam corda hominum et res futuras,* 18 et seqq. *opera ejus inenarrabilia: immutabilis, omnipotens, cui omnia obediunt,* 24.

SIXTINA VERSIO.

Ab iteratione, et sermone auditûs, et à revelationibus sermonum absconditorum: et eris verecundus verè, et inveniens gratiam coram omni homine: ne pro his confundaris, et ne accipias personam, ut delinquas.

De lege Altissimi, et testamento, et de judicio, justificando impium:

De verbo socii, et viatorum, et de datione hæreditatis amicorum:

VERSIO VULGATA.

1. Non duplices sermonem auditûs de revelatione sermonis absconditi: et eris verè sine confusione, et invenies gratiam in conspectu omnium hominum: ne pro his omnibus confundaris, et ne accipias personam, ut delinquas.

2. De lege Altissimi, et testamento, et de judicio justificare impium,

3. De verbo sociorum et viatorum, et de datione hæreditatis amicorum;

[1] *Et eris verè sine confusione.* Gr. et eris verecundus verè: non falsâ illâ quam dixi verecundiâ. *Ne pro his omnibus,* quæ sequuntur, *confundaris:* primum in accipiendo personam; est enim in eâ re falsus pudor. Item

[2] *De lege* observandâ: *testamento,* fœdere: *judicio:* rei judicatæ auctoritate *justificare:* ut justifices prævaricatores. Cave etiam de sequentibus erubescas.

[3] *De verbo sociorum et viatorum:* de tuendis sociis ac peregrinis sive de servandis pactis circa societatem, ac peregrinationes mercaturæ gratiâ. *De datione:* de partiundâ hæreditate inter amicos, qui fidei tuæ se commiserint.

De exactâ ratione stateræ et ponderum : de acquisitione multorum et paucorum :

De indifferenti venditione et mercatorum, et de multâ disciplinâ filiorum, et servo pessimo latus sanguinare.

Super mulierem nequam bonum est sigillum.

Et ubi manus multæ sunt, claude. Quodcumque tradideris, in numero et pondere : et datio et acceptio, omnibus in scripturâ.

De disciplinâ insensati et stulti, et decrepiti litigantis cum adolescentibus. Et eris eruditus verè, et probatus in conspectu omnis viventis.

4. De æqualitate stateræ et ponderum : de acquisitione multorum et paucorum :

5. De corruptione emptionis et negotiatorum, et de multâ disciplinâ filiorum; et servo pessimo lâtus sanguinare.

6. Super mulierem nequam bonum est signum.

7. Ubi manus multæ sunt, claude; et quodcumque trades, numera et appende : datum verò et acceptum omne describe.

8. De disciplinâ insensati et fatui, et de senioribus qui judicantur ab adolescentibus : et eris eruditus in omnibus, et probabilis in conspectu omnium vivorum.

4 *De æqualitate, de acquisitione*, sive possessione *multorum et paucorum :* de rerum pretio ex mercium quantitate. Jam ad qualitatem.

5 *De corruptione :* sive alteratione specierum, vini puta, frumenti : Vulgatus legit διαφθόρου, quod corruptum sonat : Gr. ἀδιαφόρου, de indifferenti venditione : melius διαφόρου, ut alii codices, hoc est, de diversâ venditione, sive de naturâ mercium, rerumque pretiis. *Sanguinare :* cruentare flagris : supple, *ne confundaris*, ex ℣. 1.

6 *Super.... bonum est signum :* adversùs uxorem malam ac rapacem, opus est sigillo ad res obsignandas et claudendas.

8 *De disciplinâ :* de eruditione; turpe est enim docere indociles et stultos; continuatio est dictorum ℣. 5. sive ordo perturbatus à scriptoribus : seu ℣. 6 et 7. per parenthesin interserti. *De tuendis senioribus, qui judicantur ab adolescentibus :* quod rebus turpissimis meritò annumerandum.

Filia patri abscondita, vigilia; et sollicitudo ejus aufert somnum: in juventute suâ, ne fortè fiat superadulta: et cum viro commorata, ne fortè odio habeatur:

In virginitate, ne fortè polluatur, et in paternis suis gravida inveniatur: cum viro manens ne fortè transgrediatur, et cùm cohabitaverit, ne fortè sit sterilis.

Super filiâ non avertente se confirma custodiam: ne quando faciat te gaudium inimicis, fabulam in civitate, et vocatum populi; et confundat te in multitudine plurimorum.

Omni homini noli intendere in speciem: et in medio mulierum noli considere.

9. Filia patris abscondita, est vigilia, et sollicitudo ejus aufert somnum: ne fortè in adolescentiâ suâ adulta efficiatur; et cum viro commorata, odibilis fiat;

10. Ne quando polluatur in virginitate suâ, et in paternis suis gravida inveniatur: ne fortè cum viro commorata transgrediatur; aut certè sterilis efficiatur.

11. Super filiam luxuriosam confirma custodiam: ne quando faciat te in opprobrium venire inimicis, à detractione in civitate et objectione plebis, et confundat te in multitudine populi.

12. Omni homini noli intendere in specie: et in medio mulierum noli commorari:

9 *Filia patris abscondita*, sive virgo: alma, hebraicè: *est vigilia:* causa vigilandi. Has causas quinque commemorat: 1. Ne florem ætatis innupta prætereat, quod turpe habetur, *I. Cor.* VII. 36. Altera, ne viro tradita, ei odio sit: 3. Ne virgo delinquat, familiæque probro sit: 4. Ne nupta adulteretur: 5. Ne sterilis fiat. *Ne adulta efficiatur*, superadulta, *I. Cor.* VII. 36.

11 *Super filiam luxuriosam..... ne quando faciat..... à detractione:* propter detractionem: *et objectione*, accusatione *plebis*, quæ tibi turpissima quæque objiciat et imputet. Hæc quidem in Latinis. Gr. autem: ne quando te faciat gaudium, etc. nominatum, seu potiùs accusatum à populo, eumque quem adducat in exemplum malæ rei.

12 *Omni homini:* cave inter homines id optimum ducas, quod est pulcherrimum: alioqui muliebris species te facillimè caperet.

De vestimentis enim procedit tinea, et à muliere iniquitas mulieris.

Melior est iniquitas viri, quàm mulier benefaciens, et mulier confundens in opprobrium.

Memor ero igitur operum Domini, et quæ vidi, enarrabo : in sermonibus Domini opera ejus.

Sol illuminans per omnia respexit : et gloriâ ejus plenum est opus ejus.

Nonne indidit sanctis Dominus enarrare omnia mirabilia ejus, quæ confirmavit Dominus omnipotens, ut firmaretur in gloriâ ipsius universum ?

Abyssum et cor investigavit : et in astutiis eorum meditatus est.

Cognovit enim Dominus omnem scientiam, et in-

13. De vestimentis enim procedit tinea, et à muliere iniquitas viri.

14. Melior est enim iniquitas viri, quàm mulier benefaciens, et mulier confundens in opprobrium.

15. Memor ero igitur operum Domini, et quæ vidi annuntiabo. In sermonibus Domini opera ejus.

16. Sol illuminans per omnia respexit : et gloriâ Domini plenum est opus ejus.

17. Nonne Dominus fecit sanctos enarrare omnia mirabilia sua, quæ confirmavit Dominus omnipotens stabiliri in gloriâ suâ ?

18. Abyssum et cor hominum investigavit : et in astutiâ eorum excogitavit.

19. Cognovit enim Dominus omnem scientiam, et

13 *Iniquitas viri.* Clarus sensus : at Gr. de vestimento, etc. et à muliere, nequitia mulieris : quàm sponte innascitur vesti tinea, tam facilè nequitia mulieri.

14 *Mulier benefaciens :* sive prona et facilis ministra voluptatum, unde subdit : *confundens in opprobrium.*

15 *Memor ero.* Libri conclusio quâ Deum et magnos viros laudat, ut in Præfatione diximus. *In sermonibus Domini opera ejus :* in Scripturis sanctis, ut docent sequentia ; Deus enim ipse suam nobis gloriam enarravit.

18 *In astutiâ eorum excogitavit :* astutissima quæque et occultissima humanæ mentis inspexit.

spexit in signum ævi : annuntians quæ præterierunt, et quæ superventura sunt; et revelans vestigia occultorum.

Non præteriit illum omnis cogitatus : non abscondit se ab eo ullus sermo.

Magnalia sapientiæ suæ decoravit, et quatenus est ante sæculum, et in sæculum : neque adjectum est ei,

Neque imminutum, et non eguit aliquo consiliario.

Quàm desiderabilia omnia opera ejus, et tanquam scintillæ, est considerare!

Omnia hæc vivunt, et

inspexit in signum ævi : annuntians quæ præterierunt, et quæ superventura sunt, revelans vestigia occultorum.

20. Non præterit illum omnis cogitatus : et non abscondit se ab eo ullus sermo.

21. Magnalia sapientiæ suæ decoravit : qui est ante sæculum, et usque in sæculum, neque adjectum est,

22. Neque minuitur, et non eget alicujus consilio.

23. Quàm desiderabilia omnia opera ejus, et tanquam scintilla, quæ est considerare!

24. Omnia hæc vivunt,

19 *In signum ævi :* infrà, XLIII. 6. Luna..... in tempore suo, ostensio temporis et signum ævi. Alludit ad illud Geneseos, I. 14. *Fiant luminaria..... et sint in signa et tempora, et dies, et annos.* Vidit ergo Deus à se instituta signa temporum; atque omne inde decurrens ævum, simulque et quod fuit et quod futurum est : *revelans* non modò manifesta signa, verùm etiam minutissima quæque *vestigia occultorum :* imò nihil occultum : ex ỳ. seq.

21 *Qui est ante seculum :* eò quòd sit æternus, et omnia sive antecedentia sive futura simul mente complectatur, ideo : *neque adjectum est,* 22. *neque minuitur* opus ejus; ac statim opera sua ad perfectum perduxit sine monitore, sine consilio.

23 *Et tanquam scintilla.* Operum Dei non magnitudinem totam, aut lucem, sed scintillam tantùm mortales perspicere possumus; et tamen intelligimus res esse consideratu dignissimas. Job. XXVI. 14. Gr. et scintillæ instar : alia lectio : sicut scintillas, *est* (licet) *considerare :* alia lectio : usque ad scintillam; etiam minutissima digna sunt quæ consideres.

De v[illegible] cedit [illegible] iniquit[illegible]

Meli[illegible] quam [illegible] et mul[illegible] probri[illegible]

Me[illegible] rum l[illegible] onarr[illegible] Domi[illegible]

Sol[illegible] respe[illegible] num[illegible]

No[illegible] minu[illegible] bilia [illegible] Domi[illegible] firma[illegible] unive[illegible]

Ab[illegible] gavit [illegible] medii[illegible]

Co[illegible] omne[illegible]

[illegible] et [illegible] in necessitate omnia obaudiunt ei.

25 Omnia duplicia, unum contra unum: et non fecit quidquam deesse.

26. Uniuscujusque confirmavit bona. Et quis satiabitur, videns gloriam ejus?

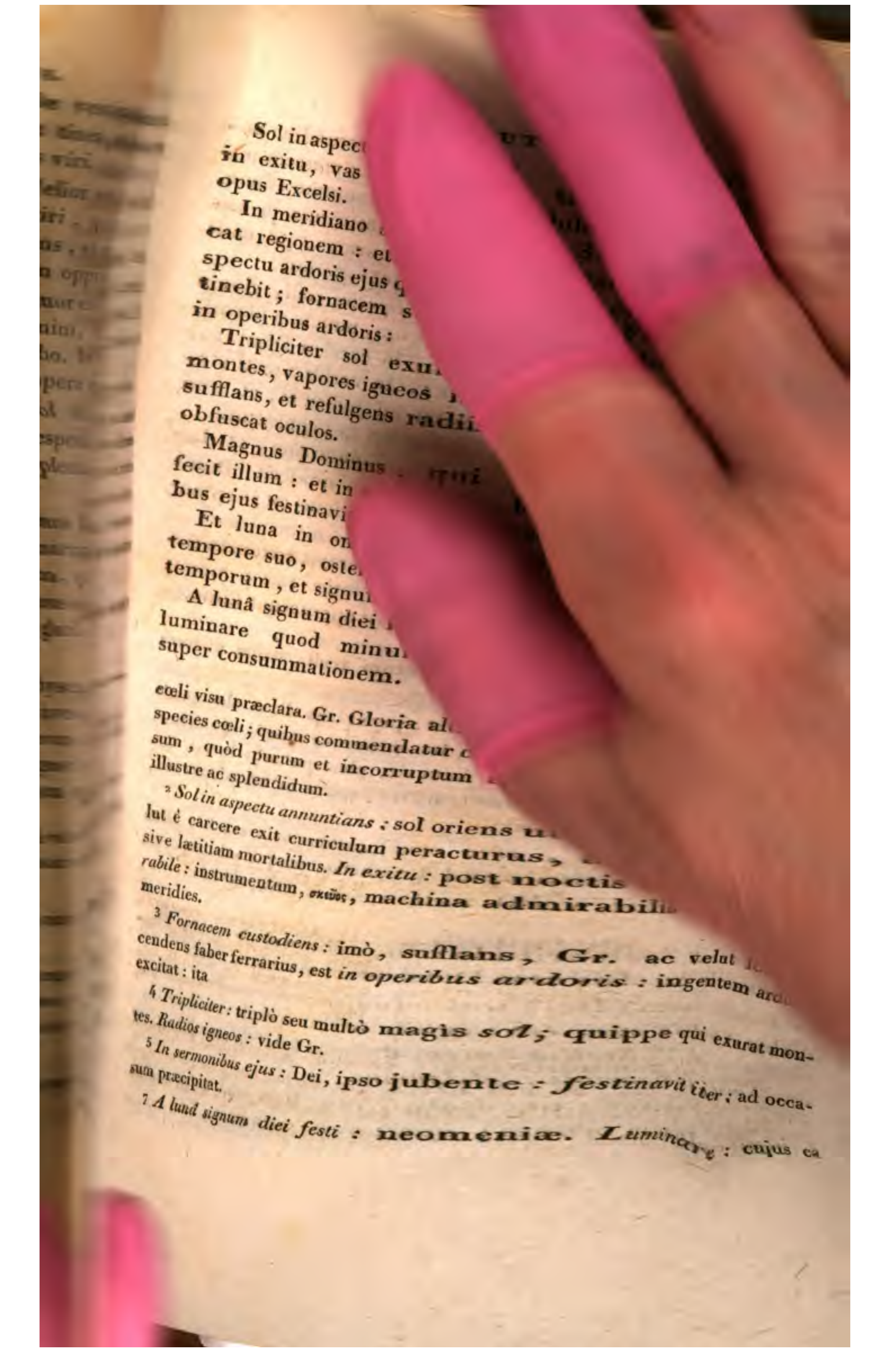
[illegible] quotiescumque opus est.

[illegible] neque tantum fecit diem, [illegible] neque tantum solem qui diei praeesset, verum [illegible] neque tantum aestum, verum etiam frigus; [illegible] etiam [illegible]: vide xxxiii. 15. Neque [illegible] universitas perfecta [illegible]. Omnia enim suis instructa sunt [illegible].

[illegible] bona: unicuique propria stabili[illegible].

CAPUT XLIII.

[illegible]

Sol in aspec
in exitu, vas
opus Excelsi.

In meridiano
cat regionem : et
spectu ardoris ejus q
tinebit ; fornacem s
in operibus ardoris :

Tripliciter sol exu
montes, vapores igneos
sufflans, et refulgens radii
obfuscat oculos.

Magnus Dominus, qui
fecit illum : et in
bus ejus festinavi

Et luna in om
tempore suo, oste
temporum, et signu

A lunâ signum diei
luminare quod minu
super consummationem.

cœli visu præclara. Gr. Gloria al
species cœli; quibus commendatur c
sum, quòd purum et incorruptum
illustre ac splendidum.

[2] *Sol in aspectu annuntians* : sol oriens u
lut è carcere exit curriculum peracturus,
sive lætitiam mortalibus. *In exitu* : post noctis
rabile : instrumentum, σκεῦος, machina admirabili
meridies.

[3] *Fornacem custodiens* : imò, sufflans, Gr. ac velut
cendens faber ferrarius, est *in operibus ardoris* : ingentem ard
excitat : ita

[4] *Tripliciter* : triplò seu multò magis *sol* ; quippe qui exurat montes. *Radios igneos* : vide Gr.

[5] *In sermonibus ejus* : Dei, ipso jubente : *festinavit iter* ; ad occasum præcipitat.

[7] *A lunâ signum diei festi* : neomeniæ. *Luminare* : cujus ca

manent in sæculum in omnibus necessitatibus, et omnia obediunt.

Omnia duplicia, unum contra unum: et non fecit quicquam deficiens.

Unum unius confirmavit bona: et quis satiabitur, videns gloriam ejus?

et manent in sæculum, et in omni necessitate omnia obaudiunt ei.

25. Omnia duplicia, unum contra unum: et non fecit quidquam deesse.

26. Uniuscujusque confirmavit bona. Et quis satiabitur, videns gloriam ejus?

[24] *Et in omni necessitate*: quotiescumque opus est.

[25] *Omnia duplicia*, seu gemina sunt: neque tantùm fecit diem, verùm etiam noctem; neque tantùm solem qui diei præesset, verùm etiam lunam quæ nocti; neque tantùm æstum, verùm etiam frigus; neque tantùm mare, verùm etiam aridam; vide XXXIII. 15. *Neque fecit quidquam deesse*: hinc fit, ut rerum universitas perfecta sit, neque deficiat quidquam. Gr. Omnia enim suis instructa sunt commodis; unde subdit:

[26] *Uniuscujusque confirmavit bona*: unicuique propria stabili ordine attribuit.

CAPUT XLIII.

Continuatio laudum Dei: ab operibus: cœlo: sole: stellis: cæteris, toto capite: super opera sua magnus: omni laude major, 29, 30, 33, et seqq.

SIXTINA VERSIO.

GLORIATIO altitudinis, firmamentum puritatis, species cœli in visione gloriæ.

VERSIO VULGATA.

1. ALTITUDINIS firmamentum pulchritudo ejus est, species cœli in visione gloriæ.

[1] *Altitudinis firmamentum*: excelsum firmamentum sive cœlum *pulchritudo ejus est*: ea res est in quâ maximè elucescat pulchritudo operum Dei, vel templum ejus est, ac domicilium; eâ phrasi quâ templum in Scripturis passim appellatur decor. *Species cœli*: forma

Sol in aspectu annuntians in exitu, vas admirabile, opus Excelsi.

In meridiano suo exsiccat regionem : et in conspectu ardoris ejus quis sustinebit ; fornacem sufflans in operibus ardoris :

Tripliciter sol exurens montes, vapores igneos insufflans, et refulgens radiis obfuscat oculos.

Magnus Dominus, qui fecit illum : et in sermonibus ejus festinavit iter.

Et luna in omnibus in tempore suo, ostensionem temporum, et signum ævi.

A lunâ signum diei festi : luminare quod minuitur super consummationem.

2. Sol in aspectu annuntians in exitu, vas admirabile, opus Excelsi.

3. In meridiano exurit terram : et in conspectu ardoris ejus quis poterit sustinere? Fornacem custodiens in operibus ardoris :

4. Tripliciter sol exurens montes, radios igneos exsufflans, et refulgens radiis suis obcæcat oculos.

5. Magnus Dominus, qui fecit illum : et in sermonibus ejus festinavit iter.

6. Et luna in omnibus in tempore suo, ostensio temporis, et signum ævi.

7. A lunâ signum diei festi : luminare quod minuitur in consummatione.

cœli visu præclara. Gr. Gloria altitudinis, firmamentum puritatis, species cœli ; quibus commendatur cœli pulchritudo, quòd sit excelsum, quòd purum et incorruptum ac limpidæ lucis fons, quòd illustre ac splendidum.

[2] *Sol in aspectu annuntians* : sol oriens ut primùm aspicitur, ac velut è carcere exit curriculum peracturus, annuntiat Dei gloriam, sive lætitiam mortalibus. *In exitu* : post noctis tenebras. *Vas admirabile* : instrumentum, σκεῦος, machina admirabilis : hîc oriens, jam meridies.

[3] *Fornacem custodiens* : imò, sufflans, Gr. ac velut follem accendens faber ferrarius, est *in operibus ardoris* : ingentem ardorem excitat : ita

[4] *Tripliciter* : triplò seu multò magis *sol* ; quippe qui exurat montes. *Radios igneos* : vide Gr.

[5] *In sermonibus ejus* : Dei, ipso jubente : *festinavit iter* ; ad occasum præcipitat.

[7] *A lunâ signum diei festi* : neomeniæ. *Luminare* : cujus ea

Mensis secundùm nomen ejus est : crescens mirabiliter mutatione.

Vas castrorum in celsitudine, in firmamento cœli resplendens.

Species cœli, gloria stellarum, ornatus illuminans, in excelsis Dominus.

In verbis Sancti stabunt ad judicium, et non deficient in vigiliis suis.

Vide arcum, et benedic eum qui fecit illum : valde speciosus est in fulgore suo.

Gyravit cœlum in circuitu gloriæ : manus Excelsi aperuerunt illum.

8. Mensis secundùm nomen ejus est : crescens mirabiliter in consummatione.

9. Vas castrorum in excelsis, in firmamento cœli resplendens gloriosè.

10. Species cœli, gloria stellarum, mundum illuminans, in excelsis Dominus.

11. In verbis Sancti stabunt ad judicium, et non deficient in vigiliis suis.

12. Vide arcum, et benedic eum qui fecit illum : valde speciosus est in splendore suo.

13. Gyravit cœlum in circuitu gloriæ suæ : manus Excelsi aperuerunt illum.

natura est, ut postquam ad perfectum venit, statim deficere incipiat.

[8] *Mensis secundùm nomen ejus est :* prout luna alia et alia nominatur crescens seu decrescens, ita processus mensis agnoscitur. *In consummatione ;* donec perfecta sit, plenoque orbe luceat. Gr. crescens mirabiliter ; mira incrementa capiens in mutatione : seu, crescens mirabiliter variatur.

[9] *Vas* (instrumentum, sive opus) *castrorum in excelsis.* Hinc stellarum exercitus passim apud Prophetas ; quæque suâ in speculâ ac statione collocatur, velut metatis, non in terrâ, sed *in excelso*, castris.

[10] *Species cœli :* pulchritudo cœli, stellarum gloria mundus illustris, testatur in excelsis esse Dominum omnia collustrantem.

[11] *In verbis sancti* (Dei) *stabunt ad judicium :* secundùm judicium, sive lege et ordine suo. *In vigiliis suis :* in speculâ et statione suâ : sicut Bar. III. 34, 35. *Stellæ autem dederunt lumen in custodiis suis..... vocatæ sunt, et dixerunt : Adsumus.*

[13] *Gyravit cœlum :* accusativo casu ; Deus velut ducto circino descripsit cœlum in orbem : *aperuerunt :* extenderunt, Gr.

Imperio suo acceleravit nivem, et accelerat coruscationes judicii sui.

Propterea aperti sunt thesauri, et evolaverunt nubes sicut aves.

In magnitudine suâ confortavit nubes : et confracti sunt lapides grandinis.

Et in aspectibus ejus commovebuntur montes : in voluntate spirabit Notus.

Vox tonitrui ejus parturire fecit terram : et tempestas aquilonis, et vortex spiritûs.

Sicut aves deorsum volantes, dispergit nivem : et sicut locusta divertens descensus ejus.

Pulchritudinem candoris

14. Imperio suo acceleravit nivem, et accelerat coruscationes emittere judicii sui.

15. Propterea aperti sunt thesauri, et evolaverunt nebulæ sicut aves.

16. In magnitudine suâ posuit nubes : et confracti sunt lapides grandinis.

17. In conspectu ejus commovebuntur montes : et in voluntate ejus aspirabit Notus.

18. Vox tonitrui ejus verberabit terram, tempestas aquilonis, et congregatio spiritûs :

19. Et sicut avis deponens ad sedendum, aspergit nivem : et sicut locusta demergens descensus ejus.

20. Pulchritudinem can-

14 *Coruscationes judicii sui :* testes.

15 *Aperti sunt thesauri* : venti velut ex thesauro Dei producti : *Ps.* CXXXIV. 7. quibus circumactæ nubes *evolaverunt.*

16 *Confracti sunt lapides grandinis*, velut excisâ rupe, hinc inde sparguntur.

18 *Vox*, sonitus, *tonitrui ejus verberabit terram :* Gr. parturire fecit, concussit, commovit, ut dolores parientem. *Congregatio*, Gr. vortex, *spiritûs :* ventorum turbines.

19 *Et sicut avis.... aspergit nivem*, ita ut sit *sicut avis deponens ad sedendum*, declinans ad insidendum terræ. Gr. sicut aves deorsum volitantes, spargit nivem. *Et sicut locusta demergens :* in terram devoluta. Gr. Sicut locusta divertens descensus ejus : nix tantâ copiâ cadit, quantâ locustarum ex alio loco in alium divertentium nubes; ut fit in plagis mundi ferventioribus.

ejus admirabitur oculus : et super imbrem ejus expavescet cor.

Et pruinam sicut salem effundit super terram : et cùm congelaverit, fit cacumina tribulorum.

Frigidus ventus aquilo flabit, et gelabit crystallus ab aquâ : super omnem congregationem aquæ requiescet, et tanquam loricam induet aqua.

Devorabit montes, et exuret desertum, et extinguet viride, sicut ignis.

Medicina omnium in festinatione nebula ; ros obvians ab ardore exhilarabit.

doris ejus admirabitur oculus : et super imbrem ejus expavescet cor.

21. Gelu sicut salem effundet super terram : et dum gelaverit, fiet tanquam cacumina tribuli.

22. Frigidus ventus aquilo flavit, et gelavit crystallus ab aquâ : super omnem congregationem aquarum requiescet, et sicut loricâ induet se aquis.

23. Et devorabit montes, et exuret desertum, et extinguet viride, sicut igne.

24. Medicina omnium in festinatione nebulæ : et ros obvians ab ardore venienti humilem efficiet eum.

[20] *Super imbrem ejus :* Dei : *expavescet cor :* tanquam rediture diluvio.

[21] *Gelu :* Græc. pruinam, *sicut salem :* (quæ pruina) concreta fiet (sicut) *cacumina tribuli :* in aculeorum formam. Hæc quidem de pruinâ : jam ad aquas congelatas.

[22] *Gelavit,* concrevit *crystallus ab aquâ.... sicut loricâ induet se aquis :* imò ut habet Gr. tanquam loricâ induetur aqua : aquarum mollities, glacie velut loricâ tecta, ab omni ictu tuta est.

[23] *Et devorabit montes :* posset intelligi de vento Boreâ, de quo, ℣. 22. qui immissâ glacie, exsiccatisque herbis : *exuret desertum :* notum illud :

——— Boreæ penetrabile frigus adurit.

sed sequentia vetant : meliùs, à frigore ad æstum transit. *Devorabit montes,* Deus, per æstivos ardores.

[24] *Medicina omnium :* hujus æstûs omnia exsiccantis et consumentis remedium, seu refrigerium est, *nebula* roscidæ instar nubis subitò diffusa. *Et ros obvians, humilem,* quietum *efficiet eum :* æs-

'Cogitatione suâ pacavit abyssum : et plantavit eam Jesus.

25. In sermone ejus siluit ventus, et cogitatione suâ placavit abyssum, et plantavit in illâ Dominus insulas.

Qui enavigant mare, enarrant pericula ejus : et audientes auribus nostris admiramur.

26. Qui navigant mare, enarrent pericula ejus : et audientes auribus nostris admirabimur.

Et illic incredibilia et admirabilia opera : varietas omnis animalis, creatura cetorum.

27. Illic præclara opera et mirabilia : varia bestiarum genera et omnium pecorum, et creatura belluarum.

Per ipsum prosper processus, finis ejus : et in verbo ejus composita sunt.

28. Propter ipsum confirmatus est itineris finis : et in sermone ejus composita sunt omnia.

Multa dicemus, et non assequemur : et consummatio sermonum ipse est in omnibus.

29. Multa dicemus, et deficiemus in verbis : consummatio autem sermonum, ipse est in omnibus.

tum, ardorem. Græc. planior, ab æstu exhilarabit, recreabit, refrigerabit; supple, terram.

25 *In sermone ejus siluit ventus. Dixit, et stetit spiritus procellæ.... et statuit procellam ejus in auram, et siluerunt fluctus ejus.* Psalm. CVI. 25, 29. *Plantavit,* fixit *in illâ*, abysso, mari, *Dominus insulas :* circumfrementibus licet fluctibus, stabiles. Gr. plantavit eam Jesus : nullo sensu : I'ησοῦς Jesus, pro νήσους insulas.

26 *Qui navigant mare :* allusum ad illud *Ps.* CVI. 23, 24. *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini.*

27 *Creatura belluarum :* cetorum, Græc.

28 *Propter ipsum :* per ipsum Deum scilicet *confirmatus est :* prosperè processit *itineris* per mare *finis :* exitus, Gr. per ipsum (Deum) felix processus viæ finis est ejus ; hoc est, per ipsum, iter per mare prospero exitu desinit.

29 *Consummatio sermonum :* Gr. summa sermonum (atque) universum ipse est, Deus scilicet : Sic *Eccl.* XII. 13.

Glorificantes quò valebimus? ipse enim est magnus super omnia opera sua.

Terribilis Dominus, et magnus vehementer; et mirabilis potentia ipsius.

Glorificantes Dominum exaltate, quantumcumque potueritis: excedet enim et adhuc.

Et exaltantes illum, abundate in virtute: ne laboretis; non enim comprehendetis.

Quis vidit eum, et enarrabit? et quis magnificat eum, sicut est?

Multa abscondita sunt majora his: pauca enim vidimus operum ejus.

Omnia enim fecit Dominus: et piis dedit sapientiam.

30. Gloriantes ad quid valebimus? ipse enim omnipotens super omnia opera sua.

31. Terribilis Dominus, et magnus vehementer; et mirabilis potentia ipsius.

32. Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis: supervalebit enim adhuc, et admirabilis magnificentia ejus.

33. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantùm potestis: major enim est omni laude.

34. Exaltantes eum, replemini virtute. Ne laboretis; non enim comprehendetis.

35. Quis videbit eum, et enarrabit? et quis magnificabit eum, sicut est ab initio?

36. Multa abscondita sunt majora his: pauca enim vidimus operum ejus.

37. Omnia autem Dominus fecit: et piè agentibus dedit sapientiam.

30 *Gloriantes ad quid valebimus?* Quid proficiemus, quantumvis rectè dicendi gloriâ efferamur, cùm ipse non tantùm sermones nostros, sed etiam sua opera antecedat: quod congruit 32, 33, 34.

33 *Benedicentes:* altera versio præcedentis.

CAPUT

CAPUT XLIV.

Incipit laus virorum illustrium, Enoch : Noe : Abraham : promissiones : Isaac : Jacob.

SIXTINA VERSIO.

Patrum Hymnus.

LAUDEMUS nunc viros gloriosos, et parentes nostros generatione.

Multam gloriam creavit Dominus, magnificentiam suam à sæculo.

Dominantes in regnis suis, et viri nominati in potentiâ, consiliantes in intellectu suo, annuntiantes in prophetiis :

Rectores populi in consiliis, et intellectu litteraturæ populi :

VERSIO VULGATA.

1. LAUDEMUS viros gloriosos, et parentes nostros in generatione suâ.

2. Multam gloriam fecit Dominus magnificentiâ suâ à sæculo.

3. Dominantes in potestatibus suis, homines magni virtute, et prudentiâ suâ præditi : nuntiantes in prophetis dignitatem prophetarum,

4. Et imperantes in præsenti populo; et virtute prudentiæ populis sanctissima verba.

[1] *Laudemus viros gloriosos :* In his laudibus duo maximè advertenda sunt. Primum, ut quemque signet proprio charactere paucis. Alterum, ut per viros illustres quos laudandos suscepit, brevem totius populi contexat historiam. Quos autem imprimis laudandos seligat, exponet ỷ. 6, 3 et 4. *In generatione suâ :* ætate, vitâ.

[3] *In potestatibus :* Gr. in regnis *suis : nuntiantes in prophetis :* in prophetiis, Gr. annuntiantes autem, supple, futura. En ergo quos laudandos suscipiat; prophetas, et populi duces; atque hos inter pontifices, qui principes populi vocabantur. Unde non modò Aaronem, verùm etiam Phineen, Jesum filium Josedec, postremò, Simonem suâ ætate nobilem.

[4] *Imperantes in præsenti populo :* rectores populi in consiliis, Gr. *et virtute prudentiæ ;* sensus obscurus et suspensus, neque Gr. cla-

Sapientes sermones in disciplinâ eorum: requirentes modos musicos, narrantes carmina in Scripturâ.

Homines divites subministrati in fortitudine, pacem habentes in habitationibus suis.

Omnes isti in generationibus gloriam adepti sunt; et in diebus ipsorum gloriatio.

Sunt eorum qui reliquerunt nomen ad enarrandum laudes:

Et sunt quorum non est memoria, et perierunt quasi qui non fuerint: et nati sunt quasi non nati, et filii eorum post eos.

Sed hi, viri misericordiæ, quorum justitiæ non sunt traditæ oblivioni.

Cum semine eorum permanebit bona hæreditas, nepotes eorum:

In testamentis stetit semen eorum,

Et filii eorum propter illos: usque in æternum ma-

5. In peritiâ suâ requirentes modos musicos; et narrantes carmina Scripturarum.

6. Homines divites in virtute, pulchritudinis studium habentes: pacificantes in domibus suis.

7. Omnes isti in generationibus gentis suæ gloriam adepti sunt; et in diebus suis habentur in laudibus.

8. Qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum.

9. Et sunt quorum non est memoria: perierunt quasi qui non fuerint; et nati sunt quasi non nati, et filii ipsorum cum ipsis.

10. Sed illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt.

11. Cum semine eorum permanent bona;

12. Hæreditas sancta nepotes eorum, et in testamentis stetit semen eorum:

13. Et filii eorum propter illos usque in æternum ma-

rior. Summa ex utroque textu conflata, laudandos esse eos qui populo erudito (lege Domini) prudentiâ suâ præeant.

[5] *Modos musicos:* sacra cantica, in cœtu populi præcinenda, puta Psalmos, aliaque ejusmodi carmina, quod etiam ad prophetiam pertinet.

[12] *In testamentis*, in fœdere cum Abramidis pacto.

nebit semen eorum; et gloria illorum non delebitur.

Corpus ipsorum in pace sepultum est : et nomen eorum vivit in generationes.

Sapientiam ipsorum narrabunt populi, et laudem annuntiat ecclesia.

Enoch placuit Domino, et translatus est, exemplum pœnitentiæ generationibus.

Noe inventus est perfectus justus : in tempore iracundiæ factus est reconciliatio.

Ideo fuerunt reliquiæ ipsi terræ : ideo factum est diluvium.

Testamenta sæculi posita sunt apud illum, ne dele-

nent: semen eorum et gloria eorum non derelinquetur.

14. Corpora ipsorum in pace sepulta sunt : et nomen eorum vivit in generationem et generationem.

15. Sapientiam ipsorum narrent populi, et laudem eorum nuntiet ecclesia.

16. Henoch placuit Deo, et translatus est in paradisum, ut det gentibus pœnitentiam.

17. Noe inventus est perfectus, justus : et in tempore iracundiæ factus est reconciliatio.

18. Ideo dimissum est reliquum terræ, cùm factum est diluvium.

19. Testamenta sæculi posita sunt apud illum, ne de-

16 *Henoch.* Primus omnium propter pietatem donatus à Deo, et ad cœlum translatus, qui etiam à Judâ Apostolo prophetasse memoretur : *Judæ* 14. reservatus denique ad finem sæculi, ut cum Eliâ prophetico fungatur officio : nempe *ut det gentibus pœnitentiam :* ex antiquâ hebraici et christiani populi traditione. Gr. exemplum pœnitentiæ generationibus, ætatibus secuturis vix ullo sensu, cùm nec peccatum ejus, nec pœnitentia memoretur. Ad hunc redit : XLIX. 16.

17 *Reconciliatio :* commutatio, compensatio, Gr. sceleribus gentis humanæ hujus virtute pensatis.

18 *Ideo dimissum est reliquum terræ :* relictæ orbi terrarum reliquiæ, unde genus humanum resurgeret : Gr. obscurior.

19 *Testamenta sæculi;* pactum sempiternum.

retur diluvio omnis caro.

Abraham magnus pater multitudinis gentium : et non est inventus similis in gloriâ : qui conservavit legem Excelsi, et fuit in testamento cum illo :

Et in carne suâ stare fecit testamentum, et in tentatione inventus est fidelis.

Ideo in jurejurando statuit illi benedicere gentes in semine ipsius, multiplicare illum quasi terræ cumulum,

Et sicut stellas exaltare semen illius, et hæreditatem dare illis à mari usque ad mare, et à flumine usque ad extremum terræ.

Et in Isaac statuit ita, propter Abraham patrem ejus,

Benedictionem omnium hominum, et testamentum, et requievit super caput Jacob.

Agnovit eum in benedictionibus suis, et dedit illi in

leri possit diluvio omnis caro.

20. Abraham magnus pater multitudinis gentium : et non est inventus similis illi in gloriâ : qui conservavit legem Excelsi, et fuit in testamento cum illo :

21. In carne ejus stare fecit testamentum, et in tentatione inventus est fidelis.

22. Ideo jurejurando dedit illi gloriam in gente suâ, crescere illum quasi terræ cumulum,

23. Et ut stellas exaltare semen ejus, et hæreditare illos à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminos terræ.

24. Et in Isaac eodem modo fecit, propter Abraham patrem ejus.

25. Benedictionem omnium gentium dedit illi Dominus, et testamentum confirmavit super caput Jacob.

26. Agnovit eum in benedictionibus suis; et dedit

[21] *In carne ejus..... testamentum.* Allusum ad illud, *Gen.* XVII. 13. *Eritque pactum meum in carne vestrâ in fœdus æternum;* circumcisionis sacramento.

[22] *Ideo jurejurando :* vide Gr. *terræ cumulum :* arenam innumerabilem.

[23] *A mari usque ad mare :* ex Psal. LXXI. 8.

hæreditate : et divisit partes ejus : in tribus partitus est duodecim.

Et eduxit ex eo virum misericordiæ, invenientem gratiam in oculis omnis carnis.

illi hæreditatem : et divisit illi partem in tribubus duodecim.

27. Et conservavit illi homines misericordiæ, invenientes gratiam in oculis omnis carnis.

[27] *Homines misericordiæ* : Gr. singulari numero : Moysen, de quo cap. seq.

CAPUT XLV.

Moyses, Aaron : sacerdotium, Aaroni et filiis : Dathan, Abiron, Core, Phinees.

SIXTINA VERSIO.

DILECTUM à Deo et hominibus Moysen, cujus memoria in benedictionibus est.

Similem illum fecit gloriæ sanctorum, et magnificavit eum in timoribus inimicorum : et in verbis ejus signa cessare fecit.

Glorificavit eum in conspectu regum : mandavit illi ad populum suum : et ostendit illi gloriam suam.

VERSIO VULGATA.

1. DILECTUS Deo et hominibus Moyses, cujus memoria in benedictione est.

2. Similem illum fecit in gloriâ sanctorum ; et magnificavit eum in timore inimicorum : et in verbis suis monstra placavit.

3. Glorificavit illum in conspectu regum, et jussit illi coram populo suo, et ostendit illi gloriam suam.

[1] *Dilectus* : Gr. dilectum Moysen, ex ultimâ voce præcedentis.

[2] *Monstra placavit* : signa cessare fecit : Gr. ea quæ à magis fiebant, sive etiam, ea quæ faciebat Deus, postquam Ægyptii ad pœnitentiam verti videbantur. *Exod.* VIII. 8, 29. Magis enim videbatur flagella Dei habere in potestate, qui non modò immittere, sed etiam coercere poterat.

In fide et lenitate ipsius sanctum fecit, elegit eum ex omni carne.

Auditam fecit ei vocem suam : et induxit illum in caliginem.

Et dedit illi coram præcepta legem vitæ et scientiæ, docere Jacob testamentum suum, et judicia sua Israel.

Excelsum fecit Aaron sanctum similem illi fratrem ejus, de tribu Levi.

Statuit ei testamentum sæculi, et dedit illi sacerdotium populi : beatificavit illum in decore,

Et circumcinxit eum stolâ gloriæ. Induit eum consummatione gloriationis, et confirmavit eum vasis virtutis,

Femoralia, et poderem, et humerale : et circumdedit eum malis punicis aureis, tintinnabulis plurimis in gyro,

Ad sonandum vocem in gressibus suis, ad faciendum audiri sonitum in templo, in memoriam filiis populi sui :

4. In fide et lenitate ipsius sanctum fecit illum, et elegit eum ex omni carne.

5. Audivit enim eum, et vocem ipsius, et induxit illum in nubem.

6. Et dedit illi coram præcepta, et legem vitæ et disciplinæ, docere Jacob testamentum suum, et judicia sua Israel.

7. Excelsum fecit Aaron fratrem ejus, et similem sibi de tribu Levi :

8. Statuit ei testamentum æternum, et dedit illi sacerdotium gentis : et beatificavit illum in gloriâ,

9. Et circumcinxit eum zonâ gloriæ, et induit eum stolam gloriæ, et coronavit eum in vasis virtutis.

10. Circumpedes, et femoralia, et humerale posuit ei : et cinxit illum tintinnabulis aureis plurimis in gyro,

11. Dare sonitum in incessu suo, auditum facere sonitum in templo, in memoriam filiis gentis suæ.

9 *Stolam gloriæ :* perfectionem gloriæ, Gr. *In vasis :* instrumentis : *virtutis :* roboris : pretiosis, locupletissimis.

10 *Circumpedes et femoralia :* Gr. femorália et poderem ; vestem amplissimam, quam interpres circumpedes vertisse videtur, quòd ad pedes usque pertingeret.

Stolâ sanctâ auro, et hyacintho, et purpurâ, opere variatoris, rationali judicii, manifestationibus veritatis,

12. Stolam sanctam, auro, et hyacintho, et purpurâ, opus textile, viri sapientis, judicio et veritate præditi :

Tortâ cocco, opere artificis, lapidibus pretiosis sculpturæ sigilli, in ligaturâ auri opere lapidarii in memoriam in scripturâ sculptâ secundùm numerum tribuum Israel :

13. Torto cocco opus artificis, gemmis pretiosis figuratis in ligaturâ auri, et opere lapidarii sculptis in memoriam secundùm numerum tribuum Israel.

Coronam auream super mitram, efformationem signaculi sanctitatis, gloriam honoris : opus virtutis, desideria oculorum ornata, pulchra.

14. Corona aurea super mitram ejus expressa signo sanctitatis, et gloriâ honoris : opus virtutis, et desideria oculorum ornata.

Ante ipsum non fuerunt talia usque in sæculum :

15. Sic pulchra ante ipsum non fuerunt talia usque ad originem.

Non est indutus alienigena, sed filii ejus soli, et

16. Non est indutus illâ alienigena aliquis, sed tan-

[12] *Opus..... sapientis :* variatoris : Gr. pictoris egregii. *Judicio et veritate præditi.* Gr. Rationali judicii, manifestationibus sive signis veritatis, quippe qui insculptum doctrina et veritas : quâ de re, *Exod.* XXVIII. Levit. VIII. 8.

[13] *Torto cocco opus artificis :* opus artificiosè contextum : *gemmis figuratis*, cælatis, *in ligaturâ auri*, vinctis auro, inclusis : de quibus lapidibus, *Exod.* ibid.

[14] *Corona aurea :* lamina illa aurea, de quâ ibid. 36. *Expressa*, sive impressa *signo sanctitatis :* quippe cui insculptum erat : Sanctum Domino : ibid. *Gloriâ*, seu gloriatione *honoris :* id est, honestissimâ ac magnificentissimâ : cùm nihil sit gloriosius quàm præferre insculptum fronti nomen Dei sanctum; quod est *opus virtutis*, ac roboris, locupletissimum, ut suprà, 9. sive etiam cælaturâ difficili in præduro lapide. *Et desideria oculorum ornata;* res per se visu pulchræ, ac mirum in modum ornatæ.

nepotes ejus per omne tempus.

Sacrificia ipsius fient holocarpomata, quotidiè assiduè bis.

Implevit Moyses manus, et unxit illum oleo sancto.

Factum est illi in testamentum æternum, et in semine ejus in diebus cœli, ministrare ei simul, et sacerdotio fungi, et benedicere populum ejus in nomine ejus.

Ipsum elegit ex omni vivente, offerre oblationem Domino, incensum, et bonum odorem in memoriam, placare pro populo suo.

Dedit illum in mandatis suis, potestatem in testamentis judiciorum, docere Jacob testimonia, et in lege suâ lucem dare Israel.

Contra eum steterunt alieni, et zelaverunt eum in deserto : homines qui erant cum Dathan et Abiron, et congregatio Core in

tùm filii ipsius soli, et nepotes ejus per omne tempus.

17. Sacrificia ipsius consumpta sunt igne quotidie.

18. Complevit Moyses manus ejus, et unxit illum oleo sancto.

19. Factum est illi in testamentum æternum, et semini ejus sicut dies cœli, fungi sacerdotio, et habere laudem, et glorificare populum suum in nomine ejus.

20. Ipsum elegit ab omni vivente, offerre sacrificium Deo, incensum, et bonum odorem, in memoriam placare pro populo suo :

21. Et dedit illi in præceptis suis potestatem, in testamentis judiciorum, docere Jacob testimonia, et in lege suâ lucem dare Israel.

22. Quia contra illum steterunt alieni, et propter invidiam circumdederunt illum homines in deserto, qui erant cum Dathan et

17 *Quotidie :* addit Græc. jugiter, bis, pro ritu jugis sacrificii mane et vespere imperati : *Num.* XXVIII. 34.

18 *Complevit Moyses manus :* sanguine victimæ, more solemni : *Levit.* VIII. 24.

19 *Glorificare populum suum :* Gr. benedicere ritu solemni.

21 *Potestatem in testamentis :* id est, potestatem interpretandæ legis.

furore et irâ.

Vidit Dominus, et non placuit illi : et consumpti sunt in impetu iracundiæ.

Fecit illis monstra, ad consumendum in igne flammæ suæ.

Et addidit Aaron gloriam, et dedit illi hæreditatem. Primitias primitivorum divisit illis.

Panem in primis paravit satietatem : nam et sacrificia Domini edent, quæ dedit et ei, et semini ejus.

Cæterùm in terrâ populi non hæreditabit : et pars non est illi in populo. Ipse enim pars tua, hæreditas.

Et Phinees filius Eleazari tertius est in gloriâ, in zelando eum in timore Domini,

Et stando in versione populi, in bonitate alacritatis

Abiron, et congregatio Core in iracundiâ.

23. Vidit Dominus Deus, et non placuit illi : et consumpti sunt in impetu iracundiæ.

24. Fecit illis monstra, et consumpsit illos in flammâ ignis.

25. Et addidit Aaron gloriam, et dedit illi hæreditatem : et primitias frugum terræ divisit illi.

26. Panem ipsis in primis paravit in satietatem : nam et sacrificia Domini edent, quæ dedit illi, et semini ejus.

27. Cæterùm in terrâ gentes non hæreditabit, et pars non est illi in gente : ipse est enim pars ejus, et hæreditas.

28. Phinees filius Eleazari tertius in gloriâ est, imitando eum in timore Domini,

29. Et stare in reverentiâ gentis : in bonitate et ala-

27 *In terrâ gentes :* pro gentis : mendo manifesto : Gr. in terrâ populi : quod tribui Leviticæ in terrâ Chananeâ nulla sors attributa est. *Ipse enim* (Deus) est *pars ejus :* ex decreto legis : *Num.* XVIII. *Deuter.* x. 8, 9.

28 *Phinees..... tertius in gloriâ :* in honore pontificali, post patrem Eleazarum, et avum Aaronem.

29 *Stare in reverentiâ gentis :* Gr. εὐτροπῇ, reverentiâ, pro ἐν τροπῇ in versione, seu mutatione populi; cùm populus à timore Dei, ad

animæ suæ: et placavit pro Israel.

Ideo statutum est illi testamentum pacis, præsidem sanctorum, et populo suo, ut sit illi et semini ejus sacerdotii dignitas in sæcula.

Et testamentum Davidi filio ex tribu Juda: hæreditas regis, filii ex filio solo: hæreditas Aaron et semini ejus. Det vobis sapientiam in corde vestro, judicare

critate animæ suæ placuit Deo pro Israel.

30. Ideo statuit illi testamentum pacis, principem sanctorum et gentis suæ, ut sit illi et semini ejus sacerdotii dignitas in æternum.

31. Et testamentum David regi filio Jessæ de tribu Juda: hæreditas ipsi et semini ejus: ut daret sapientiam in cor nostrum, judicare gentem suam in

licentiam et libidines verteretur. *Placuit Deo pro Israel:* Gr. placavit pro Israel; nota Phinees historia.

30 *Principem sanctorum:* id est, sacrorum præsidem.

31 *Et testamentum David.* Cur hìc mentio anticipata Davidis, cujus laus suo loco infrà describitur XLVII. Græca declarant: quæ sic habent ad verbum: Et testamentum seu pactum Davidi (supple, statuit, quod ỳ. præcedenti) filio ex tribu Juda: hæreditas regis filii ex filio solo: hæreditas Aaron et semini ipsius; quæ omnia, satis licet perturbata, indicant ut regnum hæreditarium Davidis familiæ, ita hæreditarium sacerdotium Aaronis filiis attributum. *Ut daret sapientiam.* Hæc et quæ sequuntur in Græco quoque confusa, ad verbum sic habent: Det vobis sapientiam in corde vestro, ad judicandum populum ejus in justitià, ut non aboleantur bona ipsorum, et gloriam ejus in generationes eorum. Sic quæ de Aaronis familià prædicavit, conclusit voto facto, ut populi res sub sacerdotum Aaronitarum regimine fausté procederet; quale votum rationi temporis accommodatissimum fuit, *cùm sacerdotes non jam circa altaris officia dediti essent, sed contempto templo, et sacrificiis neglectis, festinarent participes fieri palæstræ*, etc. ut scriptum est *II. Mach.* IV. 14. Quo fiebat ut fœdato sacerdotio, sancta plebs non jam, ut solebat, sacerdotes pontificemque observaret, sed principes magistratusque gentium, magno religionis periculo: nec absimile verò jam tum inter initia tantæ corruptelæ insurrexisse Mathatiæ zelum, atque in eum ejusque liberos, sanctamque Asmonæorum gentem respici cœptum. Vide XXXVI. 19.

populum suum in justitiâ : ne aboleantur bona ipsorum : et gloria eorum in generationes eorum.

justitiâ : ne abolerentur bona ipsorum, et gloriam ipsorum in gentem eorum æternam fecit.

CAPUT XLVI.

Josue, Caleb, Samuel, Saül.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Fortis in bellis Jesus Nave, et successor Moysi in prophetiis, qui fuit secundùm nomen suum.	1. Fortis in bello Jesus Nave, successor Moysi in prophetis, qui fuit magnus secundùm nomen suum,
Magnus in salutem electorum ejus, expugnare insurgentes hostes, ut hæreditaret Israel.	2. Maximus in salutem electorum Dei, expugnare insurgentes hostes, ut consequeretur hæreditatem Israel.
Quam gloriam adeptus est in tollendo manus suas, et declinando rhomphæam contra civitates!	3. Quam gloriam adeptus est in tollendo manus suas, et jactando contra civitates rhomphæas!
Quis ante illum sic stetit? nam hostes ipse Dominus perduxit.	4. Quis ante illum sic restitit? nam hostes ipse Dominus perduxit.

[1] *In prophetis :* Gr. in prophetiis : in prophetico munere. *Magnus secundùm nomen suum*, quod est, Jesus, salvator : quod sequens explicat.

[2] *Ut consequeretur hæreditatem :* Gr. ut hæreditaret Israel; activè, ut sæpe jam, id est, ut Israelitis in hæreditatem inductis, terram partiretur.

[3] *Tollendo manus suas :* ad feriendos hostes.

[4] *Ipse Dominus perduxit;* in manus ejus tradidit.

An non in manu ejus retrocessit sol? et una dies facta est quasi duæ?

Invocavit Altissimum potentem, in oppugnando inimicos undique. Et audivit eos magnus Dominus, in saxis grandinis virtutis fortis:

Erupit contra gentem bellum, et in descensu perdidit contrarios,

Ut cognoscant gentes integram armaturam eorum, quia coram Domino bellum ejus. Etenim secutus est post potentem:

Et in diebus Moysi fecit misericordiam ipse et Caleb filius Jephone, stare contra inimicum, prohibere populum à peccato, et sedare murmur malitiæ.

Et ipsi, cùm duo essent, salvati sunt è sexcentis millibus, inducere illos in hæreditatem, in terram quæ manat lac et mel.

Et dedit Dominus ipsi Caleb fortitudinem, et usque

5. An non in iracundiâ ejus impeditus est sol, et una dies facta est quasi duo?

6. Invocavit Altissimum potentem in oppugnando inimicos undique: et audivit illum magnus et sanctus Deus, in saxis grandinis virtutis valde fortis.

7. Impetum fecit contra gentem hostilem, et in descensu perdidit contrarios,

8. Ut cognoscant gentes potentiam ejus, quia contra Deum pugnare non est facile. Et secutus est à tergo potentis:

9. Et in diebus Moysi misericordiam fecit ipse et Caleb filius Jephone, stare contra hostem, et prohibere gentem à peccatis, et perfringere murmur malitiæ.

10. Et ipsi duo constituti, à periculo liberati sunt à numero sexcentorum millium peditum, inducere illos in hæreditatem, in terram quæ manat lac et mel.

11. Et dedit Dominus ipsi Caleb fortitudinem, et usque

6 *In saxis grandinis:* Jos. x. 11.

8 *Secutus est à tergo potentis:* Deum ducem secutus est.

9 *Misericordiam fecit:* noto hebraismo, rectè, pièque egit: misericordes, pii: idem. *Ipse et Caleb:* auctores populo capessendæ terræ.

11 *Ipsi Caleb fortitudinem:* Jos. xiv. 10, 11.

in senectutem permansit illi, ut ascenderet in excelsum terræ locum : et semen ejus obtinuit hæreditatem :

in senectutem permansit illi virtus, ut ascenderet in excelsum terræ locum ; et semen ipsius obtinuit hæreditatem :

Ut viderent omnes filii Israel, quia bonum est obsequi Domino.

12. Ut viderent omnes filii Israel, quia bonum est obsequi sancto Deo.

Et Judices singuli suo nomine, quorumcumque cor non est fornicatum, et quicumque non sunt aversi à Domino ;

13. Et judices singuli suo nomine, quorum non est corruptum cor : qui non aversi sunt à Domino ;

Sit memoria eorum in benedictionibus : ossa eorum pullulent de loco suo,

14. Ut sit memoria illorum in benedictione, et ossa eorum pullulent de loco suo,

Et nomen eorum restauratum, glorificatis ipsis in filiis.

15. Et nomen eorum permaneat in æternum, permanens ad filios illorum, sanctorum virorum gloria.

Dilectus à Domino suo Samuel propheta Domini,

16. Dilectus à Domino Deo suo Samuel propheta

[13] *Et judices singuli.* Intellige eos qui à Deo constituti, non Abimelecum Gedeonis filium, qui cæsis fratribus tyrannidem arripuit, nec modesto judicis contentus titulo, regium sibi nomen attribuit. *Jud.* IX. 5, 6. Cæteri ergo omnes hic ut Deo probati, et universæ genti honori habiti, memorantur.

[14] *Ossa eorum pullulent :* formula bene apprecandi mortuis, ut patet, XLIX. 12. quasi dicerent : eorum memoria reflorescat. Alludit autem ad consuetudinem collocandi sepulcra in amœnis et virentibus locis, puta hortis, *IV. Reg.* XXI. 18, 26. Christi quoque monumento in horto quodam posito : *Joan.* XIX. 41. credo ad commendandam piorum perennem et semper virentem memoriam, ac spem resurrectionis : qui horti cùm virescerent, ipsa ossa *de loco suo,* id est, de sepulcro veluti germinare, et suo quodam modo reviviscere videbantur.

constituit regnum, et unxit principes super gentem suam.

Domini, renovavit imperium, et unxit principes in gente suâ.

In lege Domini judicavit synagogam: et visitavit Dominus Jacob. In fide suâ probatus est propheta,

17. In lege Domini congregationem judicavit : et vidit Deus Jacob, et in fide suâ probatus est propheta,

Et cognitus est in fide suâ fidelis visionis.

18. Et cognitus est in verbis suis fidelis, quia vidit Deum lucis.

Et invocavit Dominum potentem, in oppugnando hostes suos undique in oblatione agni lactentis.

19. Et invocavit Dominum omnipotentem, in oppugnando hostes circumstantes undique, in oblatione agni inviolati.

Et intonuit de cœlo Dominus; et in sonitu magno auditam fecit vocem suam.

20. Et intonuit de cœlo Dominus; et in sonitu magno auditam fecit vocem suam.

Et contrivit principes Tyriorum, et omnes duces Philisthiim.

21. Et contrivit principes Tyriorum, et omnes duces Philisthiim.

Et ante tempus dormi-

22. Et ante tempus finis

16 *Renovavit imperium*. Gr. constituit regnum. *I. Reg.* VIII. IX. X. *Unxit principes :* Saülem et Davidem : Ibid. IX. XVI.

17 *Vidit*, inspexit, *Deus Jacob :* τὸν Ἰακώβ, Jacobum, accusandi casu. Israelitis providit per tantum prophetam, tantumque judicem.

18 *Et cognitus..... fidelis :* addit Gr. visionis, certus videndi : seu certa et vera videns; quippe cùm omnia ejus vaticinia de Heli et Saüle impleta sint. *I. Reg.* III. IV. XV. *Vidit Deum lucis :* tum, cùm illi tam certa visa missa sunt. Variant editiones; legunt enim alii : vidit Deus lucis : de quo scriptum est : *Ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta, et lux cum eo est :* Dan. II. 22.

19 *In oppugnando :* I. Reg. VII. 9.

22 *Ante tempus :* Ibid. XII.

tionis sæculi contestatus est in conspectu Domini, et Christi : pecunias et usque ad calceamenta ab omni carne non accepit : et non accusavit eum homo.

Et postquam dormivit, prophetavit, et ostendit regi finem ejus : et exaltavit vocem suam de terrâ in prophetiâ, delere iniquitatem populi.

vitæ suæ et sæculi, testimonium præbuit in conspectu Domini, et Christi : pecunias et usque ad calceamenta ab omni carne non accepit : et non accusavit illum homo.

23. Et post hæc dormivit; et notum fecit regi, et ostendit illi finem vitæ suæ : et exaltavit vocem suam de terrâ in prophetiâ delere impietatem gentis.

[23] *Et notum fecit regi* : Saüli. *De terrâ* : apparitio Samuelis : *I. Reg.* XXVIII. 13, etc. *Impietatem gentis* : Saülem ipsum impium, nec Deo obsequentem.

CAPUT XLVII.

Nathan : David : Salomon : Roboam : Jeroboam.

SIXTINA VERSIO.

Et post hoc surrexit Nathan prophetare in diebus David.

Quasi adeps separatus à salutari; sic David à filiis Israel.

VERSIO VULGATA.

1. Post hæc surrexit Nathan propheta in diebus David.

2. Et quasi adeps separatus à carne, sic David à filiis Israel.

[1] *Post hæc... Nathan.* Seriem prophetarum editurus, à Samuele pergit ad Nathan, quo prophetante, res Davidis. Is enim est, quo auctore, de templo et regiâ successione promissa suscepit, et pœnitentiam egit, et Salomonem unxit : *II. Reg.* VII. XII. *III. Reg.* I.

[2] *Et quasi adeps separatus à carne.* Comparatio ducta à ritu sacrificiorum. Adeps pars optima sacrificii, ac Domino separata, ita David. Gr. separatus à salutari, à victimâ pro salute, Levit. III. 3. eodem sensu. De reliquis vide *I.* et *II. Reg.*

Cum leonibus lusit, quasi cum agnis, et in ursis, sicut in agnis ovium.

In juventute suâ, numquid non occidit gigantem, et abstulit opprobrium de gente?

In tollendo manum in saxo fundæ, et dejiciendo exultationem Goliæ.

Nam invocavit Dominum altissimum: et dedit in dexterâ ejus robur, tollere hominem fortem in bello, exaltare cornu gentis suæ.

Sic in decem millibus glorificavit eum, et laudavit eum in benedictionibus Domini, in afferendo illi coronam gloriæ.

Contrivit enim inimicos undique, et extirpavit Philisthiim contrarios: usque in hodiernum diem contrivit cornu ipsorum.

In omni opere suo dedit confessionem Sancto excelso, verbo gloriæ:

In omni corde suo laudavit, et dilexit eum qui fecit ipsum.

Et stare fecit cantores

3. Cum leonibus lusit, quasi cum agnis; et in ursis similiter fecit sicut in agnis ovium in juventute suâ.

4. Numquid non occidit gigantem, et abstulit opprobrium de gente?

5. In tollendo manum, saxo fundæ dejecit exultationem Goliæ.

6. Nam invocavit Dominum omnipotentem: et dedit in dexterâ ejus tollere hominem fortem in bello, et exaltare cornu gentis suæ.

7. Sic in decem millibus glorificavit eum, et laudavit eum in benedictionibus Domini, in offerendo illi coronam gloriæ.

8. Contrivit enim inimicos undique, et extirpavit Philisthiim contrarios, usque in hodiernum diem: contrivit cornu ipsorum usque in æternum.

9. In omni opere dedit confessionem Sancto, et Excelso in verbo gloriæ.

10. De omni corde suo laudavit Dominum, et dilexit Deum, qui fecit illum; et dedit illi contra inimicos potentiam.

11. Et stare fecit cantores

[11] *Stare fecit cantores:* ordinavit levitici ordinis officia. I. Par. XXIII. et seqq.

contra

contra altare, et ex sono eorum dulces fecit modos.

Dedit in celebritatibus decus, et ornavit tempora usque ad consummationem; in laudando ipsos nomen sanctum ejus, et à mane personando sanctitatem.

Dominus abstulit peccata ipsius, et exaltavit in æternum cornu ejus: et dedit illi testamentum regum, et thronum gloriæ in Israel.

Cum hoc surrexit filius sciens, et propter illum habitavit in latitudine.

Salomon regnavit in diebus pacis, cui Deus requiem dedit in circuitu; ut conderet domum in nomine ejus, et pararet sanctitatem in sempiternum.

Quàm sapiens fuisti in juventute tuâ: et impletus es, quasi flumen, intellectu! Terram contexit anima tua:

contra altare, et in sono eorum dulces fecit modos.

12. Et dedit in celebrationibus decus, et ornavit tempora usque ad consummationem vitæ: ut laudarent nomen sanctum Domini, et amplificarent manè Dei sanctitatem.

13. Dominus purgavit peccata ipsius, et exaltavit in æternum cornu ejus: et dedit illi testamentum regni, et sedem gloriæ in Israel.

14. Post ipsum surrexit filius sensatus; et propter illum dejecit omnem potentiam inimicorum.

15. Salomon imperavit in diebus pacis, cui subjecit Deus omnes hostes; ut conderet domum in nomine suo, et pararet sanctitatem in sempiternum. Quemadmodum eruditus es in juventute tuâ;

16. Et impletus es, quasi flumen, sapientiâ: et terram retexit anima tua.

13 *Purgavit peccata:* II. Reg. XII. 13. *Testamentum regni,* legem de regno ejus domui dando in hæreditatem. I. Reg. VII. 12. et seqq.

15 *Eruditus es in juventute tuâ.* Converso sermone ad Salomonem; qui à Deo doctus puer, et ab initio regni, III. Reg. III. et jam inde ab ortu vidit David parentem de templo assiduè cogitantem: II. Reg. VII. XXIV.

16 *Terram retexit* (contexit, Gr.) *anima tua;* quod explicatur ℣.

Et replesti in parabolis ænigmatum. Ad insulas longè pervenit nomen tuum; et dilectus fuisti in pace tuâ.

In cantilenis et proverbiis et parabolis et interpretationibus, te miratæ sunt terræ.

In nomine Domini Dei, cui cognomen est Deus Israel,

Collegisti quasi stannum, aurum; et ut plumbum multiplicasti argentum.

Inclinasti femora tua mulieribus, et subjugatus es in corpore tuo.

Dedisti maculam in gloriâ tuâ, et profanasti semen tuum, inducere iram super filios tuos: et compunctus sum super stultitiâ tuâ.

17. Et replesti in comparationibus ænigmata: ad insulas longè divulgatum est nomen tuum, et dilectus in pace tuâ.

18. In cantilenis, et proverbiis, et comparationibus, et interpretationibus miratæ sunt terræ,

19. Et in nomine Domini Dei, cui est cognomen Deus Israel.

20. Collegisti quasi aurichalcum aurum; et ut plumbum complesti argentum.

21. Et inclinasti femora tua mulieribus: potestatem habuisti in corpore tuo:

22. Dedisti maculam in gloriâ tuâ, et profanasti semen tuum inducere iracundiam ad liberos tuos, et incitari stultitiam tuam:

17, 18. Replevit enim terram proverbiis, parabolis, sive comparationibus, id est, similitudinibus, ænigmatibus, canticis, cujus quippe parabolæ ad tria millia fuerint, carmina autem ad quinque millia: III. Reg. IV. 31, 32. X. 24. De Salomonis autem longè latèque, et *usque ad insulas*, hoc est, phrasi hebraicâ, ad extrema terrarum divulgato nomine, habes, III. Reg. IV. 31, 34. tum cap. X. 1. 11. 22.

[20] *Collegisti..... aurum.* De auri argentique copiâ: ibid. 14. 20. II. Par. IX. 13, 27. etc.

[21] *Potestatem habuisti in corpore tuo:* quasi acceptâ licentiâ eo utendi pro libidine, vel ex Gr. perdomitus es, sub jugum missus es in corpore tuo, muliebribus illecebris victus.

[22] *Inducere iracundiam:* ita ut induceretur. *Et incitari stultitiam tuam:* stultum amorem mulierum. Gr. compunctus sum, attonitus sum, etc.

Ut fieret imperium bipartitum, et ex Ephraim inciperet regnum inobediens.

23. Ut faceres imperium bipartitum, et ex Ephraim imperare imperium durum.

Dominus autem non derelinquet misericordiam suam, et non corrumpet opera sua, nec delebit electi nepotes; et semen ejus, qui ipsum dilexit, non tollet.

24. Deus autem non derelinquet misericordiam suam, et non corrumpet, nec delebit opera sua, neque perdet à stirpe nepotes electi sui; et semen ejus, qui diligit Dominum, non corrumpet.

Et dedit reliquias Jacob, et Davidi ex ipso radicem.

25. Dedit autem reliquum Jacob, et David de ipsâ stirpe.

Et requievit Salomon cum patribus:

26. Et finem habuit Salomon cum patribus suis.

Et reliquit post se, de semine suo, gentis stultitiam,

27. Et dereliquit post se, de semine suo, gentis stultitiam,

Et imminutum prudentiâ Roboam, qui avertit gentem consilio suo:

28. Et imminutum à prudentiâ, Roboam, qui avertit gentem consilio suo:

Et Hieroboam filium Nabat, qui peccare fecit Israel, et dedit viam peccati ipsi Ephraim. Et redundaverunt peccata ipsorum valde;

29. Et Jeroboam filium Nabat, qui peccare fecit Israel, et dedit viam peccandi Ephraim: et plurima redundaverunt peccata ipsorum.

[23] *Ex Ephraim:* ex Jeroboam Ephraimitico, atque ex decem tribubus, quæ sæpe Ephraim vocarentur: *imperare imperium durum:* Gr. incipere (exurgere) imperium inobediens, sive perduelle.

[25] *Dedit reliquum:* reliquias *Jacob et David:* τῷ Ἰακώβ, τῷ Δαυίδ: dativo casu: *de ipsâ stirpe:* Salomonis.

[26] *Finem habuit:* dormivit, requievit: Gr. III. Reg. xi. 43.

[29] *Qui peccare fecit Israel.* Quo elogio semper designatur in Scripturis, ut videre est passim libro Reg. III. et IV.

Ut averterent eos à terrâ.

30. Valde averterunt illos à terrâ suâ.

Et quæsiverunt omnem nequitiam, donec vindicta venerit super eos.

31. Et quæsivit omnes nequitias, usque dum perveniret ad illos defensio : et ab omnibus peccatis liberavit eos.

30 *A terrâ:* promissâ, ex quâ translati sunt in Assyriam propter peccata sua, quorum initium fuit illa secessio à Judâ, auctore Jeroboamo, IV. Reg. XVII. 4, 21, etc.

31 *Quæsivit omnes nequitias:* vide Gr. in Latinis defensio pro ultione; ut in illo Pauli, Rom. XII. 19. *non vosmetipsos defendentes :* Gr. ulciscentes. *Ab omnibus peccatis :* Gr. deest.

CAPUT XLVIII.

Elias, Elisæus, Ezechias, Isaias propheta magnus, 25. eo duce liberati, 23. Vis precum, 22.

SIXTINA VERSIO. | VERSIO VULGATA.

Et surrexit Elias propheta quasi ignis : et verbum illius quasi facula ardebat.

1. Et surrexit Elias propheta quasi ignis : et verbum ipsius quasi facula ardebat.

Qui induxit in illos famem : et zelo suo paucos fecit eos.

2. Qui induxit in illos famem; et irritantes illum invidiâ suâ pauci facti sunt : non enim poterant sustinere præcepta Domini.

In verbo Domini continuit cœlum : deduxit sic ter ignem.

3. Verbo Domini continuit cœlum : et dejecit de cœlo ignem ter.

1 *Quasi ignis..... quasi facula :* propter ardentem zelum : unde igne raptus in cœlum. De rebus autem Eliæ, III. Reg. XVII. et seqq.

Quàm glorificatus fuisti Elias in mirabilibus tuis! et quis similis tibi, ut glorietur?

Qui suscitasti cadaver à morte et ab inferis, in verbo Altissimi.

Qui dejecisti reges in perniciem, et gloriosos de lecto suo.

Qui audis in Sinâ correptionem, et in Choreb judicia vindictæ.

Qui ungis reges in retributionem, et prophetas successores post teipsum.

Qui assumptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum.

Qui descriptus es in correptionibus ad tempora lenire iram ante furorem, et

4. Sic amplificatus est Elias in mirabilibus suis. Et quis potest similiter sic gloriari tibi?

5. Qui sustulisti mortuum ab inferis de sorte mortis, in verbo Domini Dei.

6. Qui dejecisti reges ad perniciem, et confregisti facilè potentiam ipsorum, et gloriosos de lecto suo.

7. Qui audis in Sinâ judicium, et in Horeb judicia defensionis.

8. Qui ungis reges ad pœnitentiam; et prophetas facis successores post te.

9. Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum.

10. Qui scriptus es in judiciis temporum lenire iracundiam Domini; conciliare

7 *In Sinâ.... in Horeb:* quod est jugum montis Sina: III. Reg. xix. 8. *Defensionis:* ultionis, vide xlvii. 31. Quæ autem judicia, quas ultiones, Elias, instar alterius Moysi, in Sinâ audierit, vide III. Reg. xix. 17.

8 *Qui ungis reges:* ibid. 15, 16. *Ad pœnitentiam:* Gr. ad retributionem, sive rependendas vices, peccatis scilicet, quo ad pœnitentiam provocentur. *Et prophetas... successores:* ibid.

10 *Qui scriptus es.* Vide etiam Gr. Hæc subdens post Eliæ raptum in cœlum, satis indicat Eliæ officium nondum esse completum, reservarique eum ad leniendam destinato tempore Dei iracundiam; quod partim impletum in Joanne Baptistâ quem Elias figurabat, partim implendum Eliâ adventuro ante secundum Christi adventum, ex antiquissimâ Hebræorum Christianorumque doctrinâ, quâ de re, Præfatione in Apocalypsim, diximus. Conferendus autem hic

conciliare cor patris ad filium, et restituere tribus Jacob.

cor patris ad filium, et restituere tribus Jacob.

Beati, qui te viderunt, et qui in amicitiâ decorati sunt.

11. Beati sunt, qui te viderunt, et in amicitiâ tuâ decorati sunt.

Nam et nos vitâ vivemus.

12. Nam nos vitâ vivimus tantùm: post mortem autem non erit tale nomen nostrum.

Elias, qui in turbine tectus est: et Elisæus impletus est spiritu illius. Et in diebus suis non est commotus à principe: et nón subjugavit eum quisquam.

13. Elias quidem in turbine tectus est; et in Eliseo completus est spiritus ejus. In diebus suis non pertimuit principem, et potentiâ nemo vicit illum.

Non superavit illum aliquod verbum, et in dormitione prophetavit cor ejus.

14. Nec superavit illum verbum aliquod: et mortuum prophetavit corpus ejus.

Et in vitâ suâ fecit monstra, et in morte mirabilia opera ejus.

15. In vitâ suâ fecit monstra, et in morte mirabilia operatus est.

In omnibus his non pœnituit populus, et non recesserunt à peccatis, usque dum direpti sunt de terrâ suâ, et dispersi sunt in omnem terram.

16. In omnibus istis non pœnituit populus, et non recesserunt à peccatis suis, usque dum ejecti sunt de terrâ suâ, et dispersi sunt in omnem terram:

locus cum illo de Enoch, suprà, XLIV. 16. *Cor patrum ad filios:* juxta Mal. IV. 6.

13 *In Eliseo spiritus ejus:* quâ de re et aliis Elisei gestis, IV. Reg. II. et seqq.

14 *Nec superavit:* nec res ulla super illum fuit; verbum pro re, sæpe notato hebraismo. *Mortuum prophetavit:* miraculo edito, ac suscitato mortuo: IV. Reg. XIII. 21.

16 *Non pœnituit:* non sunt emendatæ decem tribus, tot miraculis et oraculis monitæ.

Et relicta est gens perpauca, et princeps domui David.

Quidam sanè ipsorum fecerunt quod placeret: quidam autem multa commiserunt peccata.

Ezechias munivit civitatem suam, et induxit in medio ipsorum Gog: fodit ferro rupem, et ædificavit puteos ad aquas.

In diebus ipsius ascendit Nacherim, et misit Rabsacem, et promovit. Et promovit manus ejus in Sion: et jactavit se in superbiâ suâ.

Tunc commota sunt corda et manus ipsorum: et doluerunt quasi parturientes.

Et invocaverunt Dominum misericordem, expandentes manus suas ad eum.

17. Et relicta est gens perpaucà, et princeps in domo David.

18. Quidam ipsorum fecerunt quod placeret Deo: alii autem multa commiserunt peccata.

19. Ezechias munivit civitatem suam, et induxit in medium ipsius aquam; et fodit ferro rupem, et ædificavit ad aquam puteum.

20. In diebus ipsius ascendit Sennacherib, et misit Rabsacen, et sustulit manum suam contra illos, et extulit manum suam in Sion; et superbus factus est potentiâ suâ.

21. Tunc mota sunt corda et manus ipsorum: et doluerunt quasi parturientes mulieres.

22. Et invocaverunt Dominum misericordem, et expandentes manus suas,

17 *Gens perpauca.* Solebant in illis migrationibus paucissimos relinquere ad colendos agros, et opificia necessaria; itaque paucissimi ex decem tribubus in terrâ suâ relicti. IV. Reg. XVII, XXIV. *Princeps in domo David.* Dejectis regibus, nullus jam, nisi in eâ domo, principatus.

18 *Quidam ipsorum:* principum è Davidis familiâ.

19 *Munivit civitatem.... induxit.... aquam*, II. Par. XXXII. 5.

21 *Quasi parturientes:* IV. Reg. XIX. 3.

22 *Invocaverunt Dominum:* Ezechias et Isaias, ibid. 15. II. Par. XXXII. 20.

Et Sanctus de cœlo citò exaudivit eos,

Et redemit eos in manu Esaiæ.

Percussit castra Assyriorum : et contrivit eos angelus ejus.

Nam fecit Ezechias quod placuit Domino, et fortiter fuit in viis David patris sui, quas mandavit Esaias propheta magnus, et fidelis in visione ipsius.

In diebus ipsius retro rediit sol, et addidit regi vitam.

Spiritu magno vidit ultima, et consolatus est lugentes in Sion. Usque in sempiternum

Ostendit futura et abscondita, antequam ipsa evenirent.

extulerunt ad cœlum : et sanctus Dominus Deus audivit citò vocem ipsorum.

23. Non est commemoratus peccatorum illorum, neque dedit illos inimicis suis, sed purgavit eos in manu Isaiæ sancti prophetæ.

24. Dejecit castra Assyriorum : et contrivit illos angelus Domini.

25. Nam fecit Ezechias quod placuit Deo, et fortiter ivit in viâ David patris sui, quam mandavit illi Isaias propheta magnus, et fidelis in conspectu Dei.

26. In diebus ipsius retro rediit sol, et addidit regi vitam.

27. Spiritu magno vidit ultima, et consolatus est lugentes in Sion. Usque in sempiternum

28. Ostendit futura et abscondita, antequam evenirent.

23 *Purgavit eos :* liberavit : Gr. *in manu Isaiæ :* eo duce, orante et prophetante : ibid.

25 *In conspectu Dei :* in visis à Deo missis : Gr.

27. 28. *Spiritu magno*, forti, excelso : *vidit ultima :* extrema calamitatum et imminens excidium urbi, sive etiam ultima, à temporibus suis remotissima : quod sequenti congruit. *Usque in sempiternum ostendit :* quæ longo post tempore eventura erant, puta de Cyro et aliis; quæ etiam in æternum duratura, de Christo, ejusque Ecclesiâ. Quæ etsi aliis prophetis conveniant, Isaiæ tamen speciatim tribuuntur, quo nemo plura, remotiora, clariora ac luculentiora vidit.

CAPUT XLIX.

Josias, Jeremias, Ezechiel, duodecim Prophetæ, Zorobabel, Jesus filius Josedec, Nehemias, Enoch, Joseph, Seth et Sem.

SIXTINA VERSIO.

MEMORIA Josiæ in compositionem incensi, facta opere unguentarii.

In omni ore quasi mel indulcabitur, et ut musica in convivio vini.

Ipse directus est in conversione populi, et abstulit abominationes iniquitatis.

Direxit ad Dominum cor suum: in diebus iniquorum corroboravit pietatem.

Præter David et Eze-

VERSIO VULGATA.

1. MEMORIA Josiæ in compositionem odoris facta opus pigmentarii.

2. In omni ore quasi mel indulcabitur ejus memoria, et ut musica in convivio vini.

3. Ipse est directus divinitus in pœnitentiam gentis, et tulit abominationes impietatis.

4. Et gubernavit ad Dominum cor ipsius: et in diebus peccatorum corroboravit pietatem.

5. Præter David, et Eze-

1. 2. *In compositionem.... in omni ore:* et hujus præ cæteris, suavis memoria, propter admirabilem pietatem atque innocentiam, quòd octo annos natus, Deum colere cœperit, neque unquam destiterit: IV. Reg. XXII. XXIII. neque quisquam similis illi fuisse memoratur, aut pari luctu defletus, ab ipso Jeremiâ editis lamentationibus. II. Par. XXXV. 24, 25.

3 *Directus divinitus:* Gr. ipse prosperè egit, etc. *Tulit abominationes,* etiam excelsa quæ ædificaverat Salomon, prætermissa Ezechiæ aliisque piis regibus. IV. Reg. XXIII. 13.

4 *Cor ipsius:* suum; *in diebus peccatorum:* cùm iniquitas per tot prava exempla usque adeo invalesceret, ut Deus jam plebi non esset placatus, nec propter tantam Josiæ pietatem. IV. Reg. XXIII. 26.

5 *Præter David, et Ezechiam:* atqui nec Ezechias prorsus irre-

chiam, et Josiam, omnes delictum deliquerunt.

Nam reliquerunt legem Altissimi: reges Juda defecerunt.

Dederunt enim cornu suum aliis, et gloriam suam alienæ genti.

Incenderunt electam sanctitatis civitatem, et desertas fecerunt vias ipsius in manu Hieremiæ.

Nam malè tractaverunt illum: et ipse in utero consecratus est propheta, eradicare, et affligere, et perdere, similiter ædificare et plantare.

Ezechiel, qui vidit con-

chiam, et Josiam, omnes peccatum commiserunt.

6. Nam reliquerunt legem Altissimi reges Juda, et contempserunt timorem Dei.

7. Dederunt enim regnum suum aliis, et gloriam suam alienigenæ genti.

8. Incenderunt electam sanctitatis civitatem, et desertas fecerunt vias ipsius in manu Jeremiæ.

9. Nam malè tractaverunt illum, qui à ventre matris consecratus est propheta, evertere, et eruere, et perdere, et iterum ædificare, et renovare.

10. Ezechiel qui vidit

prehensus; sicut scriptum est: *Attamen in legatione principum Babylonis,.... dereliquit eum Deus*, etc. II. Par. XXXII. 31. imò acriter increpatus ab Isaià. IV. Reg. XX. 16. Ergo intelligendum videtur hos tres reges tantùm fuisse qui nihil commiserint contra cultum Dei, cùm de ipso Asâ et ejusdem filio Josaphat tam piis memoretur, *excelsa non abstulit*. III. Reg. XV. 14. XXII. 44. Addamus tres illos reges non peccasse ullum grande peccatum directè contra legem: nam peccata Davidis tot eluta lacrymis, coram Deo pro infectis ac nullis habentur, ad commendandam vim pœnitentiæ.

6 *Reges Juda:* horum pars maxima.

7 *Dederunt regnum suum:* Deum per sua peccata perpulerunt ut daret.

8 *Incenderunt:* alieni: de quibus ŷ. præcedenti. IV. Reg. XXV. 9. *In manu Jeremiæ:* id vaticinante Jeremiâ.

9 *A ventre matris:* Jerem. I, 5. *Evertere:* ibid. 10. *ut evellas et destruas*, etc.

10 *Ezechiel qui vidit conspectum gloriæ:* ejusdem Ezech. I. ex quo viso omnis ejus prophetia pendet: ibid. VIII. 2. X. 1, 2, etc.

spectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim.

conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim.

Nam commemoratus est inimicorum in imbre, et benefacere illis qui dirigunt vias.

11. Nam commemoratus est inimicorum in imbre, benefacere illis, qui ostenderunt rectas vias.

Et duodecim Prophetarum ossa pullulent de loco suo. Consolatus est autem Jacob, et redemit eos in fide spei.

12. Et duodecim Prophetarum ossa pullulent de loco suo: nam corroboraverunt Jacob, et redemerunt se in fide virtutis.

Quomodo amplificemus Zorobabel? nam et ipse

13. Quomodo amplificemus Zorobabel? nam et ipse

[11] *In imbre*: comminatus procellam, et imbrem inundantem, et lapides grandes ad dissipandos falsorum prophetarum conatus. Ezech. XIII. 11, 13. *Benefacere illis qui*: nec tantùm impiis minas; sed bene agentibus ac pœnitentibus fausta promissa protulit: XVIII, XXVII, XXXIV. 23. præsertim verò XL. et seqq.

[12] *Et duodecim Prophetarum.* Ex his patet, jam tum, ut Isaiam, Jeremiam, Ezechielem seorsum, XLVIII. 23. XLIX. 9, 10. ita duodecim Prophetas simul, singularem librum fecisse; quod rectè notavit noster Daniel Huetius vir eruditissimus, nunc Abrincensis episcopus. De Daniele autem hìc tacitum, quòd Hebræi non solerent recensere eum inter Prophetas; quippe qui non propheticam, sed satrapicam, ut aiunt, vitam egerit, sed inter hagiographos, referente Hieronymo, et ita Scripturam ordinante in suo canone quem docti Benedictini adornant: quo loco iidem Hebræi post Job, Davidis, Salomonis, et alios haud minùs divinitus inspiratos libros reponunt. Sanè Daniel apud Ezechielem non semel: XIV, XXVIII. 3. ejus autem liber inter Scripturas memoratur ante Christum, I. Mach. II. 59, 60. temporibus Ecclesiastico proximis, ut diximus. *Ossa pullulent*: de hâc formulâ vide XLVI. 14. *Corroboraverunt Jacob: redemerunt se*: eos. Gr. Deo tribuit: per Prophetas scilicet, eodem sensu: *In fide virtutis*: Dei virtute fretâ. Gr. in fide spei: spe certâ fide mixâ.

[13] *Quomodo amplificemus*; magnificemus: Gr. *Zorobabel*: 14.

quasi signaculum in dextrâ manu.

Sic Jesus filius Josedec. Qui in diebus suis ædificaverunt domum, et exaltaverunt populum sanctum Domino paratum in gloriam sempiternam.

Et Nehemiæ memoria in multum tempus, qui erexit nobis muros eversos, et stare fecit portas et seras, et erexit sola domorum nostrarum.

Nemo creatus est, qualis Enoch, talis in terra : nam et ipse assumptus est à terrâ.

Neque sicut Joseph natus est vir princeps fratrum, stabilimentum populi.

quasi signum in dexterâ manu :

14. Sic et Jesum filium Josedec? qui in diebus suis ædificaverunt domum, et exaltaverunt templum sanctum Domino, paratum in gloriam sempiternam.

15. Et Nehemias in memoriâ multi temporis, qui erexit nobis muros eversos, et stare fecit portas et seras, qui erexit domos nostras.

16. Nemo natus est in terrâ qualis Henoch : nam et ipse receptus est à terrâ.

17. Neque ut Joseph, qui natus est homo princeps fratrum, firmamentum gentis, rector fratrum, stabilimentum populi :

Jesum filium Josedec, 15. *et Nehemias*. Nulla hic Esdræ mentio : quòd tantùm commemoret prophetas et populi duces ; quo etiam nomine veniunt sacrorum præsides, ut diximus : ad XLIV. 3, 4. sanè Esdras scribæ, sive doctoris, non prophetæ nomine insignitus. Zorobabel autem dux gentis. *Quasi signum in dexterâ manu*, res conjunctissima, lectissima, diligentissimè custodita : ab Aggæo repetitum : II. 24. ubi de Zorobabele dicitur : *Ponam te, quasi signaculum, quia te elegi*. Quo sensu in Canticis, VIII. 6. *Pone me ut signaculum super brachium tuum*. De Jesu filio Josedec summo sacerdote et de Nehemiâ notum, ex Aggæo, Zachariâ, VI. 11. primo et secundo Esdræ.

16 *Qualis Henoch*. Redit ad eum, à quo exorsus est ; XLIV. 16. tantum virum, ut ortum licet à terrâ, terra tamen non caperet ; eique conjungit velut extra ordinem Josephum, Seth et Sem.

17 *Qui natus est homo princeps* : à nativitate destinatus : sed Gr. aliter ac simpliciùs.

Et ossa ipsius visitata sunt.	18. Et ossa ipsius visitata sunt, et post mortem prophetaverunt.
Sem et Seth apud homines gloriam adepti sunt. Et super omne animal in creatione Adam.	19. Seth et Sem apud homines gloriam adepti sunt: et super omnem animam in origine Adam.

18 *Ossa ipsius visitata sunt:* translata sunt ab Ægypto, quemadmodum ipse præceperat. Gen L. 23, 24. Exod. XIII. 19. *Post mortem prophetaverunt:* impleta sunt de ejus ossibus vaticinia, quæ ipse vivus ediderat. Ibid.

19 *Seth et Sem:* Seth à quo ortus Noe et piorum progenies, ii scilicet qui ante diluvium filii Dei vocabantur: Gen. VI. 2, 4. Ideo conjunctus cum *Sem*, qui et ipse à diluvio origo piæ gentis, Abrahami et Abramidarum parens, à Deo præ cæteris fratribus benedictus. Gen. IX. 26, 27. *Super omnem animam:* ideo præ cæteris Adami filiis clari et excelsi habentur. Adam autem nonnisi in filiis memoratur, neque aliâ ullâ laude donatur: quippe peccati, ut generis humani, auctor.

CAPUT L.

Simon Oniæ filius, ejus oratio: adhortatio ad orandum: duæ gentes invisæ; tertia nec dicenda gens: libri auctor.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Simon Oniæ filius, sacer-	1. Simon Oniæ filius, sa-

1 *Simon.* Duos pontifices hujus nominis fuisse in Præfatione diximus; Simon I. justus, Seleuco Nicanore Syriæ, Ptolemæo Lagi filio Ægypti regibus, in ipsis imperii Macedonici initiis, floruit: cujus nepos Simon II. post Eleazarum ac Manassen patruos et Oniam II. parentem octoginta ferè annis, postquam avus cœperat, Antiocho Magno ac Ptolemæo Philopatore Syriæ et Ægypti regibus, viginti annos præfuit. Hunc miris extollit laudibus, recente viri memoriâ; ad conciliandam quoque gratiam Oniæ III. ejus filio viro maximo, ex paternarum virtutum ac beneficiorum commemoratione, adver-

dos magnus, qui in vitâ suâ suffulsit domum, et in diebus suis corroboravit templum.

cerdos magnus, qui in vitâ suâ suffulsit domum, et in diebus suis corroboravit templum.

Et ab ipso fundata est altitudo duplicis, reparatio excelsa ambitûs templi.

2. Templi etiam altitudo ab ipso fundata est, duplex ædificatio, et excelsi parietes templi.

In diebus ipsius imminutum est receptaculum, æs quasi maris perimetrum.

3. In diebus ipsius emanaverunt putei aquarum, et quasi mare adimpleti sunt supra modum.

Curam gerens populi sui à casu, et fortificans civitatem ad obsidendum.

4. Qui curavit gentem suam, et liberavit eam à perditione.

sùs intrusos nefarios sacerdotes Jasonem, Menelaum, Lysimachum, à quibus ille sacerdotio exutus, ut in eâdem Præfatione dictum. *In vitâ suâ: in diebus suis.* Sic de mortuis loqui solent. Idem, ℣. 3. vide Præfat. *Suffulsit*, Gr. sarcivit: *domum:* templum.

[2] *Fundata est:* fulta est; suprà, XXII. 19. *Duplex ædificatio.* Duplex murus in ambitu templi ad muniendum locum. Gr. ab ipso fundata est altitudo duplicis, διπλῆς supple, ὑποτειχίσεως, substructionis, muri, (quod est) munimentum excelsum ambitûs templi. Horum autem et aliorum operum, ℣. 3, 5. nulla, præterquam hic, memoria. Templum sub hæc tempora, munimenti instar fuisse, videas in Machabaicis passim.

[3] *Putei aquarum:* Gr. imminutum est aquarum receptaculum: (sive plurali numero, imminuta receptacula) æs quasi maris ambitus, id est, aquarum receptacula, (putei, aquæductus, cætera ejusmodi ad lavandi et potandi usum) cùm antea imminuta essent, hujus pontificis tempore facta sunt ut mare illud æreum amplissimum, in templo collocatum, III. Reg. VII. 23. II. Paral. IV. 2. Alia lectio indicat mare illud æneum factum esse tripliciter majus.

[4] *Liberavit eam à perditione.* Qui Ptolemæum Philopatorem Ægypti regem, negato à Judæis sanctuarii aditu, extrema intentantem, ac propè jam sævientem, precibus ad Deum fusis sacro loco prohibuit, quo initio regis victoriâ tumidi fracta superbia, mutataque

Quàm glorificatus est in conversatione populi, in egressu domûs velamenti?	5. Qui prævaluit amplificare civitatem; qui adeptus est gloriam in conversatione gentis: et ingressum domûs et atrii amplificavit.
Quasi stella matutina in	6. Quasi stella matutina

mens in melius, non modò salvis Judæis et ab omni vi tutis, verùm etiam oppressis, qui eos ad vincula cædemque poscerent. Scriptum III. Mach. antiquo sanè libro, licet non canonico, cap. I, II, VI, VII. Gr. breviùs: qui curam gessit populi sui à casu, sive ab excidio (liberandi.)

5 *Qui prævaluit:* Gr. qui munivit civitatem ad obsidendum: (si obsideri contingeret:) quò etiam quidam referunt antecedentia, nempe Simonem populo cavisse ab excidio; eò quòd munimentis additis, urbem difficiliorem oppugnatu fecerit. Sed aliud postulant ipsæ Simonis res, ipsaque verborum vis; quibus gens non à futuro ac remoto, sed ab imminente exitio liberata fuisse videatur; ex similibus locis LI. 3. et aliis: præsertim si attenderis ad antiquam lectionem quam Vulgata secuta sit, cujus vel maximam haberi oportere rationem, in aliis quoque locis haud paucis vidimus. *In conversatione gentis:* conversionem intellexit, pro quo proclive librariis conversationem reponere, ut suprà XVIII. 24. Quid autem est Simoni obtigisse gloriam *: in conversione gentis?* nisi eum claruisse cùm res populi è tranquillo statu in trepidum ac turbidum verterentur, quâ in conversione Simonem illustrem habitum etiam sequentia demonstrabunt. Alioquin certum est Simoni obvenisse gloriam *ex conversatione gentis,* quam dicto audientem, et legi obsequentem semper habuerit. Gr. ἐν περιστροφῇ λαοῦ, quod etiam verti potest: in circumstantiâ populi; quâ interpretatione ista pars versûs in Gr. sic habebit: Quàm glorificatus est in multitudine populi circumstantis, in egressu domûs velamenti, id est, cùm stato die ex Levit. XVI. 15. sanctuarium ingressus, ex velamento domûs templi, id est, ex ipso adyto, rursus exiret ad multitudinem! cui sequentia congruunt.

6 *Quasi stella matutina.* Pontificem ex adyti velo, ac templo prodeuntem convenientissimè comparat lucifero inter nebulas exorienti, ac velut noctis vela rumpenti; cæterisque rebus splendidis postea referendis: ✠. 7. et seqq. Conjicere autem datur, Simonem unum, præ cæteris quorum meminissent pontificibus, insigni de-

medio nubis : quasi luna plena in diebus.

Quasi sol refulgens super templum Altissimi : et

Quasi arcus refulgens inter nubes gloriæ : quasi flos rosarum in diebus vernis, quasi lilia super transitus aquæ : quasi germen Libani in diebus æstatis :

Quasi ignis et thus super focum :

Quasi vas auri solidum, ornatum omni lapide pretioso :

Quasi oliva pullulans fructus, et quasi cypressus exal-

in medio nebulæ : et quasi luna plena in diebus suis lucet.

7. Et quasi sol refulgens sic ille effulsit in templo Dei.

8. Quasi arcus refulgens inter nebulas gloriæ, et quasi flos rosarum in diebus vernis, et quasi lilia quæ sunt in transitu aquæ, et quasi thus redolens in diebus æstatis.

9. Quasi ignis effulgens, et thus ardens in igne.

10. Quasi vas auri solidum, ornatum omni lapide pretioso.

11. Quasi oliva pullulans, et cypressus in altitudinem

core sacris operatum, specie sacerdotio dignâ. Sanè commemorat præ cæteris ceremoniis ingressum in adytum, quod solus pontifex eo honore polleret. Nec absurdum Simonem in eâ cæremoniâ clariorem visum cæteris, quòd is sacri adyti religionem, ac pontificiam prærogativam magnificè defenderit à Ptolemæi conatibus, ut vidimus. Quæ quidem, recentissimâ memoriâ, enarrata iis qui viderant, afficere solent animos tanti splendoris dignitatisque memores.

7 *Quasi sol :* Gr. quasi sol refulgens supra templum Altissimi : supra cœlum quæ est Dei sedes, ipso templo repræsentata.

8 *Quasi arcus refulgens.* Hæc et sequentia pertinent ad commendandas pontificias vestes, colorum varietate, ac splendore gemmarum. *Quasi thus redolens.* 9. *Quasi thus ardens.* Pontifices, quòd Deo thymiama adolerent, arcamque et tabernaculum et altare, aliaque templi utensilia oleo perlinirent, prodibant et ipsi odoratissimo vapore ac liquore perfusi : Exod. xxx.

11 *Quasi oliva pullulans, et cypressus in altitudinem.* Quòd pontifex erecto corpore, sacrâ etiam tiarâ venerandus, propter habitûs

tata in nubibus. In accipiendo ipsum stolam gloriæ, et induendo consummationem gloriationis:	se extollens, in accipiendo ipsum stolam gloriæ, et vestiri eum in consummationem virtutis.
In ascensu altaris sancti gloriam dedit amictui sanctitatis:	12. In ascensu altaris sancti, gloriam dedit sanctitatis amictum.

majestatem, cæteris quoque mortalibus major ac procerior haberetur. *Stolam gloriæ :* splendidam, illustrem. *In consummatione,* sive perfectione *virtutis :* Gr. gloriationis, decoris, magnificentiæ.

[12] *In ascensu.* Mirum videri possit Ecclesiasticum Simonis pontificis gesta prædicantem, totis undecim versibus, ab hoc scilicet usque ad 24. nihil aliud agere, quàm ut sacrificii, nec omnis, sed pacifici, sive eucharistici ac salutaris, quorum idem usus, studiosè describat cæremonias à quovis pontifice, imò etiam à quovis sacerdote per pontificis absentiam sacris præsidente, peragi solitas. Aliò ergo spectat: nempe ad illud insigne miraculum de quo ad ℣. 4. quo sanè miraculo vel maximè constat Simonis hujus laus. Sanè quâ die illud evenit, Ptolemæus Philopator in ipsis Jerosolymis, in ipso templi loco, pro ingente reportatâ de Syris victoriâ, eucharisticum sacrificium offerebat, Simone pontifice sacra peragente. Quibus expletis omnibusque ordine gestis, rex ad ipsum templum accessit, sacrisque ritibus, ac loci majestate, ministeriorumque ordine stupefactus, non modò sanctum locum, quò solis sacerdotibus, verùm etiam sancta sanctorum, quò soli pontifici, idque semel in anno penetrare fas erat, ingredi voluit: III. Mach. cap. 1. Cùmque nullis precibus aut adhortationibus flecteretur, Simon pontifex, sacris ut erat indutus vestibus, conversus ad templum, fudit orationem eam, quæ habetur ibid. cap. 2. cujus vim mirabilem ex eodem capite statim memoravimus, ad ℣. scilicet 4. Tantæ ergo celebritatis, rerumque in eâ gestarum memor Ecclesiasticus, solemnissimi sacrificii ordinem exequitur ad ℣. 23. quo loco post sacra iteratam sancti pontificis precationem, ejusque vim celebrat; eo denique exemplo populum hortatur, ut piis precibus Deum inflectat ad misericordiam, ℣. 24. et seqq. Summa hæc : jam ad singula. *In ascensu altaris sancti :* cùm sublimis pontifex clivum altaris inscenderet, totum ambitum illustravit ex circumfulgentiâ sacræ vestis; quo ab initio describere incipit sacrificii ritum, non tamen alterius quàm pacifici, ut suprà memoravimus, ac diligentissimè observari volumus.

In accipiendo autem membra de manibus sacerdotum, et ipse stans juxta focum aræ, circa illum corona fratrum, quasi plantatio cedri in Libano :

Et circumdederunt illum quasi rami palmarum, et omnes filii Aaron in gloriâ suâ.

Et oblatio Domini in manibus ipsorum coram omni ecclesia Israel. Et consummatione fungens super aras ad ornandum oblationem Excelsi omnipotentis,

Porrexit manum suam

13. In accipiendo autem partes de manu sacerdotum, et ipse stans juxta aram. Et circa illum corona fratrum, quasi plantatio cedri in monte Libano :

14. Sic circa illum steterunt quasi rami palmæ, et omnes filii Aaron in gloriâ suâ.

15. Oblatio autem Domini in manibus ipsorum, coram omni synagogâ Israel : et consummatione fungens in arâ, amplificare oblationem excelsi regis,

16. Porrexit manum suam

[13] *In accipiendo partes :* μέρη, Gr. μέλη : membra, eodem sensu. In pacificis enim sacrificiis non tota victima, sed ejus pars aliqua, membrum aliquod, renes, pectus, jecur, adeps, cætera in Levitico designata, vel cedebant in partem Aaronis, hoc est, pontificis, seu cuicumque sacro præerat, vel ab eo igni tradebantur : quarum rerum gratiâ à singulis sacerdotibus sacrorum præsidi deferebantur in manus. Levit. VII. 29. et seq. IX. 18. et seq. *Circa illum corona fratrum :* sacerdotum : ex eâdem Aaronis stirpe, ut ℣. seqq.

[14] *Quasi rami palmæ,* seu quasi palmæ ramosæ, *in gloriâ suâ :* in ornatu suo, in sacris vestibus.

[15] *Et consummatione fungens :* Græc. et ministerium perfectè implens (pontifex) *in arâ :* Gr. super aras : ἐπὶ βωμῶν : aræ enim nomine veniebant non modò altare illud insigne, in quo holocausta, adeps, et cætera hujusmodi cremabantur, verùm etiam mensæ ad quas victimæ offerri, et immolari, seu cædi solebant : ad has igitur aras pontifex ministrabat, cùm ab unâ ad aliam, victimæ, adeps, et cætera, sanguis etiam in pateris deferretur, in Exodo et Levitico passim. *Amplificare oblationem,* ad amplificandam, Gr. ad ornandam, id est, castè ac decorè celebrandam *oblationem :*

[16] *Porrexit manum suam :* quo loco ad libationes, versu deinde 17.

super libatorium, et libavit de sanguine uvæ :

Effudit ad fundamenta altaris odorem suavitatis excelso omnium regi.

Tunc exclamaverunt filii Aaron : in tubis ductilibus sonuerunt : auditam fecerunt vocem magnam in memoriam coram Altissimo.

Tunc omnis populus simul properavit ; et ceciderunt in faciem super terram, adorare Dominum suum omnipotentem Deum excelsum.

Et laudaverunt psallentes in vocibus suis : in magnâ domo dulce factum est melos.

Et rogavit populus Dominum excelsum in prece ante misericordem, usque dum perfectus est honor Domini, et ministerium ejus perfecerunt.

Tunc descendens manus suas extulit in omnem ec-

in libatione, et libavit de sanguine uvæ.

17. Effudit in fundamento altaris odorem divinum excelso principi.

18. Tunc exclamaverunt filii Aaron, in tubis productilibus sonuerunt, et auditam fecerunt vocem magnam in memoriam coram Deo.

19. Tunc omnis populus simul properaverunt, et ceciderunt in faciem super terram, adorare Dominum Deum suum, et dare preces omnipotenti Deo excelso.

20. Et amplificaverunt psallentes in vocibus suis ; et in magnâ domo auctus est sonus suavitatis plenus.

21. Et rogavit populus Dominum excelsum in prece, usque dum perfectus est honor Domini, et munus suum perfecerunt.

22. Tunc descendens manus suas extulit in omnem

ad suffitus venit, quæ est pars vel pulcherrima sacræ actionis. *Excelso principi :* excelso omnium regi : παμβασιλεῖ.

[18] *In tubis productilibus :* ex ductili materiâ factis. Sacerdotum autem erat clangere tubis, super pacificis quoque victimis : Num. x.

[20] *Amplificaverunt :* magnificarunt, laudarunt. Gr.

[22] *Tunc,* peractis omnibus, perfectoque *honore Dei ac munere,* sive ministerio, Gr. ꝟ. præcedente : pontifex *descendens* ab altari, *manus suas extulit,* extendit ad benedicendum populum. Levit. IX. 22. Num. VI. 27. quo fine dimittebatur cœtus : ibid.

clesiam filiorum Israel dare benedictionem Domino in labiis suis, et in nomine ipsius gloriari.

Et iteravit in adoratione, ad ostendendum benedictionem ab Altissimo.

Et nunc benedicite Deum omnes, qui magna facit ubique, qui exaltat dies nostros

congregationem filiorum Israel dare gloriam Deo à labiis suis, et in nomine ipsius gloriari.

23. Et iteravit orationem suam, volens ostendere virtutem Dei.

24. Et nunc orate Deum omnium, qui magna fecit in omni terrâ, qui auxit dies

23 *Et iteravit orationem suam.* Manifestè spectat ad orationem eam, quam, Philopatore jam in templum irruente, Simon effuderat; signanter enim dictum III. Mach. 1. 9, 10, 11. absoluto sacrificio id factum: cùm rex ab ipso loco in quo sacra spectabat, jam accederet ad templum, ejusque optimam dispositionem admiratus, vi pararet ingressum. Igitur *iteravit* Simon *orationem suam*: novis rebus coortis de integro orare cœpit, idque flexis genibus, et manus decenter extendens, ibid. II. 1. *Volens ostendere virtutem Dei:* sive ut habet Gr. benedictionem à Deo territuro impium regem, ne infanda cœpta perageret. Jam ergo totius hujus loci à ♰. 12. sibi constat sensus, et absquè his quidem nulla causa suberat, cur Ecclesiasticus pacifici sacrificii ritus omnes et singula officia sacerdotalia, tanquam eximias ac proprias Simonis res, tantâ diligentiâ et copiâ referret; quæ sanè laudatio perquàm frigida et inanis esset. Nunc res tota claruit, certaque præsto est ratio, cur omissis aliis sacrificiis, pro peccato scilicet atque holocaustis, eucharistica tantùm describenda susceperit; quippe cùm Simoni nostro talia sacra, in hâc temporum necessitudine, peragenda contigerint: quæ adhuc recentia et vulgo notissima clariùs ac distinctiùs designari nihil attinebat: nec aliter res notæ in aliis Scripturæ locis, præsertim in Psalmis referuntur. In Gr. pro, *iteravit orationem*, legimus, iteravit in adoratione. Orare, adorare, ac venerari et græcè et latinè passim pro ipsâ oratione habentur.

24 *Et nunc orate.* In Simonis oratione tanta vis fuit, ut rex confestim flagellatus à Deo, atque instar arundinis agitatus, et prostratus in terram, re infectâ reportaretur domum, III. Mach. II. 16, 17, 18, et quidem nullius fuso sanguine; quo nihil mirabilius, cùm plebs in necem rueret potiùs quàm violari sineret sacri loci religionem, ipse rex fureret, et ausurus extrema videretur. Neque minùs efficax fuit

ab utero, et facit nobiscum secundùm misericordiam suam.

Det nobis jocunditatem cordis, et fieri pacem in diebus nostris in Israel secundùm dies sæculi,

Fidelem faciendo nobiscum misericordiam suam; et in diebus ejus liberet nos.

Duas gentes odit anima mea : tertia autem non est gens :

Qui sedent in monte Samariæ, Philisthiim, et stultus populus qui habitat in Sichimis.

nostros à ventre matris nostræ, et fecit nobiscum secundùm suam misericordiam :

25. Det nobis jucunditatem cordis, et fieri pacem in diebus nostris in Israel per dies sempiternos;

26. Credere Israel nobiscum esse Dei misericordiam, ut liberet nos in diebus suis.

27. Duas gentes odit anima mea : tertia autem non est gens, quam oderim :

28. Qui sedent in monte Seir, et Philisthiim, et stultus populus, qui habitat in Sichimis.

deprecatio, cùm idem rex nondum remissâ irâ, Judæos Alexandrinos elephantis prædæ daturus, iisdem Judæis ad exemplum Jerosolymitarum ac Simonis orantibus, perculsus amentiâ à proposito destitit, multaque ac magna beneficia in piam gentem contulit : ibid. 5, 6, 7. Meritò ergo Ecclesiasticus his commemoratis addit : *et nunc*, tanto exemplo docti, quanta *sit virtus Dei :* ✝. præced. et quid precatio possit, *orate Deum omnium* pro pace et incolumitate populi : hîc et seqq.

25 *Fieri pacem :* vexationibus quæ nunc instant, ex cap. XXXVI. in melius versis.

26 *Credere Israel :* ita ut credat Israel.

27. 28. *Duas gentes .... tertia non gens .... qui sedent in monte Seir :* Idumæi, Esaü sive Edom posteri, perpetui jam inde ab initio Israelitarum hostes, et tunc quoque infensissimi : I. Mach. v. 3. etc. Pro monte Seir in Scripturis noto, atque Esaü posteris attributo, Gr. in monte Samariæ; quæ pessima ac prorsus rejicienda lectio, cùm de Samaritanis mox agatur. *Philisthiim :* qui hostili semper animo, certissimumque fugatis hostibus perfugium. I. Mach. III. 24. *Stultus populus in Sichimis :* Samaritanus cujus ca-

Doctrinam intellectûs et scientiæ scripsi in codice isto, Jesus filius Sirach Hierosolymita, qui diffudit sapientiam de corde suo.	29. Doctrinam sapientiæ et disciplinæ scripsit in codice isto Jesus filius Sirach Jerosolymita, qui renovavit sapientiam de corde suo.
Beatus qui in istis versabitur: et qui posuerit illa in corde suo, sapiens erit.	30. Beatus, qui in istis versatur bonis: qui ponit illa in corde suo, sapiens erit semper.
Si enim hæc fecerit, ad omnia valebit: quia lux Domini vestigium ejus.	31. Si enim hæc fecerit, ad omnia valebit: quia lux Dei vestigium ejus est.

put Sichem: stultus reverà populus, imperitus, qui licet legis gnarus, tamen à præscriptis legis veroque cultu ac populo Dei secesserit: ideo invisa gens, nec gentis nomine appellanda, quippe quæ nec suis ipsa stet legibus. Quantùm autem per hæc tempora Judæis nocuerit, testantur omnes historiæ.

29 *Doctrinam:* Hæc et quæ sunt in seq. capite, Hugo Grotius à nepote addita putat avi auctoris scriptis; quo argumento, quâve conjecturâ, non dixerim, cùm nullam afferat. Cæterùm hæc immeritò rejici in nepotem facilè evicero, cùm nihil sit quod non avo conveniat. *Jesus filius Sirach Jerosolymita.* Sic antiqui nomen, parentem, patriam inserebant libris; nec refert, an in capite, an in clausulâ. Quin etiam Ecclesiastes posteaquam in ipso initio nomen posuit, in extremo sic scribit: *Cùmque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum, etc.* Ecc. XII. 9. quod iste videtur imitatus.

30 *Beatus, qui in his versatur bonis:* Gr. simpliciter: beatus qui in his versatur. Sic scriptores divinitus inspirati solent commendare doctrinam suam, imò non suam, sed Dei, uti in Præfatione cap. ult. memoravimus: sic ipse Salomon passim, sic iste, suprà, cap. XXXIII. 17, 18, 19. XXXIX. 16. et seqq. sic sequente capite, 19, 22, 23, 30, 31. etc.

31 *Lux Dei vestigium ejus est:* qui scilicet *hæc fecerit:* divino lumine signata sunt vestigia quæ sectetur.

CAPUT LI.

A morte liberatus, Deo agit gratias : populum adhortatur ad sectandam exemplo et ductu suo sapientiam : danti sapientiam dat gloriam, 23. modicum laboranti magna obvenit requies, 35. operanti ante tempus merces datur in tempore, 38.

SIXTINA VERSIO.	VERSIO VULGATA.
Oratio Jesu filii Sirach.	
CONFITEBOR tibi, Domine rex, et collaudabo te Deum salvatorem meum.	1. ORATIO Jesu filii Sirach : Confitebor tibi, Domine rex, et collaudabo te Deum salvatorem meum.
Confitebor nomini tuo : quoniam protector et adjutor factus es mihi.	2. Confitebor nomini tuo : quoniam adjutor et protector factus es mihi;
Et liberasti corpus meum à perditione, et à laqueo calumniæ linguæ, à labiis operantium mendacium : et	3. Et liberasti cor meum à perditione, à laqueo linguæ iniquæ, et à labiis operantium mendacium; et in con-

[1] *Oratio* seu precatio *Jesu filii Sirach :* ejus procul dubio cujus est liber totus, ut ipsa testatur inscriptio. Hoc caput quidam codices non habent, additumque omnino est libri clausulæ illi quam vidimus : suprà, L. 29. Cæterùm ejusmodi addi solere ab ipsis auctoribus, neque ulla ratio vetat, et è contrà probat vel Joan. cap. XXI. additum post clausulam cap. XX. ℣. 30, 31. neque quidquam est quod non ipsi auctori congruat, ut mox videbimus. *Confitebor tibi :* collaudabo, concelebrabo te.

[3] *Liberasti à perditione,* à certissimâ nece, quod ipsi auctori non semel contigisse ipse testatur, XXXIV. 13. Congruunt tempora, cùm sub Onia III. quo pontifice Siraciden scripsisse ostendimus, homicidia fierent, II. Mach. IV. 3. sub Seleuco quidem Philopatore : quantò magis autem sub Antiocho Epiphane ejus filio, quo rege ipse Onias per proditionem à Menelao cæsus est : ibid. 34. *A laqueo linguæ iniquæ :* Gr. à laqueo calumniæ. *A labiis operantium mendacium.* Qualis fuerit Simon ille Benjaminites, qui sanctum ponti-

in conspectu adstantium factus es mihi adjutor.

spectu adstantium factus es mihi adjutor.

Et liberasti me secundùm multitudinem misericordiæ et nominis tui, à rugientibus præparatorum ad escam,

4. Et liberasti me secundùm multitudinem misericordiæ nominis tui à rugientibus, præparatis ad escam,

De manu quærentium animam meam : de multis tribulationibus, quas habui :

5. De manibus quærentium animam meam, et de portis tribulationum quæ circumdederunt me;

A suffocatione flammæ in circuitu, et de medio ignis, ubi non sum æstuatus :

6. A pressurâ flammæ, quæ circumdedit me; et in medio ignis non sum æstuatus :

Ab altitudine ventris inferni, et à linguâ coinquinatâ, et à verbo mendacii

7. De altitudine ventris inferi, et à linguâ coinquinatâ, et à verbo menda-

ficem adortus calumniis, provisorem gentis audebat insidiatorem regni dicere : ibid. 1, 2. quibus calumniis et hic et similes in Ecclesiasticum quoque sævire potuerint. Hîc autem observandum Siraciden nusquam hîc commemorare causam religionis, aut odium gentis, eò quòd in hujus vexationis initiis, Judæorum hostes nondum apertas inimicitias professi adversùs Judæos, Simonis, hujus Benjaminitæ, Jasonis, Menelai, Lysimachi et aliorum Judæorum operâ uterentur; atque odio gentis ac religionis, læsæ majestatis crimen obtenderent; quale persecutionis genus sub Juliano Apostatâ Christiani quoque experti sunt. Sic ergo ipse Siracides ad extremum vitæ deductus est periculum. *In conspectu adstantium* : accusantium, adversantium : ἀντικειμένων, quod habent quidam codices.

4. 6. *A rugientibus.... à pressurâ flammæ.... in medio ignis* : similitudines, quibus designatur calumniæ vis, et extremum vitæ discrimen.

7 *De altitudine ventris inferi* : sive inferni, de profundissimo sepulcro, sive etiam carcere : quo sensu Jeremias : *Lapsa est in lacum vita mea : et posuerunt lapidem super me* : Lam. III. 53. et Ps. LXXXVII. 7. *Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis, et in*

regi, calumniâ linguæ injustæ.

Appropinquavit usque ad mortem anima mea :

Et vita mea erat appropinquans inferno deorsum.

Circumdederunt me undique, et non erat qui adjuvaret : respiciens ad adjutorium hominum, et non erat.

Et memoratus sum misericordiæ tuæ, Domine, et operationis tuæ, quæ à seculo.

Quoniam eruis sustinentes te, et salvas eos de manu gentium.

Et exaltavi super terram supplicationem meam, et pro mortis liberatione deprecatus sum.

Invocavi Dominum patrem Domini mei, ut non dere-

cii, à rege iniquo, et à linguâ injustâ.

8. Laudabit usque ad mortem anima mea Dominum;

9. Et vita mea appropinquans erat in inferno deorsum.

10. Circumdederunt me undique, et non erat qui adjuvaret : respiciens eram ad adjutorium hominum, et non erat.

11. Memoratus sum misericordiæ tuæ, Domine, et operationis tuæ, quæ à sæculo sunt.

12. Quoniam eruis sustinentes te, Domine, et liberas eos de manibus gentium.

13. Exaltasti super terram habitationem meam, et pro morte defluente deprecatus sum.

14. Invocavi Dominum patrem Domini mei, ut non

umbrâ mortis. A rege iniquo : Antiocho Epiphane, ut videtur, jam in sanctos sævire aggresso. *A verbo mendacii :* Gr. regi (dicto, ad regem clam seu palam allato : et à) *calumniâ*, etc.

9 *Et vita mea appropinquans :* vide præcedentem.

12 *De manibus gentium :* sive etiam superborum, de quibus ỷ. 14. indicat autem vexationem jam à gentilibus cœptam.

14 *Invocavi Dominum patrem Domini mei.* Nil mirum invocari Dominum patrem Domini, cùm ad id sufficiat legisse vel illud Davidicum : *Dixit Dominus Domino meo :* et in eodem Psalmo illud : *Ante luciferum genui te :* quod per eadem tempora à LXX. quoque

linquat me in diebus tribulationis, in tempore superborum destitutionis.

derelinquat me in die tribulationis meæ, et in tempore superborum sine adjutorio.

Laudabo nomen tuum assiduè, et collaudabo in

15. Laudabo nomen tuum assiduè, et collaudabo illud

proditum; ut cætera omittamus, tot ac tanta testimonia de filio Dei, ex quibus Ecclesiasticus tantus vir, tam in Scripturis versatus, ne quid dicam amplius, Domini sui Dominum eumdemque patrem, et agnoscere et invocare potuit. Ita interpretes passim: ita catholici; ita alii, Drusius, cæteri. At Grotius decretoriè: Christiani illud κυρίου hìc addidere: Jesum scripsisse, crede: Invocavi Dominum patrem meum. En dictata magistri, et oracula tanquam de tripode. Quid igitur? adeone absurdum est et à Scripturarum sensu alienum, de filio Dei dicere, ut sicubi scriptum in antiquis scriptis videas, statim incuses flagitium adulteræ manûs, tuoque judicio piam vocem eradas? atqui tam vulgare apud Judæos Christum futurum Dei filium, ut non alio magis nomine appellarent; quin ipse pontifex ita adjuraret: *Tu es Christus filius Dei:* Matth. XXVI. 63. et ille apud Joannem I. 49. *Tu es filius Dei, tu es rex Israel*: ut eas voces, *Christus, Dei filius, rex Israel,* aliasque similes pro unâ eâdemque sumerent, passim in Evangeliis: neque unquam objecerunt Christo, quòd Christum Dei filium, sed quòd se Christum, adeoque Dei filium faceret; queis liquet tam tritam, tam pervulgatam fuisse eam appellationem, quàm ipsius Christi: unde autem pervulgatam, nisi ab ipsis patribus ad universam gentem permanasset? Et mirum videbitur si Ecclesiasticus propheticis oraculis eruditus, pias voces noverit? quid quòd ipse prædicat primogenitam Dei sapientiam: XXIV. 5. hoc est, post Salomonem, ipsum Dei filium? quid quòd in Sapientiâ legerat: *Si est verus filius Dei,.... liberabit eum,* II. 18. nisi hæc quoque à Christianis obtrusa fuerint; tanquam non licuerit ante Christum christianè dicere, falsumque sit Paulinum illud, fide, utique venturi ac passuri Christi, omnia gesta esse ab antiquis sanctis. Heb. XI, etc. Quid quòd illud Grotianum, Invocavi Dominum patrem meum, vix ac ne vix quidem, quantùm equidem commemini, in Scripturis reperias? Sanè de Davide dictum à Deo est: *Ipse invocabit me*: *Pater meus es tu:* Psal. LXXXVIII. 27. sed speciali causâ, sed in personâ Christi, sed eâ vocatione quâ sequente versu additum, *Et ego primogenitum ponam illum*: nec

confessione. Et exaudita est oratio mea.	in confessione; et exaudita est oratio mea.
Salvasti enim me de perditione, et eripuisti me de tempore iniquo.	16. Et liberasti me de perditione, et eripuisti me de tempore iniquo.
Propterea confitebor, et laudem dicam tibi, et benedicam nomen Domini.	17. Propterea confitebor, et laudem dicam tibi, et benedicam nomini Domini.

ideo permissum passim : nec ab ipso Davide usquam usurpatum in toto Psalmorum opere : doctique omnino sumus, Deum patrem nostrum, communi adoptionis titulo, non propriè ac singulatim quosque patrem suum dicere, quo ritu apud Prophetam : *Tu pater noster, et Abraham nescivit nos*, etc. Is. LXII. 16. ac signanter Christus: *Ascendo ad patrem meum et patrem vestrum :* Joan. XX. 17. ut si exquisitè loqui volumus, solus ille Deum Κυρίως patrem suum; solus ille singulariter se dicat Dei filium qui talis natus est. Neque tamen patrem meum dici, absolutè ac præcisè refugimus; tantùm indicamus non videri consuetudinis Scripturarum : quod hic satis est. Cave ergo admittas illud censorium : tu crede à Christiano intersertam vocem ; cùm ego potiori jure dixerim : tu ne moveas patrum terminos, neque animum induxeris sacros libros à Christianis violatos, nullo ejus interpolationis exemplo; neque ipse palato tuo tantum tribuas, ut ejus arbitriis antiquas lectiones præsertim in tantâ re sollicites; neque absurdum credito, si Ecclesiasticus pro justitiâ tot ac tanta perpessus æquè ac cæteri sancti, jam tum respexerit in auctorem fidei nostræ et consummatorem Jesum, ejusque patrem, ac Mosis exemplo improperium Christi, potiores duxerit divitias regum potestate atque opibus : Heb. XI. 26. XII. 2. Hæc quidem à nobis dicta sint, non studio lacessendi doctissimi viri Hugonis Grotii, quem ipsi laudemus in grammaticis, in historicis, sæpe etiam in moralibus; multa quoque putemus emendaturum fuisse, si, quod animo propositum habuisse credimus, totum se catholicis partibus addixisset; neque ejus labores excussum imus ex eruditorum manibus ; denique id tantùm volumus, ut eum adjutorem, non ducem, non magistrum habeant. *In tempore superborum :* quod est sæpe impiorum; vel ut ℣. 16. *de tempore iniquo :* hoc est, iniquo piis sanctisque; quod idem est, ac suprà *de manibus gentium :* ℣. 12.

Cùm adhuc junior essem, priusquam oberrarem, quæsivi sapientiam palam in oratione meâ.

Ante templum postulabam pro illâ : et usque in novissima inquiram eam. Ex flore tanquam maturescentis uvæ,

Lætatum est cor meum in eâ : ascendit pes meus in rectitudine; à juventute meâ investigavi eam.

Inclinavi modicè aurem meam, et excepi :

Et multam inveni mihi doctrinam : profectus est mihi factus in eâ.

Danti mihi sapientiam dabo gloriam.

Consiliatus sum enim, ut facerem illam : et zelatus sum bonum, et non confundar.

Colluctata est anima mea

18. Cùm adhuc junior essem, priusquam oberrarem, quæsivi sapientiam palam in oratione meâ :

19. Ante templum postulabam pro illâ, et usque in novissimis inquiram eam. Et effloruit tanquam præcox uva,

20. Lætatum est cor meum in eâ. Ambulavit pes meus iter rectum; à juventute meâ investigabam eam.

21. Inclinavi modicè aurem meam, et excepi illam.

22. Multam inveni in meipso sapientiam, et multum profeci in eâ.

23. Danti mihi sapientiam, dabo gloriam.

24. Consiliatus sum enim ut facerem illam : zelatus sum bonum, et non confundar.

25. Colluctata est anima

[18] *Cùm adhuc junior.* Hîc Ecclesiasticus exemplo suo docet quibus artibus sapientiam pares : nempe si ab ineunte ætate, si docili animo, si multo labore, adhibitâ quoque precatione quæsieris, tum acceptam Deo retuleris. *Priusquam oberrarem :* peregrinarer, quod fecisse se refert conquirendæ sapientiæ gratiâ : XXXIV. 9, 10, 11, 12.

[21] *Inclinavi modicè :* parumper, quòd ipsa sapientia ultro se inferat, ubi primùm intendere cœperis. Vide 35.

[24] *Consiliatus sum*, cogitavi, consilium cepi, ut XXXIX. 16. *facerem* (exercerem) *illam :* facere sapientiam, ex ejus præceptis vitam instituere, facere sapienter.

in illâ, et in factione famis diligenter egi.

Manus meas extendi in altum, et ignorantias ejus luxi.

Animam meam direxi ad illam :

Cor acquisivi cum eis ab initio, et in purificatione inveni eam. Propter hoc non derelinquar.

Et venter meus conturbatus est quærendo eam. Propterea bonam possedi possessionem.

Dedit Dominus linguam mihi mercedem meam : et in eâ laudabo eum.

Appropiate ad me, indocti, et commoramini in domo disciplinæ.

Quid tardatis in his, et animæ vestræ sitiunt vehementer ?

Aperui os meum, et locutus sum : comparate vobis sine argento.

Collum vestrum subjicite jugo : et suscipiat anima

mea in illâ, et in faciendo eam confirmatus sum.

26. Manus meas extendi in altum : et insipientiam ejus luxi.

27. Animam meam direxi ad illam : et in agnitione inveni eam.

28. Possedi cum ipsâ cor ab initio : propter hoc non derelinquar.

29. Venter meus conturbatus est quærendo illam : propterea bonam possidebo possessionem.

30. Dedit mihi Dominus linguam mercedem meam : et in ipsâ laudabo eum.

31. Appropiate ad me, indocti, et congregate vos in domum disciplinæ.

32. Quid adhuc retardatis? et quid dicitis in his? animæ vestræ sitiunt vehementer.

33. Aperui os meum, et locutus sum : comparate vobis sine argento;

34. Et collum vestrum subjicite jugo, et suscipiat

25 *In faciendo eam :* Gr. in Sixtino codice vix ullum habet sensum : alius codex perspicuè : in actione meâ diligens fui.

26 *Insipientiam* (Gr. ignorantias) *illius luxi :* deplorandos duxi qui eam ignorarent.

30 *Dedit mihi Dominus :* eleganter Grotius : Deus mihi eloquentiam dedit, præmium studiorum meorum (ac laborum fructum).

vestra disciplinam : in proximo est invenire eam.

anima vestra disciplinam : in proximo est enim invenire eam.

Videte oculis vestris, quia modicum laboravi, et inveni mihi multam requiem.

35. Videte oculis vestris, quia modicum laboravi, et inveni mihi multam requiem.

Acquirite disciplinam in multo numero argenti, et copiosum aurum possidete in eâ.

36. Assumite disciplinam in multo numero argenti, et copiosum aurum possidete in eâ.

Lætetur anima vestra in misericordia ejus : et non confundamini in laude ipsius.

37. Lætetur anima vestra in misericordiâ ejus, et non confundemini in laude ipsius.

Operamini opus vestrum ante tempus : et dabit mercedem vestram in tempore suo.

38. Operamini opus vestrum ante tempus : et dabit vobis mercedem vestram in tempore suo.

36 *In* (seu cum) *multo numero ..... et copiosum aurum* : disciplina, industria, sapientia cùm sit provida, sedula, moderata, unà cùm cæteris bonis etiam divitias parat.

38 *Operamini ante tempus* : Paulus, Gal. VI. 9. *Bonum facientes non deficiamus : tempore enim suo metemus non deficientes.* Quo præceptorum fine discimus sapientiam de quâ toto libro agitur, non sermonibus, non sententiis, sed operibus contineri, eòque collimare totam.

FINIS TOMI SECUNDI.

INDEX TOMI SECUNDI.

LIBRI SALOMONIS.

FINIS INDICIS TOMI SECUNDI.

